Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AARHUS
UNDER BESÆTTELSEN

AARHUS
UNDER BESÆTTELSEN

REDIGERET AF
GEORG ANDRÉSEN

ANDET OPLAG

FORLAGET AROS
AARHUS
1946

Omslagstegning:
Asger Muchitsch

Fotografier:
Inger Westphal-Christiansen,
Aarhus Begravelsesvæsen, Ib Hansen, Rad. Iversen, Robert Leth Jørgensen,
Mundus, Poul Nielsen, Orth, Royal Air-Force, Skabelund,
Stegger, Hammerschmidt-Foto

Klicheer:
Hammerschmidt

Tryk:
Clemenstrykkeriet I/S

*

Copyright Forlaget Aros, Aarhus

Uddrag af Stoffet maa kun offentliggøres med Kildeangivelse

I vor Bys tusindaarige Historie har der aldrig været en saa alvorlig og skæbnesvanger Tid som de fem lange Aar under Besættelsen. Vi har vel i Byens Historie tidligere set fremmede Tropper indenfor vore Porte, og Byens Borgere er i Tidens Løb adskillige Gange blevet brandskattet og udplyndret af en ubarmhjertig Fjende, men denne Gang havde vi alle en Følelse af, at det kunde komme til at gælde Liv og Død for enhver Borger, og at Raaheden og Brutaliteten regerede som aldrig før.

Men Byens Borgere skulde under alt dette forsøge at leve Livet videre — og skulde gøre det — som en Pligt overfor sig selv og Familie og overfor den By, som var Rammen om Liv og Virke.

Og det lykkedes da ogsaa at komme igennem alt dette, men ikke uden smertelige Tab. De materielle Tab er een Side af Sagen — den kommer vi over ved fælles Hjælp — men mange gode Borgere maatte lade Livet eller vansmægte i Fjendens Koncentrationslejre, og dette var det store Offer, som aldrig vil glemmes.

Vi kom altsaa dog igennem det — legalt eller illegalt. Men hvordan? Ja — det skulde denne Bog fortælle noget om ved at give en Skildring af noget af det, der foregik paa væsentlige Omraader af vor Bys Liv. Alt er ikke kommet med, og den endelige Historieskrivning vedrørende dette Afsnit af vor Bys Historie maa vel vente til et senere Tidspunkt, hvor Begivenhederne er lidt mere afklarede, men det er kun godt og rigtigt, at vi allerede nu faar at vide, hvad der foregik bag Kulisserne, medens Borgerne arbejdede og passede deres Dont.

Lad saa Bogens Blade fortælle om god dansk Gerning, om sejgt Sammenhold og om ærligt Borgersind.

Aarhus, i November 1945.

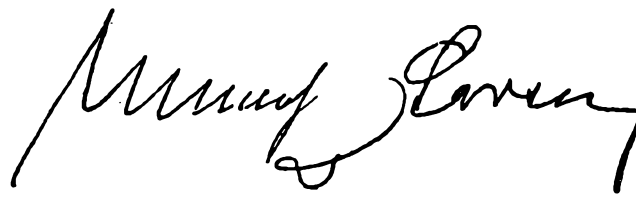

Borgmester.

Gunnar Staal, f. 18. Maj 1904, Student fra Roskilde Katedralskole 1922, cand. jur. 1928, derefter Sagførerfuldmægtig i Roskilde og Vejle. 1929 Sekretær i Landbrugsministeriet og Statens Jordlovsudvalg, Sagførerfuldmægtig i Aarhus. Bestalling som Sagfører 6. April 1932 og som Landsretssagfører 23. Oktober 1937, ansat som Byraadssekretær i Aarhus 1939.

Keld Jarde, f. 24. Juni 1910 i Langaa. Student Aarhus Katedralskole 1928, en Overgang beskæftiget med Bladvirksomhed, juridisk Embedseksamen 1936 II, Sagførerfuldmægtig i Aarhus 1937-1941. Fra 1942 Fuldmægtig ved Aarhus Byraad, dets Repræsentant ved Forhandlinger med den tyske Værnemagt, Gestapo m. v. Fra Maj 1945 Byraadets Forhandler overfor de britiske Tropper i Aarhus.

BYSTYRET OG BESÆTTELSEN

Foraaret 1940 saa efter alle Solemærker at dømme ud til at blive en travl Tid for Aarhus Byraad.

Byen var inde i en Periode af Opgang og Foretagsomhed, der kaldte paa Initiativet. Vinteren havde været lang og streng, men var nu forbi, og store Projekter og Arbejder, som Byraadet havde forberedt i de foregaaende Maaneder, laa rede til at føres ud i Livet. Ganske vist var det blevet nødvendigt at opgive den store Landsudstilling, som skulde have været afholdt i Anledning af Byens 500-Aars Jubilæum i 1941, men der forelaa Opgaver nok endda. Først og fremmest var der det nye Raadhus, som Byraadet arbejdede ivrigt paa at faa færdigt til Jubilæumsdagen.

Der var ogsaa den nye Artillerikaserne, som skulde opføres paa Skejby Mark til Afløsning af de gamle Kaserner i Byen, saa at disse med deres store Grunde kunde overgaa til Kommunens Raadighed. Planer og Tegninger for dette Kasernebyggeri var færdige, og Arbejdet parat til at paabegyndes.

Saa var der Flyvepladsen, som skulde anlægges paa „Kirstinesminde"s Jorder ved Skejby. De fornødne Arealer var indkøbt, og Jordarbejdet skulde udbydes i Licitation først i April.

Desuden traf Byraadet Forberedelser til at søge en Afstemning gennemført i Forstadskommunerne om deres Indlemmelse i Aarhus, og endelig var man saa smaat begyndt paa at drøfte en indgaaende Ændring af Kommunens Forfatning.

Alt var tilsyneladende roligt, og der syntes ikke at være nogen overhængende Fare for, at Danmark skulde blive draget ind i det store Opgør.

Da kom den 9. April — uventet og brat, et Jerntæppe gik ned. En ny Situation forelaa, helt anderledes end nogensinde før, med store og uomgængelige Krav til Bystyret og dets Embedsmænd, Krav, som det var nødvendigt at møde snart med Fasthed, snart med Eftergivenhed, snart med Afslag og snart med Forhandling. En tung og vanskelig Tid var begyndt, vel den tungeste i Byens 1000-aarige Historie.

Som en første Følge af Besættelsen maatte de store Planer og Projekter opgives. Byraadet besluttede sig dog til at færdiggøre Raadhuset, hvilket senere viste sig at være en klog Beslutning. Men ogsaa et Arbejde som Flyvepladsen overvejede man at fortsætte. En vis Optimisme gjorde sig gældende, efter at den første Rystelse havde sat sig. De fleste regnede med en allieret Sejr inden Aarets Udgang og dermed Befrielse af Danmark. Efter en 14 Dages Tid bestemte Arbejdsministeriet imidlertid, at Arbejdet med Flyvepladsen — det skulde nemlig udføres som Beskæftigelsesarbejde med Statstilskud — skulde stilles i Bero; deraf blev Følgen, at Projektet om en Flyveplads ved Skejby blev skrinlagt, og det var vist godt af mere end een Grund.

I Stedet maatte Bystyret og navnlig Borgmesteren og hans Medhjælpere tage sig af alle de Sager, der nu opstod som Følge af Besættelsen. For Tyskerne var det naturligt at henvende sig til Borgmesteren som Byens Repræsentant om de forskellige Spørgsmaal, som deres Ophold i Byen gav Anledning til, ligesom mange af Borgerne i Byen efterhaanden ogsaa kom til Borgmesteren med deres Mellemværende med Besættelsesmagten og bad ham være Mellemmand i Forhandlingerne. Desuden er Borgmesteren efter dansk Lovgivning Indkvarteringsmyndighed i Købstæderne. Dette gælder vel kun ved Indkvartering af danske Tropper, men Indenrigsministeriet overførte disse Bestemmelser til ogsaa at gælde Indkvartering af de tyske Tropper.

I Besættelsens første Tid fandt der selvfølgelig en Del Forhandlinger Sted mellem Bystyret og de tyske Militærpersoner, men derefter indtraadte der en ret rolig Periode, hvor man næsten kun kan karakterisere Tilstanden ved, at om ikke just Løven, saa i hvert Fald Ulven græssede ved Siden af Lammet. Der kunde undertiden gaa baade en og to Maaneder, uden at man paa Byraadskontoret mærkede noget til Tyskerne, men efterhaanden som Krigen rykkede nærmere til Landets Grænser, og Gnidningerne mellem Danskere og Tyskere tog til, maatte der oftere og oftere forhandles med de tyske Myndigheder. I det sidste Aar var det efterhaanden blevet saaledes, at der var Forhandlinger med Tyskerne ikke blot dagligt, men ofte flere Gange om Dagen.

Det kan ikke nægtes, at disse Forhandlinger ofte stillede store Krav til Borgmesteren og den, der forhandlede paa hans Vegne, og kunde virke meget opslidende. Ikke saa meget paa Grund af den Maade, hvorpaa Tyskerne førte Forhandlingerne. Paa faa Undtagelser nær optraadte de tyske Forhandlere som Regel paa en høflig og korrekt Maade, selvom man altid kunde mærke Jernkloen under Fløjlshandsken, ligesom de ikke sjældent lod skinne igennem, at naar de indlod sig paa Forhandling, var det i Virkeligheden kun en overflødig Høflighedsgestus for ikke at støde vore sarte Følelser, ligesom man sukrer en bitter Pille ind for at faa den til at glide lettere ned, thi Resultatet var paa Forhaand givet, men navnlig var det enerverende Gang paa Gang at maatte trække det korteste Straa i Forhandlingerne. Som Vilkaarene var, kunde det næppe være anderledes. Krav, der bunder i militært Behov, lader sig sjældent afvise eller afgøre ved Kompromis'er, men alligevel virkede det i det lange Løb yderst nedslaaende, at man saa ofte maatte gaa fra disse Forhandlinger uden tilfredsstillende Resultat eller i det højeste med en meget lille Fjer i Hatten.

Man lærte hurtigt, at tomme Protester ikke gavnede meget; skulde man opnaa noget, maatte man komme med et positivt Forslag og forsøge at faa Tyskerne til at acceptere det. Ønskede man f. Eks. at afværge Rekvisition af en Lejlighed, maatte man kunne tilbyde Lokaler af tilsvarende Størrelse et andet Sted. Dette lod sig gøre i de første Aar, men efterhaanden som Tyskernes Krav steg, og Bolignøden samtidig voksede, blev det vanskeligere og vanskeligere og til sidst umuligt, og man maatte i Stedet nøjes med at stile efter at faa Beslaglæggelsens Iværksættelse udskudt saa lang Tid som gørligt, for at Beboerne af de beslaglagte Lokaler kunde faa den længst mulige Frist til at søge sig et Sted, hvor de kunde faa Tag over Hovedet. Man søgte ogsaa at trække Forhandlingerne ud saa længe, som man kunde, i et forfængeligt Haab om, at der kunde indtræde en ændret Situation, saa at Tyskernes Krav faldt bort. Det siger sig selv, at det var sjældent, at denne Metode gav Resultat, men det skete dog i nogle Tilfælde, og man benyttede den altid, hvor man kunde komme af Sted med det, ogsaa fordi der fra illegal Side laa en Opfordring til saavidt gørligt at sinke alle Sager med Tyskerne.

Naar man nu ser tilbage til de første Aar, synes det paa Grundlag af det, der senere skete, at mange af de Sager, som man den Gang rejste overfor Tyskerne, var — som det ogsaa vil fremgaa af det følgende — smaa og uden større Vægt, men man behandlede dem dengang med stor Alvor og satte ligesaa meget ind paa en heldig Gennemførelse af dem, som man senere gjorde det for de store Sagers Vedkommende. Efterhaanden som Vanskelighederne steg, og Sagernes Antal tog til, kunde det ikke nytte, at man protesterede over for Tyskerne i hver lille Sag.

For ikke at svække Vægten af Byraadets og Borgmesterens Protest, maatte man indskrænke sig til at fremsætte Protest i de mere betydningsfulde Sager — dem var der forøvrigt ogsaa nok af —, men det var et Standpunkt, som den enkelte Borger ikke altid forstod.

I denne Forbindelse kan det ogsaa nævnes, at de, der paa Byraadets Vegne forhandlede med Tyskerne, ofte var i en vanskelig Situation. De følte deres Ansvar tungt, idet en fejlagtig Optræden overfor Tyskerne kunde medføre Konsekvenser, ikke alene for dem selv, men ogsaa for hele Byraadet, mens de paa den anden Side maatte optræde paa en saa værdig og korrekt Maade, at de hverken kompromitterede Byraadet eller sig selv nationalt, ligesom den Omstændighed, at de i Embeds Medfør ofte var nødt til at indfinde sig i den tyske Kommandantur og paa andre tyske Tjenestesteder hos udenforstaaende kunde skabe Mistillid til deres nationale Holdning. Det maa dog siges, at de saa at sige altid mødte fuld Forstaaelse af deres vanskelige Stilling, og at Borgerne tillidsfuldt søgte deres Bistand, naar de tyske Krav nødvendiggjorde Forhandling.

Byraadets Stilling overfor Tyskerne var naturligvis til en vis Grad bestemt ved de Retningslinier, som Regeringen angav, men iøvrigt var der ingen som helst Tvivl om Byraadets Holdning. Tyskerne blev mødt med Kulde lige fra den første Dag, og paa dette Punkt var der fuldstændig Enighed mellem Byraadets Medlemmer.

Besættelsen greb dybt ind i Byens Liv og stillede ogsaa Bystyret mange andre Opgaver end dem, der udsprang af Forholdet til Besættelsesmagten, saaledes med Hensyn til Luftværnet. Dette sorterede ganske vist under Politiet med Politimesteren som Luftværnschef, men Kommunalbestyrelsen var med til Udarbejdelsen af de forskellige Planer for Luftværnet. Der bliver imidlertid i denne Fremstilling ikke Lejlighed til at komme nærmere ind paa Luftværnet, bortset fra rent sporadisk. Ogsaa indirekte opstod mange Følger, som bl. a. gav Forsorgsvæsenet og Børneværnet stærkt forøget Arbejde, men ogsaa dette falder udenfor Rammerne her.

Borgmester var ved Besættelsens Begyndelse *H. P. Christensen*. Han var dengang 70 Aar, men ved fuld Magt, og han forstod at føre sig saaledes overfor Tyskerne, at de fik Respekt for ham, selvom de ofte følte sig noget desorienteret af hans Form. Han blev syg den 1. Juli 1941 og kom ikke siden i Funktion, men efterfulgtes af Viceborgmester *E. Stecher Christensen*, der fungerede som Borgmester til Januar 1942, da Borgmester H. P. Christensen fratraadte og Stecher Christensen valgtes til hans Efterfølger. Stecher Christensen optraadte med megen Fasthed og Myndighed overfor Tyskerne, ofte under Udvisende af stort personligt Mod, og ledede med fremragende Dygtighed, der skaffede ham Tillid fra alle Kredse, Byen gennem den vanskelige Tid. Ikke sjældent var den

Stilling, Borgmester Stecher Christensen tog til tyske Krav, toneangivende for jydske Byer, naar de blev stillet overfor tilsvarende Krav.*)

Den 9. April 1940 om Morgenen blev Byens Indbyggere vækket ved Støjen fra store Sværme af rovgridske tyske Flyvemaskiner, der truende strøg hen over Byen.

Borgmester *H. P. Christensen* var i København, men den fungerende Borgmester, Viceborgmester *Stecher Christensen*, samlede straks om Morgenen de øvrige Medlemmer af Byraadets Budgetudvalg — Landsretssagfører *I. C. Sørensen*, Overlærer *Mousten* og Afdelingsingeniør *Fanger* — paa Borgmesterkontoret i Mejlgade Nr. 3. De kommunale Kontorer og Institutioner fik Ordre til at fortsætte deres Virksomhed paa normal Maade, og det besluttedes at indkalde Byraadet til Møde i Løbet af Formiddagen.

Paa Byraadsmødet, der var præget af dyb Bekymring for, hvilken Skæbne den kommende Tid vilde berede Landet og Byen, oplæste Viceborgmester Stecher Christensen den tyske General *von Kaupischs* „Opråb" til den danske Befolkning og bad Byraadet give Budgetudvalget Bemyndigelse til at træffe de Forholdsregler, som Forholdene maatte nødvendiggøre, ikke, som han sagde, fordi det var Hensigten at gaa uden om Byraadet, men der kunde let opstaa en Situation, som kunde gøre hurtig Handling nødvendig, uden at der var Tid til forinden at sammenkalde Byraadet. Det vedtoges enstemmigt at give Budgetudvalget den foreslaaede Bemyndigelse, og Mødet hævedes derefter.

Budgetudvalget traadte sammen igen om Eftermiddagen for at være rede, hvis der skulde ske noget. Man ventede Tyskernes Ankomst hvert Øjeblik og var i stadig Kontakt med Politiet og Byens Garnisonskommandant. Ude fra Byen kom Meldinger om, at de første tyske Tropper havde naaet Aarhus, men det viste sig, at de alle skulde videre til andre Byer. Politiet bekendtgjorde, at der var beordret Mørkelægning, og samtidig fik Aarhus sin første Spærretid, idet Politimesteren forbød andre end Læger, Jordemødre og Personer, der handlede i offentligt Hverv, at færdes paa offentlig Gade og Plads i Tiden fra Kl. 23 til Kl. 6. Dette Forbud,

*) Den 9. April 1940 bestod Byraadet af tolv socialdemokratiske Medlemmer, nemlig Borgmester *H. P. Christensen*, Viceborgmester *E. Stecher Christensen*, Overlærer *Mousten*, Overbetjent Frk. *Johanne Berg*, Overlærer *Baden*, Socialudvalgsformand *Chr. Nielsen*, Gartner *H. P. Jensen*, Arbejdsmand *G. V. Jaquet*, Kontorbestyrer *Hans Madsen*, Maskinassistent *Ernst Winterberg*, Arbejdsmand *Rolander* og Murer *S. F. Sørensen*. Endvidere var der otte konservative, nemlig Landsretssagfører *I. C. Sørensen*, Afdelingsingeniør *J. R. Fanger*, Konsul *Kai Blicher*, Købmand *Valdemar Kloster*, Overlærer *J. Riber*, Fru *Esther Aggebo*, Købmand *C. Møller Rasmussen* og Tømrermester *J. P. N. Siig*, samt et kommunistisk Medlem, Maler *Thomas Christensen*.

som blev opretholdt en Uges Tid eller saa, vakte ikke saa lidt Fortrydelse, fordi man mente, at det var upaakrævet, en Opfattelse, der i nogen Grad støttedes af, at der ikke i København var fundet Anledning til Udstedelse af et lignende Forbud.

Hen paa Eftermiddagen amkom tre tyske armerede Trawlere til Aarhus Havn, og to tyske Marine-Officerer opsøgte Havneingeniøren, overfor hvem de nedlagde Forbud imod, at noget Skib forlod Havnen. Samtidig bebudede de Ankomsten af en tysk Havnekaptajn, der skulde overtage Kommandoen ved Havnen.

Det var alt, hvad der den 9. April 1940 ankom til Byen af Tyskere. Omkring Midnat tog Budgetudvalgets Medlemmer hjem gennem den tavse, mørke By, med Undtagelse af Viceborgmester Stecher Christensen, der for alle Tilfældes Skyld overnattede paa Borgmesterkontoret.

Først den næste Dag viste Tyskerne sig for Alvor. En Major fra Flyvevaabnet indfandt sig paa Borgmesterkontoret. Han var høflig og saglig og interesserede sig kun for Lokaler og Telefonledninger. Han anmodede om at faa anvist Kvarter til ca. 30 Officerer og 200—250 Mand. Desuden forlangte han Kontorlokaler med Borde, Stole og Telefoner. Kontorlokalerne anvistes paa Hotel „Regina" (dette blev Begyndelsen til „Fluko" c: Flugabwehrkommando Dänemark, der fik Sæde i Aarhus). Officererne blev anbragt paa Hotel „Royal", mens Indkvarteringen af Mandskabet ordnedes i Forbindelse med den danske Garnisonskommandant.

Et Par Dage senere ankom den tyske Havnekaptajn. Det var Korvettenkapitän *Magnus*, en Mand i Slutningen af 50erne, der tidligere havde været gift med en dansk Dame og i ca. 5 Aar havde været ansat her i Landet i et dansk Speditionsfirma; efter Hustruens Død var han vendt tilbage til Tykland. Det var en fremkommelig Mand, der var indstillet paa ikke at fremkalde flere Vanskeligheder end højst nødvendigt og derfor bestræbte sig paa ikke at genere de danske Interesser for meget. Mens han var Havnekaptajn, var der ikke større Gnidninger mellem Tyskerne og de danske Havnemyndigheder og Virksomheder i Havnen.

Omtrent samtidig kom en tysk Infanterioberst *Schartow* til Byen. Han aflagde Visit paa Byraadskontoret og fortalte, at han var „Standortältester" eller Øverstbefalende over de tyske Tropper i Byen. Han udtalte Haabet om, at det tyske Militærs Besøg i Byen maatte forløbe uden Gnidninger, og at der maatte komme til at herske et godt Forhold mellem Militæret og Befolkningen. Disse Vendinger gik ordret igen hos alle de Officerer, som i den følgende Tid indfandt sig paa Borgmesterkontoret, saa det har aabenbart været en fast Kliché i Instruktionerne til de tyske Officerer, der skulde til Danmark. Oberst Schar-

tow mærkede man iøvrigt ikke mere til; han forsvandt kort efter fra Byen og var dermed ude af Sagaen, hvad Aarhus angaar.

En af de første Dage efter Besættelsen fik man et mere foruroligende Besøg. Det var en Kaptajnløjtnant fra den tyske Hærs Forvaltningsafdeling, der forlangte Oplysninger om de i Byen værende Lagerbeholdninger af livsvigtige Varer, saasom Benzin, Olie, Kul, Koks, Brødkorn, Mel, Foderstoffer, Æg, Smør, Kødkonserves, Flæsk, Fedt m. v. Han forsikrede, at Værnemagten kun ønskede at faa Fortegnelsen over disse Varebeholdninger for at se, hvad Byen manglede, idet Værnemagten saa skulde skaffe os det, vi trængte til. Der var selvfølgelig ingen, der var saa blaaøjede, at de var i Tvivl om den sande Hensigt med disse Fortegnelser, og Svaret paa Tyskernes Krav herom burde have været et Afslag. Men paa det Tidspunkt var man endnu ikke rigtigt kommet paa Benene efter det Chok, som Besættelsen havde givet, og havde ikke nogen Klarhed over Besættelsens Karakter, ligesom man heller ikke havde Erfaring i, hvor langt man kunde gaa med at byde Værnemagten Trods. Man mente, at de forlangte Oplysninger maatte afgives og søgte ved Henvendelser til forskellige større Firmaer at fremskaffe Opgørelser over Beholdningerne af forskellige af de Varer, der var spurgt om. Disse Fortegnelser gjorde dog ikke større Skade, for var der noget, de ikke udmærkede sig ved, var det Nøjagtighed. Der er vist ingen Grund til at betvivle, at de Varebeholdninger, der blev opgivet, i alle Tilfælde laa betydeligt under de faktiske Varebeholdninger, om ikke andet, saa af den Grund, at der langt fra blev rettet Forespørgsler til alle Firmaer i Byen.

Inden alle Fortegnelserne var afgivet, kom der iøvrigt fra den paagældende Officer Meddelelse om, at Fortegnelserne alligevel ikke skulde afgives, idet Oplysningerne nu skulde fremskaffes i København under eet for hele Landet. Tre Ugers Tid efter blev man ydermere af Indenrigsministeriet — lidt post festum — gjort bekendt med, at saafremt Forlangender som det nævnte stilledes af tyske militære eller civile Embedsmænd, skulde de paagældende henvises til at rette Henvendelse herom gennem det tyske Gesandtskab i København til det danske Udenrigsministerium. Om ikke andet havde man gjort en gavnlig Erfaring og vidste nu, hvad man havde at holde sig til. Da man noget senere fra en københavnsk Boghandler uden nærmere Begrundelse fik Anmodning om at sende Aarhus Kommunes trykte Regnskaber for 1937, 1938 og 1939 til det tyske Gesandtskab i København, henviste man ham derfor til at fremsætte sit Ønske gennem det danske Udenrigsministerium og hørte herefter ikke mere til Sagen.

Noget urolig blev man ogsaa, da man en Uges Tid efter Besættelsen fra Indenrigsministeriet fik Meddelelse om, at der vilde komme en tysk

Generalkonsul til Aarhus. Der var i Forvejen et tysk Konsulat i Byen med Fabrikant *Ludwig Wohlert*, Aarhus, som Konsul (Valgkonsul). Naar der nu skulde komme en udsendt tysk Generalkonsul til Byen, befrygtede man, at Tyskerne havde til Hensigt at foretage Indgreb i den danske Civilforvaltning. Det viste sig dog ikke at være Tilfældet. Generalkonsul *Witte*, der vistnok tidligere havde gjort Tjeneste i Ægypten, opsøgte straks ved sin Tiltrædelse Borgmester H. P. Christensen, smækkede Hælene sammen og bukkede stift, men dybt for ham og fortalte, at hans Opgave var at være Mellemled mellem de tyske Militærmyndigheder og de danske civile Myndigheder, særlig Amtmændene og Borgmestrene, og i det hele at virke som Formidler, herunder at bidrage til Udjævning af Gnidninger og Misforstaaelser, idet den tyske Rigsregering, efter hvad han sagde, lagde den største Vægt paa, at alle Sager mellem de danske og tyske Myndigheder ordnedes paa venskabelig og fredelig Maade, ligesom det var Rigsregeringen magtpaaliggende, at det økonomiske Liv i Danmark fortsattes, saa godt som det lod sig gøre, uden Standsninger. Generalkonsulens umiddelbare Overordnede var den tyske Gesandt i København, og han arbejdede sammen med Officererne fra den tyske Hærafdeling for Økonomi. Tilsvarende Generalkonsuler var udsendt til København med Sjælland som Omraade, Odense med Fyn som Omraade og Aalborg med Nørrejylland som Omraade.

I Begyndelsen modtog man ogsaa forskellige Henvendelser fra Generalkonsulen om Indkvarteringsspørgsmaal og lignende, og Borgmester H. P. Christensen søgte ogsaa et Par Gange hans Bistand til at faa ordnet nogle Spørgsmaal, som man ikke kunde komme nogen Vegne med hos Værnemagten, bl. a. søgte man at faa daglige eller ugentlige Indberetninger om Antallet af de i Byen indkvarterede tyske Tropper, men man opdagede snart, at Generalkonsulen ikke betød noget som helst overfor de militære Myndigheder og gav derfor Afkald paa at benytte sig af hans Bistand, ligesom Militæret ogsaa hurtigt gik over til at henvende sig direkte til Byens Myndigheder. Herefter mærkede man ikke noget til hans Virksomhed, og man ved ikke, hvad han bestilte, navnlig da det hidtidige tyske Konsulat blev bestaaende uændret under Konsul Wohlerts Ledelse. Antagelig har Generalkonsulens Virksomhed været af spionagelignende Karakter.

Visitternes Tid var ikke forbi endnu. Der kom ogsaa — stadig i April 1940 — en tysk General til Aarhus. Det var General *André*, Øverstbefalende over de tyske Tropper i det sydlige Jylland. Han opslog sit Kvarter paa Hotel „Royal", der i den Anledning fik to stramme Skildvagter anbragt ved Indgangen fra Bispensgade, hvilket absolut ikke stod til Hotellets Stil. Generalen aflagde, som det dengang endnu var Skik, Besøg hos Borgmesteren, og efter at have fremsat den sædvanlige stereo-

type Forsikring om den tyske Værnemagts Ønsker om et godt og gnidningsløst Forhold til Byens Befolkning og Værnemagtens Bestræbelser for at faa Besættelsen til at foregaa saa lempeligt som muligt, nævnede han, at han havde hørt om den Flyveplads, som Kommunen agtede at anlægge ved Skejby, og vilde gerne have nogle nærmere Oplysninger om den, da han var meget interesseret i den. Et Par Dage efter sendte han en Regierungsbaurat hen til Borgmesteren med Oplysning om, at det var Generalens Hensigt at færdiggøre Flyvepladsen med dansk Arbejdskraft, hvorfor han bad om at faa Planerne over Pladsen at se, men da Bauraten hørte, at Arbejdet overhovedet ikke var paabegyndt, og at det vilde tage ca. 1½ Aar at anlægge den, tabte han al Interesse for den; til den Tid var Krigen jo forlængst forbi. Forinden havde Stiftamtmand *Hvidt* iøvrigt gennem den tyske Generalkonsul rettet Henstilling til Generalen om, at eventuelle tyske Flyvepladser her i Landet blev anlagt saa langt fra Byerne som muligt, men denne Henstilling har næppe været afgørende for Tyskernes Beslutning om ikke at anlægge Flyvepladsen ved Skejby. Det, der har slaaet Hovedet paa Sømmet, har været, at det vilde tage for lang Tid at færdiggøre den.

I Stedet anlagde Tyskerne en Landingsplads paa ca. 75 Tdr. Land af Brendstrupgaardens Jorder. Den kunde kun tage lettere Maskiner og var nærmest til Generalens personlige Brug. Den blev ikke brugt meget og opgivet efter et Par Aars Forløb.

Byens Forhandlinger om Forhold vedrørende Tyskerne førtes næsten altid med den tyske Standortkommandant (nærmest svarende til Garnisonskommandant). Den første Standortkommandant i Aarhus, en Infanteriofficer ved Navn *Stobwasser*, hverken hørte eller saa man noget til. Han var her kun i ganske kort Tid og efterfulgtes af en ældre Major i Infanteriet, Major *von Schönfeldt*, tilsyneladende en forstaaende Mand, der bestræbte sig for at undgaa Udfordringer til den danske Befolkning. Politimester *Hoeck* fik ham saaledes til at forbyde tyske Soldater at synge i den indre By, naar de kom marcherende gennem Gaderne. Dette Forbud kunde selvfølgelig ikke opretholdes i det lange Løb, men i nogen Tid blev det virkelig respekteret. Heller ikke Major von Schönfeldt blev ret længe i Byen. Efter ham overgik Standortkommandanturen til Luftvaabnet. En Kaptajn *Fiedler* i Luftvaabnet, en stilfærdig og ikke særlig myndig Mand, blev Kommandant. Kaptajn Fiedler, som man ikke mærkede meget til, og som ikke har efterladt noget dybere Indtryk, var kun Kommandant i ca. en Maaned. Forinden sin Afrejse opsøgte han Borgmester H. P. Christensen sammen med en ikke særlig høj, trivelig, glatraget Marineofficer med rødmossede Kinder, hvem han præsenterede som sin Efterfølger. Det var Kaptajnløjtnant *Kruse*, der skulde blive Byens Standortkommandant i de næste godt fire Aar. Kap-

tajnløjtnant Kruse overførtes senere til Luftvaabnet og forfremmedes til Major; som Major Kruse huskes han bedst her i Byen.

Da han kom hertil, var han vel et halvt Hundrede Aar gammel. Han saa ikke særlig martialsk ud og kunde, hvad det Ydre angaar, godt minde lidt om en katolsk Præst, men der var ellers intet præsteligt ved ham. Under sidste Verdenskrig havde han været om Bord i et Luftskib, der var styrtet ned et Sted her i Landet, og var blevet interneret i Aalborg, hvor han havde lært at tale Dansk, som han stadig talte udmærket, blot med en morsom Accent.

Ved de Forhandlinger, som man fra Byens Side førte med ham, optraadte han altid hensynsfuldt og roligt, og man var aldrig ude for, at han — i Modsætning til andre tyske Officerer, man har forhandlet med — brugte Trusler, hvis hans Ønsker ikke straks blev imødekommet. Han var altid villig til at høre paa, hvad man fra Byens Side havde at anføre, ligesom man har det Indtryk, at han bestræbte sig for at imødekomme Byens Ønsker i det Omfang, som militære Hensyn tillod. Der er vist ingen Tvivl om, at han i høj Grad respekterede Borgmester Stecher Christensen og havde Tillid til ham. Det er under Forhandlinger i Kommandanturen mere end een Gang sket, at Borgmester Stecher Christensen har sagt: „Nu foreslaar jeg, Major Kruse, at De lægger Majoren bort og jeg Borgmesteren, og at vi derefter taler ud som to Mænd," hvortil Major Kruse altid svarede: „Det kan vi godt." Borgmester Stecher Christensen kunde derefter paa lige Fod med Major Kruse drøfte de Problemer, der laa ham og Byen paa Sinde, og det var ikke altid Behageligheder, han sagde; han betænkte sig saaledes ikke paa at betegne Tyskernes danske Medløbere som Landsforrædere og Snigmordere, men hvor stærkt Borgmester Stecher Christensen end ved saadanne Lejlighede udtrykte sig, eller hvad han end sagde, kom han aldrig i Forlegenhed derfor bagefter.

Paa den anden Side kunde Major Kruse godt gøre et smaatskaaret Indtryk. Man mærkede det navnlig under Forhandlinger om Erstatninger til Folk, hvis Lejlighed eller Ejendom var blevet beslaglagt af Værnemagten. Han viste sig ved saadanne Lejligheder meget karrig, og det var som Regel kun muligt at skaffe de paagældende Personer smaa Erstatninger. Hans Horisont var tilsyneladende ikke vid og hans Anlæg for selvstændig Tænkning ikke imponerende. De Meninger, han havde, laa næppe stort over Gennemsnitstyskerens færdigsyede Meninger, tilskaaret af det tyske Propagandaministerium. Da han saaledes en Dag paa Raadhuset saa et af *Ernst Zeuthens* grønne Marinebilleder, fortalte han en ung Løjtnant, der var med ham, at det var et udpræget Eksempel paa „entartete Kunst", og om Aarhus Raadhus sagde han, at det var bygget i en „jødisk-amerikansk" Stil. Det var næppe ment som en Kompliment.

Tyske Bombemaskiner over Aarhus om Morgenen den 9. April 1940.

Fot. Mundus

Politibekendtgørelse
til
AARHUS BY's BORGERE

Efter at tyske Tropper i Nat har overskredet den danske Grænse, og det maa forventes, at Aarhus vil blive besat af militære Styrker af den tyske Hær, opfordrer jeg herved indtrængende Befolkningen til at udvise Ro og Orden, undgaa Sammenstimlen og i et og alt adlyde de Bestemmelser, som maatte blive truffet af Myndighederne.

Aarhus Politikammer,
den 9. April 1940.

HOECK

Politimester Hoecks Bekendtgørelse til Aarhusianerne den 9. April 1940.

Fot. Slegger, Hammerschmidt-Foto

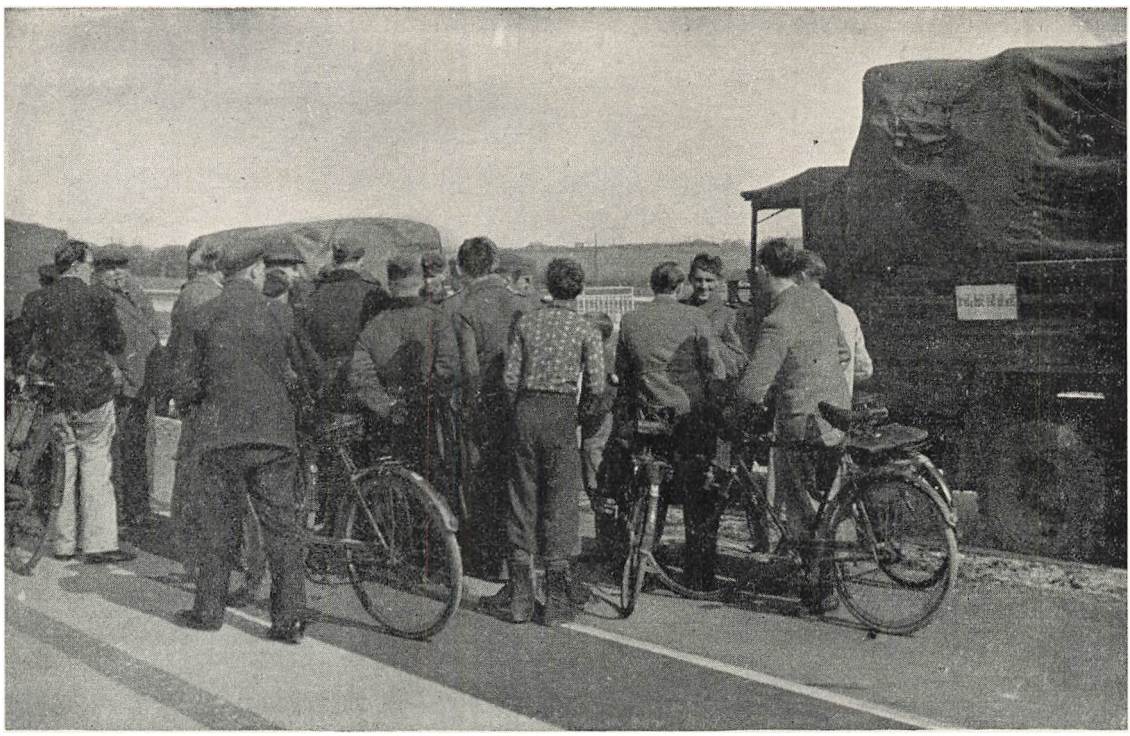

Fot. Mundus

Det var ikke altid Tilbageholdenhed, der prægede Befolkningens Holdning over for de dengang smilende tyske Besættelsestropper, viser dette Billede, der blev taget paa Ringgaden om Eftermiddagen den 9. April 1940.

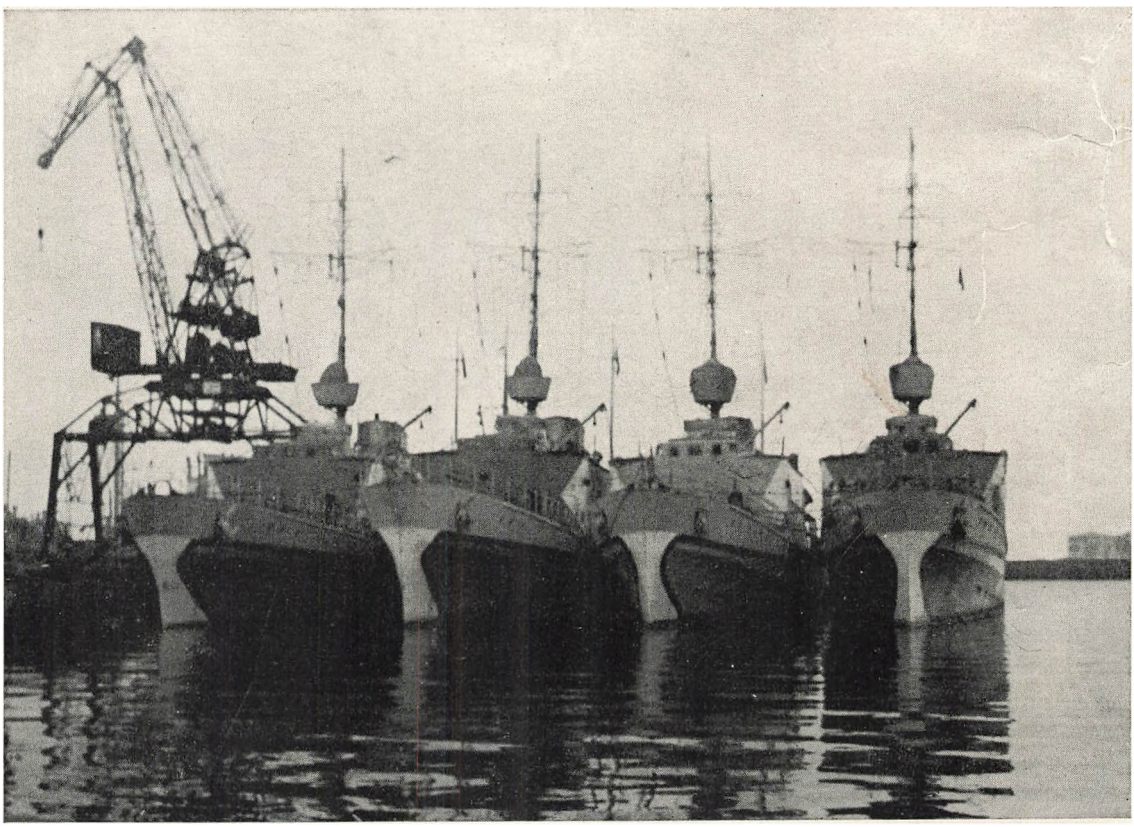

Fot. Slegger, Hammerschmidt-Foto

Tyske Torpedojagere i Aarhus Havn Sommeren 1940.

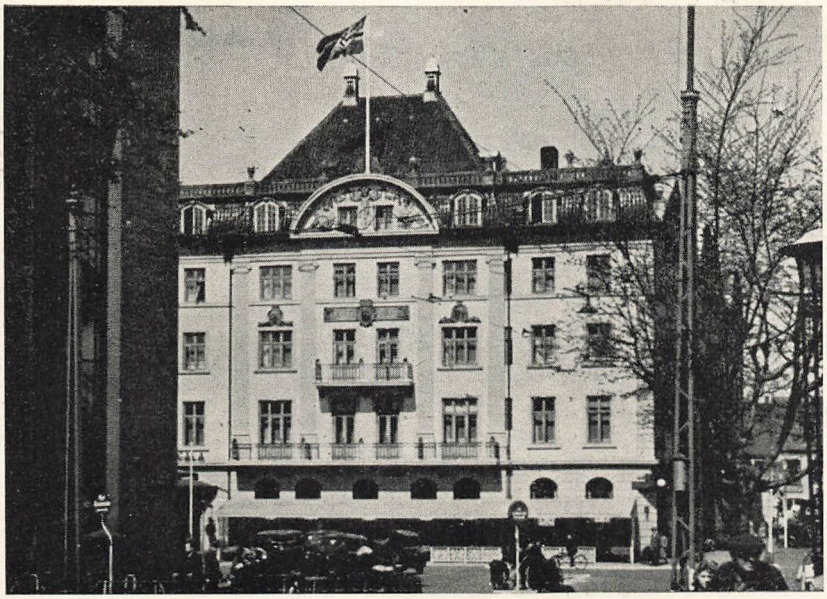

Hagekorset over Hotel Royal, Sommeren 1940.

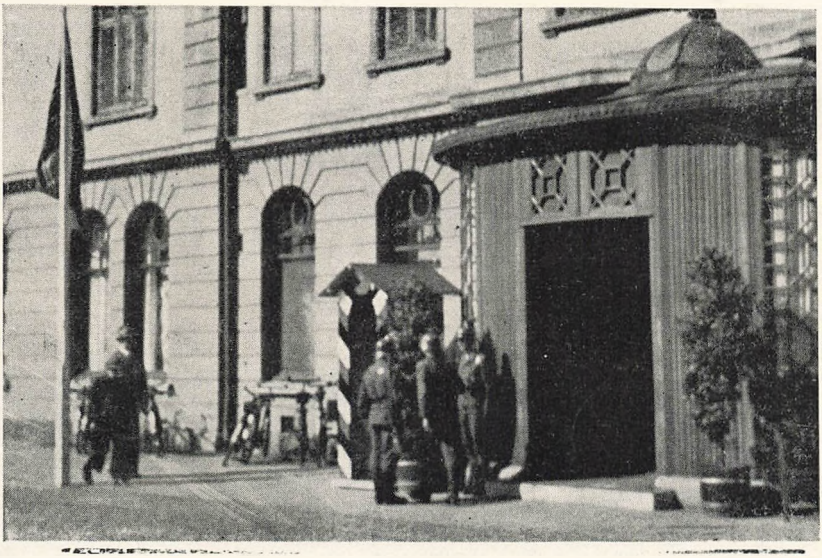

Tysk Vagtpostskifte foran Hotel Royals Hovedindgang i den Periode i Forsommeren 1940, hvor General Andrè, Øverstbefalende over de tyske Tropper i det sydlige Jylland, boede her.

Det første sejrrige Aar marcherede tyske Tropper ofte med fuld Musik eller syngende gennem Gaderne. Her har vi „Vagtparaden" paa Søndergade: „— Denn wir fahren gegen Engeland . . ."

Fot. Stegger, Hammerschmidt-Foto

Fot. Inger Westphal-Christiansen

I Sommeren 1941 indførtes Legitimationskort i den jydske Sikkerhedszone. Politiet kontrollerer paa Kystvejen Kortene.

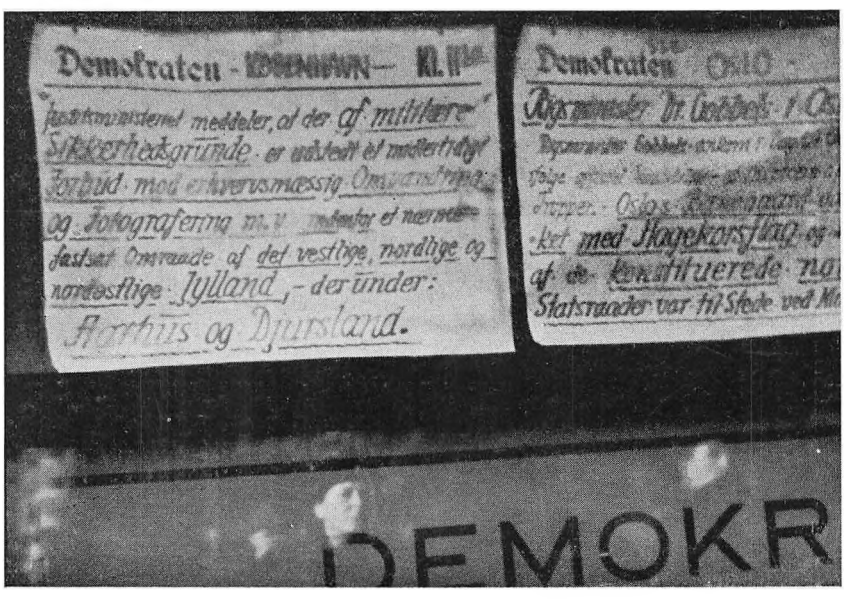

Fot. Stegger, Hammerschmidt-Foto

Demokraten havde stor Publikumssukces paa sine livlige og dristige Gadeplakater. Her ses to af dem. Den ene meddeler Justitsministeriets Bekendtgørelse om Fotograferingsforbudet i det vestlige, nordlige og nordøstlige Jylland, derunder Aarhus og Djursland.

Han kunde blive meget opfarende og ved saadanne Lejligheder handle overilet. Navnlig blev han bragt i Harnisk, naar han fik den Opfattelse, at der forelaa en Fornærmelse af Værnemagten. Og i den Retning var han mere sart end en ung Jomfru. En Dag meddelte han saaledes meget opbragt til Byraadskontoret, at en bestemt Hotelvært i Byen gjorde sig skyldig i Sabotage mod den tyske Værnemagt ved ikke at pudse det Fodtøj, de tyske Gæster paa Hotellet om Aftenen satte udfor deres Dør, mens de danske Gæsters Fodtøj blev pudset. Man søgte at afvise Spørgsmaalet som Kommunalbestyrelsen uvedkommende, men da Major Kruse sagde, at saa vilde Værnemagten selv drage sin Konsekvens af Forholdet, turde man ikke udsætte Værten for Ubehageligheder — en Sigtelse for Sabotage, hvor urimelig den end var, kunde paa det Tidspunkt (i 1944) føre til hvad som helst — og man satte sig derfor i Forbindelse med „Sabotøren", der paastod, at han behandlede de tyske Støvler som de danske og gav en detailleret Redegørelse for Støvlepudsningens Teknik paa sit Hotel. Denne Redegørelse meddelte man videre til Major Kruse, der herefter frafaldt sin Anklage paa dette Punkt, men stadig hævdede, at Værten gjorde sig skyldig i Sabotage, fordi han nægtede at levere Sukker til Kaffe og The, som de tyske Gæster drak paa Hotellet, mens de danske Gæster fik fire Stykker hugget Sukker til. Hotelværten fastholdt med stor Styrke sin Vægring ved at levere de tyske Gæster Sukker, idet han henviste til sin ringe Sukkertildeling, der kun tillod ham at levere Sukker til sine danske Gæster. Han vilde hellere lade sig arrestere og sit Hotel beslaglægge end give efter paa dette Punkt. For at redde ham ud af Kniben maatte man ordne Sagen med Handelsministeriet.

Ligeledes blev Major Kruse rasende, hvis han opdagede, at nogen gjorde Forsøg paa at udnytte Værnemagten økonomisk, og det hvad enten det var Ven eller Fjende. Det maatte en herværende ivrig dansk Nazist erfare. Mod sin Værts Ønske havde Nazisten tilbudt den tyske Kommandantur at udleje sin Lejlighed for en høj Leje til Bolig for tyske Telegrafpiger. Værten nægtede at give sit Samtykke til Udlejningen, men da Nazisten klagede over ham til Kommandanturen, blev han klar over, at Protester ikke længere nyttede, og han gik derfor op til Major Kruse og tilbød at udleje Lejligheden til de tyske Piger til en betydelig lavere Leje end Nazisten. Major Kruse kom straks i Flint, tilkaldte Nazisten, gav ham i Værtens Nærværelse en voldsom Overhaling og endte med saa at sige bogstaveligt at smide ham ned ad Trapperne.

Major Kruse var ikke lige afholdt blandt sine egne; mange Officerer fandt ham sippet og mente, at han var Danskerne for venligsindet.

I det hele taget er der Grund til at tro, at Major Kruse var sympatisk indstillet overfor Danskerne, selvom han ikke forstod den danske

Mentalitet stort bedre, end Tyskerne i Almindelighed kan forstaa den. Han kunde være streng, — det viste sig bl. a. ved Gennemførelsen af Spærretiderne, der efter de Sammenligninger, man kunde anstille, ofte blev gennemført strengere i Aarhus end andetsteds, men han bestræbte sig efter Evne for at være retfærdig, og det er næppe for meget sagt, at han var et redeligt Menneske, fri for den hensynsløse Fanatisme, der prægede saa mange af de nazistiske Officerer. Det fremgik ogsaa ved det Maadehold i Anvendelse af Magtmidler, han udviste under Strejkerne i August 1943 og September 1944. Under sidstnævnte Strejke kaldte han saaledes Borgmesteren hen til sig og meddelte, at han fra højere Sted havde faaet Ordre til at bringe Strejken til Ophør samme Dag, uden Hensyn til, hvilke Midler det var nødvendigt at anvende. Borgmesteren svarede, at *Frihedsraadet* havde beordret Arbejdet genoptaget den følgende Dag og henstillede, at Major Kruse ventede til den næste Dag for at se, om Strejken ikke hørte op. Normalt virkede Frihedsraadets Navn paa Tyskerne som en Brand i Næsen paa en Tyr, men Major Kruse spurgte blot, om Borgmesteren virkelig troede, at Frihedsraadets Opfordring vilde blive fulgt, og da Borgmesteren bejaede dette, lovede han at søge udvirket, at Tyskernes Aktion blev stillet i Bero til den næste Dag, hvad den ogsaa blev. Den næste Dag blev Arbejdet genoptaget, og Tyskerne fik saaledes ingen Anledning til at skride ind. Har man set, hvilke Kommandanter der har været i andre Byer, og hvilke Vanskeligheder de har afstedkommet for den danske Befolkning, er der vist ingen Anledning til at betvivle, at det har været en Fordel for Aarhus i de vanskelige Aar at have en Kommandant af Major Kruses Type, naar man endelig skulde have en tysk Kommandant i Byen. En Ting er i hvert Fald sikker: Man gjorde et meget daarligt Bytte, da man kom af med Major Kruse og fik Kapitän zur See *von Bonin* i Stedet.

☆

Noget af det første, Tyskerne forlangte at faa overgivet, da de kom til Byen, var de tre danske Militærkaserner. Kasernerne var belagt med dansk Militær, men heldigvis var Belægningen ikke ret stærk, og Militæret kunde derfor klare sig med Vandrerherberget i Riis Skov, som Kommunen stillede til Disposition.

Her fik de danske Soldater ikke Lov til at blive ret længe. Tyskerne forlangte Vandrerherberget kort Tid efter, og Kommunen maatte herefter indrette Kaserne for den danske Garnison, ialt ca. 180 Mand, i en Del af Forsørgelsesvæsenets Bygning ved Vesterallé. I den Anledning maatte saavel Forsørgelsesvæsenets Sygeafdeling som det kommunale Fritidshjem flyttes andetsteds hen.

Det varede heller ikke mange Uger, inden man første Gang blev

stillet overfor et tysk Krav om en Skole til Indkvartering. Kravet rejstes i Anledning af, at der skulde anbringes yderligere 200 tyske Soldater i Byen. Det lykkedes i denne Omgang at afværge Kravet, idet man i Stedet overlod Tyskerne en Del af det gamle Amtssygehus, som tilhører Aarhus Kommune. Noget af Sygehuset, navnlig Hovedbygningen mod Ingerslevs Boulevard, var udlejet til Ortopædisk Hospital, en Del benyttedes til Husvildeboliger, og en Del stod tomt. I største Hast blev der skaffet de Husvilde Lejligheder rundt om i Byen, og man afgav herefter hele Hospitalet til Tyskerne med Undtagelse af den Del, der var udlejet til Ortopædisk Hospital. Ikke saa snart havde Tyskerne faaet Foden indenfor Døren, førend de begyndte at interessere sig for den resterende Del af Amtssygehuset. Ortopædisk Hospital, der havde sin nye Bygning ved Randersvej under Opførelse, blev bange for, at Tyskerne skulde forelske sig i den og fremskyndte derfor Opførelsen af Bygningen saa meget, at Hospitalet kunde flytte ind i den i Løbet af August 1940. Tyskerne stillede straks og gjorde Krav paa de Bygninger, som Ortopædisk Hospital havde rømmet. Byen, der ikke havde noget plausibelt Paaskud til at afslaa Tyskernes Krav, maatte imødekomme det, og Tyskerne havde saaledes nu hele det gamle Amtssygehus, hvor de indrettede et Luftwaffelazaret for en Del af Jylland.

Det havde paa forskellig Maade Interesse for Byens Styrelse at faa at vide, hvor mange tyske Soldater der var i Byen, men trods Løfter fra Tyskerne herom var det aldrig muligt at faa Indberetninger om Belægningens Størrelse. Fra Tiden omkring den 25. April 1940 har man dog følgende Oplysninger: Paa forskellige Hoteller boede ca. 110 Officerer; nogle af dem var muligvis kun paa Gennemrejse. Endvidere havde Luftwaffe en Del af Hotel „Regina", navnlig til Kontorer, men ogsaa til Beboelse. Den tyske Marine havde Højskolehotellet i Klostergade (det blev dog opgivet et Par Maaneder efter) foruden Kontorer i forskellige af Havnens Bygninger. Desuden var belagt Høegh Gulbergsgades Kaserne, Langelandsgades Kaserne, Vesterallés Kaserne, Vandrerhjemmet i Riis Skov, Stadionhallerne, en Del af det gamle Amtssygehus samt forskellige Lokaler i private Ejendomme. Lokalerne i de private Ejendomme blev dog rømmet i Løbet af forholdsvis kort Tid, ligesom Stadionhallerne heller ikke i denne Omgang var konstant belagt. Tyskerne havde sikkert ogsaa allerede paa dette Tidspunkt begyndt at leje Lejligheder og Værelser hos private uden om Byraadskontoret.

Som det vil ses, var Aarhus allerede i den første Tid af Besættelsen ret godt belagt med tyske Tropper. Belægningen kunde variere noget, men holdt sig, saavidt man kunde skønne, nogenlunde konstant, maaske med en stigende Tendens indtil Slutningen af 1942, da den tyske Garnison i Aarhus øgedes stærkt som Følge af Krigsforholdene paa Østfronten.

Naturligvis var denne Belægning paa mange Maader til Gene for Byen, rent bortset fra, at Synet af Okkupationstropperne i Byens Gader virkede udfordrende paa Byens Befolkning, men lokalemæssigt betød den ingen større Byrde. Som Følge af den livlige Byggevirksomhed, der havde været i Aarhus i Aarene før Besættelsen, var der rigeligt med ledige Lejligheder og Lokaler, og det var derfor muligt at skaffe Tyskerne den Plads, de forlangte, uden at nogen i den Anledning skulde tvinges til at forlade Hjem eller Forretning. Tyskerne var paa dette Tidspunkt ogsaa ret moderate i deres Lokalekrav; senere fik Piben en anden Lyd.

I den første Tid optraadte de tyske Soldater som Regel ret disciplinerede. Derimod var der hos Officererne en vis Utilbøjelighed til at ville overholde de forskellige Indskrænkninger og Restriktioner, som den danske Befolkning var undergivet, og som i Henhold til de Aftaler, der var truffet mellem den danske og tyske Regering, tillige skulde være gældende for Tyskerne. Ogsaa paa et andet Punkt var der Vanskeligheder.

Straks efter Besættelsen havde de tyske Militærmyndigheder fastsat visse Begrænsninger i de tyske Soldaters Ret til Indkøb af Varer her i Landet; det var bl. a. bestemt, at de kun maatte købe til deres personlige Behov.

Da der til Borgmesteren fra forskellige Sider indløb Klager over, at denne Bestemmelse langt fra overholdtes, besluttedes det at gøre et Forsøg paa at faa dette Forhold ændret. Borgmesteren anmodede derfor Standortkommandanten — det var dengang den tidligere nævnte Kaptajn Fiedler — om at komme til Stede til en Forhandling paa Borgmesterens Kontor, hvor Repræsentanter for Byens to Handelsforeninger ogsaa var til Stede. Kommandanten oplyste, at hver Soldat, der kom til Byen, fik udleveret en Meddelelse om, at han kun maatte købe Varer til personligt Brug. (Han glemte at oplyse, at Soldaterne samtidig fik stukket en Seddel ud, hvorpaa var anført, hvilke Forretninger i Byen de ikke maatte komme i, fordi Indehaverne var eller formodedes at være af jødisk Afstamning).

Der viste sig straks at være divergerende Meninger om, hvad man skulde forstaa ved personligt Brug. Fra dansk Side hævdede man som en Selvfølgelighed, at Varer til personligt Brug kun kunde være Varer til Soldaternes eget øjeblikkelige Brug, mens Ortskommandanten mente, at Tilladelsen til Køb af Varer til personligt Brug ogsaa omfattede Varer, som Soldaterne købte og sendte hjem til deres Familie i Tyskland, som f. Eks. Damestrømper o. lign. Skulde personligt Brug forstaas paa anden Maade, maatte der træffes en Ordning for hele Landet, og en saadan Ordning kunde kun træffes i København. Han gik dog med til, at der i de lokale Aviser indrykkedes en Bekendtgørelse til de handlende om Overholdelse af de nævnte Bestemmelser paa Betingelse af, at Teksten

forinden godkendtes af ham. Man affattede derefter et Udkast til en Bekendtgørelse, hvori det indskærpedes de handlende ikke at sælge Varer til den tyske Værnemagts Enkeltpersoner udover til deres øjeblikkelige og personlige Behov. Da Udkastet forelagdes Kommandanten, forlangte han Ordet „personlige" strøget, saa at der kun kom til at staa „øjeblikkelige Behov". I denne barberede Form indrykkedes Bekendtgørelsen i Aarhus-Bladene. Om den fik nogen Virkning vides ikke. Under alle Omstændigheder har den kun været ringe.

Umiddelbart efter Besættelsen dukkede de første Værnemagere op. En af Byens større Næringsdrivende henvendte sig næsten med det samme paa Byraadskontoret med Anmodning om at faa en Attest fra Borgmesteren om, at han havde Ret til i ubegrænset Omfang at handle med Tyskerne. Hans Anmodning blev selvfølgelig afslaaet, rent bortset fra, at hverken Byraadet eller Borgmesteren overhovedet havde nogen som helst Bemyndigelse til at udstede en saadan Attest.

Ikke længe efter kom der Klage fra nogle større Firmaer i Byen over, at to Personer — ingen af dem hørte dog til de mere prominente Forretningsfolk — gik rundt og købte Varer op til Tyskerne i større Maalestok, navnlig Linnedvarer o. lign. Nægtede Forretningerne at sælge til dem, blev de truet med Værnemagten. Borgmesteren gjorde Politiet bekendt med Sagen, og senere blev begge de driftige Handelsmænd anholdt, men som Følge af deres Forbindelse med Tyskerne kunde Politiet paa det Tidspunkt ikke rigtig faa Ram paa dem. Efter Kapitulationen er de atter taget, og der er nu Udsigt til, at deres Virksomhed bliver vurderet efter Fortjeneste.

I Juni Maaned 1940 prøvede Byen for første Gang at spænde Ben for et af Værnemagtens Krav. Paa Baggrund af, hvad man senere har oplevet, synes det nu kun en lille og nærmest ligegyldig Sag, men det mente man ikke dengang.

En tysk Arkitekt henvendte sig paa Borgmesterkontoret og meddelte, at Tyskerne agtede at opføre 6 à 8 Baraker ved Vandrerherberget i Riis Skov til Plads for 400 til 800 Mand; i Forvejen laa der ca. 120 Mand i Vandrerherberget. Borgmesteren protesterede kraftigt mod Opførelse af Barakerne, idet han hævdede, at da der det paagældende Sted ikke var ordnede Afløbsforhold, kunde Opførelsen af Barakkerne betyde en Fare for Byens Sundhedstilstand. I Stedet anviste han et Areal ved Galgebakken. Den virkelige Grund til Protesten var, at man ønskede, at Folk skulde kunne spadsere i Ro og Fred i Riis Skov uden hele Tiden at blive generet ved Synet af Tyskerne.

Et Par Dage senere opdagedes det, at Tyskerne alligevel var begyndt at bygge Barakerne ved Vandrerherberget. Borgmesteren ind-

berettede straks Sagen til Indenrigsministeriet og anmodede Ministeriet om ved Henvendelse til de overordnede tyske Militærmyndigheder i København at søge Byggeriet standset. Man havde ogsaa flere Forhandlinger med Tyskerne, men udover at det paa et vist Tidspunkt lykkedes at sætte Luftvaabnet og det tyske Infanteri op mod hinanden, fik man ikke andet ud af Sagen, end at Tyskerne ogsaa byggede Baraker paa Galgebakken. Kun den lille Fjer fik man i Hatten, at der blev truffet en forholdsvis tilfredsstillende Ordning af Afløbsforholdene ved Barakerne i Riis Skov.

Iøvrigt havde man paa denne Tid en Del Forhandlinger med den tyske Komandantur, navnlig om økonomiske Spørgsmaal. Forskellige Kommunen tilhørende Bygninger var belagt med tysk Militær, uden at det var muligt at faa en klar Ordning om Betalingsspørgsmaalet. Til sidst meddelte Tyskerne dog, at de øverste tyske Myndigheder havde indtaget det Standpunkt, at Spørgsmaalet om Betaling for Tyskernes Benyttelser af Bygninger i offentlig Eje, herunder Bygninger tilhørende Kommuner, først skulde afgøres, naar Krigen var forbi. Man nærede herefter ikke større Illusioner om, at Kommunens Kasse nogensinde vilde faa nogen Fornøjelse af disse Tilgodehavender, og til Dato har dette ogsaa slaaet til.

Hen paa Efteraaret 1940 synes der at være faldet en vis Stabilitet over Forholdene. Af særlige Begivenheder kan egentlig kun nævnes, at en ny Standortältester var kommet til Byen. Det var Prins *Henrik den XXXVII* (eller var det den XXXVIII?) *af Reusz*, Oberst i Flyvevaabnet og Kommandør for „Flachgruppe Dänemark". Han var paa en eller anden Maade beslægtet baade med Kongen og Dronningen, hvad Major Kruse, der præsenterede Prinsen for Borgmester H. P. Christensen, fortalte meget imponeret. Borgmester H. P. Christensen, der var lige saa uimponeret, som Kruse var imponeret, haandterede Situationen i stiv Arm og modtog Prinsen, der med store og undrende Øjne betragtede Borgmesteren, med megen Jovialitet, idet han benyttede Lejligheden til at slaa Prinsen for et à Conto Beløb paa Kommunens Tilgodehavende hos Tyskerne. Om det var det, der virkede afskrækkende, ved man ikke, men man saa i hvert Fald ikke siden noget til Henrik den XXXVII (eller den XXXVIII).

Udover dette kom man ikke meget i Berøring med Tyskerne i de følgende Maaneder. De passede i det store og hele sig selv, og kom det en enkelt Gang til Forhandling, drejede det sig mest om Smaating. Besættelsen stillede imidlertid Bystyret andre Opgaver end Varetagelsen af Byens Interesser overfor Besættelsesmagten.

Den daværende Handelsminister *Christmas Møller* havde kraftigt opfordret Befolkningen til at sikre sig saltet Flæsk til den kommende

Vinter, og da Byraadet ogsaa frygtede for, at der som Følge af Tyskernes Udbytning af Landet kunde blive Mangel paa Levnedsmidler, besluttede Raadet at hjælpe Byens Befolkning til at sikre sig Mad til Vinteren. Det nedsatte derfor et Udvalg, der fik Navnet *Velfærdsudvalget*, et Navn, der klang af Revolution og Guillotine. Men Udvalgets Opgaver var alt andet end revolutionære. Udvalget skulde følge, om Levnedsmiddeltilførslerne til Byen var tilstrækkelige, og fremkomme med Forslag til Sikring af Forsyningerne. Det første, Udvalget tog sig af, var Sikring af saltet Flæsk til den kommende Vinter.

Efter Forslag fra Udvalget indkøbte Kommunen 12.000 saltede Baconsider (halve Grise), som blev tilbudt Byens Befolkning til en rimelig Pris, ca. 90 Kr. pr. Baconside, og saaledes at Betalingen kunde erlægges i maanedlige Afdrag. Det viste sig, at Behovet ikke var nær saa stort som antaget; der indløb en Del Bestillinger, men langt fra nok til at faa alle de indkøbte Bacon-Sider afsat. Det lykkedes dog at faa en Del af Ordrerne hos de Slagterier, hvor Bacon-Siderne var bestilt, annulleret og faa de øvrige usolgte Bacon-Sider afhændet til indenlandsk Forbrug til en saadan Pris, at ikke alene Kommunens Udgifter blev dækket, men der ogsaa fremkom et mindre Overskud til Afskrivning paa Renter og Administrationsomkostninger. Kommunen kom saaledes helskindet fra Affæren. De, som købte Bacon-Siderne, var saa at sige alle yderst tilfredse, og der var kun meget faa Reklamationer.

Velfærdsudvalget sørgede ikke blot for, at Folk kunde faa Flæsk, men skaffede ogsaa Kartofler dertil. Regeringen frygtede, at der kunde blive Kartoffelmangel, og Handelsministeriet havde derfor i et Cirkulære opfordret Kommunerne til at træffe Foranstaltninger til at sikre deres Indbyggere Kartofler, indtil der kunde komme Kartofler frem fra den nye Kartoffelhøst. Som Følge af dette Cirkulære indkøbte Udvalget 12.000 Tønder Kartofler. Det viste sig, at der blev langt større Rigelighed paa Kartofler end ventet, og en Del af de Kartofler, som Kommunen havde indkøbt, maatte derfor sælges til Priser, der laa under dem, som Kommunen havde betalt, saa at Kommunen fik et stort Tab. Helt forgæves havde Indkøbet dog ikke været. Ved at raade over et saa stort Kvantum Kartofler havde Udvalget haft en prisregulerende Virkning paa Kartoffelhandelen i Byen og været i Stand til at holde Kartoffelprisen nede paa et passende Niveau.

Som Forholdene udviklede sig, kunde Flæskekøbet ikke gennemføres mere. Handelsministeriet gentog de følgende Aar sin Opfordring til Kommunerne om at sikre Befolkningen Kartofler. I 1941 sikrede Velfærdsudvalget Byen 8000 Tdr. Kartofler og traf Aftale om Afsætningen paa en saadan Maade, at Kommunen fik saa godt som intet Tab paa Købet, selvom der ikke blev Kartoffelmangel. I 1942 sikrede Udvalget sig et til-

svarende Kvantum, men denne Gang blev der igen et stort Tab, og da Handelsministeriet i 1943 paany kom med sin Opfordring, besluttede Udvalget ikke at efterkomme den bortset fra, at man opfordrede Forsorgsvæsenet til at sikre sig 1000 Tønder. Udvalgets Beslutning viste sig at være rigtig; der blev ikke Mangel paa Kartofler. I 1944 turde man under Hensyn til Faren for Krigshandlinger her i Landet og den deraf følgende mulige Afskæring af Tilførsler til Byen ikke undlade at købe Kartofler og indkøbte derfor 8000 Tønder, som nedkuledes paa den Kommunen tilhørende Gaard „Bispegaarden" i Stautrup.

Da man maatte anse det som en nærliggende Mulighed, at Byens Gasforsyning en skønne Dag kunde svigte som Følge af manglende Kultilførsler, indstillede Velfærdsudvalget til Byraadet, at der oprettedes et Folkekøkken i Aarhus, saaledes at man herigennem kunde skaffe den daarligst stillede Del af Byens Befolkning Adgang til varm Mad. Efter at Byraadet havde tiltraadt Indstillingen, købte man til en rimelig Pris af Aarhus Højskoleforening Ejendommen Klostergade 28—30, der havde været drevet som Højskolehotel. Ejendommen havde som tidligere nævnt været overtaget af den tyske Marine, men var nu fri. Ejendommen fik Kommunen i de følgende Aar megen Fornøjelse af. I Stueetagen fik Folkekøkkenet Lokaler. Værelserne paa 2. og 3. Sal indrettedes til et interimistisk Vandrerherberge, mens Salen paa 1. Sal med tilstødende Værelser om Vinteren blev overladt til den af Dansk Ungdomssamvirke oprettede Fritidsklub. Efter at Studenterkollegierne i 1943 var blevet beslaglagt af Tyskerne, udlejedes Værelserne paa 2. og 3. Etage til en billig Pris til Studenter i Tiden fra 1. Sept. til 1. Juni.

Modstanden mod Tyskerne begyndte saa smaat at vaagne, foreløbig som en passiv Modstand. Den gav sig først Udslag i de store Alsangsstævner, hvor Folk samledes for i Fællesskab at synge nationale Sange. Byraadet viste sin Interesse for disse Stævner ved at støtte dem med en Bevilling paa 1000 Kr.

Begyndelsen af 1941 forløb i Aarhus uden større Gnidninger eller Skærmydsler med Tyskerne. I det kommunale Liv mærkedes dog en kraftig Refleksvirkning af Besættelsen, derigennem, at Rigsdagen sammen med de øvrige Valg maatte udsætte Valgene til de kommunale Raad, der skulde have været afholdt i Løbet af Foraaret.

Endvidere ramtes Byraadet føleligt af Kommunistloven, idet Byraadets kommunistiske Medlem, Maler *Thomas Christensen*, i Juni 1941 blev interneret sammen med andre Kommunister. Maler Thomas Christensen sad i længere Tid interneret i Horserødlejren og førtes i Efteraaret 1943 til Koncentrationslejr i Tyskland.

Iøvrigt var Bystyret travlt beskæftiget med Forberedelser til de Festligheder, hvormed Byens 500 Aars Jubilæum den 2. Juli 1941 og Ind-

vielsen af Raadhuset skulde fejres. Det er muligt, at Tyskerne havde ventet en Indbydelse til Festlighederne — de fik i hvert Fald ingen. Alligevel søgte de at gøre sig bemærkede. Midt under Festlighederne i Raadhushallen om Eftermiddagen den 2. Juli, hvor Kronprinsparret var til Stede, sendte Kommandanten en tysk Soldat til Raadhuset med et Brev, der skulde afleveres til Borgmesteren med det samme. En Politibetjent afleverede i Hallen Brevet til Viceborgmester Stecher Christensen, der som Følge af Borgmester H. P. Christensens Sygdom fungerede som Borgmester. Han aabnede Brevet, og da han saa, at det var et Lykønskningsbrev fra den tyske Kommandant, stak han roligt Brevet i Lommen. Der er ingen Tvivl om, at det var Tyskernes Hensigt, at Lykønskningen skulde have været læst højt under Festligheden, der radiotransmitteredes. Under Festbanketten i Aarhus-Hallen samme Aften, hvor over 500 Gæster var til Stede, indløb der et Lykønskningstelegram fra den tyske Gesandt i København, *Renthe-Fink*. Viceborgmester Stecher Christensen havde forinden læst Telegrammer op fra bl. a. Prins Knud, Statsminister Stauning og Undervisningsministeren; disse Telegrammer blev hilst med stærkt Bifald. Da Viceborgmesteren læste Telegrammet fra Renthe-Fink op, modtoges det med isnende Tavshed. Derefter oplæstes et Telegram fra en tidligere Aarhus-Borger, som i Dagens Anledning skænkede 10.000 Kr. til Oprettelse af et Værelse i det nye Studenterkollegium ved Aarhus Universitet. Telegrammet hilstes med tordnende Bifald. Demonstrationen mod Renthe-Finks Telegram var aabenbar.

Man ved, at der i tyske Kredse skumledes stærkt over disse Begivenheder, men fra officiel tysk Side skete mærkværdigvis intet.

Kort efter Byjubilæet stillede Tyskerne for første Gang Krav om Beslaglæggelse af en beboet Lejlighed. Der forsøgtes først en frivillig Ordning med Indehaveren af den paagældende Lejlighed, en Dame, der levede af at udleje Lejlighedens Værelser i møbleret Stand. Damen afslog bestemt at flytte, skønt hun fik tilbudt en anden Lejlighed af omtrent samme Størrelse i Nabolaget. Byraadskontoret meddelte Tyskerne, at det ikke kunde foretage videre i Sagen. Ortskommandanten henvendte sig saa til de tyske Myndigheder i København, og kort efter fik Borgmesteren fra Indenrigsministeriet Paalæg om at foranledige Lejligheden omgaaende stillet til Raadighed for Tyskerne. Man gjorde Lejlighedens Indehaver bekendt med Indenrigsministeriets Paalæg, men hun vægrede sig stadig ved at flytte og var derved ved at bringe Borgmesteren i en vanskelig Situation, idet saavel Fogden som Politiet, til hvem man underhaanden rettede Forespørgsel om eventuel Assistance, hvis det skulde blive nødvendigt at foretage en Udsættelsesforretning for at faa Lejligheden rømmet, ikke mente at være pligtig at medvirke til en saadan Udsættelse

som Følge af det noget usikre Grundlag for Indenrigsministeriets Paalæg. Til sidst gav Damen sig og flyttede; efter mange og besværlige Forhandlinger med Major Kruse, hvor han viste sig meget paaholdende og meget smaalig, fik hun udbetalt en mindre Erstatning for sine Udgifter i Anledning af Flytningen. Det mest pikante ved Affæren var, at den paagældende Dame blandt sine Lejere havde en tysk Officer, en Jurist, der fortalte hende, at det var fuldstændig ulovligt, hvad den tyske Kommandantur lavede, og at hun bare skulde modsætte sig Kravet og i sidste Instans gaa til Kongen. Det personlige Forhold mellem Major Kruse og den paagældende Officer var vist mindre godt. I hvert Fald følte Major Kruse sig meget irriteret over hans raadgivende Virksomhed, og det var næppe uden Indflydelse paa Sagens Behandling.

Iøvrigt maatte Borgmesteren paa dette Tidspunkt efter Tyskernes Krav foretage Beslaglæggelse af andre Lokaler og Lejligheder. Disse var dog alle ledige. Beslaglæggelsen voldte derfor ikke saa store Vanskeligheder, men man var fra Bystyrets Side alt andet end begejstret for i det hele taget at skulle beslaglægge til Fordel for Tyskerne, bl. a. fordi Lovhjemmelen for Borgmesteren til at foretage saadanne Beslaglæggelser var tvivlsom. Indenrigsministeriet, med hvem man flere Gange drøftede Spørgsmaalet, paalagde Borgmesteren at foretage disse Beslaglæggelser og henviste dels til en noget svævende Analogi fra Indkvarteringslovgivningen (der kun vedrører Indkvartering af danske Soldater og ikke af fremmede), dels til Nødretsgrundsætningen (som kan være et meget spinkelt Surrogat for en manglende Lovhjemmel). Foretagelse af disse Beslaglæggelser, der foregik i Borgmesterens Navn, kunde desuden let give Bystyret et falsk Skær af at gaa Tyskernes Ærinde. Man bestræbte sig derfor ogsaa saavidt muligt paa at undgaa Beslaglæggelser ved at forsøge at faa en mindelig Ordning i Stand med Ejerne af de Lokaler eller Bygninger, som Tyskerne forlangte, og saafremt dette ikke lod sig gøre, at forsøge at finde noget andet i Stedet, som Tyskerne vilde acceptere. Det lykkedes ret hyppigt i de første Aar, men efterhaanden som Tyskerne blev mindre og mindre medgørlige, og Boligsituationen strammedes, blev det vanskeligere og vanskeligere at opnaa noget paa denne Maade. (Naar man ikke kunde anvise noget andet i Stedet for den forannævnte beboede Lejlighed, skyldtes det, at Tyskerne netop gjorde Krav paa den Lejlighed af Hensyn til de ud for Ejendommen liggende Telefon- og Telegrafkabler.)

Det maa i denne Forbindelse nævnes, at man aldrig fra Byens Side, hvor der har været Krav om Rekvisition af beboede Lejligheder, har foreslaaet andre beboede Lejligheder i Stedet. Efter den 29. August 1943 gik Tyskerne over til selv at beslaglægge i Stedet for at anmode Borgmesteren om at gøre det; denne nye Fremgangsmaade var Bystyret ikke utilfreds med, idet man herefter bedre kunde varetage den Opgave, som man i

denne Situation fandt den eneste og naturlige, nemlig at vejlede og hjælpe Borgerne mod Værnemagten i det Omfang, det var muligt.

Iøvrigt var det i de første Aar af Besættelsen langt de færreste Lokaler og Bygninger, som maatte skaffes Tyskerne ved Beslaglæggelse. I vid Udstrækning blev der uden Borgmesterens eller Byraadskontorets Vidende eller Medvirken sluttet Lejemaal mellem private og Tyskerne. Det drejede sig ikke alene om enkelte Værelser og Lejligheder, men ofte om hele Bygninger, saaledes flere Beboelsesejendomme, mindre Hoteller m. v. I mange Tilfælde er det sikkert sket paa den Maade, at Tyskerne har lovet Ejerne bedre Vilkaar, hvis de gik med til en frivillig Ordning straks. I andre Tilfælde er Lejemaalene af Udlejerne afsluttet med Danskere, der derefter som Regel uden Udlejernes Vidende og Vilje har foretaget Fremleje til Tyskerne. Hvor mange Lejemaal, der var indgaaet frivilligt med Tyskerne, fik man først senere, da der indførtes Priskontrol med Lejen, en vis Klarhed over.

Efterhaanden som 1941 gik, var det, ligesom Gnidningerne mellem Danskerne og Tyskerne tog til. Man fik bl. a. fra Major Kruse forskellige Klager over, at Lejere, der havde fremlejet Værelser til Tyskere, blev opsagt af deres Værter af den Grund. Han meddelte — paa Tysk — at disse Opsigelser havde fremkaldt den største Vrede hos den tyske Øverstbefalende i Danmark (han maa øjensynlig have haft god Tid) og hos Prins Henrik den XXXVII, og at der vilde blive skredet ind mod de paagældende Værter med Værnemagtens største Strenghed, hvis Opsigelserne blev fastholdt. Hvad „Værnemagtens største Strenghed" indeholdt, fik man ikke nærmere Oplysning om, men da det rummede vide Muligheder, tilraadede man som Regel Værterne at kalde Opsigelsen tilbage i de Tilfælde, hvor Lejernes Fremleje til Tyskere var Opsigelsesgrunden. Alle Tilfælde, der var anket over, ordnedes i Mindelighed, uden at Værnemagten fik Lejlighed til at vise sin største Strenghed.

Paa dette tidlige Tidspunkt var man ogsaa ude for Angiveri mod et Byraadsmedlem. Major Kruse kom en Dag ind paa Byraadskontoret og afleverede et Brev, som han havde modtaget fra et tysk Tjenestested i en anden jydsk By. I Brevet anmodedes Kommandanten i Aarhus om at skride ind i Anledning af en Klage fra en tysk Korporal over, at en paa det paagældende Byraadsmedlems Kontor ansat dansk Kontordame, med hvem Korporalen agtede at gifte sig, forfulgtes af sin Chef, efter at han var blevet bekendt med dette Forhold, ligesom han ophidsede Personalet paa Kontoret mod den paagældende Kontordame, alt i den Hensigt at faa hende til at søge sin Afsked. Ydermere tilføjedes — og dette gjorde paa det Tidspunkt Sagen særlig alvorlig — at Byraadsmedlemmet efter Forlydende skulde være Kommunist.

Efter at Sagen var blevet drøftet med det implicerede Byraadsmedlem, sendte Viceborgmesteren, Stecher Christensen, der stadig fungerede som Borgmester, Major Kruse en Skrivelse, hvori det hed, at det var den paagældende Kontordames eget Forhold paa Kontoret, der havde nødvendiggjort Paatale fra hendes Chef, som aldrig havde forfulgt hende paa Grund af hendes Privatliv, ligesom der i Skrivelsen blev slaaet stærkt paa Nødvendigheden af Disciplin og Ro og Orden paa Kontoret, noget, som man vidste, Tyskerne kunde forstaa. Endelig bedyrede Viceborgmesteren — i Overensstemmelse med Sandheden — at det anklagede Byraadsmedlem ikke var og aldrig har været Kommunist. Skrivelsen maa have virket efter sin Hensigt, for hverken Byraadskontoret eller Byraadsmedlemmet hørte mere til Sagen.

Iøvrigt var Forholdet mellem Bystyret og Tyskerne endnu nogenlunde taaleligt. Man kunde fra Borgmesteren og Byraadskontoret komme med Klager over Forhold vedrørende Tyskerne og godt faa et Resultat deraf. Man klagede f. Eks. i Juli 1941 over, at to tyske Marinefartøjer i Nærheden af den permanente Badeanstalt var drejet i stærk Fart, hvorved der opstod saa svære Dønninger, at en kvindelig Gæst paa Badeanstalten af Dønningerne blev kastet i Vandet og slynget om i Bassinet, saa at hun besvimede og maatte reddes af en Badeassistent. Fra den tyske Havnekommandant modtog man en beklagende Skrivelse med Meddelelsen om, at der fremtidig vilde blive givet indløbende Fartøjer Ordre til at passere Badeanstalten med nedsat Fart!

Den resterende Del af 1941 forløb uden større Begivenheder, og heller ikke i den første Del af 1942 skete der større Forandringer i Forholdet mellem Tyskerne og Bystyret. En Del Smaasager kunde give Anledning til Forhandling, men det lykkedes at faa de fleste i Orden, uden at der opstod nogen større Ubehageligheder.

Den tyske Generalkonsul Witte blev forflyttet, og i Stedet kom Generalkonsul Dr. *Otto Soehring* til Byen. Generalkonsul Soehring var, efter hvad han selv sagde, Kunsthistoriker, og lignede mere en Overlærer fra Provinsen end en Diplomat. Iøvrigt mærkede man om muligt endnu mindre til ham end til Generalkonsul Witte. Kun een Gang var man i nærmere Forbindelse med ham; det var i Anledning af en Henvendelse fra ham om Bistand til at skaffe Generalkonsulatet større Kontorlokaler. Byraadskontoret forsøgte ved Henvendelse til forskellige at skaffe nogle Kontorer ad frivillig Vej, men det lykkedes ikke, og da man ikke fandt Sagen saa presserende, at der var Grund til at søge Lokalerne fremskaffet ved Beslaglæggelse, opgav man at gøre mere ved Sagen. Noget efter skaffede han sig selv de Lokaler, han ønskede, efter at Værnemagten havde overtaget Aarhus Oliefabriks nye Kontorbygning i Bruunsgade. Man stod noget uforstaaende overfor Grunden til Udvidelsen af Generalkonsulatet;

senere fandt man Løsningen. Det viste sig, at Tyskerne inden den 29. August 1943 brugte Generalkonsulaterne til Skalkeskjul for Gestapo. I Stilhed ansattes Gestapo-Agenter som Kontorister paa Generalkonsulaterne og kunde i Ly heraf uforstyrret forberede sig paa deres brutale Rakkergerning mod den danske Befolkning. Den senere saa berygtede Gestapomand *Rothenberg* — der bl. a. var med til Nedskydningen af Tandtekniker *Kæraa* og hans Hustru — var saaledes længe før August 1943 ansat som Kontorist paa det tyske Generalkonsulat i Aarhus.

Foraaret og Sommeren gik. Man havde stadig Forhandlinger med Kommandanturen, men mest om Smaasager. Hos de tyske Officerer kunde man mærke en tiltagende Irritabilitet og en dalende Tiltro til et godt Udfald af Krigen, selvom Major Kruse stadig tilkendegav sin ufortrødne Tillid til en tysk Sejr. Han udtrykte sig altid saaledes: „Naar vi har vundet Krigen ..." og aldrig: „Hvis vi vinder Krigen ...", og troede sikkert selv paa det.

Som Krigssituationen havde udviklet sig til Efteraaret 1942, maatte man se den ikke fjerne Mulighed i Øjnene, at Brændselstilførslerne og navnlig Tilførslerne af Gasværkskul til Byen kunde standse. Byraadet vedtog derfor i Slutningen af 1942 i Overensstemmelse med et af Indenrigsministeriet udsendt Cirkulære en Fællesbespisningsplan. Paa Grundlag af forskellige Oplysninger, som man havde indhentet, regnede man med, at ca. 40.000 af Byens Indbyggere kunde forsyne sig selv med varm Mad, selvom Gassen skulde svigte, samt at Byens Restaurationer kunde bespise ca. 20.000. Et Antal paa 2000 — Hospitalspatienter, Funktionærer m. v. — kunde faa varm Mad, hvor de var, og Kommunen maatte herefter regne med i paakommende Tilfælde at skulle skaffe ca. 40.000 Mennesker Adgang til varm Mad. Ved Hjælp af Folkekøkkenet, Skolekøkkenerne, Køkkenet i De gamles Hjem m. v. vilde Kommunen være i Stand til at paatage sig denne Bespisning, og alt blev tilrettelagt, saa at en saadan Folkebespisning kunde etableres, saa snart det blev nødvendigt.

Ved samme Tid fik de kommunale Myndigheder paalagt en ny Opgave. Staten havde i nogen Tid haft Priskontrol med forskellige Arbejder, som udførtes for tysk Regning. Ved en Bekendtgørelse af 30. November 1942 udvidede Indenrigsministeriet denne Priskontrol til ogsaa at omfatte Lejemaal og Forpagtninger, som her i Landet blev indgaaet med den tyske Værnemagt, tilligemed Krav om Erstatningsydelser i Forbindelse med saadanne Lejemaal. Alle Leje- og Forpagtningskontrakter og Erstatningskrav skulde indsendes til Udenrigsministeriets Komitterede i Industrisager og godkendes af Udvalget for ekstraordinære Industriarbejder m. v. i København. Samtidig blev Borgmesteren af Indenrigsministeriet, der fandt det ønskeligt, at Udlejere af Lokaler til den tyske Værnemagt fik Adgang til en stedlig dansk Myndigheds Bistand under de Forhandlinger, som

skulde finde Sted med Værnemagten om Fastsættelse af Leje, Erstatning m. v., anmodet om at ville formidle og deltage i Forhandlinger om saadanne Spørgsmaal, hvor Udlejeren eller Værnemagten rettede Henvendelse til Borgmesteren. Det betød praktisk talt, at Byraadskontoret, under hvem disse Sager henlagdes, kom til at medvirke ved næsten alle Lejemaal, som blev indgaaet med Tyskerne, idet de fleste Husejere, der maatte udleje Lokaler til Tyskerne, søgte Bistand hos Byraadskontoret, medmindre de stod sig saaledes med Tyskerne, at de ved direkte Forhandling med dem kunde opnaa saa gode Vilkaar, at de ikke brød sig om at faa de danske Myndigheder til at stikke Næsen deri. Desuden blev det efterhaanden saaledes, at Udvalget for ekstraordinære Industriarbejder indhentede Borgmesterens Erklæring i saadanne Lejesager, som ikke var indsendt til Udvalget gennem Borgmesteren og med hans Bemærkninger. Da Udvalget krævede en lang Række Oplysninger, var det nødvendigt at foretage en teknisk Undersøgelse i hver Sag, og inden Sagerne sendtes over til Udvalget med Borgmesterens Bemærkninger, lod man derfor altid Stadsarkitekten undersøge dem og afgive en Indstilling. Udenrigsministeriets Kommitterede havde allerede siden Nytaar 1942 haft et Kontor i Aarhus under Ledelse af Civilingeniør *G. F. Willumsen*, med den noget besværlige Titel „Stedfortræderen for Udenrigsministeriets Kommitterede i Industrisager". Han fik med disse Leje- og Erstatningssager at gøre, og man havde paa Byraadskontoret et udmærket Samarbejde med ham, indtil de nævnte Sager senere som Følge af en Omorganisering i København overførtes fra Udenrigsministeriets Kommitterede til et særligt Ejendomskontor.

Ingeniør Willumsen gik i Gang med at undersøge de Lejemaal, som allerede var oprettet i Aarhus. Det viste sig, hvad man havde ventet, at de fleste var indgaaet til en for høj Leje. Sammen med Ingeniør Willumsen tog Byraadskontoret en Forhandling med de paagældende Udlejere, og det lykkedes som Regel at faa en Ordning i Stand, hvorefter Lejen bragtes ned til et rimeligt Niveau. Mange havde den Opfattelse, at det i Virkeligheden var en fortjenstfuld Handling at plukke Tyskerne saa meget som muligt. Først efterhaanden var Folk ved at forstaa, at det var os selv, der betalte, og at de ved den høje Betaling i Virkeligheden udbyttede deres Landsmænd og ikke Tyskerne.

Nogle Tilfælde var særligt ondartede. En „Grosserer" ligefrem samlede paa Lejemaal. Han lejede alt, hvad han kunde faa fat paa, som Regel til en nogenlunde normal Leje, og fremlejede saa til Tyskerne — ofte uden Udlejerens Vidende og Vilje — til en betydelig højere Pris. I et enkelt Tilfælde fik han saaledes tre Gange saa meget i Leje, som han selv betalte; det drejede sig om et Lejemaal om et mindre Hotel. Saadanne Forhold ordnedes som Regel ved, at Mellemmanden blev skudt ud, og Lejemaalet etableret direkte mellem Ejeren og Værnemagten til en rimelig

Pris. Det var ikke altid lige let at naa hertil, fordi det forudsatte, at Tyskerne gik med til det, hvad der ofte kunde volde Vanskeligheder, da Mellemmændene som Regel var godt inde med dem. Den ovennævnte „Grosserer" yndede saaledes, naar han var ved at blive trængt op i en Krog, at trække et Fotografi frem fra en Fest, hvor han stod kærligt omslynget af en af de mere indflydelsesrige tyske Officerer i beruset Tilstand. Man fik her en god Hjælp af Major Kruse, der altid blev bragt i Harnisk, naar nogen havde snydt Værnemagten. Major Kruse var saa nidkær, at han selv kom og forelagde Lejemaal, hvor han mente, Lejen var for høj.

☆

Efteraaret 1942 bragte store og ubehagelige Overraskelser for Byen. Tyskerne foretog Omgruppering af deres Styrker og gjorde Aarhus til Udskibningshavn for de store Transporter fra Tyskland til Norge og fra Norge til Tyskland. Dette ramte først og fremmest Havnen, hvor Tyskerne efterhaanden indtog mere og mere Kajplads og derved vanskeliggjorde det for andre Skibe at lægge til og faa losset og ladet, ligesom Tyskerne ogsaa lagde Haand paa flere og flere Pakhuse i Havnen, men ogsaa Byen fik sin Del af Smerten. Det første Varsel herom fik man derigennem, at Kommandanturen ikke længere kunde klare sig med sine hidtidige Lokaler, men maatte have en kraftig Udvidelse. Resultatet blev, at Østergades Forsamlingsbygning i Begyndelsen af Oktober 1942 blev beslaglagt og indrettet til Kommandantur, bortset fra Salen, der anvendtes til Officerskasino. Til disse Formaal benyttedes Bygningen lige til Kapitulationen. Næsten samtidig med Østergades Forsamlingsbygning beslaglagdes Søsportspavillonen i Lystbaadehavnen. Det var ved Beslaglæggelsen stillet i Udsigt, at Bygningen ret hurtigt vilde blive frigivet, men det blev kun ved Løftet; senere beslaglagdes ogsaa Aarhus Roklubs Lokaler i Bygningen.

Det næste Krav, der stilledes fra tysk Side, var at faa anvist midlertidigt Kvarter til Tropper, som kun skulde være her i Byen ganske kort Tid (d. v. s. paa Gennemrejse, men det oplystes der paa det Tidspunkt intet om). Byraadskontoret kunde ikke anvise andet end de to Gymnastiksale ved Samsøgades Skole, men Tyskerne accepterede dem. Samtidig meddelte Major Kruse, at Kommandanturen vilde bygge Baraker til Kvarter for saadanne Tropper og forlangte anvist Byggegrund hertil. Borgmesteren anviste et Kommunen tilhørende Areal ved Marselisborg Boulevard og Ellemarksvej, hvor Tyskerne i største Hast gik i Gang med at opføre Murstensbaraker. Det viste sig hurtigt, at det oprindelig anviste Areal ikke slog til, og en Aarhus Handelsforening af 1887 tilhørende Byggegrund, der grænser op til det anviste Areal, blev derfor medinddraget. Senere udvidedes Arealet iøvrigt igen. Omtrent samtidig

forlangte Tyskerne Areal til en Barak, der skulde bebos af Telegraf-Helferinnen; de havde udset sig det trekantede ubebyggede Areal mellem Assensgade, Hans Brogesgade og Dalgas Avenue som særligt velegnet, men paa Borgmesterkontoret var man alt andet end begejstret for at have en saadan Barak liggende som paa en Præsenterbakke paa en af Byens bedste Grunde, og efter en Del Forhandlinger fik man Tyskerne til at tage en Grund ved Tøndergade, hvor Baraken, ogsaa en Murstensbarak, opførtes. Det er den, der nu betegnes som Tøndergades Kaserne.

Men ikke nok med det. I Begyndelsen af November 1942 meddelte Major Kruse, at der kom 2.000—2.700 Mand til Byen i Løbet af et Par Dage og forlangte anvist Indkvarteringssted til dem, idet han gjorde opmærksom paa, at det drejede sig om permanent Belægning, hvorfor det var nødvendigt at indkvartere dem i Skoler, da der bortset fra Kasernerne, som var fuldt belagt, kun saadanne Steder fandtes nødvendige Pladsforhold og Udenomsrum m. v. Forøvrigt skulde der udover de nævnte Tropper skaffes Plads til 600 Mand yderligere. Protester og Forsøg paa at redde Skolerne var forgæves: Man var stillet overfor et fait accompli. Fra Byens Side kunde man kun gøre sin Indflydelse gældende med Hensyn til, hvilke Skoler der skulde afgives. Det blev Læssøesgades, Samsøgades og Nørrebrogades Skoler, alle Kommuneskoler. Da Gymnastiksalene ved Samsøgades Skole i Forvejen var stillet til Disposition til midlertidig Indkvartering, maatte der skaffes Erstatning herfor; i den Anledning blev Gymnastiksalene ved Fjordsgades Skole afgivet, og da det kort efter viste sig, at der manglede Plads til 200 Mand, maatte ogsaa den ene Gymnastiksal ved Marselisborg Gymnasium overlades Tyskerne. Det blev dog lovet, at Gymnastiksalene ved Fjordsgades og Marselisborg Skoler vilde blive givet tilbage, naar Baraklejren ved Ellemarksvej var færdig og kunde tages i Brug. I de to sidstnævnte Skoler kunde Skolegangen fortsættes, omend man ikke var uden Betænkeligheder derved, men i Samsøgades, Læssøesgades og Nørrebrogades Skoler var al Skolegang udelukket; man kunde kun opnaa, at Overlærerne og Pedellerne kunde blive boende i deres Tjenesteboliger ved Skolerne.

Det siger sig selv, at disse Beslaglæggelser betød et haardt Slag for Skolegangen i de kommunale Skoler. Man havde ingen anden Udvej end at indføre hveranden Dags Skolegang i flere af Kommuneskolerne. Der blev saaledes hveranden Dags Skolegang for Paradisgades og Nørrebrogades Skoler i Paradisgades Skole, for Samsøgades og Skovvangsskolen i Skovvangsskolen og for Ingerslevs Boulevards og Læssøesgades Skoler i Ingerslevs Boulevards Skole. Denne Form for Skolegang, der dog ikke berørte Eksamensskolerne, var lige utilfredsstillende for Lærerne og

Fot. Inger Westphal-Christiansen

Efter Alsangen fulgte i Sommeren 1941 Algangen. Her ses Hotel Royals populære Overtjener Thomsen som Pacer for tre unge Frøkner Aarhus paa Vej over Baunes Plads. Turen gik fra „Friheden" ad Ringgaden til Vestre Kirkegaard og tilbage.

Fot. Mundus

Det stigende Antal Luftalarmer krævede forøget Beredskab. Aarhusianske Beredskabskvinder paa Instruktionskursus.

Fot. Inger Westphal-Christiansen

CB-ere i Domkirkens Taarn paa Udkig efter Flyvere.

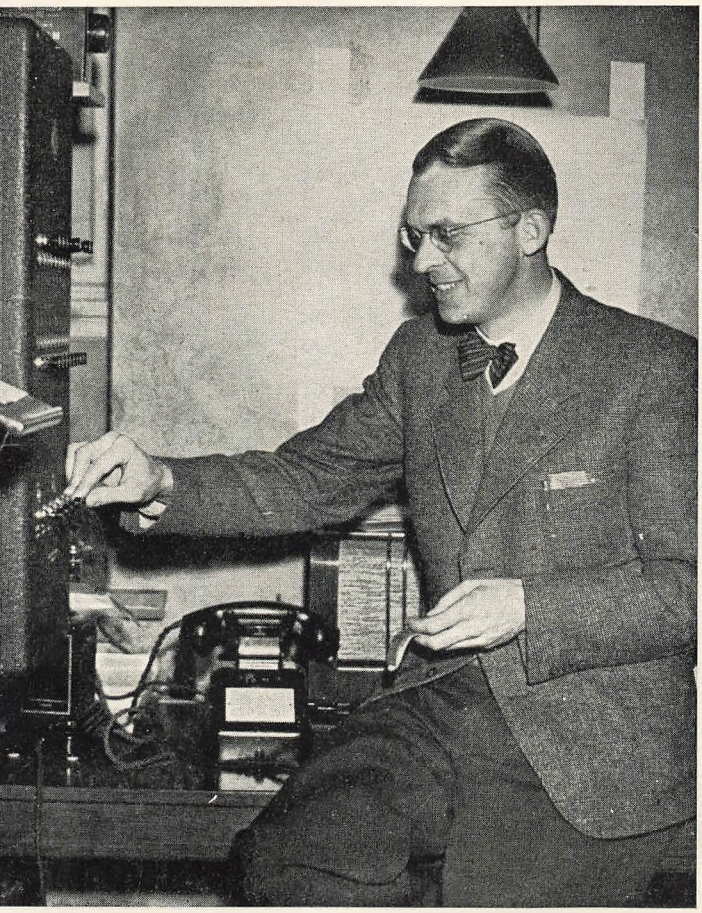

Ingeniør Haderup starter Luftværnssirenen fra Kommandocentralen i Nationalbankens Kælder. Der var i Aarhus i Besættelsestiden ialt 509 Forvarslinger, 239 Alarmtilstande (Signalet indført Juni 1942) og 158 Flyvervarslinger.

Fot. Mundus

„Telefonbomber" var et Led i Modstandskampen og rettedes navnlig mod Aarhus Hovedbanegaard, som de forskrækkede Tyskere omgaaende beordrede evakueret, hvorved der opstod timelange Forsinkelser i den tyske Jernbanetrafik. Sporvognene er standset ved Alarmen paa Hovedbanegaarden.

Fot. Mundus

I Vinteren 1942 tilbragte Aarhusianerne mange Timer i Kælderne. Publikum i Aarhus Theaters underjordiske Beskyttelsesrum under en Luftalarm.

Eleverne, men Skolevæsenet havde ikke andre Muligheder, og den fortsatte lige til Begyndelsen af 1945, da Skolegangen brød helt sammen som Følge af yderligere Beslaglæggelser af Skoler.

Man havde haabet, at Tyskernes Lokalehunger nu var mættet i hvert Fald et Stykke Tid. Men det var den ikke. Det varede ikke længe, inden de kom og forlangte yderligere Plads. Belægningen paa de Skoler, de havde faaet, var alt for tæt, sagde de; der skulde skaffes Plads til 180 Mand andetsteds. Byraadskontoret forsøgte derefter forskellige Muligheder, men kunde ikke finde egnede Lokaler til disse 180 Mand. Til sidst fik Tyskerne selv Kig paa de Lokaler i Forsørgelsesanstaltens Bygning, som havde været indrettet til den danske Garnison, men som nu stod tomme, efter at Garnisonen var blevet forlagt til Fyn. Disse Lokaler havde man lovet det danske Politi, der paa Grund af Udvidelser i høj Grad var i Lokaletrang, og det vilde derfor komme meget paa tværs, om Tyskerne beslaglagde Lokalerne i Forsørgelsesanstaltens Bygning, rent bortset fra, at fik man først Tyskerne ind i Bygningen, var man klar over, at de inden længe vilde kræve hele Bygningen. Man maatte derfor i Forhandling med Tyskerne om Sagen, og først efter flere og besværlige Forhandlinger lykkedes det at faa Tyskerne til at give Afkald paa disse Lokaler, men til Gengæld maatte Byen afgive Ny Munkegades Skole til dem. Skolegangen i denne Skole maatte herefter overflyttes til Valdemarsgades Skole, saaledes at der blev hveranden Dags Skolegang for Valdemarsgades Skole og Frederiksallés Skole.

Samtidig foretoges andre Beslaglæggelser. Efter Begæring af Major Kruse beslaglagdes Hotel „Westend" i Vestergade, et lille Hotel, der i nogen Tid havde været ude af Drift. Ulykken ved denne Beslaglæggelse var da heller ikke stor. Værre var det, at et andet Hotel, „Sømandshjemmet" nede ved Havnen blev taget. Det skulde bruges til Bolig for 50 Telegraf-Helferinnen. I Bygningen var foruden Hotel Kontorer og en enkelt Beboelseslejlighed; alt maatte rømmes.

Da Skolerne skulde rømmes, flyttedes en Del Inventar og navnlig værdifulde Samlinger bort, men det var ikke muligt at finde Magasinplads til alt det Inventar, som Skolerne rummede, og en Del blev derfor opmagasineret i aflaasede Rum paa Skolernes Lofter. Enkelte Klasseværelser som Fysikklasser med de vanskeligt flyttelige, kostbare Apparater var blevet aflaaset og unddraget Tyskernes Benyttelse i Henhold til Aftale med Kommandanturen. Det varede ikke længe, inden Klagerne strømmede ind fra Skolerne. Tyskerne respekterede ingen Aftaler. De tyske Soldater brød Hængelaasene op for Lofterne og tog det Inventar, der passede dem, og man skulde være glad, hvis de nøjedes med at bruge det; mange Steder huggede de Kathedre, Skolebænke, Pulte m. v. i Stykker og brugte Stumperne til Brændsel under deres Kogekar. Det blev nødvendigt omgaaende at rydde Fysiklokalerne for at redde de dyre Apparater. Nogle Steder tog

Soldaterne simpelthen det Inventar, som de havde tilegnet sig, med, naar de rejste, fordi det ikke var opført paa deres Inventarlister. Man klagede, dels til Kommandanturen, dels til et nyt tysk Tjenestested, „Unterkunftverwaltung", men uden større Resultat. For en af Skolernes Vedkommende blev man efter mange Forhandlinger og megen Korrespondance enig med Tyskerne om et Erstatningsbeløb, men det var aldrig muligt at faa dem til at betale det. I et andet Tilfælde, hvor de tyske Soldater havde hugget Kathedre, Skoleborde og Skolebænke til Pindebrænde, vilde Unterkunftverwaltung ikke anerkende noget Erstatningsbeløb, men lovede at paalægge den paagældende Afdeling at lave nyt Inventar til Erstatning for det gamle, i hvilken Anledning Unterkunftverwaltung ønskede Tegninger af det ødelagte Inventar. Tegningerne blev skaffet, men om Inventaret nogensinde blev lavet, ved man intet om; man fik det i hvert Fald ikke, og det var heller ikke saa mærkeligt, eftersom Afdelingen var sendt til Rusland.

Ogsaa paa anden Maade led Skolerne meget under Belægningen. De Tropper, der blev indkvarteret i Skolerne, kom for en stor Del direkte fra Østfronten, hvor de just ikke havde faaet forfinede Manerer eller var blevet vænnet til at omgaas andres Ejendom med Respekt. I en af Skolerne stod der saaledes i flere Værelser Vand paa Gulvene som Følge af Forstoppelse i Afløbsrør. Det kunde ikke falde Tyskerne ind at faa Rørene renset og Vandet bort. De smed blot nogle Døre paa de oversvømmede Gulve og gik paa dem. I en anden Skole — Ny Munkegades Skole — brugte de Gymnastiksalen til Kartoffellager. Saa snart Byraadskontoret opdagede det, blev der protesteret i Kommandanturen, men det varede noget, inden Kartoflerne kom bort.

Fra Byens Side var man interesseret i at redde, hvad der kunde reddes paa Skolerne, da man var klar over, at hvordan det end gik, blev det os selv, der kom til at betale. Man søgte derfor og fik ogsaa en Ordning, hvorefter der fra Stadsarkitektens og Stadsingeniørens Kontor skulde føres Tilsyn med, hvilke Istandsættelses- og Ombygningsarbejder der blev foretaget paa Skolerne og efterhaanden ogsaa paa Kasernerne. Det viste sig at være en udmærket Ordning. Ikke alene fik man herigennem Kontrol med Priserne, og hvem der skulde udføre Arbejdet, saaledes at man kunde holde Fuskerne ude, men man fik ogsaa en vis Indflydelse paa Ombygningsarbejderne, saaledes at man undertiden kunde faa dem udført paa en saadan Maade, at man ogsaa kunde have Fornøjelse af dem engang, naar Skolerne igen skulde overgaa til normalt Brug, rent bortset fra, at man fik et ikke altid værdiløst Indblik i, hvad der foregik paa Skolerne. Da et Par af Skolerne et Aars Tid eller to senere overgik til den tyske Marine, maatte Ordningen opgives for disse Skolers Vedkommende, fordi man ikke kunde faa Marinen til at gaa med til den, og Følgen viste sig ogsaa straks. Der blev lavet daarligt og værdiløst Ar-

bejde til høje Priser. Trods den nævnte Ordning kunde det dog ikke undgaas, at alle de Skoler, der har været brugt som Kaserner, nu trænger til en gennemgribende og kostbar Istandsættelse.

☆

Som tidligere nævnt var Gymnastiksalene ved Fjordsgades og Marselisborg Skoler blevet beslaglagt til midlertidig Indkvartering. Det var dog ikke alene tyske Soldater, der anbragtes her. I November 1942 blev en Transport af krigsfangne Belgiere, der skulde sejles til Norge, indkvarteret i Fjordsgades Skoles Gymnastiksale. Byens Befolkning viste stor Interesse og Medfølelse for Belgierne og stak Mad og lignende til dem, naar det kunde lade sig gøre. Tilstrømningen blev efterhaanden saa stor, at det var nødvendigt at lade Politiet holde de interesserede lidt paa Afstand. Da Belgierne rejste, fik de udsmuglet et Brev til Borgmesteren. Brevet, der selvfølgelig ikke kunde offentliggøres dengang, lyder saaledes i Oversættelse:

Aarhus, den 21. November 1942.

Til Borgmesteren i Byen Aarhus.

Hr. Borgmester!

Efter at have opholdt os 2 Dage i Deres By, er vi i Øjeblikket paa Vej til Norge.

I den Skole, hvor vi var indkvarteret, og under vore Ture gennem Byen har vi været Genstand for utallige Sympatitilkendegivelser, som det er os umuligt at besvare paa anden Maade end ved disse Ord.

Vi ønsker at forny vor Tak, og vi retter til Dem, Byens Borgmester, Forsikringen om vor Taknemmelighed overfor en Befolkning, sympatisk udover al Maade.

Vi beder Dem være forvisset om, Hr. Borgmester, at den Modtagelse, som vi har været Genstand for, har været os en meget stærk moralsk Støtte.

De 48 Belgiere, paa hvis Vegne jeg skriver, medbringer fra Deres By et uforglemmeligt Indtryk.

Leve Danmark!
Leve Belgien!

Belgierne efterfulgtes af en Samling ukrainske Kvinder i alle Aldre, der mere eller mindre frivilligt — vist navnlig det sidste — skulde arbejde for Tyskerne i Norge. Mens de opholdt sig paa Skolen, blev flere af dem syge, og da der var Grund til at antage, at Sygdommen var Plettyfus, blev Skolen straks lukket og ikke aabnet igen, før Tyskerne helt havde frigivet Gymastiksalene. Det skete omkring Midten af Februar 1942, mens Gymnastiksalen ved Marselisborg Skole blev frigivet i Begyndelsen af Marts Maaned d. A.

Der blev ingen Epidemi dengang, men et Par Maaneder senere dukkede en anden uhyggelig epidemisk Sygdom op. Det var Shiga-Dysenterien.

I Juni Maaned 1943 blev fire Børn fra en Familie, der boede i et Stuehus fra de gamle Bygninger paa Gaarden „Christianslyst" ved Grenaavej angrebet af Sygdommen. De var meget syge og Døden nær, men

kom sig dog alle. Tyskerne havde Heste og Vagtmandskab i en Staldlænge, der laa tæt ved Stuehuset, hvor Familien boede, og der er al Grund til at antage, at Børnene, der tit løb og legede ovre i Stalden, er blevet smittet af Tyskerne.

Epidemien dukkede op, og denne Gang alvorligere, i August 1943. Der var ialt 42 Tilfælde her i Byen, heraf tyve med dødelig Udgang. Navnlig ramtes Forsørgelsesanstaltens Sygeafdeling. Af tretten indlagte, der fik Sygdommen, døde de elleve. Der er næppe nogen Tvivl om, at Smitten var overført fra den tysk belagte Vesterallés Kaserne, der grænser op til Forsørgelsesanstalten. Navnlig Toiletforholdene paa Kasernen var meget uhygiejniske, og det er sandsynligt, at Fluer herfra har viderebragt Smitten. Der foreligger i hvert Fald Oplysning om, at en paa Kasernen værende tysk Soldat, der for kort Tid siden var kommet fra Østfronten, havde Sygdommen, førend den blev konstateret hos nogen af Danskerne.

Samtidig fik Byraadskontoret den urovækkende Meddelelse, at Tyskerne i en Lejlighed paa Bruunsgade eksperimenterede med engelsk Giftgas. Da man befrygtede, at der kunde være Fare forbundet for Byen med disse Eksperimenter, foretog man i Stilhed en Undersøgelse, men da man fra en Ekspert fik at vide, at der ikke bestod en saadan Fare, forfulgte man ikke Sagen overfor Tyskerne.

Tyskerne skulde stadig bruge flere Lokaler. De gjorde atter Krav paa og fik Stadionhallerne stillet til Disposition. Endvidere fik de Aarhus Ridehal. Ridehallen var ikke nogen Guldgrube, og Tyskernes Overtagelse af den voldte vist derfor ikke nogen større Smerte.

Alt ind imellem de større Sager maatte man beskæftige sig med et Utal af mindre Sager. Navnlig voldte de efterhaanden talrige Tilfælde, hvor en Udlejer sagde en Lejer op, fordi Lejeren uden Tilladelse fremlejede Værelser til Tyskerne, Vanskeligheder. Forholdene kunde være meget grelle. Det var ikke ualmindeligt, at en Lejer ved at udleje et eller to Værelser af sin Lejlighed fik betydeligt mere ind end Lejen af hele Lejligheden. Kommandanturen vilde som tidligere nævnt ikke finde sig i saadanne Opsigelser, og man maatte som Regel søge at faa Udlejeren til at trække sin Opsigelse tilbage. Det lykkedes ikke sjældent at faa Værterne med dertil, mod at Lejeren betalte lidt mere i Leje for Tilladelsen til Fremleje.

Kommunen, der dengang var Ejer af en Del Beboelsesejendomme paa Frederiksbjerg, fandt sig paa et vist Tidspunkt foranlediget til at skrive til samtlige Lejere, at de ikke maatte fremleje Værelser uden udtrykkelig Tilladelse. Det viste sig da, at ikke saa faa Lejere uden Tilladelse havde foretaget Fremleje til Tyskerne, men Kommunen maatte ligesom de private

Husejere bide i det sure Æble og tolerere Fremlejeforholdet indtil videre. En Dag forlangte Kommandanturen med kort Varsel anvist 20—25 møblerede Værelser til Bolig for Officerer i længere Tid; det maatte ikke være Hotelværelser. Da man svarede, at man ikke kunde skaffe disse Værelser, gjorde Tyskerne opmærksom paa, at saa vilde de forlange tvungen privat Inkvartering. For at undgaa dette besluttede Byraadskontoret som en sidste Udvej at annoncere efter Værelser til tyske Officerer. Man var ikke særlig optimistisk og ventede højst at faa Tilbud paa en halv Snes Værelser, men det viste sig, at der kom Tilbud paa over tyve, som man videregav til Tyskerne. Ganske vist kom der Vanskeligheder flere Steder fra, fordi Lejerne havde tilbudt Værelser uden at have Samtykke fra deres Værter, men der var her som i de tidligere nævnte Tilfælde ikke andet at gøre end at faa Værterne til at forstaa, at de indtil videre maatte finde sig i det uundgaaelige.

I Marts Maaned 1943 skete igen Beslaglæggelse af en større Bygning. Major Kruse ringede og meddelte, at der kom en tysk Stab til Aarhus fra København, og at der til denne Stab skulde bruges 50—60 Kontorer. Han var vidende om, at Aarhus Oliefabriks nye Administrationsbygning i Bruunsgade stod tom, hvorfor han stillede Krav om at faa den stillet til Disposition, idet han ikke fandt Anledning til at stille Krav om et Hotel under Hensyn til, at der var knapt med Hotelplads i Forvejen. Dette Krav kom i og for sig ikke Byraadskontoret uventet. Som Lokalesituationen havde udviklet sig, var det farligt at have en saadan Bygning som Oliefabrikens Administrationsbygning staaende tom, og man havde et Par Gange tidligere gjort Oliefabrikens Ledelse opmærksom derpaa. Nu blev Ejendommen taget med alt det deri værende kostbare Inventar. Saavel Bygning som Inventar fik en haard Medfart, og i Løbet af kort Tid var der tilføjet navnlig Inventaret stor Skade.

☆

Sabotagen begyndte at tage til. Den 22. Marts 1943 sprængtes et Par tyske Militærbaraker ved Langelandsgades Kaserne, og Tyskerne kvitterede ved den følgende Dag, uanset der paa denne Dag afholdtes Valg til Rigsdagen, at indføre Spærretid. Et Par Dage efter forøvedes atter Sabotage. Denne Gang gik det udover den ene Stadionhal, der nedbrændte og med den 500 Senge, som Tyskerne havde staaende i Bygningen. Denne Sabotage, der var mere velment end egentlig hensigtsmæssig, medførte skærpet Spærretid, ligesom Major Kruse overfor Borgmesteren bebudede, at der vilde blive rejst Erstatningskrav overfor Byen for de ødelagte Senge. Dette Erstatningskrav holdtes svævende længe og blev ved flere Lejligheder revet Byen i Næsen af Tyskerne. Det blev først afgjort engang i Oktober Maaned. Major Kruse havde paa det Tidspunkt beslaglagt Aarhus Badmintonhal et kort Stykke Tid i

Stedet for den nedbrændte Stadionhal og vilde ikke betale Ejeren, A/S Aarhus Badmintonhal, Lejen deraf. Tilsidst enedes man dog om, at Kommunen skulde betale denne Leje, 495 Kroner, og til Gengæld skulde Tyskerne kvittere deres Erstatningskrav for Sengene. Det var en billig Ordning, navnlig i Betragtning af, at Tyskerne senere, uvist hvorfor, godtgjorde Byen 130 Kroner af denne Leje.

Spærretiden varede ikke ret længe. Det lykkedes Borgmesteren ved Forhandling med Major Kruse at faa de skærpede Bestemmelser hævet to Dage efter, at de var indført, og hele Spærretiden et Par Dage efter. I Grunden var det tyske Militær vist i al Almindelighed heller ikke særlig begejstret for denne Form for Straffeforanstaltninger. Det krævede et stort Apparat med Udstedelsen af Ausweis, Kontrol m. v., ligesom det generede de mange Soldater stærkt, at Restaurationerne var lukket. Ganske vist fik de hurtigt Ausweis til deres Piger, men mange af Pigerne følte sig dog hemmede ved den Opmærksomhed, deres Færden vakte i de folketomme Gader.

Marts 1943 var i det hele rig paa ubehagelige Begivenheder. Den tyske Overgeneral *v. Hanneken* kom over til Aarhus for at inspicere. Efter Generalens Tilbagerejse meddelte Major Kruse, at ifølge Generalens Ordre skulde syge tyske Soldater ikke som hidtil indlægges paa Hospitalernes almindelige Afdelinger, men der skulde nu i Aarhus oprettes et særligt Militærhospital med en medicinsk og kirurgisk Afdeling, ikke alene for de tyske Soldater i Byen, men for tyske Soldater i hele Jylland; dette Hospital skulde indrettes i den neurologiske-neurokirurgiske Afdelings Bygning paa Aarhus Kommunehospital. Afdelingen var helt ny, oprettet efter Aftale med Staten, og skulde ikke alene tage Patienter fra Aarhus, men fra hele Jylland og Fyn. Hidtil havde alle neurologiske og neurokirurgiske Patienter skullet behandles i København, men efter Oprettelsen af Afdelingen ved Aarhus Kommunehospital kunde saadanne Patienter ogsaa behandles i Aarhus, hvilket under de daværende vanskelige Rejseforhold til København var af stor Betydning for Patienter fra Jylland og Fyn. Bygningen stod rede til at tages i Brug. Læger og Sygeplejersker var antaget og Patienter tilsagt. Det vilde betyde et alvorligt Slag, om denne Bygning blev beslaglagt. Borgmesteren indkaldte straks Sygehusudvalget og forskellige kommunale Embedsmænd til Møde og anmodede tillige Major Kruse om at komme til Stede, hvad han gjorde. Paa Mødet blev der gjort rede for Situationen og hvad det betød, hvis den neurologiske-neurokirurgiske Afdeling blev taget. Belært af Erfaringen vidste Borgmesteren, at tomme Protester ikke nyttede noget i en saadan Situation; og han tilbød derfor Tyskerne en Del af Kommunehospitalets gamle kirurgiske Afdeling i Stedet for den neurologiske-neurokirurgiske. Major Kruse stillede sig ikke afvisende til dette For-

slag, og efter at de tilbudte Lokaler var besigtiget, erklærede han, at han vilde gaa ind paa Forslaget og modtage disse Lokaler i Stedet for den neurologisk-neurokirurgiske Afdeling paa Betingelse af, at den Divisionslæge, under hvem det paatænkte Militærhospital skulde sortere, gav sin Tilslutning. Et Par Dage efter fik man Besked om, at Divisionslægen havde accepteret Lokalerne, men dermed var Vanskelighederne ikke overvundet. Nu skulde der skaffes Plads til Afdelinger, som havde til Huse i den gamle kirurgiske Afdeling, og som skulde flyttes, for at Tyskerne kunde komme ind. Der var først Forsorgsvæsenets Sygeafdeling; den blev flyttet tilbage til sine gamle Lokaler i Forsørgelsesanstaltens Bygning ved Vesterallé. Dernæst maatte Statens Institut for Talelidende flyttes fra sine Lokaler, som fornylig var blevet indrettet med stor Bekostning. Instituttet blev flyttet ned i de Lokaler, som Forsorgsvæsenets Sygeafdeling havde haft. Tilbage var Kommunehospitalets Børneafdeling. Det var Hensigten at placere den i den neurologiske-neurokirurgiske Afdelings Bygning, men Medicinaldirektøren i København blandede sig i det og nedlagde Indsigelse mod denne Placering, idet han henviste Kommunalbestyrelsen til, at der stod en Afdeling ledig paa Aarhus Amtssygehus, hvor man kunde forsøge at faa Kommunehospitalets Børneafdeling anbragt. Borgmesteren og Sygehusudvalget optog derefter en Forhandling med Amtssygehusets Sygehusudvalg, men man mødte her ikke særlig stor Forstaaelse af den vanskelige Stilling, Aarhus Kommunehospital var i. Forhandlingerne førte ikke til noget Resultat af praktisk Betydning, og Aarhus Kommunehospital maatte bære Smerten alene, uanset at den Omstændighed, at Tyskerne oprettede et eget Hospital, ogsaa var en Gevinst for Amtssygehuset, idet det saa blev fri for at modtage syge tyske Soldater, hvad Sygehuset var pligtig til i Henhold til en Overenskomst, som Amtet havde indgaaet med Aarhus Kommune om Fordeling mellem Amtssygehuset og Kommunehospitalet af tyske Soldater, der skulde indlægges paa Hospital i Aarhus. Børneafdelingen blev derfor som oprindelig paatænkt anbragt i Kommunehospitalets neurologisk-neurokirurgiske Afdeling, hvor den iøvrigt stadig er.

Kommandanturen hvilede ikke paa sine Laurbær, men hastede videre med nye Rekvisitioner af fast Ejendom. Det gik denne Gang ud over en mindre Villa, Nørreallé 44 A, tilhørende Logen D.A.L., og Missionshuset „Eben Ezer" i Brammersgade. Villaen i Nørreallé skulde bruges til Bolig for nogle Læger ved Tyskernes nye Hospital i Kommunehospitalets gamle kirurgiske Afdeling, mens „Eben Ezer" blev belagt med 70—80 tyske Soldater.

Samtidig forelskede en tysk Divisionskommandør sig i en Villa ved Strandvejen og vilde have den til Bolig for sig og sin Stab. Da det

ikke var muligt for ham at faa Villaen ved frivillig Overenskomst med Ejeren, krævede han den beslaglagt. Byraadskontoret satte meget ind paa at undgaa denne Beslaglæggelse. For det første fordi den beboedes af en enlig Dame med sine Børn, og for det andet fordi ikke alene Villaen krævedes beslaglagt, men ogsaa alt Indboet i Villaen lige til Gulvtæpper, Sølvtøj og Malerier. Det var første Gang, man var ude for et saadant Krav. Der førtes mange Forhandlinger med Major Kruse og Divisionskommandørens Repræsentant, en Regierungsinspektor, om Sagen. Major Kruse var ikke videre ivrig for at fremme Beslaglæggelsen og henstillede til den nævnte Regierungsinspektor at lade den falde. Divisionskommandøren fastholdt imidlertid stædigt sit Krav, og til sidst meddelte Major Kruse, at han nu blev nødsaget til at lade Sagen gaa til København med Indstilling om, at Villaen med Indbo beslaglagdes. Byraadskontoret skyndte sig at indberette Sagen til Indenrigsministeriet og havde det Held at komme først. De tyske Myndigheder, til hvem Indenrigsministeriet henvendte sig i Anledning af Byraadskontorets Skrivelse, havde endnu ikke modtaget Sagen fra Kommandanturen i Aarhus og blev saa fornærmet herover, at de gav Kommandanturen en Næse og nægtede Tilladelse til Beslaglæggelsen af Villaen, der saaledes blev reddet i denne Omgang.

Mens Tyskerne udkæmpede svære Slag paa Østfronten, udkæmpede en ny Standortältester i Aarhus, en tysk Oberstløjtnant ved Navn *Grauert*, i Aarhus tilsvarende Kampe for en vigtig Sag, nemlig for at faa Adgang til en Tennisbane. Oberstløjtnanten, der øjensynlig var af den Opfattelse, at Tennisspil var et vigtigt Led i Kampen for at vinde Krigen, havde søgt at faa Adgang til en af Aarhus Lawn-Tennisselskabs Baner i Sandgraven. Selskabet havde nægtet at imødekomme Oberstløjtnantens Ønske og havde motiveret sit Afslag med, at alle Baner var fuldt optaget fra Morgen til Aften, en Begrundelse, der vist ikke var helt urigtig. Oberstløjtnanten blev ved sit, og det trak op til Komplikationer. Oberstløjtnanten henvendte sig gennem Kommandanturen til Byraadskontoret om Sagen, og samtidig fik Kontoret Henvendelse fra Lawn-Tennis Klubben. Byraadskontoret maatte tage mange Forhandlinger og spilde megen Tid paa den vigtige Sag, der efterhaanden kom op i et højere og højere Plan, indtil den tilsyneladende endte med at blive en Prestige-Sag for Oberstløjtnanten, hvilke Sager erfaringsmæssigt var de vanskeligste at ordne. Af principielle Grunde var Borgmesteren ked af at paalægge Tennis-Klubben, der var en privat Forening, at give Tyskere Adgang til en af Selskabets Baner, og saa hellere, at han fik anvist en af de offentlige Baner paa Stadion, men det havde ingen Interesse, da disse Baner laa for langt borte fra „Regina", hvor han boede. Man foreslog derefter en af Banerne ved Riisvangens Stadion, der laa lige saa langt borte, men efter at en af hans kvindelige Medspillere havde set Banerne, erklærede han sig til-

freds med at spille her, og Sagen gik i Orden, saadeles at han fik anvist Spilletid et Par Gange om Ugen.

Foraaret 1943 gik med evindelige Forhandlinger om mere eller mindre vigtige Ting, navnlig rejste Tyskernes Brug af Skolerne mange Problemer, som det var nødvendigt at faa klaret med de forskellige tyske Tjenestesteder, men ogsaa andre Steder havde man Vanskeligheder med Tyskerne. Navnlig kom der mange Klager fra Skovrideren over de Ødelæggelser, som Tyskerne forvoldte i Skovene, først og fremmest i Marselisborg Skov. Man indberettede troligt Klagerne til Major Kruse, der hver Gang lovede at paatale det overfor de paagældende Afdelinger, men lige lidt hjalp det.

Disse Forhandlinger førtes efterhaanden ikke saa meget med Major Kruse mere som med hans to Adjudanter, Kaptajn *Schmidt* og Kaptajn *Matthies*, der var kommet til efter Udvidelsen af Kommandanturen.

Kaptajn Schmidt var en høj, mager Mand med et evigt bekymret Udtryk i Ansigtet; i det civile Liv var han Latinskolelærer i Flensborg. Han var altid høflig, altid rolig og afdæmpet, og naar han skulde fremsætte et Krav, som han vidste vilde volde Ubehageligheder, fremsatte han det altid med mange Omsvøb og under mange Beklagelser. Det er tvivlsomt, om han var Nazist; han gjorde i hvert Fald ikke Indtryk af det.

Den anden Adjudant, Kaptajn Matthies, var Skibsreder i Hamburg og havde gennem sin Hustru, der var svensk født, Forbindelse med Indehaverne af Barnängens kemiske Fabrikker i Sverige. Han lagde aldrig Skjul paa, at Krigshaandværket ikke havde hans Bevaagenhed; han var Forretningsmand, ikke Soldat. Paa Tomands-Haand var han ikke bange for at udtale sig frit, og han indrømmede paa et tidligt Tidspunkt, at Tyskland gik mod Nederlaget. Han var ikke saa bornert som Tyskerne i Almindelighed, og i Modsætning til de fleste af sine Landsmænd ansaa han ikke England, men Amerika, som Tysklands Fjende Nr. 1. Han kunde nu og da hengive sig til alle Tyskeres Ønskedrøm, at Rusland brød med England og Amerika og derefter gik sammen med Tyskerne mod Englænderne og Amerikanerne, selvom han, naar han luftede disse Sæbebobler, gerne tilføjede, at han godt vidste, at det var for sent nu. Han var ikke Nazist og veg ikke tilbage for ved passende Lejligheder at udtale sig alt andet end respektfuldt om de nazistiske Ledere og Nazismen i Almindelighed. Han kunde iøvrigt se ud, som om han paa sit Stamtræ havde et Par Ahner, der vilde have haft visse Vanskeligheder ved at faa Arierattest. Her i Aarhus viede han vist Tilværelsens mere materielle Sider en stor Del af sin Opmærksomhed, hvilket bl. a. kunde ses deraf, at Slidsen i hans Uniformsjakke efterhaanden bestræbte sig mere og mere paa for at komme til at gabe i ret Vinkel.

Tyskerne havde stadig nye Paafund. Engang i Juni fik man fra Major Kruse Meddelelse om, at der ønskedes et Strandareal udfor Filtenborgs Plads til Øvelsessted for Pionertropper, der særligt skulde øves i Landgangsforsøg, ligesom der paa Arealet skulde opføres Baraker til Baade, Materiel m. v. Borgmesteren erklærede med stor Fasthed, at han ikke vilde gaa med til at afgive noget Areal det paagældende Sted, der om Sommeren var meget brugt som Fluepapir af Byens Befolkning. Et Forsøg paa at faa Tyskerne til at tage en anden Plads, som det ikke vilde genere Byens Befolkning i saa høj Grad at undvære, blev afvist, og Borgmesteren meddelte derefter Kommandanten, at fastholdt Tyskerne deres Krav, maatte de rejse det i København. Man indberettede samtidig Sagen til Indenrigsministeriet og lod det tage Affære. Enden paa det hele blev dog det ikke uventede, at Tyskerne fik deres Vilje, inden længe var Arealet indhegnet med Pigtraad, og snart kunde Aarhusianerne se de tyske Soldater som Skrubtudser springe i og af de fladbundede Landgangsbaade. Soldaterne glemte mærkværdigvis at synge „Wir fahren gegen England ..."

Iøvrigt fortsatte Tovtrækningen mellem Byraadskontoret og Kommandanturen i Anledning af Tyskernes uafladelige Krav om nye Lokaler.

Det kunde ikke nægtes, at det var Tyskerne, der havde fat i den lange Ende, og det skete derfor oftere og oftere, at Byraadskontoret ikke fik noget ud af sine Bestræbelser. Man fik bl. a. Krav om Plads til 300 Pionertropper og foreslog Restaurant „Friheden". Tyskerne afviste dette Forslag, bl. a. fordi de vilde bruge „Friheden" til Indkvarteringssted for gennemrejsende Soldater. Byraadskontoret gennemgik alle Muligheder, men der var til sidst ingen anden Udvej: Endnu en Skole maatte ofres. Det blev Teknisk Skole i Nørreallé.

☆

Uroen i Byen og hele Landet var stigende. Der havde været Generalstrejke i Esbjerg, der var udbrudt Generalstrejke og opstaaet store Uroligheder i Odense, og nu naaede Generalstrejken ogsaa til Aarhus. Den 26. August 1943 begyndte Strejken. Aarsagen var den første Dødsdom, som en tysk Krigsret havde afsagt over en dansk Sabotør. Byraadets ledende Mænd, der var i stadig Kontakt med København, saa, hvor det bar hen, og gjorde et Forsøg paa at afværge Stormen. Efter Samraad med Arbejdernes Fællesrepræsentation udsendtes ved Hjælp af Højttalerbiler et Opraab til Byens Befolkning om at optage Arbejdet og genoprette Roen, men Opraabet var uden nogen som helst Virkning. Strejken fortsatte, heldigvis kan man sige; Viljen til at byde Tyskerne Trods lod sig ikke længere kue. Saa kom den 29. August.

Borgmesteren blev om Morgenen Kl. godt 4,30 afhentet i sit Sommerhus paa Vejlby Fed af en tysk Officer med nogle Soldater. Da

Borgmesterens Hustru bekymret spurgte, om hun fik sin Mand at se igen, fik hun det lidet beroligende Svar: „Det kommer an paa, om Borgmesteren er fornuftig." Borgmesteren blev ført ind til den tyske Kommandantur i Østergade, hvor han traf Politimester Hoeck, der var blevet afhentet paa samme Maade. Til Stede i Kommandanturen var Major Kruse, hans Adjudant, Kaptajn Schmidt, og den fungerende Standortältester i Byen, en Oberstløjtnant *Schreiber*, der gjorde Borgmesteren bekendt med, at der var indført militær Undtagelsestilstand i Danmark, og oplæste en Bekendtgørelse herom fra den Øverstbefalende for de tyske Tropper i Danmark tilligemed et Opraab fra Standortältester i Byen. Han forespurgte derefter, om Borgmesteren var villig til at opfylde sine Embedsforpligtelser loyalt, og om han ligeledes vilde sikre sig, at Kommunens øvrige Embedsmænd gav et tilsvarende Tilsagn. Efter nogen Samtale, hvorunder Borgmesteren bl. a. bemærkede, at man fra hans og Byraadets Side siden 9. April 1940 havde fulgt Kongens og Regeringens Bud og havde behandlet alle Værnemagtssager korrekt, hvilket Major Kruse bekræftede, afgav han dette Tilsagn med Bemærkning, at han gjorde det af Hensyn til Byen og dens Borgere. Dette Tilsagn modtoges fra tysk Side. Efter endnu nogen Diskussion om forskellige Spørgsmaal i Forbindelse med Undtagelsestilstanden blev Borgmesteren frigivet.

Samme Dag Kl. 10 sammenkaldte Borgmesteren Kommunens Embedsmænd og gjorde dem bekendt med, hvad der var passeret, idet han spurgte, om de vilde være loyale, som han havde lovet det, hvad alle Embedsmænd som een bekræftede.

Derefter afholdtes et ekstraordinært lukket Byraadsmøde. Borgmesteren redegjorde for Morgenens Begivenheder og refererede, hvad der var sket i Kommandanturen, ligesom han oplyste Byraadet om sine Forhandlinger med Embedsmændene. Byraadet gav eenstemmigt sin Tilslutning til Borgmesterens Standpunkt og lovede at stille sig paa samme Linie.

Tyskerne havde imidlertid ikke indskrænket sig til at hente Borgmesteren og Politimesteren. De havde desuden arresteret en hel Del Borgere i Byen, nemlig Professorerne *Blinkenberg*, *Frandsen*, *Stender-Petersen* og *Blatt*, Overbibliotekar *Carl Thomsen* ved Aarhus Kommunes Folkebibliotek, Landstingsmand *Malchau*, Redaktør *Martin*, *Aarhus Amtstidende*, og Lærer *Grønborg*, Risskov. Desuden skulde Folketingsmand *Otto Kier*, Risskov, have været arresteret; han var ikke hjemme, da Tyskerne kom for at afhente ham, men meldte sig et Par Dage efter og blev sat ind sammen med de andre. Desuden blev et Par andre Borgere anholdt, men disse Anholdelser laa formentlig paa en anden Linie end de førstnævnte, og de paagældende kom ret hurtigt paa fri Fod igen.

Tyskerne havde ogsaa truffet andre Dispositioner. De havde øjensynlig ønsket en vis Kontrol med den civile Forvaltning og havde derfor indsat

forskellige Officerer som tilsynsførende. En Officer blev saaledes indsat som tilsynsførende med Vand-, Gas- og Elektricitetsværkerne, en anden som tilsynsførende med den kommunale Forvaltning og en tredie — det var Major Kruses Adjudant, Kaptajn Matthies — som „Bankkommissær". Hvori „Bankkommissæren"s Opgaver bestod, blev aldrig afsløret, da han ikke naaede at komme i Funktion, vistnok til ligesaa stor Tilfredsstillelse for Bankerne som for ham selv.

Den Officer, der havde faaet Tilsynet med den kommunale Forvaltning betroet, var en Oberleutnant, som i det civile Liv var ansat ved den kommunale Administration i en større tysk By. Han skulde, oplyste han selv, paase, at den offentlige Administration gik glat, saaledes at forstaa, at han skulde gribe ind, hvis der opstod Vanskeligheder, idet alting saavidt muligt skulde gaa, som det hidtil havde gaaet. Han vilde gerne sættes nærmere ind i den kommunale Administration i Aarhus og udbad sig forskellige Oplysninger. Byraadskontoret meddelte ham, at Borgmesteren valgtes for fire Aar ad Gangen, samt at Sporvejene i Aarhus var kommunale, og at de for Tiden betalte sig nogenlunde, men udover dette fik han ikke mere at vide om den kommunale Administration i Aarhus, og paa dette Grundlag maatte han føre sit „Tilsyn". Iøvrigt mærkede man ikke noget videre til ham, og efter 3 Ugers Forløb blev han forflyttet til Østfronten, uden at en ny tilsynsførende blev indsat i hans Sted. —

De anholdtes Skæbne laa Bystyret og Borgmesteren stærkt paa Sinde. Man var ikke i Tvivl om, at de var taget som Gidsler. Ganske vist benægtede Dr. *Best* i København, at de arresterede skulde være Gidsler, men de tyske Militærmyndigheder i Aarhus, der øjensynlig ikke var saa velbevandrede i det nazistiske Diplomatis Terminologi, betegnede dem glat væk som Gidsler, ligesom man under Forhandlinger fra dansk Side konsekvent brugte Betegnelsen Gidsler. Straks da Borgmesteren var løsladt om Morgenen den 29. August, stillede han overfor den ovennævnte Oberleutnant, der skulde være Tilsynsførende med den kommunale Administration Krav om at faa at vide, hvem der var arresteret, hvorfor de var arresteret, og hvor længe de skulde være arresteret. Den paagældende Officer svarede, at han ikke paa staaende Fod kunde give Borgmesteren de ønskede Oplysninger, da Arrestationerne var sket efter Ordre fra København, men han kunde sige saa meget, at de arresterede havde det godt; de var ikke anbragt i noget Tjeka- eller G. P. U.-Fængsel! (det var, før Gestapo havde begyndt sin velsignelsesrige Virksomhed; nogle Maaneder senere vilde man ikke have følt nogen Beroligelse ved en saadan Forsikring). Forholdet var imidlertid det, at de arresterede fik en ordentlig Behandling. Efter kortere Tids Forløb blev de anbragt i Sømandshjemmet ved Havnen, hvor de havde det helt godt, bortset fra det psykiske Tryk, Bevidstheden om, at man naar som helst uden at have nogen som helst Indflydelse derpaa

kan blive skudt, maa være. Landstingsmand Malchaus Skæbne voldte i nogen Tid særlig Uro. Han var ikke blevet anbragt sammen med de øvrige Gidsler, men var blevet indsat i Arresten i Vester Allé, hvor han blev siddende, efter at de andre fængslede var overført til Sømandshjemmet. Ved Forespørgsel i Kommandanturen fik man at vide, at Landstingsmand Malchau ikke var paa Fortegnelsen over Gidslerne; men hvorfor han var anholdt, og hvorfor han var sat i Arresten, det vidste ingen i Kommandanturen noget om. Ved forskellige Forespørgsler til andre Steder fik man den alt andet end beroligende Oplysning, at det tyske Kriminalpoliti arbejdede med hans Sag. Imidlertid blev Landstingsmanden en Uges Tid efter ført over til Sømandshjemmet, og dermed var i hvert Fald denne Bekymring ud af Verden.

Som et Kuriosum kan i denne Forbindelse nævnes, at det senere er kommet frem, at Landsretssagfører *I. C. Sørensen* ogsaa skulde have været anholdt. Ved en Fejltagelse gik Tyskerne imidlertid hen og arresterede Landsretssagfører *Alfred Sørensen* i Aalborg. Da Tyskerne opdagede Fejltagelsen, brød de sig ikke om at redressere den, men lod efter godt nazistisk Princip Landsretssagfører Alfred Sørensen blive siddende.

Som Svar paa Borgmesterens Forespørgsel om Grunden til Anholdelsen af Gidslerne fik man et Par Dage efter kun den intetsigende Oplysning, at de paagældende var anholdt efter Ordre fra København og holdtes tilbage i Henhold til „Krigens Love". Dette Svar tilfredsstillede selvfølgelig ikke, og Borgmesteren foretog derfor en Henvendelse til Major Kruse, med hvem han optog en Drøftelse om Spørgsmaalet. Borgmesteren satte hele sin Styrke ind, og Enden paa det blev, at Major Kruse lovede at forelægge Spørgsmaalet om Gidslerne i København. Da der ikke kom noget Resultat ud heraf, foretog Borgmesteren noget senere igen en Henvendelse til Majoren, og endelig havde Stiftamtmand Hvidt, Politimester Hoeck og Borgmesteren et Møde med Major Kruse om Sagen. Om det var denne Henvendelse, der frugtede, ved man ikke, men i hvert Fald blev de første Gidsler kort efter løsladt, senere nogle andre, men flere, deriblandt Redaktør Martin, Folketingsmand Kier, Professor Blatt og Professor Stender-Petersen, blev ført over til Horserød-Lejren og først senere frigivet derfra.

✠

Alt imens voksede Tyskernes Lokalebehov. Efter den nye Tingenes Tilstand, der var indført efter den 29. August, var der ogsaa sket den Ændring i Fremgangsmaaden ved Beslaglæggelse af Bygninger og Lokaler til Tyskerne, at det formelt ikke længere var Borgmesteren, der beslaglagde, men derimod Tyskerne selv, der gjorde det, idet de forskellige tyske Afdelinger nu gennem et tysk Tjenestested „Bedarfstelle" i København fremskaffede en Beslaglæggelsesordre, paa Grundlag af hvilken de uden

nogen dansk Myndigheds Mellemkomst kunde sætte sig i Besiddelse af de Lokaler eller Bygninger, som Beslaglæggelsesordren omfattede. Derimod skulde de danske Myndigheder stadig medvirke ved Fastsættelsen af de Erstatningskrav, der opstod som Følge af Beslaglæggelser. I og for sig var det som tidligere nævnt en heldigere Ordning end den hidtidige, hvor Borgmesteren som den, der beslaglagde til Tyskerne, let kunde komme til at staa i et falsk Lys overfor den danske Befolkning.

Den først større Beslaglæggelse efter den nye Ordning ramte den gamle kirurgiske Afdeling paa Kommunehospitalet, hvoraf Tyskerne som foran nævnt allerede havde faaet overladt en Del. Det oplystes fra tysk Side, at deres kirurgiske Afdeling skulde udvides, da der var Mulighed for, at Danmark kunde blive Krigsskueplads. Borgmesteren og de danske Hospitalsmyndigheder protesterede stærkt mod dette Krav, hvis Opfyldelse bl. a. vilde medføre, at Statens Institut for Talelidende, som for nylig paa Grund af Tyskernes Overtagelse af en Del af den gamle kirurgiske Afdeling havde maattet flytte til andre Lokaler i Bygningen, nu maatte flyttes igen, denne Gang helt bort fra Kommunehospitalet. Der udfoldedes store Bestræbelser for at undgaa Inddragelsen af Afdelingen, bl. a. søgte man gennem Indenrigsministeriet at fremskaffe en Hospitalsbarak til Tyskerne, men alt var forgæves, og den resterende Del af Afdelingen maatte rømmes, bortset fra en lille neurologisk Afdeling, som fik Lov til at blive. Statens Institut for Talelidende flyttedes herefter til Marienlunds Skolen, der hidtil havde været benyttet som Værneskole.

I September 1943 skete en anden stor Beslaglæggelse, som ramte haardt, nemlig Beslaglæggelsen af Universitetskollegierne. Der er herom fortalt andetsteds, og det skal derfor blot her bemærkes, at Byraadet støttede Protesten mod Beslaglæggelsen saa stærkt, som det kunde, men, som det vil være bekendt, forgæves. Det tyske Sikkerhedspoliti havde udset sig Bygningerne, og dermed var Resultatet paa Forhaand givet. For at hjælpe de Studenter, der var blevet hjemløse, besluttede Byraadet i Tiden fra den 1. September til den 1. Juni at udleje Værelserne paa 2. og 3. Etage i Kommunens Ejendom, Klostergade 28—30, Aarhus, det tidligere Højskolehotel, til en billig Pris til Studenterboliger, saaledes at der her blev en Slags Kollegium i det smaa; denne Udlejning fortsatte de følgende Sæsoner.

✡

Tyskernes Invasionsfrygt gav sig flere og flere Udslag. I Begyndelsen af Oktober 1943 fik man Meddelelse om, at Værnemagten havde oprettet „Schutzbereiche" (d. v. s. Militæromraader) forskellige Steder her i Landet. I saadanne „Schutzbereiche" forbeholdt Værnemagten sig at træffe Bestemmelse om visse Indskrænkninger i Ejendomsretten, for saavidt angik de indenfor Omraadet beliggende Ejendomme, derunder Forbud

mod Opførelse eller Nedrivning af Bygninger, Ændring af Bygninger eller Terrænforhold, Vandløb, Gader og Veje m. v., Forbud mod Færdsel, Jagt samt efter Omstændighederne om Beslaglæggelse eller særlig Udnyttelse af faste Ejendomme. Som det vil ses meget vidtgaaende Bestemmelser. Aarhus blev erklæret for Schutzbereich, men fra Bystyrets Side lod man som ingenting og disponerede uden Hensyn til Schutzbereich-Bestemmelserne, uden at Tyskerne reagerede.

I den følgende Maaned fik man en strengt fortrolig Skrivelse fra Indenrigsministeriet om, at de tyske Tropper i Jylland indtil videre skulde være i højeste Alarmberedskab, og til hurtigst muligt at træffe Foranstaltninger til et effektivt Forsvar af Halvøen. De tyske Troppestyrker i Danmark vilde i den Anledning blive stærkt forøget, og den Øverstbefalende over de tyske Styrker i Danmark, General v. Hanneken, havde med sin Stab taget Hovedkvarter i Silkeborg, ligesom en Repræsentant for Dr. Best havde taget Ophold i denne By. Indenrigsministeriet understregede, at det, saa længe den ekstraordinære Situation varede, var en Nødvendighed, at tyske Krav, der udsprang af det militære Behov, maatte imødekommes, selvom Byrderne som Følge af Forøgelsen af Troppernes Antal blev mere tyngende end tidligere, ligesom det, for at de Foranstaltninger, der blev Tale om, kunde blive iværksat paa en for Befolkningen saa lidt generende Maade som muligt, var af største Betydning, at alle danske Myndigheder under Forhandlinger med de tyske Ortskommandanter eller andre tyske Militærpersoner bestræbte sig paa at naa et Resultat og søgte at undgaa, at der opstod Gnidninger. (I denne Forbindelse gjorde Ministeriet opmærksom paa, at Værnemagten paa Grund af de særlige Opgaver, der var stillet den i Jylland, og den Hast, hvori de maatte løses, kunde se sig nødsaget til med større Kraft end ellers at insistere paa hurtig Gennemførelse af Krav af forskellig Art.)

Til Bistand for de danske Myndigheder i Jylland var indsat Stiftamtmand *Herschend* i Vejle, der ogsaa tog Ophold i Silkeborg, som Repræsentant for Centraladministrationen med den Opgave at være Raadgiver for de danske Myndigheder og Formidler overfor det tyske Hovedkvarter ved Forhandlinger med dette. Desuden var Stiftamtmand Herschend — hvad der ikke nævntes i Skrivelsen — udrustet med vidtgaaende Fuldmagter for det Tilfælde, at Forbindelsen mellem Jylland—Fyn og Sjælland som Følge af Krigshandlinger skulde blive afbrudt. Samtidig var Borgmester *Stecher Christensen* og Landsretssagfører *I. C. Sørensen* sammen med endnu to Mand af de politiske Partier og med Modstandsbevægelsens Indforstaaelse udpeget til at fungere som Partiernes Repræsentanter i Jylland og Fyn, for det Tilfælde, at den ovennævnte Situation skulde indtræde, saaledes at de i de to Landsdele kunde udøve samme Funktioner, som de politiske Partier i København i Stilhed udøvede overfor Departementchef-

Styret. Heldigvis formede Begivenhederne sig jo saaledes, at den frygtede Afbrydelse af Forbindelsen mellem Landsdelene ikke blev til Virkelighed, og det blev derfor ikke nødvendigt at lade Partirepræsentanterne træde i Funktion.

Adgangen til at søge Bistand hos Stiftamtmand Herschend var en udmærket Foranstaltning, som de fleste Borgmesterkontorer var glade for. Ikke fordi der herigennem opnaaedes stort bedre Resultater, end man selv kunde opnaa, men det var altid en Betryggelse, at man kunde faa Lejlighed til at bringe de Sager, som man var kørt i Staa med hos de lokale Ortskommandanter, frem til den øverste Instans, det tyske Hovedkvarter, saaledes at man ikke kunde sige, at nogen Udvej var uforsøgt.

Den stigende Mulighed for Invasion nødvendiggjorde ogsaa, at der fra Bystyrets Side blev truffet visse Foranstaltninger. Det stod enhver klart, at Aarhus i Kraft af sin Beliggenhed og sin Havn var udsat for Fare og navnlig ogsaa efter, at Tyskerne i stigende Grad var begyndt at koncentrere Tropper og Militærkontorer m. v. i Byen. Blev der Invasion, var man klar over, at Tyskerne vilde prøve at forsvare Byen til det sidste, hvorfor man maatte være forberedt paa, at Forsyningerne til Byen i saa Fald kunde blive afskaaret. Byraadets Velfærdsudvalg overvejede derfor nøje, hvad der kunde gøres for at sikre Byens Forsyning. Man var klar over, at der næppe var noget at gøre med Hensyn til Mælkeforsyningen, idet man her kun kunde holde sig til Forsyninger fra Oplandet. Ligeledes mente man, at Byen fra den nærmeste Omegn kunde blive forsynet med Kartofler og undlod derfor som tidligere nævnt at træffe Foranstaltninger til Sikring af Kartofler til den kommende Vinter, bortset fra 1000 Tdr., som man opfordrede Forsorgsvæsenet til at anskaffe. Derimod søgte man at faa en Ordning i Stand, hvorefter der udlagdes Beredskabsbeholdninger, navnlig af rationerede Varer som Sukker, Mel m. v., hos Byens forskellige Handlende. Man havde bl. a. et Møde med Byens Kolonialgrossister, der ikke stillede sig afvisende overfor Tanken. Derimod stødte Planen paa Vanskeligheder hos Handelsministeriet og Varedirektoratet og maatte derfor stilles i Bero noget. I Stedet for traf man en Ordning, hvorefter Byen hos en herværende Virksomhed købte 300.000 kg Flormel, der blev oplagret paa Vilkaar, at Sælgeren skulde tage Melet tilbage i Løbet af nogle Maaneder, hvis Byen ikke fik Brug for det. Der blev ikke Brug for det, og Beredskabslagrene blev derfor igen overtaget af Leverandørerne. Der arbejdedes videre med den ovennævnte Plan, og det resulterede til sidst i den fordelagtige Ordning, at Varedirektoratet selv hos forskellige Grossister udlagde betydelige Lagre af Sukker, Hvedemel og Rugsigtemel, saaledes at disse Lagerbeholdninger kun maatte nedbringes under en eventuel Katastrofesituation.

Fot. Mundus

Luftværnsild under Angrebet paa Aarhus Oliefabrik den 24. September 1942.

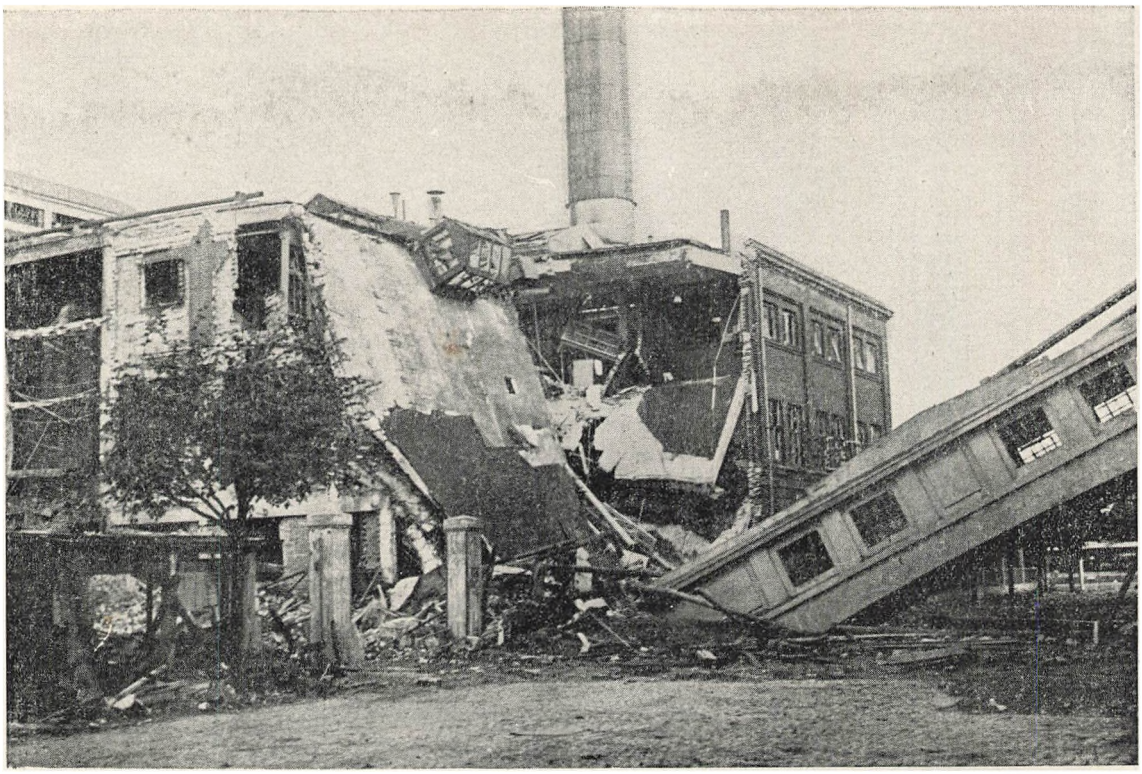

Fot. Inger Westphall-Christiansen

Aarhus Oliemølles Havnefabrik efter Luftangrebet 24. September 1942.

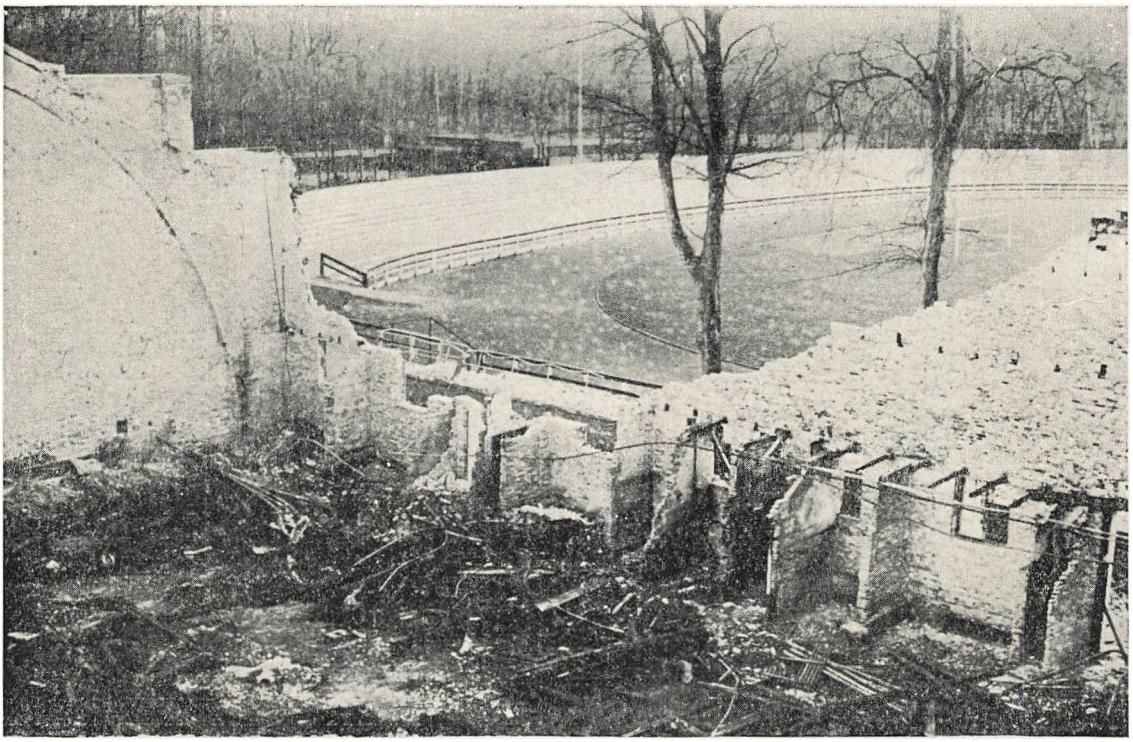

Fot Robert Leth Jørgensen

Stadion-Hallen efter Sabotagebranden den 27. Marts 1943, den første store Sabotagebrand i Aarhus.

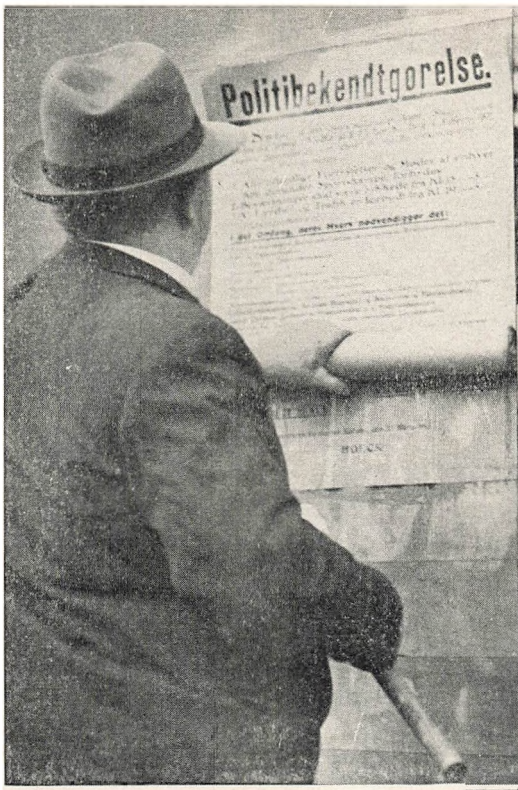

Fot. Mundus

Stadionbranden fremkaldte den første skærpede Undtagelsestilstand i Aarhus. Øverst til venstre klæbes Politibekendtgørelsen om Undtagelsestilstanden op paa en Husmur. Øverst til højre Politikommissær Himmelstrup (i Midten), der fik Undersøgelsen af Branden overdraget, mellem Ingeniør Baastrup (til venstre) og Kriminalassistent Niels Laursen (yderst til højre). — Nedenfor Fotoramas Meddelelse om, at Forestillingen er aflyst som Følge af det tyske Indgreb.

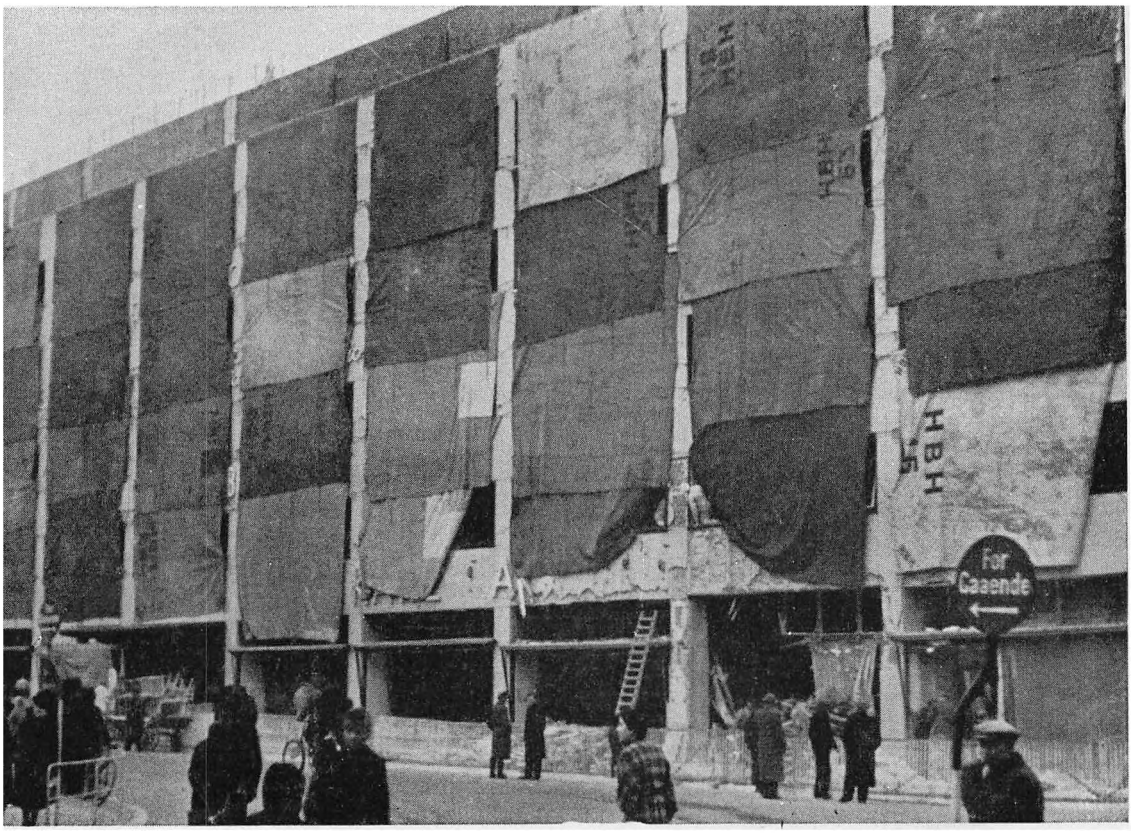

Fot. Ohrl og Stegger, Hammerschmidt-Foto

Den 20. Februar 1944 indviede Jydsk Handels- og Landbrugsbank sit nye Bankhus paa Raadhuspladsen. Samme Nat sprængtes Huset i Luften. Her ses det med „Kludetæppe" paa. 12. Januar 1945 firede Sabotører Bomber ned gennem Affaldsskakten i det istandsatte Hus og sprængte en tysk Kommandocentral i Kælderen i Luften. Det nederste Billede viser den tyske Afspærring foran Telefoncentralen i Efteraaret 1944.

Ogsaa paa et andet Punkt gav den skærpede Krigssituation sig Udslag. Ved Besættelsens Begyndelse var Luftværnstjenesten delt i følgende Grene:

Polititjeneste,
Brandtjeneste,
Sanitetstjeneste,
Teknisk Tjeneste, hvorunder hørte:
Rednings- og Rydningstjeneste og
Gastjeneste.

Efter de Erfaringer, der var gjort i Udlandet, føjedes der nu en ny Gren til: Socialtjenesten. Socialtjenestens Opgaver bestod i Sortering og Registrering af Personer, hvis Boliger var blevet uanvendelige som Følge af krigsmæssige Begivenheder, Organisation af midlertidig Indkvartering af udrømmede Personer, Forberedelse og Gennemførelse af denne Indkvartering, eventuelt som en tvangsgennemført Foranstaltning, og endelig Ydelse af Hjælp af enhver Art til de udrømmede, herunder Forplejning, Pengeunderstøttelse, Tøj, Udlevering af Erstatning for bortkomne Rationeringskort og lignende.

Socialtjenesten fik straks et betydeligt Personale, nemlig ca. 490 Personer, deriblandt ca. 110 kommunale Funktionærer, mens Resten var C.B.-pligtige, D.K.B.ere og Samariter.

Socialtjenesten kom i Virksomhed 7—8 Gange i Løbet af den efterfølgende Tid af Besættelsen, bl. a. ved den store Havnekatastrofe den 4. Juli 1944 og ved Branden i Guldsmedgade i Februar 1945.

Yderligere blev Socialtjenesten ogsaa meget anvendt i den første Tid efter Kapitulationen ved Underbringelse og Forplejning af Frihedskæmpere, Ordning af forskellige Indkvarteringsspørgsmaal, Forplejning af Krigsfanger samt Forplejning af tyske Flytninge her i Landet.

Ogsaa paa et andet Omraade af Luftbeskyttelsen foregik der en betydelig Udvidelse, nemlig forsaavidt angaar de offentlige Tilflugtsrum. I Overensstemmelse med de ved Besættelsens Begyndelse gældende Retningslinier var der i Aarhus indrettet 67 offentlige Tilflugtsrum med Plads til 7365 Personer. Det var lidt mindre, end der krævedes, idet de offentlige Tilflugtsrum skulde indeholde Plads til 8 à 10 % af Byens Befolkning, men det havde ikke været muligt at skaffe flere Tilflugtsrum, ligesom visse Rum var blevet inddraget derved, at de Bygninger, i hvilke de fandtes, var blevet beslaglagt af Tyskerne. I Begyndelsen af 1944 kom der Meddelelse fra Statens civile Luftværn om, at de forhaandenværende Tilflugtsrum ikke var tilstrækkelige, men at der nu skulde indrettes nye Tilflugtsrum, saaledes at der var offentlige Tilflugtsrum for ialt ca. 25 % af Befolkningen. Disse Tilflugtsrum skulde indrettes

som cementerede Dækningsgrave. Borgmester Stecher Christensen deltog sammen med Købstadforeningens Formand i et Møde i Indenrigsministeriet om det vigtige Spørgsmaal, hvem der skulde betale Indretningen af disse nye Tilflugtsrum. Der opnaaedes den gunstige Ordning, at Staten betalte de 90 % af Støbningen og Nedlægningen af Cementrørene, mens Kommunerne skulde betale 10 %. Derimod opstod der Gnidninger, fordi den af Statens civile Luftværn antagne Ingeniør for det første antog et enkelt Firma til at støbe alle Rørene og dernæst overdrog til københavnske Firmaer at nedlægge Størstedelen af Rørene her i Byen, saaledes at kun et mindre Antal skulde nedlægges af lokale Entreprenørfirmaer. De aarhusianske Firmaer protesterede meget kraftigt, og Borgmesteren hævdede, at han paa Mødet i Indenrigsministeriet havde faaet Tilsagn om, at Kommunerne skulde være med til at bestemme, hvilken Arbejdskraft der skulde anvendes ved Nedlægning af Rørene. Der sendtes en meget skarp Protest fra Byraadet, som man bad Købstadforeningen forelægge, men der kom ikke noget Resultat ud deraf. Fra Statens civile Luftværns Side gjorde man gældende, at man saavidt muligt overdrog Arbejdet til Firmaer, der ikke havde arbejdet for Tyskerne, da Tyskerne havde brugt meget store Dele af Landets Cementbeholdning til Befæstningsværker, der var i Gang, hvorfor Luftværnet fandt det rimeligt, at Arbejdet med Dækningsgravene, der nu slugte den sidste Rest af Cementbeholdningen, blev overladt til Firmaer, der ikke havde Del i Tyskernes Arbejder. Man var dengang ikke særlig tilfreds med Luftværnets og Indenrigsministeriets Holdning, men som man kan se Sagen i Dag, maa man erkende, at der næppe var noget at sige til den Stilling, Luftværnet og Indenrigsministeriet indtog.

Der indrettedes i Byen ialt 355 Dækningsgrave med Plads til 17.750 Personer. Man havde ikke udelt Fornøjelse af Dækningsgravene; naar der blev Luftalarm, var de tyske Soldater de første til at ile ned i dem og optage Pladsen for Byens Befolkning, ligesom Tyskerne i visse Tilfælde uden videre inddrog Dækningsgravene; ialt blev 14 Dækningsgrave paa den Maade unddraget Befolkningen. Et enkelt Sted var man ude for, at tyske Soldater i kortere Tid ligefrem tog Bolig i et Par Grave.

⌘

Den forøgede Militærbelægning i Jylland ramte paa mange Maader Aarhus haardt, fordi Aarhus blev det Sted, hvor en stor Del af de tyske Forsvarsbestræbelser koncentreredes. Det betød først og fremmest, at Tyskerne skulde have mere Plads. Bl. a. blev det tyske Transportagentur for Danmark placeret her i Byen. Transportkommandanturen skulde først og fremmest lede de tyske Militærtransporter paa Jernbanerne. Desuden skulde det forberede Tyskernes Overtagelse af de danske Jernbaner i det Øjeblik, da Invasionen blev til Virkelighed; Tyskerne stolede

ikke paa de danske Jernbanefolk og det med rette. Rundt omkring paa de danske Jernbanestationer anbragtes derfor tyske Jernbanefunktionærer, for at de kunde sætte sig ind i Driften og være med til at overtage den, naar Tiden kom. Transportagenturet begyndte med at trænge sig ind i Statsbanernes Kontorer, bl. a. i 2. Distrikts Ejendom Fredensgade 56 og iøvrigt ogsaa i Hovedbanens Bygning, hvor det noget senere trods kraftig Protest, beslaglagde de Lokaler, som Ning og Hasle m. fl. Herreders Dommerkontor havde; Dommerkontoret maatte herefter klemmes ind i Ting- og Arresthuset, der i Forvejen var fuldt udnyttet. Men ogsaa Lokalerne i Fredensgade 56 blev hurtigt for smaa. Kommandanturen bredte sig til Naboejendommen Fredensgade 54, hvor det beslaglagde en Etage og bl. a. satte et Pensionat paa Porten. Ikke længe efter bredte det sig ogsaa til den anden Side og beslaglagde fire beboede Lejligheder i Ejendommen Ny Banegaardsgade 53. Omtrent samtidig gjorde den tyske Marine, der hidtil havde ført en forholdsvis stilfærdig Tilværelse, sig bemærket og beslaglagde til sit Brug seks beboede Lejligheder i Ejendommen Skolebakken 7. Borgmesteren nedlagde skarp Protest overfor de herværende ansvarlige tyske Tjenestesteder og anmodede samtidig under Henvisning til den alvorlige Boligsituation, der forelaa i Byen, Indenrigsministeriet om at søge Beslaglæggelserne forhindret, men som sædvanlig viste alle Bestræbelser sig forgæves. Det næste Problem, der nu frembød sig, var at skaffe de Familier, som maatte rømme deres Lejligheder, anden Bolig. Byraadskontoret fik Nys om flere ledige Lejligheder, men det viste sig for de fleste Lejligheders Vedkommende ugørligt at formaa dem, der raadede over Lejlighederne, til at afgive dem til de udrømmede Familier. Man savnede i høj Grad Mulighed for Byraadet eller Borgmesteren til at kunne lægge Haand paa saadanne Lejligheder til Fordel for danske Familier, som blev sat ud af deres Lejligheder af Tyskerne. Imidlertid fandtes der i § 5 i Lov af 19. Juli 1943 om Tillæg til Indkvarteringsloven en Bestemmelse, hvorefter Indenrigsministeriet og de civile Indkvarteringsmyndigheder (det vil i Købstæderne sige Borgmesteren) var bemyndigede til, naar Krigsforholdene gjorde det nødvendigt, at beslaglægge Bygninger og Lejligheder. Indenrigsmisteriet skulde dog først give nærmere Regler om Gennemførelsen af denne Bestemmelse. Da saadanne Regler ikke var givet, tog Borgmesteren og Byraadssekretæren over til København for at forhandle med Indenrigsministeriets Departementschef om at faa denne Bestemmelse sat i Kraft i Aarhus, idet man forudsaa, saaledes som det da ogsaa viste sig at blive Tilfældet, at de Rekvisitioner, der nu forelaa, kun var Begyndelsen til en lang Række Rekvisitioner af beboede Lejligheder. Departementschefen vilde imidlertid ikke gaa med til Borgmesterens Forslag. Han henviste til, at den paagældende Bestemmelse ikke tog Sigte paa et Tilfælde som det

foreliggende, men derimod paa den Situation, at et større Antal Personer maatte rømme deres Lejligheder enten som Følge af krigsmæssige Handlinger eller paa Grund af Luftbombardementer. Dette kunde imidlertid ikke være afgørende. Som Bestemmelsen var formuleret, kunde det godt forsvares ogsaa at anvende den som af Borgmesteren ønsket; der var næppe nogen, der vilde have sat sig derimod for Alvor, saadan som Situationen laa. Departementschefen havde da ogsaa en anden Indvending, som sikkert var bestemmende for ham. Han hævdede, at man efter den 29. August 1943 ikke havde benyttet Loven, og at Ministeriet havde meddelt den tyske Værnemagt, at man betragtede Loven som suspenderet. Saafremt man gav Borgmesteren den ønskede Beføjelse til at beslaglægge ledige Lejligheder, vilde Tyskerne hurtigt komme og forlange, at Borgmesteren ogsaa skulde beslaglægge til dem, og saa var man igen inde i den Situation, som man netop nu var saa lykkelig at være kommet fri af, nemlig at danske Myndigheder skulde beslaglægge dansk Ejendom til tysk Krigsbehov. Han kunde derfor kun henvise Borgmesteren til at forhandle med de paagældende Husejere. Dette Raad kunde naturligvis være meget godt, men det var ikke stort mere, end man kunde have fundet ud af selv, og det gav navnlig ikke Anvisning paa, hvad man skulde gøre, naar man ikke kunde komme længere ad Forhandlingens Vej. I det foreliggende Tilfælde lykkedes det efter mange og besværlige Forhandlinger og forskellige Transaktioner med Ombytninger af Lejligheder at skaffe alle de Familier fra de beslaglagte Lejligheder, som ikke selv havde skaffet sig anden Bolig, Lejlighed. Bl. a. kom man her for første Gang ind paa at udleje Lejligheder, som tilhørte Familier, der var gaaet under Jorden, „Radiselejligheder", som saadanne Lejligheder senere kaldtes. Udlejningen skete selvfølgelig med Samtykke af den, der varetog den bortrejste Families Interesser, og saaledes at Lejlighederne skulde gives tilbage til de bortrejste Familier, naar de efter Krigens Ophør vendte hjem. I Tidens Løb medvirkede Byraadskontoret ved Udlejning af et stort Antal „Radiselejligheder", og i intet Tilfælde blev der Vanskeligheder, da Lejlighedernes retmæssige Indehavere vendte tilbage og gjorde Krav paa Lejlighederne.

Selv om det saaledes i denne Omgang var lykkedes at skaffe de udrømmede Lejere anden Bolig, havde man dog savnet Adgangen til at kunne beslaglægge ledige Lejligheder, og man kom ogsaa til det i Fremtiden. Ganske vist mødte man næsten altid stor Hjælpsomhed hos Grundejere, naar man kom og bad om Lejligheder til Familier, der var blevet husvilde som Følge af tysk Beslaglæggelse af deres Bolig, men man havde i visse Situationer kunnet yde saadanne husvilde bedre Bistand, hvis Borgmesteren eller Byraadet havde haft Muligheden for at kunne beslaglægge. Det er et Spørgsmaal, om Departementschefens Betænknin-

ger var saa tungtvejende, at de, saa alvorlig som Situationen var, burde have holdt ham tilbage fra at lade Bystyret faa den omhandlede Beføjelse. I hvert Fald havde man ikke Indtrykket af, at det generede Tyskerne særligt at beslaglægge, og det er tvivlsomt, om de nu, da de selv kunde beslaglægge, vilde have forlangt, at Borgmesteren skulde beslaglægge til dem, selvom de saa, at Borgmesteren havde en vis Adgang til at beslaglægge ledige Lejligheder til Danskere.

Det kunde i det hele ikke undgaas, at man undertiden følte sig noget ladt i Stikken af Centraladministraitonen i København. Bystyret fik paalagt at klare de ofte meget vanskelige Problemer, der opstod i Forbindelse med Besættelsen, men Centraladministrationen forsømte at udruste Bystyret med de til Løsningen af disse Opgaver fornødne Magtmidler og Beføjelser. Da de Problemer, der forelaa, imidlertid næsten altid var af en saadan Karakter, at de omgaaende og ufravigeligt krævede en Løsning, var man fra Bystyrets Side tvunget til paa den ene eller anden Maade at naa til et Resultat. Ikke sjældent maatte man lukke Øjnene for mindre Lovovertrædelser, og undertiden var man nødt til at anvende Metoder, der ikke kunde siges at være helt fri for at være lidt machiavelli'ske. Det var ikke en helt sund Udvikling, man herved kom ind i, navnlig da den ogsaa kunde smitte paa andre Omraader, men som man dengang sad i det, var der ikke andet at gøre.

I November 1943 forsøgte man at gøre op, hvor meget Tyskerne efterhaanden havde beslaglagt i Byen. Opgørelsen kunde ikke blive helt nøjagtig, eftersom det er givet, at der stadig var tyske Lejemaal, der unddrog sig Kontrol, men det betyder i hvert Fald kun, at Fortegnelsen snarere viser for lidt i Stedet for for meget. Ifølge Opgørelsen havde Tyskerne paa det paagældende Tidspunkt de tre Kaserner i Byen, nemlig Høegh Guldbergsgades Kaserne, Langelandsgades Kaserne og Vester Allés Kaserne. Endvidere havde de af Skoler Samsøgades Skole, Ny Munkegades Skole, Læssøesgades Skole, Teknisk Skole i Nørre Allé og Nørrebrogades Skole, sidstnævnte med Overlærerbolig. Af Sygehuse havde de det gamle Amtssygehus, Kommunehospitalets gamle kirurgiske Afdeling og 51 Senge samt en Operationsstue paa Sct. Josephs Hospital. Dernæst havde de Kunstbygningen paa Bispetoften, Aarhus Ridehal og den ene Stadionhal (den anden var nedbrændt som Følge af Sabotage), Søsportspavillonen, Aarhus Sejlklubs Klubhus, Restauration „Palæ", hele Hotel „Regina", „Centralhotellet" i Ryesgade, „Sømandshjemmet" i Havnegade, Østergades Hotel, Hotel „Westend", Vesterport, og Hotel Garni i Guldsmedgade 31, en Sal og en Veranda i Restaurationen „Friheden", Missionshuset „Eben Ezer", Brammersgade, Studenterkollegierne ved Universitetet, Sct. Olufs Badeanstalt ved Kystvejen, ca. 120 Enkeltværelser, møblerede og umøblerede, og ca. 70 Lejligheder, heraf langt de

fleste store, nemlig 5, 6, 7 og 8 Værelsers Lejligheder. Hertil kommer Lokaler i Havnens Administrationsbygning og i flere andre Bygninger i Havnen, mindst 12 Pakhuse, Lagerskure og lignende i Havnen, foruden større Arealer ved Kajer og andre Havneomraader. Desuden havde Tyskerne en Del Garager, Lagerrum, Kælderrum m. v. rundt om i Byen, ligesom de udenfor Byen raadede over nogle store, ubebyggede Arealer, saaledes Arealer paa „Vestereng", hvor den tyske Marine havde Ammunitionsdepoter. Naar man saa tillige tager i Betragtning de i Byen værende Baraker, som Tyskerne havde opført, nemlig Baraklejren ved Ellemarksvej, hvor der kunde være omkring 2000 Mand, Tøndergades Barak og Baraken i Tangkrogen, er det ikke saa mærkeligt, at man, naar man om Eftermiddagen gik paa Søndergade, let kunde faa det Indtryk, at der var flere Tyskere end Danskere i Aarhus. Man maa herved tillige erindre, at de fleste af Byens Hoteller havde Pligt til at holde et vist Antal Værelser reserveret til gennemrejsende tyske Officerer bortset fra dem, som de havde konstant boende.

Det siger sig selv, at en saa stærk Belægning maatte virke meget generende paa Byen. De fleste af Tyskerne købte godt ind, hvor de kunde komme til det — der var nu ikke mere noget, der hed kun at købe til det øjeblikkelige personlige Behov — navnlig var de tyske Tropper paa Gennemrejse fra og til Norge ivrige for at forsyne sig, og det var da heller intet Under, at Byens Varebeholdninger led stærkt herunder. Forøvrigt maa man erkende, at Tyskerne opretholdt en ret god Disciplin blandt deres Tropper. Man spejdede interesseret efter en begyndende Opløsning blandt Soldaterne, efterhaanden som Krigen gik mere og mere skævt for Tyskerne, men i Sandhedens Interesse maa det indrømmes, at man ikke kunde spore nogen Tendens til en saadan begyndende Opløsning. Enkelte Tyskere kunde paa Tomands-Haand udtale sig ret frit og erkende Situationens Haabløshed og i det hele udvikle deres Mening om Regimet saa uforbeholdent, at enkelte bagefter sagde: „Fortæller De videre, hvad jeg har sagt, bliver jeg skudt omgaaende" (en var saa forsigtig at tilføje: „og De selv med"), men saa snart de var under Kommando, adlød de blindt og glemte enhver Oprørsaand. Blot een vaskeægte Nazist i et Regiment var tilstrækkeligt til at tage Pippet fra alle de andre, lige fra Officerer til menige og faa dem til at adlyde en hvilken som helst forrykt Ordre. Der gik paa sine Tider Rygter i Byen om, at Tyskerne i Aarhus havde maattet skyde en hel Del af deres egne Soldater i Aarhus for Mytteri. Det er naturligvis muligt, men Begravelsesvæsenet i Aarhus har i hvert Fald fra Besættelsens Begyndelse og indtil den sidste Tid før Kapitulationen kun faaet Anmodning om at begrave højst to tyske Soldater, som Tyskerne selv havde skudt. Begravelsen foregik uden

Ceremonier af nogen Art, og det forlangtes, at Gravene med det samme skulde lægges ud til Græs, saa at ethvert Spor af dem forsvandt.

Udnyttede Tyskerne nu ogsaa al den Plads fuldt ud? Visse beslaglagte Bygninger som Kaserner, Skoler o. lign. var som Regel fuldt belagt. Det kunde ske, at en Skole, der var blevet rømmet af de Soldater, som havde været indkvarteret deri, stod tom en Ugestid eller to, inden den igen blev belagt, men saadanne Intervaller kunde vel vanskeligt undgaas, navnlig da Jernbanesabotagen satte ind og gjorde Toggangen uregelmæssig. Derimod blev andre Lokaler som Lejligheder o. lign. ikke altid udnyttet helt ud. Byraadskontorets Forhandler havde flere Gange Lejlighed til at konstatere dette, og Byraadskontoret paatalte gentagne Gange overfor den tyske Kommandantur det urimelige i, at Tyskerne beslaglagde nye Lejligheder, uanset de ved ordentlig Udnyttelse af de Lokaler, som de allerede var i Besiddelse af, havde mere end Plads nok. Disse Indsigelser nyttede dog aldrig noget; Tyskerne tog ingen Hensyn dertil. Følgende Eksempel kan nævnes: Den tyske Krigsmarine i Aarhus fremsatte Krav om et ret stort Antal Kontorlokaler i en bestemt Bygning. Da man tilfældigvis vidste, at der i Oliefabrikens nye Administrationsbygning ved Bruunsgade, som det tyske Luftvaaben havde beslaglagt, stod en hel Etage udmærkede Kontorlokaler ledige, henstillede man til Marinen at tage denne Etage i Stedet for at gennemføre den paatænkte Beslaglæggelse og derved drive flere danske Virksomheder ud af deres Lokaler. Marinen svarede straks: „Det er umuligt, vi kan ikke være sammen med Luftvaabnet; der er Blod mellem Luftvaabnet og Marinen." Det lykkedes imidlertid efter nogen Drøftelse at faa Marineofficererne til at gaa ind paa Forslaget, men da Byraadets Forhandler sammen med de paagældende Marineofficerer henvendte sig til Major Kruse for at faa hans Tilslutning, nægtede han at give sit Samtykke. „Det kan absolut ikke lade sig gøre; De ved jo," sagde han til Marineofficererne, „at Marinen og Luftvaabnet staar saadan overfor hinanden, at de ikke kan være under Tag sammen." Det var just ikke Venligheder, Marineofficererne sagde om Luftvaabnet, da de forlod Major Kruse. I det foreliggende Tilfælde lykkedes det alligevel at undgaa Beslaglæggelse. Den øverste af de nævnte Marineofficerer rejste et Par Dage efter paa Orlov, og det viste sig da, at hans Næstkommanderende kunde nøjes med Halvdelen af de forlangte Lokaler, og da man tilfældigvis vidste, at der herefter var tilstrækkelig Plads i en Bygning, som Marinen i Forvejen havde, formaaede man den paagældende Marineofficer til at tage disse Lokaler og give Afkald paa at beslaglægge. Hvorledes han senere klarede det med sin Chef, hørte man ikke noget til. —

Man kunde have ventet, at Tyskernes Tone efter den 29. August 1943 blev en anden. Det blev ogsaa til en vis Grad Tilfældet, men dog ikke saa meget som man skulde tro. (Der tænkes her kun paa Værnemagten.) Naar det passede i Tyskernes Kram, gjorde de opmærksom paa, at Danmark var i Krig med Tyskland — en Kendsgerning, som man heller aldrig fra Byraadskontorets Side bestred overfor Tyskerne — og at Danskerne derfor ikke kunde vente noget som helst Hensyn, men bortset herfra skete der ikke nogen større Ændring. Major Kruse og de Officerer, der havde været her før den 29. August 1943, forandrede ikke deres Optræden synderligt, og Byraadets Forhandlere har ikke Grund til at klage over deres Form under de Forhandlinger, som stadig og iøvrigt hyppigere maatte føres. Blot kunde man mærke, at de tyske Krav blev stillet mere uafviseligt end tidligere, men det kunde ligesaa meget skyldes den ændrede Krigssituation og de Foranstaltninger, som Tyskerne i stigende Hast traf for at imødegaa den truende Invasion. En Ting gav sig dog altid stærkt Udslag i Humøret i Kommandanturen. Det var Sabotagen. Navnlig virkede Jernbanesabotagen stærkt paa deres Nerver, og skulde der være en Forhandling med Kommandanturen, naar der Natten forud havde været Sprængninger paa Jernbanelinien, var Tyskerne altid meget irritable, velsagtens fordi der var Fare for, at de vilde blive draget personligt til Ansvar, eventuelt degraderede og sendt til Østfronten, en meget yndet Form for Afstraffelse. Ogsaa de illegale Blade, der regelmæssigt sendtes til Kommandanturen, virkede irriterende paa Tyskerne. Efterhaanden som de Officerer, der havde været her i længere Tid, blev skiftet ud, og nye kom til, kunde Tonen skifte, men det afhang fuldstændig af, hvorledes de paagældende var, og nogen generel Ændring af Tonen skete der i Virkeligheden ikke.

Som nævnt var den tyske Krigsmarine begyndt at røre paa sig. Det kom i og for sig ikke helt overraskende. I Foraaret 1943 havde man haft Besøg af nogle højerestaaende tyske Marineofficerer, der havde forlangt anvist Kælderrum til en Marinekommandostation. Det havde vist sig vanskeligt at finde Kælderrum, der opfyldte de Krav, som de paagældende Marineofficerer stillede, og de havde derfor til sidst sagt, at Marinen vilde bygge en Cementbunker, hvorfor de forlangte Areal anvist til en saadan Bunker. Ved Høegh Guldbergsgades Kaserne anviste man dem et Areal, som tilfredsstillede dem. Man hørte derefter ikke noget til Sagen før i Oktober Maaned 1943. Marinen kunde nu pludselig ikke bruge Arealet ved Høegh Guldbergsgades Kaserne, men mens man laa i Forhandling med dem om et andet Areal, fik man tilfældigvis at vide, at en

Entreprenør var begyndt at grave i Havreballeskov (Friheden) i Nærheden af Kongevejen. Han sagde, at han af den tyske Marine havde faaet Ordre til at undersøge, om der det paagældende Sted kunde skaffes Vand, og hvis det var Tilfældet, skulde han grave videre, idet Marinen i saa Fald vilde indrette en Bunker der. Man protesterede omgaaende overfor Marinen, men til ingen Nytte. Det viste sig, at der var Vand det paagældende Sted, og Marinen fortsatte herefter uanfægtet Arbejdet. Det Areal, som Marinen oprindelig inddrog, havde en Størrelse af ca. 5 ha, men efterhaanden udvidedes Anlæget, idet der stadig byggedes flere Bunkers. Til sidst udgjorde Arealet over 10 ha, men det blev ikke ved dette Areal. I Februar 1944 fik man fra Luftvaabnet Besked om, at det vilde beslaglægge Skovrestaurationen „Thors Mølle" med et omliggende Areal paa ca. 20 ha. Hvad der skulde ske med Arealet, var man ikke helt klar over, bortset fra at Tyskerne vilde foretage Udgravninger i den Slugt, hvori „Thors Mølle" ligger, og hvorigennem Vejen fra „Varna" til Oddervej gaar, og indrette Cementbunkers i Siden, ligesom en Del af Skovbevoksningen skulde fjernes, og de tre Damme muligvis udtørres. Det siger sig selv, at et saadant Indgreb vilde gøre ubodelig Skade paa Skoven og ødelægge dette smukke og idylliske Parti for stedse. Borgmesteren protesterede derfor ogsaa straks mod denne Vandalisme igennem saa mange Instanser som muligt. Først og fremmest bad han Indenrigsministeriet om at tage Affære, men han henvendte sig ogsaa til Landbrugsministeriet (som øverste Skovmyndighed), Danmarks Naturfredningsforening og Naturfredningsnævnet for Aarhus Amt samt Stiftamtmand Herschends Kontor i Silkeborg. Om det var alle disse Protester, der bevirkede det, ved man ikke, men Resultatet blev i hvert Fald, at Beslaglæggelsen blev stillet i Bero.

Det varede imidlertid ikke længe, inden Tyskerne kom igen. I April Maaned 1944 stillede de paany Kravet, og denne Gang hjalp Protester intet. „Thors Mølle" blev beslaglagt med alt Restaurations-Inventar og med et omliggende Areal paa ca. 13,6 ha. Det omfattede en Del af den indhegnede Dyrepark og strakte sig fra „Varna" og næsten helt ud til Oddervej. Senere udvidedes Arealet yderligere, saa at det til sidst blev paa ca. 24 ha. Det maa dog anføres, at Indgrebene i Skoven ikke blev saa indgribende, som det først saa ud til. Der foretoges ingen Udgravning i Slugten, og der byggedes kun en mindre Bunker samt nogle Baraker, ligesom der ogsaa kun skete Fældning af Træer i mindre Omfang. Derimod gik det ret haardt ud over Restaurationsbygningen.

Men ikke nok hermed. En Dag i Februar 1944 fik man at vide, at et Hold Arbejdere var begyndt uden nogen som helst Tilladelse at grave i en nylig anlagt Skovkultur i Nærheden af Frederikshøj Kro. Da man undersøgte, hvad det var, der foregik, blev man klar over, at det atter

var Tyskerne, som var paa Spil. Man protesterede, men som sædvanlig blev Protesten afvist. Tyskerne færdigbyggede de to Bunkers, de var gaaet i Gang med, og Kommunen havde ikke andet at gøre end at finde sig deri.

Disse Anlæg voldte store Skader paa Skoven. Ikke alene direkte gennem Udgravninger og Fældning af de Træer, som maatte fjernes, for at der kunde blive Plads til de projekterede Bunkers, men ogsaa paa anden Maade. Overalt, hvor det for Tyskernes Byggeri eller Terrænøvelser skønnedes ønskværdigt at faa fjernet Træer, skovede de uden Varsel; overalt, naar og hvor det faldt dem ind, afskrællede de Muldlaget, afhuggede bærende Rødder og gravede saa dybt og saa længe, som de selv fandt for godt. Træerne, som blev fældede, savede og huggede de op og forbrugte dem paa staaende Fod til Feltkøkkener og Barakovne. Der blev Gang paa Gang, navnlig i Løbet af det sidste Aarstid, rettet telefonisk og mundtlig Henvendelse til Kommandanten om at paalægge sine underordnede Institutioner at vise størst mulig Skaansel af Skoven og principielt undgaa Fældning eller i hvert Fald kun fælde efter forudgaaende Meddelelse til Skovrideren. Det blev ligeledes Gang paa Gang understreget, at alle de fældede Træer under alle Omstændigheder tilhørte Aarhus Kommune og ikke den paagældende Værnemagtsinstitution, som foretog Fældningen. Endelig anmodedes Kommandanten om at meddele Soldaterne, at unge Træer ikke burde oprykkes med Rod for at forsøges omplantet som Camouflage oven paa Bunkers, da disse unge Træer uvægerlig vilde gaa ud. Ligeledes protesterede man mod, at Tyskerne afbrækkede Grene og Kviste for at bruge dem som Camouflage-Materiale til Bunkers, Kanoner og „Unterstands".

I Begyndelsen paahørte Kommandanten opmærksomt alle Henvendelser, men til sidst afviste han Kravene med Bemærkning om, at hans Krig gik forud for Kommunens Træer, at der var Skove i Tyskland, som var meget værre medtaget end de aarhusianske Skove, og at denne Kamp om Livet kostede Millioner af Menneskers Blod, og i et saadant Regnestykke maatte et Par Træer eller et Par Skove være af fuldstændig underordnet Betydning. Det er vel overflødigt at tilføje, at Kommunen ikke tiltraadte disse Betragtninger.

Et særlig ondartet Eksempel paa Vandalisme kan nævnes. Adskillige Hundrede Heste, tilhørende et beredent Artilleriregiment, ankom en Dag til Aarhus og drog ud til Marselisborg Skov. Vognene blev parkeret i Underskoven og Hestene bundet til ganske unge Bøge, hvis Bark de naturligvis afgnavede hele Vejen rundt, da de var forkomne og i en elendig Foderstand. Denne Afgnavning af Barken medfører som bekendt, at Træerne dør, hvilket atter medfører, at de store Ege, der skal beskyttes af de unge Bøge, ogsaa gaar ud. Skovbunden blev derhos nedtrampet

og fyldt med Huller af Hjul og Hove, og Skovbundens Flora ødelagdes. I Forvejen havde Skovrideren anvist Pladser, som allerede var delvis ødelagte, men var fortrinlige til Lejrpladser, og Forhandleren anmodede om, at de ca. 350 Heste, der var tøjret ved Træer uden for de anviste Pladser, omgaaende blev fjernet og tøjret til allerede ødelagte Træer. Skovrideren konstaterede, at Soldaterne ved deres hensynsløse Fremfærd havde ødelagt værdifulde Stammer ved at slaa store Spigre og Seletøjsknager ind i Træerne til Vedkernen. Adskillige af disse Spigre var knækket over netop i Træets Overflade, og Resten af Spigret blev siddende i Stammen.

I Forbindelse med de Anlæg, som Marinen udførte i Skoven, beslaglagde de den store Villa, Holmevej 5, der beboedes af to Familier. Der blev ogsaa her protesteret kraftigt, denne Gang overfor den tyske Admiral i København, men ligesaa resultatløst som tidligere. Villaen skulde benyttes af Officerer, der havde Tilknytning til de Bunkers, der var under Opførelse, og under Hensyn til Villaens Størrelse og Beliggenhed vilde Tyskerne ikke give Afkald paa den.

Man mærkede, at den tyske Krigsmarine koncentrerede sig mere og mere om Aarhus. Det var øjensynlig Hensigten, at Aarhus skulde gøres til en Marinestation af stor Betydning. Mere og mere Mandskab blev trukket til Byen, bl. a. flere Afdelinger Marineartilleri. Marinen fik overladt to af de beslaglagte Skoler, der hidtil havde været belagt med Infanteri. I Slutningen af Marts 1944 beslaglagde Marinen endvidere Frimurerlogens Bygning i Christiansgade. Den 1. samme Maaned havde den danske Ordenspolitikommando for Jylland, der havde Kontorer paa Aarhus Raadhus, lejet Bygningen til Kvarter for sit Mandskab, ligesom Bygningen skulde tjene til Reservepolitistation for det Tilfælde, at Politistationen i Mejlgade skulde blive ramt af Bomber eller paa anden Maade ødelagt. Politiet protesterede derfor mod Beslaglæggelsen, men uden Resultat. Marinen beholdt Bygningen og indrettede den til Marinelazaret. Det viste sig hurtigt, at Bygningen ikke var tilstrækkelig hertil, og Marinen tog derfor kort efter til samme Formaal Ejendommen Mørksgade 3, der benyttedes af Filadelfiaforsamlingen i Aarhus til Gudstjeneste og Møder.

Det stigende Antal tyske Tropper i Aarhus bevirkede endvidere, at Tyskerne gjorde Krav paa at faa Aarhus Svømmehal overladt visse Tider om Ugen. Paa Byraadskontoret strittede man imod saa længe som muligt, men maatte til sidst give sig for ikke at risikere, at Tyskerne tog hele Badeanstalten, hvad der vilde have været noget af en Katastrofe, da den største Del af Byens Befolkning som Følge af de gældende Restriktioner ikke havde anden Bademulighed om Vinteren. Oprindelig gik Tyskernes Krav ud paa tre ugentlige Aftentimer foruden en Formiddag fra Kl. 8—12 en Gang om Ugen. Tyskernes Krav steg som altid, og til sidst havde de følgende Timer:

Brusebad og Svømmebad		Mandag	Kl. 8.00—12.00
„	„	Mandag	„ 19.30—21.00
„	„	Tirsdag	„ 19.30—21.00
„	„	Onsdag	„ 19.30—21.00
„	„	Fredag	„ 12.00—14.00
Brusebad		Fredag	„ 8.00—12.00

I den Tid, Tyskerne var der, havde ingen andre Adgang til de paagældende Afdelinger i Svømmehallen, som benyttedes af dem, hvorved tillige maa erindres, at mange tyske Soldater enkeltvis søgte Badeanstalten i de Tider, da den var almindelig tilgængelig.

Det var ikke alene for Renlighedens Skyld, at Tyskerne saa ivrigt beærede Svømmehallen med deres Nærværelse. Den brugtes ogsaa til visse Øvelser af militær Karakter. Soldaterne skulde springe ud fra den højeste Vippe ned i Svømmebassinet og derefter kravle op i en lille Gummibaad, der flød rundt i Bassinet. En lille Morsomhed knytter sig hertil. En Dag bragte det tyske Blad *Hamburger Illustrierte Zeitung* et Billede, hvor man saa nogle badeklædte Mænd staa i en Svømmehal, parat til at springe i Bassinet. Teksten oplyste, at det var japanske Flyvere, der øvede sig i Udspring. Ved Billedet var der den Mærkværdighed, at der paa et i den paagældende Svømmehal ophængt Skilt stod paa Dansk „Tobaksrygning forbudt", og saa man nærmere efter, hvad det var for en mærkelig japansk Svømmehal, der skiltede paa Dansk, genkendte man Svømmehallen i Aarhus. Man fik her en Bekræftelse paa, at den nazistiske Propaganda ikke fornægtede sit Princip aldrig at sige en Sandhed, naar der var Mulighed for en Løgn.

☆

Tyskernes Beslaglæggelse af Lejligheder kulminerede en Dag i det, som Tyskerne selv kaldte „die grosse Umzugsaktion". Den 15. August 1944 om Formiddagen anmodede Standortkommandanten Major Kruse telefonisk om en Drøftelse paa sit Kontor i Anledning af en vigtig Sag. Straks ved Drøftelsens Begyndelse meddelte han, at Oberkommando der Wehrmacht havde befalet Iværksættelse af en meget omfattende Koncentration af de i Kommunen etablerede tyske Tjenestesteder, der uden forudgaaende Plan var placeret i Lejligheder eller hele Ejendomme rundt omkring over Byens vidtstrakte Omraade. Han antydede, at man havde haft ulykkelige Erfaringer efter D-Dagen i Frankrig, hvor vidtspredte tyske Tjenestesteder af franske Partisaner var omringet og udslettet, uden at Tjenestestederne havde haft ringeste Mulighed for at forsvare sig. „Tragedien fra Paris maa ikke gentage sig", sagde han. Byraadet protesterede straks under Henvisning til den store Bolignød i Byen, som vilde gøre

det vanskeligt for ikke at sige umuligt for mange af de Familier, som ramtes af Aktionen, at skaffe sig Bolig andetsteds, men Kommandanten afviste Protesten med Bemærkning om, at lignende Aktioner ogsaa skulde finde Sted i andre danske Byer, og at Befalingen dertil var udgaaet fra Føreren selv. Man opgav dog ikke Ævred, men anmodede Stiftamtmand Herschend om at tage Affære. Stiftamtmandens Kontor meddelte et Par Dage efter, at der havde været Forhandling med det tyske Hovedkvarter i Silkeborg om Sagen, men ogsaa der var Byens Protest blevet afvist, og der var intet andet at gøre end at prøve at hjælpe de Borgere, hvis Boliger blev beslaglagt, saa godt som muligt. Borgmesteren satte sig endnu en Gang i Forbindelse med Indenrigsministeriets Departementschef for at faa Bemyndigelse for Byraadet eller Borgmesteren selv til at beslaglægge ledige Lejligheder i Byen til Fordel for dem, der blev ramt af Aktionen, men ogsaa denne Gang blev Svaret negativt. Borgmesteren henvistes til at klare sig igennem ved Forhandling med de Husejere, i hvis Ejendomme der var ledige Lejligheder.

Det var Tyskernes Agt at oprette en „Verteidigungsbloch", der skulde omfatte Østergade med Standortkommandanturen som Midtpunkt, Søndergade, Sdr. Allé og Asylgade. Andre Forsvarsblokke skulde etableres paa Strækningen Kystvej, Skolebakken og Havnegade og Banegaardsplads, Ny Banegaardsgade og Fredensgade. Disse Forsvarskarreer skulde derefter forsynes med spanske Ryttere, Sandsække til Skydestillinger, Vagthuse af Mursten eller Beton, tæt Pigtraad omkring Gaardsrum, Projektørbelysning, skarpt bevæbnet Mandskab o. s. v. Etableringen af disse Forsvarsblokke betød, at et stort Antal Beboelsesejendomme maatte rømmes af deres Beboere. Det gjaldt saaledes Ejendommene Ny Banegaardsgade 51 og 53, Fredensgade 48, 50, 52 og 54, Sønderallé 3 og 5, Søndergade 76, Kystvejen 25 og flere andre. Alt i alt regnede man med, at 50—60 Familier foruden forskellige Virksomheder skulde ud. Inden Aktionen var færdig, kom man op paa over 70. Samtidig stillede Kommandanten i Udsigt Opgivelse af næsten alle de spredte Steder, hvor i Øjeblikket tyske Tropper var indkvarteret. Det gjaldt saaledes hele Ejendommen Guldsmedgade 31 med 21 Værelser, Ejendommen Vesterport 4, hvor tidligere „Westend" var drevet, „Centralhotellet" i Ryesgade, et Par Villaer og en Del Lejligheder rundt om i Byen, navnlig i Guldsmedgade, samt forskellige Forretningslokaler.

Det lykkedes endvidere Byraadskontoret ved Imødekommenhed fra Grundejere og fra Byens store Boligselskaber at faa Raadighed over en Del Lejligheder.

Sidst, men ikke mindst frigav Tyskerne Vandrerherberget i Riis Skov. Det udlejede man straks til nogle Møbelopmagasineringsfirmaer, idet man var klar over, at mange Familier ikke kunde faa saa stor en Lejlighed,

som de var vant til at have, og derfor maatte opmagasinere en Del af deres Indbo. Det viste sig ogsaa at blive Tilfældet; der blev god Brug for Vandrerherberget, saa meget mere som næsten al Magasinplads i Byen i Forvejen var optaget.

Der fulgte nu en yderst enerverende Tid for Byraadskontoret, der for det første maatte fungere som Mellemled mellem Tyskerne og de Beboere, der skulde ud af deres Lejligheder, og dernæst maatte fordele de Lejligheder, der var paa Haanden, saa godt som muligt og tillige forhandle med Husejerne for at faa dem til at gaa med til de Dispositioner, som Kontoret foretog over de ledige Lejligheder i deres Ejendomme. Sagen kompliceredes derved, at Tyskerne beslaglagde flere Lejligheder, end de rømmede, ligesom en Del af de rømmede Lejligheder var meget daarlige. Hertil kom, at i et Par Tilfælde ønskede Ejeren selv at bebo en rømmet Lejlighed eller Villa, hvilket man maatte bøje sig for. Enkelte af de Lejere, der maatte flytte som Følge af Beslaglæggelserne, forstod ikke rigtigt Situationen. En Dame, hvem man tilbød en iøvrigt udmærket Lejlighed i Vestergade, erklærede harmfnysende, at hun ikke vilde „bo i det Snigmorderkvarter" og var meget fornærmet over, at man ikke kunde skaffe hende en Bolig i en mere celeber Bydel. En anden Lejer — det var ogsaa en Dame — vilde ikke have den Lejlighed, man foreslog, fordi Udsigten mod Nord ikke var lige saa god som fra hendes tidligere Lejlighed, og overfor en tredie Lejer maatte man optræde haandfast, fordi han efter at have faaet fire—fem Lejligheder tilbudt, som han alle afslog, beskyldte Byraadskontoret for at gaa Tyskernes Ærinde. Men langt de fleste tog Situationen med Fatning og paaskønnede de Bestræbelser, som Byraadskontoret udfoldede for at hjælpe dem.

Desuden maatte der føres en Række Forhandlinger med Kommandanturen, først og fremmest for at opnaa en Forlængelse af den Frist paa ca. 10 Dage, som Tyskerne havde sat, inden hvilken de beslaglagte Ejendomme skulde være rømmet. Det lykkedes ogsaa for flere Ejendommes Vedkommende at opnaa en kortere Udsættelse med Rømningen. Man søgte ogsaa at faa det ordnet saaledes, at Rømningen af de beslaglagte Ejendomme skulde foregaa samtidig med, at Tyskerne forlod de Ejendomme, de frigav, men selv om Tyskerne ogsaa til en vis Grad gik med hertil, kunde det ikke undgaas, at mange Familier maatte tage ind paa Hotel i baade to og tre Uger og lade deres Indbo opmagasinere i den Tid, der gik, inden de kunde komme ind i de nye Lejligheder.

I Løbet af de Uger, i hvilke Flytningerne stod paa, oplevede man overalt i Byens Gader en forbløffende Aktivitet, som Omflytningerne naturligvis medførte. Det myldrede med Flyttefolk paa alle Trapper, og Møbler stod opstablet paa alle Fortovskanter, ventende paa de faa Omnibusser, der paa det Tidspunkt var til Raadighed. Hele Arrangementet truede efter-

haanden med definitivt Sammenbrud, idet Byens Vognmænd hverken raadede over tilstrækkelig gode Dæk eller tilstrækkelig mange Generatorvogne til den store Omflytning.

Vreden i Befolkningen var stor, og man hørte ustandselig Publikum fremsætte den Bemærkning, at det var absurd paa dette sene Stadium af Krigen at iværksætte en Aktion, der tvang Familier til at bryde op fra deres Hjem og sætte sig selv og den danske Stat, som jo i sidste Instans skulde betale, i unødvendige Udgifter.

Byraadskontorets Arbejde var ikke forbi, da Flytningerne var gennemført. Der stod tilbage at behandle alle Kravene fra de Familier, som var blevet tvunget til at flytte, paa Godtgørelse for de Udgifter, der var blevet paaført dem ved de uønskede Flytninger. Saadanne Erstatningskrav skulde normalt efter Gennemgang af Stadsarkitekten og Byraadskontoret videresendes til Udvalget for ekstraordinære Industriarbejder i København. Da dette Udvalgs Forretningsgang var meget langsommelig, henstillede man til Udvalget, at Borgmesteren eller Byraadet fik Bemyndigelse af Udvalget til at afgøre Erstatningskrav paa 1000 Kr. og derunder, idet man herved kunde opnaa en hurtigere Behandling af Sagerne. Man ventede, at man uden Vanskelighed fik denne Bemyndigelse, saa meget mere som Amterne havde en staaende Bemyndigelse til at afgøre Erstatningskrav af den omhandlede Art, forsaavidt de ikke oversteg 2000 Kr., og Aarhus Kommune i Kraft af sin store Stab af veluddannede og sagkyndige Tjenestemænd var mindst ligesaa kvalificeret, om ikke bedre, til at behandle saadanne Krav, men nej, Udvalget turde ikke betro Landets næststørste Købstad den beskedne Bemyndigelse, den bad om, og kunde kun tillade Borgmesteren at afgøre Krav paa 500 Kr. og derunder. Denne storstilede Tillid kunde Udvalget nu uden større Risiko vise, eftersom langt de fleste Krav var paa over 500 Kr. For at hjælpe de erstatningssøgende, af hvilke mange var saadan stillet, at de vanskeligt kunde staa i Forskud med Flytteudgifterne i længere Tid, fik man ved Henvendelse til Kommandanturen et Forskud paa Erstatningsbeløbene, hvoraf man udbetalte a Conto-Beløb til de ramte. Iøvrigt viste Udvalget for ekstraordinære Industriarbejder sig meget smaalig ved Afgørelsen af Erstatningskravene; det skar ubarmhjertigt ned, hvor der var Mulighed derfor. Navnlig gik det ud over Kravene paa Godtgørelse for Udgifterne til Hotelophold mellem Udflytningen fra den beslaglagte Lejlighed og Indflytningen i den nye og for Udgifterne til Magasinleje. Der er ingen Tvivl om, at mange kom til selv at bære en ikke ringe Del af de Udgifter, som paaførtes dem ved den tvungne Flytning, og det kan ikke undre, at de fleste følte sig noget bitre over den Behandling, de havde været Genstand for fra Statens Side.

Kort efter den 29. August 1943 blev Generalkonsul Soehring udskiftet og erstattet med Dr. juris. *Herbert Hensel*, der var Legationsraad i det tyske Gesandtskab i København og Dr. Best nærtstaaende. Dr. Hensel var en ganske velbegavet og særdeles kundskabsrig Mand, der som Diplomat havde rejst over hele Jorden. Han fordybede sig dog aabenbart ulige mere i byzantisk Mysticisme og græsk-katolsk Religionsfilosofi end i de haandgribelige Problemer, der melder sig for en Besættelsesmagts Diplomat.

Det viste sig meget hurtigt betydningsløst at forhandle med ham, da han hverken havde Magt til eller Interesse af at gøre Forestillinger over for det tyske Militær og det tyske Politi. Han var usikker og famlende i alle sine Tjenestebeslutninger, men en Mand, der glimtvis røbede megen Livserfaring og Menneskekundskab. At hans Moral havde sine særegne Sider, fremgaar af en Episode om hans Gasration i Tjenesteboligen paa Strandvej 92, der efter Befrielsen er stillet til Disposition for den jydske Marinekommando. Til Trods for, at hans Husstand kun bestod af Ægteparret Hensel, to Børn og et Par Husassistenter, ønskede han imidlertid overfor Belysningsvæsenet sin Kvartalsration normeret efter ti Personer under Henvisning til, at han ofte havde store Middagsselskaber og megen Repræsentation. Sagen blev drøftet med Belysningsvæsenets Direktion, som naturligvis ikke kunde indgaa paa at suspendere fra de gældende Rationeringsvilkaar med Hensyn til hans Husførelse, men Direktionen maatte paa den anden Side erklære sig indforstaaet med at beregne hans Gasforbrug efter det Antal Personer, han selv paa Tro og Love og under sædvanligt Strafansvar anførte paa Indberetningsskemaet, idet man fra dansk Side var fuldt klar over, at der naturligvis ikke kunde skrides ind mod en Diplomats Opgivelser. I omvendt Takt af Tysklands stigende Tilintetgørelse drev Hensel en Selskabelighed ud over alle Bredder, og snart var en Gastildeling beregnet efter ti Personer ikke tilfredsstillende. Ved næste Kvartals Aflæsning, da der var Strafforbrug i Villaen, ønskede han Byraadskontorets Mellemkomst til at opgive en Husstand paa atten Personer og til sidst til fire og tyve Personer. Da man nægtede at medvirke til at opgive falsk, udfyldte han uden at blinke selv Kortet med urigtigt Personantal, og det var naturligvis umuligt at øve nogen som helst Kritik mod hans Gasforbrug.

Generalkonsul Hensel viste en forbløffende Mangel paa Forstaaelse af Situationen. Ved sin Ankomst til Aarhus lod han forstaa, at det var hans Agt at invitere Borgmesteren og flere af Byens Embedsmænd til Middag i sit Hjem. Da han underhaanden fik at vide, at en saadan Indbydelse ikke vilde blive modtaget, blev han meget forbavset og erklærede, at det var en „Beleidigung" af ham og hans Hustru. Først efterhaanden lykkedes det at gøre ham begribeligt, at ingen dansk Embeds-

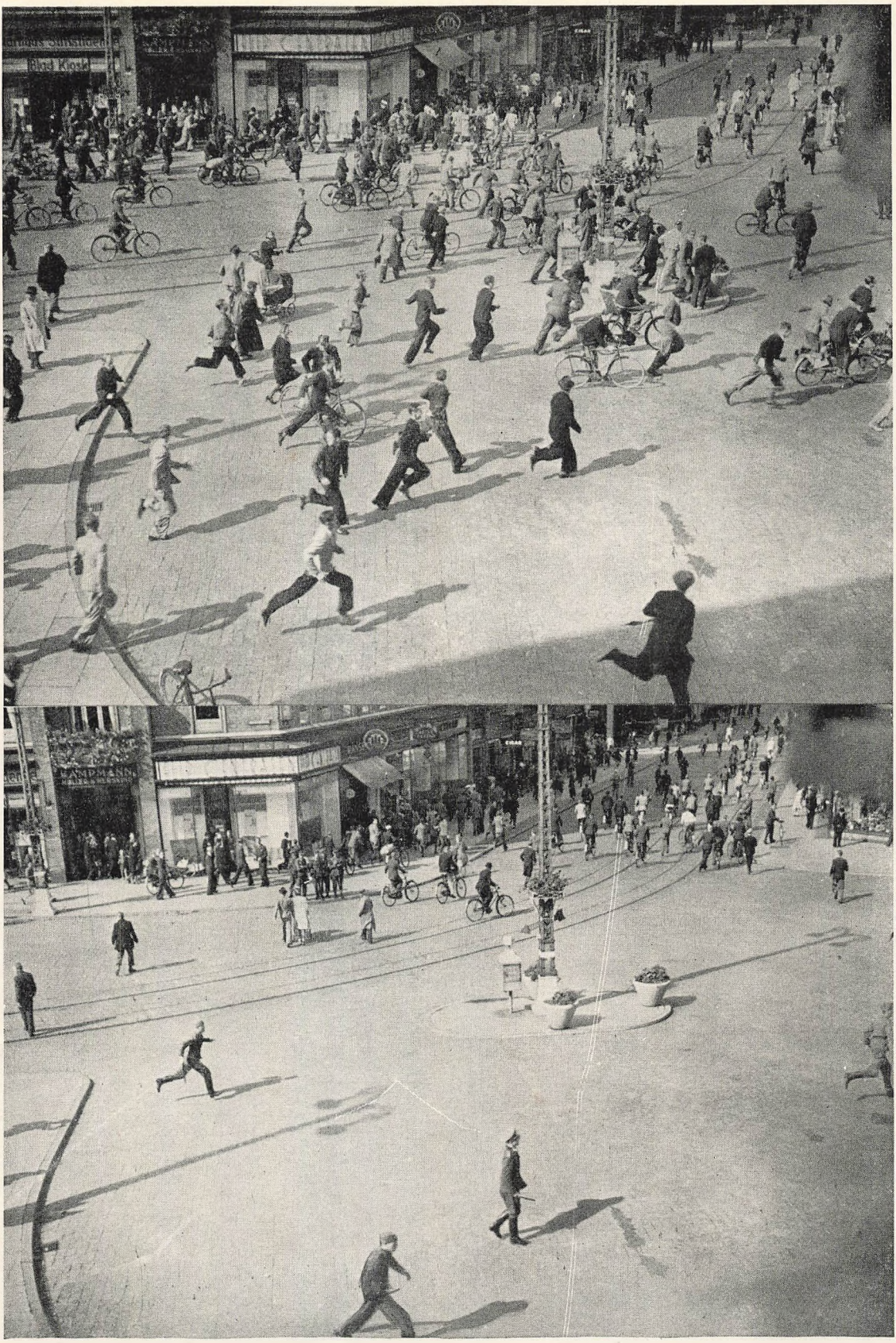

Den 28. August 1943 var der i Aarhus ligesom alle andre Steder i Landet Uroligheder i Forbindelse med Henrettelserne i Shellhuset. Fotografen har været heldig og fanget en karakteristisk Situation med sit Kamera. Øverst Folkemængden paa vild Flugt over Banegaardsplads. Nedenfor Aarsagen til Flugten: Tyske Soldater med dragne Bajonetter og Pistolerne fremme, klar til Skud.

Fot. Mundus

Fot. Rud. Iversen

29. August-Gidslerne fik efterhaanden saa taalelige Vilkaar, at de under Opsyn hver Dag fik Lov at gaa „Gaardtur" paa Molen. Det lykkedes Fotografen at komme til at fotografere fire af dem, mens deres Fangevogter, Sonderführer Tødter, snakkede med en Bekendt. Her sidder de. Fra venstre Redaktør Jakob Martin, Professor Stender-Petersen, Professor Blatt og Lærer Grønborg, Risskov.

Fot. Stegger, Hammerschmidt-Foto

Den 29. August besatte Tyskerne alle „strategisk vigtige" Punkter. Billedet viser Maskingeværstillingen foran Aarhus H.

Fot. Stegger, Ritzmie [illegible] (overs.) og Mundus

Den 29. August 1944 mindedes Aarhusianerne de store Begivenheder Aaret før med to Minutters Stilhed, ligesom man hvert Aar fejrede Mindet om den 9. April paa denne Maade. Billedet øverst viser den standsede Trafik paa Banegaardsplads. De eneste, der bevæger sig, er fire tyske Soldater. Hvad tænkte de mon?
Nedenfor: Den onde Aand i Aarhus, „Ingeniør" Olaf Schmidt, fik Gang paa Gang sine Fabriker ødelagt af Sabotørerne. Her ses Sabotagen September 1944 paa „Universal"-Fabrikerne i Fredensgade. Der laa en Mand og sov i Sengen paa første Sal, men hverken han eller andre Danske kom noget til.

Fot. Stegger, Hammerschmidt-Foto

Ved Middagstid den 6. Oktober 1944 sprængte Sabotører et Automobilværksted paa Vesterbro Torv i Luften. Ved et Uheld, som skyldtes, at Fællesforeningen ikke havde lukket sine Jernskodder for, forplantede Ilden sig til dennes Isenkramlager. — Branden var en af de største i Aarhus under Krigen. (Øverst.)

Den 26. August 1944 sprængte Sabotørerne Aarhus Autolager, Nørreport 22, Frandsens Eftf.'s Karosserifabrik, Akts. Franks Møbellager og H. Kjeldsen og Søns Ducolakeri i Luften. Fotografen var underrettet og tog Opstilling paa Clemensbro, hvor han tog dette Billede i det Øjeblik, Ducolakeriet fo'r til Himmels. (Til højre.)

Fot. Ib Hansen

mand hverken kunde eller vilde være Gæst ved et tysk Bord, naar der faktisk bestod Krigstilstand mellem Danmark og Tyskland, og det tyske Politi arresterede og forfulgte hans Landsmænd. Efter moden Overvejelse erklærede Generalkonsulen, at han herefter nok kunde forstaa, at der ikke var tilsigtet nogen Beleidigung af ham og hans Hustru.

Iøvrigt var det Generalkonsul Hensel, der røbede, at der i Ly af det tyske Generalkonsulat var drevet tysk Politivirksomhed i Aarhus; ved sin Tiltrædelse udtalte han, at Generalkonsulatet i Aarhus nu skulde være et rigtigt Generalkonsulat, der udelukkende beskæftigede sig med Konsulatssager, og at han ikke vilde have nogen Politivirksomhed under Konsulatet, saaledes som hans Forgænger havde haft. Da man samtidig saa den tidligere Kontorist fra Generalkonsulatet Helmut Rothenberg dukke op som fremtrædende Gestapomand og Gestapochefens højre Haand, behøvede man ikke at være i Tvivl om, hvad Slags Politivirksomhed der i det stille var blevet forberedt paa Generalkonsulatet.

Efter at Rothenberg var traadt frem i Rampelyset, kom i rask Tempo i Løbet af Efteraaret 1943 et meget betydeligt Antal af civilklædte og undtagelsesvis ogsaa uniformerede Medlemmer af Gestapo (Geheime Staats Polizei) og S.D. (Sicherheitsdienst) til Aarhus. Gestapo residerede derefter i et Aars Tid i tre af Aarhus Universitets seks Kollegiebygninger og foretog herfra Razziaer overalt i Midtjylland. I Perioder, navnlig i Begyndelsen, foretoges der meget omfattende Arrestationer.

Den 24. November 1943 afsagdes ved en tysk Krigsret de første Dødsdomme i Aarhus. Otte unge Patrioter dømtes til Døden, hvoraf stud. oecon. *Georg Mørk Christiansen*, Repræsentant *Alf Tolboe Jensen* og Forvalter *Aage Henry Andersen* her fra Byen (Alf Tolboe Jensen var dog fra Brabrand), og de resterende fem fra Randers. Det var Meningen, at Overretssagfører *Frank Wilde*, Aarhus, der tidligere havde fungeret som Forsvarer for Danske, der var stillet for tysk Krigsret, skulde have været Forsvarer for de anklagede under Processen, men Tyskerne nægtede at give Samtykke dertil og beskikkede i Stedet til Forsvarer en tysk Militærperson, der kun førte et Skinforsvar. Resultatet af Processen var givet. Gestapo forlangte overfor Krigsretsdommerne, at der skulde fældes Dødsdomme, og Dommerne bøjede sig derfor. I Løbet af den Nat, der paafulgte efter Dommenes Afsigelse, udførte Direktør *Bernhard Kjær*, „Ceres", og Overretssagfører Wilde et stort Arbejde med Udfærdigelse af Benaadningsansøgninger for de dømte og Fremskaffelse af Erklæringer til Gunst for dem.

Om Morgenen afholdtes et Møde mellem Stiftamtmand Hvidt, den fungerende Borgmester, Overlærer Mousten — Borgmester Stecher Chri-

stensen var i København —, Direktør Kjær og Overretssagfører Wilde. Det besluttedes, at de alle fire skulde opsøge General v. Hanneken i Silkeborg og forelægge ham Benaadningsansøgningerne.

De fik Foretræde for Generalen om Eftermiddagen. Generalen stillede sig i Positur og holdt med Stentorrøst en Slags Tordentale, der varede det meste af tre Kvarter, alt mens Personalet i de tilstødende Kontorer mere eller mindre beundrende lyttede til, men stillede ikke nogen Benaadning i Udsigt.

Borgmester Stecher Christensen kom hjem samtidig med, at Deputationen vendte tilbage fra Silkeborg med det nedslaaende Resultat. Saa snart Borgmesteren hørte Udfaldet af Henvendelsen til General v. Hanneken, satte han sig sammen med Direktør Kjær i en Bil og kørte straks til København for at opsøge Dr. Best. Dr. Best forklarede, at Afgørelsen helt laa i de militære Myndigheders Haand, og at han ikke kunde gøre noget. Borgmesteren henstillede alligevel i indtrængende Ord til Dr. Best om at gøre sin Indflydelse gældende overfor General v. Hanneken til Fordel for de dødsdømte, men Dr. Best viste ikke synderlig Lyst dertil. Resultatet blev da ogsaa, at Dødsdommene over de syv fuldbyrdedes, mens Eksekutionen udsattes for saa vidt angik Forvalter Aage Henry Andersen. Borgmesteren fik af Udenrigsministeriet paalagt det tunge Hverv at underrette en af de henrettedes nærmeste om Dommens Fuldbyrdelse.

I denne Forbindelse kan nævnes, at Borgmesteren kom til at foretage en Vielse, som kun faa Borgmestre her i Landet har foretaget. Nytaarsaftensdag 1943 kom der Meddelelse til Byraadskontoret om, at Tyskerne havde tilladt Vielse af Forvalter Aage Henry Andersen, der stadig havde Dødsdommen svævende over Hovedet. Der fremskaffedes saa mange af Ægteskabspapirerne som muligt, men iøvrigt tilsidesattes alle Formaliteter. Vielsen foretoges i en lille Gang i Tinghusets Arrestbygning efter den borgerlige Vielses nøgterne og prunkløse Ritual, hvis Ord i den blege, graa Fængselsluft og paa Baggrund af hele Situationen lød saa mærkeligt uvirkelige.

Forvalter Andersen fik iøvrigt senere sin Dom ændret til livsvarigt Tugthus.

☆

Bag Processen mod disse Modstandsfolk skimtedes for første Gang Kriminalrat *Schwietzgebels* uhyggelige Skikkelse.

Kriminalrat, Sturmbannführer Schwietzgebel havde Majorrang i Sicherheitsdienst (S.D.). Schwietzgebel var en sydtysk Partipamper, der forenede stor Fantasi og Kombinationsevne med eventyrlig Fanatisme og Umenneskelighed. Han var et udpræget nervøst Gemyt med Ansigtstrækninger, der gik som Ilninger under Huden. Hans Hænder var i evig Uro, lige-

som hans Tale var springende og lynrap. Han var af Middelhøjde, paafaldende spinkel og spændstig, udsøgt velklædt indtil det lapsede. Han sværmede for Tøjelegance og var ofte stærkt udfordrende klædt, sjældent ens to Dage i Træk. I hele sin daglige Færden var han rastløs og uhyggelig aktiv, en Skræk for sine mere indolente Medarbejdere. Han undte hverken sig selv eller sine undergivne fornøden Søvn og Hvile eller Tid til Maaltiderne, der for ham kun var irriterende Afbrydelser i Arbejdet. Han var utvivlsomt en meget begavet Mand, udstyret med en skarpsindig Iagttagelsesevne, Sans for de mange smaa Træk, der tilsammen danner et Billede, en trænet Psykolog, der vilde have kunnet bringe det vidt i Verden paa mange frugtbærende Omraader, men i sin blinde Troskab mod det nazistiske Partis Ideer og med hele sin bevidst indsnævrede Aandsform naaede han kun at fremme og fuldkommengøre alt det onde og udslettende. Hans fintformede, elfenbensgule Ansigt røbede den raffinerede Vildskab: smaa, sorte Øjne, der vedholdende kunde klæbe ved Ofret, det stive, blanke Smil, der var alt for affabelt til at vække Tillid, en spillende Slangetunge mellem de snehvide, ulastelige Tænder. Den slanke Pegefinger, der ustandselig piskede gennem Luften, snart truende, snart lokkende, en lynhurtig Reaktion fra indladende Venlighed over Finten til Overrumplingen gjorde ham til en imponerende og dødsensfarlig Modstander.

Da Tyskerne begyndte deres Arrestationer, kom det bag paa den danske Befolkning. Byraadskontoret fik i den første Tid mange Henvendelser fra Folk, hvis Slægtninge var blevet arresteret, om Bistand, og man søgte ved Henvendelse til Lederne af den tyske Krigsret i Aarhus, der i Begyndelsen behandlede Sagerne — at faa Oplysninger om de paagældende, navnlig hvorledes deres Sag stod, og hvor alvorlig Sigtelsen mod dem var. Oprindelig fik man nogenlunde paalidelige Oplysninger fra Krigsretten, men det varede ikke længe, inden de Oplysninger, man fik, var værdiløse, og til sidst sagde Officererne ved Krigsretten rent ud, at de ikke vilde give Oplysninger, fordi de mente, at i Tilfælde, hvor et Medlem af en illegal Gruppe blev arresteret, fik hans Kammerater Byraadskontoret til at søge nærmere Oplysninger hos Krigsretten om hans Sag, for at de ad denne Vej kunde skaffe sig at vide, hvor meget den anholdte havde tilstaaet, og herigennem faa Klarhed over, om der bestod nogen Fare for dem selv. Samtidig havde Røde Kors Krigshjælpskontor begyndt sit Arbejde, og da det kunde føre til uheldige Resultater, om to Institutioner arbejdede paa samme Sag, trak Byraadskontoret sig efter Aftale med Røde Kors Krigshjælpskontor ud af dette Arbejde og henviste alle, der henvendte sig om Bistand ved Arrestantsager, til Krigshjælpskontoret, medmindre der i særlige Tilfælde forelaa saadanne Omstændigheder, at der var Grund til Medvirken fra Byraadskontorets Side. Samtidig støttede

Kommunen Krigshjælpskontorets Arbejde med store Tilskud. Ialt bevilgede Kommunen indtil Kapitulationen Røde Kors 110.000 Kroner til det omhandlede Arbejde.

Et særligt Spørgsmaal tog Byen dog op, nemlig Spørgsmaalet om danske Forsvarere for de arresterede. Det var i Oktober 1943; paa det Tidspunkt stilledes de arresterede endnu for en Krigsret. Man var klar over, at en Forsvarer under de givne Forhold ikke kunde udrette saa forfærdelig meget, men man ønskede alligevel at yde de arresterede Støtte i det Omfang, det var muligt, saa at de bl. a. ikke skulde faa det Indtryk, at de var ganske prisgivet. Det var Byens Hensigt at antage Sagførere, der kunde virke som den paagældende Arrestants Forsvarer uanset Sagens Beskaffenhed, idet man var bekendt med, at Feldgericht der Luftwaffe, der skulde beskikke Forsvarere, kun beskikkede Forsvarere i de Tilfælde, hvor der var Tale om Dødsstraf eller langvarige Frihedsstraffe, ligesom disse af Krigsretten antagne Forsvarere ikke havde Adgang til fra første Færd at yde den anholdte sin Støtte, saa snart Anholdelsen var sket. Byen var selvfølgelig indforstaaet med at betale Udgifterne ved den paatænkte Ordning.

Spørgsmaalet blev drøftet med Chefen for Luftwaffegericht i Aarhus, Dr. *Fröse*, som udtalte, at han for sit Vedkommende intet havde at erindre imod, hverken at der tilstilledes Byraadet Lister over Arrestanter eller at der blev antager Forsvarerbistand, men at Afgørelsen maatte træffes af Kriegsgerichtsherr i København, til hvem der maatte rettes Henvendelse gennem det danske Justitsministerium. Efter at der havde været afholdt en Forhandling med Bestyrelsen for Byens Sagførerforening, hvorunder nogle Sagførere havde haft visse Betænkeligheder ved at optræde som Forsvarer i de paagældende Sager for ikke at medvirke til at kaste en Skær af Legalitet over de tyske Domstole, der behandlede Sagerne i Strid med alle Regler, som følges i civiliserede Stater, mens andre Sagførere i Betragtning af Sagens Alvor var villige til at paatage sig Hvervet, rejste Borgmesteren til København for at forhandle med Justitsministeriet og Statsadvokaten for særlige Anliggender, men Forhandlingerne bragte ikke noget Resultat. I København ansaa man det paa Forhaand for haabløst at faa en saadan Ordning gennemført og gjorde vist heller ikke noget alvorligt Forsøg herpaa overfor Tyskerne. Der var maaske ikke noget at sige hertil. Selvom man virkelig havde faaet Ordningen gennemført, var den givetvis gaaet i Stykker, da Gestapo kort efter satte de tyske Militærdomstole ud af Spillet.

Det lykkedes Byraadskontoret i et Par Tilfælde ved Henvendelse til Gestapo at faa en Arrestant løsladt, men det var selvfølgelig sjældent. Det lykkedes saaledes at faa en anholdt kommunal Funktionær frigivet, uanset han var med i illegalt Arbejde (hvad Gestapo selvfølgelig ikke vidste

noget om). Endvidere havde man Held til at faa Amtslæge *Juul*, Aarhus, frigivet, da han var blevet taget. Det var hævet over enhver Tvivl, at Amtslægen ikke havde gjort sig skyldig i noget. Ogsaa et Byraadsmedlem, Maskinarbejder *Jens Jensen*, fik man frigivet ved hurtig Indgriben. Man kendte ikke Grunden til Maskinarbejder Jens Jensens Anholdelse; noget tyder paa, at Tyskerne sigtede ham for at være Kommunist. Man vidste, at han samme Dag skulde føres til København, men ved at gaa stærkt ind for ham formaaede man Tyskerne til at frigive ham paa Betingelse af, at hele Byraadet indestod for hans Forbliven i Aarhus. Borgmesteren afgav straks den forlangte Indestaaelse paa Byraadets Vegne, hvorefter Maskinarbejder Jens Jensen løslodes. I det førstkommende Byraadsmøde gav Borgmesteren Byraadsmedlemmerne Meddelelse om den Garanti, som de intetanende havde paadraget sig, men samtlige Byraadsmedlemmer godkendte, at Borgmesteren havde afgivet Indestaaelsen paa hele Byraadets Vegne.

Efterhaanden som Kløften mellem Værnemagten og *Himmlers* eget Politi uddybedes, og efterhaanden som Himmlers eget Magtomraade i Tyskland voksede, medførte det ogsaa for Aarhus' Vedkommende en ændret Situation.

Kriegsgericht der Luftwaffe med hele sit juridiske Personale i Sdr. Allé afvikledes underhaanden. Man ophørte med formelige Retsforhandlinger og sendte ganske enkelt de arresterede til Koncentrationslejren i Frøslev og derfra videre til de tyske Rædselslejre, tilsyneladende ganske uden nogen forudgaaende Plan eller gennemtænkt Princip. Kun meget faa slap paa fri Fod alene af den Grund, at Arrestanterne praktisk talt aldrig underkastedes egentligt Forhør. Det er muligt, at man fra det tyske Sikkerhedspolitis Side ved denne fuldkomne Lovløshed ønskede at fremkalde en saa lammende Rædsel i Befolkningen, at til sidst ingen vovede at foretage noget som helst, der kunde genere Sikkerhedspolitiet, af Frygt for den planløse Behandling og urimelig haarde Straf, Overtrædelserne kunde medføre. Men det er mere sandsynligt, at Planløsheden skyldtes de stupide og raa Funktionærers Evneløshed overfor systematisk Arbejde og den manglende Grundighed, som Sagernes Antal i Forbindelse med uskolet Personale og stigende Angst for Sammenbruddet medførte. Under Forhandlingerne med Sikkerhedspolitiet gjorde man den Erfaring, at en Mængde Funktionærer hver for sig arbejdede med hver sit lille Udsnit af en Sag, men at der som Regel ikke var nogen samlende Haand, der kunde korrigere Fejlkilder og uddrage en bærende Konklusion. Naar man spurgte om, hvem der beskæftigede sig med en bestemt Arrestation, fik man oftest intet Svar, og i hvert Fald i de sidste 6—8 Uger inden Sammenbrudet var det ganske tydeligt, at alle kendte lidt til alle de verserende Sager, men at ingen brød sig om at tage An-

svaret for den enkelte Sags Behandling, ligesom ingen bekymrede sig om Arrestantens videre Skæbne, efter at han var overført fra Arresten her i Byen.

De skærpede Forhold medførte et stigende Antal Arrestationer i Byen. Blandt dem, der arresteredes, var ogsaa flere af Kommunens Funktionærer. Af dem maa nævnes Overassistent *Viggo Hansen* paa Stadsingeniørens Kontor, der overførtes til Frøslev-Lejren og siden til tysk Koncentrationslejr, hvor han afgik ved Døden, og Bibliotekarerne *Kinch* og *Erik Schøttler Nielsen*, Folkebiblioteket, der ligeledes begge døde i tysk Koncentrationslejr. Endvidere Stadsingeniør *Rambøll* og Forvalter *Skjødt*, Kommunens Materialgaard ved Dollerupvej, der begge blev anholdt, sigtet for at have skjult Vaaben paa Kommunens Materialgaard. Begge blev ført til Frøslev-Lejren, hvorfra de i nogle Uger som Tog-Gidsler rejste frem og tilbage. I Efteraaret 1944 førtes de til Koncentrationslejren i Neuengamme, og fra denne Lejr udsendtes de med en Arbejdskolonne til den tyskhollandske Grænse, hvor de i Efteraaret og Vinteren under de mest barbariske Forhold maatte foretage Udgravninger til de tyske Befæstningsanlæg i Vest. Forvalter Skjødt bukkede her under for Strabadserne, ramt af Sygdom, mens Stadsingeniøren senere i stærkt afkræftet Tilstand og Døden nær blev frigivet og sendt hjem.

☆

Sommeren og Efteraaret 1944 blev rig paa tunge og dystre Begivenheder. Der var først og fremmest den store Eksplosion i Havnen den 4. Juli 1944. Om selve Katastrofen er fortalt andetsteds. Her skal blot berettes, hvad der foretoges fra Bystyrets Side i Anledning af Ulykken.

Først dog lidt om, hvad der var gaaet forud for Ulykken. Tidligt paa Sommeren 1944 henvendte et stort Aktieselskab i Havnen sig til Borgmesteren og anmodede denne om at henstille til de respektive tyske Myndigheder, at to tyske Lægtere, der efter Selskabet meddelte Oplysninger var lastede med Ammunition, maatte blive flyttede til en mere afsides beliggende Plads med Henblik paa de Eksplosionskatastrofer, der umiddelbart forinden var indtruffet i Oslo og Bergen. Dagen efter rettedes Opfordring herom til Havnekommandanten, Korvettenkapitän *Hake*, der lovede at ville undersøge Sagen og meddele Besked til Byraadskontoret. I Begyndelsen af den følgende Maaned, efter at Hake var rejst, rettede man Henvendelse til den nye Havnekommandant, den senere Ortskommandant, Kapitän zur See von Bonin med samme Anmodning, om at faa Ammunitionslægterne flyttet til mere afsides Steder, helst helt væk fra Havnen. von Bonin lovede at tage Sagen under alvorlig Overvejelse, idet han meget vel forstod, hvilken overvejende Fare for Havnens Arbejdere og Risiko for total Ødelæggelse af Pakhusene, der kunde være forbundet med Ammunitionsskibenes Beliggenhed ved Havneomraadets Midte. Ved

Slutningen af samme Maaned henledte man igen Kommandantens Opmærksomhed paa, at Lægterne endnu laa i Bassinet uden for Kornpieren og Mellemarmen. Kommandanten svarede tilbage, at der desværre ikke efter hans Skøn var noget at gøre ved det, da de skulde ligge centralt og navnlig ved en egnet Kran. Kort efter indtraf den store Eksplosion.

Dagen efter Katastrofen afholdtes et ekstraordinært Byraadsmøde, hvor Byraadet som Udtryk for sin Deltagelse vedtog at skænke de efterladte efter hver omkommen et Beløb paa 1000 Kr., idet Byraadet samtidig paalagde Socialkontoret og Socialtjenesten i videst mulig Omfang at udnytte Mulighederne for Hjælp til de skadelidte.

Endvidere lod Byraadet paa Byens Bekostning afholde en meget smuk Mindehøjtidelighed i Aarhus Domkirke for de elleve omkomne, hvis Lig ikke var fundet, bortset fra forskellige Rester, som ikke kunde identificeres. Efter Højtideligheden nedsattes Asken af Resterne i en Fællesgrav paa Vestre Kirkegaard, hvor der nu ligeledes paa Byens Bekostning, vil blive oprettet en Mindelund for dem. Med vanlig Mangel paa Takt og med megen Brask og Bram kundgjorde Tyskerne den Dag, da Mindehøjtideligheden afholdtes, at det ved en af dem foretagen Undersøgelse var godtgjort, at Aarsagen til Eksplosionen var Sabotage. Tyskernes Forsøg var for kluntet til, at ret mange troede dem; men det vakte Forbitrelse, at de søgte at skæmme netop den Dag paa en saa lumpen Maade.

Der paabegyndtes en Indsamling til Fordel for de skadelidte. Fra hele Landet strømmede Bidrag ind, ofte med meget store Beløb. Kongen og Dronningen ydede et Bidrag paa 2000 Kr. Ialt indkom godt 522.000 Kr. Beløbet anvendtes til Indkøb af Livrenter, dels til Enkerne efter de omkomne, dels til deres Børn, de sidste Livrenter saaledes at de ophørte ved Børnenes fyldte 18. Aar. Endvidere oprettedes et Legat, hvoraf der kan ydes Hjælp til Børnenes Uddannelse, og endelig blev der givet Erstatninger til alvorligere saarede for Svie, Smerte m. v.

Det vakte nogen Undren, da man fik en Anmodning fra Kommandanturen om at faa opgivet Navnene paa de Tilskadekomne og de dræbte og deres Efterladte, samt Oplysning om deres Stilling, Indtægt m. v. Da man forespurgte i Kommandanturen, i hvilken Anledning Oplysningerne ønskedes, meddelte Kommandanturen, at Generalen (det vil formentlig sige General der Luftwaffe i Danmark og ikke General v. Hanneken) ønskede at yde de Tilskadekomne og de Efterladte en Erstatning. Borgmesteren og den Komité, der var nedsat til Uddeling af de indsamlede Midler, var imidlertid af den Opfattelse, at de selv kunde klare det Spørgsmaal uden Tyskernes Hjælp, saa meget mere, som det alligevel blev den danske Stat, der kom til at betale. Tyskerne fik derfor et henholdende Svar, og skønt de rykkede tre-fire Gange for Oplysningerne,

lykkedes det at trække Sagen ud, saa at de til sidst opgav den. Det kunde se mærkeligt ud, at en tysk General vilde yde Erstatning, naar det fra tysk Side offentlig var udskreget, at Ulykken skyldtes Sabotage; men man har været ude for, at Officererne fra Værnemagten tog Afstand fra, hvad Gestapo og det tyske Sikkerhedspoliti fandt paa, og det er muligt, at det har været Generalens Hensigt at demonstrere, at han ikke vilde tiltræde Skrønen om Sabotage. Det kan i denne Forbindelse anføres, at en højerestaaende tysk Officer fra Kommandanturen, der, efter hvad han oplyste, var Nazist og iøvrigt i sin Ungdom selv havde været med til Bombeattentater mod Kommunister, kort efter Terror-Bombningen af Aarhus-Hallen uopfordret fortalte en Forhandler fra Byraadskontoret, at de tyske Luftwaffe-Oficerer fordømte den Slags Metoder og lige fra Generalen og nedefter var meget bekymrede for, at den danske Befolkning skulde faa den Opfattelse, at Officerer fra Værnemagten stod bag saadanne Attentater. Hvor meget Hold, der er heri, ved man selvfølgelig ikke, men man kan ikke helt afvise Rigtigheden af hans Paastand.

Den 29. August 1944 kom det næste Slag. Det var Schalburgtagen mod Aarhus Sporveje. Ved Attentatet blev samtlige Motorvogne, ialt 25, ødelagt tilligemed 22 Bivogne og forskellige Taarnvogne, Reparationsvogne m. v. Kun een gammel Bivogn blev skaanet. Endvidere gik 14 Trambusser til, mens 4 blev lettere beskadiget. Skaden beløb sig til ialt ca. 2 Millioner Kroner, Skaden paa Bygninger indbefattet.

Det kan ikke nægtes, at Aarhus var blevet ramt paa et yderst saarbart Sted. Savnet af Kommunikationsmidler betød paa Grund af Byens langstrakte Form en alvorlig Misére for Befolkningen. Men Byen besluttede at vise, at den ikke lod sig kue. Byraadets Sporvejsudvalg tog til København og opnaaede ved Forhandling med Handelsministeriet, hvor Afdelingschef *Skat Rørdam* stillede sig overordentlig forstaaende og imødekommende, en Tildeling af Trambusdæk. Sporvejsudvalget etablerede herefter Trambuskørsel paa Sporvognslinjerne. Det blev en haard Tid. De faatallige Trambusser var selvfølgelig ikke tilstrækkelige til at klare hele Trafiken, og Resultatet var, at Trambusserne blev fyldt langt over deres Bæreevne, hvilket atter bevirkede voldsomt Slid paa Materiellet. Følgen var talrige Punkteringer, Motorskader og andre Uheld, men hvad der end skete, Trafiken blev gennemført med sejg Udholdenhed af Sporvejenes Ledelse og Mandskab.

Byens Befolkning tog alle Besværligheder og Uheld med Forstaaelse og godt Humør i Fortrøstning om, at det hele kun var en Overgang, indtil de Sporvogne, som Sporvejsudvalget straks havde bestilt, og som skulde bygges med Benyttelse af Understellet fra de ødelagte Motorvogne, kom. Denne Tid er trods alt et stolt Blad i Aarhus Sporvejes Historie.

Den 19. September kom den tredie Katastrofe: Det danske Politis

Tilfangetagelse og Deportation til den tyske Koncentrationslejr Buchenwalde. Der var den paagældende Dag Strejke i Aarhus som Protest mod de barbariske Nedskydninger af danske Patrioter i Shellhusets Kælder. Der var derfor næsten ingen paa Raadhuset. Borgmesteren var dog paa sit Kontor, og en enkelt af Byraadskontorets Tjenestemænd var der ogsaa. Pludselig ringede Alarmklokkerne over hele Raadhuset. Samtidig hørtes Trampen af sømbeslaaede Støvler. Borgmesteren og den nævnte Tjenestemand forlod hurtigt Byraadskontoret og søgte Tilflugt i nogle afsidesliggende Lokaler. Inden længe blev man dog klar over, hvad der skete. En Afdeling tysk Marineartilleri under Ledelse af en tysk Politiofficer besatte Raadhuset for at faa fat paa de Politibetjente, der gjorde Tjeneste ved Ordenspolitikommandoen for Jylland. Kommandoen havde som tidligere anført Kontorlokaler paa Raadhuset. Alarmklokkerne havde ogsaa lydt der, og det var lykkedes enkelte Betjente, der havde været hurtige i Vendingen, at undkomme, men desværre blev de andre, og det var langt de fleste, taget til Fange. Tyskerne blev i Raadhuset et Par Timer, men efter at de fangne Politibetjente var ført over til Vesterallés Kaserne, trak Tyskerne sig tilbage fra Raadhuset.

I Løbet af de følgende Timer erfarede man, hvor alvorligt det Slag var, som Tyskerne havde rettet mod det danske Folk: At det danske Politi var opløst, og at Tyskerne overalt havde søgt at arrestere de danske Politifunktionærer.

Der fulgte nu en lovløs Periode, hvor de forbryderiske Elementer fik frit Spil. Anmeldelser om Tyverier og andre Forbrydelser strømmede ind til Byraadskontoret. Folk vidste ikke, hvor de skulde henvende sig, og paa Byraadskontoret vidste man ikke, hvad man skulde stille op med Anmeldelserne. Man kunde ikke gøre andet end at samle dem sammen og lægge dem hen, indtil Forholdene forandrede sig. Samtidig tog Sortbørs-Handelen et uanet Opsving. Frederiksgade var fuld til Trængsel af „Grosserere", der frækt og ublufærdigt falbød deres Varer. Efter Sigende skal nogle have reklameret med „Friskskrællede Cykledæk. Vi skræller igen i Nat" o. lign. Til sidst blev dette Leben selv Tyskerne for broget. Kommandanturen lod et Par Gange Frederiksgade rydde af tyske Soldater, men det varede ikke ret længe, førend Børsen atter florerede lige saa stærkt som før. Da tog Befolkningen Retshaandhævelsen i egen Haand. Fra store Virksomheder rykkede Arbejderne ud i samlet Trop og gav Sort-Børs Hajerne den Dragt Klø, de trængte til. Denne Form for folkelig Justits var naturligvis ikke uden Betænkelighed — i Farten var det ikke altid lige let at skille Faarene fra Bukkene — men i Aarhus skete der ingen Udskejelser, og Befolkningens Reaktion virkede afsvalende paa de blakkede Handelsmænds hæmningsløse Udnyttelse af Situationen.

Men heller ikke paa Raadhuset blev man siddende med Hænderne

i Skødet. Det varede ikke længe, inden man fandt, at der burde foretages noget i de alvorligste af de Tilfælde, der anmeldtes til Byraadskontoret. Man forsøgte at sende Raadhusbetjente ud som en Slags Politi. Forsøget viste sig at blive Sukces; Raadhusbetjentene gik med Liv og Lyst op i de Opgaver, der blev stillet dem. Det var navnlig i Tilfælde af Anmeldelser om Sort-Børs Handel, at man tog Affære.

Saaledes lykkedes det at komme under Vejr med en omfattende Sortbørsaffære, der var knyttet til en Restaurant i Mejlgade. Ved et Kup i de sene Aftentimer omringede Raadhusbetjente Restaurationen og fangede bl. a. en for Sort Børs tidligere flere Gange straffet Arbejdsmand, en tysk Sømand og dennes danske Kæreste m. fl. Ved en Ransagning af forefundne Kufferter og Sække fandtes i titusindvis af Cigaretter, Cigarer, Cerutter, flere kg Saccarin, Shagtobak o. s. v. De arresterede overgaves Arrestforvareren og fremstilledes den følgende Dag i Retten, hvor en juridisk uddannet Fuldmægtig paa Byraadskontoret optraadte som Anklager. Ogsaa i en Del andre Anholdelsessager optraadte Fuldmægtigen efter Rettens Opfordring som Anklager, indtil Statsadvokaten i Midten af Oktober antog fire Anklagere blandt Byens Sagførere til at varetage denne Side af Politimesterens Embedsforretninger.

I andre Sort-Børs Sager skred man ind paa lignende Maade. Men man indskrænkede sig ikke til saadanne Sager. Man lod ogsaa Raadhusbetjentene foretage Anholdelser i Tyverisager, Eftersøgninger af borteblevne Personer m. v. Bl. a. kan nævnes, at der til Byraadskontoret indgik en anonym Anmeldelse om et groft Tilfælde af Blodskam. Paa Byraadskontoret var man ikke begejstret for at foretage en Aktion, blot paa Grundlag af en anonym Sigtelse, men da Sagen saa alvorlig ud, og visse Ting i Skrivelsen tydede paa, at Sigtelsen ikke var helt ud i det blaa, besluttede man alligevel at lade den sigtede Mand anholde. I Arresten optog den ovennævnte Fuldmægtig paa Byraadskontoret Rapport over Manden, og efter flere Krumspring aflagde den anholdte en uforbeholden Tilstaaelse om sin Forbrydelse.

Selvfølgelig betød de Aktioner, som man fra Raadhuset kunde foretage med det meget faatallige Mandskab, ikke stort mere end en Draabe i Havet. Mangelen af Ordensmagten medførte uundgaaeligt en stigende Retsløshed. Hyppigere og hyppigere hørte man om fredelige Borgere, der paa deres Vej hjem om Aftenen var blevet overfaldet og frarøvet saavel Overtøj som Penge og andre Værdier, og næsten hver Aften gav Gaderne efter Mørkets Frembrud Genlyd af planløse Skyderier, uden at man kunde faa at vide, hvor eller hvorfor der blev skudt. Det er ikke saa mærkeligt, at de fleste under disse Omstændigheder ikke vovede sig ud paa Gaderne efter Mørkelægningstidens Indtræden, men foretrak at blive

i deres Hjem. Rundt om i forskellige Kvarterer dannede Beboerne frivillige Vagtkorps til Afpatrouillering af Kvarterets Gader efter Mørkets Frembrud. Beboerne paatog sig paa Omgang denne Patrouilletjeneste, forsynet med et selvkomponeret Armbind og kun udrustet med en Knippel, Stok eller lignende. Der er ingen Tvivl om, at disse Vagtkorps gjorde stor Nytte og afholdt mange Forbrydere fra at benytte sig af Situationen, men det siger sig selv, at disse Vagtkorps havde et alvorligt Handicap overfor Forbrydere, der var i Besiddelse af Skydevaaben.

Den 11. Oktober 1944 udsendte Justitsministeriet et Cirkulære, der gav Kommunerne Tilladelse til Oprettelse af kommunale Vagtværn og samtidig opfordrede dem dertil. Aarhus Byraad vedtog straks at oprette et saadant Vagtværn i Aarhus, saaledes at Vagtværnet henlagdes under Borgmesterens Overledelse, ligesom han bemyndigedes til at organisere Vagtværnet. Borgmester Stecher Christensen gik med det samme i Gang med Opgaven, idet han søgte Raad hos forskellige erfarne Politifolk, der beredvilligt stillede deres Viden til hans Disposition. Han ansatte Slagtehusinspektør *Alexander Jensen*, der tidligere havde været Inspektionsbetjent i Aarhus Politi, som daglig Leder af Korpset med Kontorassistent *E. Thomasen*, Aarhus Belysningsvæsen, som Souschef. Til Korpset antoges derefter 125 Mand af de 1000, der havde indgivet Ansøgning om at blive optaget deri. Senere udvidedes Styrken til 150 Mand. Mandskabet udrustedes i Overensstemmelse med Justitsministeriets Cirkulære med Uniformskasket og Gummistav og fik samtidig et særligt Legitimationskort. Senere blev Udrustningen udvidet med en Uniformskappe med Livrem samt en Fløjte og en Haandlygte.

De Folk, der blev ansat i Vagtværnet eller, som man kaldte det i Aarhus, Byvagten, havde ikke nogen som helst politimæssig Uddannelse eller Skoling, og det var ikke med alt for store Forventninger, man saa Korpset begynde sin Virksomhed. Men Byvagten gjorde hurtigt alle bange Anelser til Skamme. Selvom Byvagten selvfølgelig ikke kunde komme paa Højde med vort veluddannede og veludrustede Politi, viste Byvagtens Folk sig i Stand til med langt større Dygtighed og Forstaaelse, end man kunde vente af disse i Hast improviserede Politifolk, at løse de Opgaver, der blev stillet dem. Byvagten blev inden længe populær i Aarhus og fortjente det. Der er ingen Tvivl om, at Byvagten i den haarde og vanskelige Tid, i hvilken den maatte virke, gjorde en Indsats, som var af den største Betydning. At Byvagtens Gerning ikke var uden Fare, bevises af de Tab, den led. Den 28. Februar 1945 blev to Byvagter dræbt i Borggade af to tyske Soldater, der søgte at sælge en stjaalen Harmonika. Byvagterne søgte at holde Soldaterne tilbage, indtil det tyske Feltgendarmeri kunde anholde dem, da Soldaterne anede Uraad og skød Byvagterne. En tredie Byvagt,

der var med ved den Lejlighed, fik et Chock, som formentlig var Skyld i, at han nogen Tid efter kørte galt med en Motorcykle og omkom.

Den 11. April samme Aar om Natten blev to Byvagter, der patrouillerede, skudt ned paa Lille Torv. Nedskydningen maa formentlig betragtes som Clearing for Likvideringen af to danske Gestapo-Haandlangere to Dage før. Den ene af Byvagterne var dræbt paa Stedet, mens den anden var haardt saaret af fire Skud gennem Hovedet. Mod alle Forventninger overlevede han sine Saar, uanset at han efterhaanden maatte flyttes til forskellige Hospitaler, for at Gestapo ikke skulde faa opsporet ham.

Efter Nedskydningen af de to sidstnævnte Byvagter holdt Borgmester Stecher Christensen et Møde med Byvagten, hvorunder han udtalte, at saafremt Byvagterne paa Grund af de planløse Nedskydninger følte sig i Fare, vilde der ikke blive set ned paa dem, saafremt de nægtede at gaa paa Patrouille om Natten, men samtlige Byvagter erklærede, at de havde paataget sig at sørge for Ro og Orden i Byen, og at de derfor fortsat vilde udføre denne Del af deres Tjeneste, uanset den Risiko de løb. Den natlige Patrouilletjeneste udførtes da ogsaa lige til Kapitulationen.

Der var nær ved at indtræde Komplikationer ved Byvagtens Start: Et Par Dage før den skulde begynde sin Virksomhed, fik Borgmesteren et celebert Besøg. Det var S.S. Polizeigebietsführer *Bäumer* og Kriminalrat Schwietzgebel, der affabelt udbad sig forskellige Oplysninger om det Vagtværn, der skulde begynde sin Virksomhed i Aarhus. Borgmesteren gav nogle almindelige Oplysninger, som fandtes i Justitsministeriets Cirkulære om Vagtværnene og nævnede lidt om Organisationen af Aarhus Byvagt, dog ikke andet end det, der havde været offentliggjort i Aviserne. Kriminalrat Schwietzgebel var øjensynlig meget interesseret og ønskede klargjort, hvorvidt Byvagten vilde overgive Personer, som blev antruffet under mystiske Omstændigheder, og som formodedes at have begaaet almindelige Forbrydelser, men som ved nærmere Undersøgelse viste sig at have forøvet Sabotage el. lign., til det tyske Sikkerhedspoliti. Til Gengæld vilde Sikkerhedspolitiet paa sin Side overlade Byvagten saadanne Personer, som var anholdt som Sabotører, men som senere viste sig at være almindelige Forbrydere, saasom Indbrudstyve, Ransmænd etc. Borgmesteren svarede uden Tøven, at der ikke under nogen Form kunde blive noget Samarbejde mellem Aarhus Byvagt og det tyske Sikkerhedspoliti.

Endvidere ønskede Kriminalrat Schwietzgebel en fuldstændig Fortegnelse over det Mandskab, der var udtaget til Byvagten. Borgmesteren afslog Kravet, idet han rent ud sagde, at Udleveringen af en saadan Fortegnelse vilde skabe unødig Uro blandt Korpsets Medlemmer og fremkalde Frygt hos dem for senere at skulle dele Skæbne med det danske Politi. Da Kravet om Udlevering af Fortegnelsen atter rejstes paa et senere Tidspunkt af Forhandlingerne, stod Borgmesteren fast paa sit Afslag,

idet han sagde, at fastholdt de tyske Politifolk deres Forlangende, maatte han udskyde Sagen til Forelæggelse for Justitsministeriet i København. Iøvrigt, tilføjede han, var det ham bekendt, at Borgmestrene i andre danske Købstæder ikke havde været udsat for en lignende Anmodning, ligesom det af Justitsministeriets fornævnte Cirkulære klart fremgik, at Korpsene skulde sortere under Overledelse af Borgmesteren eller den, Byraadet udpegede dertil, uden fremmed Indblanding.

Saa snart Forhandlingerne var forbi, indberettedes det passerede straks til Justitsministeriet, der kort efter meddelte, at Spørgsmaalet om Udlevering af Fortegnelsen havde været forhandlet med Dr. Best med det Resultat, at Fortegnelsen indtil videre ikke skulde udleveres. Var Resultatet blevet det modsatte, var der næppe kommet noget Vagtværn i Aarhus. Nogen Tid senere kom der en Bestemmelse om, at yderligere Mandskab, der antoges til de kommunale Vagtværn, skulde godkendes af Tyskerne. Denne Bestemmelse fik ingen Betydning for Aarhus, fordi man i Forvejen var blevet advaret herom og derfor havde skyndt sig i Tide at faa antaget det yderligere Mandskab til Byvagten, man mente at faa Brug for.

I Begyndelsen af November 1944 kom der Bekendtgørelse fra Justitsministeriet om Videreførelse af Politiets administrative Forretninger. Enkelte af dem henlagdes under forskellige andre Myndigheder, bl. a. under Borgmesteren, men de fleste førtes videre af de Kredskontorer, der oprettedes i de forskellige Politikredse under Amtmændenes Overledelse og betjentes af Kontorpersonalet fra Politikontorerne. Kredskontoret for Aarhus By, hvis daglige Leder blev Dommerfuldmægtig *Lillelund Jensen*, Aarhus, fik Kontor paa Raadhuset i Ordenspolitikommandoens gamle Lokaler.

I Forvejen var Politimestrenes Post som Luftværnschef blevet paalagt Borgmestrene, der efterhaanden fik mere end nok at se til. I Aarhus deltes Luftværnskontoret i en administrativ Afdeling, der til daglig Leder fik Civilingeniør *Ernst Haderup*, Aarhus, og en taktisk Afdeling under daglig Ledelse af Brandchef *Harald Møller*. De to Ledere fungerede som Luftværnschefens Stedfortrædere, hver indenfor sin Afdeling.

Da det danske Politi var blevet fjernet af Tyskerne, overtog de alle Politiets Lokaler og Bygninger. Sammen med Amtskontoret foretog Byraadskontoret flere Henvendelser til det tyske Sikkerhedspoliti, dels for at redde, hvad reddes kunde; af Politiets Inventar, Arkiver m. v., dels for at faa Lokaler og Bygninger frigivet.

Under udstrakte Forhandlinger fra Begyndelsen af Oktober til Midten af November Maaned lykkedes det at faa frigivet 1. Etage i Vester Allé 5 (det tidl. Kriminalpolitis Lokaler), hvor Byvagten fik Sæde. Havnepolitistationen blev senere taget i Anvendelse af den tyske Havnekom-

mandant. En Del af Politiets Lokaler paa Tinghuset blev med Sikkerhedspolitiets Billigelse omdannet til Lagerrum for alt det Politiet tilhørende Materiel, Tyskerne ikke vilde bruge.

Man arbejdede bl. a. ogsaa energisk paa at faa Hovedpolitistationen (Mejlgade Nr. 1) og Ejendommen Mejlgade Nr. 3, som Politiet havde lejet, fri. Det var Hensigten at anbringe Byvagten i Politistationen. Man var ogsaa kommet saa vidt, at man havde faaet Løfte om at faa Ejendommene overladt. Men den Dag, den 31. Oktober 1944, paa hvilken Afleveringsforretningen i Henhold til Aftale skulde finde Sted, ventede Byraadets Repræsentant forgæves. Det viste sig, at Aarsagen til Tyskernes Udeblivelse var velbegrundet; de tyske Politifolk, der skulde have afleveret Bygningerne, laa nemlig knust under Studenterkollegiernes Ruiner, dræbt ved Royal Air Force-Angrebet samme Dag. Som Følge af Kollegiernes Ødelæggelse trak Tyskerne deres Tilsagn om at ville frigive Mejlgade 1 og 3 tilbage. De skulde nu selv efter Kollegiernes Ødelægelse anvende dem til Hovedkvarter for Gestapo og Sikkerhedspolitiet.

Forinden Sikkerhedspolitiet imidlertid overtog Mejlgade 1 og Mejlgade 3, krævede Tyskerne alle Politiets Journaler, Arkivsager, Ekspeditionsmapper, Kartotekskort, Charteques m. v. fjernet, og da ingen anden Mulighed fandtes til at varetage det fraværende Politis Interesser, beordrede Borgmesteren LB-Pligtige samt de først anmeldte Medlemmer af Byvagten til at foretage Oprydningen og Bortkørslen fra Politistationerne. Ca. 20 Gasværksarbejdere foretog Nedbæringen og Bortkørslen. Herved lykkedes det at redde bl. a. Politikommissær *Simonsens* store Demonstrationsmateriel vedrørende Luftbeskyttelsestjenesten, en værdifuld Samling Kort og Planer, noget Mørklægningsmateriel, Afspærringsrekvisitter etc., værdifulde Bogsamlinger, Haand- og Lærebøger. Omtrent om hver enkelt Effekt maatte der føres en haardnakket Kamp, og naar det endelig var lykkedes at faa frigjort Effekter fra de tyske Kontrollører, standsedes Arbejdet ved Udgangen, hvor nye Kontrollører forbød Udførsel af det, de første Kontrollører havde tilladt. Om hver enkelt Effekt maatte der i Begyndelsen forhandles med stadig skiftende tyske Politiofficerer; snart blev Jalousiskabe beordret fjernet, snart fjernede man dem uden Forespørgsel, snart forbød Tyskerne deres Fjernelse.

Stole, Skrivemaskiner, Lamper, Borde, Tæpper o. l. fast Kontorinventar forblev overvejende urørt i tysk Besiddelse, medens Korrespondancekort, Frimærker, Pasformularer, Legitimationskort, Brevpapir eller Formularer, der helt eller delvis var udfyldt eller forsynet med andet Tryk, maatte medtages, derimod ikke Kuverter, Brevpapir etc., der var blankt. Blyanter, Blæk, Penne, Farvebaand, Trækpapir og Papirknive, Lim, Askebægre o. s. v. skulde forblive til Tyskernes Brug. Ca. 30 Skrivemaskiner blev overtaget af Tyskerne, men det lykkedes nogle opvakte Byvagtsfolk at

fjerne et Par værdifulde Skrivemaskiner, camoufleret i Bunden af Pakkasser etc.

Fra Udrustningskontoret og Depotet maatte i Begyndelsen hverken fjernes Hjelme, Knipler, Lygter eller Beklædningsgenstande, senere lykkedes det imidlertid at faa alle disse Effekter ud af Tyskernes Greb og bragt i Forvaring.

Endelig reddedes Politiforeningens to Silkefaner med tilhørende Lakbandulerer samt Orkesterforeningens Musikinstrumenter, et Skab med Noder, Sølvpræmier, Pokaler samt alle Hittegodskontorets værdifulde Effekter.

Efter fornyede Drøftelser lykkedes det at frigøre Kriminalpolitiets Lokaler i Vester Allé 7, efter at samtlige derværende Skriveborde var blevet grundigt undersøgt, og Værdierne derefter registreret. En Overgang drøftede man, hvorvidt beslaglagte Effekter i Kriminalpolitiets Besiddelse: Cigaretter, Konserves, Dæk og Slanger, Motorcykler og Cykler, Uldvarer og visse ufarlige Vaaben kunde tages i dansk Forvaring eller skulde beholdes af Tyskerne. Enden paa det blev dog, at Tyskerne gav Slip derpaa. Endelig havde man Held til at faa frigjort Politiets Lokaler i Raadhuset, som blev overladt de to nyoprettede Kredskontorer, Kredskontoret for Aarhus Købstad og Kredskontoret for Hasle Herred m. v.

Ved det berømmelige Royal Air Force-Angreb paa Universitetet blev en lang Række ledende Gestapomænd dræbt, først og fremmest Schwietzgebel og hans værdige Hjælper Helmuth Rothenberg.

Faa Dage efter — medens Byvagtens Folk, L. B.-Pligtige og Kommunens Arbejdsmænd i Fællesskab flyttede det danske Politis Ejendele ud fra Hovedpolitistationen paa Domkirkepladsen — dukkede i Vrimlen en tung, ludende Skikkelse op. Han præsenterede sig som Kriminalrat *Bunke*, udsendt af den berygtede *Bovensiepen* i Shellhuset. Han bar den forhadte graagrønne SS-Uniform med Kaptajnsdistinktioner paa det sorte Uniformsspejl: 3 firkantede Sølvfigurer understreget af 3 Sølvsnore.

Bunke var næsten 2 Meter høj, en kæmpestærk Grenadertype, rødmosset og med et troskyldigt Fysiognomi, i Legemsbygning, Sprog og Tankegang plump, primitiv og ukompliceret. I Modsætning til Schwietzgebels rastløse Aktivitet var han langsom, næsten udslukt; talte lavt og slæbende, bevægede sig træt og virkede paa sine Omgivelser saa dvask og sløv, at man maatte studse ved senere at erfare, at netop han var Hovedmanden til den bestialske Nedskydning af elleve danske Patrioter i Shellhusets Kælder.

Bunke kendte øjensynlig kun een Maade at faa sine Ønsker opfyldt paa: ved Vold og Trusler.

Kort efter Royal Air Force-Angrebet henvendte en S.S. Politiofficer sig til Byraadskontoret og forlangte en Del Rationeringskort samt Købe-

kort til Manufakturvarer udleveret, idet han oplyste, at et tilsvarende Antal Kort var blevet ødelagt ved Bombardementet. Dette lød meget sandsynligt, men da det ikke paahvilede Kommunen at udlevere Rationeringskort m. v. til Tyskerne, konfererede man telefonisk med Handelsministeriet derom, som sagde, at paa Grund af de særlige Omstændigheder kunde Rationeringskortene godt udleveres, da Tyskerne alligevel altid fik de Rationeringskort, de forlangte; derimod maatte Købekortene ikke udleveres. Man tilstillede Tyskerne Rationeringskortene med Meddelelse om, at Købekort i Henhold til Handelsministeriets Bestemmelse ikke kunde gives dem, da Tyskerne i Henhold til Aftalerne med den danske Stat og de tyske Myndigheder i København overhovedet ikke havde Krav paa at faa saadanne Kort. Den paagældende S.S. Officer insisterede imidlertid med stor Skarphed paa at faa Kortene, idet han henviste til, at en stor Del tyske Politifolk havde mistet alt, hvad de havde af Fodtøj og Sokker m. v. ved Angrebet og ikke kunde købe saadanne Varer i Butikerne. Da man forudsaa, at Sagen nok vilde tage en alvorligere Vending, vilde man sikre sig en Skrivelse fra Handelsministeriet, hvoraf Ministeriets Standpunkt fremgik, saa at man kunde fremlægge Skrivelsen for Tyskerne, og forelagde derfor Sagen skriftligt for Ministeriet. Dagen efter ringede Kriminalrat Bunke imidlertid selv Byraadskontoret op og forlangte brøsigt de paagældende Kort, idet han ellers, som han sagde, skulde vide at sætte sig i Besiddelse af de fornødne Beklædningsgenstande og Fodtøj paa en Maade, som vilde „die Stadt erstaunen". Da han blev spurgt om, hvad han mente hermed, svarede han, at det var hans Agt at udvælge et Par tilfældige Skotøjs- og Herreekviperingsforretninger, tømme dem helt for Varer og sende Indehaverne til Frøslev-Lejren. Efter dette satte man sig omgaaende i Forbindelse med Handelsministeriet, der, gjort bekendt med de Bunke'ske Trusler, mente, at man ikke skulde løbe nogen Risiko, og derfor anbefalede, at de omstridte Kort udleveredes under Protest, hvilket skete.

Det var ikke den eneste Episode, man havde med Bunke, Et Par Dage efter Luftangrebet sagde Kriminalrat'en til Byraadskontorets Forhandler, der havde opsøgt ham i anden Anledning, at Liget af en ved Bombardementet omkommen Dansker, der havde siddet arresteret i et af Kollegierne, blev udleveret og skulde begraves i dybeste Stilhed. Han understregede, at der ikke vilde blive taalt den allermindste Demonstration ved Begravelsen, og tilføjede til Forhandleren, at han vilde drage ham personlig til Ansvar, hvis der skete noget, der lignede Demonstration. Forhandleren protesterede og indvendte, som sandt var, at han ikke havde det fjerneste med Begravelsen at gøre og var fuldstændig uden Indflydelse paa, om der blev Demonstrationer eller ej. Hertil svarede Kriminalrat'en uanfægtet, at det kunde være meget rigtigt, men det var ham ganske

Den 4. Juli 1944 skete den store Eksplosionsulykke i Aarhus Havn. Atter var Fotografen paa Stedet, hvor Tyskerne absolut ikke vilde have tilladt det, hvis de havde set det. Billedet viser Skaden paa Mammen og Dreschers Pakhus.

Brændte Jernbanevogne paa Timeter-Kajen efter Eksplosionen (til venstre).

En Ammunitionslægter af samme Størrelse som den, paa hvilken Eksplosionen skete, blev (til højre) slynget op paa Kajen og halvvejs ind i Mammen og Dreschers Pakhus. De tyske Soldater og Officerer ser let betænkelige ud ved Situationen.

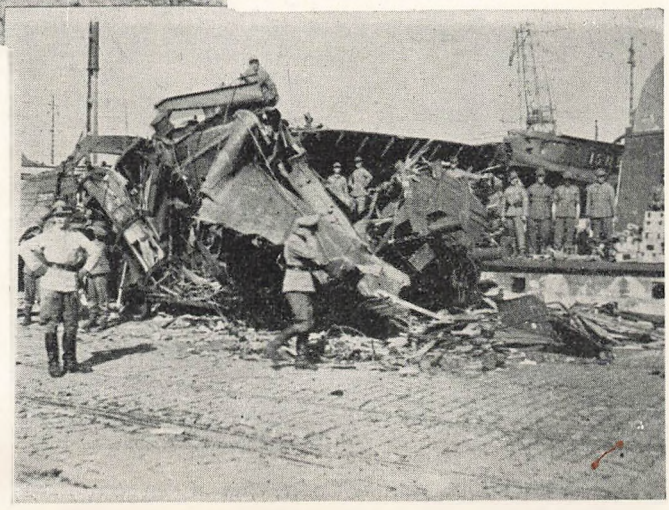

Fot. Robert Leth Jørgensen

Fot. Rud. Iversen

Kornkompagniets Silo, hvor Ammunitionslægteren, der eksploderede, laa.

Fot. Rud. Iversen

Saadan saa der ud paa Aarhus Gader, efter at den store Eksplosion havde sendt i Tusindvis af Granater ind over Byen.

Fot. Inger Westphal-Christiansen

Den 29. Juli begravedes Havnekatastrofens uidentificerede Dræbte ved en storstilet Højtidelighed fra Aarhus Domkirke, den største Begravelse i Aarhus nogensinde. Her ses Sørgetoget gennem Byen. Paa Rustvognen Urnen med de Dræbtes Aske.

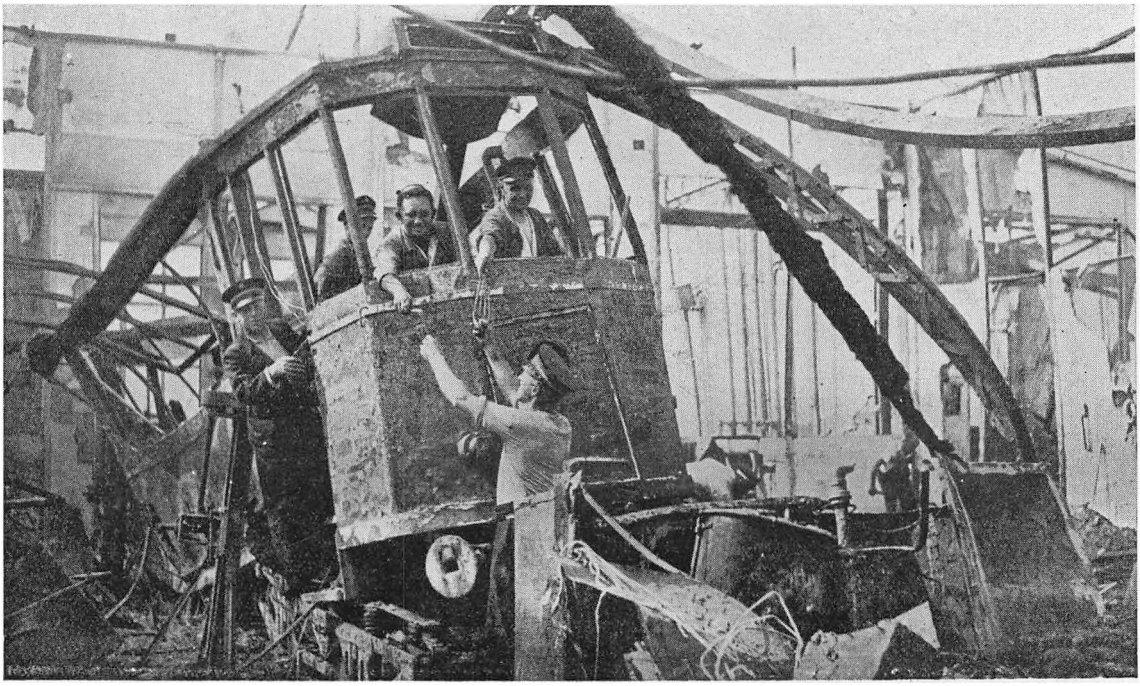

Fot. Inger Westphal-Christiansen

Den 22. August 1944 Kl. 1 Nat sprængtes Sporvognsremisen med alle Aarhus' Sporvogne i Luften. Øverst Remisen efter Eksplosionen, nedenfor en af de fuldstændig ødelagte Sporvogne.

ligegyldigt, han skulde have en at holde sig til, og det blev altsaa den paagældende Forhandler. Forhandleren afventede i Spænding Begravelsen og gjorde sig rede til at gaa under Jorden, hvis der skulde ske noget. Han ventede imidlertid forgæves; der blev ingen Begravelse. Den dræbtes Hustru, der var kommet udenbys fra for at følge sin Mand til Jorden, forlangte at se ham endnu en Gang. Trods indstændige Henstillinger fra Begravelsesvæsenet, der frygtede, at Liget var saa mishandlet, at hun vilde faa et Chok ved Synet, holdt hun fast ved sit Krav, men da Kisten aabnedes, udbrød hun: „Det har aldrig været min Mand, min Mand var skaldet, han der har Haar, min Mand havde ingen Tænder, Liget har fine Tænder, og desuden var min Mand kraftigere." Der var ingen Tvivl om, at Liget var af en anden. Begravelsesvæsenet satte sig i Forbindelse med det tyske Sikkerhedspoliti, der først afviste, at der skulde foreligge en Fejltagelse; men noget senere kom nogle Tyskere farende i største Hast og forlangte Liget tilbage. Hustruen rejste hjem med Haab om, at hendes Mand var i Live, og Byraadets Forhandler, der nu var fri for det Ansvar, Hr. Bunke i sin Almægtighed havde paalagt ham, aandede lettet op.

Endnu en Episode mindes man fra Kriminalrat Bunkes Regime. En af hans underordnede, en Politisekretær *Wode* meddelte, at han havde forsøgt at købe Skriveborde i Byen, men var blevet afvist med Bemærkning om, at der ikke maatte sælges uden Tilladelse fra danske Myndigheder. Han oplyste, at han var ganske klar over, at Motiveringen kun var Dække for Uvilje. Han forstod denne Uvilje, men maatte dog forlange, at Skrivebordene leveredes, idet han i modsat Fald maatte beslaglægge Forretningerne og eventuelt arrestere modvillige Personer i disse, og han vilde ikke skjule, at Sikkerhedspolitiet i det hele i den nærmeste Fremtid vilde tage Midler i Anvendelse, som vilde overraske Byen.

Man gjorde herefter den paagældende opmærksom paa, at Sikkerhedspolitiet i Forvejen havde beslaglagt ca. 80 Skriveborde i den tidligere danske Politistation, Mejlgade 1 og 3, og ca. 40 i Kriminalpolitiets Lokaler i Vester Allé 5 og 7. Da man derfor fra dansk Side fastholdt sin Vægring ved at bistaa ved Fremskaffelse af Inventar til Gestapo, uanset hvilke Repressalier der fra tysk Side vilde blive taget, oplyste han, at Tyskerne saa igennem Ledelsen i København vilde søge Møblement fremskaffet ad anden Vej. Et Par Dage efter meddelte han, at Sagen nu for saa vidt var i Orden, idet man allerede havde modtaget saadant Antal Skriveborde med Sideskabe, saa at Behovet var dækket.

Bunkes Tid i Aarhus blev kun kort, og der var vist ingen, der begræd hans Bortrejse. Man sendte en Protest til Indenrigsministeriet over den Maade, hvorpaa han havde optraadt her i Byen, men Tyskerne affærdigede Protesten.

Allerede i Slutningen af November 1944 overtoges Afdelingen af Kriminalrat *Kurt Renner*, der fungerede som Embedets Chef til dets pludselige Opløsning ved Politifolkenes hovedløse Flugt Natten til den 5. Maj 1945. I Modsætning til sin Forgænger hejste Renner straks ved sin Tiltrædelse et Slags Forsoningens og Samarbejdets Signal og havde derfor overalt i den første Tid Held til at vinde en vis, ganske vist kun kortvarig, afventende Forstaaelse med sit høflige, sagtmodige Væsen med den smilløse Alvor og en bekymret, lidt søgende Stemme. Renner var ung, formentlig kun 28—30 Aar, slank og af en smidig, militær Rejsning. Han bar næsten altid Uniform. Med sin rolige, lidt triste Optræden illuderede han som et levende Dementi af alle blodige Skildringer af SS og SD. Han var milevidt forskellig fra den sataniske Schwitzgebel og den stupide Landsknægt Bunke; et, naturligvis kun tilsyneladende, følsomt og forstaaende Menneske, der — som han udtrykte det — haabede at kunne opnaa den samme Sympati for sig og sine Medarbejdere, som han allerede omfattede Bystyret med. Under en Drøftelse kort efter sin Tiltrædelse besværede Renner sig over, at Borgmesteren aabenbart ikke nærede den samme Tillid til ham, som han nærede til Borgmesteren. Han beklagede Borgmesterens stedse mere afvisende og fornærmende Holdning, uagtet Renner bestræbte sig paa at skabe „eine durchaus gute Zusammenarbeit" med Byraadet, Befolkningen og de arresteredes Paarørende. Men de Danskere fra det illegale Arbejde, som havde det Uheld at falde i Kriminalrat Renners Haand, fik et noget andet Indtryk af den stilfærdige Gestapochef. Han viste absolut ikke større Tilbageholdenhed end sine Forgængere i Anvendelsen af Tortur, og hans Metoder var mindst ligesaa raffinerede, for ikke at sige mere. Der er vist heller ingen Tvivl om, at han stod bagved i hvert Fald en Del af de Clearing-Mord, som i hans Tid blev begaaet her i Byen.

En Maaneds Tid før Kapitulationen og medens Russerne stormede frem mod Rigshovedstaden, havde man Lejlighed til at iagttage den paafaldende Forandring, Renner undergik. Lidenskabsløst og ganske uopfordret berettede han pludselig om sin Hustru og fire Børn, der var overrumplet af de fremtrængende Russere Øst for Oderbuen og nu alle fem slagtet. Han var mere bleg end sædvanlig. Hans Øjne havde faaet et fanatisk og hadefuldt Udtryk. Da man sagde, at han dog ikke med Sikkerhed kunde vide, om Familien allerede var eller i den nærmeste Fremtid vilde blive slagtet, og at hans Pessimisme overfor Familiens Skæbne indtil videre kun kunde være Gætteværk, der var opstaaet af den sædvanlige Russerskræk, som Partiet havde oppisket i den tyske Befolkning, gav han den sensationelle Oplysning, at han var Gestapochef, „og for os og vore er der ingen levende Skaansel! Os venter kun Rebet eller Kniven; derfor opgiver vi ikke denne Krig. Kan vi ikke vinde, maa vi dø, og det er da ogsaa

bedre end at fortsætte Livet i Forsmædelse. Vi kender ikke til Akkord, og vore Fjender tillader ingen Akkord." Paa det Tidspunkt havde han utvivlsomt vidst, at Timen til Opbrud var nær, og — hvis man ikke tager meget forkert — taget alle Forberedelser til hurtig og lydløs Flugt.

Man kan ikke nægte, at Kriminalrat Renner gjorde sin Debut i Aarhus paa en Maade, der var egnet til at vække Opsigt. Den 2. December 1944 skulde et større Antal højtstaaende tyske Officerer overnatte paa Hotel „Royal", blandt andet Admiral *Wormback* og den „højere" *Pancke*. Det var paa det Tidspunkt, „Telefonbomberne" grasserede, og det var naturligt, at en saa fristende Lejlighed ikke kunde gaa ubenyttet hen. Følgen var da ogsaa, at Hotel Royal fik en anonym telefonisk Meddelelse om, at Hotellet vilde blive bombet i Løbet af Natten. Tyskernes Reaktion i den Anledning var noget forbløffende. Kriminalrat Renner sendte Arrestationskolonner, til hvilke der var knyttet danske Medløbere, ud for at foretage Arrestationer af Borgere i Byen.

Først og fremmest skulde Borgmester Stecher Christensen arresteres; han var imidlertid bortrejst, og Arrestationskolonnen antraf derfor kun hans Frue og en 19-aarig Datter.

Arrestationskolonnen blev meget fortørnet over ikke at finde Borgmesteren hjemme og krævede i Stedet, at Fruen straks skulde klæde sig paa og følge med dem. Da Fru Stecher Christensen under Paaklædningen skubbede Døren fra Soveværelset til Opholdsstuen, hvor Mændene befandt sig, lidt til, blev Døren sparket op af en af de danske Haandlangere, som brutalt raabte til Fruen: „Vi er sgu ikke kommet her for at se paa Kroppe." Da Borgmesterens Datter senere tilbød at følge med Moderen, blev hun raat skubbet til Side.

Endvidere arresterede man den konservative Byraadsgruppes Formand, Viceborgmester, Landsretssagfører *I. C. Sørensen*, Stedfortræderen for Udenrigsministeriets Kommitterede i Industrisager, Civilingeniør *G. F. Willumsen*, nu afdøde Overtjener *H. Sieger*, den finske Konsul, Direktør *P. J. Østergaard*, den svenske Konsul, Tømmerhandler *Niels Barnow*, Chefredaktør *Louis Schmidt* m. fl.

Tyskerne forsøgte ogsaa at arrestere Direktør *Hjalmar Nielsen*, der imidlertid var paa Jagtudflugt til Øen Hjelm. Direktørens 20-aarige Søn tilbød at give Møde i Stedet for Faderen. Tilbudet blev efter en kort Drøftelse modtaget.

Ogsaa Stadsgartner *Leif Sandberg* skulde have været arresteret paa sin Bopæl Strandparken 25. Da Politifolkene skulde ind i Huset, vækkede de en Beboer i Stueetagen, som troede, det var den unge Pige, der havde glemt sin Gadedørsnøgle. Da han kom ned til Døren, der er forsynet med en meget stor Spejlglasrude, og saa, hvem der stod udenfor, nægtede han ganske simpelt at lukke op. Tyskerne gjorde forskellige Forsøg paa at

komme ind i Huset, men da det voldte dem Besvær, opgav de Arrestationen af Stadsgartneren.

Endelig aflagde Kolonnefolkene Besøg hos Byraadets Repræsentant under Forhandlingerne med Besættelsestropperne. Da den paagældende imidlertid var bortrejst paa Week-end, og Døren derfor af naturlige Grunde ikke blev aabnet, trængte Politifolkene ind i Lejligheden, der ligger i Ejendommens Stueetage, ved at knuse en stor Karnaprude. Sporene af deres Besøg forefandtes overalt i Lejligheden, særlig i Spisekammer og Soveværelse, hvorfra de som Erindring om Besøget medtog 16 Lommetørklæder.

Desuden skulde flere andre have været arresteret, men de blev ikke truffet hjemme og undgik herved at blive taget.

De arresterede, der ikke anede noget om Grunden til deres Arrestation og først ved deres Ankomst til Hotellet fik at vide, at de var taget som Gidsler, blev, efterhaanden som de blev bragt ind til Hotellet, anbragt paa umagelige Stole paa Trappeafsatserne, hvor de, uden at kunne faa vaadt eller tørt, end ikke en Cigar, tilbragte Natten under tysk Politibevogtning. Først hen paa Morgenen løslodes de ufrivillige Hotelgæster.

Byraadet sendte straks en Protest mod det passerede til Gestapochefen og indsendte samtidig en Indberetning til Indenrigsministeriet med Anmodning om, at Ministeriet vilde protestere overfor de højeste tyske Myndigheder i København.

I Løbet af Sommeren og Efteraaret 1944 udviklede Krigen sig saaledes, at selv de mindre opvakte blandt Tyskerne kunde se, at Tysklands Nederlag var sikkert, selv om det maaske vilde trække noget ud endnu. Kun Fanatikerne vilde intet se, og meget skulde der ikke til, for at deres overeksponerede Fantasi igen foregøglede dem den fuldstændige Sejr som værende inden for Rækkevidde. Deres ufattelige Selvbedrag og den forrykte Maade, hvorpaa de opfattede Drøm og Haab som en Realitet, virkede forbløffende og næsten latterligt. Der var saaledes Lederen af et af de tyske Marinekontorer i Aarhus, Marineingeniør *Grothe*, en lille, vims, snakkesalig ung Tysker med Hovedet fyldt af alle de Fraser om Jøder og Russere, som hans Parti havde proppet ham med.

Da Byraadskontoets Forhandler en Gang i Højsommeren 1944 kom paa Ingeniørkontoret i tjenstlige Forhandlinger, sprang Grothe straks op fra sit Skrivebord og fægtede vildt med Arme og Ben, idet han i en flydende Ordstrøm kundgjorde V-1 Bombens epokegørende Virkninger. „De første er faldet i Gaar, og de sidste falder om et Par Dage, og saa er England knust," raabte han i Ekstase. Det var umuligt at faa at vide, hvad V-1 Bomben var, hvorfra den var udstødt, hvor i England den var bragt til Eksplosion og Følgerne af Eksplosionen. Det samme Vaaben, der

i Grothes Mund blev til et „Vernichtungswaffe", og som Fjenderne spøgende kaldte „Verzweiflungswaffe", skulde i Løbet af en halv Uge kunne overtyde selv de skeptiske Danske om, hvem der var Verdens Herre! Da man tillod sig en beskeden Tvivl, blev Grothe meget fortrydelig over denne faarede Mistillid til det tyske Kampvaaben. „Paa Onsdag, min Herre," raabte han, „paa Onsdag vil De se, at V-1 har holdt mere, end det lovede, saa har vi sejret, og Krigen er forbi." Der er ingen Tvivl om, at Manden selv troede paa det.

Som Modstykke er det fristende at opstille Episoden med Fräulein *Kock*, et halvgammelt, magert Kvindemenneske, der var „Stabshelferinnen-Führerin", hvilket er udlagt: Leder af tyske uniformerede unge Piger, der forretter Tjeneste ved det tyske Militær som Maskinskriversker, Telefon- og Telegrafassistenter o. s. v., admindeligt kaldet „Blitzmädels".

Under de tjenstlige Forhandlinger, der drejede sig om Kvarter til en Afdeling „Blitzmädels", var Frl. Kock meget militaristisk i hele sit Tilsnit; hun oplyste om den Disciplin, hendes Piger var underkastet, deres Tjenestetroskab, Lydighedspligt o. s. v., og efter at Byraadskontorets Forhandler var kommet med en Bemærkning om det urimelige i at rekvirere beboede Lejligheder paa dette Tidspunkt, da Krigens Afslutning syntes nær, bekendte hun i de velkendte Fraser sin Tro paa Førerens Ufejlbarlighed og Tysklands uundgaaelige og snarlige Sejr. Da man antydede Tvivl om de tyske Krigsberetningers Objektivitet og Propagandalektiernes nøgterne Korrekthed, blev Frl. Kock et Øjeblik stramt fornærmet over den utidige Skepsis, men brød derefter pludselig sammen i Fortvivlelse. Efter indledende Bemærkninger om sin personlige Tragedie, fortalte hun under stærk Graad om Situationen i Tyskland, der med et mildt Ord maatte kaldes katastrofal.

Hun havde, sagde hun, hver Lørdag Parolemøde med ca. 150—200 Piger og skulde paa disse Møder paa Grundlag af Retningslinier og Meddelelser, hun hver Uge modtog fra Propagandamyndighederne inden for Værnemagten, instruere disse Piger om Krigens Udvikling paa alle Fronter og Situationen hjemme i Riget, og hver Gang ende Mødet med en lille nazistisk Opstrammer. „Men jeg ved, at der ikke er et sandt Ord i det, jeg staar og siger paa disse Møder," tilføjede hun.

Da man spurgte hende, hvornaar Tyskland definitivt bukkede sammen for Overmagten, erklærede hun rent ud, at Sandheden var den, at Tyskland højst kunde holde et Par Uger eller Maaneder, og at Madsituationen i de store Byer var saa fortvivlende, at man faktisk stod overfor Hungersnød, hvad hun naturligvis aldrig kunde røbe for sine Piger.

Trafiksituationen var om muligt endnu værre, idet al Persontrafik forlængst var standset, og Transport af Militærpersoner og Krigsmateriel foregik saa langsomt og var saa stærkt udsat for Sabotage inden for Lan-

dets egne Grænser, at en normal Toggang forlængst var ophørt. Hun nævnte en lang Række Storbyer, der efter engelske Bombardementer var „völlig ausgeglüht".

Inden hun gik, tiggede hun om Tavshed, idet hun erklærede, at ikke alene vilde det koste hende, men muligvis ogsaa hendes Tilhører Livet, hvis de tyske Myndigheder fik Vidende om det, hun selv kaldte den ublufærdige Afsløring.

Den bratte Overgang fra den selvsikre og noget docerede Nazipropagandist til et jammerligt og nervøst Menneske var af en overordentlig Virkning.

Men denne gunstige Udvikling af Krigen betød samtidig, at Faren for omfattende Krigshandlinger paa dansk Territorium blev mere og mere nærliggende. Dette gav sig Udslag i forskellige Foranstaltninger, først og fremmest paa Luftværnets Omraade.

Allerede i Begyndelsen af 1940 var Luftværnsmyndighederne begyndt at udarbejde Planer for en eventuel Evakuering af Byen, navnlig af Børn, men efter de Erfaringer, der var gjort i Belgien og Frankrig under Tyskernes Overfald, hvor Tusinder af Mennesker var flygtet ud af de truede Byer og havde fyldt Landevejene, saa at de vanskeliggjorde Troppernes Bevægelser, og selv havde gennemgaaet Lidelser og Farer, havde man opgivet Tanken om Evakuering. Nu meldte Spørgsmaalet sig atter. Efter de nye Erfaringer, der var indhøstet i de krigsramte Lande efter Invasionen, blev der nu af Statens civile Luftværn givet de lokale Luftværnsmyndigheder Paalæg om Udarbejdelse af Evakueringsplaner for de forskellige Luftbeskyttelsesomraader. I Tilfælde af Evakuering skulde alle, hvis Forbliven i Byen ikke var strengt nødvendig, forlade Byen. Ialt regnede man med, at ca. 25.000 Personer skulde blive tilbage i Aarhus, idet visse Institutioner skulde opretholdes, omend med saa indskrænket Personale som muligt. Det gjaldt naturligvis først og fremmest offentlige Institutioner som Domstole, Øvrighed, kommunal Administration, Politi, Luftbeskyttelsestjeneste, Post, Telegraf og Telefon, Gas-, Elektricitets- og Vandværk m. v., men ogsaa visse private Virksomheder, navnlig saadanne, der var fornødne til Folkebespisningen, Pengeinstitutter o. lign. Man regnede med, at det vilde blive nødvendigt at skaffe Befordring til Evakueringen af ca. 8000 gamle og syge, og sikrede ogsaa de fornødne Heste- og Motorkøretøjer dertil. Senere, da Tyskerne begyndte deres Beslaglæggelse af Biler, Heste m. v., voldte det store Vanskeligheder at fremskaffe andre Befordringsmidler til Erstatning for de beslaglagte, og det saa ud til, at man i et vist Omfang maatte ty til Transportcykler.

Ogsaa en anden Plan blev det nødvendigt for Luftværnsmyndighederne at udarbejde, et talende Udtryk for Situationens Alvor. Det var „Plan for Opsamling, Identifikation og Begravelse af dødfundne i Aarhus Luftbeskyttelsesomraade."

Paa dette Tidspunkt var Borgmester Stecher Christensen traadt i Forbindelse med Ledelsen af *Modstandsbevægelsen* i Aarhus. Der havde været forhandlet forskellige Ting, og bl. a. havde Borgmesteren lovet i paakommende Tilfælde at ville stille Socialtjenesten til Modstandsbevægelsens Disposition, til Forplejning af Frihedskæmpere m. v., ligesom man havde været Modstandsbevægelsen behjælpelig med at skaffe Mandskab og Materiel fra Kommunen til Modstandsbevægelsens Arbejdsafdeling. Fra Modstandsbevægelsens Side blev det henstillet, at Byen sikrede sig et betydeligt Beredskabslager af Levnedsmidler. Dette Lager skulde ikke alene være til Byens Befolkning, men ogsaa til Bespisning af tyske Soldater. Modstandsbevægelsen regnede nemlig allerede paa det Tidspunkt med et nærliggende tysk Sammenbrud og mente, at tyske Troppestyrker i Opløsning, ikke alene fra Danmark, men ogsaa fra Norge, i stort Tal vilde komme gennem Aarhus paa deres Vej hjem til Tyskland. For at undgaa Plyndring var det af største Betydning, at Byen kunde forpleje dem en eller to Dage, inden de kunde sendes videre. Velfærdsudvalget indsaa det rigtige i denne Betragtning og indkøbte i Indforstaaelse med Handelsministeriet, der fuldtud forstod Aarhus' udsatte Beliggenhed, et større Parti Levnedsmidler, som Havregryn, Sukker, Hvedemel, Ærter, Byggryn, Fedt, Svinekød, Tørmælk, Bullox Terninger m. v., ialt for over 700.000 Kr. Der var med Leverandørerne truffet Aftale om Udskiftning af Varer med begrænset Holdbarhed, ligesom Leverandørerne for de fleste Varers Vedkommende var indgaaet paa at tage dem tilbage, hvis der ikke blev Brug for dem. Varerne oplagredes rundt om i Byen. Blandt andet blev noget anbragt i den gamle Kirke paa Christiansbjerg. En Person, der havde set nogle Kasser blive bragt ind i Kirken, meldte til det tyske Sikkerhedspoliti, at der blev opbevaret Vaaben i Kirken. Sikkerhedspolitiet lod foretage en Undersøgelse paa Stedet og brækkede forskellige Kasser op, men fandt kun Daaser med henkogt Svinekød. Man forklarede Tyskerne, at det var Levnedsmidler til Kommunehospitalet og De gamles Hjem, man opbevarede i Kirken, men var ikke glad ved Situationen, da Tyskerne ikke maatte faa Nys om det store Beredskabslager. For en Sikkerheds Skyld undlod man herefter at opbevare nogen Del af Lageret i Kirken.

Man havde hørt om, hvordan Tyskerne i de Byer i Frankrig og Belgien, som de maatte rømme, i deres Desperation havde sprængt alt i Luften. Nu erfarede man, at de havde lignende Hensigter her i Byen.

Efter Paalæg fra Ministeriet for offentlige Arbejder havde man maattet udlevere Tyskerne Planer og Tegninger over Aarhus Havn. Nogen Tid efter opdagede man, at Tyskerne begyndte at grave Brønde i en Størrelse af 50 × 50 cm. med ca. 20 m's Afstand langs Havnens Kajer. Der var ikke den fjerneste Tvivl om, at disse Brønde skulde fyldes med Sprængstof, saa at Tyskerne kunde ødelægge Havnen, naar de blev nødt til at rømme Aarhus. Byraadet sendte straks en skarp Protest til den tyske Havnekommandant i Aarhus, hvori bl. a. anførtes, at den paatænkte Ødelæggelse af Havnen ikke kunde have noget som helst velbegrundet Formaal og derfor var i Strid med Haager-Konventionen; samtidig underrettedes Ministeriet for offentlige Arbejder og Indenrigsministeriet. Tyskerne svarede ikke paa Protesten og tog vel ikke mere Hensyn til den, end de plejede at tage til Byens Protester.

Kort efter, det var den 24. November 1944, fik Borgmesteren Besøg af tre skummelt udseende Personer, der vilde have været en Pryd for et hvilket som helst Forbryder-Kvarter i Verden. De præsenterede sig som Medlemmer af det tyske tekniske S.S. Politi og ønskede visse Oplysninger om Vand-, Gas- og Elektricitetsværket. Det var ikke første Gang, Tyskerne havde vist en alvorligere Interesse for disse Værker. En Gang i August samme Aar havde nogle tyske Officerer været nede paa Gas- og Elektricitetsværket og ønsket visse Oplysninger om disse Værkers interne Forhold, ligesom de havde forlangt forskellige Planer. Borgmesteren, der var blevet underrettet om Besøget, havde forespurgt Major Kruse, i hvilken Anledning Oplysningerne ønskedes, herunder at de vel ikke ønskedes med Henblik paa Ødelæggelse af Belysningsvæsenets Anlæg ved Værnemagtens eventuelle Tilbagetrækning fra Aarhus. Major Kruse havde svaret, at Oplysningerne ønskedes, for at man fra Værnemagtens Side dels kunde træffe Forholdsregler under en eventuel ny Generalstrejke, dels kunde beskytte dem mod Sabotage, men at derimod en Hensigt som den af Borgmesteren nævnte var udelukket. Resultatet af Samtalen med Major Kruse blev, at de Officerer, der havde henvendt sig til Værkerne, kunde fremsætte nærmere Ønsker om de Oplysninger, de ønskede, til Værkets Direktør, der vilde videregive Oplysningerne til Borgmesteren; og Borgmesteren vilde derefter meddele Oplysningerne til Værnemagten i den Udstrækning, hvortil han mente sig beføjet. Det betød, at Tyskerne ikke fik nogen som helst Oplysninger af Betydning, idet man ikke tvivlede om, at de havde andre Hensigter end dem, de opgav.

Nu forsøgte de altsaa ad en anden Vej at faa de ønskede Oplysninger. De tre S.S. Folk krævede Planer over Værkerne udleveret og forelagde til Besvarelse et Skema, som indeholdt en lang Række Spørgsmaal vedrørende baade Gas-, Vand- og Elektricitetsværket. Paa Borgmesterens Forespørgsel om, hvad de vilde med Planerne og alle de Oplysninger, de

forlangte, svarede de, at det var deres Hensigt at holde Værkerne i Gang i Tilfælde af Generalstrejke eller krigsmæssige Handlinger i Byen, og at det i Virkeligheden var en Hjælp, de vilde yde Byens Befolkning. Borgmesteren svarede hertil, at han ikke var i fjerneste Tvivl om deres Hensigt. Det var ganske aabenbart, at de ønskede at faa at vide, hvorledes Befolkningen bedst kunde rammes ved Standsning af Værkerne, uden at de Virksomheder, der var nødvendige for Tyskerne, samtidig gik i Staa. Han kunde derfor hverken udlevere Planer eller give nogen Oplysninger. Fastholdtes Kravet, maatte det gennem de tyske Myndigheder i København fremsættes overfor det danske Indenrigsministerium. Tyskerne blev alt andet end tilfredse med dette Svar og blev mere og mere ophidsede. Til sidst begyndte de at anvende Trusler, men Borgmesteren blev ved sit, og Tyskerne maatte gaa med uforrettet Sag. Sagen indberettedes til Indenrigsministeriet, og man hørte derefter ikke noget til den, bortset fra, at Byraadskontoret et Par Dage efter blev ringet op af de paagældende S.S. Folk. Kontoret henviste dem paany til Indenrigsministeriet, der ikke synes at have modtaget nogen Henvendelse fra dem.

Nogen Tid efter forlangte Ortskommandanturen Planer over saavel alle Luftledninger som alle Ledninger i Gader og Veje for, som det hed, at kunne være i Stand til hurtigt at reparere dem efter eventuelle Luftangreb. Borgmesteren svarede, at Aarhus Kommune raadede over en Stab af dygtige Teknikere, der i paakommende Tilfælde vilde være i Stand til at reparere Ledningerne meget hurtigere, end Tyskerne kunde gøre det, og at man derfor ikke fandt nogen Grund til at udlevere de forlangte Planer. Tyskerne lod sig mærkeligt nok nøje hermed.

En sidste Gang var man ude for Krav om Planer, denne Gang over Vandværket med alle vigtigere Vandledninger og Stationer. Tyskerne ønskede at sikre Vandforsyningen mod Sabotage, sagde de. Man sendte en ung Ingeniør hen i Kommandanturen til dem. Han gav dem mundtligt nogle faa og intetsigende Oplysninger og forklarede dem, hvad der ogsaa var rigtigt nok, at det var umuligt at gardere Vandledningerne mod Sabotage. Tyskerne lod sig overbevise og opgav Kravet om Planerne.

Ogsaa paa Tyskernes nervøse og anstrengte Forberedelser til Imødegaaelse af den truende Invasion kunde man læse, hvad Vej Krigen gik. Navnlig udfoldede den tyske Krigsmarine en større Aktivitet i Aarhus. Efter en tilsyneladende tidligere tagen Beslutning flyttede *Admiralität Skagerrak* under Admiral *Wormback*, der tidligere havde haft Station i København, til Aarhus. I den Anledning beslaglagde Krigsmarinen den store Villa Strandvejen 102, der beboedes af Direktør *Juncker*, Aarhus Oliefabrik. Direktøren maatte flytte ud, men da han alligevel skulde være

flyttet en Maaned derefter, var Slaget til at bære. Det varede ikke længe, inden det gik ud over Nabovillaen Strandvejen 100. Denne Villa ejedes og beboedes af den tyske Statsborger, Direktør *Wandschneider*, og en dansk Nazist, men Krigsmarinen tog ingen smaalige Hensyn. Villaen maatte rømmes. Noget senere beslaglagde Marinen Villaen Holmevej 3. I Forvejen havde den som tidligere nævnt Holmevej 5. Samtidig foretoges atter store Beslaglæggelser i Marselisborg Skov. Først blev „Moesgaard" Strandpavillon taget. Det var trist, men ikke nogen større Katastrofe. Dernæst gik det ud over Hørhaven, hvor de derværende Baraker, som tilhører nogle Ungdomsorganisationer, blev taget med omliggende Areal. Endelig blev et Areal paa omkring 29 ha i Thorskov (Marselisborg Skov) beslaglagt.

Men ogsaa andetsteds rasede Krigsmarinens uhæmmede Beslaglæggelsesmani. Inden den tidligere nævnte „grosse Umzugsaktion" var forbi, beslaglagde Marinen Beboelsesejendommen Kystvejen 27, hvis Beboere alle maatte flytte ud med kort Varsel, og kort derefter blev Ejendommene Skolegyde 4—6 og 8 taget og maatte ogsaa rømmes helt. Derefter blev nogle Lejligheder i Ejendommen Skolebakken 5 beslaglagt, og samtidig toges den store Ejendom Kystvejen 59 og lidt senere Kystvejen 61. Fem Dage efter lagde Krigsmarinen Haand paa Marselisborg Studentergaard og kort derefter paa nogle Lejligheder i Skolebakken Nr. 11. Lidt senere toges de resterende Lejligheder i Skolebakken 5, derefter kom Turen til Kystvejen Nr. 7. Den næste Ejendom, der ramtes, var Stiftsprovsteboligen Kystvej 47, der indrettedes til Marine-Lazaret, og en Maanedstid efter mødte Ejendommen Kystvejen 23 sin Skæbne, skønt den tilhørte en nær Partifælle, Landsretssagfører *H. C. Bryld*, København.

Men Krigsmarinen var absolut ikke saa ensidig, at den udelukkende holdt sig til Beboelsesejendomme. De forenede Automobilfabrikers nye Fabrik ved Kystvejen blev taget til Reparationssted for Kanoner og lignende. De Lokaler i Forretningsejendommen „Merkator", Havnegade 4, som endnu ikke var beslaglagt, slugte Krigsmarinen ogsaa. Men ikke nok hermed. Kort efter blev der stillet Krav om 13—16 Villaer i et Villakvarter i den nordre Bydel. Denne Gang havde Byraadskontoret dog Held til at afvise Kravet. Man henledte Tyskernes Opmærksomhed paa en nyopført Fabriksbygning ved Finlandsgade, som endnu ikke var taget i Brug. Tyskerne gik ind paa at tage denne Bygning og frafalde Kravet om Villaerne, saaledes at Beboerne blev forskaanet for at maatte rykke ud af deres Boliger.

Samtidig dermed blev der taget en Del af A/S Bülow & Co. Automobilreparationsværksted ved Kirkegaardsvej. I Slutningen af Januar 1945 beslaglagdes Frederikshøj Kro, ganske vist med Løfte om, at Kroen snart vilde blive frigivet, hvad den dog endnu ikke var blevet ved Kapitulationen.

Noget derefter tog Tyskerne Restaurationen „Varna". Derudover beslaglagdes forskellige andre Bygninger i Havnen, bl. a. Vejerboden i Polensgade og et Toldhus ved Kystværnsvej. Endvidere blev Badmintonhallen, der tidligere havde været beslaglagt, men var blevet frigivet, paany taget.

Andre Vaabenarter beslaglagde Cylinderborefabriken ved Silkeborgvej. Beslaglæggelsen blev hævet et Par Dage efter, men i Slutningen af Marts 1945 blev Fabriken atter beslaglagt, uanset at den var stærkt beskadiget efter at have været Genstand for Sabotage. Ligeledes blev „Det ny Missionshotel" i Frederiksgade beslaglagt.

Det siger sig selv, at alle disse Beslaglæggelser gav Byraadskontoret et stort og krævende Arbejde. At man stod magtesløs overfor Tyskernes enorme Lokalekrav og ikke havde nogen Mulighed for at dæmme op for denne Bølge af Beslaglæggelser, er sikkert indlysende. Man maatte først og fremmest bestræbe sig paa at skaffe Beboerne saa lang Frist som muligt, inden de skulde flytte ud, og samtidig prøve paa at skaffe dem Tag over Hovedet. Det sidste blev vanskeligere og vanskeligere, dels paa Grund af den stadigt voksende Bolignød, dels fordi Byraadskontoret ogsaa maatte hjælpe mange Beboere fra bomberamte Ejendomme til Lejligheder.

Som nævnt fik man reddet de 13 til 16 Villaer i nordre Bydel fra Beslaglæggelse. Ogsaa ved en anden Lejlighed fik man det drejet saaledes, at en Beslaglæggelse, man nødigt saa iværksat, blev undgaaet.

Engang i Begyndelsen af Januar 1945 meddelte den tyske Krigsmarines Afdelingsleder i Aarhus, Stabsintendant *Peter Krause*, at man saa sig nødsaget til at beslaglægge Mindeparken for der at indrette maritim Kommandostation, hvortil hørte traadløs Telegrafanlæg, Samtalestation m. m. Det var til Planens Realisation nødvendigt, at der i Parken paa den store Plæne mellem Monumentet og Slottet skulde rejses fire Staalmaster af ca. 35 Meters Højde fikserede til Jorden med Staalwirer. Der skulde endvidere mellem de fire Master støbes en Kæmpebunker til Telegrafpersonalet, Madbunker og et Garageanlæg m. v. Man maatte derfor tillige afspærre Mindeparken, bortset fra Rømerhaven og Monumentet, derunder alle de vestlige Indgange. Fra Byens Side slog man paa, at Mindeparken var en integrerende Del af Hans Majestæt Kongens Sommerresidens, og at Parken var erhvervet og anlagt ved Midler fra Borgere i og uden for Landets Grænser, samt at Parken rummede et Monument over vore Landsmænd, som faldt i den første Krig, og at de Ødelæggelser, som fulgte af den skitserede Plan, var saa omfattende og krænkende for Befolkningens Bevidsthed, at Stabsintendanten maatte indstille Planen til Opgivelse med det samme. Han lovede at overveje Sagen og forelægge denne for Admiral Wormback's personlige Raadgiver, Dr. *Zippel*, der som den formentlig eneste kunde øve Indflydelse paa Admiralen. Nogle Dage efter henvendte han sig paany og meddelte, at Admiralen fastholdt Kravet ubøn-

hørligt, men at man maaske kunde mildne Ødelæggelserne ved kun at inddrage ⅔ af den grønne Plæne derved, at Masterne anbragtes med kortere indbyrdes Afstand, end Teknikerne anbefalede, ligesom Bunkeren delvis kunde placeres uden for Parken.

Man underrettede Stiftamtmand Herschends Kontor i Haab om, at der ved Henvendelse til Generalen i Silkeborg kunde udvirkes Løsning af Konflikten, idet man tilbød at anvise et græsbevokset Areal ved Udkørslen til Jydsk Væddeløbsbane, hvor nøjagtig de samme Anlæg kunde indrettes paa fuldt saa betryggende Maade som i Mindeparken. Henvendelsen var resultatløs. Krause meddelte nu den Dag, paa hvilken Overtagelsen skulde finde Sted. Man krævede fra Bystyrets Side et Beslaglæggelsesdekret, og man vilde derefter gennem de højeste danske Myndigheder nedlægge skarp Protest overfor det tyske Riges Befuldmægtigede i Danmark, mod en saa hensynsløs Vandalisme i et Anlæg, der af den aarhusianske Befolkning opfattes næsten som sakrosankt. Krause lovede for tredie Gang at ville forelægge Sagen for Admiralen, der imidlertid opholdt sig i København, men indtil andet blev meddelt, maatte den engang fastsatte Dato fastholdes.

Da Byraadskontoret imidlertid stadig intet hørte, og Datoen for Beslaglæggelsens Ikrafttræden nærmede sig, foretog man en direkte Henvendelse — iøvrigt den eneste under hele Besættelsen — til Admiral Wormback, der havde opslaaet sit Hovedkvarter i den af Direktør Juncker tidligere beboede Villa „Aros", Strandvej 102. Admiralen vilde under det meget kortvarige Møde meget gerne bibringe Forhandleren Indtrykket af sin venlige Indstilling over for danske Myndigheder og meddelte derfor ganske uventet og ret pludseligt, at naar det var saa meget om at gøre at beholde Mindeparken, og vi kunde anvise ham anden Plads, som han iøvrigt havde set og nok kunde bruge, vilde han efter Omstændighederne frafalde Kravet paa Beslaglæggelse af Mindeparken og tilbagekalde Beslaglæggelsesordren, der forelaa underskrevet og klar til Udlevering. Herved reddedes Mindeparken.

Omdannelsen af Aarhus til en Marinestation af stor Betydning bevirkede ogsaa, at Ortskommandanturen i December 1944 overgik fra Luftwaffe til Krigsmarinen. Major Kruse, der forfremmedes til Oberstløjtnant, forflyttedes til et Sted i Nærheden af Boden-Søen, og med ham rejste alle de Luftwaffe-Officerer og Soldater, som havde været knyttet til Kommandanturen. Til Major Kruses Efterfølger udnævntes Kapitän zur See (Kommandør) *von Bonin*, der et Stykke Tid havde været Havnekommandant i Aarhus. Bonin var i Udseende og Livsindstilling Kruses diametrale Modsætning. Karakteristisk for Bonin var først og fremmest hans yderst spartanske Levevis, som hans underordnede ofte kommenterede paa en samtidig beundrende og haanende Maade. Bonin drak aldrig

Spiritus, røg ikke Tobak, afskyede Kød- og andre kraftige Retter. Han paatalte skarpt den luksuriøse Tilværelse, en stor Del af de ældre Officerer førte i Messerne efter Arbejdstidens Ophør; han selv var ganske opslugt af sin Tjenestes Udførelse, var den første oppe om Morgenen og arbejdede Dagen igennem til hen paa Morgenstunden. I Modsætning til sin Forgænger var Bonin en ilter og rastløs Officer, fanatisk i sin Dom over Personer og Forhold, skaanselsløs i Kritik, en Hysteriker af reneste Vand, hensynsløs og arrogant. Hans Krav til sig selv var ikke mindre end Kravene til hans Medarbejdere. Saa vidt vides havde Bonin, der var af østprøjsisk Adelsslægt, intim Forbindelse med Kredse, der stod Hitler nær allerede fra de første Aar efter München-Kuppet. Hans Opførsel prægedes af den intolerante og blinde Partitroskab, som var Tysklands Styrke, og som blev Tysklands Fallit. Under de løbende Forhandlinger var han yderst usmidig. Hans Forslag blev fremsat som Ordrer, der unddrog sig Drøftelse og Modifikationer. Man følte sig aldrig tryg i hans Nærhed, fordi han tilsyneladende ganske uden Aarsag kunde blive forfærdelig heftig og ubøjelig. Det fik man et tydeligt Indtryk af ved den første vigtigere Forhandling, Borgmesteren havde med ham.

I Begyndelsen af Krigens sidste Aar indtraf i Handelsbankens Hus paa Raadhuspladsen en meget kraftig Sprængning af en tysk Fjernskriver- og Telegrafstation, der var indrettet i Ejendommens Hjørnekælder mod Asylgade. Ved Sprængningen omkom tre tyske tjenstgørende Luftwaffesoldater, og en fjerde saaredes dødeligt og døde faa Dage efter. Iøvrigt beskadigedes de fleste Etager i det paagældende Bygningsafsnit stærkt.

Om Formiddagen meddelte Adjudanten hos den Oberstløjtnant, hvorunder Telegrafstationen sorterede, at Handelsbankens Hus skulde rømmes definitivt for alle Kontorer og for private Beboelser m. v. inden Kl. 14 samme Dag. Det vilde med andre Ord sige, at ikke alene alle Beboerne skulde ud af deres Lejligheder, men at ogsaa Handelsbanken, Jydsk Hypothekforening og de andre store Virksomheder i Ejendommen inden det fastsatte Tidspunkt skulde rømme deres Lokaler tillige med alle Butikerne i Ejendommen. Det siger sig selv, at dette Krav var ganske absurd. Man underrettede Bankens Direktør og Ejendommens Sagfører, hvorefter der berammedes et Møde med disse Herrer og Borgmesteren hos Kapitän zur See von Bonin i dennes Egenskab af Byens Kommandant om Eftermiddagen, men Byraadets Forhandler havde allerede været hos ham om Formiddagen. Kommandanten var da i sit allermest krigeriske Humør og skældte frygteligt ud paa alle Danske, der uden videre erklæredes for at være Sabotører og ikke mindst den Institution, Borgmesteren var Chef for. Han erklærede ikke længere at ville lade sig spille paa Næsen, og at Danskerne ikke længere maatte tro, at han var saa dum at sidde med foldede Hænder, medens tyske Anlæg og tysk Mandskab, for hvilket han

havde Ansvar her i Byen, udslettedes. Han havde derfor nu besluttet sig til at statuere et eftertrykkeligt Eksempel som en skaanselsløs Konsekvens af de Herrer Sabotørers vanvittige Ødelæggelser, og han fandt den nu givne Lejlighed til at rømme dette nye Bygningskompleks særdeles velegnet. Mødet genoptoges senere paa Dagen. Borgmesteren var kommet til Stede med Repræsentanterne for Ejendommen og begyndte med en skarp Paatale af den meningsløse Straffeforanstaltning at rømme Byens største Ejendom, hvorved udelukkende uskyldige danske Civilpersoner blev ramt.

Kommandanten for op og udbrød: „Jeg frabeder mig Deres Kritik! Ønskes Drøftelserne fortsat i denne Tone, afbryder jeg straks. Jeg ønsker ikke at polemisere om mine Beslutninger."

Mødet vilde herefter øjeblikkelig være sprængt, hvis ikke en af de tilstedeværende havde forevist Kommandanten Grundplanen over Bankkomplekset, der tillod en Afspærring af den nu angrebne Fløj, uden at de øvrige Bygningsdele behøvede at rømmes.

Det lykkedes at bevæge Kommandanten til at aflægge Huset et Besøg. Vandringen gennem den bombede Fløj, der delvis henlaa i Ruiner, vilde være for meget for Borgmester Stecher Christensens allerede den Gang ret angrebne Hjerte. Af Helbredshensyn havde han derfor foretrukket at hvile sig inde i Banken, hvor de danske Forhandlere senere skulde melde sig.

Da Kommandanten opdagede, at Borgmesteren ikke fulgte Rundturen, brusede han op paany: „Det er dog en uhørt Uforskammethed at kalde mig til et Møde for at hjælpe Byens Befolkning og derefter ikke vise mere Interesse for Sagen end at foretrække at sidde i magelige Stole, medens jeg for Deres Skyld maa piske op og ned ad Trapperne. Jeg konstaterer, at Byens Borgmester ikke har saa megen Interese for sine Medborgeres Vel, som jeg aabenbart maa have. Jeg beder Dem meddele Borgmesteren min Forundring over hans Opførsel."

Til Trods for disse alt andet end lyse Auspicier for et godt Udfald af Sagen gik Kommandanten til sidst med til at frafalde Kravet om Rømning af hele Bygningen, mod at den nævnte Fløj rømmedes og helt afspærredes fra den øvrige Del af Bygningen.

Det er ikke ganske udelukket, at v. Bonin stod bag ved de tidligere omtalte Begivenheder, den 2. December 1944, da en Del Borgere arresteredes som Gidsler. Tanken var ham i hvert Fald ikke fremmed. Kort Tid efter meddelte han en Dag til Kommunens Forhandler: „Det var oprindelig min Beslutning at holde alle de Danskere, som var i „Regina" Teatret i Aftes, tilbage til i Morgen i Anledning af en Telefonopringning om, at der var lagt Bomber i „Regina"-Bygningen. Men Kredse, der øjensynlig er Danskerne mere venligsindet end jeg, fik mig til at opgive min Beslutning."

Bonin var utvivlsomt respekteret stærkt paa Grund af sin Retfærdighedssans og Pligttroskab, men han manglede Evne til at vinde sine undergivnes Hengivenhed. Han forekom sine Omgivelser saa hjerteløs, at ingen glad henvendte sig til ham. En af hans Adjudanter, en Oberstleutnant, fortalte en Dag rystet, at „der Bonin", som de kaldte ham, havde været frygtelig vred og lige ved at slaa ham med knyttet Næve i Ansigtet!

En Uges Tid efter Kapitulationen havde Kommunens Forhandler Lejlighed til at se den stolte Kommandør for sidste Gang.

Under et Besøg i anden Anledning paa Øvelsespladserne bag Vester Allés Kaserne kom en bleg og mager Marinesoldat hen imod et Selskab af danske Tjenestemænd. Han bar den menige Mariners prunkløse Skraahue; han havde bar Hals under den falmede Matrosjakke og paa Fødderne blaa Gymnastiksko. Det varede forbløffende længe, før det gik op for de danske Tjenestemænd, at den magre, trætte Mand var Byens tidligere stormægtige tyske Ortskommandant, nu ribbet for alle gyldne Baand og Ordner, for Vaaben og Hæderstegn.

Man forudsaa, at man fik mange Vanskeligheder med Hr. v. Bonin. Det slog ogsaa til. Det varede ikke længe, inden man paany fik en Prøve paa hans hensynsløse Maade at behandle Byen paa. Den 9. Januar 1945 blev et tysk Militærautomobil, der stod ved Jakob Jensen-Stenen i Lystbaadehavnen, ødelagt ved en Eksplosion, der efter al Sandsynlighed skyldtes Sabotage. Kapitän Bonin reagerede omgaaende. Straks og uden Varsel lod han foretage en Afspærring af hele Lystbaadehavnen og Fiskerihavnen, saaledes at der ikke længere var Adgang dertil, idet Gaderne Gotlandsgade og Sibirien afspærredes ved en Pigtraadsspærring, hvor de munder ud i Kystvejen, mens Nordhavnsgade afspærredes ved Udsættelse af Skildvagter paa det Sted, hvor den skærer Sibirien. Afspærringen var saa rigoristisk, at der — i Modsætning til, hvad der ellers var Praksis — overhovedet ikke blev udstedt Ausweis til Danske, selvom de havde Arbejde paa det afspærrede Terræn. Selv ikke Leverandører til de Tyskere, der opholdt sig paa Terrænet, kunde komme derind. Afspærringen ramte ikke blot de Folk, hvis Erhverv var knyttet til den paagældende Del af Havnen, som Fiskere, Fiskehandlere o. lign., men ogsaa forskellige Erhvervsvirksomheder, som ligger paa det paagældende Havneterræn, som Aarhus Fiskeriauktion, Aarhus Mørtel-Compagni, Julius Jørgensens Maskinfabrik, Aarhus Yachtværft og Aarhus Centralværft. Alle disse Virksomheder maatte ligge stille som Følge af Afspærringen. Ogsaa paa anden Maade kunde den mærkes i Byen, bl. a. med Hensyn til Fiskeforsyningen.

En af Lederne af de Virksomheder, der blev ramt af Afspærringen, havde straks om Formiddagen opsøgt Kommandanten, men faaet en meget ublid Behandling. Fra Byraadskontoret foretoges samme Eftermiddag en Henvendelse til Kommandanturen om Ophævelse af Afspærringen, men

Kommandanten fastholdt stejlt sin Beslutning og afslog at foretage nogensomhelst Lempelser i Afspærringen. Byen kunde, sagde han, anbringe en Svellebro fra Kystvejen ved Mejlborg over Sporene ved Østbanegaarden til Baadenes Overvintringsplads ved Lystbaadehavnen og saaledes skaffe Adgang til de afskaarne Virksomheder. At Afspærringen, der efter v. Bonins Udtalelser var foretaget for at forhindre yderligere Sabotage mod Tyskernes Baraker og Anlæg paa det afspærrede Terræn, derved i nogen Grad blev illusorisk, generede ham aabenbart ikke.

Repræsentanter for de ramte Virksomheder havde om Aftenen en Drøftelse med Borgmester Stecher Christensen, hvorunder de henstillede, at den Nødvej, Kommandanten havde henvist til, anlagdes; de oplyste samtidig, at Statsbanerne ikke havde noget imod, at Vejen førtes over Sporene, blot vilde Banerne ikke have nogen som helst Udgifter dertil. Borgmesteren afslog imidlertid bestemt paa det Tidspunkt at gaa med til Anlæg af en saadan Nødvej. Der var ingen Mening i, sagde han, at man med det samme skulde bøje sig for en urimelig tysk Foranstaltning, der i sine yderste Konsekvenser kunde medføre stadig større Lammelser af Byens Tilførsler, saa meget mere som Afspærringen ikke var begrundet i fornuftige militære Hensyn, men i Virkeligheder var en Strafforanstaltning mod Byen, hvilket ogsaa med al Tydelighed fremgik deraf, at Afspærringen overhovedet ikke vilde kunne hindre Sabotage. I Stedet indsendtes en Protest til Ministeriet for offentlige Arbejder, hvorunder Havnene sorterer, med en Redegørelse for Sagen, idet man anmodede Ministeriet om at søge Afspærringen hævet.

I den kommende Tid havde Borgmesteren forskellige Henvendelser fra Repræsentanter for de forskellige Erhvervsinteresser, der var ramt ved Spærringen, om at faa Nødvejen anlagt, men Borgmesteren stod fast og afslog at gaa med til Anlæg af en saadan Vej, saa længe Resultatet af Ministeriets Forhandlinger ikke forelaa. Han tog selv til København og drøftede Sagen med Ministeriet, der ikke gav større Haab om et gunstigt Resultat. Midt i Marts Maaned kom Svaret fra Ministeriet, der meddelte, at Sagen havde været forhandlet baade med de tyske Myndigheder i Silkeborg og med det tyske Riges Befuldmægtigede, men Resultatet havde været negativt. Der Wehrmachtsbefehlhaber havde støttet v. Bonin, og der var herefter ikke noget at gøre. Bonin havde været den stærkeste, og Byen maatte anlægge Nødvejen.

Den 25. Januar s. A. lod Kommandanten paany foretage store Arspærringer af Havnearealer, navnlig i Sydhavnen. Krigsmarinen havde tidligere afspærret andre Havnearealer og havde nu ialt taget 65 pCt. af Havnens Landareal. Disse Afspærringer var dog ikke saa strenge som i Lystbaade- og Fiskerihavnen, idet der kunde gives Ausweis til Personer, som havde lovligt Ærinde paa de afspærrede Omraader, men Afspærrin-

Fot. Robert Leth Jørgensen

Udsigt over Aarhus Havn i Sommeren 1944. Tyske Skibe har sendt Spærreballoner op til Beskyttelse.

Natten til den 1. Oktober sprængte „Kolding-Gruppen"s Terrorister Aarhus-Hallens Restaurant i Luften. Fem Mennesker blev dræbt. Tilvenstre Resterne af Ejendommen i Sct. Knudsgade, hvor Restaurantens Hovedindgang fandtes, med de dræbte Familiers Lejligheder. Nedenfor bærer Falck-Folk en af de Dræbte bort.

Fot. Øverst Ib Hansen, nederst Poul Nielsen

Branden i Aarhus-Hallens Restaurant paa sit Højdepunkt. Fot. Robert Leth Jørgensen

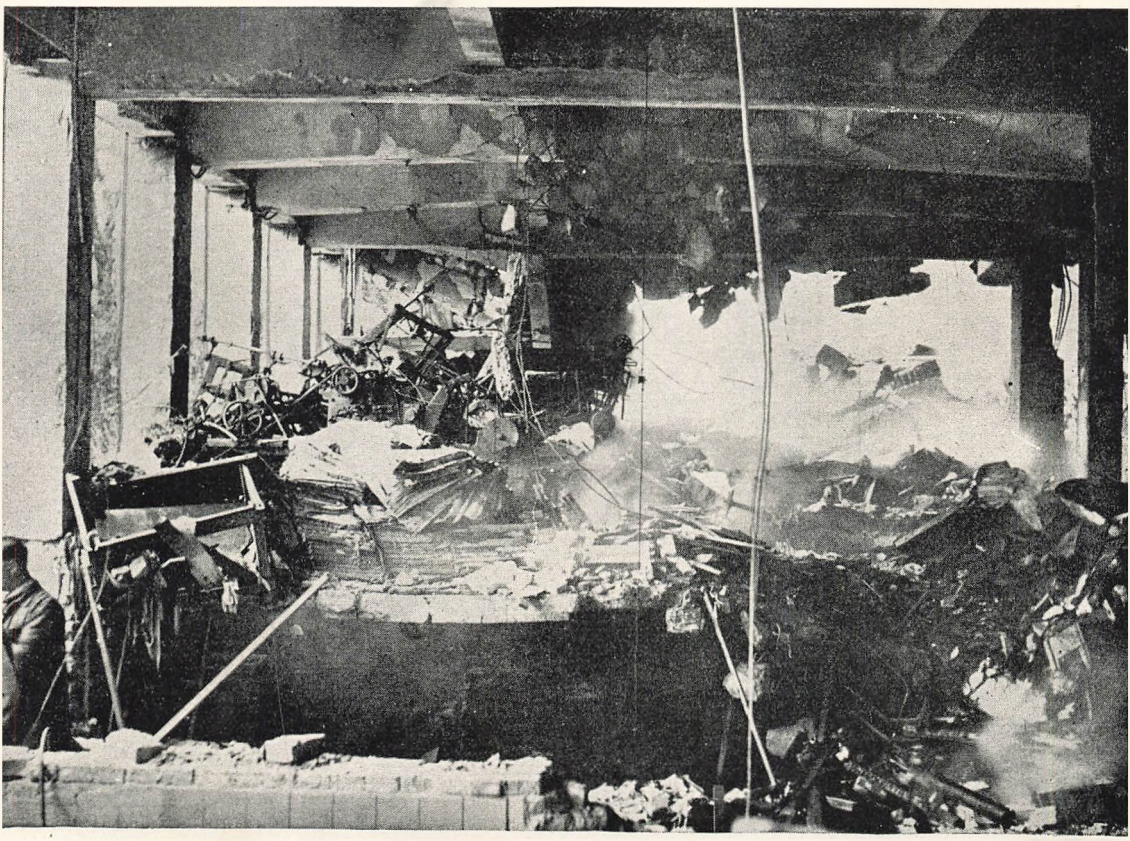

Den 9. Oktober 1944 var det Demokratens Tur. Her ses den fuldkommen ødelagte Trykkerihal. Fot. Mundus

Fot. Robert Leth Jørgensen

En af de store Beskyttelsesbunkers paa Bispetorvet Sommeren 1944.

Fot. Skabelund (øverst) og Robert Leth Jørgensen (nederst)

Rørene til de store Bunkers køres gennem Aarhus. Tilvenstre: Opløbet foran en Aarhus-Cigarhandler, som handlede „sort". Utilfredse med dette tog de andre Kunder, da Politiet var blevet arresteret af Tyskerne, sig selv til Rette (Efteraaret 1944).

Paa Foranledning af Indehaveren af den ved Side 97 afbildede Cigarforretning gør Redaktionen opmærksom paa, at det her drejer sig om et Tilfælde, hvor Folk paa Gaden under de lovløse Tilstande tog sig selv tilrette, idet de formentlig forvekslede denne Forretning med en anden. Der er da heller aldrig rejst Sag, endsige Tiltale mod den paagældende som SORTBØRS-CIGAR-HANDLER, hvorfor Udtrykket beklages.

gen var selvfølgelig i høj Grad generende for de Virksomheder, der laa paa de afskaarne Arealer, ligesom det ogsaa virkede lammende paa Havnen, at saa store Dele deraf unddroges normalt Brug.

Grunden til den sidst foretagne Afspærring, der i Stil med Hr. v. Bonins Praksis var foretaget uden forudgaaende Meddelelse til Havneledelsen eller Byraadet, var man ikke klar over, men man formodede, at det var et Skridt i Retning af helt at gøre Aarhus til en Krigshavn, efter at de tyske Østersøhavne nærmede sig deres fuldstændige Ødelæggelse.

Man bad i en Skrivelse til Ministeriet for offentlige Arbejder Ministeriet om paa det skarpeste at ville protestere mod Afspærringen, idet det meget karakteristisk i Skrivelsen hed, at man ikke fra Byens Side havde foretaget nogen Henvendelse til Kommandanten om Sagen, da man af tidligere Erfaring vidste, at det intet nyttede. Protesten fik ikke noget Resultat.

Endnu en Gang var Havnen ude for Overraskelser. Den 9. April 1945 tog den tyske Marine Havnens to Bugserbaade S/S „Hermes" og S/S „Aros" og besatte dem med tysk Mandskab, mens Bugserbaadenes danske Mandskab skyndsomst gik under Jorden. Byraadet affattede straks en Protest til Ministeriet for offentlige Arbejder, men inden Protesten var afsendt, afleverede Tyskerne Baadene. De havde nemlig opdaget, at deres uøvede Mandskab overhovedet ikke var i Stand til at manøvrere med de kraftige Baade, bl. a. havde de været ved at kuldsejle den ene i Havnen. —

Hr. v. Bonins Afspærringstrang holdt sig ikke alene til Havnen. Om Natten mellem Mandag den 5. og Tirsdag den 6. Februar 1945 fandt der en lang Række Sabotager Sted paa hele den østjydske Længdebane og stærkest paa Strækningen Aarhus—Vejle. Disse Sabotageaktioner var naturligvis tidsfæstet netop til den Nat, hvor betydelige Troppetransporter var paa Vej sydpaa fra Norge for at forsvare Rigshovedstaden. Som Straffeforanstaltning dekreterede Byens forvaagede Kommandant, at danske Rejsende ikke kunde faa Adgang til Hovedbanegaarden mere (!) Man henvendte sig straks til Standortkommandanturen, hvor man efter lang Ventetid fik en Samtale i Gang. Klokken var de ca. 8. Man anførte i Samtalens Løb, at flere Hundrede Rejsende fra Aarhus siden om Morgenen før Kl. 7 havde staaet med Smaabørn og megen Bagage uden for Hovedbanegaarden, og at det retfærdigvis ikke burde gaa ud over danske Civilpersoner, at Sabotører foretog Sprængninger paa Banestrækningerne, og at det formentlig i Krigens sidste Tid ikke var klogt af Kommandanten at haandhæve en saa drastisk Foranstaltning overfor den danske Befolkning. Kommandanten tog denne Meningstilkendegivelse unaadigt op og frabad sig i en absolut bestemt og ikke særlig venlig Form at blive gjort bekendt med Forhandlerens „weltpolitische Anschauungen".

Efter nogen Drøftelse indgik han dog lidt før Kl. 9 paa at ville ophæve Afspærringen og lade de ordinære Eksprestog mod Syd og Nord afgaa med ca. 2 Timers Forsinkelse. Man opsøgte straks den vagthavende Stationschef paa Hovedbanegaarden. Han lovede at ville tilbageholde begge Togene en kort Tid, saafremt der efter Forhandlerens Skøn var Udsigt til, at der snart vilde blive givet fri.

Endnu medens denne Samtale førtes, indfandt Kommandanten sig paa Stationen og blev af en Oberleutnant, der havde været Vagtkommandør paa Banegaarden om Natten, underrettet om, at Restauratøren paa Hovedbanegaarden havde nægtet at aabne sine Lokaler for Servering til tyske Orlovssoldater, der var strandede paa Stationen paa Grund af Banesprængningerne.

Kommandanten udbrød: „Det er en vanvittig Uforskammethed og en Krænkelse mod den tyske Værnemagt og af mig som Byens Kommandant. Men, mine Herrer, nu er jeg Herre her, og jeg forlanger, at der bliver aabnet i Restaurationen med det samme. Jeg vil tale med Restauratøren."

Da Restauratøren lidt efter indfandt sig, spurgte Kommandanten arrigt, hvem det var, og fik som Svar, at det var den Restauratør, han selv havde ønsket at tale med. Kommandanten snurrede rundt paa Fliserne i Forhallen og brølede: „De er en uforskammet Mand. Jeg vil ikke tale med Dem," og vendt mod Forhandleren: „Hvis dette gentager sig, lader jeg Restauratøren fængsle af det tyske Feldgendarmeri og lader ham sende i Koncentrationslejr i det dybeste Tyskland. Jeg agter ikke længere at lade mig spille paa Næsen af de frække Danske."

Da man forsøgte at gøre Kommandanten begribeligt, at Restauratøren har sine ganske faste Ordrer og Tjenestevilkaar, der bl. a. indeholder Forbud mod at servere uden for normal Toggang, sagde Kommandanten:

„Der er fuldstændig normal Toggang — altsaa for tyske Soldater."

Man forklarede ham, at saa længe de danske Rejsende maatte staa i timevis paa Banegaardspladsen uden at vide, om de kunde komme med Tog eller ej, var Toggangen ikke normal i Aarhus, og saa længe skulde Restaurationen være lukket. Det var en Ordre fra Generaldirektoratet og faste Vilkaar for Restaurationens Drift. Forhandleren tilføjede: „Men det vil sikkert interessere Generaldirektøren, at De, Hr. Kommandant, nu har overtaget Jernbanens Drift i Aarhus." Kommandanten svarede: „Det var min Hensigt, da jeg kom hertil, at hæve Afspærringen. Nu vil jeg betænke mig paa det."

Han forsvandt derefter for at foretage en af de utallige Inspektioner af Perronerne og Ankomsthallen, der havde afbrudt Samtalen. Han vendte pludselig tilbage fra Perronerne, og idet han strøg tæt forbi Forhandleren, hvislede han: „Der er frit her," hvorefter han uden at tage Afsked forsvandt. De opstillede Vagtposter ved den eneste tilgængelige Adgang

fra Banegaardsplads blev inddraget, og Publikum stormede mod Togene.

Endnu en sidste Gang skulde man blive stillet overfor et af v. Bonins absurde Afspærringspaafund.

Medens Jernbanesabotagen flammede over Jylland, og ordinær Toggang efterhaanden var en saga blott, fik han det Indfald at afspærre Bruunsbro, idet han mente hermed at kunne forhindre, at der fra Bruunsbro blev foretaget Sabotage ved Nedkastning af Sprængstof paa Banelegemet (!) Den egentlige Grund var vel nok snarere, at der den 2. eller 3. Maj 1945 fandt nogle voldsomme Skydninger Sted paa Perronerne og fra Skrænterne paa begge Sider af Banelegemet. Efter det oplyste drejede det sig om Vasal-Soldater af østrigsk og ungarsk Herkomst, som endelig havde indset, at Krigen var haabløst fortabt for Tyskland, og at deres Transport til Berlin kun vilde blive Kørsel til Slagtebænken. von Bonin var rykket ud med stort Mandskab for at nedkæmpe Uroen. Han omgærdede Episoden paa Stationen med stor Hemmelighedsfuldhed og troede heller ikke, Byraadet var bekendt med den virkelige Grund til hans ekstraordinære Skridt til at spærre Broen. Han uddybede de nærmere Planer, der gik ud paa i Dagtimerne kun at holde en ganske smal Passage aaben over Broen, saaledes at det vestlige Fortov og hele den østlige Kørebane skulde afspærres. I Nattetimerne skulde der være fuldkommen Afspærring. Kommandanten forespurgte, om man fra Kommunalbestyrelsens Side vilde underrette samtlige Butikshandlende i Bazarerne paa Broens østlige Side om, at deres Forretninger skulde forlades med eller uden Fjernelse af Varelager, samt meddele Byvagten, at Afspærring vilde blive etableret og ønskedes opretholdt af Byvagten. Man meddelte tilbage, at man fra Kommunens Side beklageligvis ikke kunde bistaa ved at underrette de handlende om den forestaaende Afspærring, ligesom Byvagten ikke kunde paatage sig Bevogtningsopgaven. Da han fastholdt sit Forlangende, begærede man, for at vinde Tid, Sagen udsat for at forelægge den for Borgmesteren. Man naaede aldrig at give ham Svar i Sagen. Kapitulationen satte en Bom for Hr. v. Bonins videre Udfoldelser.

I det sidste Aar af Besættelsen øgedes den tyske Terror mod den danske Befolkning i et stigende Tempo. Tyskerne og deres danske Haandlangere syntes særlig at have udset sig Aarhus som Offer. Deres Ødelæggelseslyst rasede lige løssluppent mod store og smaa Ejendomme, mod Beboelses- og Forretningsbygninger; paa Banegaardsplads, i Ryesgade, i Søndergade, i Guldsmedgade, i Nørregade og mange andre Gader laa Ruiner, der vidnede om den mærkelige tyske Trang til at lade sit Raseri gaa ud over døde Ting. Heller ikke Raadhuset gik Ram forbi.

Det var selvfølgelig ogsaa for fristende at lade Byens Hus, dette smukke og nye Hus, ligge urørt hen.

Natten til den 14. Marts 1945 eksploderede en kraftig Sprængbombe, der var lagt for Enden af Høj Fløj af Raadhuset (den høje Bygning mod Parkalle), hvor den mødes med Lav Fløj (den lave 3-Etages Bygning ved Parkalle med det buede Tag).

Det var ikke første Gang, at Raadhuset havde lidt Skade under Krigen. Den 21. Februar 1944 eksploderede en Bombe, der var lagt udfor Købmand Randrups Forretningslokaler i Handelsbankens Hus ved Raadhuspladsen. Ved Eksplosionen knustes et stort Antal Ruder i Raadhuset, og Inventaret fik forskellige Skrammer. Skaden oversteg dog ikke ca. 80.000 Kr. Ved Havnekatastrofen den 4. Juli 1944 knustes ogsaa en Del Ruder i Raadhuset til et Beløb af ca. 30—35.000 Kr. Den 21. Februar 1945 skete der et direkte Angreb paa Raadhuset, idet en Bombe eksploderede ved Indgangen til Folkeregistret i Parkalle. Atter knustes en Del Ruder, men der var tillige Skade paa selve Bygningen og nogen Inventarskade. Denne Gang udgjorde Skaden ca. 150.000—200.000 Kr. Men Eksplosionen den 14. Marts 1945 overgik alt. Hele Lav Fløj blev næsten fuldstændig ødelagt, lige med Undtagelse af Parterre-Etagen. Det store Lokale paa 2. Etage, hvori Kommunens Hovedkasse er installeret, og alle Kontorlokaler paa 3. Etage blev helt raseret. Ogsaa i Høj Fløj skete store Ødelæggelser, og en Række Kontorer op igennem Etagerne blev fuldstændig ødelagt. Desuden gik en Mængde Inventar til. Skaden anslaas i det hele til ca. 1,1 Mill. Kroner.

Der var ingen Tvivl om, hvem der havde lagt Bomberne. Der var flere, der den foregaaende Dag om Eftermiddagen og om Natten, før Eksplosionen indtraf, havde set en af disse mystiske benzindrevne Biler, som altid blev iagttaget i Byen, førend Terroraktionerne skete, kredse omkring Raadhuset. Desuden blev det efter Undersøgelse af Bombens Sprængstykker hurtigt fastslaaet, at den var af tysk Fabrikat. Iøvrigt er det efter Kapitulationen bevist, at Aktionen mod Raadhuset var en Terrorhandling, foretaget af nogle danske Gestapo-Haandlangere.

Det var i og for sig heller ikke saa mærkeligt, at Raadhuset skulde gøres til Genstand for en saadan Aktion, for indenfor Raadhuset foregik der en udstrakt illegal Virksomhed. For det første en mere „officiel", der bestod i, at paalidelige Folk i den kommunale Administration i stor Udstrækning foretog Uddeling af Rationeringsmærker til alle, der af politiske Grunde var tvunget til at opholde sig her under Jorden eller som maatte forsvinde paa ubestemt lang Tid herfra. De samme Myndigheder forestod tillige Udstedelse i stor Stil af falske Legitimationskort, hvor kun Billedet svarede til Indehaveren, og for at disse Legitimationskort skulde kunne bevare deres Værdi, var det nødvendigt, at der tillige

i Folkeregistrets Kartoteksskabe fandtes Personkort af et Indhold svarende til Legitimationskortenes Paalydende, saaledes at Tyskerne kunde beroliges, saafremt de foretog Kontrolopringninger. For at være yderligere forsigtig og indblande færrest muligt i disse Transaktioner udfærdigedes Personkortene oftest i Nattens Timer, saa snart alt var stille paa Raadhuset, og anbragtes i de rigtige Skabe, saaledes at Personalet om Morgenen intet kunde bemærke.

Desuden foretog de kommunale Myndigheder ialt i 20 Tilfælde Vielser „under Jorden", idet baade Brud og Brudgoms Dæknavne indførtes i Journal og Ægteskabsbog. Man bad altid de paagældende om ved Befrielsen at henvende sig for at faa udstedt ægte Vielsesattest og Ægteskabsbogen ændret i Overensstemmelse med de faktiske Forhold. Dette er da ogsaa uden Undtagelse sket med alle „de underjordiske Par".

Men dernæst foregik der en direkte illegal Virksomhed, idet Raadhusforvalter *Halding*, der var virksomt med i Modstandsbevægelsen, i sin Bolig paa Raadhuset i vidt Omfang husede allierede Faldskærmsjægere og Sabotører, ja, ligefrem havde Lazaret for dem i Raadhuset, ligesom Frihedskæmperne i Raadhusets Kældre holdt Skydeøvelser. Desuden holdt en illegal Gruppe Møder i et hemmeligt Rum paa Raadhuset, som skulde have været brugt til Kontor for de tidligere omtalte Partirepræsentanter i Tilfælde af, at de traadte i Funktion.

Da Borgmesteren i August 1944 opsøgte Kriminalrat Schwietzgebel for at undersøge, hvorledes Landet laa med Hensyn til Indgivelse af Ansøgninger om Frigivelse af Politimester Hoeck, som det tyske Sikkerhedspoliti paa det Tidspunkt holdt arresteret, og Stadsingeniør *Rambøll* og Forvalter *Skjødt*, gjorde Schwietzgebel Borgmesteren opmærksom paa, at der foregik en stor illegal Virksomhed paa Raadhuset, dels paa Folkeregistret, hvor en Kontorassistent havde udstedt falske Legitimationskort i betydeligt Omfang, dels i Raadhusets Kælder, hvor der havde været oplagret Vaaben. Borgmesteren lod selvfølgelig ganske uforstaaende og forklarede Schwietzgebel alle de Forholdsregler, som han havde truffet for at umuliggøre saadan Virksomhed. Schwietzgebel maa øjensynlig have følt sig beroliget, for Raadhuset fik i lang Tid Lov til at være i Fred.

Kort før Jul 1944 foretog Gestapo imidlertid en Søndag Eftermiddag en Razzia paa Raadhuset, og mens Raadhusforvalteren samtidig forduftede ud ad en anden Udgang, fandt Gestapofolkene i Raadhusets Kælder i et lille uanseligt Rum en Duplikator tilligemed et Oplag af det illegale Aarhus-Blad *Budstikken* samt en Del Makulatur fra Bladet.

Raadhusforvalteren maatte gaa under Jorden, men forinden røbede han overfor Borgmester Stecher Christensen, at Raadhuset, hvad Borgmesteren var fuldstændig uvidende om, var spækket med Vaaben og Ammunition af alle Slags. Den Gruppe, hvortil Raadhusforvalteren hørte, havde

brugt Raadhuset til Vaabenoplagring. Det er Synd at sige, at Borgmesteren blev glad ved den Oplysning. Tyskerne var paa det Tidspunkt saa desperate som nogensinde, og havde Gestapo opdaget den Rolle, Raadhuset spillede som Arsenal, var det sikkert blevet sprængt i Luften og helt jævnet med Jorden, ligesom en saadan Opdagelse efter al Sandsynlighed havde medført Konsekvenser for Borgmesteren, forskellige kommunale Tjenestemænd og maaske hele Byraadet.

Nu lovede den paagældende illegale Gruppe at drage Omsorg for Fjernelsen af Vaabenlageret fra Raadhuset i Løbet af de følgende Dage. Det skete ikke uden nervepirrende Momenter, idet det tyske Sikkerhedspoliti samtidig flere Gange dukkede op paa Raadhuset i Haab om at fange Raadhusforvalteren. Det lykkedes trods alt at faa Vaabenlageret bort i god Behold, og der var flere, der aandede lettet op, da det var sket.

I denne Forbindelse kan maaske nævnes, at en af de Folk fra det tyske Sikkerhedspoliti, der havde foretaget Razzia i Raadhusforvalterens Lejlighed, kom op paa Byraadskontoret og meddelte, at Sikkerhedspolitiet gennem en af deres „Vertrauungsleute" (det er et pænt Ord for Stikker) hos Modstandsbevægelsen havde faaet at vide, at Modstandsbevægelsen vilde bortføre Aarhus Folkeregister i Løbet af Natten — det var kort efter den Tid, da Folkeregistrene i Odense, Aalborg og andre Byer var blevet fjernet af revolverbevæbnede Mænd. Man troede ikke rigtigt paa den Meddelelse (og fik, da Tyskerne var gaaet, ogsaa gennem de Forbindelser, Byraadskontoret havde med Modstandsbevægelsen, bekræftet, at Meddelelsen var urigtig), men fattede i Stedet Mistanke om, at det snarere var en Fælde, Sikkerhedspolitiet opstillede for at se, om man vilde lukke Øjnene og lade Modstandsbevægelsen uantastet løbe med Registret. Man gav derfor i Tyskerens Paahør demonstrativt Besked om en kraftig Forstærkelse af Vagterne i Raadhuset, og henstillede til ham om at udvirke, at Sikkerhedspolitiet udlaante Revolvere til Raadhusets Vagtmandskab, hvad der selvfølgelig blev afslaaet. Natten forløb i Ro, og man hørte ikke siden noget om Aktionen mod Folkeregistret.

Under en natlig Razzia paa Raadhuset medtog Sikkerhedspolitiet en Raadhusbetjent, iøvrigt Borgmester Stecher Christensens Broder, fordi en anden Raadhusbetjent, der ikke var helt uden Forbindelse med illegalt Arbejde, efter af Tyskerne at have faaet Tilladelse til at hente sit Nøgleknippe, som var blevet hængende i Raadhusets Hoveddør, benyttede Lejligheden til at forsvinde ud i Mørket. Borgmester Stecher Christensen opsøgte Sikkerhedspolitiet i Anledning af Arrestationen. Han traf ikke Kriminalrat Renner, men Souschefen, Kriminalinspektor *Johannssen*, overfor hvem Borgmesteren i stærke og ramsaltede Ord sagde sin (og alle Danskes) usminkede Mening om Gestapo og dets Metoder. I mere end en halv Time blev Borgmesteren ved, og hver Gang den forbløffede Kriminal-

inspektor søgte at komme til Orde, sagde Borgmesteren: „Det er mig, der taler, Johannssen, De maa vente, til jeg er færdig" eller „Lad være med at afbryde mig, jeg vil først være færdig." Borgmesteren sagde blandt andet:

„Jeg foragter Deres Metoder og Deres Haandlangere. Jeg forstaar ikke, at det tyske Sikkerhedspoliti virkelig maa nøjes med saa slette Medarbejdere som det Kobbel Landsforrædere og Stikkere, De har i Deres Tjeneste," og senere: „Jeg foragter Deres Metoder, som er i Strid med, hvad vi forstaar ved nordisk Retsopfattelse. Jeg hader Deres Luskeri, Deres Sandhedsfordrejelse og hele den underfundige Maade, hvorpaa De optræder i Byen. Jeg ved — og hele Byen med mig ved — at Planerne om Snigmord paa mine Landsmænd udklækkes i disse Kontorer og udføres af den danske Vagt uden for Deres Dør." Det var saa meget modigere gjort, som det var udenfor al Tvivl, at Tyskerne havde et godt Øje til Borgmesteren. Allerede i Begyndelsen af 1943 havde det danske Kriminalpoliti opsnappet en Samtale paa en Restauration her i Byen mellem to Danskere, der var i tysk Sold, om at Borgmesteren skulde skydes, og Borgmesteren havde dengang efter Raad fra Kriminalkommissær *Himmelstrup*, der gjorde Borgmesteren bekendt med den nævnte Samtale, anlagt Revolver. De to tyske Haandlangere var ganske vist senere blevet likvideret af Modstandsbevægelsen, der havde et Mellemværende at gøre op med dem, men dermed var det ikke givet, at Faren var drevet over. I Anledning af en Ekspropriationssag angaaende en saboteret Ejendom blev Borgmesteren af Ejeren, en herværende Næringsdrivende, der havde Sønner i tysk Sold, en som Soldat paa Østfronten og senere Italiensfronten, en som Marinevægter og en, som mistænktes for at være Medlem af en af de Terrorgrupper, der hærgede Byen, blevet indklaget for Værnemagten, i hvilken Anledning Borgmesteren maatte møde til Forhør i Kommandanturen i Østergade. Da Værnemagten ikke vilde gøre noget ved Sagen, henvendte Ejeren sig til Dr. Best med en fornyet Klage over Borgmesteren. Denne Sag verserede endnu ved Kapitulationen. Man var vidende om, at den paagældende Ejers Sønner havde fremsat flere Trusler mod Borgmesteren.

Det var iøvrigt ikke alene Borgmesteren, der var i Fare. Efter Kapitulationen er det kommet frem, at to Terrorgrupper ialt fem Gange har været ude for at likvidere den Tjenestemand paa Byraadskontoret, der de sidste Aar førte Forhandlingerne med Tyskerne.

Sikkerhedspolitiet, der øjensynlig havde opdaget, at det ikke var særlig populært i Byen, havde indhegnet Politistationen, Mejlgade 1, og Naboejendommen, Mejlgade 3, med tætte Pigtraadsspærringer og havde herved afspærret Mejlgades vestre Fortov og Halvdelen af Kørebanen. Samtidig havde de udstillet dansktalende Vagtposter i SD Politiuniform.

Gang paa Gang modtog Byraadskontoret personlige og telefoniske Besværinger fra navngivne Borgere, der udsattes for sjofle Tilraab fra disse Vagtposter, som patrouillerede indenfor Pigtraadsspærringen. Det var især ældre Mennesker, der havde vanskeligt ved at forstaa, at de kun maatte benytte Gadens østre Fortov.

I den Anledning foretog man flere Henvendelser til Kriminalrat Renner, overfor hvem man fremhævede det usømmelige i, at han ikke alene benyttede vore Landsmænd til denne udfordrende Vagttjeneste, men ogsaa tillod disse samme Danske at udvise en udfordrende Optræden.

Disse Henvendelser, som Renner altid beredvilligt paahørte, endte med et Tilsagn om at optage Sagerne til Undersøgelse, men noget synligt Spor satte disse gentagne Henvendelser sig ikke; Publikum, navnlig Kvinder, blev indtil Sammenbrudet ustandselig krænket, naar de var tvunget til at gaa forbi de to Bygninger. Det er endog hændt, at Kvinder med smaa Børn ved Haanden har oplevet, at der er foretaget Ladegreb og sigtet paa dem fra de ungdommelige Landsforræderes Side.

Ogsaa paa anden Vis gjorde disse danske Hjælpere sig bemærkede. Fra Luftværnet, der havde Tjenestekontor overfor de tyske Politistationer, modtoges Besværinger fra de LB-pligtige om, at de ustandselig forulempedes, naar de tjenstligt var paa Vej til eller fra Luftværnskontoret.

En Dag under et Møde herom udbrød Renner med pludselig Heftighed og Truen i sin Holdning: „Jeg kan benytte denne Lejlighed til at meddele, at jeg under ingen Omstændigheder længere vil finde mig i den sjofle Holdning, Deres Landsmænd i Kommunens Ejendom i Mejlgade 4 (der benyttes som Husvildebolig) udviser overfor vore Folk. De danske Kvindfolk hænger ud af Vinduerne og raaber paa forsmædende Maade til Vagtposterne, og naar der er Luftalarm, klapper navnlig de kvindelige Beboere begejstret i Hænderne til de engelske Flyvere og raaber paa engelsk til hinanden og provokerer derfor ustandseligt mine dansktalende Vagtfolk til Handling. Jeg har i Dag givet Ordre til, at enhver, der raaber fra Vinduerne i Mejlgade 4, vil blive skudt, ligesom der vil blive skudt gennem alle aabne Vinduer deroppe. Jeg har givet Vagterne Ordre til at foretage en voldsom Aktion mod disse asociale Individer, og en skønne Dag rømmer jeg ganske simpelt Huset, lader det overfladisk istandsætte og rengøre og belægger det med mine Folk, hvis jeg ikke sprænger Huset i Luften og sender Folkene i Koncentrationslejr."

Kommunen fandt det rigtigst at underrette Beboerne om denne Udtalelse og indskærpe Forsigtighed. Om det har hjulpet, ved man ikke, men Kriminalratens Trusler kom i hvert Fald ikke til Udførelse, muligvis fordi han fik andet at tænke paa.

Umiddelbart før Kapitulationen modtog Borgmesteren Rapport fra Byvagten om, at enkelte Medlemmer af Byvagten under Patrouillering paa

Gaderne var blevet forulempet af uniformerede Medlemmer af det saakaldte Hipo-Korps.

Der blev rettet ny Henvendelse til Sikkerhedspolitiet, der bestred at kende noget som helst til Hipo-Folk i Aarhus, og i alt Fald var der ikke Hipo-Folk hos Sikkerhedspolitiet. Det henviste til et Kontor paa Vester Alles Kaserne, hvor der var indrettet Tjenestested for 2. Kompagni af det berygtede Schalburg-Korps. Indgangen til dette Tjenestested var forsynet med et over ½ m højt Dødningehoved i Sølv, hvorpaa stod det yderst betegnende Navn „Røverborgen". Tjenestestedet blev ledet af en Untersturmbannführer (Premierløjtnants Rang) *K. K. Søborg*, der iøvrigt tidligere havde været Løjtnant i den danske Hær.

Han hævdede, at hans Kompagni udelukkende var beskæftiget med Udrykningsopgaver og kun optraadte som Hjælpestyrker for det tyske Ordenpoliti i Tilfælde af Gadeuroligheder m. v. Hans Folk var ikke Hipo-Folk, og det var heller ikke ham bekendt, at der fandtes et Hipo-Korps i Byen. Han karakteriserede selv Hipo-Folkene som „uorganiserede Individer uden militær Tugt og af lav moralsk Kvalitet," medens hans egne Schalburgfolk var under streng Disciplin og af bedste Sort. Det sagde han i hvert Fald. Som Udtryk for sin gode Vilje tilbød han Assistance til Eftersøgning af de Terror-Folk i tysk Tjeneste, der kort Tid forinden havde skudt de to Byvagter paa Lille Torv. Man betakkede sig og opgav videre Søgen efter Hipo-Folk. Det blev ogsaa overflødigt, da Kapitulationen indtraf kort efter.

De sidste Maaneder af Besættelsen kan nærmest karakteriseres som en Folkevandringens Tid. Tyskerne trak deres Soldater hjem fra Norge. Næsten daglig kom der vandrende lange Kolonner af sløve, altopgivende Soldater med trætte, udsultede Heste og Vogne og Køretøjer af alle Slags. Denne Invasion betød, at Tyskerne skulde bruge yderligere Plads, hvilket medførte, at Aarhus-Hallen og Missionshuset „Carmel" i Nørre-Allé blev beslaglagt.

Samtidig var Tyskerne begyndt at føre saarede Soldater fra Tyskland og tyske Flygtninge her til Byen. Dette betød igen, at Tyskerne skulde bruge mere Plads. I Begyndelsen af Marts 1945 blev de to store kommunale Skoler, Finsensgades Skole og Skovvangsskolen, beslaglagt. Fra Byraadskontoret protesterede man skarpt mod Beslaglæggelsen og søgte telefonisk Assistance hos Stiftamtmand Herschend i Silkeborg. Men intet nyttede. Tyskerne tog Skolerne i Besiddelse, og samme Dag belagdes Finsensgades Skole med Underofficerselever, der skulde uddannes. De blev der kun en Uges Tid, og Skolen blev derefter benyttet til Lazaret for saarede Soldater.

Beslaglæggelsen af de to Skoler betød et Sammenbrud for Skolegangen i Aarhus kommunale Skoler. Der stilledes en Nødplan paa Benene for Undervisningen forskellige Steder, i de private Skoler i den Tid, disse Skoler var ledige, d. v. s. navnlig om Eftermiddagen, i Missionshuse, Kirker, Hospitaler, kommunale Bygninger, Lagerlokaler m. v. Det siger sig selv, at en effektiv Undervisning ikke kunde ske paa denne Maade. Men det blev værre endnu.

I stigende Tal rullede de lange og overfyldte Lazarettog til Aarhus. Man kan ikke sige, at Tyskerne ikke udnyttede de Lokaler i Aarhus, de brugte til Lazaretter. Patienterne laa overalt i to, nogle Steder i tre Lag, stuvet saa tæt sammen som overhovedet muligt, og med Tilsidesættelse af alle hygiejniske Forskrifter. Men Pladsen forslog ikke til den stadig stærkere Strøm af saarede sydfra.*) Tyskerne maatte have mere Plads og beslaglagde omkring Midten af Marts 1945 Fjordsgades Skole og kort Tid efter Ingerslevs Boulevards Skole, begge Kommuneskoler, samt en Del af Teknisk Skole ved Ingerslevs Boulevard, alt til Lazaretbrug. Med Beslaglæggelsen af de to Kommuneskoler blev Jorden slaaet væk under den Nødplan, der var lagt for Undervisningen, og Skolegangen i de kommunale Skoler var dermed definitivt brudt sammen. Samtlige Kommuneskoler i Byen med Undtagelse af Paradisgades Skole, Valdemarsgades Skole og Frederiksallés Skole, i hvis Gymnastiksale (og nogle Steder i Sangsalene) der boede Husvilde, samt Marselisborg Skole og Christiansgades Skole var taget. Der blev ganske vist lagt en ny Plan, men Undervisningen foregik saa mange Steder — Eleverne fra en enkelt Skole blev saaledes undervist tolv forskellige Steder — at der snarere end Undervisning var Tale om Beskæftigelse af Eleverne.

I Kælderen til Ingerslevs Boulevards Skole havde man just i Henhold til Aftale med Indenrigsministeriet indrettet en Karantænestation til Aflusning af de tyske Flygtninge, idet man haabede at faa de tyske Myndigheders Indforstaaelse med, at Flygtningene, naar de kom til Byen, førtes igennem denne Anstalt. Det viste sig overflødigt, da Tyskerne havde en endnu større Anstalt i Gennemgangslejren ved Ellemarksvej. Da Skolen blev beslaglagt, vilde man flytte Aflusningsovnen ud til Marselisborg Hospital og havde i den Anledning en Del Vanskeligheder med den Overlæge, der skulde forestaa Lazarettet paa Skolen, om Forstaaelsen af Beslaglæggelsesdekretet. Først vilde Overlægen have Ovnen, saa gav han Afkald paa den, og saa vilde han have den igen. Til sidst maatte man anmode Stiftamtmand Herschends Kontor i Silkeborg om at prøve at redde Ovnen. Det lykkedes ogsaa efter en Del Forhandlinger med det tyske Hovedkvarter.

---

*) Ved Kapitulationen var der ialt ca. 3000 saarede tyske Soldater i Byen.

Samtidig med de saarede kom Strømmen af Flygtninge til Byen. Var man ikke glad for de saarede, var man det endnu mindre for Flygtningene; Flygtningespørgsmaalet gav i det hele Anledning til mange Gnidninger mellem Bystyret og Kommandanturen. Kommandanten, v. Bonin, stillede ustandseligt Krav om Byraadets Bistand til at skaffe Skoler eller andre store Bygninger, hvor Flygtningene kunde indkvarteres, snart Trambusser eller Rutebiler til Transport af syge og gamle Flygtninge fra Godsbanegaardens Afladningsrampe, snart Bistand ved Fremskaffelse af Kister og Plads paa Kirkegaardene, Krav, som Byraadet saa vidt muligt afslog.

De Scener, der udspilledes ved Flygtningetogenes Ankomst i Mølleengen, beviste ubarmhjertigt, at „Herrefolket"s Saga var forbi. Mange af Flygtningene havde været undervejs i Maaneder, først til Fods fra Pommerns og Østpreussens Krigsskuepladser og i Hestevogne eller Lastbiler til Opsamlingsstederne ved Havnebyerne eller store Jernbanestationer, videre i Kreaturvogne, hvor hver Aabning ud mod det frie maatte tilskoddes og tætnes med Halm for at holde Kulden ude, ventende i timevis paa Mad, som ikke kunde fremskaffes, naar Togene løb ind paa Stationerne i Øst- og Nordtyskland. Naar de endelig naaede Rejsens Maal, og de tilskoddede Vogne blev aabnet, saa man ind i halvmørke Vognrum, hvor Mennesker og Bagage laa som en uformelig Klump paa et Par Tommer højt Halmleje. Stanken fra disse Mennesker, der havde maattet forrette deres Nødtørft, indtage alle Maaltider, sove og skændes i samme snævre Indelukke, havde gjort dem yderligere blege, nervøse og fortvivlede. Kun faa kunde ved egen Hjælp bevæge sig omkring i de første Minutter efter at have forladt Vognen. Adskillige af Børnene var klædt i Rester af militær Udrustning, for store Støvler, for lange Kapper og Skraahuer, der faldt helt ned over Øjnene. De fleste var saa deprimerede, at de end ikke kunde gøre Vrøvl over den stadig stærkere iøjnespringende Mangel paa Organisation og Overblik, men de faa, der endnu kunde kværulere over de Forhold, hvorunder de transporteredes herop, bed til Gengæld kraftigt fra sig, og medens Kommandanten i Begyndelsen selv mødte ved Ankomsten og personlig ønskede at tale med hver enkelt, der gjorde Ophævelser, undgik han senere disse for ham pinlige Konfrontationer. Naar han tjenstligt maatte tilkaldes, formede det sig som et Opgør med skrigende og gestikulerende Mennesker med knyttede Næver. I den sidste Maaneds Tid nægtede Kommandanten rent ud at møde og overlod de Hundreder af Problemer, som Transporterne medførte, til sin magtesløse og modløse Souschef, Korvetten-Kapitän *Daniel*, der sagtmodigt paahørte Klagerne og besvarede dem med et opgivende Skuldertræk.

Byens største og smukkeste Skole, Skovvangsskolen, var en af de første Bygninger, der beslaglagdes til Flygtningebolig. Endnu medens Indkvarteringen var i fuld Gang, oplevede man det for os fuldstændig

ufattelige, at Flygtningene forrettede Nødtørft i Klasseværelserne, paa Gangene, i Gymnastiksalen og overalt i Bygningen, ublufærdigt og ganske uden Tanker paa, hvor ildelugtende deres fortsatte Ophold i Bygningen herved maatte blive.

Desuden beslaglagdes Aarhus Seminarium til Flygtninge. Iøvrigt blev Flygtningene stoppet ind alle mulige Steder, først og fremmest i Gennemgangslejren ved Ellemarksvej, men ogsaa i mange Lejligheder i de Bygninger ved Skolebakken og Kystvejen, som Tyskerne tidligere havde beslaglagt. Ved Kapitulationen var de ca. 5000 Flygtnigne, der paa det Tidspunkt fandtes her i Byen, spredt over 22 forskellige Steder.

I Slutningen af Marts havde man et kraftigt Sammenstød med Kommandanten. Den tyske Stabslæge paa det gamle Amtssygehus havde anmodet Overlægen paa Kommunehospitalets Børneafdeling om at maatte indlægge nogle Flygtningespædbørn paa Afdelingen. Spørgsmaalet forelagdes Borgmesteren, der nægtede sin Tilladelse under Henvisning til en Skrivelse, der var udgaaet fra Stiftamtmand Herschends Kontor, hvorefter tyske Flygtninge kun under ganske særlige Forhold kunde modtages paa danske Hospitaler. Efter Borgmesterens Skøn forelaa saadanne Forhold ikke, idet Børnene var syge som Følge af Underernæring og ikke som Følge af en Sygdom, der ikke kunde behandles paa et af de tyske Hospitaler i Byen. Den tyske Læge fastholdt sit Krav under Henvisning til, at man paa de tyske Hospitaler ikke var i Stand til at give Børnene den rigtige Ernæring og heller ikke med det Personale, man raadede over, kunde give dem den rigtige Pleje og Pasning, og indberettede Sagen til Kommandanten, der forlangte, at Borgmesteren skulde forandre sin Beslutning, idet Børnene, saafremt der ikke i Løbet af to Timer blev givet Tilladelse til deres Indlæggelse, vilde blive anbragt paa Afdelingen med militær Magt, ligesom Kommandanten forbeholdt sig at træffe sine Forholdsregler over for Borgmesteren i Anledning af hans fjendtlige Holdning. Sagen blev omgaaende telefonisk indberettet til Stiftamtmand Herschends Kontor, overfor hvem Borgmesteren fastholdt sit Standpunkt, men efter Forhandling med Børneafdelingens Overlæge og de tyske Lægemyndigheder i Silkeborg, meddeltes det fra Kontoret, at Børnene burde modtages paa Hospitalet, idet man dog maatte betinge sig, at der inden Indlæggelsen blev forelagt Hospitalet en af den tyske Læge attesteret Erklæring om, hvad Børnene fejlede, hvorfor de ikke kunde beholdes, hvor de var, og at det maatte anses for livsfarligt, saafremt de blev i Flygtningelejren. Til trods for, at Kommandanten opnaaede, hvad han vilde, svarede han meget overlegent paa det danske Krav om Lægeerklæring ved Indlæggelsen og bemærkede, at den skulde blive tilstillet Hospitalet, naar man engang fik Tid til at skrive den. Han besværede sig iøvrigt

over den Bureaukratisme, Borgmesterembedet havde lagt for Dagen i denne Sag, og han erklærede, at han maatte betragte det som ond Vilje fra Byens Side, hvorfor Sagen vilde blive indberettet til hans øverstbefalende, og han lovede at ville have Tilfældet i Erindring, saafremt man fra Byens Side senere maatte rette Henvendelse til ham for at opnaa et eller andet.

Et Par Dage efter denne Hændelse bemærkede Souschefen, Korvetten-Kapitän Daniel, til Byraadets Forhandler, at hans Chef, Kommandanten, var „sehr wütend und aufgeregt" over Byens og Borgmesterens Holdning i Sagen om Flygtningebørnenes Indlæggelse, og at Bonins Holdning overfor Bystyret nu var blevet meget fjendtlig. (Man havde ikke bemærket, at den paa noget Tidspunkt havde været paafaldende venlig.) Da Bonin umiddelbart efter kom til Stede, udbrød han spontant: „Jeg har hele Tiden ønsket, at alt skulde gaa glat, men Forholdenes Udvikling afhænger af Gensidighed. Agter den anden Part ikke at respektere Spillets Regler, tager jeg ogsaa mine Forholdsregler, som er til det yderste skarpe, og jeg vil ikke vige tilbage for at bruge de voldsomste Midler."

Da man flere Gange anmodede ham om at udtale, hvilke Skridt han vilde have taget, saafremt Borgmesterens Svar paa Anmodningen om Flygtningebørnenes Indlæggelse var blevet negativt, eller hvilke Skridt han i Gentagelsestilfælde agtede at tage, svarede han: „Saa meget kan jeg sige: Var Børnene ikke blevet indlagt inden Kl. 17 den paagældende Dag, vilde jeg ikke have betænkt mig paa at kræve Afdelingen rømmet for danske Børn, hvorefter vi naturligvis havde taget hele Afdelingen i vor Besiddelse."

Borgmesterens Standpunkt var formelt korrekt, men der var den Svaghed ved det, at der kunde skaffes Plads paa Børneafdelingen til de paagældende Flygtningebørn, og at flere af dem var døende og ogsaa døde paa Afdelingen, hvilket gav en vis Baggrund for Tyskernes Krav og vanskeliggjorde en Imødegaaelse deraf med en Argumentation, der bundede i Forhold af mere formel Natur. Indtil den 1. April 1945 indlagdes ialt 19 tyske Flygtningebørn paa Afdelingen. Af disse døde 13.

Ikke længe efter havde man paany et Sammenstød med Kommandanten i Anledning af Flygtningene.

I Begyndelsen af April 1945 viste det sig, at Værnemagten hverken havde Lastbiler eller Personvogne til Befordring af nogle Flygtninge, der skulde bort fra Byen. Der blev fra von Bonins Kontor krævet, at Byraadet skulde stille Køretøjer til Raadighed, hvilket man afslog. Det blev meddelt, at hvis Tyskerne ikke i Løbet af saa og saa mange Timer havde mindst fem store Biler, vilde bevæbnede Soldater blive sendt ud paa Gaden og standse de første fem Trambusser eller Rutebiler, der viste sig.

Man havde da en Drøftelse med Rutebilstationen og forsøgte at faa dens Bistand til at skaffe Kommandanturen et Par i Forvejen opklodsede Køretøjer, hvorved de daglige Ruter ikke generedes. Det lykkedes ikke, og da v. Bonin fik Meddelelse herom, svarede han, at hvis der ikke den paagældende Dag inden Kl. 11.35 var fremskaffet fem mindre eller tre meget store Trambusser eller Rutebiler til Godsbanegaardens Afladningsrampe, vilde Borgmesterens Forhandler omgaaende blive arresteret, ligesom al rullende Trafik i Byen vilde blive standset Kl. 12. Der blev fra Byraadskontoret svaret tilbage, at man ikke saa sig i Stand til at ændre sit Standpunkt.

Et Kvarters Tid efter ringede Kommandantens Adjudant paany til Byraadets Forhandler og meddelte denne, at det formentlig var klogere at skaffe disse faa Køretøjer og dermed undgaa ubehagelige Følger for Forhandleren og Bystyret, da Forhandleren maatte vide, at Hr. von Bonin ingenlunde var behagelig at bides med, og at hans Trusler ikke plejede at være Mundsvejr. Der blev meddelt tilbage, at man ingen Indflydelse havde paa Spørgsmaalet om Rutebilernes Kørsel med Flygtninge, idet Rutebilerne var private Forretninger, som Kommunen ikke kunde byde over, og at man iøvrigt maatte være af den Opfattelse, at Flygtningetransport og Flygtningenes Tilstedeværelse i Landet var et rent tysk Krigsanliggende, som den danske Civiladministration ikke kunde blande sig i endsige have Pligt til at medvirke ved, og at man derfor maatte afvise hele Spørgsmaalet som Kommunen uvedkommende. Nu skiftede ogsaa Adjudanten Tone og gjorde opmærksom paa, at Forhandleren hermed havde beredt sin egen Vanskæbne, og at der ikke vilde blive givet ham Mulighed for at redressere sin aabenbare Mangel paa Forstaaelse af sine Tjenestepligter. Han kunde derfor kun gentage Kommandantens Ord om at lade Forhandleren arrestere Kl. 11.35, hvis der ikke forinden var givet Tilsagn om Bistand ved Fremskaffelse af Vogne. Forhandleren svarede, at han hverken kunde eller vilde lade sig true og iøvrigt vilde forblive paa sit Kontor til samme Dag Kl. 13, hvis man ønskede at arrestere ham. Samtidig indberettede man det passerede til Stiftamtmand Herschends Kontor, hvorfra der skete Henvendelse til General von Hannekens personlige Raadgiver, som lovede at undersøge Sagen og gøre Forestillinger overfor Bonin om, at man ikke kunde lade sin Utilfredshed med de herskende Forhold gaa ud over den Tjenestemand, der tilfældigt var sat til at varetage Forhandlingsopgaverne. Der blev ringet noget senere fra Silkeborg, at Generalens Raadgiver havde talt med von Bonin, der imidlertid hverken var til at hugge eller stikke i og truede med at forlade Posten, hvis han skulde udsættes for Indblandinger fra dansk eller tysk Side. Der foretoges imidlertid endnu et Forsøg direkte ved Forhandling mellem Hovedkvarteret og von Bonin, under hvilken den sidste oplyste, at By-

raadskontoret i Aarhus var engelskvenligt, og at specielt Borgmesterens Forhandler var „durchaus reichsfeindlich". Dog havde man i Silkeborg det Indtryk, at Arrestationen ikke blev til noget.

Klokken blev efterhaanden 11.35, uden at der skete noget som helst. Da Forhandleren ikke var arresteret Klokken 13.30, forlod han Kontoret for at gaa til et andet Møde.

I Løbet af Eftermiddagen beslaglagde Kommandanten et Par Rutebiler, som han beholdt, ogsaa efter at den Transport, der havde forvoldt Affæren, var gennemført, men iøvrigt skete der ikke videre.

✲

Dødeligheden mellem Flygtningene var stor, navnlig blandt Børn og gamle. Begravelserne foregik som Fællesbegravelser fra Kapellet paa Vestre Kirkegaard. Ved en Begravelse var der saaledes 49 Kister i Kapellet. I Begyndelsen mødte Generalkonsul Hensel og Kapitän von Bonin til Begravelserne og hankede hver op i sin Flygtningekone, tilsyneladende ofte ikke uden Overvindelse. Flygtningekonerne duftede vel ikke alle lige godt. Det varede dog ikke længe, inden de høje Herrer blev trætte af at møde til de næsten daglige Begravelser og lod deres underordnede komme i Stedet for. Flygtningene blev begravet i en særlig Afdeling paa Vestre Kirkegaard, hvor en Samling smaa ubehjælpsomme Trækors nu fortæller lidt om den Pris, det tyske Folk maatte betale for i sin stupide Lydighedstrang at lade sig gøre til et villigt Redskab for en Klike forbryderiske Eventyreres vanvittige Magtbegær.

Samtidig begyndte Tyskerne at begrave deres døde Soldater i Aarhus. Tidligere blev døde Soldater transporteret bort fra Byen og begravet andetsteds, navnlig i Frederikshavn. Men nu forhindrede Benzinmangel og Transportvanskeligheder dette, og de døde Soldater blev herefter begravet paa Vestre Kirkegaard i Aarhus i samme Afdeling som Flygtningene. Ved Indvielsen af Soldatergravstederne udtalte den næstkommanderende i Kommandanturen, Korvettenkapitän Daniel, de i danske Ører skurrende Ord, som øjensynlig skulde forsone de tyske Soldater med, at deres Kammerater blev begravet i fremmed Jord, en Reminiscens fra Drømmen om Verdensherredømmet: „Overalt, hvor tyske Soldater staar, der er tysk Jord." Iøvrigt havde Tyskerne store Planer med Hensyn til Anlægget af den paagældende Del af Kirkegaarden. Der skulde bl. a. indrettes en Paradeplads til Brug, naar tyske Soldater kom rejsende paa deres „Heldenminnetage" for at fejre de døde. Den kort efter indtrædende Kapitulation satte heldigvis en Stopper for disse Planer. Kun i Begyndelsen blev Soldaterne begravet i Kister, men Kisterne slap hurtigt op, og derefter blev Ligene lagt i Jorden som lange Pakker, indpakket i Papirshessian og Sejlgarn, eller — det var navnlig i Slutningen — indsyet i

blaat Marineklæde, undertiden saa at Hovedet og Benene stak ud. Ialt ligger der ca. 400 tyske Soldater begravet paa Vestre Kirkegaard. —

Krigens Afslutning nærmede sig umiskendeligt, selvom Tyskerne med stor Iver var begyndt at befæste Byen. De havde planlagt en Række Kanonstillinger i en Bue fra Risskov udenom Byen til Filtenborgsplads, og var ogsaa begyndt at indrette disse, blandt andet ved Riisvangens Stadion og ved Botanisk Have.

Tyskerne blev sig selv lig til det sidste. I Slutningen af April 1945 gjorde de Krav paa, at en Dame, der beboede en større Villa, skulde tage en berygtet dansk Stikker i tysk Sold og hans Hustru ind i Villaen og overlade dem et Par Værelser der, fordi Stikkeren af Frygt for sit Liv ikke turde blive boende paa den Bopæl, han i Øjeblikket havde. Da man gjorde den tyske Officer, der stillede Kravet, bekendt med, hvilken Person den paagældende Stikker var, sagde han, at det var lige meget, Stikkeren var Tolk hos ham og skulde bo saaledes, at hans Folk kunde beskytte ham. Det lykkedes at faa den Aftale med Beboerne af et lille Hus ved Siden af Villaen, at disse flyttede ind i Villaen, mens Stikkeren og hans Hustru fik overladt Huset, saa at den Dame, der boede i Villaen, undgik at faa Stikkerfamilien indlagt.

Ogsaa fra von Bonin fik man en sidste Hilsen. En Officer henvendte sig den 27. April 1945 paa Byraadskontoret og bad om Rationeringskort til nogle tyske Flygtningeledere. Da man svarede, at det laa udenfor Kommunens Opgave at udlevere Rationeringskort i saadanne Tilfælde, sagde han, at han nødvendigvis skulde have Kortene til de paagældende Flygtningeledere, der ikke kunde faa nogen Mad uden Kortene, og tilføjede noget skamfuld, at von Bonin — hvis der blev Vanskeligheder ved at faa Kortene — havde givet ham Besked om at arrestere den Tjenestemand paa Byradskontoret, der nægtede at efterkomme hans Krav. Den paagældende Tjenestemand, der ikke var særlig ivrig efter paa et Tidspunkt, hvor Enden paa Krigen efter alt at dømme var umiddelbart forestaaende, at blive taget af Tyskerne, forklarede Officereren, at det var nødvendigt først at forespørge Handelsministeriet, om Kortene maatte udleveres. Han kunde tidligst faa Kortene om et Par Dage. Officereren lod sig nøje hermed, og inden han naaede at komme igen, havde Tyskerne kapituleret.

I den sidste Tid forinden Kapitulationen førte Borgmester Stecher Christensen en Række Forhandlinger med Modstandsbevægelsens Byledelse i Aarhus, hvorunder der aftaltes et Samarbejde mellem Bystyret og Byledelsen, som viste sig at blive til Gavn for begge Parter. I Forbindelse hermed anvistes der Lokaler paa Raadhuset til Byledelsens Hovedkvarter.

De sidste 3 Ugers Tid før Kapitulationen stillede man endvidere i al Stilhed et Kontor i Raadhuset til Raadighed for den under Jorden værende Politimester *Martensen Larsen*, Tønder, der var kommet til Aarhus for at

deltage i Reorganisationen af Aarhus Politi, saa at det kunde være rede til at træde i Funktion, saa snart Tiden var inde.

Maj Maaned kom. Man havde ventet, at der vilde ske noget den 1. Maj, men blev skuffet. Det var kun Horsens, der sluttede Separatfred. Man indstillede sig herefter paa, at det godt kunde vare noget endnu, inden det tyske Sammenbrud indtraf, og blev saa meget desto mere overrasket, da Meddelelserne om Tysklands Kapitulation kom i London-Radioen om Aftenen den 4. Maj, og hele Byen i et Nu var flagsmykket, mens Gaderne fyldtes af jublende Mennesker. Nazivældet var brudt, Besættelsens Dage var forbi. Det følte, som var man blevet lettet for en tung Byrde. Ikke fordi Arbejdet blev mindre efter Kapitulationen — tværtimod. Tilstedeværelsen af de tyske Tropper og Flygtninge stillede ogsaa efter Kapitulationen store Krav til Bystyret, men Vilkaarene var andre. Det golde Arbejde fra Besættelsestiden, hvor man maatte klare sig igennem fra Dag til Dag, og Fremtiden laa skjult i et uigennemtrængeligt Mørke, var forbi; nu kunde man begynde det, som man mange Gange havde længtes efter i de onde Aar, et positivt og maalbevidst Arbejde for Fremtiden.

Arret og skrammet gik Aarhus ud af Krigen med smertelige Tab i Menneskeliv, men stolt og ukuet. Dens Livsnerve var uberørt, dens Produktionsapparat intakt. Frejdig og tillidsfuld mødte Byen den nye Tid.

Ejnar Hoeck, f. 1891. Student fra Metropolitanskolen 1909, cand. jur. 1914, Byfogedfuldmægtig i Fredericia 1916-17, i Aarhus 1917-19, Auditør i Hæren 1919, samtidig Politifuldmægtig i Aarhus fra 1920, Politimester i Aarhus Købstad 1931
Arresteret af Gestapo 26. Maj 1944, frigivet 1. September s. A., men forbudt Adgang til Jylland. Politikommandør for Midtjylland 11. Maj 1945.

POLITIET UNDER BESÆTTELSEN

Uddrag af Politiassistent Mikkelsens Rapport af 9. April 1940.

Kl. 5,35 meddeltes fra Aabenraa, at tyske Tropper havde overskredet den danske Grænse og var paa March nordpaa. Vagthavende Overbetjent underrettede straks Politimesteren, Politikommissær Simonsen og undertegnede, ligesom Borgmesteren og Direktørerne for Byens Banker blev underrettet om den foreliggende Situation.
Hele Ordenspolitiets Styrke blev straks indkaldt til Tjeneste.
Kl. 6,15 mødte Politimesteren og Politikommissær Simonsen paa Politistationen. Undertegnede fik straks af Politimesteren Ordre til at tilrettelægge Tjenesten. Personalet blev inddelt i 2 Tjenestehold.
Kl. 8,45 meddeltes fra Skejby at en tysk Militær-Flyvemaskine var landet paa Skejby Mark (Militærets Eksercerplads), og at dens Besætning endnu opholdt sig ved Maskinen. Sikkerhedspolitiet tog straks til Stedet.

Saaledes begyndte for Aarhus Politi hin ulykkelige 9. April, der skulde blive den første af de mange Hundrede Dage under den tyske Besættelse, som for Politiet mere end nogen anden Etat skulde blive en Prøvesten for Pligttroskab, Taalmod og Evne til med alle Midler at kæmpe mod Overgreb og Uret.

Vilkaarene var ikke lette! Den af Regering og Rigsdag valgte Samarbejdspolitik bevirkede nemlig, at der Dag ud og Dag ind igennem de Aar, der kom, maatte udøves en vanskelig og farlig Balancekunst, hvor et Fejltrin til den ene Side kunde bevirke Tab af Befolkningens Tillid og Agtelse og sætte Ære og Samvittighed paa Spil, og til den anden Side kunde medføre Stridigheder af mere eller mindre alvorlig Art med Besættelsesmyndighederne, der, som Indehavere af den fysiske Magt, ikke behøvede at taale nogen Holdning fra Politiets Side, der stred mod tyske Interesser. Hvorledes dette Spil endte, ved de, der kom til at opleve den 19. September 1944.

Mellem den danske Regerings Paabud og Anvisninger og Politiets, de enkelte Politifolks Ønsker og Synspunkter, kunde der under disse Forhold ikke sjældent være et Svælg, som kun lod sig udfylde ved, at enhvers Pligtfølelse blev sat ind til Bristepunktet, men dette maatte nødvendigvis for enhver, der stod i Politiets Rækker, bevirke en Spænding i Sindet, som til Tider kunde være vanskelig at bære.

Den følgende Fremstilling vil bestræbe sig for at være redelig og sandfærdig, men kan derfor — paa Grund af de lige berørte Forhold — ikke blive noget Helteepos. Læseren vil tværtimod erfare, at Politiet ved adskillige Lejligheder saavel i Ord som i Gerning maatte lade sig bruge til Formaal, som paa ingen Maade stemte overens med den Opfattelse af den nationalt rigtige Tænke- og Handlemaade, som alle nu efter Befrielsen uden Risiko kan forfægte.

Redegørelsen vil i ikke ringe Grad komme til at støtte sig paa Aktstykker, saasom Politibekendtgørelser, Dagsbefalinger, Rapporter og Dagbogsoptegnelser.*) Stoffet vil overvejende blive behandlet kronologisk og vil derfor kunne afspejle *den Udvikling*, som ogsaa inden for Politiet foregik i Besættelsens Aar, den Udvikling, som skulde koste ogsaa Aarhus Politi saa tunge Tab, men som var et nødvendigt Bidrag til Genrejsningen af det danske Folk efter dets tunge Ydmygelser.

☆

Men lad mig da fortsætte min Beretning og endnu nævne nogle Træk fra Begivenhederne den 9. April.

Mellem Kl. 9 og 11 om Formiddagen lod jeg overalt i Politikredsen opslaa en Politibekendtgørelse af følgende Indhold:

Efter at tyske Tropper i Nat har overskredet den danske Grænse, og det maa forventes, at Aarhus vil blive besat af Styrker af den tyske Hær, opfordrer jeg herved indtrængende Befolkningen til at udvise Ro og Orden, undgaa Sammenstimlen og i et og alt adlyde de Bestemmelser, som maatte blive truffet af Myndighederne.

At Byen i disse Formiddagstimer summede af Rygter siger sig selv. Et af dem, som senere blev forebragt mig, gik ud paa, at Politiplakaterne, naar de kunde opslaas saa tidligt, maatte have ligget færdigtrykt! Jeg (og vel Regeringen) skulde med andre Ord have vidst Besked om det tyske Overfald!

Der var iøvrigt Ro i Byen, og selvom de første tyske Tropper, som Kl. 13.00 sydfra var naaet Aarhus Sydkant, naturligvis foraarsagede en betydelig Sammenstimlen, var det ikke vanskeligt at opretholde Ordenen.

*) Da en stor Del af disse Dokumenter hidrører fra mig selv og beskriver de Dispositioner, jeg som Chef for Aarhus Politi maatte træffe, vil det ikke kunne undgaas, at min Person drages noget i Forgrunden, hvad jeg herved beder om Forstaaelse for.

Episoder forefaldt ikke. Det hedder eksempelvis i den foran refererede Politirapport:

Kl. 13,20 blev der under Overbetjent Hinges Ledelse sendt 2 Udrykningsgrupper til Banegaardspladsen, idet der var sammenstimlet en større Menneskemængde i Anledning af, at nogle tyske Militærautomobiler var kørt ind paa Pladsen. De tyske Vogne fortsatte dog straks Kørslen, hvorefter Sammenstimlen opløstes. Der havde ikke været Misstemning blandt Publikum af nogen Art.

Kl. 13,22 blev 4 Politimænd i en Taxa-Vogn sendt til Broen i Frederiksallé, hvor der var samlet en Del Mennesker, der formentlig afventede tyske Troppetogs Ankomst. Publikum var yderst velvillige til at forlade Stedet, og Patrouillen var kort efter tilbage til Politistationen.

☆

Der var dog naturligvis en vældig Travlhed paa Politiets Stationer og Kontorer (bl. a. blev en Del Dokumenter gennemgaaet og brændt). Telefoner og Fjernskriver stod ikke stille, og bl. a. bevirkede den af Regeringen efter tysk Krav forordnede Mørklægning fra samme Aften stor Travlhed. Mørklægningen havde været forberedt i lang Tid, men de fleste private havde ikke faaet anskaffet de fornødne Remedier og maatte klare sig ved at slukke Lyset i Stuerne.

Der saas endnu ikke mange tyske Tropper i Byen. Paa Politistationen, hvor jeg opholdt mig hele Dagen, afventende Henvendelser fra tysk Side for at de fornødne Aftaler kunde blive truffet, kom den første tyske Officer, en Major, ved Halvettiden om Natten — for at laane Telefonen! Jeg lod to Gange, som om jeg ikke saa hans Haand, da han rakte mig den, hvilket senere var ved at afstedkomme visse Vanskeligheder for mig. Senere blev det, maa det straks erkendes, en næsten daglig Vane at trykke tyske Officerers Hænder, idet det vilde have været umuligt at gennemføre de pligtmæssige Forhandlinger med dem uden at vise dem almindelig Høflighed.

Dagen endte ifølge Politirapporten saaledes:

Efter at de hertil ankomne tyske Tropper var gaaet i Kvarter, og de udsendte Patrouiller meddelte, at Mørklægningen var effektiv, og at der var Ro overalt i Byen, blev Halvdelen af den disponible Politistyrke dimitteret Kl. ca. 23,30, og Kl. 1,00 blev yderligere 10 Mand dimitteret.

Jeg havde med Henblik paa, at der om Natten ventedes flere tyske Troppetog til Byen, forordnet Udgangsforbud indtil videre fra Kl. 23 til 6. Dette blev dog ret hurtigt hævet.

Den 13. April 1940 udstedte jeg efter Justitsministeriets Ordre Forbud mod at afholde eller deltage i offentlige Møder og Optog af enhver Art. Forbudet blev efterhaanden undergivet visse Lempelser, og i Oktober 1940 udkom en Bekendtgørelse fra Justitsministeriet, hvorefter Møder under Tag var tilladt paa visse Vilkaar.

☆

Aarhus By var besat af tyske Tropper, og Aarhus Politi gled ind i den derved bestemte Tjeneste. Der blev etableret de fornødne Forbindelser med de tyske Tjenestesteder, og Forhandlinger fandt Sted om politimæssige og luftværnsmæssige Forhold, og alt forløb gnidningsløst, hvortil bidrog, at Befolkningen, formanet af Kongens og Regeringens Opraab og vel ogsaa lammet af Begivenhederne overholdt Ro og Orden, hvorhos de tyske Tropper i den første Tid i det store og hele opførte sig ordentligt; dog var Marinesoldaterne et uroligt Folkefærd, som i Tidens Løb gav Anledning til en Mængde Episoder.

Efter at flere tyske Kommandanter i den første Tid havde afløst hinanden, kom i Maj 1940 Kaptajnløjtnant, senere Major *Kruse*, hertil som Kommandant. Han forblev her til hen paa Efteraaret 1944, og da han kom til at betyde meget for Byens Tilværelse i de lange Aar, som fulgte, og gennem hele sin Tjenestetid stod i nær Forbindelse med Politiet, skal her forsøges en Vurdering af hans Personlighed.

Kruse var Reserveofficer og Indehaver af et stort Revisionsfirma i Berlin. Han havde under den første Verdenskrig været Zeppelinofficer, var under en Fart over Danmark styrtet ned og blev interneret i Aalborg, hvorfra han senere kom til København og forrettede vistnok en Tid Tjeneste i det tyske Gesandtskab. Han lærte Dansk flydende og fik adskillige danske Bekendte. Han havde saaledes særdeles gode Forudsætninger for at forstaa vore Forhold, og det maa medgives ham, at han ærligt bestræbte sig for at faa Tingene til at gaa bedst muligt uden at gaa danske Interesser for nær. Han har adskillige Gange været mig til Støtte i Forhold til andre tyske Myndigheder og taalte ikke Ulovligheder fra de tyske Soldaters Side. Han yndede sikkert ikke de danske Nationalsocialister, selvom han ikke gav Udtryk herfor; han har flere Gange berettet om, hvorledes disse Personer henvendte sig til ham for at opnaa dette eller hint, men han skød deres Henvendelser fra sig ved at klargøre dem, at de kun repræsenterede et enkelt politisk Parti, og at han ikke vilde favorisere det ene Parti fremfor det andet, da Værnemagten var neutral overfor dansk Politik.

Men naturligvis var han Tysker og derfor i sit Syn paa den tyske Fremtrængen ufremkommelig for Forestillinger af enhver Art. Under de Diskussioner, som jeg af og til optog med ham — fordi det var mig umuligt at lade være, skønt jeg burde indse det formaalsløse deri — var der ikke Plads for nogen Form for Skylderkendelse. Hans Syn paa Hitler, Marxismen og Jøderne var den traditionelle. I min Dagbog skriver jeg den 11. Februar 1943:

Under et Besøg hos Major Kruse havde jeg en af disse ret haabløse Samtaler om Krigen og Politik, som afslører den haabløse Ensidighed og manglende Logik, som Tyskerne manifesterer, naar man drøfter den Slags Emner. Han angreb Eng-

land, fordi det sammen med Rusland ødelægger Europa, men naar man siger: Ja, men I var jo selv Venner med Rusland, svarer han: „Jamen, det var Politik!" Han mener, at vi her i Landet har et Jødespørgsmaal ligesom i Tyskland! Det var jo f. Eks. meningsløst, at vi havde Cohn siddende som Leder af Priskontrollen. Jøderne vilde nok engang komme bort, og da vilde vi blive glade ved det!

Jeg sagde bl. a. til ham, at det ulykkelige ved Forholdet Dansk-Tysk var, at der var en Afgrund mellem vore Opfattelser — trods Racebeslægtethed o. s. v.

Aarhus affandt sig i det store og hele ret hurtigt med Besættelsen, og om nogen udtalt fjendtlig Holdning overfor det tyske Militær var der i hvert Fald ikke Tale. Befolkningens Holdning var nærmest afventende og følgelig ikke agressiv. Paa de Steder, hvor tyske Soldater færdedes, navnlig ved Kaserneindgangene, flokkedes altid en Del Mennesker for at faa et Glimt at se af de fremmede Soldaters Tilværelse. Børnene var fremme med deres Autografbøger, hvad jeg fandt særdeles uheldigt, og efter at den tyske Kommandant ved en Forhandling havde udtalt, at det var Soldaterne forbudt at efterkomme Anmodninger om Autografer, og at han ønskede dette Forhold bragt til Ophør, sendte jeg den 25. Maj 1940 Skolekommissionen en Henvendelse om Sagen, hvori det hedder:

„Da jeg med Kommandanten er enig i, at det omtalte Forhold er uønskeligt — hvilket forøvrigt efter min Opfattelse gælder enhver Form for paatrængende Optræden overfor tyske Soldater — skal jeg henstille, om det maatte kunne lade sig gøre at give Skolebørnene en passende Paamindelse om at afholde sig fra sligt."

Samtidig paalagdes det Politiets Tjenestemænd at gribe ind overfor den Slags Forhold, der da ogsaa ret hurtigt bragtes til Ophør.

Fra tysk Side vistes der officiel Venlighed overfor Byens Befolkning f. Eks. i Form af Militærmusik paa offentlige Pladser, og det kan vistnok fastslaas, at hvis der paa noget Tidspunkt har været Mulighed for Tyskerne for at vinde Befolkningen for sig, var det i denne første Tid efter Besættelsen, som set paa Baggrund af den senere Udvikling formede sig som en ren Idyl.

De faa Episoder, som forekom mellem Befolkningen og de tyske Soldater, afvikledes gennemgaaende let. Politiets Forretningsgang i Sager, hvor man mente, at tyske Soldater havde forset sig, var den, at man tilsendte den tyske Kommandant en Rapport om det passerede med Anmodning om, at den paagældende maatte blive draget til Ansvar, hvilket da ogsaa som Regel skete. Omvendt sendte Kommandanten til Politiet Sager, hvor det formentes, at danske havde forbrudt sig, og der blev da anlagt Sag mod paagældende til Paadømmelse ved den danske Kriminalret.

Tysk Politi fandtes ikke i Aarhus. Sager angaaende Sabotage og Spionage forekom ikke før langt senere, og det var mest ret ligegyldige Gadeoptrin, som var Genstand for Behandling saavel fra dansk som fra

tysk Side. Ømtaalelige var Tyskerne imidlertid, naar der indtraf Hændelser, hvori de mente at spore Momenter af Fjendtlighed, eller hvor der blot forelaa andre Synspunkter end dem, som kunde indpasses i deres af Nationalsocialismen patenterede Forestillinger om, hvad der var passende. Nedenstaaende Eksempler vil vise, at deres Reaktioner i saadanne Tilfælde kunde faa Præg af det latterlige, og at deres humoristiske Sans laa meget dybt begravet.

Den 2. August 1940 henvendte Hauptmann *Tiedje*, der var Major Kruses Næstkommanderende, sig til mig og forebragte med dyster Mine, at han havde bragt i Erfaring, at der i Aarhushallens Restaurant optraadte en Negerinde, Madame *Valaida*. Etablissementet besøgtes af mange Medlemmer af den tyske Værnemagt, og Damens Optræden maatte under disse Omstændigheder betegnes som uheldig, da hun tilhørte en fremmed Race, som ikke gjorde hende egnet til Beskuelse under slige Forhold. Han henstillede derfor til mig „for det gode Forholds Skyld" at foranledige, at hun fjernedes. Jeg grundede et Øjeblik over dette noget usædvanlige Problem og udtalte derefter, at jeg ikke ganske forstod hans Synspunkt under Hensyn til, at der samtidig i Cirkus optraadte en Kinesertrup, som hver Aften beskuedes af et stort Antal Medlemmer af Værnemagten, uden at det, efter hvad jeg kunde forstaa, gav Anledning til Indsigelse, og efter min Opfattelse maatte det vel være lige godt eller daarligt, om Artisterne var sorte eller gule!

Nu var det Hauptmann Tiedjes Tur til at grunde over Problemet, men inden længe havde han fundet en Løsning: „Denne Cirkustrup er ikke Kinesere, men Japanere!" De tilhørte en med Tyskland allieret Nation, og overfor denne Kendsgerning maatte de racemæssige Betænkeligheder vige!

Herefter opgav jeg at naa videre ad Fornuftens Vej, men da jeg — uden iøvrigt at nære nogen større Sympati for den omdisputerede sorte Dame — fandt Henvendelsen helt urimeligt, oplyste jeg Tiedje om, at Damen øjensynlig uden Protest havde optraadt i en lang Række andre Byer, og at jeg ikke kunde tjene ham i at fjerne hende, men maatte henstille til ham at forbyde Medlemmer af Værnemagten at besøge Etablissementet. Han forlod mig mere dyster og sammenbidt end nogensinde.

Fra en senere Periode, hvor Forholdene til Besættelsesmyndighederne iøvrigt havde undergaaet en betydelig Skærpelse, erindrer jeg et andet Forhold, som ogsaa nærmest maa bedømmes under en humoristisk Synsvinkel. Aarhus Theater spillede „Orfeus i Underverdenen", og man morede sig bravt over en Række aktuelle Repliker, der var indlagt i Teksten. Jeg modtog da den 13. Januar 1942 Besøg paa mit Kontor af den tyske Generalkonsul *Soehring*. Denne lille, let komiske Person var altid smilende og overelskværdig, og det generede mig noget, at det aldrig var

muligt, naar han kom paa Besøg paa mit Kontor, at komme til at tale om de foreliggende Sager, førend han havde aftvunget mig en indgaaende Redegørelse for mit eget, min Hustrus og samtlige mine Børns Befindende. Denne Dag var Generalkonsulens Henvendelse imidlertid præget af skæbnetung Alvor. Han havde bragt i Erfaring, at man under Teatrets Forestillinger tillod sig en Række Bemærkninger, som maatte virke udæskende eller saarende i Forhold til Tyskerne; han havde medbragt en Seddel, hvorpaa de famøse Repliker var opskrevet, f. Eks. at en Person i Stykket, som forestillede „Den offentlige Mening", havde udstyret sig med Mundkurv og bemærket, at man jo i disse Tider intet maatte sige, ligesom samme Person gav Udtryk for, at man ikke kunde spytte, uden at det kostede 30 Dages Hæfte. Paatales maatte det ogsaa, at en anden Person i Operetten, Krigsguden Mars, som havde blodige Hænder, optraadte med tysk Staalhjelm. Jeg maatte forstaa, at Tyskland gennemlevede en svær Tid, som man kun med Opbydelsen af al sin Kraft kunde staa igennem (naa dog, tænkte jeg!), og man kunde under saadanne Forhold ikke taale slige Stiklerier. Ikke mindst den Maade, hvorpaa Publikum reagerede overfor disse forskellige Hentydninger, maatte opfattes som et Symptom paa Stemningen i Befolkningen (højst sandsynligt, tænkte jeg!).

Jeg bemærkede heroverfor, at de omtalte Replikker var godkendt af Statens Teatercensur, og at det derfor ikke tilkom mig at gribe ind, og hvad angik den paatalte Hjelm, maatte jeg dog mene, at da den var udstyret med en vældig græsk Hjelmkam, kunde Ligheden med en tysk Hjelm ikke være paafaldende; desuden var det mig bekendt, at Operettens Udstyr var laant fra Det kgl. Teater, som havde opført Operetten adskillige Aar før Krigen, saaledes at man ikke kunde antage, at der var tilsigtet nogen Lighed med den tyske Værnemagts Hjelme. Sandt at sige var jeg i mit stille Sind ikke helt overbevist om Holdbarheden af mine Udtalelser, idet jeg, som selv havde set den famøse Hjelm, havde fundet, at den (altsaa ÷ Hjelmkammen) netop havde en forbløffende Lighed med en tysk Staalhjelm, hvortil kom, at Det kgl. Teater havde opført Operetten vistnok i 1933, hvor Nazismen netop var Skive for en vis Latterliggørelse i den danske Offentlighed.

Jeg meddelte endvidere Generalkonsulen, at jeg vilde lade hans Besværing gaa videre til Teatrets Repræsentantskab, hvilket han foreløbig erklærede sig tilfreds med, idet han oplyste, at han vilde indberette Sagen til det tyske Gesandtskab. Jeg forelagde samme Aften Sagen for Formanden for Repræsentantskabet, Bankdirektør *Niels Jensen*, som straks efter Samraad med Direktør *Henning-Jensen* erklærede, at han var vilig til at lade de uheldige Repliker udgaa og ombytte Hjelmen med en anden, hvilket ogsaa skete. Denne lidt usædvanlige Beredvillighed maatte

imidlertid ses paa den Baggrund, at Operetten paa det Tidspunkt var udspillet og kun skulde gaa et Par Gange endnu! Hvis Publikum disse sidste Aftener ikke har moret sig saa godt, ved man nu Grunden dertil.

☆

Den 22. Juni 1941 udbrød Krigen mellem Tyskland og Rusland, og denne Begivenhed afspejlede sig, som det vides, ogsaa i Forholdene her i Landet, først og fremmest derved, at de danske Kommunister efter tysk Krav blev interneret. Ordren dertil blev udsendt til Landets Politimestre af Justitsministeriet om Morgenen den 22. Juni, og den blev efterkommet i Aarhus som i alle andre Politikredse. Det var for mig evident, at Ordren var grundlovsstridig, og selv om det senere blev gjort gældende fra Regeringens Side, at det tagne Skridt fuldtud kunde forsvares ud fra Nødretsgrundsætningen, som selv Grundloven maatte vige for, finder jeg ingen Grund til at lægge Skjul paa, at jeg — ganske uanset om Regeringens Opfattelse var holdbar eller ej — nu ønsker, at jeg havde nægtet min Medvirken, selv om dette vel kun vilde have bevirket, at Tyskerne selv havde foretaget Anholdelserne. At jeg efterkom Ordren, skyldtes ikke blot dette Ræsonnement, men ogsaa, at jeg — altsaa som alle andre i min Stand — var *inficeret* af den Politik, som blev drevet af Regeringen. Dette er, som man ser, intet Forsvar, men en Forklaring.

☆

Langsomt, men sikkert, forværredes Forholdet mellem Befolkningen og Besættelsestropperne. „Episoderne" blev talrigere Maaned for Maaned. En Overgang var Politiet overrendt med Anmeldelser fra tysk Side om, at man skubbede til tyske Militærpersoner, naar man mødte dem paa Gaden. Jeg var ikke glad for disse Sager, for vel paastod de Sigtede næsten altid, at det skyldtes Tilfældighed eller højst Uagtsomhed, at man var kommet til at skubbe, men at faa den tyske Kommandant til at tro herpaa var ikke let, og det lykkedes ikke altid at afgøre Sagen saa smertefrit som i et Tilfælde, hvor en tysk Militærperson henvendte sig paa Gaden til en uniformeret Overbetjent og paaviste en Person, som havde skubbet til ham, og forlangte ham anholdt. Overbetjenten betydede imidlertid den vrede Tysker ved med sin Pegefinger at foretage en roterende Bevægelse mod sin Pande, at Manden ikke var rigtig klog, og hermed lod Tyskeren sig efter nogen Debat nøje; imidlertid var Manden stukket af. Major Kruse var meget fortørnet over disse Skubberier og erklærede, at han i Tilfælde af, at han selv blev forulempet paa denne Maade, vilde gøre Brug af sit Skydevaaben, i hvilken Anledning jeg spurgte ham, hvilken Fremgangsmaade han da kunde tænke sig at anvende, hvis han blev udsat for en virkelig Fornærmelse.

En Overgang var det ogsaa stærkt „paa Mode" at spytte paa Fortovet eller paa Gaden, hvor tyske Soldater skulde gaa, og det var da nød-

vendigt at forsøge at forklare Tyskerne, at Danskerne paa Grund af det fugtige og usunde Klima ofte led af Halssygdomme, som nødvendiggjorde hyppig Spytning.

Ogsaa de tyske Angreb paa Befolkningen tog efterhaanden til, og som føromtalt var det oftest Marinesoldaterne, som ikke sjældent optraadte paa ret ondartet Maade. I en Dagbogsoptegnelse for 29. Januar 1942 har jeg anført:

Opsøgte Major Kruse for at henlede hans Opmærksomhed paa de mange Sager, hvor tyske Marinesoldater havde forulempet sagesløse Personer. Han var fuldt paa Linje med min Henvendelse, idet han selv var opmærksom paa Forholdet. Han vilde indberette Sagen til Prins Reuss (der Standortälteste) og Admiral Stobwasser, og kraftige Foranstaltninger kunde ventes, saafremt Forholdene ikke bedredes.

Han henledte til Gengæld min Opmærksomhed paa „Lilly Marleen's" danske Tekst og Benyttelsen af V-Tegnet i Forbindelse med britiske Flag.

Saadanne Henvendelser kunde hjælpe for en kortere Tid, men saa kom der nye Tropper, og saa var det det samme om igen.

Skønt Aarhus ikke i nær saa høj Grad som enkelte andre Byer havde Optrin med Frikorpsfolk og SS-Folk paa Orlov, var der dog her som overalt et voldsomt Had mod disse Mennesker, hvor de viste sig, og ved adskillige Lejligheder kom det til Sammenstød, som ikke altid var lige lette at afvikle bagefter uden ret alvorlige Følger for de civile danske Deltagere.

Nævnes skal et specielt Omraade, hvor Politiet ikke sjældent maatte træde i Aktivitet efter tysk Anmodning, nemlig i de Tilfælde, hvor Episoder og Vanskeligheder var opstaaet i Forretninger, hvor man havde nægtet at sælge dette eller hint til Medlemmer af den tyske Værnemagt. Fra en forholdsvis beskeden Begyndelse tog Udplyndringen af de danske Varelagre ret hurtigt en foruroligende Fart, og de fleste af de Handlende (desværre ikke alle!) kæmpede en hæderlig Kamp for at holde Græshoppesværmene ude. Særligt galt blev det fra Efteraaret 1942, da Handelsministeriet efter tysk Krav udsendte en Bekendtgørelse, hvorefter Medlemmer af Værnemagten principielt — dog med Undtagelser for saa vidt angik Tobaks- og Spiritusbranchen — skulde betragtes som „faste Kunder", men dog saaledes, at der kun maatte købes til personligt Forbrug og ikke ud over et Beløb af 200 Kr., men ogsaa disse Bestemmelser var det meget vanskeligt at faa Tyskerne til at respektere. Særligt var Officerer og de tyske Kvinder, „Funkmädel" og hvad de nu hed, paagaaende og ikke sjældent truende, naar man ikke vilde sælge til dem. Saa kom Klagerne til Politiet, til Tider under Trusel om Lukning af Forretningen, hvis Indehaveren ikke indtog en mere velvillig Holdning. Major Kruse paastod, støttet af tilrejsende tyske Officerers Udsagn, at de Handlende i Aarhus i højere Grad end andesteds var afvisende

overfor Tyskerne (hvad jeg i Stilhed glædede mig over, selvom jeg desværre ikke altid syntes, at de Beretninger, som fremkom om Forholdet, tydede paa, at Majoren havde Ret!). Det var min selvfølgelige Opgave at værge for de Handlende, men naar Handelen først havde fundet Sted, f. Eks. under Trusler eller Udnyttelse af et eller andet Kneb, var der naturligvis ikke noget at stille op. Jeg erindrer et Tilfælde, hvor en tysk Soldat havde forsøgt at købe et Par Damestrømper; da de jo ikke var til hans personlige Forbrug, var han blevet afvist. Han gik da ud paa Gaden og standsede en tilfældig forbipasserende Dame, som han truede til at gaa ind i Butiken og til sig at købe et Par Strømper, som han efter at have smidt Beløbet paa Disken, fjernede sig med.

Som Illustration til, hvilke Synspunkter man fra Politiets Side søgte at gøre gældende for at beskytte de Handlendes Interesser, skal hidsættes et Afsnit af en Skrivelse, som jeg den 17. November 1942 tilsendte Generalkonsul Soehring i Anledning af en Besværing fra ham over en daarlig Behandling, som hans kvindelige Sekretær havde faaet i en Lædervareforretning.

Efter en Indledning, i hvilken jeg redegør for Forløbet af den Handel, som havde givet Anledning til Anmeldelsen, hedder det i min Skrivelse:

Idet jeg iøvrigt herefter maa anse Forholdet for afsluttet for mit Vedkommende, finder jeg Anledning til at henlede Deres Opmærksomhed paa, at ingen Handlende efter dansk Opfattelse i og for sig er *forpligtet* til at sælge de i hans Forretning beroende Varer, og det forekommer mig fuldt forstaaeligt, at de Handlende under den herskende betydelige Vareknaphed maa være agtpaagivende for at undgaa, at Lagrene tømmes, og jeg kan forsikre for, at Byens Borgere i saa at sige alle Brancher i høj Grad mærker det Forbehold, som saaledes tages af de Handlende, og det vil naturligvis ikke være muligt at stille tyske Statsborgere anderledes i dette Anliggende, hvortil kommer, at de Handlende i ikke faa Tilfælde ved Salg af Varer til tyske Militærpersoner ogsaa maa paaagte de for et meget stort Antal Varer gældende Udførselsforbud. Endvidere benytter jeg Lejligheden til at oplyse, at Politiet i den senere Tid har modtaget talrige Forespørgsler fra Handlende om, hvorvidt de gældende Bestemmelser om Handel med enkelte Medlemmer af den tyske Værnemagt er ophævet, hvilket formentlig maa skyldes en Antagelse i saa Henseende fra Værnemagtsmedlemmernes Side, men da Antagelsen efter mit Kendskab til Forholdene er urigtig, vil jeg være Dem særdeles taknemmelig for, om De vilde bidrage til at udrydde den saaledes opstaaede Misforstaaelse, som kun er egnet til at skabe en ufornøden Uvilje mellem Medlemmer af Værnemagten og Byens Forretningsfolk.

Blot eksempelvis skal jeg nævne et mig forelagt Tilfælde fra de sidste Dage, hvorefter en tysk Officer i en herværende Buntmagerforretning ønskede at købe en Persianerkaabe til en Pris af 2.200 Kr. (plus Afgift 220 Kr.). Da Forretningsindehaveren nægtede at sælge Kaaben og gjorde opmærksom paa, at et saadant Salg maatte skønnes værende i Strid med de udgivne Bestemmelser, blev den tyske Officer vred og udtalte, at de paagældende Bestemmelser vilde blive ophævet „næste Dag". For at binde hende til Handelen overrakte han hende et Beløb af 200 Kr., som skulde være et Depositum for Kaaben, og paa dette Grundlag har hun henvendt sig til Politiet for at erholde oplyst, om de nævnte Bestemmelser skulde være blevet ophævet, hvilket man har besvaret benægtende.

I Efteraaret 1942 indtraf, som det erindres, den saakaldte „Kongekrise" i Anledning af Kong *Christians* Takketelegram til Hitler, og denne og andre Begivenheder, navnlig at Krigslykken nu vendte sig i Nordafrika, kom til at indvirke paa Tilstanden og Stemningen. Man forholdt sig vel endnu i Ro, men under Overfladen begyndte en Gæring i Folket, som ikke kunde undgaa at sætte Spor ogsaa i Politiets Gerning.

Først Aaret 1943 skulde imidlertid bringe den aktive Modstand frem som noget virkelig bemærkelsesværdigt og betydningsfuldt. Og hvordan var da Politiets Stilling til denne Bevægelse?

For at forstaa den Besvarelse af dette Spørgsmaal, som straks skal gives, er det nødvendigt at fastslaa, at det officielle Danmarks Indstilling til Modstandsbevægelsen endnu paa dette Tidspunkt var afgørende kontrær. Og Politiet, hvis Hovedopgave det var og altid har været at bekæmpe Lovovertrædelser og opretholde Ro og Orden, maatte nødvendigvis af Regeringen sættes ind mod den illegale Virksomhed og Sabotage — disse Angreb paa danske Interesser, som disse Handlinger betegnedes — som nu var kommet paa Dagsordenen. Men hertil kom endnu et Moment af Vigtighed, som ikke maa overses. Hele Tiden siden Besættelsen var med ganske enkelte Undtagelser Personer, som havde forbrudt sig overfor Værnemagten og dens Interesser, blevet dømt ved danske Domstole og havde afsonet deres Straf i danske Fængsler, altsaa under menneskelige Vilkaar. Men nu begyndte Tyskerne at gribe ind i denne Tilstand, netop fordi Sabotagen og anden illegal Virksomhed tog saa stærkt til, og da man fra dansk Side naturligvis ønskede at skaane Medborgere for at komme under tysk Rettergang, kunde det i visse Tilfælde fra det danske Politis Side være naturligt at udfolde en vis Stræben for at komme Landsmænd til Hjælp — ved at arrestere dem!

Altsaa, Politiet var officielt vendt mod Sabotagen og anden illegal Virksomhed, og opnaaedes der end ikke betydelige Opdagelsesresultater — hertil var Interessen dog altfor betinget — var Linjen dog ydre set givet.

Den 22. Marts 1943 Kl. 22,35 hørtes en kraftig Detonation i den nordlige Del af Aarhus, og det viste sig at være en Bombe, der var eksploderet ved en tysk Militærbarak ved Langelandsgades Kaserne. Den ene Ende af Baraken var blevet forvandlet til Pindebrænde, og tre tyske Soldater, der laa og sov i Baraken, blev saarede.

Den følgende Dag (Folketingsvalgdagen) blev det meddelt mig saavel fra Major Kruse som fra Justitsministeriet, som havde modtaget en Henvendelse fra tysk Side, at der i Anledning af det passerede skulde iværksættes Undtagelsesforanstaltninger, og en i Hast udstedt Politibekendtgørelse bestemte da: Med Virkning fra samme Aften skulde Teatre, Biografteatre og offentlige Forlystelser ophøre Kl. 20; af Hensyn til Valget

var det derimod tilladt denne Aften at holde Restaurationerne aabne, og Statsradiofoniens Program maatte aflyttes. Fra den følgende Dag at regne skulde Restaurationerne lukkes fra Kl. 20 til Kl. 6. Endvidere skulde fra Kl. 21,30 til Kl. 6 al offentlig Færdsel indskrænkes til det absolut nødvendige, og det henstilledes indtrængende til enhver inden for dette Tidsrum at holde sig inden Døre. Fra det Øjeblik Politibekendtgørelsen fremkom, stod Politiets Telefoner ikke; alle skulde have at vide, hvad der forstodes ved „absolut nødvendig Færdsel". En ældre Dame: „Vi er 4 Veninder, der hver Torsdag Aften plejer at komme sammen; det kan vi vel blive ved med?" En Herre: „Jeg maa vel lufte min Hund, inden jeg gaar i Seng!" o. s. v., o. s. v. At besvare alle disse Spørgsmaal var ikke let, og nemmere blev det ikke derved, at Kommandanten, fra hvem Formuleringen og Kravet jo udgik, modtog adskillige Henvendelser fra Folk, som ved Henvendelse til Politiet havde faaet Afslag paa Ansøgninger om at maatte deltage i en eller anden Sammenkomst og derefter gik til Kommandanturen, hvor man i nogle Tilfælde gav et gunstigere Svar, der blot laa betydeligt ud over, hvad Politibekendtgørelsens Ord hjemlede.

Det var, naar endelig noget skulde forordnes, en forholdsvis lempelig Ordning, men ret længe kom den heller ikke til at bestaa.

Den 27. Marts 1943 om Aftenen opstod der Brand i Stadionhallen, hvor Tyskerne opbevarede en stor Mængde Sengeudstyr. Branden, som utvivlsomt var paasat, udløste den tyske Vredes Skaaler over Byen. Den følgende Dag blev beordret betydeligt strengere Foranstaltninger — som de foranomtalte ført i Pennen af mig i en Politibekendtgørelse — og da denne var den første af sin Slags i Landet, kom den til at blive benyttet som Mønster ved Etableringer af de Særforanstaltninger, som paa Grund af Begivenhedernes Udvikling mange danske Byer i den kommende Tid kom til at døje med. Politibekendtgørelsen lød saaledes:

Som Følge af den i Aftes stedfundne Brand i Stadion-Hallen træffes der herved i Medfør af § 7 i Lov Nr. 21 af 4. Februar 1871 følgende Bestemmelser, som afløser de ved Politibekendtgørelsen af 23. ds. trufne Foranstaltninger:

1. Alle offentlige Forlystelser og Møder af enhver Art, derunder Sportskampe, forbydes.
2. Beværtninger skal være lukkede fra Kl. 18,00—5,00.
3. Al Færdsel og Trafik er forbudt fra Kl. 19,00—5,00.

Undtagne herfra er

i det Omfang, deres Hverv nødvendiggør det:

Politiet, Brandvæsenet, Redningskorpsenes, Jernbanernes og Rutebilstationernes Personale.
Post- og Telegrafvæsenet.
Gas-, Vand- og Elektricitetsvæsenet.
Telefonvæsenet.
Lods- og Fyrvæsenets Personale.
Havnevæsenet, Havnemesteren og Havneassistenterne.

Dagbladenes Typografer og Trykkeriarbejdere.
Natholdsarbejdere paa Fabriker o. l. større Virksomheder
(Bagerier indbef. ikke herunder).
Luftbeskyttelsespersonel, derunder Husvagter og Medlemmer
af Fabriksluftværn.
Læger. Dyrlæger, Jordemødre, Sygeplejersker o. a. Hospitalspersonale.
Personale ved Transport af Mælk og andre nødvendige Levnedsmidler.

Personer som i Henhold til foranstaaende er berettiget til Færdsel, maa snarest og senest Kl. 17,00 henvende sig personlig paa Politistationen, Mejlgade 1, hvor de vil faa udstedt Passersedler, som dog kun vil være gyldige i Forbindelse med det almindelige Legitimationskort.

Det bemærkes dog, at de af de fornævnte, som er uniformerede eller paa anden Maade kendelige i deres Hverv, f. Eks. ved Armbind, ikke behøver Passerseddel.

Dispensationer udover de ved det foranstaaende givne Rammer kan ikke forventes, hvorfor alle Henvendelser paa saadant Grundlag frabedes.

Enhver, der inden for forannævnte Klokkeslet antræffes paa Gade, Vej eller Plads uden Hjemmel, vil uvægerlig blive anholdt af Værnemagtens eller Politiets Patruljer.

Overtrædelser straffes i Medfør af Lov Nr. 219 af 1. Maj 1940 med Bøde, Hæfte eller Fængsel indtil 2 Aar.

Der oprettes Politivagter i Jernbanestationernes Forhaller og paa Rutebilstationen.

Baade i Aarhus og andetsteds ansaa man det for rigtigst, at Politibekendtgørelser af denne Art udgaves fra dansk Side, selvom de hvilede paa et tysk Krav. Man mente at kunne paaregne, at Befolkningen forstod Forholdet paa rigtig Maade, nemlig, at man derved opnaaede, at Overtrædelser blev behandlet og paadømt efter dansk Lov og for dansk Domstol.

Havde Politibekendtgørelsen af 23. Marts givet Anledning til Travlhed for Politiet, var det dog for intet at regne mod, hvad Tilfældet nu blev: Allerede paa Rygtet om, hvad der forestod, begyndte Telefonerne at kime, og der var 1 Times Ventetid paa Noteringen. I Løbet af Dagen blev ca. 1000 Passerkort udstedt og omtrent lige saa mange Ansøgere afvist. Ved Indfaldsvejene var om Aftenen CB-Politiposter opstillet, som afviste alle, der efter Spærretidens Begyndelse vilde ind i Byen; det var Foraarssøndag, og i det gode Vejr var mange taget paa Landet uden at paaagte en Meddelelse fra mig i Morgenbladene, som jeg — i Forventning om det optrækkende Uvejr — ved Henvendelse til Redaktionerne sent den foregaaende Aften havde faaet optaget om, at der kunde forventes nye Foranstaltninger; disse Søndagsvejfarende blev altsaa foreløbig holdt tilbage, men senere paa Aftenen lod man udstede Passertilladelser til dem, da man ikke kunde faa dem bragt hjem paa anden Maade. Ved de ankommende Tog blev Folk af Politiet delt i Flokke efter Bykvarterer og ledsaget af Politi og CB-Folk kørt hjem i Trambusser, som Kommunen havde stillet til Raadighed; ialt 1000—1200 Personer befordredes hjem paa denne Maade. Værnemagtens Patrouiller anholdt i Snesevis af Folk, som trods alt færdedes ude i Spærretiden; de blev fore-

løbig anbragt i „Folkets Hus", hvor man opfordrede Politiet til at hente dem. De blev derefter anbragt i Politistationens Tilflugtsrum, ialt ca. 175 Personer, registreret og efterhaanden fulgt hjem af Politi og CB-Folk.

Allerede den næste Dag tillod Kommandanten, at Foranstaltningerne blev læmpet, saaledes at man vendte tilbage til Tilstanden den 23. Marts. Den 1. April 1943 blev ogsaa denne læmpede Tilstand ophævet.

Tiden siden den 9. April 1940 havde i høj Grad indvirket paa Omfanget af Politiets Arbejde. Ordenens Opretholdelse nødvendiggjorde en Patrouillering, som man ikke tidligere havde fundet paakrævet (Ordenspolitiets patrouillerende Styrker havde dog før Krigen de fleste Steder været alt for smaa), og nye Opgaver, navnlig Luftværnet, Kystbevogtning og Jernbanebevogtning, krævede store Afgivelser af Mandskab. I Erkendelse heraf havde Regeringen ogsaa opfyldt Kravet fra Politiets Ledelse om Styrkeforøgelser, og store Hold af unge Politifolk blev lagt ud i Politikredsene. Aarhus fordoblede i disse Aar næsten sin Styrke. Med en meget kort Uddannelse maatte disse unge Politifolk kastes ind i Tjenesten med dens mange usædvanlige og vanskelige Opgaver, som Befolkningen ikke sjældent stillede sig fremmed eller endog kontrær overfor. At de Opgaver, som paakaldte Politiets Opmærksomhed og Indsats, ofte ikke stemte med dets egne Ønsker og Indstilling, forstod Offentligheden ikke altid. En Diskussion om Politiets Forhold var ved at rejse sig, og med Ængstelse saa man *Politistatens* truende Spøgelse tone frem. Den 26. Juli 1943 fandtes saaledes i Dagbladet *Jyllandsposten* en ledende Artikel, i hvilken det hed:

Indtil for et Par Aar siden diskuterede man meget sjældent Forholdet mellem Befolkning og Politi. Der var ganske simpelt ikke noget at diskutere. Efter en Udvikling, der havde varet maaske en lille Menneskealder, var vi naaet dertil, at Politiet fra at være Bussemand og Skolemester overfor Befolkningen var blevet Hjælper, Vejleder og Raadgiver for alle lovlydige Borgere. Den Brøsighed, man af og til kunde træffe i gamle Dage, var blevet afløst af en naturlig Høflighed, og kun de, der virkelig havde forset sig mod Loven, havde Grund til at frygte Politiet.

Dette gnidningsløse Forhold eksisterer ikke mere. Forholdet mellem Politi og Befolkning er atter sat paa Dagsordenen for den offentlige Debat. Vi skal ikke trætte Læserne med at oprulle de „Affærer" fra den senere Tid, som har givet Anledning til Omtale. Det er nok at konstatere, at Tonen ikke er mere, som den burde være. For en Del kan det skyldes Tjenstiver, og det kan naturligvis mere eller mindre undskyldes, selv naar Tjenstiveren er overdrevet. Men der er ogsaa nu og da noget indbildt Værdighed med i Spillet; Politiet har jo en betydelig Kompetence overfor Borgerne, og det er forekommet, at Politimænd har troet sig nødsaget til at vise deres Myndighed, ogsaa ved at tage sig selv højtideligt i den Grad, som slet ikke svarer til dansk Gemyt.

Aarsagen til denne kedelige Udvikling maa først og fremmest søges i den Kendsgerning, at den danske Politistyrke i Løbet af tre Aar er vokset med 250 pCt. fra ca. 3200 til over 8000 Mand. Det er jo givet, at med en saa hastig og voldsom Forøgelse er det umuligt at sortere Tilgangen paa samme Maade som i tidligere Tider. Procenten af uegnede Elementer, som slipper ind, maa nødvendigvis være

større end under normale Forhold, og dertil kommer, at Uddannelsen aabenbart er mindre grundig end før.

Samtidig er Politiets Myndighed overfor Borgerne skærpet i mange Henseender. Forskellen paa før og nu fremgaar klart af, at tidligere havde vore Betjente en Stav i Baglommen, nu har de en skarpladt Pistol i Bæltet, mens Udrykningsholdene disponerer over endnu drabeligere Vaaben.

Det er ikke alene et enkelt Blad eller snævre Kredse af Befolkningen, der ser med Betænkelighed paa Udviklingen. Det er hele den lovlydige Del af det danske Folk — og det er dog vel stadig det overvejende Flertal — som ængsteligt spørger, om vi er paa Vej til at blive en Politistat, eller om vi skal vende tilbage til Forhold, hvor Befolkning og Politi kan forstaa hinanden og respektere hinanden.

Jeg fandt, at den fremsatte Kritik ikke blot stort set var uretfærdig, men ogsaa uheldig, for det første fordi Politiet, som stod med Front mod Besættelsesmagten for bedst muligt at værne Befolkningen mod Overgreb, ikke skulde taale Angreb fra anden Side, som i hvert Fald foregav at give Udtryk for Befolkningens Syn paa Sagen, men dernæst ogsaa, fordi en offentlig Tilkendegivelse af et Modsætningsforhold mellem en dansk Myndighed og Befolkningen næppe var Tyskerne ukærkommen. Jeg følte det derfor nødvendigt at tage til Genmæle og fik nogle Bemærkninger optaget i Bladet, af hvilke følgende skal gengives:

Det nævnes i Artiklen, at ledende Politimænd aabent har erkendt og beklaget den uheldige Udvikling i Forholdet mellem Befolkning og Politiet, og der udtrykkes Haabet om, at denne Udvikling maa standses.

Ja, hertil vil enhver naturligvis kunne slutte sig, men forsøger man at opgøre de dybere Aarsager til, at Forholdet mellem Befolkning og Politi ikke er saa godt som ønskeligt, bør man ikke overse — hvilket imidlertid i høj Grad er sket ved den stedfundne offentlige Diskussion —, at det mindre gode Forhold, naar man grundigt vil betragte Spørgsmaalet, ikke udelukkende skyldes de enkeltstaaende Episoder indenfor Politiet, som den efter den Slags Stof hungrende Offentlighed med en redebon Presses Bistand har kastet sig over, men ogsaa, ja, efter min Mening endda overvejende, et Forhold, som Politiet er uden Raadighed over, nemlig at der i disse Aar er tildelt Politiet en Række nye Opgaver, i sig selv fremmedartede i Forhold til Befolkningen og dens Tankesæt, som ikke er egnede til at forøge eller underbygge Politiets Popularitet. Det Arbejdsomraade, som det her drejer sig om, unddrager sig for en Del offentlig Diskussion, og netop derved er der skabt Baggrund for en den danske Befolkning iboende Oppositionstrang, som vælger — for saa vidt naturligt nok — som Objekt de Polititjenestemænd, som skal føre alle disse Bestemmelser og Foranstaltninger igennem overfor Borgerne. De Vanskeligheder af mange Arter, som disse i senere Aar har at kæmpe imod, aabner Sindet for Irritation og Modvilje overfor de offentlige Myndigheders Organer, og enhver Kritik, berettiget eller uberettiget, mod de enkelte Personer, der repræsenterer Øvrigheden, faar derved en særlig Grobund.

Vil man være retfærdig, tror jeg ikke, at det kan bestrides, at der i den ved de forskellige „Politiaffærer" fremkaldte offentlige Reaktion formidlet af Dagspressen er et vist Moment af Skadefryd (man erindrer eksempelvis Kommentarerne i Anledning af Landsretssagfører Munksgaards Undvigelse), som man fra Politiets Side i høj Grad maa beklage netop for Tiden, hvor Politiet med den Pligttroskab, som vel ingen vil frakende danske Politifolk, gør en vanskelig og tung Gerning. Først engang, naar dansk Politis Historie i disse Aar kan skrives, vil mangt og meget, som nu ligger uklart og tilsløret for Offentligheden, komme for Dagens Lys, men alligevel kunde Politiets Folk maaske nok nu, hvor der tales saa meget om Sammenhold,

Fot. Royal Air-Force

Ved Middagstid Tirsdag den 31. Oktober 1944 angreb RAF efter Anmodning fra den aarhusianske Modstandsbevægelse Gestapos Hovedkvarter paa Aarhus Universitet. Her lader to af de angribende Mosquito-Bombemaskiner det andet Hold Bomber falde over Bygningerne, der skimtes nederst i Billedet.

De sammenstyrtende Kollegiebygninger fotograferet af RAF-Flyveren under Angrebet. Andre Bomber blev kastet efter at dette Billede var taget. Angrebet fandt Sted samtidig med, at Gestapos Ledelse for Jylland og Fyn holdt Møde i Hovedkvarteret. Deres Vogne ses parkeret foran Bygningerne.

Fot. Royal Air-Force

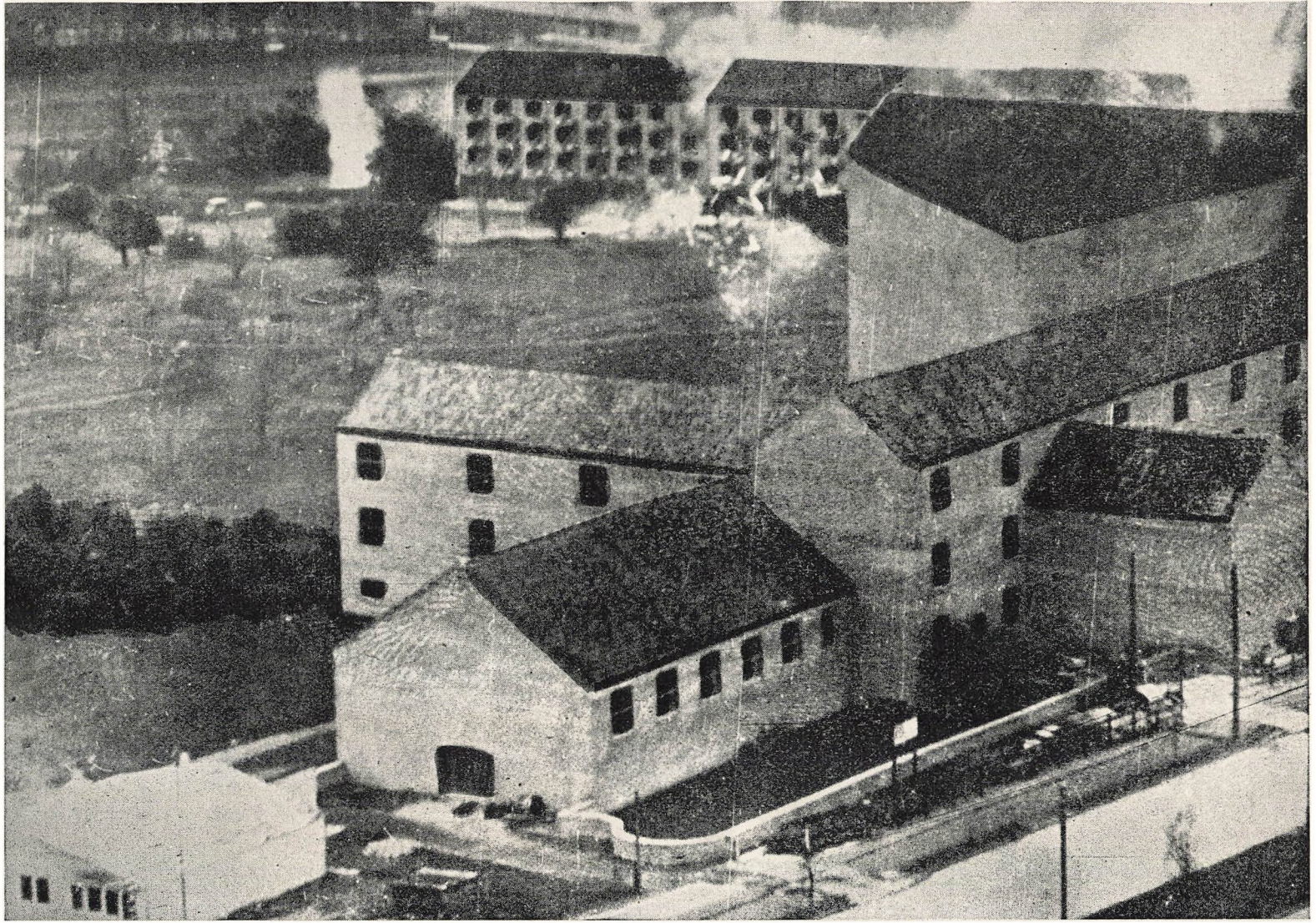

Aarhus Universitets nye Hovedbygning (til højre) fotograferet fra en lavtgaaende Maskine i den første Bølge. Nederst til venstre i Billedet Træhuset med Tegnestuen, der blev udslettet, da næste Bølge kom.

Fot. Royal Air-Force

Fot. Inger Westphal-Christiansen

Fot. Skabelund

Fot. Robert Leth Jørgensen

Øverst: De to Kollegier, hvor Gestapo havde sit Hovedkvarter, fotograferet umiddelbart efter Angrebet.
I Midten: Partiet omkring den nye Hovedbygning, Tegnestuen er fuldstændig udslettet.
Nederst: Den saarede Arkitekt, C. F. Møller, hentes frem fra Ruinerne under den sammenstyrtede Del af Hovedbygningen.

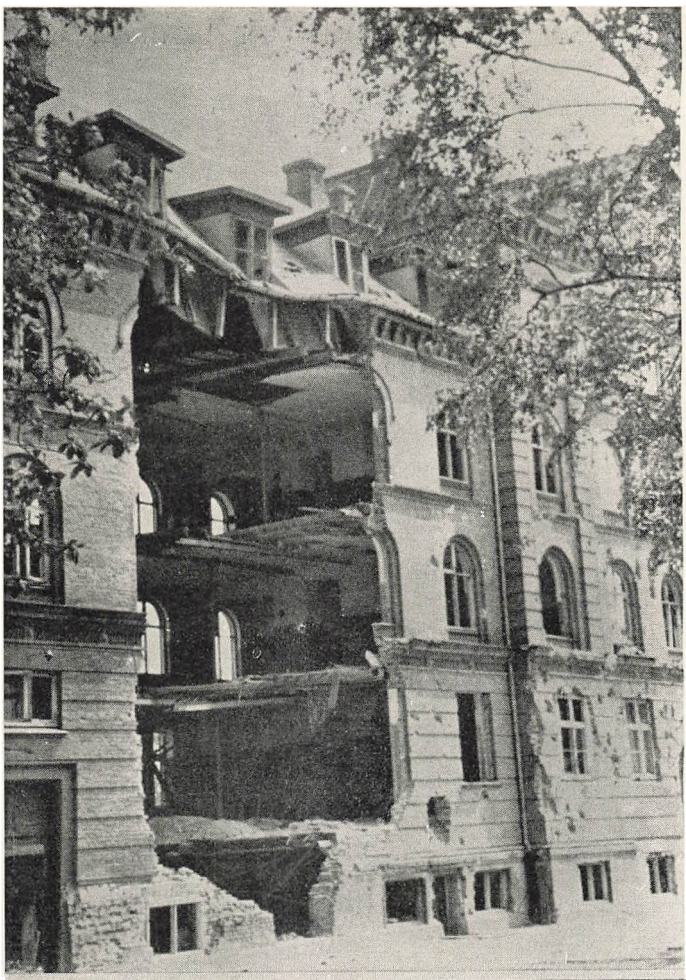

Langelandsgades Kaserne, der var beslaglagt af Tyskerne, fik sin Del af RAF-Bomberne. Her ses en af Bygningerne, der havde faaet en Fuldtræffer, hvorved store Dele styrtede sammen. Flere Snese tyske Soldater og „Telefonpiger" dræbtes.

Fot. Mundus

Desværre blev ogsaa en Villa, tilhørende Elektriker Paaske-Petersen, Chr. Richardtsvej, ramt af en Fuldtræffer, hvorved Fru Paaske-Petersen blev dræbt. Tilbage staar kun Komfuret og Køkkenbordet. (Nedenfor)

Fot. Rud. Iversen

Fot. Rud Iversen

Om Natten den 10. November 1944 foretog Tyskernes Haandlangere den første Serie Gadesprængninger, hvorved syv Bygninger i Søndergade blev udslettet. „Ankerhus", da Branden var paa sit højeste.

Fot. Rud. Iversen

„Ankerhus" efter Branden. Som det ses er Huset brændt fuldstændig igennem fra Kælder til Kvist. Det maatte rives ned til Grunden.

Øverst til venstre de to mest berømte blandt dem, der undslap Gestapo ved RAF's Angreb paa Universitetskollegierne den 31. Oktober 1944: Pastor Harald Sandbæk og Frk. Ruth Philipsen, den sidste fotograferet i Brigadeuniform efter Hjemkomsten fra Sverige, hvor hun søgte Tilflugt. Derefter to af Efterretningstjenestens Radiotelegrafister „Frederiksen" og „Birk" (til højre). I Mappen har de den Radiosender og Modtager, gennem hvilken de stod i Forbindelse med England. Nedenfor tre Billeder med en særlig Historie. Til venstre: Den 13. Februar 1945 indfandt Gestapo sig paa Aarhuus Stiftstidende for at arrestere Afdelingsleder Frk. Inger Bentzen, der bl. a. var Medarbejder ved Budstikken. Under Paaskud af at skulle hente sin Frakke lykkedes det Frk. Bentzen at undslippe gennem et Vindue. Gestapomanden sprang bagefter, da han opdagede Flugten, men fik ikke fat i hende. Her ses Vinduet, Frk. Bentzen flygtede igennem og hendes og Gestapomandens Fodspor i Sneen. Det er Gestapomanden, der løb i Bue (Fodsporene til venstre). Til højre: Den 15. November indviedes „Det ny Kasino". Blandt Gæsterne ved Aabningsfrokosten var to „fede" Bidder — hvis altsaa Gestapo havde været vaagen. Her sidder de: Øverst selve „Holger Danske" alias Stor-Sabotøren Jens Lillelund sammen med Fru Arkitekt Ole Hoeck. Nedenfor: Hans nærmeste Medarbejder „Arkitekt Olav Jensen" alias Svend Hedegaard sammen med Fru Direktør O. Bækkelund. De var med til at skaffe Pastor Sandbæk væk, og Lillelund ledede den Rejse-Sabotagegruppe, der paa dette Tidspunkt arbejdede sammen med 5. Kolonne i Aarhus.

paaregne lidt mere Sympati og Forstaaelse af den meget vanskelige Stilling, som Politiet staar i.

Naar nu særligt Kritiken er vendt mod de unge i Korpsene, som først og fremmest menes at skulle bære Skylden for en Tone, som Befolkningen ikke kan være tjent med, kan det først her gentages, hvad vist tidligere er oplyst af Politiets Ledelse, nemlig at det fra den første Dag, da den unge Politimand kommer ind i Politiet, indskærpes ham ved alle Lejligheder, at han overfor Befolkningen skal vise Høflighed og Besindighed, og handles der af enkelte herimod, maa det ubetinget beklages. At nogle af disse Tusinder af unge, som efter en ret kortvarig Uddannelse sendes ud paa Gaden under meget vanskeligere Forhold end tidligere kendt, af og til kan fejle paa Grund af manglende Erfaring eller mindre Egnethed for Tjenesten, kan naturligvis ikke benægtes. Men jeg vil vove at paastaa, — men ogsaa her kan kun Fremtiden afsige den endelige Dom — at disse samme unge ved deres Optræden netop i en lang Række vanskelige Forhold, affødt af Besættelse, Mørklægning og andet, har forstaaet at gøre deres Pligt paa en saadan Maade, at de har en ikke ringe Del af Æren for, at det er dansk Politi, som i Dag selvstændigt udøver Politiets Gerning i dette Land. At dette Resultat ikke er naaet uden en betydelig Indsats af Pligt, Dygtighed og Taalmod, vil sikkert være indlysende for enhver.

Politiets Ansigt har maaske faaet et haardt Drag, men Politiet har ikke forandret den Indstilling, som det altid har haft, nemlig, at det er sat til at værne Borgernes Interesser med Hensyn til Opretholdelse af Ro og Orden og yde Bistand til enhver, som trænger dertil.

Den anførte Meningsudveksling, som kunde suppleres med andre lignende offentlige og mere private Tilkendegivelser, viser, at Politiet just ikke kunde glæde sig ved nogen større Popularitet eller Forstaaelse af dets Kampe og Vanskeligheder. Først da den 19. September 1944 oprandt, kom andre Toner til at lyde.

Sommeren 1943 oprandt og med den de bevægede Augustdage, hvor Folket i Trods og Harme mod Okkupanterne rejste sig i den ene By efter den anden gennem Strejker og aaben Modstand mod de tyske Tropper. Samtidig steg Sabotagen Uge for Uge, Dag for Dag.

Det blev Odense og Esbjerg, som først fik de store Folkestrejker med brutale Modforanstaltninger fra Værnemagtens Side, som kun yderligere ophidsede Befolkningen. For at undgaa saadanne Voldsomheder opsøgte jeg den 21. August 1943 Major Kruse og gjorde ham bekendt med mit Syn paa Odense- og Esbjergaffærerne. Fra min Dagbog anfører jeg følgende om Samtalen:

„Jeg mente, at disse Affærer maatte ses som Udslag af det Forhold, at Befolkningen nu ikke længere kunde holde Besættelsen ud. Mindre Episoder, som tidligere var afviklet uden større Besvær, vilde nu faa et ganske andet Forløb. Befolkningen havde længe nok været passiv, men naar man nu saa, hvordan Befolkningen i de andre okkuperede Lande søgte at afkaste Aaget, fandt man vel — maaske foranlediget af ydre Begivenheder — at man ogsaa her maatte være med i en Rejsning. Han spurgte mig, om jeg da mente, at en Revolution var den rette Vej at gaa, hvortil jeg svarede, at det skulde jeg ikke udtale mig om, men Forholdene var som skildret af mig, og jeg maatte bede ham tage Hensyn til disse Kendsgerninger, naar han og jeg fortsat skulde sørge for Opretholdelsen af Ro og Orden i Byen. Som

Englænderne siger: „prevention is better than cure!" Jeg gjorde ham endvidere bekendt med, at det næppe vilde være egnet til Genoprettelse af Ordenen, hvis Værnemagten vilde begynde at skyde paa Folk, da dette sikkert vilde medføre, at Strejker brød ud, og jeg omtalte endvidere Tilfældet med den tyske Officer i Odense (der, efter at have skudt med sin Pistol, blev haardt maltrakteret af Folkemængden), idet jeg herved hentydede til, at han for nogen Tid siden havde meddelt mig, at han i Tilfælde af, at han blev alvorligere forulempet, vilde skyde vedkommende ned, og det samme havde han sagt til de andre tyske Officerer, at de skulde gøre; det krævede den tyske Officersære. Jeg betydede ham nu, at hvis han ikke ønskede, at noget lignende skulde ske her, burde man altsaa afholde sig fra saadanne Fremgangsmaader; han bemærkede hertil, at det ønskede han naturligvis ikke! Han ønskede, sagde han videre, at Aarhus skulde være en fredelig Plet, selvom der var Ufred andre Steder. Hertil svarede jeg, at det ønskede jeg naturligvis ogsaa, men han maatte blot ikke tro, at det saadan gik af sig selv. Aarhusianerne var ikke anderledes end det øvrige Danmarks Befolkning, og de havde nu lært, hvordan man bar sig ad! Han spurgte mig, hvordan det mon vilde gaa, hvis han i en Situation med Spektakler vilde begive sig ud paa Gaden, eventuelt i Følge med mig, og tale med Folk. Han mente at vide, at han havde en vis Ressonans her i Byen. Jeg svarede hertil, at et saadant Eksperiment maatte jeg bestemt fraraade; han var nok godt omtalt i visse Kredse i Byen, men de betød talmæssigt meget lidt. — En Timestid efter, at jeg var gaaet fra ham, ringede han og meddelte, at de tyske Soldater indtil videre skulde være i Kvarter Kl. 21."

Den følgende Dag har jeg imidlertid noteret følgende:

„Det var en kortvarig Fornøjelse med de tyske Soldater, der skulde være hjemme Kl. 21. I Aftes var der nemlig adskillige paa Gaden paa et senere Tidspunkt, og da jeg ringede til Kruse og spurgte ham, hvad Meningen var svarede han, at Bestemmelsen atter var ophævet fra København. Det skulde forøvrigt ogsaa være fra København, at Bestemmelsen var kommet — sagde han!"

Samme Dag har jeg yderligere skrevet:

„I Dag blev ved Krigsretten her en ung Sabotør dømt til Døden. Benaadning søges, men er vel nok tvivlsom. Han har i Sandhed ofret noget. Naar man gaar til Bunds i hele dette Spørgsmaal, synes jeg egentlig, at man konsekvent maa komme til det Resultat, at enten maa man melde sig til illegal Virksomhed (eventuelt begynde for sig selv!), eller ogsaa maa man lade være at kritisere dem, der, som f. Eks. Regeringen, mener, at man skal gaa andre Veje..."

Som det vides, udbrød Strejken i Aarhus den følgende Dag, men det ligger udenfor mit Emne nærmere at gøre Rede for, hvorledes Begivenhederne udviklede sig. Kun kan det maaske oplyses, at da det erfaredes, at et tysk Kommando med Musik skulde gaa gennem Gaderne, protesterede jeg kraftigt overfor Major Kruse mod denne Provokation og fralagde mig ethvert Ansvar for Følgerne. Han forstod godt selv det meget uheldige i Forholdet, men efter en Opringning til København, hvor han talte med General *v. Hanneken* selv, erklærede han, at der ikke kunde laves om paa Arrangementet, da Marchen var en Del af en tidligere planlagt Øvelse!

Den 28. August oprandt med alle dens truende Rygter om Krisens Udvikling i København. I min Dagbog har jeg noteret:

„Ved en Aftenkøretur i Byen ses en Mængde Skyts af forskellig Slags opstillet ved Høegh Guldbergsgades Kaserne. Til hvilket Brug?"

Kl. 4 om Morgenen den 29. August telefonerede den vagthavende Overbetjent til mig i mit Hjem, at Tyskerne nu besatte Telegrafstationen. Samtidig ringede det paa Døren. Min Hustru gik ned og lukkede op og kom derefter op og meddelte mig, at der stod 3 tyske Officerer, som vilde tale med mig. Da jeg kom ned, anmodede en af Officererne, Hauptmann *Matthies*, der var Major Kruses Næstkommanderende, mig om at komme ind paa Kommandanturen til en Konference. Jeg klædte mig paa og kørte med Officererne i deres Vogn til Kommandanturen paa Østergades Hotel. Der var tilstede den fungerende Standortälteste Oberstløjtnant *Schreiber* (i det civile Liv Præst!), Major Kruse og en Løjtnant *Lewin*. Schreiber meddelte mig, at den tyske Regering havde overtaget Forvaltningen i Danmark og spurgte mig, om jeg var villig til at fortsætte Politiets Virksomhed. Jeg svarede dertil, at jeg for det første paa Byens Vegne maatte protestere mod det skete, som efter min Mening var lovstridigt, og for det andet kunde jeg ikke uden Befaling fra mine foresatte afgive noget Tilsagn om Fortsættelse af Politiets Virksomhed. Man udtalte nu, at der formentlig ikke i Øjeblikket existerede nogen kompetent dansk Myndighed, men man havde intet imod, at jeg forsøgte telefonisk at indhente Forholdsordre fra København. En telefonisk Henvendelse til Rigspolitichefens Kontor gav imidlertid kun den Oplysning, at der vilde fremkomme en Fjernskrivelse!

Medens jeg sad afventende — og under blid Bevogtning af en tysk Løjtnant, som erklærede, at han skulde underholde mig, hvad jeg dog fritog ham for, kom jeg til det foreløbige Resultat, at hvis der kunde skaffes Politiet en rimelig Selvstændighed samt Frihed til at sige Nej til Krav fra tysk Side, som ingen dansk Politimand kunde efterkomme uden at komme i Strid med sin Ære og Samvittighed, maatte det for Befolkningens Skyld ønskes, at Politiet vilde fortsætte sin Virksomhed i Stedet for at skulle se Politiets Funktioner overtaget af tyske Styrker, maaske med Støtte af Frikorpsfolk, Schalburgkorpset e. l.

Jeg affattede da et Udkast til et Dokument indeholdende Tilsagn fra min Side om at fortsætte Politiets Virksomhed paa nærmere fastsatte Vilkaar. Udkastet blev med uvæsentlige redaktionelle Ændringer godtaget af Tyskerne, renskrevet og underskrevet, hvorefter man anmodede mig om at tage til Politistationen for at forelægge Personalet Dokumentet overensstemmende med det deri aftalte. Der ankom iøvrigt ved 6-Tiden om Morgenen 2 Fjernskrivelser fra København, men de indeholdt ingen sikre Holdepunkter for, hvad man fra danske Myndigheders Side ønskede, at der skulde foretages, og det var saaledes nødvendigt at handle paa egen Haand.

Politistationen var, efter hvad jeg senere erfarede, blevet besat af tyske Styrker Kl. 5,20, og ved min Ankomst stod der tyske Vagter ved Ind-

gangen. Disse blev dog sammen med det øvrige tyske Mandskab straks efter min Anmodning trukket bort, og jeg kunde sætte danske Politiposter ved Indgangen. Jeg sammenkaldte Personalet, satte det indgaaende ind i Situationen og mit Syn paa denne og forelagde det af mig til Tyskerne afgivne Dokument, der havde følgende Indhold:

Idet jeg herved gentager min mundtlig afgivne Protest mod den skete Overtagelse af Forvaltningsmagten i Byen, erklærer jeg mig herved villig til at fortsætte min Embedsgerning saaledes, at jeg er undergivet den tyske Militærforvaltning. Saafremt jeg maatte modtage nogen her imod stridende Ordre fra en dansk kompetent Myndighed, bortfalder mine Forpligtelser. Jeg vil da straks meddele dette til de tyske Myndigheder. Jeg overtager iøvrigt dette Hverv og de dermed forbundne Pligter paa den Baggrund, at Forholdet kun kan opretholdes, saa længe det ikke strider mod min Ære og Samvittighed at udføre de Befalinger, som gives.

Min Overtagelse af Hvervet sker saaledes under de af foranstaaende følgende Forudsætninger, og navnlig saaledes:

1. at det maa staa enhver ved Politiet tjenstgørende frit for nu at erklære at ville træde tilbage. Det er dog min Hensigt at opfordre alle til at gaa ind under den nye Ordning paa tilsvarende Maade som jeg selv,
2. at ingen ved Politiet ansat kan modtage Ordrer fra andre end der Standortälteste, Standortkommandanten eller dem, som disse bemyndiger dertil,
3. at almindelige for Politiets hidtidige Tjeneste gældende Ordrer og Anvisninger i videste Omfang opretholdes, og at Politiet fortsat udøver sine Tjenesteforretninger saa selvstændigt som muligt,
4. at Lønninger udbetales til alle ved Politiet ansatte som tidligere,
5. at Disciplinærmyndigheden over Politiets Personale forbliver hos mig,
6. at jeg, saafremt der efter min Opfattelse sker væsentlige Brud paa de foranstaaende Forudsætninger eller andre, som i Vigtighed maa sidestilles med disse, er berettiget til en Forhandling med Henblik paa saa vidt muligt at opnaa en Afvikling af Forholdet.

Endvidere forelaa nu som Baggrund for Debatten den af General v. Hanneken udsendte Bekendtgørelse om Etablering af militær Undtagelsestilstand, hvis første Punkt paalagde Embedsmænd og Funktionærer ved de offentlige Myndigheder og Institutioner loyalt at fortsætte med at opfylde deres Embedsforpligtelser. De skulde efterkomme de Anvisninger, som blev givne „af de indsatte tyske Opsynsmænd". Undladelser af at efterkomme Bekendtgørelsens Forskrifter vilde blive straffet ved de tyske Standretter.

Skønt der saaledes i og for sig ikke var nogen Valgfrihed, gik Bølgerne dog højt under Parolen. Jeg gik ind for, at man burde fortsætte Tjenesten, og hertil sluttede sig de tilstedeværende Politikommissærer og Formanden for Aarhus Politiforening. Der blev imidlertid fra flere Sider rejst kraftige Indsigelser mod at skulle fortsætte, og Stemningen var til Tider ret ophidset, vistnok ikke mindst, efter at jeg havde forladt Lokalet for at give Personalet Lejlighed til at drøfte Sagen uden min Tilstedeværelse. Efter Personalets Opfordring fjernskrev jeg til København og udbad mig Meddelelse om Stillingen der og om muligt en Udtalelse indhentet fra

Formanden for Dansk Politiforbund. Som foreløbigt Svar anmodede man om at faa at vide, paa hvilke Betingelser jeg var indgaaet paa at fortsætte, og efter at jeg i en Fjernskrivelse havde meddelt dette, gav Formanden for Dansk Politiforbund Udtryk for, at naar Chefen blev, burde Personalet ogsaa blive, men man ønskede om muligt Post 2 i min Erklæring rettet til, at kun jeg kunde give Ordre til Personalet.

Herom kan jeg bemærke, at da jeg i de tidlige Morgentimer affattede Erklæringen paa den tyske Kommandantur, hvor alt var temmelig uoverskueligt, maatte jeg tage som Udgangspunkt, at Politiet under de nye Forhold faktisk var *underlagt* det tyske Militær, og at det for mig derfor drejede sig om at hindre, at enhver som helst tysk Militærperson kunde kommandere med Politiets Folk.

Der blev da heller ikke fra Personalets Side insisteret paa nogen Ændring i Erklæringen, da alle omsider — det var da langt op ad Dagen — indgik paa at fortsætte Tjenesten. Kriminalpolitiet havde for sit Vedkommende tidligere paa Dagen efter en kort Parole paa Kriminalpolitiets Station alle tiltraadt.

Jeg gav derefter Ordre til atter at paabegynde Tjenesten indenfor Politiets forskellige Grene, og jeg udsendte en Dagsbefaling, i hvilken findes følgende Udtalelse:

> Jeg anmoder indtrængende enhver om at gøre sin Pligt ogsaa under de nu foreliggende Forhold og tilsiger alle min bedste Støtte til at komme igennem Vanskeligheder, som maatte opstaa. Saadanne Vanskeligheder maa bæres med Taalmod i Forvisning om, at det er til den danske Befolknings Gavn, at det danske Politi fortsat udøver sine Funktioner.

Det var en tung Dag for Politiet, som maatte se med den største Usikkerhed paa Fremtiden, og som havde bundet sig til at gaa ind i en Tjeneste med nye og ukendte Krav og uden den principielle Selvstændighed, som hidtil havde raadet. Hvornaar vilde det ske, at man vilde blive stillet overfor uopfyldelige tyske Krav, og hvad vilde Følgen blive for Etaten og den enkelte, at man sagde Nej til disse Krav?

Foreløbig var der den største Travlhed paa Politiets Stationer og Kontorer. Undtagelsestilstand var jo etableret med Spærretid fra Kl. 20 til Kl. 6, Lukning af Beværtninger og offentlige Forlystelser Kl. 20, Forbud mod at forlade Aarhus og nærmeste Omegn, Forbud mod civil Motorkørsel og Forbud mod civil Afbenyttelse af Post, Telegraf og Telefon. En stor Del af disse Foranstaltninger maatte Politiet overvaage Gennemførelsen af. Den 31. August indskrænkedes dog Spærretiden til fra Kl. 23 til 5, men allerede den følgende Dags Eftermiddag — som Følge af Sabotage paa Jernbanelinjen ved Viby — blev Spærretiden paany udvidet til fra Kl. 19 til 5. Travlheden for Politiet fortsattes i de følgende Dage; bl. a. krævede den af Tyskerne forlangte Vaabenaflevering et stort Apparat.

Undtagelsestilstanden medførte i og for sig ikke større Ændringer i den Tjenestegang, som længe paa Grund af Forholdene havde været etableret, og nogen Indblanding i de almindelige Tjenesteforretninger fandt ikke Sted fra tysk Side. Men paa et vigtigt Punkt begyndte visse afgørende Linjer at trækkes op. Medens Politiet indtil den 29. August principielt havde staaet paa det Standpunkt, at man vilde paagribe Sabotører og andre illegalt arbejdende Personer ud fra den tidligere nævnte Betragtning, at man derved kunde beholde dem under dansk Jurisdiktion, begyndte nu det modsatte Synspunkt ret hurtigt at gøre sig gældende, fordi Tyskerne nu i nogle Tilfælde rejste Krav om Overtagelse af illegalt arbejdende Personer, som var blevet anholdt af danske Politifolk, ligesom de selv ved de tyske Krigsretter paadømte Sagerne mod dem, som de selv paagreb. Endvidere forlangte man det danske Politis Bistand til Identificering og Opsporing af Personer, som Tyskerne paa Grundlag af deres egne Undersøgelser havde faaet Mistanke til. Da Lederen af det danske Sikkerhedspolitiet i Aarhus, Kriminalassistent *Ernlund*, under en særdeles ubehagelig Konference en sen Aften med Chefen for Abwehrnebenstelle, Oberstløjtnant *Wotzlawek*, efter min Anvisning havde nægtet at yde saadan Bistand i et bestemt foreliggende Tilfælde, blev Oberstløjtnanten meget opbragt og udtalte, at det var illoyalt efter min Erklæring af 29. August, og han bad Kriminalassistenten sige til mig, at det var Sabotage fra min Side, og det maatte jeg jo vide hvad betød. Han forlangte hurtigt Svar paa, om den forlangte Bistand vilde blive ydet. Da Kriminalassistenten ved Midnatstid refererede denne Samtale for mig, vidste jeg ikke bedre end at begive mig ind i Løvens Hule for at faa Lejlighed til at forfægte mit Standpunkt. Vi traf ikke Oberstløjtnanten, men en Stedfortræder, overfor hvem jeg gjorde Rede for Grunden til min Vægring, nemlig at jeg i min Erklæring havde taget det Forbehold, at jeg ikke vilde medvirke til, hvad der stred mod min Ære og Samvittighed, og det gjorde netop det forlangte Skridt. Desuden vilde dette komme i Strid med de Retningslinjer, som blev gjort gældende fra dansk Side i nogle stedfindende Forhandlinger i København om det danske Politis Virksomhed. Man tog med betinget Forstaaelse mod mine Udtalelser, og jeg hørte i hvert Fald ikke mere til Sagen fra tysk Side.

Der udformedes efterhaanden den Regel, at det danske Politi i Tilfælde af Sabotage skulde konstatere og beskrive denne samt give Meddelelse til de tyske Myndigheder, hvorimod man ikke skulde paatage sig Paagribelsen af Gerningsmændene.

Samme Oberstløjtnant Wotzlawek var iøvrigt en ret ubehagelig og kolerisk Person. Da der en Nat kort efter det lige berettede fandt nogle Sprængninger Sted paa Banelegemet ved Aarhus H, lod han mig telefonisk meddele gennem en dansk Kriminalbetjent, at hvis han ikke i Løbet

af et Kvarter fik nøjagtig Underretning om, hvor Sprængningerne havde fundet Sted, vilde han lade mig arrestere. Den samme Trusel udstødte han mod Politikommissær *Rasmussen*, som forestod Politiets Udrykning til Sprængningsstedet. Det var særdeles begrænset, hvad jeg — liggende i min Seng — kunde bidrage til Sagens Opklaring, men Arrestationerne blev dog ikke iværksat. Jeg indgav iøvrigt i Anledning af det passerede en Besværing over Oberstløjtnanten, men det kom der naturligvis ikke noget ud af.

Netop fordi en udtrykkelig Overenskomst, hvoraf fremgik med Klarhed, hvilke Krav der maatte honoreres af det danske Politi, manglede, maatte de enkelte Tilfælde i høj Grad behandles konduitemæssigt, og man maatte som Chef til Stadighed gaa rundt i en vis Ængstelse for, hvad Personalet kunde komme ud i; jeg vidste, at alle (d .v. s. alle, som havde med Sager at gøre, hvor tyske Interesser stod paa Spil) vilde kæmpe med Hæder for at bevare Politiets Ansigt, men netop derfor var der jo Fare for alvorlige Repressalier fra tysk Side.

☆

Om Aftenen den 1. Oktober 1943 kørte jeg sammen med Chefen for Vestre Luftværnskommando, Kaptajn *S. A. Andersen*, i Automobil fra Aarhus paa Vej mod København, hvor vi var indkaldt til et vigtigt og hastende Møde i Statens civile Luftværn den følgende Dag. Vi naaede Odense sent paa Aftenen og gik til Ro, men erfarede nu ved en Telefonsamtale med Aarhus, at det tyske Politi samme Aften havde indledet Aktionen mod de danske Jøder. Da jeg under disse Forhold mente at maatte være i Aarhus, vendte vi hjem tidligt den følgende Morgen. Som bekendt blev ingen Jøder fængslet i Aarhus; nogle var flygtet i rette Tid og andre — Halvjøderne — lod man gaa fri efter den saakaldte 100 pCt. Regel, som nogenlunde blev overholdt. Men Aktionen blev alligevel mærkbar for Politiet i ret lang Tid, fordi ingen af jødisk Afstamning kunde vide sig sikker og iøvrigt blev opskræmt af Forlydender om nye forestaaende Aktioner. Det var da Politiet, man henvendte sig til om Raad og Daad, og det halve af min Tid gik med at yde Bistand paa forskellig Vis til disse ængstelige og forpinte Medborgere. For om muligt at dække mod enkeltstaaende Aktioner udstedte jeg Attestationer, i hvilke de paagældendes Slægtskabsforhold — med stærk Fremhæven af det ariske Islæt — beskreves; det beroligede mange at bære et saadant Dokument hos sig. Nogle kunde dog ikke bære det daglige Nervepres og flygtede til Sverige.

☆

Medens der som tidligere omtalt i Besættelsesperiodens første Aar var intet eller lidet tysk Politi i Landet, skiftede Billedet nu fuldstændig, og Aarhus fik sin rigelige Andel af tyske Politifolk af forskellige Kate-

gorier. I November 1943 kunde man notere, at følgende tyske Tjenestesteder befattede sig med Politiforretninger: Abwehrnebenstelle, Geheime Staatspolizei (Gestapo), Sicherheitsdienst, Feldgendarmeriet og det tyske Ordenspoliti.

Det var, som det vides, først og fremmest Gestapo, som kom til at præge Udviklingen. Helst havde det danske Politi naturligvis frasagt sig enhver Form for Forbindelse med denne inderligt afskyede Institution, men Forholdene — ej heller efter den 29. August — tillod ikke dette. Det var først og fremmest det danske Sikkerhedspoliti, som havde den lidet misundelsesværdige Opgave at staa i daglig Kontakt med det tyske Politi. Nogen Fordele for danske Interesser var dog forbundet dermed, f. Eks. at man kunde erholde visse Oplysninger om anholdte danske, hvilket var den første Betingelse for, at der fra dansk Side kunde ydes disse nogen Bistand.

I Efteraaret 1943 kom Kriminalrat *Schwietzgebel* til Aarhus som Leder af Gestapo. Han aflagde kort efter sin Ankomst en Tiltrædelsesvisit, hvor jeg altsaa lærte denne hadede og uhyggelige Person at kende. Han var fedtet-høflig med Haardhed og Mistænksomhed i de spillende Øjne bag Lorgnetglassene. Han begyndte — nærmest i Forhørsform — at spørge mig om min Stilling til det brændende Spørgsmaal om, hvad det danske Politi i Almindelighed og jeg i Særdeleshed vilde medvirke til i Sager mod Sabotører, og han forelagde mig det direkte Spørgsmaal, om jeg ikke vilde paagribe en Sabotør, hvis en saadan blev paavist mig paa den modsatte Side af Gaden; jeg vidste ikke bedre end at undgaa at svare ved at erklære, at jeg ikke fandt Grund til at tage Stilling til et saadant rent hypotetisk Spørgsmaal. Han vilde bevise, udtalte han videre, at Jøderne arbejdede mod tyske Interesser, men da det kom til Stykket, syntes han ikke at vide andet, end at en Fru F. (som jeg heldigvis vidste i god Behold i Sverige!) havde arbejdet illegalt. Han havde endvidere en udtalt Mistro til Politiet, i hvis Rækker ogsaa illegalt Arbejde foregik. Da jeg (med nogen Ængstelse) spurgte ham, hvad han sigtede til, kunde han imidlertid kun henvise til en navngiven CB-Mand (som forøvrigt ogsaa var i Sverige), og da jeg tilfældigt kendte den paagældende og vidste, at han netop ikke havde været tjenstgørende i Politiet, kunde jeg med en vis Forargelse i Stemmen afvise hans Insinuationer.

Jeg var utilpas længe efter dette Besøg ved Tanken om, at en Person som Schwietzgebel kunde skalte og valte med gode danske Borgere. I Modsætning til, hvad jeg ellers troligt havde overholdt, naar jeg havde modtaget Høflighedsvisitter af Tyskere, kunde jeg ikke faa mig selv til at aflægge Schwietzgebel nogen Genvisit, hvad jeg ad Omveje erfarede, at han havde taget mig meget ilde op.

Sabotage og anden illegal Virksomhed steg nu voldsomt jævnsides med, at de tyske Overgreb blev mere og mere følelige ikke blot fra de tyske Myndigheders Side, men ogsaa de enkelte Medlemmer af Værnemagten tillod sig mange brutale Handlinger overfor den temmelig værgeløse Befolkning; de første Aars forholdsvis gode Disciplin var nu i høj Grad paa Retur. Overfald hørte til Dagens Orden, og ukontrollable Aktioner mod Enkeltpersoner, navnlig ved Nattetid, fandt jævnlig Sted. Der blev indført en Ordning, hvorefter det sikredes, at Politiet omgaaende kunde foretage Udrykninger for at hjælpe Folk, der kom ud for saadanne uhyggelige Oplevelser, men i de fleste Tilfælde var det desværre det tyske Politi med deres modbydelige Slæng af danske Hjælpere, som var ude, og da stod Politiet magtesløst, maatte bide Harmen i sig og trække sig tilbage. Selv, hvor Hjælp virkelig kunde ydes, var det en uhyggelig Oplevelse for de Mennesker, som kom ud for, at ukendte Personer ringede paa Døren ved Nattetid og forlangte at komme ind. Hvorledes saadan en Affære udviklede sig, kan belyses ved Referat af et enkelt Tilfælde.

En Aften ved 21,30-Tiden anmeldte en Fiskehandler i Frederiksallé telefonisk, at der stod nogle Personer uden for hans Dør og forlangte under Foregivende af, at det var det tyske Politi, at blive lukket ind. Da Fiskehandleren spurgte om Anledningen, blev der kun svaret, at Døren vilde blive sprængt, hvis der ikke blev lukket op. Paa Grund af den senere Tids mange Mord blev der dog ikke lukket op. Da Politiet kom tilstede, antraf man to tyske Underofficerer, der forklarede, at de søgte en navngiven ung Pige, der skulde bo i Ejendommen. Feldgendarmeriet, der nu ogsaa kom tilstede, tog begge Underofficererne, der var ædru, med til Kommandanturen. Som vanlig i saadanne Tilfælde forlangte jeg, at de skyldige skulde straffes, hvad de muligt ogsaa blev, og selvom Affæren bagefter kan ses under en humoristisk Synsvinkel, er den dog typisk for den Hensynsløshed, hvormed det tyske Militær huserede.

Desværre var det ikke alene overfor det tyske Politis Magtopbud, at Politiet maatte give op. Ogsaa det tyske Militærs Magtmisbrug maatte man ikke sjældent taale. Et Eksempel blandt mange:

En Aften ved 23-Tiden anmodede en Sporvognsfunktionær Politiet om Assistance i Anledning af, at nogle berusede Personer var trængt ind i Sporvognen i Nørregade. De paagældende, der generede de øvrige Passagerer, nægtede paa Konduktørens Opfordring at forlade Sporvognen. Ved Politiets Tilstedekomst viste det sig, at det var tre danske berusede Kvinder og tre tyske Soldater, der optraadte udfordrende og støjende i Sporvognen. Det udsendte Mandskab rettede Henvendelse til de tre danske Kvinder om at forlade Sporvognen, hvilket de dog nægtede bistaaet af de tre tyske Soldater. Kvinderne blev nu med Magt fjernet fra Sporvognen,

og da de kom ned paa Gaden, afkrævede en Politibetjent dem deres Legitimationskort. Medens dette stod paa, var en tysk Befalingsmand kommet til Stede, og han raabte: „Det danske Politi skal ikke fornærme den tyske Værnemagt", hvorefter han trak sin Pistol og tog Ladegreb. Han rettede derefter Pistolen mod Politibetjenten og trykkede paa Aftrækkeren, saa det tydeligt hørtes, da Pistolen klikkede. Han tog nyt Ladegreb, hvorefter Politibetjenten afleverede Legitimationskortene til Kvinderne, og disse fjernede sig nu i Selskab med de tre tyske Soldater fra Stedet, medens Befalingsmanden affyrede 3—4 Skud med Pistolen op i Luften. En anden Politibetjent forsøgte nu sammen med to Gefreitere, der var kommet til Stede, at eftersætte Kvinderne og Soldaterne, men dette blev forhindret af en tilfældig tysk Officer, der passerede forbi. Noget efter ankom Feldgendarmeriet, men Kvinderne og Soldaterne var da forsvundet, saa en foretagen Eftersøgning var negativ.

Det er let forstaaeligt, at deslige Hændelser i Politikorpset skabte et dybt og indestængt Had mod alt, hvad tysk var, og kun en streng Selvdisciplin og Pligtfølelse hos de mange unge Politifolk, der som oftest maatte tage det direkte Stød i de ydmygende Kontroverser med den tyske Overmagt, sikrede mod, at Harmen over at skulle forrette Tjeneste under slige Forhold, kom til aabent Udbrud.

Ved Siden af den ægte Sabotage, som udfoldede sig vældigt Nat efter Nat, var en Overgang i Efteraaret 1943 de saakaldte Telefonbomber meget paa Mode. Anonyme Telefonopringninger til offentlige Virksomheder eller private Arbejdspladser, hvor man mentes at arbejde for tysk Regning, underrettede om, at der var lagt Bomber, som vilde springe inden længe, hvorefter der kunde blive Spørgsmaal om at evakuere Virksomheden. Disse Foreteelser var meget ubehagelige for Politiet, som maatte tage Ansvaret for, om Evakuering skulde finde Sted, og for at være paa den sikre Side maatte man i mange Tilfælde foretage Evakueringen og blev saaledes holdt for Nar, naar intet skete. Et groft Tilfælde indtraf den 18. November 1943. En Kvindestemme meddelte i Telefonen til et af Kontorerne paa Hovedbanegaarden, at tre Bomber vilde eksplodere i og ved Bygningen i Løbet af ganske kort Tid. Den vagthavende Overkontrollør forespurgte straks Politiet, hvad man skulde gøre, og jeg lod da give Besked om at rømme Bygningen og lod foretage Afspærring af Banegaardspladsen og tilstødende Gader. De forskellige tyske Kontorer blev underrettet, og Kl. 13,30 ankom en Oberleutnant fra den tyske Sprængkommando for at undersøge Forholdene; ca. 10 Minutter efter ankom et tysk Pionerkompagni, der straks begyndte en Undersøgelse af Jernbanestationen og det tilstødende Terræn. Man fandt intet, og efter ca. 1½ Times Forløb kunde man ophæve Afspærringen, som jo imidler-

tid paa Byens mest befærdede Strøg havde været overordentlig generende for Trafiken.

Det er min Overbevisning, at disse Meddelelser om Bomber i denne Periode i intet Tilfælde stammede fra Modstandsbevægelsens Folk, og efterhaanden som disse Telefonbomber blev hyppigere og hyppigere, dristede jeg mig i Reglen til at ignorere dem, og der forefaldt da heller ingen Sprængninger i noget af disse Tilfælde. Efterhaanden hørte Tilfældene op af sig selv.

Vinteren 1943—44 gik, mørk og utryg for Byens Befolkning, som daglig fik Beretninger om Stikkerdrab, Clearingdrab, Sabotage, Arrestationer, Overfald og Overgreb, og Politiet kæmpede under vanskeligere og vanskeligere Forhold for at hjælpe Befolkningen og for at undgaa enhver Bistand til det tyske Politi; stadig indtraf Grænsetilfælde, hvis rette Løsning set fra et dansk Synspunkt kunde frembyde de største Vanskeligheder og Tvivl. Samtidig med, at Befolkningen med ikke helt ublandet Tillid saa Politiet foretage sig dette eller hint, uden at den Tvangssituation, som Politiet befandt sig i, altid kunde erkendes, blev Gestapos Mistro til Politiet mere og mere aabenlys. Ikke blot næredes denne Mistro ved den Kendsgerning, at flere Politifolk flygtede til Sverige, hvilket naturligvis maatte tydes som et sikkert Indicium for, at de havde arbejdet illegalt, men den almindelige Holdning, som udvistes overfor tyske Henvendelser og Krav, var heller ikke betryggende set fra et tysk Standpunkt.

Og Foraaret og Sommeren 1944 drev dansk Politi hen mod det, som skulde sætte et Punktum for dets Bestræbelser for at holde Skansen til det sidste. *) Den 19. September 1944 indledede et sidste Kapitel af Politiets Historie under Besættelsen.

Den 19. September var der Strejke i Byen, og i denne deltog bl. a. Politiets Kontorister, hvorfor Politikamret og Politiets andre Expeditionskontorer ikke havde lukket op. Men var der ikke Kontorister, var der til Gengæld netop mange Politifolk tilstede, da Politikamrets Bygning, Politistationen og Kriminalpolitiets Station ved 10,30-Tiden blev omringet af sværtbevæbnede tyske Tropper. Paa Politikamret lededes Aktionen af nogle Gestapofolk og tre danske Stikkere, som optraadte meget brøsigt og forlangte Vaaben udleveret. Aktionen gennemførtes med stor Præcision, og paa Modstand var ikke at tænke. Politikamrets og en Del af Politistationens overordnede Personale blev gennet ind paa mit Kontor, hvorfra Borttransporten foregik i aabne Lastbiler til Vesterallés Kaserne,

*) Den 26. Maj 1944 blev jeg sammen med en Række andre danske Borgere fængslet af Gestapo som — som det hed i den officielle tyske Meddelelse — alvorlig mistænkt for Spionage og Deltagelse i en illegal militær Organisation. Jeg løslodes den 1. September s. A., men det formentes mig at overtage mit Embede og at opholde mig i Jylland. Min Beretning hviler derfor i det følgende paa andenhaands Meddelelser.

hvor de øvrige anholdte Politifolk ogsaa var bragt tilstede. *) For Natten blev man anbragt paa Loftet over Hestestalden, hvor ogsaa den følgende Dag og Nat tilbragtes. Nogen Meddelelse fra tysk Side om, hvad hele Aktionen tilsigtede, blev der ikke givet. Røde Kors udførte et beundringsværdigt Arbejde, skaffede Tøj og Toiletsager fra Hjemmene og uddelte Mælk, Chokolade og Cigaretter. Læge *Aggebo* udførte ogsaa en meget værdifuld og paaskønnet Hjælp til de anholdte Politifolk.

Torsdag Aften den 21. September blev fire af Politifuldmægtigene og enkelte andre Politifolk overført til Tinghusarresten, men sent paa Aftenen blev den konstituerede Politimester, Politifuldmægtig *Glente* kaldt til en Forhandling i Gestapos Hovedkvarter paa Kollegium IV. Kriminalrat Schwietzgebel og hans Næstkommanderende Kriminalrat *Bunke* var tilstede. Schwietzgebel forelagde Fuldmægtigen Situationen, som skulde være den, at der nu atter var tilvejebragt ordnede Politiforhold overalt i Landet med Undtagelse af i Aarhus, Aalborg og Odense, og han spurgte Fuldmægtigen, om han — for den danske Befolknings Skyld, idet Tyskerne selv var ligeglade — vilde lede et nyorganiseret Korps, overvejende bestaaende af de ikke anholdte Politifolk; Vaaben vilde i et vist Omfang blive overladt Styrken, og man vilde ikke fra tysk Side blande sig i Forholdene; kun de Sager, hvori der var tyske Interesser, vilde man selv tage sig af. Tilbudet vilde iøvrigt ikke blive gentaget, og Fuldmægtigen maatte saa selv tage Ansvaret for Udviklingen. Han vendte tilbage til sin Celle og drøftede det meste af Natten Situationen med sine Fuldmægtigkolleger og andre tilstedeværende Politifolk. Ved Morgengry var der overvejende Stemning for at forsøge en Ordning som den omtalte gennemført, idet man herved lod sig bestemme af tre Faktorer: for det første Oplysningen om, at Politiet atter fungerede rundt omkring i Landet, for det andet, at det syntes ganske uholdbart for Byen og dens Befolkning, at der intet Politi var, og for det tredje, at man fra tysk Side havde stillet Løsladelse af de arresterede Politimænd i Udsigt, hvis et organiseret dansk Politi kunde fungere.

Politifuldmægtig Glente blev saa afhentet fra Arresten næste Formiddag Kl. 9 og havde en Konference med Kriminalrat Bunke, overfor hvem han erklærede at ville undersøge Mulighederne for at genoptage Politiets Virksomhed ved at henvende sig til de lokale Myndigheder og Repræsentanter for Personalet. Dette tilstodes ham, hvorefter han drøftede Situationen med Borgmester *Stecher Christensen* og Stiftamtmand *Hvidt*. Hos denne kom man imidlertid i telefonisk Forbindelse med Stiftamtmand *Herschend*, Silkeborg, og Justitsministeriet, og herved opklaredes det, at

*) Der vil andetsteds i denne Bog blive gjort nærmere Rede for disse Dages Hændelser, hvorfor det her kun i store Træk vil blive berettet, hvorledes Begivenhederne forløb, særligt for Politiets Ledelse.

der var givet Fuldmægtigen usandfærdige Oplysninger om den almindelige Situation, idet Forholdet som bekendt var det, at Politiet overalt i Landet var opløst og ingensteds fungerede. Efter at Fuldmægtigen sammen med ca. 20 overordnede Politifolk, der var blevet løsladt i Løbet af Formiddagen, om Eftermiddagen i sit Hjem paany havde drøftet Sagen, hvorunder det bl. a. oplystes, at Byens Befolkning, saaledes som Forholdene havde udviklet sig, stillede sig fremmed for Tanken om Oprettelse af et Nødpoliti, opnaaedes der fuld Enighed om at afslaa det tyske Tilbud, hvilket blev meddelt Kriminalrat Bunke, der blot udtalte, at det maatte man tage til Efterretning.

☆

Den 23. Sepember afsendte Justitsministeriet et Telegram adresseret til Politikontoret. Det kom ad Omveje Politifuldmægtig *Sørensen* i Hænde som den eneste af Politimesterembedets Fuldmægtige, som endnu var at finde i Byen. Telegrammet, som iøvrigt enslydende var tilsendt samtlige Landets Politikredse, paabød, at Politikontorerne uopholdelig burde genaabnes til Varetagelse af Anklagemyndighedens Arbejde og alle Politiets civile Forretninger, derunder ogsaa Motorvæsenet.

Politifuldmægtigen blev bestyrtet over den modtagne Ordre, idet Forholdet paa dette Tidspunkt var det, at Deportationen af de anholdte Politifolk var kendt over hele Landet og havde fyldt Befolkningen med Harme, hvilket naturligvis i særlig Grad ogsaa gjaldt de Politifolk, som havde undgaaet Aktionen, og af hvilke desuden langt de fleste var forsvundet fra deres Boliger.

Det lykkedes Politifuldmægtig Sørensen at komme i telefonisk Forbindelse med enkelte andre Politikredse, hvor man havde stillet sig afvisende overfor Justitsministeriets Ordre, og han afsendte derefter den 24. September en Skrivelse til Stiftamtmand Hvidt med Anmodning om Videresendelse til Justitsministeriet. I Skrivelsen gav han Udtryk for, at det var hans bestemte Indtryk, at der ikke, som Forholdene laa, vilde være nogen Mulighed for Arbejdets Genoptagelse. Han begrundede dette Standpunkt dels i en rent følelsesmæssig Modvilje mod at fungere, efter at et stort Antal Kolleger var blevet deporteret, dels i, at Arbejdsvilkaarene overfor Befolkningen vilde stille sig yderst vanskelige; desuden befandt der sig kun ganske enkelte Politimænd i Aarhus, og endelig maatte han anse det for udelukket, at Politiets Kontorpersonale vilde bistaa i Arbejdet. *)

Justitsministeriet insisterede ikke paa, at dets Ordre skulde udføres. 108 aarhusianske Politifolk var blevet deporteret, og de hjemmevæ-

*) I næsten alle Landets øvrige Politikredse indtog man en tilsvarende afvisende Holdning overfor den justitsministerielle Henvendelse.

rende, som havde undgaaet Anholdelse, gik saa at sige alle i kortere eller længere Tid under Jorden.

Men efter at den første Lammelse havde tabt sig, vaagnede Modstandsviljen paany i de aarhusianske Politifolk, og i Løbet af Vinteren inkorporeredes efterhaanden under Ledelse af Kriminalassistent *Niels Laursen* en stor Del af Politifolkene i den aktive Modstandsbevægelse. Nogle beskæftigede sig med Vaabentransporter og Indøvelse af de modtagne Vaaben, andre med Sabotage og atter andre med Indsamling af Oplysninger om Personer, som var gaaet i Fjendens Sold. Disse Politifolk levede som alle illegalt arbejdende et farligt Liv, skjulende sig i tilfældige Logier under Dæknavne og med den evige Fare for Paagribelse hængende over deres Hoveder. Nogle blev ogsaa anholdt og en enkelt underkastet Tortur.

Da Befrielsens Time oprandt den 5. Maj, var et bevæget Afsnit af Aarhus Politis Historie sluttet.

Det har været min Stræben i det foranstaaende at skildre Begivenhederne paa Baggrund af den vekslende Opfattelse af Tingene, som har gjort sig gældende i vort Land — og naturligvis ogsaa i Aarhus — i Besættelsens Aar. Den menneskelige Hukommelse er kort, og det synes for Tiden at anses ønskeligt, at meget glemmes, nemlig alt det, som ikke er behageligt at tænke paa, og først og fremmest, at vi *alle* i Krigens første Aar betragtede den tyske Besættelse under andre Synspunkter end senere.

Og som allerede nævnt maatte de Mænd, der som Politietatens Folk skulde virkeliggøre den danske Regerings Ønsker om Vedligeholdelse af et taaleligt Forhold til Besættelsesmyndighederne, i høj Grad lægge Baand paa egne Meninger og Standpunkter. Paa denne Baggrund maa forklares og forsvares mangt og meget af det, som Politiet indlod sig paa at udføre. Politiet kan derfor ikke gøre Fordring paa — og ønsker ej heller — at betragtes som Helte i den Kamp, der skulde kæmpes mod den tyske Fjende, men hvis der dog af denne Beretning kan vindes Forstaaelse for den Opfattelse, at Aarhus Politi stillet overfor vældige og hidtil ukendte Vanskeligheder ikke er veget ud fra det, som det maatte anse som sin Pligt, maa jeg erklære mig fuldtud tilfreds med denne Dom.

Johannes Manck, født i København 3. Marts 1904, Student fra Metropolitanskolen 1921, teologisk Kandidat 1926. Studierejser i Udlandet 1926-31. Dr. theol. 1933. Assistent ved Københavns Universitet 1933-38. Professor ved Aarhus Universitet 1938, Rektor for Aarhus Universitet 1943-45.

AARHUS UNIVERSITET UNDER BESÆTTELSEN

Da Krigen brød ud i September 1939, var Aarhus Universitet 11 Aar. Med enestaaende Hurtighed var Fakulteter og Institutter groet frem, saa de gule Huse oppe i Universitetsparken ikke kunde holde Trit med denne indre Vækst, men der var konstant Pladsmangel. Med al sin Fremdrift og ungdommelige Energi manglede Universitetet den faste Forankring i Fortiden, som præger ældre Universiteter, og som i vanskelige Tider er en Styrke. Derfor blev Krigen og Besættelsen en kritisk Tid for Aarhus Universitet, ikke blot fordi det maatte vokse og udvides, hvis det overhovedet skulde leve, men ogsaa fordi det under Vanskelighed og Kamp maatte skabe sine egne Traditioner. Skønt hæmmet af Krigen fortsatte Universitetet sin Vækst og skød nye Skud, men som Besættelsestiden skred frem, fik det Vanskeligheder og Modgang, saa det nu ved Krigens Afslutning staar som den haardest prøvede blandt de højere Læreanstalter i Danmark. Samtidig har det unge Universitet faaet en broget og ogsaa ærefuld Historie, saa det vel stadigt er ungt af Aar, men ikke af Erfaring.

Besættelsestidens Historie fordeler sig ganske naturligt paa tre Perioder. De første halvandet Aar af Besættelsestiden, fra 9. April og til Sommeren 1941, var en mere bevæget Tid end de to følgende Aar mellem Sommeren 1941 og den 29. August. De to sidste Aar fra 29. August og til Befrielsen er indholdsfyldte og strenge, men der er den Ejendommelighed, at de to Efteraar 1943 og 1944 indeholder en Kæde af Begivenheder, der afspiller sig fra Sommeren og næsten til Jul, mens de to følgende Foraar 1944 og 1945 betegner en Afklingen af de dramatiske Hændelser, uden at de paa nogen Maade kan siges at give en Afspænding.

Naar de første halvandet Aar blev mere bevægede end den øvrige Tid før den 29. August, havde det flere Aarsager. Det var Samarbejdspolitikens Tid, hvor Tyskerne viste Iver for at komme i Kontakt med de danske Kulturinstitutioner, og hvor der fra officiel danske Side blev opfordret til Samarbejde. Det medførte forskellige Inklinationer fra tysk Side over for Universitetet, som det dog som Regel lykkedes at afværge; men tillige medførte det en Spænding inden for Lærerforsamlingen mellem de enkelte, der var villige til at følge Regeringens Politik, og den større Kreds, der ønskede blank Afvisning. Endelig kom de danske Nazisters Forsøg paa at gøre sig gældende ogsaa til at berøre Universitetet.

I flere Aar havde Bibliotekar ved Statsbiblioteket, Dr. phil. *V. J. von Holstein-Rathlou* benyttet sig af den Ret, hans københavnske Doktortitel gav ham, til som Privatdocent at forelæse ved Universitetet. Man havde inden for Lærerforsamlingen undret sig over hans Emner og den mærkelige Tilhørerkreds, han samlede ved sine Forelæsninger om Aftenen, men havde ladet ham fortsætte. Nu skulde dette ganske ligegyldige Foretagende blæses op til en stor Affære i Anledning af, at nogle Studenter den 24. Oktober 1940 kom med fornærmelige Tilraab til Bibliotekar Holstein-Rathlous Tilhørere. Episoden gav Anledning til en Klage til Universitetsbestyrelsen, som Bibliotekaren i let modificeret Skikkelse lod trykke i *Fædrelandet* for den 7. November. Rektor, Professor, Dr. phil. *Hakon Lund*, søgte at skaffe Ro om Sagen ved at opfordre Studenterne paa Kollegierne til ikke at demonstrere, men Nazisterne ønskede stadig at gøre sig bemærket. Derfor blev dette Skridt i næste Nummer af Fædrelandet (den 8. November) til, at Rektor havde forbudt Studenterne at overvære Holstein-Rathlous Forelæsninger. Rektor fik Bibliotekaren til at korrigere denne Fremstilling ved et Indlæg i Fædrelandet og fik Studenterne til fortsat at holde sig rolige. Et Efterspil fulgte Søndag den 17. November i Forbindelse med Nazisternes Mindeappel for de den 9. April faldne danske Soldater, der den Dag holdtes baade i København og Aarhus. Ved selve Mødet var en Del Studenter til Stede for at demonstrere, men blev snart vist ud. Bagefter gennemprygledes Mødedeltagerne paa Gaden, derimellem Holstein-Rathlou. Det gav Anledning til en ny Klage, der afvistes af Rektor. Saaledes ebbede denne Affære ud, der kun havde haft nogen Betydning i Fædrelandets Spalter, og der blev igen Ro om Forelæsningerne, ligesom der blev Ro om Nazisterne, men det var Dødens Ro.

I Slutningen af November 1940 blev Dele af Jylland, derimellem Aarhus, gjort til Sikkerhedszone, og i den Anledning blev Professor *Geiger* nødsaget til at forlade Aarhus. Professor Geiger havde forladt Tyskland for flere Aar siden, men var endnu tysk Statsborger. Bestemmelsen skærpedes ved, at det blev forment Geiger at tage Ophold i København, der ikke tilhørte Sikkerhedszonen, og hvor han vilde have fundet egnede

Studieforhold. I Stedet tog han Ophold i Odense, mens han Undervisning varetoges ved Vikarer.

Dette Indgreb i Universitetets indre Liv følte meget stærkt af Lærerforsamlingen, det illustrerede, hvad Tyskerne med al deres Elskværdighed bar i deres Skjold. Roligere Forhold baade udadtil og indadtil opnaaedes, efter at Professor, Dr. jur. *Carl Rasting* var blevet valgt til Rektor, og det var ham, der stod i Spidsen for Universitetet de to følgende Aar (1941—43), der blev mere stille, fordi de tyske Samarbejdsforsøg blev mindre aggressive, mens den senere strenge Holdning endnu ikke var indtaget.

Der er dog endnu et at nævne fra denne første Tid. I Sommeren 1940 stiftedes „Foredragskresen af 1940" af otte Professorer. Allerede i August udsendtes en Liste over de tilbudte Foredrag med følgende indledende Ord: „Foranlediget af den foreliggende Situation har Lærere ved Aarhus Universitet sluttet sig sammen med det Formaal gennem en Række Foredrag at bidrage til Belysning af dansk Aand og Kultur. For at komme i Forbindelse med de Krese, for hvilke saadanne Foredrag vil kunne paaregne Interesse, henvender „Foredragskresen af 1940" sig med denne Skrivelse til Højskoler og Landbrugsskoler, Seminarier og Lærerkrese, Foredragsforeninger og Ungdomsorganisationer." Dette Fremstød, der laa forud for de mange Tilbud om Foredrag, som fremkom i Løbet af Efteraaret 1940, fik en straalende Modtagelse. I Løbet af Vinteren 1940—41 holdt de otte Universitetslærere ca. 130 Foredrag i Jylland og paa Fyn, som de paa Grund af de vanskelige Trafikforhold havde valgt som deres Omraade. Alligevel kunde et enkelt Foredrag medføre en Rejse paa to hele Dage. Det følgende Aar havde Kredsen 12 Foredragsholdere, og ved Tilskud fra Antikvar Carl Julius Petersens Hjælpefond og fra Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat lykkedes det at holde den lave Pris af 50 Kroner pr. Foredrag inclusive Udgifter til Rejse og Ophold. De to næste Aar kunde Kredsen i August Maaned udsende et Program, der omfattede 17 Foredragsholdere med ca. 25 forskellige Foredrag, men den 29. August satte Bom for dette folkelige og nationale Arbejde. Endnu i November 1943 var en enkelt Foredragsholder ude paa Rejse, men dermed ophørte „Foredragskredsen af 1940" i hvert Fald foreløbigt.

✲

I disse Aar fortsatte Universitetet sin Vækst trods alle Hæmninger og Vanskeligheder. Den 29. Marts 1941 blev der saaledes indviet en Højspændingshal i Tilknytning til Universitetets fysiske Institut. Og i Rektor Rastings Embedstid bygges ikke alene Kollegium IV, der toges i Brug i September 1942, og Kollegium V, der lige naaede at blive færdigt og blive fyldt af Studenter, førend Tyskerne tog Kollegierne i Oktober 1943, men først og fremmest opføres den ny Hovedbygning, beliggende ved Ringgaden, paa det øverste Sted i Parken, med Auditorier og Institutlokaler for

det økonomiske og juridiske Fakultet, det teologiske Fakultet og det humanistiske Fakultet og med Lokaler for Administrationen. Efterhaanden som Hovedbygningen nærmede sig sin Fuldendelse, foregik Arbejdet langsommere og mere stilfærdigt, for at ikke Tyskerne skulde beslaglægge den.

Ogsaa indadtil opnaaedes store Fremskridt for Universitetet, idet navnlig det lægevidenskabelige Fakultet udbyggede Undervisningen efter 1. Del, og det teologiske Fakultet oprettedes i Februar 1942 og afholdt Embedseksamen første Gang i Vinteren 1944—45. Derimod var der saa godt som ingen Berøringsflade med Besættelsesmagten i disse Aar. Tyskerne oprettede et Propaganda-Lektorat i Aarhus, men et Ønske om at forene dette med den allerede eksisterende tyske Lektorstilling ved Universitetet mødte ikke blot Afvisning fra Universitetet, men ogsaa paa Modstand fra den tyske Universitetslektors Side. Derimod lykkedes det ikke at afværge Tyskernes Forsøg paa at faa en Bygning paa Kommunehospitalets Grund til Lazaret. Først vilde de beslaglægge den nyopførte Bygning for Neurologi og Neurokirurgi, men senere ændredes det til, at de beslaglagde den gamle kirurgiske Afdeling, hvorved Universitetets pædiatriske Klinik (Børneafdelingen) blev hjemløs og indtil videre maatte bo i laante Lokaler.

En Torn i Øjet havde det længe været, at Direktør *Th. Juncker* havde Sæde i Universitetsbestyrelsen, men da de kommunale Valg blev udskudt i Foraaret 1941, blev derfor ogsaa Valg af Medlemmer af Universitetsbestyrelsen udsat. Da de kommunale Valg afholdtes i 1943, kunde der foretages Valg af Bestyrelsesmedlemmer, og her gled Direktør Juncker ud.

De særlige Forhold affødte nye Institutioner. Saaledes førte Dyrtiden til Indsamling af Penge og Uddeling af „Middagslegater" i 1941. I dette og de følgende Aar modtog Universitetets Rektor fra Aarhus By og en Række andre Byraad, fra enkelte Personer og Institutioner i Aarhus og senere ogsaa fra Staten saa store Beløb, at det blev muligt at give 60—80 Studenter gratis Middagsmad i Maanederne Februar—Maj.

I 1941 holdtes for første Gang den fælles-nordiske Universitets- og Studenterdag den 27. Marts Samtlige Lærere fremdrog nordiske Emner i deres Forelæsninger, og om Eftermiddagen holdtes to Forelæsninger for hele Universitetet af Professorerne Rasting og *Bøggild-Andersen*, henholdsvis om „Nordiske Unionsforfatninger" og „Danmark og Norge". Om Aftenen fejrede Studenterforeningen Dagen ved en smuk Fest. Ideen var kommet fra Sverige og havde forplantet sig til de danske Universiteter, og den slog Rod i Aarhus, hvor den fejredes baade 1942 og 1943. I 1944 blev den endnu afholdt, men som en intern Fest, og i 1945, hvor Universitetet ikke kunde fejre den, blev den dog benyttet til noget nordisk, idet den nye svenske Lektor netop paa den Dag holdt sin Tiltrædelsesforelæsning.

Overgangen fra denne mere rolige Tid til de sidste Besættelsesaar med deres begivenhedsrige og sørgelige Maaneder skete den 29. August. Om Morgenen mellem 4 og 5 blev fire Medlemmer af Lærerforsamlingen, Professorerne, Dr. phil. *Franz Blatt*, Dr. phil. *Andreas Blinkenberg*, Dr. phil. *Ernst Frandsen* og Dr. phil. *Ad. Stender-Petersen* arresteret som Gidsler af den tyske Hær. Sammen med de andre Gidsler fra Aarhus var de indespærrede paa Langelandsgades Kaserne fra Søndag Morgen til Onsdag Eftermiddag, da de overflyttedes til Sømandshjemmet i Havnegade, hvor de fik langt bedre Kaar.

Mandag den 30. August henvendte Universitetsbestyrelsens Formand, Landsretssagfører *C. Holst-Knudsen*, og Rektor, Professor, Dr. theol. *Johannes Munck*, sig til Kommandanten i Aarhus i Anledning af de fire Professorers Arrestation. Denne meddelte, at Universitetet ikke kunde begynde sin Virksomhed, førend der forelaa Tilladelse til det fra den tyske Værnemagts Overledelse i København. Om Arrestationerne udtalte Kommandanten, at han naturligvis ikke kunde udtale sig bestemt herom, men at man vel kunde haabe, at Forholdene snart vilde falde til Ro og de nuværende strenge Foranstaltninger bortfalde. Kommandanten fremkom derefter med sin private Mening, som han rettede som en skarp Advarsel til Rektor: At de nuværende Tilstande i væsentlig Grad skyldtes Ophidselse fra Ungdommens Side og ikke mindst fra Universitetskredse.

Først om Tirsdagen kunde man telefonere udenbys og ad den Vej paakalde Undervisningsministeriets Bistand til igen at aabne Universitetet. De følgende Dage gik med telefoniske Samtaler med Undervisnings- og Udenrigsministeriet og med Forhandlinger med de lokale tyske Myndigheder i Aarhus. Paa et tidligt Tidspunkt tabte Universitetets Forhandlere enhver Tro paa, at disse skulde have nogen Indflydelse paa Spørgsmaalet om Universitetets Aabning og de arresterede Professorers Skæbne, men man vilde ikke lade noget ugjort.

Studenterne var kommet i stærk Uro ved Begivenhederne paa Universitetet den 29. August. Studenterraadet holdt Møde og overvejede at etablere en Studenterstrejke. Man enedes dog om, at en Strejke ikke kunde gavne, men ansaa det for „sin akademiske Pligt" at protestere mod Fængslingen af Professorerne, og man lavede et Udkast til en Protestskrivelse til de herværende tyske militære Myndigheder. Foranlediget ved Uroen i Studenterverdenen sammenkaldte Rektor Studenterraadet den 7. September og gav det en Række Oplysninger om Forhandlingerne for at genaabne Universitetet og faa de arresterede Professorer frigivet. Ved en derpaa følgende Forhandling mellem Rektor og Lærerforsamlingens Sekretær, Professor, Dr. med. *Bent Andersen*, og Studenterraadets Forretningsudvalg gjorde Raadets konstituerede Formand, stud. jur. *Helm Erichsen*, Rede for Studenterraadets Indstilling. Forhandlingen sluttede med, at Studenterraadet

ikke vilde afsende Protestskrivelsen, men forholde sig roligt og afventende. Vigtigere end dette var, at Mødet dannede Indledningen til et snævert Samarbejde mellem Rektor og Studenterraadet, der under dets to Formænd, stud. med. *Linnet Jepsen* og hans Efterfølger, stud. oecon. *Buch*, og Næstformanden og den ofte konstituerede Formand, stud. jur. Helm Erichsen udførte et stort Arbejde og øvede en betydningsfuld Indsats i disse vanskelige Aar.

Lørdag den 11. September blev Professorerne Blinkenberg og Frandsen frigivet, og om Onsdagen, den 15., kom Tilladelsen til at aabne Universitetet, men Dagen efter stillede den tyske Kommandant ved en Samtale med Borgmesteren Krav om at overtage Kollegierne. Lørdag i samme Uge overførtes Profesorerne Blatt og Stender-Petersen til Horserød sammen med de øvrige endnu ikke frigivne Aarhus-Gidsler. Samme Dag forelaa en Skrivelse fra Indenrigsministeriet indeholdende en Rekvisition fra der Wehrmachtsintendantur, Dänemark, stilet til Kollegiebestyrelsen. Denne svarede samme Dag, at den ikke frivilligt vilde overlade Kollegierne til de tyske Myndigheder, og at den protesterede mod en Beslaglæggelse. Kollegierne skulde have været stillet til Raadighed for Tyskerne allerede Tirsdag den 21. September, men paa denne Maade trak Sagen ud. Udadtil bevaredes Hemmeligheden om Rekvisitionen, men der gik stadig mange Rygter om, at Kollegierne skulde beslaglægges. Rektor og Studenterraadet forberedte en hurtig Evakuering af Kollegierne, der udarbejdedes Spørgeskemaer til Brug i paakommende Tilfælde, men saa længe Sagen var uafgjort, kunde der ikke foretages mere.

Mens vi saaledes ventede, kom Lørdag Morgen den 2. Oktober Meddelelsen om Jødeforfølgelsen om Natten, der i Aarhus lykkeligvis havde været uden Resultater. Studenterraadsrepræsentanter mødte straks om Morgenen hos Rektor og ønskede nu at foretage den Demonstration, de ved den tidligere Lejlighed havde givet Afkald paa. Dette blev fremsat som Studenterraadets Standpunkt om Eftermiddagen ved et Møde med forskellige Repræsentanter for Lærerforsamlingen, deriblandt de to frigivne Professorer. Nogle Medlemmer paa Mødet havde om Formiddagen været sammen med fhv. Justitsminister *Thune Jacobsen*, der havde ønsket en Sammenkomst for at lægge Universitetet paa Sinde, at Forholdene i Landet nu var forandret, vi var nu paa Vej til norske Tilstande. Det maatte derfor indskærpes Studenterne, at enhver Aktion fra deres Side vilde faa forfærdelige Konsekvenser. Gengivelsen af denne Advarsel kom til at præge Mødet, og Studenterraadets Formand lovede at afblæse enhver Aktion og medvirke til, at Studenterne forholdt sig rolige.

Derefter kom samme Dag Meddelelse om Beslaglæggelsen af Kollegierne, man vidste nu fra Ministeriet, at Skrivelsen var undervejs. Rektor sammenkaldte Lærerforsamlingen og Studenterraadets Forretningsudvalg

med flere til Møde samme Aften. Paa dette Tidspunkt havde Studenterraadet et fuldstændigt Materiale for samtlige 250 Kollegianeres Vedkommende med Oplysning om, hvorvidt de allerede havde skaffet sig Værelse, om de skulde op til Eksamen til Jul o. a. lign. Problemerne var nu i Løbet af et Par Dage at skaffe mellem 200 og 250 Værelser, at organisere Transporten af Studenternes Ejendele til de nye Værelser og at skaffe midlertidigt Lagerrum paa Universitetet til det, som ikke straks kunde flyttes. Paa Mødet fordeltes Opgaverne til den følgende Dag, og alle skyndte sig hjem inden Spærretidens Indtræden. Fra Søndag Morgen tidlig strømmede Tilbud paa Værelser ind, og i Løbet af et Par Dage havde man langt flere Tilbud, end der var Studenter. Naar denne vældige Opgave lykkedes i en By, hvor der herskede Bolignød og Værelsemangel paa Grund af Tyskernes hensynsløse Beslaglæggelser, skyldes det Borgerne i Aarhus og omliggende Kommuner, der med enestaaende Gæstfrihed stillede deres Hjem til Raadighed for de udjagede Studenter, saa ingen behøvede at forlade Universitetet.

Imens gik Forhandlingerne videre, idet Repræsentanter for Studenterraadet mødte op hos Rektor tidligt om Søndagen for at meddele, at Studenterne ikke kunde bevæges til Ro, og man frygtede Uro og Demonstrationer. Den Udtalelse, Raadets Formand havde afgivet ved Mødet om Lørdagen, havde fremkaldt en indre Krise i Studenterraadet; dette stod faktisk ikke bag Formanden. Rektor sammenkaldte da Forretningsudvalget til et Møde, hvor Studenterraadets Forretningsudvalg kom til Stede og redegjorde for sit Syn paa Sagen. Man tvivlede om at kunne holde Studenterne rolige — og i Grunden ønskede man ikke, at det skete. Forretningsudvalget havde ved sine Overvejelser staaet stærkt under Indtrykket af, at Universitetet kun havde været genaabnet i 14 Dage, og at to af de som Gidsler arresterede Professorer endnu ikke var frigivet, hvorfor man ikke gerne saa Aarhus Universitet alene foretage en Aktion. Paa den anden Side ønskede man ikke, at Studenterne kom til at løbe nogen Risiko ved at gaa i Strejke, men man foretrak, at det blev Institutionen, der tog Ansvaret for en Demonstration. Derfor besluttede man nu at indstille til Universitetsbestyrelsen at lukke Universitetet af Hensyn til Kollegianernes Flytning og for at forebygge Uro paa Universitetet. Imens holdtes der Møde paa Kollegierne, og flere fra Forretningsudvalgets Møde gik over og sagde nogle Ord til de forsamlede Studenter for at bevæge dem til at undlade at strejke. Samme Eftermiddag holdtes der Bestyrelsesmøde paa Borgmesterens Kontor under Ledelse af denne, idet hele Lærerforsamlingens Forretningsudvalg var til Stede. Her vedtoges det at lukke Universitetet som foreslaaet af Forretningsudvalget. Det blev overdraget Rektor om Mandagen at meddele denne Beslutning og dens Motiver til Byens tyske Kommandant. Fra en enkelt Side blev hele Tiden spurgt:

hvad gør man andetsteds, hvad gør Københavns Universitet, men derom forelaa der intet paa dette Tidspunkt, det eneste, man vidste, var, at der var en Kurér undervejs fra Rektor i København til Universitetets Rektor. Efter Mødet fik Rektor Besked om, at Kuréren var ankommet til hans Hjem, og tog derfor Forretningsudvalget med hjem. Kuréren viste sig at være det københavnske Studenterraads Næstformand, stud. mag. *Lange*, og han medbragte et Brev, der indeholdt Københavns Universitets Opslag om, at det lukkede for en Uge. De nøjere Omstændigheder var han derimod ikke vidende om, men kunde kun fortælle, at Raadet havde henvendt sig til Konsistorium, og at dette derefter havde meddelt sin Beslutning om Lukning.

Næste Morgen den 4. Oktober besluttedes det at afholde Forretningsudvalgsmøde Kl. 10 og Møde i Lærerforsamlingen Kl. 10.30. Ved disse Møder vedtoges det at lukke Universitetet for en Uge med samme Begrundelse som Københavns Universitet og de andre højere Læreanstalter i København. Samme Eftermiddag vedtog Universitetsbestyrelsen ved et Møde, hvor igen hele Forretningsudvalget deltog, at følge Lærerforsamlingen. Rektors Opslag fik følgende Ordlyd: „Under Indtrykket af de Ulykker, der i de sidste Dage har ramt danske Medborgere, har Lærerforsamlingen og Bestyrelsen besluttet at suspendere Undervisningen ved Aarhus Universitet for en Uge. Undervisningen genoptages Mandag den 11. Oktober."

I Løbet af de første Dage i Ugen flyttede de 250 Kollegianere, hvorefter Kollegiernes Inventar blev fjernet. Alt var vel organiseret, og alle Arrangementer klappede. Studenterraadet foreslog nu, at Kartoteket over samtlige Studerende skulde fjernes, og henviste til, at der var mange Billeder af Studenter, der ønskede at holde sig skjult, og at det var let for Tyskerne ved et Indbrud paa Universitetskontoret at fjerne Kartoteket. Efter Beslutning af Forretningsudvalget fjernedes alle Fotografierne fra Kartotekskortene Søndag Formiddag den 10. Oktober. Kort Tid efter besluttede Rektor og Universitetsbestyrelsens Formand, at Kartoteket skulde fjernes. Officielt blev Kartoteket tilintetgjort, men i Virkeligheden „gik det under Jorden". Den 23. Oktober forsvandt det tilligemed forskellige Protokoller og andre Lister over Studenter for igen at dukke op efter Befrielsen ovre hos Maskinmester *Dörr* paa Kommunehospitalet.

Mandag den 11. Oktober aabnede Universitetet igen uden nogen Uro. Alle var glade over at komme i Arbejde igen i et Semester, hvoraf næsten halvanden Maaned var gaaet, mens der kun havde været undervist i 14 Dage. Paa dette Tidspunkt, da den lange Række af Begivenheder, der havde taget sin Begyndelse den 29. August, endelig kom til Ende, tog Rektor til København for at medvirke til Professor Blatts Løsladelse. Universitetsbestyrelsens Formand havde allerede i September besøgt Hor-

serød-Lejren og forhandlet i Ministerierne om de arresterede Professorers Sag. Fra Horserød var Professor Stender-Petersen blevet frigivet den 4. Oktober, hvorfra han tog til København og søgte at virke for sin tilbageblevne Kollegas Sag. Situationen var nu den, at Horserød var ved at blive tømt, men endnu tilbageholdtes Professorerne *Hal Koch* og Franz Blatt. Foruden fra Aarhus Universitet og Københavns Universitet arbejdedes der ogsaa fra andre Sider ivrigt for at faa de to sidste Horserød Fanger sat paa fri Fod. Om Blatt havde det allerede den 2. Oktober heddet fra Ministeriet, at han den Dag skulde løslades, men Dag gik efter Dag, uden at noget skete. I København udsendte de to Universitetsrektorer til deres respektive Universiteter følgende Adresse med Anmodning om Løsladelse af de to fængslede Professorer, der blev underskrevet af saa godt som samtlige Lærere ved de to Universiteter:

„Af de Universitetslærere, der den 29. August og følgende Dag blev internerede af de tyske Myndigheder, er efterhaanden alle frigivne med Undtagelse af Professor, Dr. theol. Hal Koch og Professor, Dr. phil. Franz Blatt. Grunden til, at disse to Professorer er blevet tilbageholdte, er os ikke bekendt, men at det er af største Betydning — først og fremmest naturligvis for dem selv, men dernæst ogsaa for Universiteterne — at de snarest frigives, turde være indlysende. Ganske særlig maa det fremhæves, at deres fortsatte Tilbageholdelse indeholder en stadig Kilde til Uro blandt Studenterne. Undertegnede Professorer og Docenter ved Københavns og Aarhus Universiteter skal derfor paa det mest indtrængende opfordre Ministeriet til ved Henvendelse til de tyske Myndigheder at virke for, at Professorerne Hal Koch og Franz Blatt snarest frigives."

Samtidig med Adressens Aflevering kom Professor Blatt virkelig ud. Umiddelbart derefter tog han af Sted til Sverige med sin Familie. Samme Vej rejste Professor Geiger, der var blevet eftersøgt paa sin gamle Adresse i København, hvilket tilfældigt kom Professor *Jørgen Pedersen* for Øre. Han opsøgte ham da straks i Odense og fik ham advaret.

I den Pause, der indtraadte efter alle disse Begivenheder, fik Universitetet for første Gang at gøre med Studenter, der var arresterede af Tyskerne, og som skulde dømmes efter de den 29. August ændrede Forhold. Det drejede sig om stud. oecon. *Mørk Christiansen* og stud. mag. *Olesen*, der sammen med en Del andre Sabotører sad fængslet i Aarhus. Det blev et stadigt tilbagevendende Arbejde at søge at hjælpe de arresterede Studenter og Assistenter. Den første Vanskelighed var overhovedet at faa at vide, at en af vore var blevet fængslet. Saa gjaldt det om at fremskaffe Oplysninger om vedkommende og helst saadanne, der kunde hjælpe deres Sag hos Tyskerne. Endelig skulde dette Materiale fremsendes til de danske Myndigheder, der havde direkte Forhandling med Tyskerne. Ved dette ofte vanskelige Arbejde modtog Universitetet uvurderlig Hjælp fra Dansk Røde Kors i Aarhus.

Lørdag den 13. November holdtes der Immatrikulation paa Universitetet — den skulde have været holdt den 4. September —, udtrykkelig

ikke Immatrikulationsfest. Ganske vist mødte Deltagerne i Festdragt, hvilket skønnedes nødvendigt, da Højtideligheden foregik i et af Auditorierne, men der var ingen Indbudte uden for Universitetet. Studentersangerne sang enkelte Strofer af Kantaten, og Rektor holdt en Tale til Russerne og modtog deres Haandtryk paa, at de vilde holde Universitetets Love.

Natten til den 25. November blev 7 Sabotører dømt til Døden ved Krigsretten i Aarhus, deriblandt Student Mørk Christiansen. De højeste Embedsmænd fra Aarhus og Randers tog den Formiddag til Silkeborg for at søge Foretræde hos General *von Hanneken* og ansøge om Benaadning. Generalen holdt et Foredrag paa en halv Time for Deputationen, hvori han gjorde Rede for sit Syn paa Sabotagen. Der maatte anvendes de strengeste Straffe, ellers vilde enhver mene, at han ustraffet kunde øve den, men han lovede selv at ville gennemprøve de afsagte Domme. Tirsdag den 30. tog Borgmesteren og Direktør *Gruhn* sammen med en tilsvarende Repræsentation fra Randers til København og opsøgte Dr. *Best*, der lovede at overveje Sagen.

Fredag den 3. December ringede Politimesteren tidligt paa Eftermiddagen til Rektor og meddelte, at Mørk Christiansen var blevet skudt sammen med Randers Sabotørerne Torsdag Eftermiddag, der forelaa lige nu Meddelelse herom gennem Udenrigsministeriet. Efter forudgaaende Aftale afbrød de økonomiske Studenter og deres Lærere Undervisningen som Udtryk for deres Sorg. I de samme Dage var der sket noget andet. Tirsdag den 30. November blev Oslo Universitet lukket og et stort Antal Lærere og Studenter arresterede. Meddelelsen kom allerede samme Aften gennem Radioen. Rektor sendte da næste Dag efter Aftale med Lærerforsamlingens Sekretær en Fuldmagt til Københavns Universitets Rektor til at underskrive en højtidelig Protest mod det Overgreb, der havde ramt Oslo Universitet. Under de herskende Telefonforhold var dette den eneste Maade, hvorpaa der kunde handles hurtigt paa begge Universiteters Vegne. Fredag den 3. December blev følgende Protest fra de to Universiteter overrakt Direktøren for Udenrigsministeriet:

„Efterretningen om Arrestationen af talrige Universitetslærere og Studenter og Lukningen af Oslo Universitet har fyldt Studenter og Lærere ved de to danske Universiteter med Sorg og Harme, fordi et Søsteruniversitet, der staar os saare nær, er blevet ramt, fordi norske Kolleger og Kammerater er blevet behandlet paa en Maade, der er et Brud paa Folkeretten og strider mod den for nordisk Livssyn grundlæggende Friheds- og Menneskeopfattelse. Det skete kan ikke undgaa at faa skæbnesvangre Følger. Skulde man skride til kollektivt at føre norske Studenter eller Universitetslærere i Internering bort fra deres Hjemland, vil dette for lange Tider vanskeliggøre, ja, maaske umuliggøre de danske Forbindelser med tyske Universiteter".

Nogle Timer senere var Universiteternes Protest kendt overalt gennem den svenske Radio. I December Maaned førtes Forhandlinger vedrørende de danske Studenter i Sverige. I Løbet af Efteraaret 1943 var en Del Stu-

derende baade fra Aarhus og Københavns Universiteter flygtet til Sverige, hvor der af det danske Gesandtskab i Stockholm blev oprettet et dansk Universitetsraad, som arbejdede for, at de danske Studerende under deres Ophold i Sverige kunde fortsætte deres Studier ved svenske Universiteter og aflægge Eksamen der. Forhandlingerne mellem de to Universiteter og Universitetsraadet i Stockholm skete i Hemmelighed og førte i December 1943 til den Afgørelse, at de Eksaminer eller Prøver, som maatte blive aflagt i Sverige efter Retningslinjer, der var fastlagte af Universitetsraadet efter Forhandling med derværende danske Universitetslærere, vilde blive taget i Betragtning som en integrerende Bestanddel af deres danske Embedseksamen. Ialt 19 aarhusianske Studerende fortsatte deres Studier i Sverige, nemlig 3 Studerende til Skoleembedseksamen, 8 Medicinere, 3 Jurister, 4 Økonomer og 1 Teolog. Af disse opholdt 10 sig i Uppsala, 5 i Lund og 4 i Göteborg.

Ved Aarets Udgang kunde Universitetet se tilbage over en Periode paa fire Maaneder, der havde omfattet alle disse sørgelige Begivenheder. Der var al mulig Grund til at vente et endnu forfærdeligere Foraarssemester. Man havde gjort sine Erfaringer og lært en hel Del, Lærerforsamlingen stod samlet, der var et fortrinligt Samarbejde mellem Forretningsudvalget og Studenterraadet. De mange nye Forhold havde lært en ny Teknik; der var Mellemled, gennem hvilke de to Universiteter kunde søge telefonisk Forbindelse med hinanden. Der var organiseret en Stafettjeneste til i Løbet af korteste Tid at bringe nødvendige Meldinger ud over Byen. Men det Aar, der oprandt Nytaar 1944, og hvis første Meddelelse var Budskabet om Mordet paa *Kaj Munk*, skulde blive ganske anderledes end ventet. I Stedet for de direkte Angreb mod Universitetet og de klare Situationer, hvor Universitetet kunde sige Nej, kom nu den snigende Terror, der i Løbet af Aaret skulde affolke begge de danske Universiteter. Det var Oslo Universitets Skæbne, der fik afgørende Betydning for hele den følgende Tid. Det var nærliggende at tænke sig, at Tyskerne, der havde saa faa Ideer, vilde gentage Aktionen i Norge og med eet Slag ramme de danske Studenter i Haab om derved at ramme det underjordiske Arbejde, baade Sabotagen og det illegale Bladarbejde. Og hvad enten det var Studenternes egen Ængstelse, eller det var Tyskernes Forsøg paa at ramme Universiteterne indirekte, der satte disse Forlydender i Gang, saa kom der flere Gange i Løbet af Foraaret 1944 Rygter til Aarhus om en forestaaende Studenterrazzia, der paa een Nat skulde arrestere samtlige Studenter i Aarhus.

I Reglen kom Rygtet fra København og havde ofte, som det senere viste sig, dér fremkaldt den samme Ængstelse et Par Dage i Forvejen. Det

spredtes gerne om Eftermiddagen og om Aftenen, og henimod Midnat sad Repræsentanter for Studenterraadet hos Rektor og forelagde ham Rygtet. Lykkeligvis var alle Foraarets Rygter forsynet med Angivelse af en ganske bestemt Kilde, en eller anden kendt Mand i København, f. Eks. en navngiven Departementschef eller Københavns Universitets Rektor, havde udtalt en Advarsel til Studenterne i Anledning af en forestaaende Aktion imod dem. Det var derfor muligt i den sene Nattetime at forelægge Rygtet for den formentlige Kilde og faa det dementeret. Saa kunde Studenterraadet berolige, saa vidt Meddelelsen kunde naa ud i de smaa Timer; men sent om Natten var mange Studenter allerede borte over Hals og Hoved, og Rygterne kom derfor til at virke ødelæggende paa Studenternes Arbejde og slide paa deres Nerver.

Alligevel kunde Undervisningen gaa videre lige til Sommeren 1944 uden væsentlig Afbræk i Arbejdet. Det blev anderledes efter den bevægede Sommer, ganske vist kunde man endnu holde Immatrikulation paa samme stilfærdige Maade som det foregaaende Aar. Et Tidens Tegn var det, at man holdt Immatrikulationslokalet, det store fysiske Auditorium, godt aflaaset, og at man vilde have at vide, hvad det var for nogle Personer, der luskede om ude i Parken — det viste sig at være Politiet, der nærede samme Ængstelse som Universitetet: Ængstelse for, at Immatrikulationen skulde afbrydes af Bombeeksplosioner.

Det var sidste Gang, vi nød godt af Politiets Beskyttelse, kun to Uger senere kom den 19. September, hvor Tyskerne fjernede det danske Politi. Denne Begivenhed gav ny Næring til Ængstelsen for en Studenterrazzia. Allerede tre Dage efter, Fredag den 22. September, kom det Rygte til Aarhus, at Københavns Universitet var lukket. En Telefonsamtale med Rektor *Nørregaard* opklarede, at det var Studenterraadet dér, der havde advaret Studenterne mod at komme til Timerne de første Dage. Denne Meddelelse gik fra Rektor videre til Studenterraadet, der de følgende Dage søgte at faa nærmere Oplysninger fra Raadet i København og til sidst sendte Formanden stud. oecon. Buch over Mandag den 25. Samme Dag bad Studenterraadet, der tilfældigvis holdt Møde samtidig med Forretningsudvalget, om Foretræde for at drøfte Situationen. Studenterraadet var da overvejende sindet til at opfordre Studenterne til roligt at fortsætte deres Arbejde, mens Forretningsudvalget ønskede Universitetslærernes Medvirken til at dæmpe eventuel Uro blandt Studenterne og opfordre dem til at passe deres Arbejde. Da Buch ved sin Hjemkomst Onsdag Aften den 27. mente at sidde inde med helt nye Oplysninger og ønskede et Møde, sammenkaldtes Lærerforsamlingens Forretningsudvalg til Møde samme Aften. Her mødte Studenterraadets Forretningsudvalg, og Formanden forelagde de Oplysninger, han havde faaet i København. Mens disse virkede saaledes paa Studenterraadet, at dette skiftede Standpunkt, kunde Forret-

ningsudvalget ikke tillægge de fremlagte Oplysninger nogen synderlig Værdi. Det enedes om at meddele Lærerforsamlingens Medlemmer følgende: Universitetet fortsætter sit Arbejde og kan ikke tilraade Studenterne at forlade Undervisningen, men vil paa den anden Side se med Forstaaelse paa, om nogen skulde finde dette paakrævet. Da Studenterraadet nu gik ind for at advare Studenterne mod at komme paa Universitetet, henstillede Forretningsudvalget til Raadet, at der ikke blev lagt noget Pres paa de Studenter, der maatte ønske at fortsætte.

I Løbet af Torsdagen skiftede Stemningen blandt Studenterne under Studenterraadets Indflydelse. Mens der endnu Torsdag Formiddag var næsten normal Tilslutning til Undervisningen, var der kun mødt ganske enkelte Fredag Formiddag, og i Løbet af Dagen blev Auditorierne helt tomme. Et Forslag fra Studenterraadet om at fortsætte Undervisningen uden for Universitetet afviste Rektor som en ganske illusorisk Sikkerhedsforanstaltning mod den Fare, Raadet mente eksisterede. Det var ogsaa muligt at hente Studenterne paa 20—30 forskellige Steder i Byen ved en eventuel Razzia. Forretningsudvalget havde fastholdt, at Undervisningen skulde fortsættes paa Universitetet. Samme Standpunkt indtog Lærerforsamlingen ved sit Møde den 3. Oktober, man enedes om, at hele Undervisningen skulde fortsættes paa Universitetet under de sædvanlige Former i ca. 14 Dage, og et nyt Lærerforsamlingsmøde Onsdag den 18. Oktober vedtog stadig at fortsætte paa denne Maade. Paa Grund af Studenterraadets og Studenternes Holdning var det meget begrænset, hvad der kunde gennemføres af Undervisning.

Selv nu er det vanskeligt at sige, hvor alvorligt disse Advarsler skulde tages, der i Løbet af Dage fik Hovedparten af Studenterne ved de to Universiteter til at holde sig borte fra Undervisningen, men eet er sikkert. Der var god Brug for en Advarsel til Studenterne i Aarhus, for de var virkelig i Fare. Der kom ganske vist ingen Studenterrazzia, men der skete noget ganske uventet. Det skulde egentlig være sket allerede midt i Oktober, men først paa Maanedens sidste Dag kom Slaget som et Lyn fra en klar Himmel.

Kort før Middag begyndte Royal Air Force's Angreb paa Gestapos Hovedkvarter i Kollegierne. Det forvandlede Kollegium IV og V, hvor det tyske Sikkerhedspoliti havde til Huse, til to Grusdynger. De andre tre Kollegier, der benyttedes til Boliger og Kontorer af Tyskerne, blev meget stærkt beskadigede. Det gik ogsaa ud over de øvrige Universitetsbygninger. Lettest slap Bygningen for Fysiologi og Biokemi, hvor mange Ruder knustes, mens enkelte vildfarende Bombesplinter naaede helt herover. Den ny Hovedbygning blev ramt flere Gange, og hele den vestlige Halvdel og Aulaen blev ødelagt, ligesom det store Auditorium mod Øst blev knust og kom i Brand. I Kælderen under Auditoriet havde forskellige

Haandværkere, Arkitekterne fra Tegnestuen lige udenfor og andre fra Hovedbygningen søgt Ly, de dræbtes næsten alle. Her omkom eller saaredes dødeligt: Murerne *Chr. Andersen Krogh, Harald Jørgensen* og *Anders Chr. Jørgensen*, Tømrerne *Jeremias Chr. Laursen, Svend Jeppesen, Carl Emil Jeppesen* og *Hilmer Mikael Ancher*, Elektriker *Ivan Severin Sørensen*, Gartner *Marinus Sørensen* og Marketenderske *Lilli Laursen*. Adskillige andre blev saaret, og efter flere Timers Gravning blev Universitetets Arkitekt *C. F. Møller* fundet levende og bragt over paa Kommunehospitalet. Den gamle Hovedbygning mistede saa godt som alle sine Ruder og blev beskadiget ved en Bombeeskplosion lige uden for Trappehuset, men da var alle Studenter og Universitetslærere kommet ud af Bygningen.

Det var en Befrielse ikke længere at have Gestapo i Universitetets Bygninger. Det havde været en Skam, der følte dybt, at de arresterede, som det hed, var til Forhør oppe paa Universitetet, men Ødelæggelsen greb afgørende ind i Universitetes Liv. I over 11 Aar var der blevet bygget oppe i Universitetsparken, ved stor Offervilje og ihærdigt Arbejde var der blevet rejst Hus efter Hus, nu var i Løbet af et lignende Antal Minutter disse Bygninger lagt i Grus eller saa stærkt ødelagt, at de for lang Tid ikke kunde bruges. Da de ueksploderede Bomber var blevet uskadeliggjort, gik Institutternes Medarbejdere om Aftenen og søgte at redde, hvad reddes kunde, mens Vinden førte Regnen langt ind gennem de store Huller, hvor Ruderne havde siddet.

Da Undervisningen i Kraft af Studenternes Bortebliven var svundet meget stærkt ind, blev det muligt at skaffe Lokaler til de igangværende Forelæsninger og Øvelser rundt om i Byen. Timerne foregik paa Ortopædisk Hospital og Kommunehospitalet, desuden paa Naturhistorisk Museum og paa Tinghuset. For Resten ejede Universitetet endnu en ubeskadiget Bygning, Kvindekollegiet Marselisborg Studentergaard, men den blev beslaglagt en Uge efter Luftangrebet.

De følgende Maaneder kunde man med Grund spørge, hvor Universitetet var henne. Undervisningen var flyttet bort fra Parken, og de fleste Institutter kunde ikke komme i Gang, inden Haandværkerne var færdige. Det eneste faste i Universitetets Liv var Administrationen, der var blevet haardt ramt ved Bombeeksplosionen lige uden for Kontoret. Den var flyttet over i en af Professorvillaerne, der stod tom under en Professors Bortrejse, men først maatte man i lang Tid sortere de Papirdynger, der var reddet ud af det Kaos, Kontorlokalerne var blevet forvandlet til. Selv længe efter maatte man ryste Glassplinter ud af Sagerne, og Læsningen af Akterne var vanskelig, da Splinterne ofte havde skaaret dem ud i sære Kniplingsmønstre.

Allerede tidligere havde Tyskernes Nærværelse i Parken stillet Universitetet over for forskellige Vanskeligheder. Rundt om Kollegierne var

der indhegnet et Omraade, som efterhaanden blev udvidet og forsynet med militære Anlæg. Og fra Fodboldbanerne ved Langelandsgade var Tyskerne ogsaa før søgt ind i Parken, hvor de dog i Reglen nøjedes med at foretage Øvelser omkring Bygningen for Fysiologi og Biokemi. Nu var man ikke sikker for dem nogetsteds i Parken, de øvede sig i Ruinerne af Kollegierne og stormede den gamle Hovedbygning og affyrede Skud i Gangene. En enkelt Soldat blev fundet knælende i det ødelagte Lærerværelse, mens han skød ud gennem de forvredne Vinduesrammer. Ved den ny Hovedbygning benyttedes Haandværkernes Stillads til Øvelser, og overalt i Parken satte Tyskerne deres Skiver op og skød til Maals. Det var vanskeligt at faa Haandværkerne til at give Oplysninger om disse Tildragelser; de skulde ikke have noget af „at have deres Navne hos Gestapo". Universitetets Klager mødte selv paa dette Tidspunkt velvillig Behandling hos Kommandanturen, der nu var overtaget af Marinen, men den hensynsløse Udnyttelse af Parken fortsatte alligevel.

Kort før Jul dræbtes en Student paa Vej ud fra juridisk Embedseksamen, 1. Del, som afholdtes i Folkets Hus. Ingen tvivlede om, hvorfor han var blevet likvideret, og Universitetet maatte befrygte et Clearing-Mord rettet mod Studenterne under Eksamen. Det blev derfor med det samme besluttet, at al Eksamen skulde foregaa paa Steder, der kun var kendt af Eksamenskandidaterne. Paa denne Maade udelukkedes Offentligheden fra den mundtlige Eksamen, der skulde finde Sted i Januar. Her forefaldt noget, som kan illustrere Universitetets Vanskeligheder i disse Aar. Der forelaa en Aftale om Afholdelse af mundtlig juridisk Eksamen fra et Møde, hvor kun fire Personer havde været til Stede. Alligevel var denne Aftales Indhold et almindeligt Samtaleemne i Kredse, der havde Forbindelse med Universitetet, de følgende Uger. Saa lod man Folk snakke og afholdt Eksamen paa en helt anden Maade og gav først Eksamenskandidaterne Besked herom i sidste Øjeblik, saa man paa denne Maade gav Kandidaterne den Beskyttelse, man fandt nødvendig, og samtidig gav Folk Lov til at snakke for meget, hvad der vel var et af Besættelsestidens mest typiske Træk.

Mod Forventning gennemførtes mundtlig Eksamen uden Tab af Menneskeliv. Og da Foraarssemestret 1945 tog sin Begyndelse, var Studentertallet vokset en Smule. En karakteristisk Bemærkning fra en Student i Oktober 1944 havde været: Hvorfor skal vi lade os tage nu, naar Krigen alligevel er forbi om et Par Uger. Endnu var Krigen ikke forbi, og adskillige angrede den spildte Tid. Efterhaanden som Semestret skred frem, lykkedes det at faa flere Lokaler gjort færdige, saa nogen Undervisning kunde flyttes tilbage til den gamle Hovedbygning. Dog endnu den 31. Marts, da en lille Festlighed skulde afholdes paa Universitetet i Anledning af Uddelingen af en Pengegave fra Egmont H. Petersens Fond til en yngre Viden-

skabsmand, var der kun ét Lokale disponibelt, nemlig det store fysiske Auditorium.

Foraaret bragte nye Bekymringer. Det saa længe ud til, at Krigen fra Nordtyskland vilde fortsætte op gennem Jylland. Det var en Situation, i hvilken der intet var at gøre. Allerede tidligt var der blevet fremstillet Kopier af Eksamensprotokollerne og lignende vigtige Papirer, og Sommeren 1944 var der blevet bygget et underjordisk Beskyttelsesrum for Universitetets Arkiv, hvori dette kunde anbringes i Løbet af en Timestid.

I Stedet kom den 5. Maj, som befriede os fra alle Bekymringer. Dagen efter, Søndag Aften den 6. Maj, samledes et Par Hundrede Studenter oppe paa Universitetet. I Sommeraftenen lyste for første Gang igen de hvide Huer. Her mindedes vi vore Døde, tænkte paa alle de fraværende og paa Oslo Universitet og vore norske Kammerater, til hvem Befrielsen endnu ikke var naaet. Det blev det lysende Punktum for Besættelsens fem tunge Aar.

Johannes Münck.

Georg Andrésen, f. 1903. Student, Journalist 1924. Siden 1933 ansat ved Aarhuus Stiftstidende, fra 1. Oktober 1940 som udenrigspolitisk Medarbejder. Arresteret af Gestapo 6. December 1944, sad i Aarhus Arrest og derefter Frøslev-Lejren indtil Tysklands Kapitulation.

AARHUS-PRESSENS FEM LANGE AAR

Den 9. April kom ikke uventet for den danske Presse. Selv om Pressen maaske ikke som det danske Udenrigsministerium var direkte advaret, havde den ikke kunnet undgaa at høre Rygterne om de tyske Troppesamlinger Syd for Grænsen og de tyske Skibstransporter gennem Bælterne. Den, der havde Øjne at se med og Øren at lytte med, kunde ikke undgaa at ane, hvor det bar hen. Karakteristisk er det, at *Aarhuus Stiftstidende* om Aftenen den 8. April havde haft en Udenrigs-Spidsartikel om Stillingen med Overskriften „Alvorlig Situation for de Neutrale", som efter at have omtalt de engelsk-franske Mineudlægninger i norske Farvande, sluttede med disse Ord: „Det er selve *de neutrale Staters Ret til at holde deres Territorium og Farvande udenfor Krigen, som nu skal sættes paa Prøve*".

De fleste Pressemænd var derfor ogsaa klare over, hvad der var sket, da de om Morgenen den 9. April blev vækket ved de tyske Bombemaskiners Summen over Hustagene. Ingen aarhusianske Blade bragte mere end de officielle Dokumenter, Kongens Opraab, General *von Kaupisch'* „Oprop" og den tyske Hærberetnings Meddelelse om Overfaldet paa Danmark og Norge. I en Spidsartikel i det nævnte Blad understregedes, at „det gælder om at bevare *Ro, Ligevægt og naturlig Værdighed,* ogsaa overfor de fremmede Tropper hvis man møder dem". Det var ikke her som i Nordjylland, hvor et Blad fotograferede de fjendtlige Tropper og tog sig for at interview'e Tyskerne, som om de var Turister.

I det Memorandum, som den tyske Gesandt i København, *von Renthe-Fink,* Kl. 4,20 om Morgenen havde overrakt Udenrigsminister *P. Munch* sammen med den tyske Note, drejede Artikel 11 sig om Pressen. Det

hed heri: „Anvisning til Pressen og Radiofonien om kun at bringe militære Efterretninger med Billigelse af de tyske Værnemagtskontorer. Dispositionsret til den tyske Øverstkommanderende over Radiostationerne til Kundgørelse for denne".

Med dette som Baggrund var det ventet, at Tyskerne straks skulde sætte Censorer ind paa de enkelte Blade, eller i hvert Fald oprette Censurkontorer i Byerne. Det skete ikke paa noget Tidspunkt af Besættelsen. Udenrigsministeriets Pressebureau (UP) vedblev til det sidste at være det eneste lovlige Mellemled mellem den danske Presse og den tyske Censur.

☆

Den danske Presse havde allerede den 16. September 1939, altsaa umiddelbart efter Storkrigens Udbrud af Hensyn til Danmarks neutrale Stilling — Forsigtighed var jo Borgmesterdyd i Danmark allerede i Aarene op til Krigen — forpligtet sig til at iagttage en Række Hensyn, nemlig:

1) Ikke at optage:
   a. Efterretninger om fremmede Krigsskibes Bevægelser i danske Farvande i videste Forstand.
   b. Efterretninger om danske Krigsfartøjers Bevægelser og Foranstaltninger.
   c. Efterretninger om Troppers Styrkeforhold, Opholdssted eller Opgave, Transporter af militært Materiel, Udførelse af Arbejde, derunder Mineudlægninger o.s.v.
   d. Beskrivelse eller Afbildninger af danske Forsvarsanlæg eller af Skyts- og Vaabenkonstruktioner uden at have forespurgt i Udenrigsministeriets Pressebureau og der faaet Billigelse af Offentliggørelsen.
2) Ikke at gøre sig til Talsmand for Krav om militære Forholdsregler, hvis Betimelighed det maa være de ansvarlige Myndigheders Sag at bedømme;
3) Iagttage den største Forsigtighed i Omtalen af de Magtgrupper, der staar over for hinanden og som Følge heraf:
   a. Undlade at bringe Udtalelser eller Forslag, der er uforenelige med Danmarks Neutralitetspligter og saaledes vil være egnede til at mistænkeliggøre Staten og udsætte den for Fare.
   b. Angive Kilde og Afgangssted for Krigstelegrammer.
   c. Ikke ved det typografiske Udstyr tillægge tilfældige Meddelelser overdreven Betydning eller give Indtryk af Partiskhed til Fordel for den ene Part.
   d. Iagttage stor Forsigtighed ved Vinduesopslag, saaledes at disse ikke giver Anledning til Demonstrationer i den ene eller den anden Retning.
   e. Undgaa at give Meddelelserne en saa opsigtvækkende Form, at de kan fremkalde Uro herhjemme.
   f. Undlade at gengive de Rygter, der udspredes her i Landet; i Tilfælde, hvor et Rygte er af en saadan Art, at det skønnes rigtigt at dementere det, henvende sig til Udenrigsministeriets Pressebureau for der at erfare, om det anses for rigtigst at dementere eller lade det uomtalt.
   g. Vise stor Tilbageholdenhed i Omtalen af fremmede Statsoverhoveder.
   h. Undlade Omtalen af Spionsager.
4) Iagttage den største Forsigtighed i Omtalen af økonomiske Forhold, derunder:
   a. Undlade at bringe Meddelelser, der kan fremkalde økonomisk Uro i Befolkningen.

b. Undlade Meddelelser om Udførsel og Indførsel udover dem, der fremkommer i officielle Handelsberetninger.
c. Undlade Omtale af Opkøb her i Landet til Udlandet ligesom Omtale af de ved saadanne Køb opnaaede Priser.
d. Undlade Omtale af Chancer for dansk Handel eller Industri, fremkaldt ved Krigen.
e. Undlade Omtale af, at Varer føres gennem Danmark.
f. Vise Forsigtighed med Meddelelser om ankomne og afgaaede Skibe, navnlig med Hensyn til Meddelelse om Ladningen.
g. Undlade Skildring af danske Skibes Sejlads gennem Farvande, der antages for usikre paa Grund af Mineudlægning m. v.

I alle Tvivlstilfælde bør man henvende sig til Udenrigsministeriets Pressebureau.

Paa disse Bestemmelser levede Pressen videre indtil 1. Maj, da Justitsministeriet udstedte Forbud mod Fotografering og Afbildning af den tyske Værnemagts militære Anlæg her i Landet, og den 6. Maj, da der forelaa et Cirkulære fra Statsministeriet om nye Begrænsninger i Pressefriheden. Det lød saaledes:

Ved Forhandlinger mellem Udenrigsministeriet og danske Dagblades Fællesrepræsentation samt Hovedstadens og Provinsens Redaktørorganisationer, er der fastsat følgende Retningslinjer:

1) Angaaende krigsmæssige Begivenheder, som finder Sted indenfor danske Land- og Vandomraader, kan kun bringes saadanne Meddelelser, som udsendes gennem Ritzaus Bureau, eller som direkte er godkendt af Udenrigsministeriets Pressebureau. Dette er saaledes at forstaa, at der ikke hverken direkte eller indirekte maa bringes Omtale af krigsmæssige Begivenheder og deres Følger for Gods eller Mennesker, med mindre de paagældende Meddelelser er godkendt.
2) De tyske Besættelsestroppers og enkelte Militærpersoners Bevægelser, Færden og Ophold maa ikke omtales uden forudgaaende Godkendelse. Dette gælder ogsaa med Hensyn til rent lokale Forhold.

Justitsministeriets Forbud af 1. Maj 1940 omfatter ogsaa tidligere offentliggjorte Billeder og Tegninger. Der kan ikke dispenseres fra det af nogensomhelst Autoritet. I alle Tvivlstilfælde skal Henvendelse forud ske til Udenrigsministeriets Pressebureau.

3) Angaaende Uregelmæssigheder i Trafiken — baade landværts og søværts — maa der ingen Oplysning gives, som ikke er godkendt. Det samme gælder i Almindelighed Forhold vedrørende den danske Skibsfart, derunder enkelte Skibes Forhold.
De her fastslaaede Regler gælder uanset om der fra lokale Instanser eller Autoriteter*) — *eventuelt ogsaa Repræsentanter for de tyske Besættelsesmagter* — maatte være givet Tilladelse til eller endda være fremsat Anmodmodning om Offentliggørelse.
Udenrigsministeriets Pressebureau forbeholder sig i paakommende Tilfælde at gøre det til en Betingelse for Offentliggørelse, at dette sker med en bestemt Ordlyd, som ikke kan fraviges eller gøres till Genstand for Omskrivninger. Meddelelser gennem Ritzaus Bureau kan paa Forhaand betragtes som godkendt. Det samme gælder indløbende Pressetelegrammer fra Udlandet. — Hvorefter man fortsætter: Der er yderligere truffet Aftale med en Række her-

*) Udhævelsen skyldes Redaktionen.

værende Bureauer om, at deres Stof kontrolleres før Udsendelsen. At Kontrol har fundet Sted, bør være paategnet hver enkelt Forsendelse, og Bladene maa sikre sig, at nye Forbindelser paa Forhaand har ladet deres Stof kontrollere.
Intet Stof maa bringes paa Grundlag af Aflytning af udenlandsk Radio.
For de Blade, der har Fjernskriver, gælder den med Ritzau trufne Aftale, at — bortset fra danske Meddelelser og DNB-Stof*) — ingen Fjernskrivermeddelelse maa anvendes til Offentliggørelse før 30 Minutter efter det Klokkeslet, paa hvilket den er udsendt. Sker Annulering inden dette Tidspunkt, eller iøvrigt før Bladet er gaaet i Trykken, maa Meddelelsen under ingen Omstændigheder benyttes som Grundlag for nogen Offentliggørelse.
Specielt med Henblik paa løbende Handelsforhandlinger og andre specielle og nøje angivne Handels- og Forsyningsforhold vil der gennem Udenrigsministeriets Pressebureau kunne stilles Krav om, at disse ikke omtales.
I Tilfælde af gentagne eller grove Overtrædelser af ovenstaaende Cirkulære kan Udenrigsministeriet overfor Danske Dagblades Fællesrepræsentation og den danske Presses Telegramudvalg iværksætte kollegiale Foranstaltninger, der byder Sikkerhed mod fortsat Overtrædelse. Saadant Forlangende om Foranstaltninger forelægges af Udenrigsministeriet et af Organisationerne nedsat Nævn paa fem Medlemmer valgt af Redaktørorganisationer (Pressens Telegramudvalg). Til Vedtagelse af de paakrævede Foranstaltninger udkræves Flertal i dette Nævn.
Iøvrigt henvises til Cirkulæret af 16. September 1939.

Dette er al den officielle Indskriden overfor Pressen, som foreligger fra *dansk Side*. Det gav først og fremmest Bladene Lejlighed til at undgaa direkte tysk Censur og ikke mindst fik Bestemmelsen om, at end ikke Anmodning fra lokale tyske Repræsentanters Side maatte tages til Følge den allerstørste Betydning, da der, hvilket skete temmelig hurtigt for Aarhus' Vedkommende, ankom tyske Presseofficerer (Sonderführere). Ligegyldigt hvilke Henstillinger eller Forslag disse kom med, kunde man altid afvise dem med, at man havde forhandlet eller vilde forhandle med UP om Sagen. Det var forøvrigt prisværdigt lidt, disse Sonderführere, der kun sjældent havde nogen nærmere Tilknytning til Pressen, blandede sig i Sagerne. De fleste af dem synes at have foretrukket det danske Køkken for den danske Presse.

Dette betyder ikke, at vi slap for yderligere Restriktioner. Hele Besættelsestiden igennem udsendte UP det ene Forbud efter det andet, og det lille, gule Hæfte, der indeholder de „fortrolige Henstillinger" fra 9. April 1940 og indtil 31. Maj 1942 er kostelig og meget oplysende Læsning. Der var ikke den Ting, Tyskerne ikke blandede sig i — fra Brændsels- og Brødspørgsmaalet over Fodtøjsstandardisering til VVV, *Churchills* „Vi Vil Vinde", der ikke maatte anvendes hverken i Annoncer eller paa anden Maade. Efter den 31. Maj 1942 fortsatte Udsendelsen med stigende Hastighed, men nu blev Henstillingerne saa talrige, at UP opgav at samle

*) DNB = Deutsches Nachrichtenbureau (Det tyske Efterretningsbureau).

dem. Til Gengæld maatte Bladene saa selv klippe dem ud og prøve paa at huske dem. At det ikke altid lykkedes, og at man ikke altid ønskede at huske dem, fremgaar af den Regn af Pressebøder, der i de kommende Aar, altid fortroligt, blev uddelt. Iøvrigt gælder det, at Forholdene i det store og hele var ens for Pressen, netop fordi hele Forbindelsen var overdraget UP, og at Aarhus-Pressen for sit Vedkommende behandlede Problemerne med den samme Blanding af Ansvarlighed overfor Landets Interesser og Respektløshed overfor de tyske Myndigheder, som kendetegner al dansk Modstand mod Besættelsesmagten.

Det var naturligt, at denne Censur ofte *af Læserne* maatte opfattes som vilkaarlig. Det varede længe, før Danskerne lærte at forstaa, at Begivenheder, som alle vidste var sket, ikke omtaltes i Avisen. Danmark er ogsaa paa Pressens Omraade et begunstiget Land. Vi kender intet til de ofte smaalige og personlige Forhold, som influerer paa Pressen i det store Udland. Des stærkere følte nu den Spændetrøje, Pressen var blevet lagt i. Navnlig følte de Meddelelser, som Bladene kunde bringe om Færge- og Togtrafiken og Uheldene i Forbindelse med disse, Luftværnstilstanden og Overflyvningerne utilfredsstillende og stærkt skiftende. Baade irriterende og latterligt virkede det ogsaa, at vi i Aarhus ikke maatte vide, hvad der skete f. Eks. i Aalborg, idet Landet blev inddelt i egnsmæssige Grupper, om hvilke og fra hvilke der ikke maatte bringes Meddelelser til andre.

Fra tysk Side var der stillet op til et Samarbejde med den danske Presse, og var der noget, Pressen ikke vilde, var det et saadant Samarbejde. Paa en Maade maatte Trykket føles stærkere i København, hvor man havde de tyske Pressekoryfæer, først Dr. *Meissner* og senere Presseattaché *Schrøder*, lige op ad sig. Paa den anden Side gjorde netop den manglende direkte Kontakt med UP ofte Livet surt for os paa den anden Side Bælterne.

Allerede paa et tidligt Tidspunkt begyndte Modstandsfølelsen at gøre sig gældende. Den „kolde Skulder" og Alsangen i Sommeren 1940 var direkte Udtryk for Modstand, ligesom den Tale, Handelsminister *Christmas Møller* holdt først paa Købestævnet i Fredericia og i Løbet af Efteraaret ved utallige Møder rundt om i Landet, bl. a. ogsaa i Aarhus. Hans Tale var en skarp Afvisning af den tyske Yndlingspaastand, at Danmark før Krigen paa Grund af engelsk Udsugning havde været et Land paa Vej mod en økonomisk Afgrund. De danske Blade indlod sig kun yderst uvilligt paa at imødekomme de tyske Ønsker om at drøfte „Nyordningen" og understregede skarpt det danske Folks Enighed om sin Ret til at være sig selv og forsvare sin Egenart. Det var en saadan Artikel, der førte til det første Forbud mod et aarhusiansk Blad, nemlig

Demokraten's historiske Spidsartikel den 6. Januar 1941, som hed: „Ingen Ministerkrise" og hvori det bl. a. hed:

„Med den tyske Besættelse er Danmark økonomisk blevet afhængigt af Tyskland, og hele det danske Folk har indstillet sig herpaa. Praktisk talt hele vor Udførsel gaar til Tyskland, og vi kan kun købe de Varer, som Tyskland kan afse til os. Jo færre de bliver, des vanskeligere bliver vor Befolknings Stilling. I Stedet for Varer kommer vi efterhaanden til at raade over et Tilgodehavende, som vi formodentlig først vil kunne trække paa efter Krigen. Saaledes er nu engang Forholdet, og det er der ingen, der har beklaget sig over.

Men dermed har Danmark opfyldt sin Del af de Betingelser, som Tyskland opstillede den 9. April, og har til Gengæld Ret til at kræve, at Tyskland ogsaa fortsat opfylder sin Del, hvilket vil sige ingen Indblanding — hverken direkte eller indirekte — i vore indre Forhold. Tyskerne synes bedst om Diktatur. Det maa de om. Men Danskerne er Demokrater, og vi vil slet ikke kunne trives under Diktatur. Derfor bliver vi ved Demokratiet. Hvad vi forlanger af et Ministerium, er, at det har et Flertal bag sig. Under almindelige Forhold kan dette Flertal undertiden være meget ringe. Tit vil det i et parlamentarisk Land være saadan, at det staar lige paa Vippen med Hensyn til, hvilken af de to Grupper, der har Flertallet. Og det er maaske ikke altid det daarligste. Det tvinger i hvert Fald til en vis Hensyntagen til den store Oppositionsblok. Men den Regering, der sidder i Dag, har ikke noget knebent Flertal bag sig. Blev der afholdt et Valg, vilde den faa Tilslutning af mindst 95 pCt. af den danske Befolkning, fordi den har et ganske særligt Formaal, nemlig at føre Landet igennem den Krise, vi er inde i. Bortset fra de danske Nazister og de med dem forbundne LS'er, hvis Tal er skrumpet ganske betydeligt ind som Følge af Makkerskabet, bortset fra danske Kommunister og et enkelt jydsk Blad, der engang var konservativt, og som i Dag kun har eet Formaal, nemlig Splittelse, staar hele den danske Befolkning bag ved Regeringen, og Sammenholdet er ikke blevet mindre i den senere Tid. Tværtimod kan man sige, at det er blevet yderligere øget. Der er derfor ingen Grund til at tale om Ministerkrise. Der er ingen indenfor de samarbejdende Partier, der ønsker en saadan, og dermed er Sagen afgjort. Hvis der udefra blev gjort Forsøg paa at skabe en saadan, vilde det jo være afgjort i Strid med Forsikringerne den 9. April, og det vilde ligesaa afgjort i det danske Folk skabe en Stemning, som ikke var til Gavn for det gode Forhold mellem Danmark og Tyskland. Vi stoler paa den højtidelige Erklæring, som blev afgivet den 9. April, og vi stoler paa, at det gode Forhold til vor sydlige Nabo maa opretholdes."

Tyskerne gik ikke til Pressenævnet, men skred omgaaende ind. Tirsdag den 7. Januar, Aftenen efter Artiklens Fremkomst, forsøgte Politimester *Hoeck* at komme i Forbindelse med Demokratens ansvarshavende Redaktør *Frede Højmark*, der imidlertid ikke var hjemme, hvorfor han tilkaldte Medredaktør, Folketingsmand *Holger Eriksen*, hvem Politimesteren meddelte, at Bladet var forbudt i tre Dage. Politimesteren henstillede paa Justitsministeriets Vegne, at man fra Bladets Side gav Afkald paa alle juridiske Formaliteter som Retskendelse og Fogedforbud og nøjedes med at tage Meddelelsen til Efterretning, da Tyskerne ellers vilde lade Værnemagten besætte Demokratens Bladhus og lukke Bladet i 4 Uger. Henstillingen blev taget til Følge.

Til Gengæld var Tyskerne ikke tilfredse. To Dage efter stillede de som Betingelse for, at Bladet atter udkom om Lørdagen, at Bladets to

Redaktører blev afskediget. Efter 3 Ugers Forløb lykkedes det den socialdemokratiske Presses Hovedledelse at faa en Ordning i Stand, hvorefter de begge fik Lov at blive ved Bladet, Højmark som Eneredaktør og Eriksen, der havde skrevet Artiklen, som Medarbejder. Sagens offentlige Omtale blev forbudt ligesom tidligere Omtalen af Standsningen af Bladet, hvilket Demokraten klarede ved paa sin berømte Gadeplakat at meddele: „Næste Numer af Bladet kommer paa Lørdag". Det skete om Onsdagen, og efter Opslaget var ingen Aarhusianer i Tvivl om, hvad der var i Vejen.

☆

Kort Tid efter fik *Aarhus Amtstidendes* Redaktør *Jakob Martin* en Advarsel fra Pressenævnet i Anledning af sin „Opfindelse" og hyppige Anvendelse af Udtrykket *Clausenist,* om hvilket „den lille Gule" den 1. Februar meddelte, at det ikke maatte benyttes som Betegnelse for „Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti" (DNSAP) eller Tilhængere af Partiet. Det var det andet „uønskede" Udtryk, den danske Presse blev stillet overfor. I Forvejen var det blevet forbudt den at anvende Betegnelsen „Diktator" om Tysklands og Italiens politiske Førere. Aarhus Amtstidende var i Aarhus førende med Hensyn til „Drillepolitiken" overfor Tyskerne. Dets Spidsartikler blev i disse første Besættelsesaar stærkt læst og mange Steder beundret.

Navnlig var Bladet efter *Frits Clausen,* overfor hvem der trods alt var nogenlunde frit Spil. Næsten hveranden Dag op til den 1. Februar havde det hamret løs paa Clausenisterne. Her skal citeres et typisk Udsnit af en Spidsartikel fra den 19. Januar 1941 betitlet „Rygterne":

„Mangler et Blad Kapital, kan det søge at styrke sin Kredit ved at sætte Rygter i Omløb om, at Pengene strømmer ind til det. For nogen Tid siden blev der hvisket om, at den clausenistiske Presse modtog store Gaver fra Plutokrater og Kapitalister, som derved vilde sikre sig Clausens Gunst, før han skred til Overtagelsen af Magten. Man ymtede om, at de ved at spytte bravt i Bøssen haabede paa Skaansel, naar Blodtapningen af Kapitalisme og Plutokrati skulde begynde under Clausens Førerskab.

Saadan noget Lumskeri kan næppe nok kaldes Rygter. Enhver, der kan vurdere Clausenistpressens Antræk, kan let se, at den ikke er velbeslaaet med Midler.

Fornuftige Folk lod slige Fantasterier gaa ind ad det ene Øre og ud af det andet. Folk med Penge ved som Regel, hvad de er værd, og hvad de kan bruges til, og de har ikke følt Trang til at investere Kapital i Clausens Drøm om at blive Enevoldshersker i Danmark. Alt, hvad der er kommet for Dagens Lys om Clausenisternes Manøvrer, advarer ogsaa mod at financiere deres Køb af Spader til Brug i Magtkampen.

Men selv om Rygter af den Kaliber preller af paa tænksomme Mennesker, kan de maaske forvirre mindre modstandskraftige Hoveder og skade ansete Mænds gode Navne."

Den 8. Januar 1942 var Amtstidende paany alvorligt i Vinden. Aarsagen var en Overskrift med følgende Ordlyd: „Henrik Kauffmann har

paa det frie Danmarks Vegne tilsluttet sig Washington-Pagten". Den resulterede i en ordentlig Overhaling og takseredes til en Bøde paa 300 Kroner, hvilket maa siges at være billigt i Betragtning af den Vægt, Tyskerne lagde paa den „rette" Omtale af nævnte Begivenhed.

Derimod var der mange, der mente, at Amtstidende kunde have sparet sin Spidsartikel om Christmas Møllers Flugt og Dommen over hans Skipper, men — som Redaktør Martin har udtrykt det — det vilde være mærkeligt, hvis man ikke skulde have een eneste Ting at bebrejde sig efter de fem lange Aar...

I April 1941 paatalte Dr. Meissner paa et Redaktørmøde i København *Aarhuus Stiftstidendes* negative Indstilling. Presseattachéen lod sin Anke gaa videre til Bladet gennem den daværende Sonderführer, der i meget skarpe Ord meddelte Chefredaktør Louis Schmidt, at Bladet maatte anlægge en mere positiv Linje, da der i modsat Tilfælde vilde ske det de alvorligste Ting og antydede, at Tyskerne overvejede enten at standse Bladet eller overtage dets Drift.

Hvor meget den tyske Henstilling hjalp, vil fremgaa f. Eks. af denne lille Samling af Citater fra Overskrifter, som samtidig giver et godt Indblik i, hvordan de danske Blade i Ly af de tyske Udtryk, der skulde skjule Udviklingen paa Krigsskuepladserne, dog havde Mulighed for at give Læserne et Indtryk af, at alt ikke var saa godt, som Dr. *Goebbels* og hans tyske og danske Disciple prædikede.

Den 21. November 1942 hed det saaledes paa Forsiden af Aarhuus Stiftstidende: „Rommel handler efter forudbestemt Plan" — en fin Antydning af, at den tyske Tilbagerykning i Nordafrika virkelig havde anden Hensigt end Nederlagets. Den 24. s. M. hed det: „Rommels Hovedstyrker naaet Tripolis", hvilket ikke kunde undgaa at fornøje den aarvaagne Læser, der naturligvis vidste, at det var en Fremrykning i den forkerte Retning. Den 10. December 1943 læses: „De tyske Stillinger i Dnjepr-Buen styrket ved Forkortning"; den 6. Februar 1944 den i denne Art helt klassiske: „Tyskland har begyndt sine Modtræk. Den store Retræte i fuld Gang".

I denne Forbindelse har jeg Lyst til at nævne, hvordan Bladets Berlin-Korrespondent *Jacob Kronika* i disse Aar Gang paa Gang fremkaldte Protester fra Læsere, der ikke kunde gennemskue hans unægtelig tyskprægede, men alligevel for den forstandige Læser fine Ironi i Skildringerne fra Datidens Berlin. Mange troede virkelig for Alvor, at denne udmærkede danske Mand var tyskvenlig.

Prøv engang nu bagefter at læse følgende Kronika-Citat fra en tysk Avis omkring 29. September 1943:

„... at den mest virkelige Værdi indenfor et Kampafsnit først gør sig fuldt ud gældende, naar der, saaledes som i Øjeblikket paa Østfronten ikke mere er Tale om fremadgaaende Bevægelser, men tværtimod om operative Forholdsregler i modsat Retning."

Den tyske Strategi gengivet paa en Prik.

☆

Det „engang konservative jydske Blad", som *Demokraten* sigtede til i sin foran nævnte famøse Spidsartikel, var *Jyllandsposten*. Det var ikke alene Socialdemokraterne, der undrede sig og harmedes over den nationale Splittelsespolitik, dette Blad, praktisk talt ene af alle danske Dagblade, førte i Krigsaarene. Opmærksomhed vakte det ogsaa, at Chefredaktør *H. Hansen* som den eneste Pressemand modtog Direktør *Th. Junckers* Indbydelse til en Frokost til Ære for det tyske Riges Befuldmægtigede, Dr. *Werner Best*, da denne i Februar 1943 besøgte Aarhus for at tale i Dansk-Tysk Selskab.

De andre Blades Afslag blev modtaget meget unaadigt, men da Presseattaché Schröder i April kom til Byen og udsendte en lignende Indbydelse, sagde alle fire Redaktører Nej.

For *Aarhuus Stiftstidendes* Vedkommende fik dette nye Afslag alvorlige Følger. Statsminister *Scavenius* talte i et Ministermøde om „denne Aarhus-Redaktør, der skulde vise sig ved at sige Nej til en Indbydelse, som de københavnske Chefredaktører udmærket godt kunde modtage", og den 3. Maj rettede Hr. Schröder en ny Henvendelse til Udenrigsministeriets Pressebureau. Dette anmodede Chefredaktør Schmidt om en skriftlig Forklaring paa hans Afbud. Redaktør Schmidt svarede, at hvis det tyske Riges Befuldmægtigede havde sendt ham en Indbydelse, vilde han ikke have sagt Nej til at modtage den. Det var imidlertid ikke Tilfældet. Indbydelsen var udstedt af Direktør Juncker, i hvis Hjem Redaktøren ikke under nogen Omstændigheder kunde tænke sig at være Gæst. Dette var Baggrunden for Afslaget. Hvad Presseattaché Schröders Invitation angik, havde Redaktøren faaet det Indtryk af Overbringeren, Sonderführer *Tödter*, at der ikke vilde blive lagt særlig Vægt paa, om man modtog den eller ikke.

At Tyskerne efter disse Begivenheder ikke saa mere mildt til Aarhusbladene, er forstaaeligt.

Chefredaktør H. Hansen har efter Befrielsen oplyst, at Baggrunden for Jyllandspostens Holdning var dels, at Samlingsregeringen ikke blot paa en vis Maade var Udtryk for nationalt Sammenhold, men tillige — hvad Offentligheden først gjorde sig klart i Sommeren 1944 — et Udtryk for Eftergivenhedspolitiken overfor Tyskerne, dels at hans Deltagelse i Best-Frokosten skete i Samraad med betroede Medarbejdere. Redaktionssekretær *Egebjerg*, der paa dette Tidspunkt havde visse illegale Opgaver,

og forudsaa Muligheden af at benytte Jyllandspostens Organisation under den ventede Aktivisering af Modstandskampen, raadede paa denne Baggrund Redaktør Hansen til at modtage Indbydelsen.

☆

Redaktør *Martin* var den eneste aarhusianske Redaktør, der blev arresteret den 29. August 1943. Herom fortælles andetsteds i Bogen. Hr. Martin blev ført til Horserød, men blev løsladt efter en Dags Ophold der.

Med den 29. August skærpedes den tyske Holdning overfor den danske Presse yderligere.

I København blev 40 Repræsentanter for Pressen kaldt til et Møde hos Dr. *Best*, der modtog dem med et kort: „Sæt Dem ned, mine Herrer", hvorpaa han holdt en Tordentale til dem, hvori det bl. a. hed:

„Jeg vil derfor slaa fast, at Pressen bærer en forfærdelig Skyld i det, der nu er sket. Den har bidraget til at indpode Befolkningen, at Tyskland nu stod paa svage Fødder, at vi ikke vidste, hvad vi skulde foretage os, og at vi ikke var i Stand til at styre dette latterlige Lilleland. Man har besvaret vor imødekommende Holdning med Sabotage, Bomber og Gift. Kvitteringen for det har De faaet i Nat."

Vi andre modtog følgende Kvittering pr. Fjernskriver:

Privat for Redaktionerne, fortroligt.

Efter de fra tysk Side foreliggende Anvisninger skal følgende Regler overholdes af Bladene og Bureauerne: Alt Stof fra *Ritzaus Bureau*, indenlandsk saavel som udenlandsk, er underkastet Censur. Alt Stof fra *STB*)* og *Metro-Press* er underkastet Censur. Endvidere er underkastet Censur alt Stof, der tages *fra udenlandske Blade* eller beror paa Meddelelser fra Udlandet, *alle Ledere, Oversigtsartikler, Kommentarer* og *andre Artikler, ogsaa navngivne,* om *udenrigspolitiske, militærpolitiske* og *militære* Forhold.

Endvidere ledende Artikler og andre Artikler af *indenrigspolitisk Art.*

Endvidere alt Meddelelsesstof og kommenterende Stof vedrørende *indenlandske Begivenheder,* derunder Luftalarm, Minesprængninger og lign., med mindre de efter de foreliggende Oplysninger ikke kan bero paa Sabotage, Uroligheder og lign., Strejker og lign., samt endelig de Spørgsmaal vedrørende Forholdet til Værnemagten og vedrørende Forsynings- og Handelsforhold, som hidtil har skullet forelægges Udenrigsministeriets Pressebureau.

For *Provinsbladenes* Vedkommende vil *Overskrifter og lign.* faktisk ikke kunne forelægges til Censur. Bladene maa udvise den yderste Varsomhed med Overskrifterne, og det fremhæves, at enhver Overtrædelse af de ovenfor givne Anvisninger, saavelsom enhver Meddelelse, Overskrift og lign. i Bladets Tekst, ogsaa i den ucensurerede Del deraf, som giver Anledning til Paatale fra tysk Side,**) *vil kunne medføre Konsekvenser af den alvorligste Art for vedkommende Blads Redaktør saavel som for den paagældende Forfatter.*

Alt Stof, der skal censureres, skal forelægges skriftligt i 2 *Eksemplarer* for Censuren, Adresse, Østergade 4, København K. Det understreges, at Censuren ogsaa omfatter *Annoncestof i Henhold til ovenstaaende Indholdsangivelser,* og at indtil videre Bladenes Redaktører vil blive holdt ansvarlige ogsaa for Annoncestof.

**) *Censuren sker under direkte Deltagelse af Repræsentanter fra det tyske Gesandt-*

*) Skandinavisk Telegrambureau.

**) Udhævelserne foretaget af Redaktionen.

skab og den tyske Værnemagt. Censurkontoret er aabent i Dag Mandag Kl. 17—21, andre Dage fra Kl. 7—24. Udenrigsministeriets Pressebureau.

Samtidig kom den danske Radio endeligt under tysk Kontrol.

✡

Udviklingen skete nu med rivende Hast, og de tyske Forhaabninger om, at den 29. August og Jødeforfølgelserne den 2. Oktober skulde skabe Ro i Danmark, blev ikke opfyldt. Den tyske Censur gjorde det mere og mere umuligt for den danske Befolkning at følge de Begivenheder, der hver Dag skete Landet rundt: Voldsgerninger, Sabotage og tyske Indgreb af den ene eller den anden Art.

Mordet paa *Kaj Munk* den 4. Januar 1944 blev Signalet til en ny Taktik overfor Pressen. Egentlige Nekrologer blev forbudt, og i Stedet fandt man paa den latterlige, ægte tysk gemene Udvej at knytte enhver Omtale af Mordet sammen med Likvideringen af en nazistisk Stikker i Slagelse. Dagbladene fik Lov at skrive, „hvad de vilde", om Kaj Munk, hvis de skrev nøjagtig det samme Antal Linjer om Stikkeren, en Fiskehandler, og bragte det i samme Opsætning. Ritzau udsendte en „Dobbeltnekrolog", som de fleste Blade bragte, men saa let gennemskuelig, at enhver kunde se, hvordan det var fat. Den 1. Marts skulde Overretssagfører *Krenchel* tale i Aarhus-Hallen. Notitserne herom blev tvangsindlagt. Krenchel kom ikke, men vovede sig dog senere frem i Haandværkerforeningen, stærkt beskyttet af det tyske Sikkerhedspoliti.

Paa dette Tidspunkt begyndte de velkendte tvangsindlagte tyske Kommentarer at dukke op, ligesom der pludselig viste sig nogle besynderlige „KE"-Telegrammer, opkaldt efter deres tyske Forfatter *Kurt Eggert.* Mange troede for Alvor, at der var Tale om et helt nyt Pressebureau.

Trods alt blomstrede Humøret og Underfundigheden dog saasnart Lejlighed gaves i Bladene. *Jyllandsposten* fornøjede sine Læsere med Helsider, hvor man saa Medarbejderne hygge sig paa Redaktionen om Natten, naar dets og *Amtstidendes* Medarbejdere var spærret inde paa Grund af tyske Spærretider. Det vides, at Jyllandspostens Medarbejdere brugte disse Timer til at træne i Vaabenbrug, og maaske var det saadanne Aftener, at de fandt paa at bruge Bladets Bladbiler til illegale Transporter. I hvert Fald var to af Modstandsbevægelsens førende Mænd i Jylland, Godsejer *Juncker,* Overgaard, og *„Toldstrup"* Medarbejdernes Gæster i de sene Nattetimer og brugte frejdigt Bladets Telefonlinjer til deres illegale Forehavender.

En typisk Blomst af Bladenes Modstand var en lille Billedtekst, som *Demokraten* bragte i Forsommeren 1944: „Bølgende Kornmarker" hed Overskriften, og nedenunder læstes om de dejlige, bølgende Kornmarker, som desværre „skæmmes af alt for mange *grønne Tidsler,* som vi dog haaber at være fri for næste Aar." Den fik Hr. Sonderführer Tödter til

at slide Demokratens Trappegange mange Dage i Træk for at fortælle, at Tyskerne i København pressede paa for at bevæge Hr. Tödter til at lade Chefredaktør Højmark arrestere og føre til København. Det endte dog med, at Redaktøren fik stillet Gemytterne saa meget tilfreds, at Tyskerne lod Sagen falde. Ved det sidste Besøg betydede Hr. Tödter Redaktør Højmark, at denne nu maatte vide, at han stod paa „Gestapos sorte Liste", en Meddelelse, Hr. Tödter overfor Redaktøren mindede om, da de 11 Sabotører var blevet myrdet i Shellhusets Kælder.

✠

Den næste større Affære i Aarhus var, da *Aarhuus Stiftstidende* efter Eksplosionskatastrofen i Aarhus Havn paadrog sig General *von Hannekens* Vrede ved Udsendelse af et stort Ekstranumer Onsdag Morgen den 5. Juli 1944. Straks efter, at Katastrofen var sket, havde von Hanneken, der paa dette Tidspunkt havde Hovedkarter i Silkeborg, gennem den tyske Kommandant i Aarhus, Major *Kruse*, ladet Borgmester *Stecher Christensen* og den konstituerede Politimester, Politifuldmægtig *Glente*, vide, at de skulde udforme et officielt Referat til Brug for Bladene. Dette blev overgivet UP til videre Udsendelse. Her var man ikke underrettet om von Hannekens Indgriben, og Meddelelsen blev lagt til Side samtidig med, at man tillod Aarhus-Bladene at arbejde ret frit med Stoffet. Dog skulde visse Udtryk undgaas, f. Eks. blev „Ammunition" og „Granater" forandret til „Sprængstykker" og „Projektiler".

Da von Hanneken kom til Aarhus den 5. Oktober og saa Aarhuus Stiftstidendes Ekstranumer med dets kraftige Overskrifter, blev han ude af sig selv af Raseri. Han ønskede en Forklaring, som det blev overdraget Major Kruse at skaffe. Majoren gav Bolden videre til Glente, som blev underrettet af Aarhuus Stiftstidendes vagthavende Redaktionssekretær om Aftalerne med UP.

Det første Resultat blev et gennem Pressebureauet udsendt Forbud mod videre Omtale af Katastrofen, „før nærmere Meddelelser foreligger. Tidligere offentliggjort Stof maa ikke bringes", hvorved Aarhuus Stiftstidende var fuldstændig afskaaret fra i sin normale Eftermiddagsudgave at bringe et eneste Ord om Begivenheden. *Demokraten* trodsede Forbudet og bragte en fyldig Reportage med det Resultat, at Bladet modtog en yderst skarp Reprimande fra v. Hanneken.

Gemt er ikke glemt og aldrig hos en Tysker. von Hanneken og hans Hjælperes Øjne hvilede paany paa Aarhuus Stiftstidende. Bladet var „under stærkt Søgelys", blev det meddelt. Den 13. Juli havde man, ved at lede i de gamle Aviser, fundet den Anledning, man søgte, til at lade Lynet slaa ned, hvilket ikke straks havde kunnet ske, fordi UP tog Ansvaret for Ekstranumeret.

Om Formiddagen meddeltes det Bladet, at det ikke maatte udkomme i tre Dage. Som Begrundelse anførtes af de tyske militære Censorer, at Aarhuus Stiftstidende den 26. Juni (!) havde bragt et Telegram med Overskriften: „To i Droske beskudt og dræbt af fremmed Flyvemaskine". Det drejede sig om en Begivenhed i Mørkøv ved Holbæk, hvor en kendt Slagelse-Kreaturhandler mistede Livet ved Beskydning fra en Flyvemaskine. Tyskerne hævdede, at „det maatte være Avisen bekendt, at der var Tale om en allieret Flyvemaskine, og at Overskriften var en aabenbar Ondskabsfuldhed, fordi Udtrykket „fremmed" paa Besættelsestidens Dansk kun kunde betyde „tysk"" — hvilket den illegale Presse straks fastslog, at det havde været.

☆

Inden jeg gaar over til at omtale det sidste trekvart Aars dramatiske og tragiske Begivenheder indenfor Aarhus-Pressen, vil jeg sige et Par Ord om de tyske Presseofficerer, der gjorde Tjeneste i Aarhus. Det er af gode Grunde — man omgikkes dem mindst muligt — kun lidt og maaske ikke helt korrekt.

Den første i Rækken af disse „Sonderführere" var en Underløjtnant ved Navn *Witteck*, en typisk Prøjser, hvis diminutive Størrelse stod i omvendt Forhold til hans Indbildskhed og Regerelyst. Han forsvandt dog temmelig hurtigt, fordi han modtog Bestikkelser i saa høj Grad, at det endog faldt Tyskerne for Brystet; han blev „deporteret" til Østfronten.

Den næste hed *Baltzer* og var i det private Liv intet mindre end Biskop i Lübeck. Han var en fredelig Fyr ligesom sin Efterfølger, Sønderjyden *Jensen*, som kun lod sig se paa Bladene to Gange: Da han tiltraadte og — da han kom for at tage Afsked med „Tak for godt Samarbejde". Heller ikke hans Efterfølger, *Gamalsky*, gjorde sig bemærket. Han modtog, ligesom sine Forgængere og Efterfølgere, den daglige Avis i sit Kvarter paa Hotel Regina og mærkedes ellers ikke. Mest aktiv var *Tödter*, en Hamborger med sønderjydske Familieforbindelser, der i hvert Fald paa Bladene gav det Udseende af, at han foragtede Nazismen og beundrede det demokratiske Danmark. Han var den eneste, der for Alvor interesserede sig for Pressen og arbejdede stærkt paa at faa oprettet et Censurbureau i Aarhus, saaledes at man ikke skulde den lange Vej til København med Stoffet. Bladene viste ingen Interesse. Om Tödters Afskedsbesøg hos Redaktør *Martin* skal berettes følgende lille pudsige og autentiske Historie:

Sonderführeren benyttede Lejligheden til at spørge Redaktøren, om han nu alligevel ikke syntes, at den tyske Censur var meget godartet.

— Se bare, sagde han, hvad *De* i min Tid har faaet godkendt!

— Men, lød Svaret, jeg har skam ikke faaet noget godkendt!

— Sender De da ikke Deres Artikler til Censur i København? lød det bestyrtede Spørgsmaal.

— Nej, aldrig ...

Hr. Tödter var rystet. Her havde han gaaet et Par Aar og troet den hellige Grav vel forvaret, og saa opdagede han med eet, at han maaske havde et meget større Ansvar, end han havde anet.

Historien er typisk for tysk Organisation, og Redaktør Martin fik Opfordring til at være mere forsigtig med Hr. Tödters Efterfølger.

Samme Tödter blev iøvrigt efter eget Udsagn fjernet, fordi han havde været for lemfældig. Han skulde til Østfronten, meddelte han, men reddede sig med Sygdom og naaede aldrig saa vidt. Forøvrigt siges det om ham, at han tjente den tyske Kontraspionage. Jeg tror ikke, at det var store Resultater, han naaede.

Hans Efterfølger, Kaptajn *Brammer*, kom til Aarhus omkring Nytaarsskiftet. Han var en elskværdig Mand, men — Tyskland sang jo da unægtelig ogsaa paa sidste Vers.

Aarhusbladene havde iøvrigt en ganske særlig „Beundrer" i Bysbarnet, Bibliotekar *von Holstein-Rathlou*, hvis Rapport under Dæknavnet „999" blev fundet efter Tysklands Sammenbrud og viste, at han havde arbejdet intenst for at faa General *von Hanneken* og Gestapo til at interessere sig for den frisprogede Aarhus-Presse. Navnlig krævede han stærkere Indskriden og Repressalier overfor *Aarhuus Stiftstidende* og *Jyllandsposten*.

☆

Den Terrorbølge, der i Besættelsens sidste Tid gik over Aarhus By, ramte ogsaa den aarhusianske Presse haardt.

Natten til den 10. Oktober blev *Demokratens* Bygning angrebet med Bomber. Attentatet omtales andetsteds. Her skal kun nævnes, at den øjeblikkelige Foranledning til Attentatet formentlig var at søge i en Københavns-Korrespondance, „Vi sørger med Aarhus", hvori Bladets tidligere Medarbejder, Journalist *Olaf Pedersen*, med Henblik paa de Katastrofer, der havde ramt Byen, bl. a. skrev:

„Vi, som er ude, nægter at fortsaa, hvorfor netop Aarhus skulde være udset til at spille denne beklagelige Rolle. Aarhus vil imidlertid vide at bære sine tunge Skæbneslag med Fatning og Ro. — Den aarhusianske Befolkning vil i Efterkrigstiden med Iver tage fat paa at genopbygge det, som Krigsaarene har lagt øde. Byens Liv vil atter pulsere normalt. Fødsel og Død vil skifte som Nat og Dag. Smilet vil vende tilbage, og Aarhus vil igen drømme Storstadsdrømme. Aarhus har i disse Maaneder lært Sandheden i Linjerne: „Beredt til Døden altid vær, den kommer naar du mindst den venter nær." Men Aarhus ved ogsaa, at Livet til evig Tid vil sejre over Døden, og derfor gaar man ud i Dagen med oprejst Pande i Fortrøstning til Fremtiden og med det Løfte til dem, der døde, at Aarhus vil genopstaa om muligt endnu smukkere og gladere end før."

Ved denne Lejlighed blev det Samarbejde, der var aftalt mellem de aarhusianske Blade i Tilfælde af, at et af dem blev schalburgteret, aktuelt.

Først *Aarhus Amtstidende* og dernæst *Jyllandsposten* trykte Demokraten, indtil Bladet atter kunde flytte ind i sit ødelagte Hus.

Lørdag den 2. December havde Aarhus „Æren" af den tyske Politigeneral *Panckes* — den saakaldte „højere Pancke"s — Besøg. Han boede paa Hotel Royal og vilde gerne sikre sig en rolig Nat. Dette stemte meget daarligt med — hed det sig — visse Rygter om, at Sabotører agtede at sprænge Hotellet i Luften og udrydde den „Højere". Tyskerne fandt da ud af, at for at hindre dette vilde det være bedst at tage en Del Gidsler og anbringe dem paa Hotellets Trappeafsatser Natten over. Ialt en Snes kendte Aarhusborgere, bl. a. *Aarhuus Stiftstidendes* Chefredaktør, blev afhentet.

Natten paa Trapperne forløb roligt, omend ikke særlig behageligt, og næste Formiddag fik de Herrer Lov at gaa hjem. Det var første Gang siden den 29. August, at Tyskerne praktiserede Gidsel-Systemet i Aarhus.

Den 19. December blev Aarhus Amtstidendes Medarbejder, Journalist *Morten Sørensen*, skudt ned paa Frederiks Allé. Morten Sørensen var en god dansk Mand, der ved en bestemt Lejlighed havde givet sin Afsky overfor en modbydelig Stikker og Medløber Udtryk. Om det var dette, der var Aarsag til Mordet, skal ikke kunne siges, men hans Død maatte gøre det dybeste Indtryk paa alle, der kendte ham, ikke mindst Kollegerne og Vennerne, som han havde været en god Kammerat.

Natten til Skærtorsdag, den 29. Marts 1945, drønede Revolverne paany mod en af Pressens Mænd, denne Gang Aarhuus Stiftstidendes unge, dygtige Souschef, Redaktør *Børge Schmidt*, der blev myrdet i sin Seng i sit Hjem i Risskov, et Offer for den tyske Harme overfor den aarhusianske Presse.

Jeg modtog denne Meddelelse gennem Nordschleswigsche Zeitung, mens jeg sad som Fange i Frøslev-Lejren, og fra den Dag længtes jeg mindre efter at komme tilbage til mit Arbejde ved Bladet. En dygtig Bladleder, en hjertelig Kammerat var faldet for Danmark og den danske Presse.

☆

Afslutningen var dramatisk

Ved Middagstid den 3. Maj 1945, to Dage før Kapitulationen, opstod et voldsomt Skyderi — der varede et Par Timer — omkring Banegaardsplads, Bruunsbro og Hallsti. Aarsagen er aldrig blevet opklaret. Det gik især haardt til paa Baneterrænet, hvorfra Kuglerne fløj op mod *Demokratens* Bygning. Personalet i Ekspeditionen og de tekniske Afdelinger søgte i Beskyttelsesrum, mens Redaktionen søgte at holde Forbindelsen med Omverdenen vedlige ved at kravle over Gulvene og passe Telefonerne og ellers gemte sig i Hjørner og Nicher. Tyskerne sendte Folk op i Fløjen til Banegaardsgade, hvorfra de slyngede Haandgranater

over mod Trykkeribygningen, der saaledes kom under Dobbeltild, ligesom skarptbevæbnede Patruljer visiterede alle, der havde søgt Tilflugt i Bladets Beskyttelsesrum. Tyskerne skulde blot have anet, at disse Mennesker sad eller stod i Rum, hvor Frihedskæmperne havde Lager af Vaaben. Efter Skydningen taltes 49 Skudhuller i Demokratens Vinduer og flere Hundreder havde ramt Murene. Mærkværdigvis kom ingen i Bygningen til Skade. Derimod dræbtes en Mand udenfor Demokraten og to andre i Gaderne ved Hallsti.

Natten til den 5. Maj var *Aarhuus Stiftstidende* Genstand for en formelig Belejring. Just som den store Trykkemaskine for hurtigste Tempo var ved Enden af det udvidede Oplag af det første frie Numer, tog haardt bevæbnede Soldater i tysk Uniform og betydeligt Antal Opstilling udenfor Bladets Bygning i Kannikegade og indtog en yderst truende Holdning overfor et af Bladets Bude, der i en Taxa skulde ud i Byen med Tilkaldelse til Avisbudene. Der faldt Skud imod ham, og han blev anholdt og taget med en „Tur" i Byen, hvor han tre forskellige Steder blev underkastet Forhør og Visitation, før de med Slag og Spark — de særlige tyske Udtryksmidler — slap ham løs.

Lidt senere søgte Belejrerne at trænge ind i Bygningen. Situationen saa en Overgang betænkelig ud, men saa pludselig trak den uønskede Vagt sig tilbage. Under Formiddagens Kampe paa Bispetorvet kæmpede Frihedskæmperne inde fra Huset imod Tyskerne og Hipoerne, forsynet med Ammunition, der ankom paa *Demokratens* Budcykler.

Den 5. Maj om Morgenen viste den aarhusianske Presse, at den ikke blot med Ære havde kæmpet sin Del af den danske Presses Kamp for Danmarks Fremtid og Frihed, men at den ogsaa havde kendt sin Besøgelsestime og deltaget i den underjordiske Kamp mod Fjenden. En meget stor Del af de aarhusianske Journalister havde været med, dels ved den illegale Presse, dels som Medlemmer af Modstandsbevægelsen og Efterretningsvæsenet. Det vrimlede med Armbind paa Redaktionerne. Der var ikke den Gren af det illegale Arbejde, hvor Pressen ikke var repræsenteret. Det er kun naturligt. Pressen er vant til at være, hvor „det foregaar", og den aarhusianske Presse var „der".

Vigtigere endnu synes det mig, at vi holdt ud i Modgangens Aar. De fem Besættelsesaar var fem lange Aar for den frie, danske Presse, men ingen gav op. Enhver blev paa sin Post trods Arrestationer, Bomber og Mord.

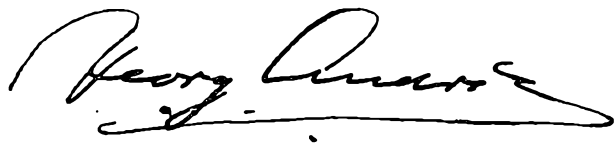

Paul Boeskov, f. 28. Marts 1902 i Aarhus, Student fra Marselisborg Skole 1920, medicinsk Eksamen 1929, praktiseret i Hasle fra 1932. Formand for Aarhus Røde Kors siden 1938.

AARHUS RØDE KORS ØVEDE PIONÉRDAAD

Den første Berøring med Krigen fik Aarhus Afdeling af Røde Kors allerede et Aar før dens Udbrud. München-Samtalerne i 1938 fremkaldte nemlig en saadan Spænding, at alle følte, de maatte være parat baade for deres eget Vedkommende og til at hjælpe andre. Det resulterede i, at der det Efteraar blev en Tilstrømning til Samariterkursus, som vi aldrig havde oplevet før. Der blev afholdt Kursus baade i Byen og i Oplandet, og Deltagerne lærte om Behandling af Saar og Gasskader.

Denne stærkt forøgede Interesse for Kendskab til Nødhjælp holdt sig lige til Krigens sidste Aar, da den maaske kølnedes en Smule. Men da var der samlet en Trop af øvede og ivrige Samariter under Fanerne.

Som Lærere ved disse Kursus virkede dels de forskellige praktiserende Læger, som allerede igennem Aar havde haft Berøring med Røde Kors-Undervisningen, dels en Del yngre Hospitalslæger. Ogsaa hvad Lærerkræfter angaar, oplevede vi noget nyt. Almindeligvis plejer det at være svært at faa Lærere til Undervisningen, men i disse Aar var det lettere.

Nogle bliver Samarit for at have den private personlige Tilfredsstillelse at kunne hjælpe efter Evne i en vanskelig Situation, andre er sendt af deres Arbejdsgiver for at kunne yde Hjælp paa Arbejdsstedet, og saadanne Deltagere har der været mange af paa Kurserne, ligesom Røde Kors mangfoldige Gange har holdt Samariterkursus for forskellige Virksomheders Arbejdere og Funktionærer, og flere Foreninger har paa samme Maade bidraget til deres Medlemmers Dygtiggørelse og til at skabe et godt Kammeratskab imellem dem. Endelig kommer andre netop for paa Basis af en Samariteruddannelse at kunne slutte sig til Røde Kors og paa denne Maade deltage i Hjælpearbejdet.

Samariterne

De Samariterforeninger, som staar under Aarhus Afdeling af Dansk Røde Kors, fik Medlemstallet stærkt forøget (1. Jan. 1940: 560, 1. Jan. 1945:

880 Medlemmer). Samariterne var da ogsaa meget virksomme under Krigen, de dannede *Reservekolonner* til Støtte for Redningskorpsenes Arbejde med særligt Henblik paa Bombardementer. I Krigens sidste Aar, da der var stor Sandsynlighed for, at den trak ind over Danmark, etableredes i Stilhed i Aarhus og Omegn 34 *Nødhjælpsstationer*. Disse var forsynet med Forbindsstoffer, og uddannede Samariter var Døgnet rundt parat til at træde til. Under *Generalstrejke-Truslen* traf Samariterne Aftale med Byens Styre og Sundhedsautoriteterne om en Ordning, hvorved den afspærrede Bys Børn kunde forsynes med Mælk. Som Følge af de forskellige *Schalburgtage*-Aktioner i Aarhus har Aarhus Samariterkolonne haft tilsammen over 1200 Vagttimer. Samtidig med alt dette opretholdt Samariterne deres almindelige Vagter paa Badestrandene og ved større Møder og lignende.

Nævnes maa det endvidere, at Samariterne ivrigt deltog i Luftværnsforeningens Arbejde, ligesom de ogsaa havde et stadigt Samarbejde med D. K. B. Skønt det med Myndighederne var aftalt, at alt frivilligt Mandskab til Luftværnet skulde tilkaldes gennem Luftværnsforeningen, oplevede man dog, at der paa et vist Tidspunkt kom et Raab om Samariter til mere eller mindre hemmelige sanitære Opgaver fra seks forskellige Sider.

Denne forvirrede Tilstand kulminerede, da Krigen med Rusland begyndte.

Finlandshjælpen

Under den finsk-russiske Vinterkrig var Interessen for Hjælpeforanstaltninger levende, og Røde Kors i Aarhus var ved sin Formand repræsenteret i Finlandshjælpen.

Mange af Røde Kors' Medlemmer udførte et stort Arbejde med at samle, sy og strikke varmt Tøj til Finnerne; i Særdeleshed virkede Fru *Ebba Jordahl* meget energisk. Hun blev senere hædret med Feltmarskal Mannerheims Krigsmedalje.

Finlandshjælpen maatte den 9. April brat indstille Virksomheden. Den søgtes genoplivet, da Finland i 1941 paa tysk Side igen kom i Krig med Rusland — men som bekendt med lidet Held.

Kontorets Oprettelse

Afdelingens Bestyrelse havde længe været paa Udkig efter et fast Kontor. Med det voksende Medlemstal og den i de senere Aar tiltagende Virksomhed savnede man et saadant Støttepunkt, men knappe Pengemidler havde hidtil været en Hindring, og Fællesskab med andre Foreninger (f. Eks. Luftværnsforeningen) eller Virksomheder (Forsikringsselskaber) var heller ikke muligt.

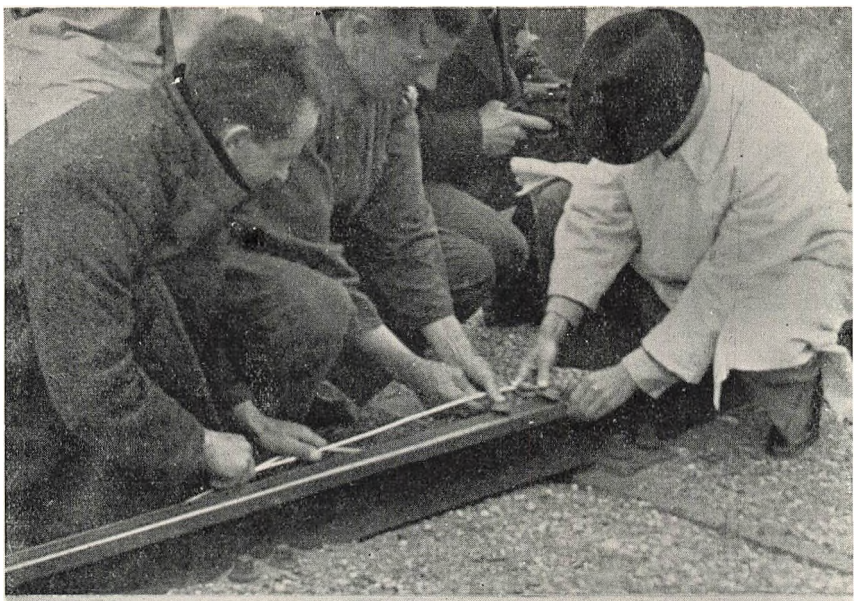

Foraaret 1945 rettede Sabotørerne adskillige store Angreb mod tyske Troppetransporter. Paa det første Billede gøres Sprængkapslerne fast til Skinnen. Da Lokomotivet kørte over Kapslerne, udløstes Bomberne, og Resultatet blev, at syv af Togets ca. 50 Vogne væltede ned ad Skrænten og 11 afsporedes. Flere Tyskere dræbtes og saaredes, foruden at der skete stor materiel Skade. De nedstyrtede Vogne ses paa Billedet i Midten.

Fot. Ib Hansen

Dette Billede stammer fra Frihedsraadets Film „Danmark i Lænker", der indeholder baade legale og illegale Billeder. Det viser Vagtposter paa en Jernbanelinje.

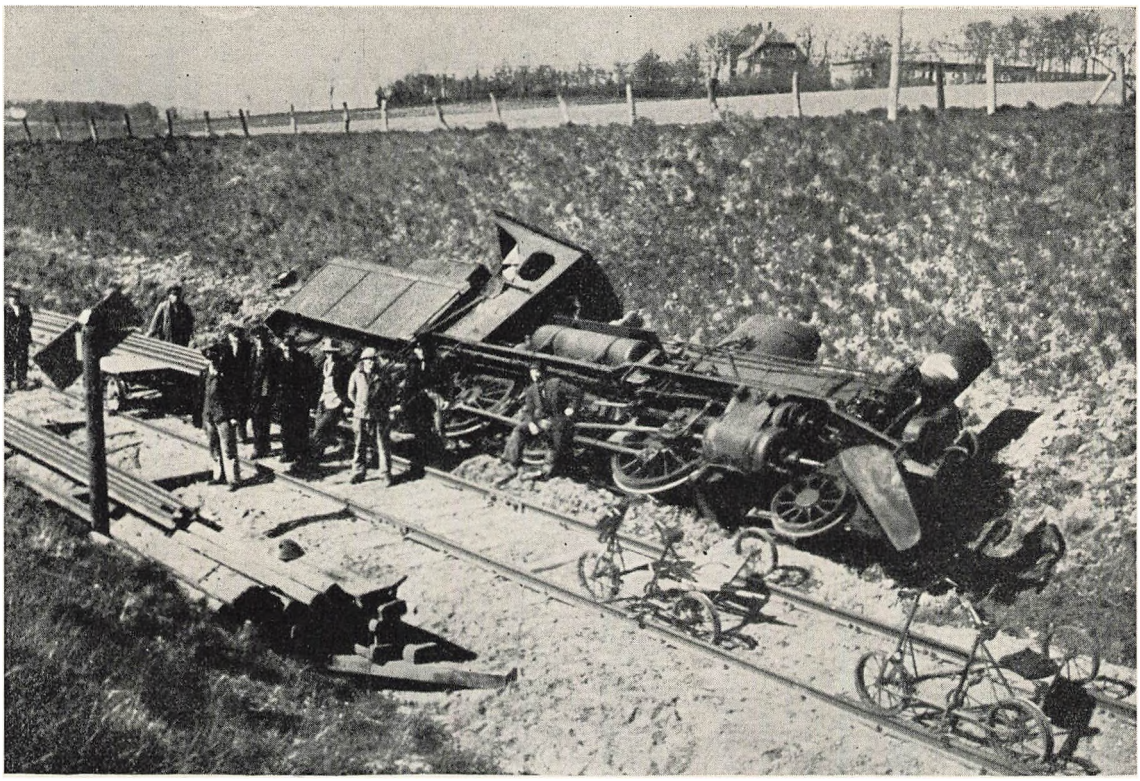

Fot. Rud. Iversen og Mundus

Grenaa-Banen var den Jernbanelinje, det oftest gik ud over. Øverst Lokomotivet fra et tysk Transporttog, som blev afsporet ved Terp, Vejlby Mose. Nedenfor: Som Hævn for disse Afsporinger lagde Bothilsen-Nielsen og hans Varulve Bomber under Risskov-Toget, hvis Motorvogn blev fuldstændig ødelagt. Ved dette Attentat blev en Kvinde dræbt og de fleste af Passagererne saaret.

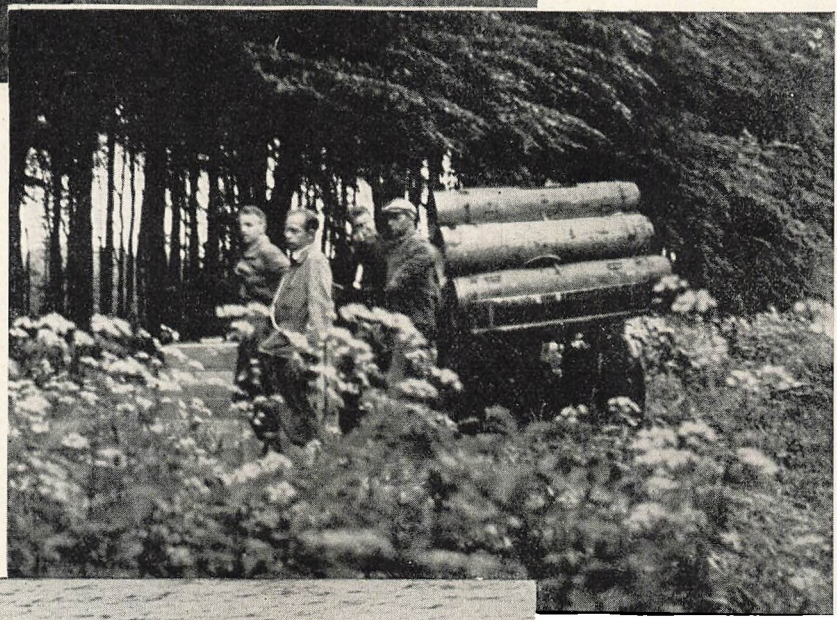

Fot. Ib Hansen

Paa Grund af Sabotørernes store Forbrug af Sprængstof og Ammunition fandt der i Besættelsens sidste Tid saa godt som hver Nat Nedkastninger Sted. Billederne viser Modtage-Gruppens Folk i Færd med at pakke en Faldskærm sammen. — Containerne læsset paa Lastbilen inden Bortkørselen, og „Drukningen" af en af de tømte Containere. Alle Billederne stammer fra Frihedsraadets Film.

Den øverste Leder af den organiserede Modstand i Jylland var „Sabotagegeneral" Bennike, kaldet „Onkel", hvis Bedrifter Gestapo udmærket vidste Besked med, men hvis Person det aldrig kom paa Sporet af. Øverst ses Generalen (til venstre) ved Arbejdet sammen med sin Næstkommanderende, Overbetjent Elmøe, Kobenhavn, „Mikkel". Nederst Generalen klar til at gaa til Sengs med sine trofaste Sovekammerater paa Natbordet: Revolvere og Haandgranater samt Mappen med hele Formuen til de forskellige Afdelinger. I Midten to af Generalens nærmeste Hjælpere, Fru Elmøe, „Louise", og Faldskærmsmanden Kaptajn Helk, „Pastoren". Disse fire tilsammen udgjorde „Hovedkvarteret". Det indsatte Billede af Generalen er det Eksemplar, som Gestapo havde. - Det kom for Dagen ved Bombardementet af Universitetet.

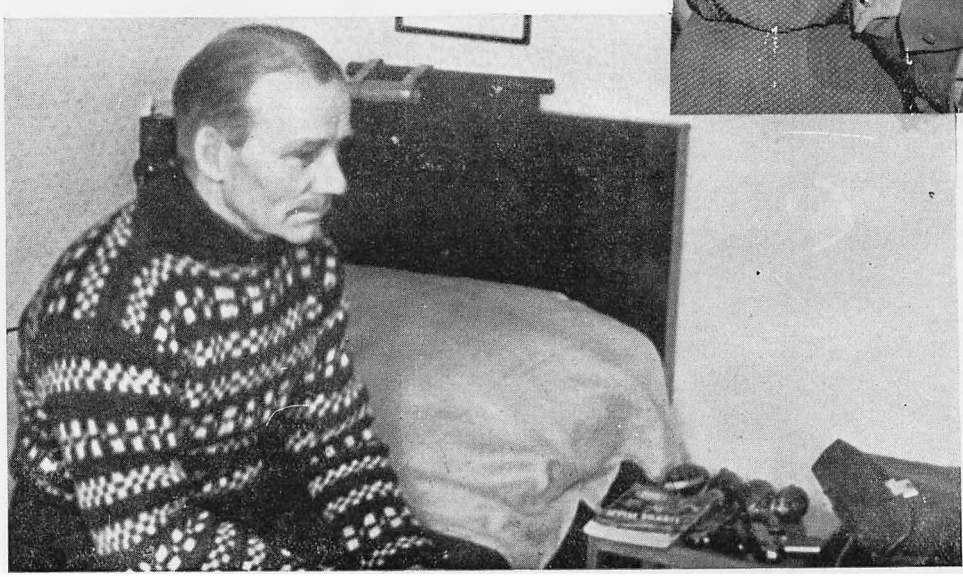

Fot. Ib Hansen og Inger Westphal-Christiansen (Billedet i Midten)

Det lykkedes da Direktør *Bernh. Kjær*, Ceres. Kjær var i September 1939 bleven Medlem af Afdelingens Bestyrelse, og han blev den paa mange Maader en særdeles god Mand, idet det ofte var ham, som ved sin Energi kom til at præge Arbejdet. I Efteraaret 1942 resulterede hans Forhandlinger med Borgmester *Stecher Christensen* i, at Byen stillede et Værelse i det nyindviede Raadhus til Røde Kors' Disposition. Til Driften af Kontoret samlede han hurtigt saa mange Penge, at Foreningens ordinære Budget ikke tyngedes heraf det første Aar. Indtil Schalburgtagen paa Raadhuset har mange Aarhusianere og Folk fra Omegnen mødt et venligt Smil paa Værelse 355, naar de skulde have den spinkle og højst usikre Forbindelse med Familie i Udlandet holdt vedlige gennem Røde Kors' Formularbreve.

Den var kun en tynd Traad, denne Forbindelse, for Brevene kunde i de tilladte 25 Ord, der ogsaa skulde rumme Navn og Adresse, kun fortælle, „vi har faaet en Datter" eller „Bror er bleven gift" eller „Mor er død". Meddelelserne kom frem med store Forsinkelser. De amerikanske Breve blev saaledes „syltede" i op mod et halvt Aar undervejs, for at der ikke trods al Censurens Forsigtighed skulde findes skjulte, aktuelle Nyheder i Teksten. Men hvor var man glad og taknemmelig for dette lillebitte Livstegn. Foruden Brevformularer har mange hentet „Barnets Navnemærke" paa Kontoret, dette Mærke, som blev udsendt af D. K. B. og Røde Kors i Forening, og som der heldigvis ikke blev den Brug for her hjemme, som man havde frygtet. Mærket var nu heller ikke trængt dybt ind i Folks Bevidsthed: En lille omstrejfende Fyr blev bragt til Politistationen, og da Moderen afhentede ham der, beklagede Politiet, at man ikke havde kunnet sætte sig i Forbindelse med Moderen, da Drengen ikke kunde give Besked. „De kunde jo have set efter hans Navnemærke," sagde Moderen, „det hænger om Halsen paa ham!"

Krigshjælpskontoret

I Efteraaret 1943 tog de tyske Arrestationer Fart, Terror'en begyndte. Som Følge heraf oprettedes „Krigshjælpskontoret under Røde Kors", der indtil Juni 1944 havde til Huse paa Bryggeriet „Ceres". Udvidelsen skyldtes atter Direktør Kjær, og det var ham, som var den drivende Kraft i dets Virksomhed.

Starten af dette Kontor var en Bedrift i flere Henseender. Først og fremmest var det en Pionérdaad, der her blev udført. Aarhuskontoret var det første i sin Art i Provinsen, men det fik snart en Række Søsterforetagender, idet der oprettedes lignende Kontorer i Aalborg, Randers, Horsens og flere andre Byer.

Det var ogsaa Pionérarbejde, der blev udført ofte i den daglige Gerning, idet Kontoret her — ligesom i endnu højere Grad Aalborgkontoret —

flere Gange opnaaede Fordele for de danske Fanger, som man ikke kunde opnaa i København.

Endelig var det i økonomisk Henseende en Bedrift og et Vovestykke at starte og drive Kontoret. Røde Kors i Aarhus ejede ikke Midler til det, men et Par af Kjærs Medarbejdere, Guldsmed *Viggo Rasmussen* og Grosserer *Torben Knudsen*, samlede betydelige Summer dels fra Privatfolk og større Virksomheder, dels fik man rigelige Tilskud fra Kommunen.

Den allerførste Begyndelse til Røde Kors' egentlige Hjælpearbejde i Aarhus var ret dramatisk. Ved Italiens Kapitulation lod en aarhusiansk Lektor i Glæde sine Elever synge „God save the King" i en Engelsktime. Da det kom Tyskerne for Øre, blev Lektoren arresteret og stillet overfor Valget om Fængsel eller en Bøde paa 6000 Kr. Dette Beløb blev ved et hurtigt og energisk Arbejde indsamlet paa 1½ Dag.

Kontoret indtog, medens Kjær var dets Leder, en ejendommelig Stilling, idet det ikke var en Filial af Røde Kors Kontoret for udenlandske Anliggender i Amaliegade i København, hvis Leder var Direktør *Rosting*. Det var heller ikke i egentlig Forstand underlagt Aarhus-Afdelingen, for saa vidt som dennes Bestyrelse næppe havde nogen Indflydelse paa Arbejdet, og Kjær havde faaet sine Fuldmagter og Bemyndigelser direkte fra det gule Palæ i København, Hovedkontoret for Dansk Røde Kors Krigsarbejde.

Kontorerne i Aalborg, Randers og Horsens, hvis Tilblivelse i hvert Fald i nogen Grad skyldtes Virksomheden i Aarhus, var økonomisk stillede helt eller delvis som Aarhuskontoret, d. v. s. at de var nogenlunde uafhængige af de lokale R. K.-Afdelinger, og at de til Ledere havde dygtige Forretningsmænd, der kunde afse Tid til det meget krævende Arbejde.

Naar det var Kjær saa meget om at gøre, at saavel hans som de med det samarbejdende Kontorer indtog denne Stilling, var Grunden den, at han ønskede, saa vidt det overhovedet lod sig gøre, at have frie Hænder i Arbejdet. Han indsaa, at saaledes kunde han bedst virke til Gavn for Danske i Tyskernes Vold (og for dem, der var i „Farezonen"), og han forstod vel ogsaa Arbejdets Risiko, og at han ved en saadan Ordning bedst kunde undgaa at drage hele Bestyrelsen med ind i eventuelle Ubehageligheder.

Det vil iøvrigt være svært at skildre Krigshjælpskontorets Virksomhed som et Hele. Lettere og mere interessant vil det være at plukke enkelte karakteristiske Træk ud.

Aarhus By og Røde Kors-Kontoret

Aarhus By's Interesse i Røde Kors-Kontoret var stor.

Først og fremmest virkede Kontoret jo til Gavn for Aarhusborgere, som var under tysk Arrest — og deres Paarørende.

Røde Kors var den eneste Instans, som — om end desværre med Afbrydelser — kunde komme i Arresten og derved mildne Opholdet lidt.

Desuden samarbejdede Røde Kors under Besættelsen med Socialkontoret, saaledes at Røde Kors straks ved den første Kontakt med Paarørende til Arresterede gav en foreløbig Hjælp, mens Socialkontoret overtog de mere vedvarende Ydelser.

Sin Interesse for vort Arbejde viste Aarhus Byraad under Borgmester Stecher Christensens Ledelse smukt og tydeligt, da det stillede Lokale og Telefon til Raadighed for Krigshjælpskontoret i det nye Raadhus.

Endvidere har Byen stillet store Pengebeløb til Raadighed for Arbejdet, Beløb, som blev givet uden særlige Betingelser, idet man selvfølgelig ventede, at de blev anvendt efter Giverens Ønske „til Gavn for danske Statsborgere."

Som Byens Repræsentant ved Fordelingen af disse Midler arbejdede nuværende Borgmester *Unmack Larsen* sammen med Direktør Kjær. Der er god Grund til for Røde Kors at sige Byraadet og de to Borgmestre Tak for forstaaende Interesse og god Hjælp i Arbejdet.

Norske Fangetransporter

En ikke uvæsentlig Del af Krigsarbejdet bestod i Hjælp til de norske Fangetransporter, som i ret stort Tal gik igennem Aarhus. Disse Transporter skete dels pr. Skib og dels med Bane, og de omfattede saavel dømte som Gidsler; endelig kom der ogsaa enkelte Nordmænd hjem til Norge, men det var desværre ikke saa mange. Fra September 1943 til Maj 1944 passerede der igennem Røde Kors-Kontoret ca. 2400 Nordmænd, og af dem var ca. 2250 paa Vej sydpaa, kun 140—150 var løsladte, der skulde til Norge. Ogsaa senere passerede der enkelte norske Fangetransporter.

I Samarbejde med en Komité af norske Damer ydede man disse mishandlede, forsultne og forfrosne en kærlig Hjælp i Form af Smørrebrød, Bolsjer, Tobak, Lommetørklæder og Strømper. Enkelte af de løsladte paa Tilbagevejen gjorde længere Ophold, idet de maatte indlægges paa Kommunehospitalet for Tuberkulose eller Lungebetændelse.

Et stærkt Indtryk af Behandlingen af disse Massetransporter fik man ved at se, hvilken Lykke blot et Lommetørklæde kunde gøre; og dog var der jo andre Mennesketransporter, som blev langt daarligere behandlet af Tyskerne.

For Fuldstændighedens Skyld maa det nævnes, at den omtalte Komité af norske Damer ved Siden af dette ydede et langt større selvstændigt Hjælpearbejde for løsladte paa Vej til Norge.

Røde Kors og det tyske Politi

Røde Kors' Forhold til det tyske Politi var — ret selvfølgeligt — underkastet betydelige Svingninger. Det begyndte famlende, men efterhaanden blev der oparbejdet en fast og til Tider udbytterig Omgangsform.

I denne Tilstand skete der nogle lokale vulkanske Udbrud (f. Eks. Kjærs Arrestation og Guldsmed Børge Rasmussens Flugt) med total Spærring af Oplysninger til Følge. Af og til mærkede man Følgerne, men var ikke straks klar over Aarsagen, som kunde være fjerntliggende.

I Paasken 1944 havde man faaet Tilladelse til at sende hver af Fangerne i Arresten en temmelig stor Ekstraforplejningspakke, som blev overrakt af Direktør Kjær, der kom i Arresten baade Skærtorsdag, Lørdag, Paaskedag og 2. Paaskedag. Men 3. Paaskedag var der absolut ingen Adgang.

Spærringen skyldtes vistnok dels, at det lokale tyske Sikkerhedspoliti under Kriminalrat *Schwietzgebels* Ledelse havde overskredet sin Kompetence med Hensyn til Lempelser, dels at Direktør Rosting havde baaret sig ubehændigt ad ved at foreholde „Dagmarhus", hvad man kunde opnaa i Aarhus.

Direktør Kjærs Arrestation

En af de mere dramatiske Begivenheder indtraf, da Direktør Kjær den 31. Maj 1944 blev arresteret. Kjær blev — efter at have været i Forhør det meste af Dagen — om Aftenen sendt til København, hvor han næste Dag var i Forhør paa „Dagmarhus". Efter en Nat i Vestre Fængsel blev han løsladt. Det tyske Politi insisterede paa, at de ikke vilde forhandle med ham mere. Røde Kors vilde gerne beholde Kjær i Arbejdet, og og man forsøgte derfor en Ordning, hvor Kjær realiter skulde dirigere Arbejdet, men Forhandlingerne med de tyske Magthavere skulde føres af Guldsmed *Børge Rasmussen*, der havde været Kjærs Medarbejder i nogen Tid. Ordningen havde imidlertid Mangler og Besværligheder, som bevirkede, at Kjær den 1. Juli 1944 traadte definitivt ud af Ledelsen af Aarhus-Afdelingen.

Efter den Tid blev Kontoret ledet og Arbejdet videreført efter omtrent de samme Linier af Guldsmed *Børge Rasmussen* med Direktør *Jørgen Vorbeck* som daglig Medhjælper.

Pastor Sandbæk-Affæren og Røde Kors

Den 31. Oktober 1944 blev Gestapos Hovedkvarter i Aarhus — beliggende i Universitetskollegierne — ødelagt ved Bombardement.

Det er nu almindelig kendt, at Pastor *Sandbæk*, der sad som Fange i Aarhus, ved den Lejlighed paa en mirakuløs Maade slap fri. Det skete i høj Grad ved forskellige Røde Kors Instansers Hjælp. Ikke mindst var

Guldsmed Børge Rasmussen dristig og virksom. Til Trods for, at der straks kom Rygter op om, at Pastor Sandbæk var reddet, ja, selv til Trods for det Interview, som fremkom med ham i den svenske Radio, troede Tyskerne dog stadig, at han var dræbt, idet de mente at have Bevisligheder derfor i et Par Støvler med afrevne Fødder.

Sidst i November arresteredes en af de Medhjælpere, som havde været med til Pastor Sandbæks Fjernelse. Det bevirkede, at omkring 75 Mennesker enten blev arresteret eller maatte gaa under Jorden. Guldsmed Børge Rasmussen forsvandt stille fra Krigshjælpskontoret Lørdag den 2. Decbr.

Kun nogle faa var inde i Sagernes Stilling. Onsdag den 6. Decbr. kom der fra Børge Rasmussen til Direktør Vorbeck et Brev, som gav en Udredning af Forholdene paa en ganske mesterlig Maade. Hr. Rasmussen skrev, at han maatte fortrække for ikke at bringe sig selv i Ulykke, idet han havde været nødsaget til at hjælpe Pastor Sandbæk bort. Brevet var i det hele taget skrevet saaledes, at det paa en overbevisende Maade undskyldte Hr. Rasmussen og absolut borttog enhver Skyld fra Røde Kors som saadan og de øvrige Ledere. Med Brevet henvendte Kontorudvalget sig straks til den nye Leder af det tyske Sikkerhedspoliti, Kriminalrat *Renner*, idet man ønskede at tage Tyren ved Hornene for saa vidt muligt at sikre sig, at Røde Kors-Arbejdet kunde fortsætte. Det lykkedes. Renner udtalte, at han ikke kunde se nogen Hindring for Arbejdets Fortsættelse og for Direktør Vorbecks Deltagelse i det.

Efter Guldsmed Børge Rasmussens Flugt ledede Direktør Vorbeck saa Kontoret. Vorbeck havde fra Begyndelsen hævdet, at en Betingelse for hans Deltagelse i Arbejdet maatte være, at han ikke skulde forhandle med det tyske Politi, og denne Betingelse saa han stadig gerne overholdt. Kontorets Hjælpearbejde indtog som tidligere nævnt en ret ejendommelig Særstilling, for saa vidt som Kontoret ikke var nogen Filial af Amaliegade-Kontoret og i det hele taget var meget løst tilknyttet Aarhus-Afdelingen. Hertil kom, at Aarhus By havde store Interesser i Kontoret paa Grund af økonomisk Støtte, og fordi Kontorets Arbejde jo i det væsentlige var til Gavn for Aarhus-Borgere. Man maatte derfor høre Byens Mening ved et Lederskifte.

Ved Juletid havde man et orienterende Besøg af Overlæge *Guildal*, og dernæst kom Direktør Rosting ved Nytaarstid. Begge de Herrer havde sammen med Kontorudvalget Forhandlinger med Borgmester Stecher Christensen. Forhandlingen med Direktør Rosting fik et meget stormfuldt Forløb. Forøvrigt ønskede Hovedledelsen i København ikke at udøve nogen Indflydelse paa, hvem der blev Aarhus-Kontorets Leder. Efter forskellige Overvejelser lykkedes det at bevæge Direktør *Carl Jacobsen* til fra den 1. Februar at overtage Ledelsen af Kontoret. Direktør Jacobsen har siden ledet Kontoret paa en fortrinlig Maade, initiativrigt og urbant, ogsaa

efter Besættelsens Ophør, da det blev ganske andre Opgaver, som tilfaldt Røde Kors.

Arresten i Aarhus

Det Forhold, som altid har Interesse, naar der er Tale om tyske Arrester, er Spørgsmaalet om Tortur. Selv efter at det var rygtedes, at Fangerne i andre Byer blev underkastet Tortur, syntes dette ikke at have været Tilfældet i Aarhus.

Arresten var underlagt Værnemagten og ikke Sikkerhedspolitiet. Det medførte, at Reglementet var skarpere, Forplejningen daarligere, men egentlig Tortur synes først ret sent at være begyndt. Da man engang foreholdt den tyske Løjtnant *Schmidt*, at der skete Mishandlinger, benægtede han det først, men paa en Bemærkning om, at det kunde bevises, svarede han: „Jamen, det er dog ikke Flertallet"!!! Det er imidlertid en Kendsgerning, at i nogle sydgaaende Transporter var over Halvdelen af Arrestanterne blevet mishandlet. Her som i København lykkedes det mod Slutningen af Besættelsen at opnaa Tilladelse til dansk Lægetilsyn med Fangerne, men ligesom i København var det vanskeligt at komme de mishandlede paa nært Hold.

I Marts 1945 fik man Tilladelse for Professor *Holten* til et ugentligt Besøg, men mange af de Arrestanter, som trængte mest til Lægehjælp, fik Professoren ikke Lov til at se. Der blev svaret: „Ja, næste Gang", eller at Arrestanten var til Forhør, hvilket viste sig at være kun Udflugter. En Sabotør med svære Beskadigelser af begge Benene var blevet indlagt paa Kommunehospitalet og blev derfra afhentet af det tyske Politi til det tyske Lazaret. Siden blev han sendt til Arresten, hvor hans Tilstand jævnt forværredes. Han blev atter indlagt paa Lazarettet, Benet blev amputeret, hvorefter han igen blev overført til Arresten; her henlaa han uden Pasning og døde et Par Dage senere.

Professor Holten skriver selv herom (Ugesk. f. Læger 1945 S. 680—81):

— Overfor saa megen Illoyalitet og overfor disse lægeligt og menneskeligt uforsvarlige Forhold vilde det have været naturligt at erklære, at man intet vilde have med det Arbejde at gøre, dette saa meget mere som Gestapo overfor Arrestanternes Paarørende paa løgnagtig Vis „reklamerede" med, at jeg førte lægeligt Tilsyn med Fangerne, — ogsaa i Tilfælde, hvor jeg *aldrig* havde set eller hørt om den paagældende Arrestant. Naar jeg ikke gjorde det, var det af to Grunde. For det første:

— Der var nogle Fanger, hvor jeg virkelig kunde være til Hjælp; jeg skal blot nævne, at det lykkedes mig at skaffe et ret stort Antal Fanger Diæt, hvilket her vilde sige fortræffelig Mad, tilberedt af den danske Arrestforvarers Kone. For det andet havde jeg det Haab efterhaanden at opnaa en mere loyal Optræden fra Stabsarztens og Fængselsmyndighedernes Side. Det var jo ikke ret lang Tid, min Virksomhed stod paa — heldigvis. Jeg frygter forresten i høj Grad, at dette Haab vilde være blevet skuffet. Iøvrigt vilde Gestapo utvivlsomt ganske have negligeret den Demonstration, der vilde have ligget i, at jeg tog mit gode Tøj og gik min Vej.

Jeg er klar over, at Gestapo bærer Hovedskylden for, at en Ordning, der kunde have været til Hjælp for mange syge Arrestanter, saboteredes; men de tyske Læger maa bære en væsentlig Del af Ansvaret for, at svært tilskadekomne og saarede anbragtes i Arresterne under elendige Forhold.

Forholdet til de Paarørende

En væsentlig Del af Kontorets Arbejde under Besættelsen var at holde de Paarørende underrettet om Arrestanternes Skæbne. Det var ofte svært eller umuligt og næsten altid et saare trist Hverv.

Underretningen bestod i mange Tilfælde i Meddelelsen om Dødsdomme, Henrettelser, Deportationer eller Dødsfald i Koncentrationslejre. Det skete, at en Kone henrykt kom paa Kontoret for at faa oversat et Brev, som hun ikke kunde læse. Hun ventede gode Efterretninger. Det var meget svært at fortælle hende, at det blot var Meddelsen om, at hendes Mand var død.

Naar der blev afsagt Dødsdomme, fik man travlt med i Løbet af et Par Timer — ofte i Nattens Mulm og Mørke og tit langvejs fra — at faa fat paa de Paarørende, i de fleste Tilfælde de unge Menneskers Forældre, og at fremskaffe Vidnesbyrd fra Skole og Læreplads for at faa skrevet en Benaadningsansøgning, inden Dommen blev fuldbyrdet. Og blev Benaadning afslaaet, var det en Røde Kors-Opgave at fortælle *det* ligesom senere eventuelt at udlevere efterladte Ejendele.

De store Deportationer fra Frøslev til Tyskland rygtedes altid hurtigt, men da der gerne gik en Tid, inden Navnene blev bekendtgjort, svirrede Rygterne, og mange Familier — og Hjælpekontoret — havde urolige Dage. Desværre maa hertil føjes, at de fra tysk Side offentliggjorte Navnelister ikke altid stemte med Virkeligheden.

I det hele taget var der ikke nogen Sindsbevægelse, som var Kontoret fremmed. Registret spænder fra Angst og Bekymring for den arresterede over Pengesager lige til Kærlighedsaffærer af mere eller mindre legitim Art. Som noget af det mest rystende skildrer Direktør Vorbeck Gensynet den 22. December 1944 med fire hjemvendende Politifolk. Det var gribende at se de syge, afmagrede og udmattede Mennesker vakle af Sted, støttet af deres kære og stærkt bevægede ved Gensynet. Det er i saadanne Øjeblikke, man føler, at Røde Kors-Arbejdet er Anstrengelserne værd.

Jernbanetransporterne sydpaa

Deportationerne til de tyske Fængsler og Koncentrationslejre og til Frøslevlejren skete sædvanligvis paa en brutal Maade. Fangerne blev stuvet sammen i en Godsvogn, ofte blev Transporten i sidste Øjeblik udsat, saa at Vognen med de Indespærrede blev staaende op til et Par Døgn paa Baneterrænet.

I saadanne Tilfælde fik Røde Kors gerne Meddelelse fra Rangerpersonalet, og det lykkedes da for det meste at faa Lov til at beværte Fangerne med Mad og varme Drikke.

Ogsaa „Minestrygerne"s Kaar kunde paa denne Maade lettes. „Minestrygere" var danske Gidsler, som blev indsat i tyske Troppetransporttog og Ammunitionstog for at sikre disse mod Jernbanesabotage. Gidslerne blev lænket sammen og anbragt med Ansigterne udefter; Samtale var forbudt, og de ofte daglange Ophold i de uopvarmede Godsvogne var saaledes meget uhyggelige og enerverende. Det var derfor meget velkomment, naar Røde Kors kunde faa Tilladelse til at give ogsaa disse Fanger en Kop varm Bouillon.

5. Maj: Befrielsen

Som en smuk og passende Afslutning paa Besættelsestidens Røde Kors-Arbejde lykkedes det om Aftenen den 4. Maj Direktør Jacobsen at faa aabnet Arresten. En af Fangerne skulde have været skudt næste Morgen; han havde allerede faaet sin sidste Cigaret!

Efter Kapitulationen har Røde Kors søgt, fundet og identificeret Ligene af de henrettede, de i Arrest og paa Lazaret døde og af de mere eller mindre tilfældigt dræbte.

Af de henrettede fandtes 6 i Oksbøl, de øvrige i Ryvangen i København. Paa Exercerpladsen ved Vestereng (Skejby Mark) og paa Moesgaard Strand blev fundet 13 Lig, som blev identificeret og ført hjem.

Efter den 5. Maj

Røde Kors' krigsprægede Arbejde er ikke ophørt. Efter den 5. Maj var det Slut med Hjælpen til Arrestanterne. Overfor de af Modstandsbevægelsen internerede indtog man det Standpunkt, at det maatte være de lovlige danske Myndigheder, som havde Ansvaret for Behandlingen, at Røde Kors' Hjælp nu ikke var paakrævet, da der ikke længere var Tale om et fremmed Voldsherredømme.

Allerede den 7. Maj kom den midlertidige tyske Øverstbefalende i Aarhus og lagde Ansvaret for 17,000 tyske Flygtninge i Aarhus og Omegn — fordelt paa mange større og mindre Flygtningelejre spredt fra Grenaa til Horsens — over paa Røde Kors. Dette Ansvar blev dog straks overtaget af Socialtjenesten.

Samtidig blev ogsaa alle de Krigsfanger, som Tyskerne havde anbragt i Omegnen, overgivet til Røde Kors' Varetægt; det var en Nødvendighed, fordi Værnemagten nu ikke længere kunde rekvirere sit Behov efter Forgodtbefindende. Det var især Polakker, der et Par Dage i Forvejen var bleven anbragt i Ridehallen, og Russere, det drejede sig om, idet der af

disse to Nationaliteter var ca. 1400. Desuden fandtes der en Del Franskmænd og nogle Balter.

Ved det omtalte Møde den 7. Maj anmodede Tyskerne om Hjælp til Begravelse af 97 Lig, som laa paa Lazarettet paa det gamle Amtssygehus. Da Formaliteterne var aftalt med Begravelsesvæsenet, spurgte en af de tyske Forhandlere: „Hvordan nu med Betalingen, for hidtil har vi jo selv betalt?" Trods Alvor og Uhygge kunde man ikke lade være at smile!

Foruden de her nævnte har Hjælpekontoret efter Kapitulationen haft talrige Opgaver af meget broget Natur, saa Arbejdet er ikke aftaget, men vokset i Omfang.

Krigsfangerne skulde forplejes, underholdes, flyttes, anbringes og helst hjemsendes. De mange saakaldte „displaced persons" stillede Krav i samme Retning. Det drejede sig om civile Flygtninge og Civilarbejdere, tilhørende de allierede Nationer, som af Tyskerne mere eller mindre modvilligt var blevet spredt ud over Europa.

Mange af dem var som saarede eller syge anbragt paa de tyske Lazaretter. Det havde en slaaende god Virkning paa deres Almentilstand, da det lykkedes at faa dem anbragt under venlig dansk Pleje paa St. Josephs Hospital.

Røde Kors er Lægerne Dr. med. *Strunge*, *Erik Krogh*, *Helge Scheiby* og *Otto Christiansen* megen Tak skyldig for dygtig og interesseret Lægehjælp paa Hospitalet og i de forskellige Lejre og Forlægninger. Til Anbringelse af de raske tog man i den kommende Tid adskillige Lokaliteter i Brug. Foruden Ridehallen, hvor Aarhus Samariterforenings Formand, Hr. *S. Jordahl*, virkede som en faderlig Lejrchef for de polske Soldater, oprettede Socialtjenesten, der i den første Maaneds Tid var Røde Kors behjælpelig, en Optagelsesafdeling i Arbejdsanstalten og en Lejr i Paradisgades Skole. Efterhaanden inddroges Missionshusene Eben-Ezer, Carmel og Bethania, nogle Lejligheder paa Skolebakken og i Særdeleshed Hovedbygningen paa Benzon, som stod tom, samt Fuglsølejren.

Desuden har Krigshjælpskontoret hjulpet til ved flere andre Opgaver som Indsamlingen til Holland, Belgien og Frankrig samt Norgeshjælpen.

Idet jeg slutter denne Beretning, ønsker jeg at bringe Dansk Røde Kors, Aarhus Afdeling's Tak til de fire Ledere af Kontoret

Direktør *Bernh. Kjær*,
Guldsmed *Børge Rasmussen*,
Direktør *Jørgen Vorbeck* og
Direktør *Carl Jacobsen*,

som til Gavn og Glæde for ulykkelige danske Medborgere med Opofrelse af private Interesser har givet deres Arbejdskraft til Røde Kors og derved gjort det muligt at opnaa Resultater, som ellers havde været umulige.

Direktør Jacobsen har efter Befrielsen fortsat Arbejdet med Kraft og Lyst, taget fat paa alle de forskelligartede Opgaver, som frembød sig og derved skabt yderligere Basis for et frugtbringende Samarbejde mellem Røde Kors og Stats- og kommunale Myndigheder.

For stadig Interesse og Hjælp i Arbejdet takker vi ogsaa statsautoriseret Revisor *M. Glytting*.

NOGLE TAL

Krigshjælpskontorets Kartotek rummer *1669* Navne. Langt de fleste er Arrestanter. Kun ganske enkelte har ikke været arresteret, men findes som:

	Falden i Ildkamp	4
	„Skudt under Flugtforsøg"	3
	Skudt under Jernbanesabotage	2
	Fundet (paa Moesgaard Strand)	1
Af de arresterede	er 84 døde:	
	Henrettet	25
	Død paa Lazaret	5
	Død i Arresten	3
	Død i Tyskland	48
	Død i Frøslevlejren	2
	Død i Sverige (overført)	1
De øvrige:		
	Ubekendt Skæbne	1
	Løsladt fra Arresten	450
	Siddende i Arresten d. 5. Maj 1945	46
	Ført til Frøslev (i Frøslev 5. Maj)	543
	I tysk Koncentrationslejr	277
	I tysk Fængsel	30
	Ført fra Tyskland til Frøslev	91

Dansk Røde Kors, Aarhus Afdeling:

	Medlemmer	Kontingent	Kredse	Samariterforeninger	Medl.	Samaritterkolonne	Medl.
1 1-40	1046	1461 Kr.	3	6	459	1	102
1/1-45	2360	10592 Kr.	11	15	782	1	99

Andreas Blinkenberg, f. 13. Februar 1893. Student fra Aarhus Katedralskole 1911, Skoleembedseksamen 1918, Doktorgraden 1923, Docent ved Aarhus Universitet 1928, Professor ved sm. 1934, Rektor 1937-40. Formand for Dansk Ungdomssamvirke for Aarhus og Omegn 1940-45. Interneret af Tyskerne 29. August til 11. September 1943.

OMKRING DEN 29. AUGUST

Det, der skal berettes i det følgende, gør ikke Krav paa at være en historisk Fremstilling af, hvordan Tiden omkring den 29. August formede sig for Byen Aarhus' Vedkommende. Det er blot en Række personlige Erindringer fra de Dage; Tingene ses derfor væsentlig kun fra een Side, men til Gengæld i en vis bogstavelig Forstand inde fra.

Dagene forud for den 29. August havde været urolige her saavel som i de andre større Byer i Landet. Aarhus var dog ikke Udgangspunktet og heller ikke Centrum for den danske Befolknings voldsomme Reaktion mod de tyske Overgreb; men den Bevægelse, der var brudt ud, først i Esbjerg og siden i Odense, bredte sig ogsaa til Aarhus. Torsdag den 26. August var her den kritiske Dag med Strejker, Butikslukning, Sabotage og Gadeuroligheder i den indre By. Tyske Politisoldater var i Funktion og gik meget brutalt til Værks. I Forventning om Udvidelse af Strejken fyldte man Badekar og alle disponible Beholdere med Vand og søgte at samle Nødforraad. Landevejene omkring Byen vrimlede af Cyklister paa Opkøbsrejse, især efter Brød.

Hele Ugens sidste Del forløb i Uro og Spænding. Rygterne svirrede, og i Løbet af Lørdagen tog de Form. I Bladredaktionerne hentede man, som saa mange Gange før og siden, de Nyheder, som Censuren forbød at lade trykke. De tyske ultimative Krav og den deraf følgende kritiske politiske Situation var hurtigt ret almindelig kendt, og Situationens Udvikling fulgtes fra Time til Time. Man vidste, at der maatte træffes afgørende Beslutninger endnu samme Dag; men ingen vidste sikkert, hvad Løsningen blev. Radioen havde som sædvanlig kun det mest ligegyldige Nyt i sine Udsendelser. Havde man ventet, at Regeringen umiddelbart før Bruddet med Tyskerne vilde meddele det danske Folk, at nu var det sket, og lyttede man derfor den Aften med særlig Spænding, maatte man konstatere, at Radioen tav.

Den, der adskillige Gange før havde været skuffet over Udgangen af tidligere tilsvarende Kriser, især Spændingen omkring Antikominternpagten og om Regeringen *Scavenius'* Dannelse, kunde da maaske med nogen Grund gaa til Ro den Aften i Forventning om, at Parterne maaske igen engang vilde finde hinanden ved et nyt dansk Tilbagetog.

Kl. 5 Søndag Morgen blev jeg for min Del underrettet om, at dette ikke var Tilfældet. Det skete ved en voldsom Ringning paa min Dør. Et Øjeblik efter hørte jeg vor sønderjydske unge Pige sige med grædende Stemme paa Tysk til dem, der havde ringet: „Jamen, det kan De da ikke gøre". Det kunde de alligevel. To sværlemmede og sværtbevæbnede Feltgendarmer brød ind i Soveværelset. „Sie sind verhaftet," lød deres Besked. Den var for saa vidt overflødig. Situationen var jo klar nok. Begivenhederne i vort Land kom jo saa længe efter Begivenhederne mange andre Steder, at vi til enhver Tid kunde være delvis forberedt paa det, der maatte komme. Jeg konstaterede, at nu forelaa altsaa Situationen for mit personlige Vedkommende med det normale Udstyr af sømbeslaaede Støvler, Staalhjelme og Pistoler. Iøvrigt ingen unødvendig Brutalitet ud over den i Situationen givne; heller ingen unødvendige Ord fra nogen af Siderne, kun korte nødtørftige Sætninger. De strenge Ordrer, der øjensynlig var givet til at følge mig i Hælene, hvor jeg stod og gik under Paaklædningsscenen, lod sig mærkeligt nok — mærkeligt naar man saa paa de grove Stenansigter — mildne næsten blot med en Haandbevægelse, Døren lod sig lukke paa Klem. Gendarmerne var ikke alle Steder den Morgen saa forholdsvis medgørlige. Mine to tillod endog Thedrikning før Afskeden med Familien. Opbruddet blev paa den Maade udstrakt til en halv Time efter Ringningen paa Døren. Nogen Bagage tog jeg ikke med, nærmest for at opretholde den usandsynlige Fiktion, at jeg kun skulde til en kort Afhøring.

Bilen kørte til Ingeniør *O. Kiers* Bolig i Nabolaget, men Ingeniøren sagdes at være bortrejst, og en kortvarig Undersøgelse syntes at vise, at dette var rigtigt. Jeg fik at vide, som Svar paa et Spørgsmaal fra min Side, at vi skulde til Langelandsgades Kaserne, og havde undervejs Lejlighed til at glæde mig over et kraftigt Skænderi mellem mine Ledsagere og Vogterne af en Spærrebom over Grenaa Landevej, som vi ikke var langt fra at mase ind i med fuldt Drøn. Jeg havde ogsaa den Glæde at konstatere, at Værnemagten ofrede mere Benzin paa mig end strengt nødvendigt ved at køre til Langelandsgades Kaserne ad en besynderlig Rute, der blandt andet førte os helt ind forbi Katedralskolen og Frue Kirke.

I Kasernen blev jeg ført ind i et Vagtrum og modtaget der af en bleg, korrekt, lidt trist udseende Officer, en Major *Oberländer*, der efter at have konstateret min Identitet meddelte mig, at jeg var Gidsel, og til-

føjede, at man vilde gøre alt, hvad man kunde, for at lette Forholdene for mig og de øvrige Gidsler i vor nuværende vanskelige Stilling. Det er Umagen værd at understrege dette, at vi, der den Dag blev arresteret af Tyskerne, i Løbet af de første Dage tre à fire Gange af de ansvarlige Officerer fik at vide, at vi var Gidsler, idet denne Opfattelse senere blev principielt benægtet af de tyske Myndigheder. Men i de Dage, hvor vi fungerede som Gidsler, var der ingen Tvivl for nogen af Parterne.

I Vagtstuen traf jeg mine første Medgidsler, min Kollega Professor *Stender-Pedersen* og min Medarbejder i Ungdomssamvirkets Arbejdsudvalg, Lærer *Grønborg*. At ogsaa mine Kolleger Professorerne *Blatt* og *Frandsen* befandt sig i samme Situation som jeg, erfarede jeg med det samme derved, at jeg blev spurgt, om jeg ønskede at blive anbragt i Lokale sammen med dem.

Fængslet laa paa fjerde Sal. Det var simpelthen en Belægningsstue for Gefreitere. Det saa ud til, at Ordren om Interneringerne var kommet som en Overrumpling for Kasernen: Korporalerne var lige rykket ud af deres Rum; deres Vægpynt, Postkort fra Salzburg og lignende, sad endnu med Tegnestifter paa Væggen, og der laa Læsning, sund Nazilekture, under Madrasserne. Major Oberländer kom kort efter igen til Stede. Han havde glemt at visitere os for Vaaben. Han udførte Visitationen diskret, næsten pro forma. Ogsaa den egentlige Fangevogter, Oberfeldwebel *Erich*, optraadte uden unødvendig Haardhed, med en ejendommelig Blanding af underofficersmæssig Brøsighed og smaa Forsøg paa Venlighed; f. Eks. laante han straks de først ankomne Fanger sit Skakspil og gav dem Tobak.

Det lille lavloftede Rum havde to Vinduer ud mod Kasernegaarden, og seks Senge var opstillet i Etager to og to; hele Rummet var frygtelig lurvet at se paa. Døren stængedes ude fra med en Hængelaas, hvis klirrende Lyd, naar den faldt i, vil huskes et Stykke frem af dem, der var indenfor. I dette Rum anbragtes de fem af Gidslerne, nemlig Grønborg og vi fire Universitetsprofessorer. Ved Middagstid blev desuden Redaktør *Martin* og Overbibliotekar *Thomsen* lukket ind, idet de havde faaet Tilladelse til om Dagen at opholde sig i vort Rum.

Vi var hele den Dag uden nogen som helst Forbindelse med vore Hjem og uden nogen som helst Underretning om, hvilke Begivenheder der var foregaaet og foregik i Landet. Denne Uvished og alle de Gisninger, den affødte, var det, der mest prægede denne første Dag, tillige med uendelig detaljerede Beretninger om hver enkelts Arrestationsoplevelser, til Tidsfordriv og Afspænding. At Samtalerne ogsaa var præget af en alvorlig Debat om Landets Situation, behøver næppe at berettes. Dagen var uendelig lang.

Næste Morgen begyndte med den samme Uvished. Det var Mandag

Morgen. Var Landet gaaet i Generalstrejke, eller arbejdedes der? Det var det Spørgsmaal, der kunde være Liv eller Død for de Internerede. Med en vis Iver spejdede vi, da Mørklægningen var fjernet, efter de faa Fabriksskorstene, der var indenfor vor Horisont. Skorstenene røg, og vi saa Børn køre til Skole.

Vi fik senere paa Formiddagen personlige Ejendele bragt hjemmefra. Oberfeldwebelen havde været paa Tourné til Hjemmene; han var ikke blevet godt modtaget overalt, hvad han ikke lagde Skjul paa.

Vi ønskede at tale med den Major, der havde forestaaet Interneringen. Dette Ønske blev afvist. Havde vi Spørgsmaal og Ønsker, kunde de kun fremsættes gennem Oberfeldwebelen, og da vi gjorde dette og blandt andet udbad os Oplysninger om de Begivenheder, der var foregaaet og om Motiveringen for vor Arrestation, og om hvordan vor Stilling som Gidsler skulde forstaas, og da vi samtidig udtrykte Ønsket om Tilladelse til Brevskrivning, Besøg af vore Hustruer, Spadsereture i Gaarden, Modtagelse af Aviser og Bøger, blev det os meddelt gennem Oberfeldwebelen, at vore Spørgsmaal ikke kunde besvares, og at af Ønskerne foreløbig kun Ønsket om enkelte Bøger fra Folkebiblioteket, ikke fra vore private Bogsamlinger, kunde bevilges. Ved en ejendommelig og karakteristisk Inkonsekvens modtog jeg, samtidig med at denne Besked overbragtes, en Taske hjemmefra, der blandt andet indeholdt en af mine Bøger, A. D. Jørgensen: 40 Fortællinger af Fædrelandets Historie, som min Kone havde lagt med ned i Mappen, og som var passeret uantastet.

Min Kone havde iøvrigt ved megen Ihærdighed faaet Tilladelse til selv at bringe Mappen ind paa Kasernen. Den Modtagelse, hun der fik, og som jeg senere hørte om, var ogsaa særdeles karakteristisk. I det Vagtlokale, hvor hun blev vist ind, befandt sig to Underofficerer. Saa længe de begge var til Stede, mælede ingen af dem et Ord til min Kone ud over det tjenestemæssige; men saa snart en af dem var borte, benyttede den anden Lejligheden til at udtrykke sin Harme over, hvad der foregik, sin Modbydelighed ved Krigen og sin Haabløshed over for Fremtiden. Vore menige Vagter havde det nogenlunde paa samme Maade. Saa snart de var alene med os, brød flere af dem deres Ordrer til ikke at tale til os. Det var mest Østrigere, hvilket de hurtigst muligt sørgede for at lade os vide. Enkelte nidkære Soldater var der dog ogsaa mellem Vagterne. De gik med Bøssen rettet mod Ryggen af os, naar vi begav os til Toiletterne over Gaarden.

Dagen bød iøvrigt paa et let komisk Intermezzo. Paa en Gaardtur observerede Lærer Grønborg en dansk Mælkevogn, som han passerede saa tæt forbi, at han kunde sige et Par Ord til Mælkemanden. Han sagde, saa højt han turde: „Ni danske her!" — Tallet var galt, men det var vi endnu ikke naaet til Klarhed over. Vagten, som uheldigvis var af de

nidkære, hørte Ordene og indberettede Sagen, der gik videre til de højeste Kasernemyndigheder. Der blev taget meget alvorligt paa dette Forsøg paa Samkvem med Omverdenen. Lærer Grønborgs Bemærkning havde i Rapporten faaet den pudsige, ikke utyske Forvanskning, at han skulde have sagt: „Ni danske Helte her." Saa det var jo ikke mærkeligt, at Sagen maatte gribes alvorligt an. Vi fik forelagt en Erklæring, affattet paa forstaaeligt Tysk og højst grinagtigt Dansk. Den forbød os nemlig enhver „Ulejlighed" med Omverdenen. Vi skulde underskrive ikke et Løfte, men blot en Anerkendelse fra vor Side af, at dette Forbud var blevet bekendtgjort for os. Det gjorde vi under saa stor Munterhed paa Grund af Ulejligheden, at Ceremonien maatte gentages nogle Timer senere, denne Gang med en smuk dansk Oversættelse. Desværre førte Intermezzoet til, at vor Udsigt fra det iøvrigt forskrækkelige Vaskerum, der stod til vor Raadighed ud mod Langelandsgade, blev spærret med Mørklægning i de Timer, vi maatte være der. Et Stykke af vor begrænsede Horisont gik dermed tabt i de nærmeste Dage. Den kollektive Straf, vi øjeblikkelig var blevet idømt som Følge af Helteintermezzoet, og som bestod i Fratagelse af de faa Gunstbevisninger, vi havde nydt, blev dog iøvrigt ret hurtigt ophævet. Redaktør Martin viste sig som en ypperlig Diplomat. Han fortolkede Grønborgs Henvendelse rent mælkehandlermæssigt: „Kan vi ni danske faa Mælk?"

Dagen forløb iøvrigt helt som den foregaaende med pinlig Afspærring af enhver Oplysning om Verden uden for. Den eneste officielle Hændelse var et Inspektionsbesøg af Majorens Stedfortræder, en svær, ældre Officer med de obligate Fedtdeller i Nakken, traadhandsket, pustende som et Lokomotiv efter de fire Etagers Trapper. Formaalet med hans Besøg var at understrege Alvoren i Forbudet mod Samkvem med Omverdenen.

Den næste Dag, Tirsdag den 31. August, bragte nyt Besøg af den traadhandskede Elefant, denne Gang ledsaget af en sørgmodigt udseende Kasernelæge, der skulde høre til vort Helbred og fratage os vore eventuelle Sovetabletter og lignende, der skulde administreres af vor Vogter. Vi skulde beskyttes imod os selv, med det Resultat at jeg for min Del maatte aflevere ni Capacetyltabletter, som jeg i Løbet af de kommende Dage erobrede tilbage to og to ad Gangen.

Dagens Sensation var iøvrigt Ingeniør Otto Kiers Ankomst. Han havde ladet sig tage ved anden Eftersøgning. Den Viden om Situationen ude i Landet, som var blevet os nægtet officielt, fik vi nu uden nogen som helst Vanskelighed gennem den nyankomne. Det var til stor Opmuntring, at Afspærringen paa denne Maade blev brudt.

En Forbedring i den daglige Tilværelse var det ogsaa, at vi fik tilstaaet en halv Times Spadseretur i Kasernegaarden omgivet af en Ring

af bevæbnede Vagter. En uforglemmelig Oplevelse fra den første Gaardtur var det, at et lille Barn i en nærliggende Villa fra et Loftsværelse fik Øje paa os og vinkede til os. Vi fik endvidere den Dag Tilladelse til at faa Breve hjemmefra. Der var Fødselsdag paa Stuen, der ankom Blomster, og vi fik Lov at købe ekstra Forplejning i Anledning af Fødselsdagen, der aabenbart rørte vore Vogtere: en ejendommelig Blanding af Sentimentalitet og ladt Gevær i Ryggen, som Besættelsestiden har mange Eksempler paa. Oberfeldwebelen sagde under Spadsereturen til et Par af os: „Her faar De da Stof til Deres Memoirer." Vi tolkede det som en venlig Trøst, der skulde betyde: „De slipper saamænd nok levende fra det her," en Maade, hvorpaa han kunde bryde Reglementets Forbud mod at meddele os noget som helst om Landets Situation uden formelt at overtræde Forbudet. „Jeg gør jo kun min Pligt" — det var hans Omkvæd over for os. Han tolkede dette Motto elskværdigt, men vilde have kommanderet en Exekutionspeloton ud fra det samme Princip.

Den næste Dag, Onsdag den 1. September, kom „Der Standortälteste" paa officielt Besøg ledsaget af sin Adjudant, af Kasernens Kommandant, Lægen, en Auditør m. fl. Hensigten var aabenbart den at inspicere Gidslernes ydre Forhold. Der Standortälteste, Major *Schreiber*, en meget dekoreret Officer med salvelsesfuldt Ansigt og tilsvarende Manerer, spurgte, om vi havde særlige Ønsker. Vi ønskede at vide, hvorfor vi var arresteret og anbragt her. — Om det ikke var blevet os meddelt, at vi var Gidsler? — Jo, men for hvad og for hvem var vi Gidsler? — Für alles! lød det lovende Svar. — Og hvad havde vi Udsigt til i den Rolle? Kan vi eventuelt blive skudt? spurgte én. „Aber sicher," svarede Majoren, „det afhænger af, om Deres kære Landsmænd vil holde op med deres Knalderier." Iøvrigt overdrog han Auditøren nærmere at præcisere Gidslers Funktion, efter at han dog først selv som Svar paa et kraftigt formuleret Udtryk for vor Mangel paa Forstaaelse af, at vi kunde blive straffet for, hvad andre foretog sig, var kommet med en længere Forklaring, der byggede paa Begreber som Masseansvar, „Gesamtschicksal" og lignende nazistisk Ideologi. Auditøren mildnede noget paa Gidseldefinitionen; ganske vist kunde der blive Tale om Skydning, men det var dog „ultima ratio", det vil paa dansk omtrent sige: den sidste Forholdsregel. Forud for den gik der 1) Opslag af vore Navne paa Plakater i Byen, 2) Trusel om Skydning af Gidslerne, hvis Uroen i Byen ikke holdt op o. s. v.

Iøvrigt drejede Inspektionen sig væsentlig om vor Installation, som befandtes ukomfortabel. Det var tydeligt, at den generede de Herrer Officerer. Efter en kort Samtale mellem disse indbyrdes blev det os tilbudt at blive flyttet til Sømandshjemmet i Havnegade, hvor vi kunde faa Enkelt- og Dobbeltværelser. Vi maatte selv træffe Valget; men Omstændighederne, hvorunder Tilbudet blev fremsat, var trods alt saadanne, at

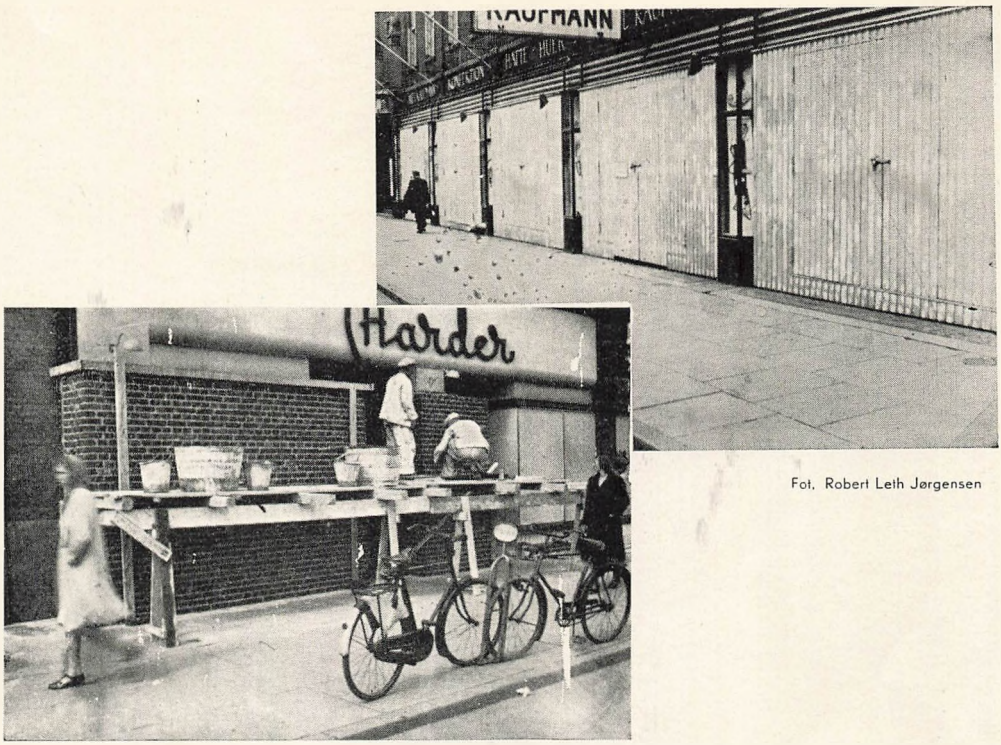

Fot. Robert Leth Jørgensen

Byens nye Ansigt har Fotografen kaldt disse to Billeder. Efterhaanden som Attentaterne paa Byens Forretninger tog til, sørgede de Handlende for at sikre deres Forretninger mest muligt. Nogle murede ligefrem hele Bunkers op foran dem.

Frimodigheden slap aldrig op. Billedet nedenfor stammer fra Foraaret 1945. Læs Teksten og smil. Tyskerne var ikke glade for den. Da Aarhus Amtstidende vilde offentliggøre Billedet, advarede den tyske Presseofficer, Kaptajn Brammer, Bladet: — De risikerer, at Deres Ejendom er væk i Morgen, lød hans sagkyndige Kommentar.

Fot. Rud. Iversen

Fot. Rud. Iversen

Den 22. Februar 1945 foretog Bothilsen Nielsen og hans Bande de hidtil største Gadesprængninger i Aarhus, nemlig paa een Nat store Dele af Guldsmedgade, Nørregade og Aarhus Theater. Billedet er typisk for de vældige Ødelæggelser.

Dette er ikke Køln, Berlin eller Hamborg, men Guldsmedgade i Aarhus efter Attentatet den 22. Februar 1945.

Fot. Inger Westphal-Christiansen (øverst) og Stegger, Hammerschmidt-Foto

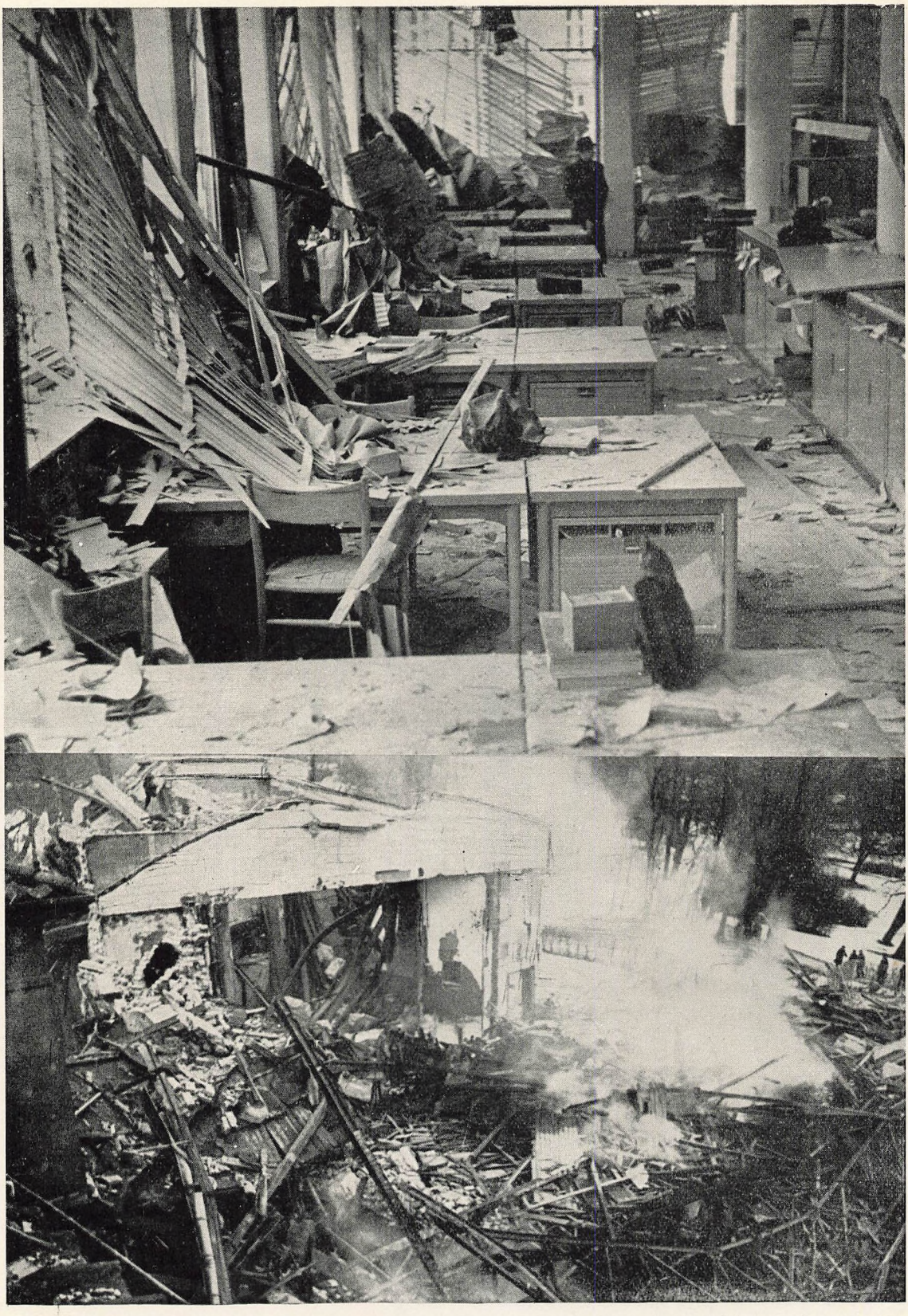

Fot. Stegger, Hammerschmidt-Foto (øverst) og Rud. Iversen

Aarhus nye Raadhus var to Gange Genstand for Bombeattentater, nemlig den 21. Februar og den 14. Marts 1945. Billedet øverst stammer fra det andet Attentat. Nedenfor Vennelyst-Teatret efter Attentatet omkring Nytaar 1945. Her var Tilskuerpladsen; i Baggrunden Resten af Scenen.

vi maatte opfatte det som en Elskværdighed og valgte Flytningen. Denne fandt Sted faa Timer efter i et fint Salatfad under skarp Bevogtning. Vi fik Besked om at gaa hastigt over Fortovet uden at se os til Siderne. Transporten blev alligevel observeret, og meget snart efter vidste vore Paarørende Besked om det nye Opholdssted.

Sammenlignet med det foregaaende var det den store Comfort. Inden for en hel Etage havde vi fuldstændig Bevægelsesfrihed blot med Vagter ved de to Trappegange, og fra Vinduerne til Gaden havde vi Udsigt til Havnegade og Havnen. Vi var pludselig flyttet fra den strengeste Afsondring til fri Udsigt til en Alfarvej. Det var ufattelig inkonsekvent og højst behageligt. Fra den næste Dags Morgen kunde vi fra vore Vinduer vinke til Koner og Børn, Venner og Bekendte, ja, til ukendte med. I samme Etage som vi var anbragt tre internerede Officerer, Kaptajnerne *Frijsenvang*, *Kisbye* og *Nevald*. Senere kom dertil Overofficiant *Andersen*, og endelig blev ogsaa Landstingsmand *Malchau*, der først, aabenbart ved en Fejltagelse, var blevet interneret i Vesterallé, anbragt sammen med os. Vi opnaaede flere Begunstigelser: vi fik Lov til at læse Aviser (alle Aarhusbladene blev sendt op i flere Eksemplarer), og vi fik Radio, men med Paalæg om kun at høre danske og tyske Udsendelser. Dette Paabud blev dog kun maadeligt overholdt; det var især Officererne, der paatog sig Efterretningstjenesten.

En Slags Dagligtilværelse begyndte at indfinde sig med afvekslende Læsning, Tur paa Molen under stadig diskretere Bevogtning af en Sonderführer *Tödter*, en elskværlig, tjenstvillig Hamborger, og endelig „Kur" i Vinduerne til Gaden i visse Timer, der efterhaanden blev tilstrækkelig fastslaaet til, at denne Forbindelse med Omverdenen fik en næsten regelmæssig og højst opmuntrende Karakter. Vi fik rigeligt med Pakker og Breve; de blev kun højst lemfældigt censureret, naar de blot mod Reglementet bragtes direkte til Sømandshjemmet og ikke til Kommandanturen i Østergade, hvor Fremgangsmaaden var strengere og mange Gaver blev holdt tilbage. I Sømandshjemmet strømmede det ind med Beviser paa Venlighed. Den materielle Side af Tilværelsen blev efterhaanden særdeles tilfredsstillende.

Den ejendommeligste Begunstigelse, vi nød, var dog den, vor Sonderführer vistnok selv fandt paa. Han førte os paa Spadseretur ikke til Havnen, men til Skanseanlægget, hvor han i Forvejen havde sendt Bud til vore Hustruer om at være til Stede. Han forlod os ved Indgangen til Haven med Ordene: „Om en Time, mine Herrer, mødes vi her igen", og paa den Maade opnaaede vi flere Dage i Træk midt i vor Gidselrolle de mærkeligste og mest uventede Stævnemøder. Baade paa dette Punkt og flere andre var der et Modsætningsforhold mellem det officielle Reglement og den Maade, hvorpaa det blev iværksat. Vi maatte ikke faa Spirituosa,

„men Hindbærsaft er jo ogsaa godt", meddelte Hr. Tödter, der tillige var Censor, og der ankom meget snart Hindbærsaft af udmærkede Aargange.

Af officielt Samkvem med Omverdenen noteres et Besøg af Politimester *Hoeck*, samt et Besøg af den daværende Formand for Røde Kors i Aarhus, Direktør *Bernhard Kjær*, som bragte os Tobak og kontante Penge til øjeblikkelig Uddeling, hvilket alarmerede os en Del.

Der var i det hele taget forskellige Alarmtilstande, f. Eks. da vi fik Ordre til i Løbet af et Par Timer at pakke vore Kufferter med Henblik paa en Afrejse foreløbig til Fredericia. Hvor Turen skulde gaa hen derfra kunde ikke oplyses. Ordren blev ophævet ved en Kontraordre faa Timer efter. Vi erfarede, at der laa Kompetencestridigheder inden for Værnemagten bag disse modstridende Ordrer.

De menige Vogtere søgte ved forskellige smaa Midler at være saa hjælpsomme, som de paa nogen Maade turde. De var ogsaa ganske særdeles aabenmundede i deres Kritik og i deres Beklagelse over deres egen Skæbne. En af dem, en ung 18-aarig Kroater, der ikke kunde mange Ord Tysk, var blevet presset ind i tysk Krigstjeneste ved Trusel om, at ellers vilde hans Forældre blive skudt. Tyskerne havde i Forvejen skudt hans Onkel og hans bedste Ven. Tilbagetogene i Rusland og Italien gjorde aabenbart et ødelæggende Indtryk paa disse Soldaters Moral. Det var en tysk Vagt, der den 8. om Aftenen, da jeg ved 10-Tiden var paa Vej til mit Værelse fra den fælles Opholdsstue, traadte hen til mig og sagde: „Italien har kapituleret, det siger de nede i Vagtstuen; de har hørt det i Radioen, ha, ha, ha", og han formelig hoppede af Glæde. Saa blev ogsaa vor Radio stillet ind paa de forbudte Stationer og Nyheden bekræftet. En ret almindelig Optimisme næredes blandt de internerede baade af selve Nyhederne og af den Maade, som de Tyskere, vi kom i Berøring med, reagerede paa over for disse Nyheder. Efter de første Dages Indstilling paa det værste, regnede vi nu nærmest med Internering for Resten af Krigen. Derfor lagde vi al vor optimistiske Fortolkningskunst ind i Nyheden om Italiens Kapitulation, selv om der naturligvis ogsaa i den lille kammeratlige Klynge, vi hurtigt var kommet til at udgøre, var baade realistiske og pessimistiske Vurderinger repræsenteret.

Faa Dage efter Italiens Kapitulation skiftede Billedet af vore Fremtidsudsigter imidlertid helt pludseligt og uventet: Løsladelserne begyndte, Professor Frandsen og jeg var de første. Løsladelsen ledsagedes hverken af Forklaringer af den ene eller den anden Art eller Krav om Underskrivelse af nogen Slags Erklæringer. Vi kunde bare gaa. Og Dagen efter nød jeg den ejendommelige Fortrinsstilling uden Formaliteter af nogen Art at kunne aflægge uofficielt Besøg hos mine stadig internerede Kammerater i mit eget tidligere Fængsel, ligesom jeg kunde gaa Tur med dem

paa Molen og uden Aflytning drøfte Udsigterne for videre Frigivelser. Faa Dage efter blev Lærer Grønborg og Overbibliotekar Thomsen løsladt. Og nogle Dage derefter blev de resterende Gidsler — Officererne var i Mellemtiden ført til Middelfart, hvor de blev interneret — sammen med Gidslerne fra hele Landet ført til Horserødlejren. Redaktør Martin blev frigivet umiddelbart ved sin Ankomst til Lejren, saa han kunde vende tilbage med den Bil, der havde ført ham derud, hvilket foranledigede den ledsagende Officer til Bemærkningen: „Es ist alles ein grosses Theater" (— ja, men ikke altid med lykkelig Udgang). De sidste af de aarhusianske Internerede sad en Tid lang i Horserød. Professor Blatt blev først frigivet den 15. Oktober.

Naar man ser tilbage paa disse Begivenheder efter et Par Aars Forløb, hvor uhørte Grusomheder ogsaa herhjemme er blevet iværksat af Tyskerne, er dette alt i alt kortvarige Gidselintermezzo maaske en saare lille Ting at fæste Opmærksomheden ved. Efter det Forløb, det fik, og efter den Maade, den sidste Del af Interneringen i Aarhus foregik paa, er der jo endda et vist operetteagtigt Skær over disse Hændelser. Oplevet ikke baglæns, retrospektivt, men saadan som Begivenhederne virkelig udrullede sig, tog de sig dog naturligvis anderledes ud, og det ikke blot i de første helt uvisse Dage. Selve det at befinde sig bag Laas og Slaa, undergivet fuldkommen retslig Vilkaarlighed og derfor hver Dag uden at ane, hvordan Dagen vilde forløbe, føltes alvorligt nok. Selve Gidselfunktionen var ikke Operette.

Det blev senere som ovenfor nævnt benægtet af Tyskerne, at de havde taget Gidsler i Danmark. Imod denne Benægtelse staar det urokkelig fast, at vi Aarhusinternerede udtrykkelig fik at vide af de ansvarlige Officerer, at vi var Gidsler; og netop ved den Omstændighed, at disse Officerers Holdning iøvrigt var korrekt og human over for dem, der interneredes den 29. August, faar deres flere Gange gentagne Meddelelse om, at vi var Gidsler, og hvad dette i givet Fald kunde indebære, al den fornødne Beviskraft.

Gidselsystemets Anvendelse var altsaa et Led i Tyskernes Forberedelser til den 29. August. Der blev ikke Anvendelse for Gidselfunktionens „ultima ratio", i vor Auditørs smukke Udlægning af Begrebet. Det skyldtes vel blot den Omstændighed, at det danske Samfund ikke gik i Generalstrejke Mandag den 30. August. For saa vidt virkede den tyske Terror jo nemlig i første Omgang efter sin Hensigt. Men ogsaa kun i første Omgang. Den danske Krigsførelse var endnu en Gang en bevægelig Krigsførelse. Landets Modstand flammede ikke den 29. August pludseligt op til en gennemført passiv og aktiv Modstand. Det var ikke et Omslag fra et absolut Ja til et absolut Nej. Der er maaske Grund til at sætte en Streg under dette og minde om Nuancerne i det historiske Forløb over for den

Form for Tilbageblik, der sætter al Ting op i sort og hvidt og lader den 29. August være det klare Skel mellem de to Farver og de to Slags Moral.

Den 29. August var en lykkelig Dag i Landets Historie, men den markerede en stedfunden Udvikling og ogsaa en varig Holdning, lige saa meget som den skabte en ny Bevægelse. Det var et længselsfuldt ventet og længe forberedt Skred, det, der skete; og dette Skred kom saa sent, at det af mange havde været følt og endnu føles som en utaalelig Tøven af Politikerne, at det ikke var kommet før. Debatten derom hører ikke hjemme i denne Beretning; men selve 29.-August-Krisens Forløb viser, naar den analyseres til Bunds, naar baade dens stigende og faldende Linie lægges klar, Uroen lige før, Roen lige efter, at Danmarks Modstand mod de tyske Angreb var en saare sammensat Bølgebevægelse. Derfor er det i denne Forbindelse særlig svært med nogen Grad af Vished at „spaa om Fortiden" og kategorisk ville slaa fast, hvordan Udviklingen vilde være blevet, om det afgørende Nej var blevet sagt paa et tidligere Tidspunkt. Selv den, der har staaet helt paa Linje med dem, der ønskede dette afgørende Nej sagt allerede til Antikominternpagten (hvor det muligvis ikke havde ført til Brud), og under alle Omstændigheder ved Ministeriet Scavenius' Dannelse, hvor Bruddet i saa Fald nødvendigvis var indtruffet, tør næppe hævde paa anden Maade end som en personlig Overbevisning, at den 29. August kom et Aar eller to for sent. Men han tør visselig hævde i Lyset af alt, hvad der foreligger, at dette Brud ikke kom een Dag for tidligt. Den danske Modstandsbevægelse fik gennem dette Brud endelig det Rygstød, den trængte til og havde saa absolut Krav paa. Baade indadtil og udadtil blev Linjen klar; og Luften blev ren.

KRIGSRET OG DØDSDOMME

For en stor By som Aarhus, utvivlsomt den danske By med den forholdsvis største Deltagelse i det illegale Arbejde, er det umuligt at gaa i Enkeltheder med Hensyn til „Sager" og Grupper. Vi har her trukket en enkelt Affære frem, ikke fordi den maaske er mere betydelig end andre, men fordi den i flere Henseender indtager en Særstilling:

1. Den førte til den første tyske Krigsretssag i Aarhus, ved hvilken der blev afsagt Dødsdomme,
2. Det er en Sag, om hvilken der foreligger usædvanlige autentiske Vidnesbyrd.

I dette Kapitel skildrer en af dem, der blev dømt i Sagen, stud. mag. *Børge Olesen*, efter Hukommelsen sin Kammerat, stud. oecon. *Georg Goritz Mørk Christiansens* Forsvar, under hvilket han hverken ønskede at skjule sin Deltagelse i Sabotagearbejdet og det illegale Bladarbejde eller de ideale Motiver for dette Arbejde, hans Tro paa den Sag, han kæmpede for, Fædrelandet og Kommunismen.

Derpaa følger et Digt, som *Georg Mørk Christiansen* skrev i Aarhus Arrest, medens han ventede paa sin Dødsdom.

Til Slut skildrer Sognepræst *Paul Knudsen* denne Sags særlige Stilling i krigsretslig Henseende og fortæller om den Beretning, som den tyske Feltpræst overgav ham som Repræsentant for den aarhusianske Kirke om fire unge Randersmænd og Georg Mørk Christiansens sidste Timer og Henrettelse paa et ukendt Sted.

Det maa endnu nævnes, at Domfældelsen fandt Sted den 24. November 1943 i Aarhus Oliefabriks Kontorbygning, og at der faldt ialt 14 Domme, hvoraf de tre var Dødsdomme, nemlig foruden den ovennævnte Kornet *Alf Tolboe Jensen*, der blev henrettet den 29. December, og Lagerforvalter *Aage Andersen*, der senere blev benaadet.

To frikendtes, Kommunelærer *Schulz* og Maskinmester *Kodahl*, men blev alligevel sendt til Tyskland sammen med de øvrige — foruden Børge Olesen Typograflærling *Frede Klitgaard*, Gørtler *Carl Nielsen*, Blikkenslager *Svend Thomsen*, Arbejdsdreng *Hans Bartram*, Kommis *Carl Hansen*, Sygekassebud *H. E. Nielsen*, Maleren *Jørgen Rytter* og Forretningsfører *Arthur Sørensen*.

Een Ting endnu: Det drejede sig ikke om en kommunistisk Gruppe, men som under hele Frihedskampen om en Gruppe, hvor alle Retninger mødtes i det fælles Maal: At faa Danmark frit.

Børge Olesen, f. 1921. Student fra Marselisborg Gymnasium i Aarhus 1940, stud. mag. Arresteret af Gestapo 16. September 1943, dømt til to Aars Tugthus ved Krigsret 24. November 1943 og ført til Tyskland, hvor han 26. Marts 1945 blev befriet af Amerikanerne i Lejren Rollwald ved Darmstadt.

GEORG FOR KRIGSRETTEN

Georg blev betragtet som Hovedmanden, den ledende, den, fra hvem Traadene udgik, og saadan virkede hans Optræden ogsaa. Han var et Eksempel paa Fasthed og Ubøjelighed. Hans Holdning i Retten var uforglemmelig.

Bag hans kolde og rolige Væsen, mente mange, der kendte ham, at der laa en stærk Trods. Men de kendte ham ikke. Han var ikke trodsig, men i Besiddelse af en Vilje, der ikke kunde gaa paa Akkord med noget billigt. Georg var en sjælden Personlighed. En Samtale med ham var altid interessant, næsten spændende. Han kunde maale og veje et Menneskes Karakter og foragte, men sjældent rose. Hans Ironi var knusende. Han kunde fremstille en Teori med et Islæt af Fantasi og Humor, der gav Tingene større Perspektiver. Men samtidig havde han kun Spot tilovers for Fraser og Ord. Det var Sagen alene, det drejede sig om. Derfor ofrede han alt.

Krigsretten formede sig som et Skuespil, et enkelt af de Optrin Nazireligionens Proselytter yndede. Vi blev ført ind under stram Bevogtning med Haandjern paa. Vi sad i to Rækker med en tysk Soldat ved Siden af hver enkelt af os.

Bag os havde en Del højerestaaende Officerer og Gestapofolk Plads. Foran os ved et langt Bord sad Dommeren med en Meddommer paa hver Side. Over Bordet var et grønt Klæde. For Enden af Bordet præsiderede vor Anklager. Ved den anden Side sad en Tolk og en Stenograf. Forsvareren, som vi saa for første Gang den Dag, havde Plads paa et Podie ved Siden af Georg. Paa Væggen bag Dommerne hang et Hagekorsflag af mægtige Dimensioner flankeret af to Portrætter af Hitler og Gøring. Anklageren, Forsvareren og de tre Dommere fungerede i Realiteten som fem Anklagere. En efter en blev vi kaldt frem og vore Rapporter blev gennemgaaet. Det varede ca. 10 Timer.

Da de andre stod for Dommeren og redegjorde for Motiverne til deres Handlinger; kunde jeg se, at Georg var i heftig Diskussion med Forsvareren. Dennes Hovedinteresse var ganske naturligt faldet paa ham. Desværre kunde jeg ikke opfatte, hvad der blev sagt, men jeg kunde se, at Georg var ivrig efter at overbevise den anden om noget, denne ikke vilde eller kunde forstaa. Sikkert ingen af Delene.

Georg var meget bleg og saa til Tider træt ud. Han havde været igennem mange forfærdelige Forhør. Men hans Hjerne arbejdede som altid frisk og klart.

Anklageren søgte at fremstille Sagen saaledes, at det var det kommunistiske Parti, der havde drevet forvildede unge Mennesker til at foretage Handlinger, hvis Konsekvenser de ikke forstod, men som de maatte tage Følgerne af, da Tyskerne nu maatte statuere et Eksempel for at bringe den danske Befolkning til Fornuft. „Det skylder vi Føreren og det tyske Folk. Vor store Overbærenhed og Taalmodighed maa dog engang høre op."

De forskellige Anklagedes Forsvar var interessant og i mange Tilfælde overraskende. En havde handlet ud fra den Overbevisning, at han var meget nationalt indstillet og vilde have gjort Modstand mod en hvilken som helst fremmed Besættelsesmagt. Den være tysk, russisk eller engelsk. En anden simulerede ikke at have haft nogen Anelse om, hvad han havde foretaget sig. En tredie havde handlet, fordi Sabotagen vakte Begejstring i næsten alle Befolkningslag. En fjerde forsikrede, at han ikke var i Besiddelse af nogen politisk Overbevisning, men var blevet aktiv, fordi han følte, han stod i personlig Taknemmelighed til en Mand, der ønskede at drage ham ind i illegalt Arbejde.

Iøvrigt betonede de fleste, at de havde handlet ud fra national, men ikke politisk Indstilling.

Alt blegnede i Sammenligning med Georgs Forsvar. Han stod ganske roligt og svarede direkte paa Dommerens Spørgsmaal uden at benytte sig af Tolkens Tilstedeværelse. Et af Spørgsmaalene lød:

„Var Deres Handlinger dikteret af det kommunistiske Parti?" Og Svaret lød: „Jeg har handlet af personlig Overbevisning. Hovedsagelig af nationale Grunde, men med Haabet om, at Danmark engang maa blive et socialistisk Samfund. Jeg er sikker paa, at Tyskland taber Krigen mod Sovjetrusland, og at Udviklingen efter Freden i Tyskland og Danmark som overalt i Europa vil gaa i kommunistisk og demokratisk Retning."

„Hvorledes er De naaet til Deres kommunistiske Indstilling?"

„Gennem mit Studium af Økonomi. Jeg har ogsaa deltaget i Studiekredse, hvor vi diskuterede forskellige Samfundsspørgsmaal. Facismen og Nazismen er reaktionære Diktaturer, der søger med Magt at opretholde en Samfundsorden, Historiens Udvikling i sig selv vil tilintetgøre." Her

smilte Anklageren overbærende. Dommeren trak irriteret paa Skulderen og stillede et nyt Spørgsmaal:

„De var en af de første, der var med til at starte illegale Blade i Aarhus. Var disse Blades Tendens Dem bevidst fra Begyndelsen?"

„Ja, naturligvis. (Her havde flere svaret benægtende). Senere gik jeg jo ogsaa selv over til aktiv Modstand og deltog i Sabotagen."

„Det kan jo godt siges. De har jo oven i Købet været med til at organisere Sabotage."

„Jeg naaede ikke at faa udrettet ret meget."

„Det var aldrig faldet Dem ind at holde op, at trække Dem ud af det igen?"

„Nej."

„Var De klar over, at De kunde idømmes Dødsstraf for Deres Handlinger?"

„Jeg havde ikke ventet det paa det nuværende Tidspunkt, da jeg ikke synes, det, jeg har lavet, er særlig omfattende. Men selvfølgelig har jeg hele Tiden været indforstaaet med Risikoen, der var forbundet med det. Jeg fortryder ikke, hvad jeg har gjort. Jeg havde ikke ventet, jeg kunde idømmes Dødsstraf paa Grundlag af det, jeg har lavet. Hvis vi bliver straffet saa haardt, som det synes nu, tror jeg, at Deres Fremgangsmaade kommer til at virke stik imod den tilsigtede Hensigt. Det vil vække mere Modstandsvilje, og der vil følge mange flere efter os."

Da Georg havde sat sig, iagttog jeg ham spændt. Han var ganske rolig. Af og til vædede han Læberne med Tungen. Det var det eneste Tegn paa indre Bevægelse. Men man kunde ikke slutte noget deraf, for det var en Vane, han havde. En Gang vendte han sig om til os, der sad bag ved, og da smilede han.

Forsvareren vekslede et Par Ord med ham. Denne Mand skulde fuldbyrde sin Rolle som Statist i det store Skuespil, og efter at Anklageren med iøjnefaldende Glæde, som om det var ham en personlig nydelsesfuld Tilfredsstillelse atter havde hævdet Kravet om, at Dødsdommene maatte og burde tages til Følge af Dommerne, rejste han sig og tog Ordet. Uden Tøven akcepterede han de Domme, der lød paa Tugthusstraf. Dog mente han, at Dødsstraffene burde ændres til livsvarigt Tugthus, da man derved gav de to andre og Georg Christiansen, der var en ung og intelligent Mand, en Chance for at indse deres Fejltagelse. I det lange Løb skulde Christiansens salonkommunistiske Begejstring for Sovjetparadiset nok skifte Kulør. Endvidere hævdede han, at det naturligvis var vanskeligt for ham, der var Nazist, at forsvare Personer, der var Nazismens Fjender. En forbløffende ærlig Indrømmelse, naar man tog Mandens Udseende i Betragtning.

Han fortsatte med at citere Brudstykker af det tyske Folks Trosbeken-

delse formuleret af salig Dr. Goebbels. Danmark var et lille afsides liggende Land, hvis Befolkning var aandeligt stagneret. Vi var lullet i Søvn og havde sovet længe uden at ane noget om de store aandelige Strømninger, der gik hen over Europa. Det tyvende Aarhundredes altomvæltende og opløftende Idé, saadan som den formuleredes i Nationalsocialismens Ideologi, havde Danskerne med ringe Undtagelse desværre endnu ikke været i Stand til at fatte. Derimod var man nu med Brask og Bram begyndt at hejse Faner og slaa paa Tromme for Teorier, hvis politiske Rolle var udspillet for 70 Aar siden. Det tolerante Stortyskland havde længe baaret over med os, men nu maatte det høre op, navnlig da den bolschevistiske Pestepidemi paradoxalt nok ogsaa her havde grebet om sig. Denne Parodi paa en Forsvarstale var i Virkeligheden en forvirret og hysterisk Anklage. Den havde vel heller ikke nogen som helst Virkning. Dommerne trak sig tilbage for at votere. En af Vagtsoldaterne grinede og gjorde Tegn, som om man huggede Hovedet af ham og nikkede hen til de dødsdømte.

Ti Minutter senere kom Dommerne tilbage, og Kendelsen blev afsagt. Der faldt tre Dødsdomme. Georg modtog Dommen behersket og koldblodigt. Han vilde ikke tale med hverken Dommeren, Forsvareren eller Herr *Rothenberg*.

Hele Atmosfæren havde et uvirkeligt Skær over sig. Og alligevel følte man intenst, at saadan var det. Det var sket. Man var omgivet af tyske Soldater. Paa Væggen hang det kolossale Hagekors, og de elendige Malerier med Hitlers og Gørings forhadte Portrætter. Man ønskede som besat, at det hele lige nu maatte gaa under i et Tilintetgørelsens Øjeblik.

At disse naive og afsindige Mennesker var i Stand til at dømme Georg var ikke til at fatte. Indtrykkene var saa voldsomme, at man næsten ikke kunde registrere sine Følelser. Der var over hele denne Opstyltethed noget haabløst latterligt og samtidig en Tragik isnende alvorlig i sin knusende Virkelighed.

Kun een Gang til saa jeg Georg. Han saa uendelig træt ud som et Menneske, der har gjort op og er parat til at gaa sin Skæbne i Møde.

Der bliver sagt mange store Ord om Idealisme og Opofrelse. Du selv var altid bange for Overdrivelser, der kunde komme til at lyde hult.

Men du vidste, hvad der var af virkelig Værdi. Vi, der var saa heldige at komme i personlig Forbindelse med dig, glemmer dig aldrig. For paa dig selv passede netop de store Ord.

Børge Outzen.

GEORGS DIGT FRA ARRESTEN

Nu stiger Solen af Havet,
og Solguldets første Brand
slaar gnistrende Diamanter
af Dugdraabers klare Vand.

Men Skyen jager for Solen
og skjuler dens gyldne Kind
og varsler om Vintrens Komme
i Pagt med den vilde Vind.

Og Vinden hvisker til Træet,
hvad Sommeren gav — giv det hen,
thi efter den strengeste Vinter
kommer en Sommer igen.

Thi Træet kan ikke flygte
af Land som den muntre Fugl,
der gæsted det nys i Sommer
bag skærmende Løvhangs Skjul.

Nu synker Solen i Vester,
og Solglødens sidste Brand
slaar funklende Diamanter
af Sorgkildens klare Vand.

☆

Blytung og graa bryder Dagen frem,
trevent kun letter den natlige Taage,
Solen nu magtløs bag Skyers Gem
hilses af Spurv kun og kredsende Maage.

Georg Christiansen

Aarhus Arrest, November 1943.

Paul Knudsen, f. 1905, Student fra Ribe Katedralskole 1924, Teologisk Kandidat 1932, Sognepræst samme Aar for Hvilsager og Lime Menigheder i Aarhus Stift. 1935 residerende Kapellan ved Aarhus Sct. Markus Kirke, 1939 Sognepræst smst.

KUN FAA KOM FOR KRIGSRET

Naar der skal skrives om de Henrettelser, Tyskerne foretog i Løbet af deres Besættelse af vort Land, saa maa man skelne mellem forskellige Kategorier af Henrettelser.

Den 5. Maj 1945 kunde Dagspressen bringe en Liste over 113 Danskere, som under Frihedskampen fandt Døden for de tyske Eksekutionspelotoner. Af disse 113 blev nogle dømt til Døden *efter at være stillet for en Krigsret*. Dette gælder, saa vidt vides, kun nogle faa af de 113. De fleste af dem er skudt simpelthen *efter Dom*. Hertil kommer jo saa en tredie Kategori: Det store Antal, der blev skudt af Tyskerne eller deres danske Haandlangere — *mere eller mindre tilfældigt;* man tænkte i denne Forbindelse paa de saakaldte Clearingmord, hvilket vil sige, at for hver Stikker, der blev likvideret, skulde en god dansk Mand bøde med Livet.

Her skal berettes om den første Kategori af Henrettelser, unge Mennesker, som blev dømt til Døden efter at være stillet for en Krigsret.

Den 8. September 1943 bragte Aviserne Meddelelse om den første Henrettelse. Den lød saaledes: Den tyske Værnemagt meddeler: Den danske Statsborger, Konstruktør *Paul Edvin Kjær Sørensen*, Aalborg, er af en tysk Krigsret dømt til Døden for Begunstigelse af Fjenden (Sabotage). Dommen er fuldbyrdet ved Skydning.

Den 22. November 1943 meddeltes fra tysk Side følgende: En tysk Krigsret har dømt Løsarbejder *Svend Eduard Rasmussen*, f. den 30. Dec. 1903 til Døden for i Løbet af det sidste Aar at have forøvet gentagne Sprængstofattentater overfor Fabriksvirksomheder, Transportmidler og Jernbaneanlæg og derved i betydelig Udstrækning at have udsat Menneskeliv og Ejendom for Fare.

Endvidere er Bager *Marius Jeppesen*, f. den 21. April 1922, dømt til Døden som Voldsforbryder for den 9. November 1943 i Randers under

Udnyttelse af Mørklægningen, der var etableret for at afværge Fare ved Luftangreb, at have overfaldet en tysk Soldat og slaaet ham ned med et Brækjern, med det Formaal at bemægtige sig hans Skydevaaben. Begge de to Gerningsmænd var blevet paagrebet af tysk Politi. De to Dødsdomme er blevet fuldbyrdet i Dag.

Dette var Henrettelse Nr. 2 og 3.

Endelig skal omtales de Henrettelser, der blev meddelt den 4. December 1943.

Fra tysk Side meddeles: Følgende Personer er paa Grundlag af Krigsretsdom blevet henrettet den 2. December 1943 efter at Benaadning var afslaaet:

Student *Georg Goritz Mørk Christiansen,*

Maskinist *Svend Christian Johannesen,*

Ekspedient *Anders William Andersen,*

Sparekasseassistent *Oluf Axelbo Kroer,*

Handelslærling *Otto Konrad Andreas Manley Christiansen.*

Alle 5 tilhørte Sabotagegrupper, af hvilken den ene under Ledelse af Student Christiansen, de andre under Ledelse af Maskinist Johannesen, havde forøvet en Række Sprængstofattentater og Brandstiftelser paa Jernbaner bl. a. Jernbanebroen ved Langaa samt mod Bedrifter, der arbejder for den tyske Værnemagt. De var alle blevet arresteret af tysk Politi.

Dette var Henrettelser Nr. 4, 5, 6, 7 og 8.

De Henrettelser, som her er meddelt, og hvoraf den sidste Gruppe skal omtales nærmere, blev kommenteret fra tysk Side. Navnlig er Kommentaren til de 5 Henrettelser af 4. December 1943 karakteristisk, hvorfor den her skal meddeles i sin Helhed:

„Umiddelbart før Henrettelsen af de to Attentatmænd *Svend Eduard Rasmussen* og *Marius Jeppesen,* der blev bekendtgjort den 22. November, udtalte disse to Dødsdømte overfor den tyske Feltpræst, der var hos dem i den sidste Time, at de aldrig havde troet, at de vilde blive straffet saa haardt, og at Dødsstraffen vilde blive fuldbyrdet. Da der ikke er nogen Grund til at betvivle Rigtigheden af, hvad disse to Mennesker udtalte i deres sidste Stund, maa det antages, at skønt de havde gjort sig skyldig i de alvorligste Forbrydelser, som kan begaas mod en krigsførende Magt, har de indtil det sidste Øjeblik troet, at de tyske Krigsretter vilde behandle dem mildt. Det kan meget vel forholde sig saaledes, at de allerede i deres første Beslutninger om at deltage i Sabotagehandlinger og Overfald overfor Værnemagtsejendom og Medlemmer af Værnemagten er faldet som Offer for en skæbnesvanger Vildfarelse: For den Vildfarelse at de tyske Besættelsesmyndigheder vilde se med uendelig Mildhed og Overbærenhed, medens den ene Forbrydelse efter den anden begaas over for den tyske Værnemagts Interesser.

Som det allerede udtrykkeligt blev fremhævet i den officielle Meddelelse af 22. November, vil Sabotører og lignende Forbrydere fremtidig have at regne med de haardeste Straffe. Der kan nu ikke længer bestaa nogen Uklarhed om, at den, der skyder paa Medlemmer af den tyske Værnemagt, bliver dømt til Døden og henrettet.

Der er endvidere ingen Tvivl om, at den, der ved sin Deltagelse i Sabotagehandlinger hjælper Fjenden, efter de Krigslove, der gælder i hele Verden, har forbrudt sit Liv. Forbrydelser af den Art straffes ogsaa i Danmark efter tysk Krigsret, der principielt fastsætter Dødsstraf for hvert enkelt Tilfælde af Sabotage og hvert enkelt Anslag mod Værnemagten.

Ingen Sabotør vil fremtidig kunne haabe, at der vil blive vist ham Skaansel. Det er i denne Forbindelse betydningsløst, om der i det enkelte Tilfælde er anrettet større eller mindre Skade.

Det maa forekomme et hvert tænkende Menneske ganske ubegribeligt, at der endnu i det 5. Krigsaar skulde findes Mennesker, der nærer den Opfattelse, at den tyske Værnemagt ikke paa alle Omraader skulde ville slaa haardt, naar den paa den ene eller anden Maade angribes."

DE FEM HENRETTELSER 2. DECEMBER 1943

Saalænge der var Tale om at stille „Forbryderne" for en Krigsret, ser det ud til, at man har gennemført den Praxis at lade de Dødsdømte gejstligt betjene, hvis disse selv ønskede det.

De fem Henrettelser af 2. December 1943 fandt Sted i Aarhus eller rettere i Omegnen af Aarhus. Paa Biskop *Hoffmeyers* Foranledning blev der givet Tilladelse til, at en dansk Præst kunde tale med de Dødsdømte, hvilket ogsaa skete. Men det var en tysk Præst, Pastor *Plate*, som var hos de Dødsdømte i deres sidste Time og under selve Henrettelsen. Fra tysk Side anmodede man gennem Røde Kors Biskoppen om at foranledige, at en dansk Præst indfandt sig til et Møde med Pastor Plate, hvor denne vilde meddele, hvad der kunde være af Interesse for de Henrettedes Familie; den danske Præst skulde saa bringe disse Oplysninger videre til de Henrettedes Paarørende.

Mødet fandt Sted Søndag den 5. December 1943 paa et Værelse paa Hotel Royal i Aarhus. Tilstede var, foruden den tyske Præst, Direktør *Bernhard Kjær* som Repræsentant for Røde Kors, Sognepræst *Baun*, Randers (fire af de Henrettede var fra Randers), og undertegnede.

Pastor Plate gav en detaljeret Redegørelse for de Samtaler, han havde ført med de fem Dødsdømte og for den Maade, paa hvilken han havde øvet Sjælesorg overfor dem baade i Arresten og paa selve Stedet, hvor Henrettelsen fandt Sted.

Af Præstens Meddelelser skal her anføres følgende: Præsten viser sit Røde Kors og sit Præstekors og siger til de Dødsdømte: Det er min Pligt at hjælpe Dem uden Hensyn til, hvad der ellers skiller os. Præsten giver et dansk Nyt Testamente til hver af de fem. To af dem beder om at maatte komme til Alters, og der holdes da Altergang for dem, som ønsker det. En Celle bliver smykket med Grønt, et interemistisk Alter indrettes. Præsten beder hver især læse et Stykke af det Ny Testamente. En af dem læser om den fortabte Søn. I Tilslutning hertil siger Præsten: Baade De og jeg er fortabte Sønner, men Kristus er hos os begge.

Præsten holder nu en Skriftetale. Til Indledning siger han, at i ethvert Folk er der Mænd, der er store baade som Mennesker og som Kristne: Som Eksempel nævner han Grundtvig. Udfra Johs. Aab. Kap. 21 Vers 4 holder han den egentlige Skriftetale. Heri nævner han, at man taler om den ukendte Soldat; men der er en, for hvem der ikke gives nogen ukendt Soldat. Han har givet os sit Pant, Brød og Vin, og han kender hvert eneste Menneske i det skjulte.

Efter Nadveren bad de allesammen højt Fadervor, og derefter gav de hinanden Haanden som Tegn paa, at de tilhørte een Herre.

Alle fem beder om, at det maa blive sagt til deres Familie, at de gik roligt i Døden.

De fem bliver nu — sammen med Præsten — kørt ud i Omegnen af Aarhus til det Sted, hvor Henrettelsen skal ske.

Paa vort Spørgsmaal om, *hvor* dette Sted var, svarer Præsten, at det ved han ikke, „aber es war eine ziemlich gute Fahrt."

Paa Vejen derud blev der budt dem Cigaretter, og de røg alle.

Præsten gør gentagne Gange opmærksom paa, at de alle var rolige og fattede. Før Døden trykkede han hver enkelt i Haanden og talte et Bibelord til hver især.

Præsten fortalte — med et Smil —, at de umiddelbart før Henrettelsen takkede ham for god Behandling.

Vi spurgte om forskellige Detaljer, som vi ansaa det for sandsynligt, at Familien vilde spørge om, f. Ex., om de blev skudt forfra eller bagfra, og om de havde Bind for Øjnene. Præsten svarede hertil, at han ikke vidste, om han maatte give disse Oplysninger. Men — tilføjede han — de døde aldeles omgaaende, det er dog det, det kommer an paa.

Efter Henrettelsen blev de alle lægeundersøgt, og derpaa blev de lagt i hver sin Kiste, „en pæn og god Kiste". Præsten træder hen til Kisterne og beder Fadervor. Derefter blev Kisterne ført bort.

Paa vort Spørgsmaal om, hvor de blev ført hen, svarede Præsten, at det vidste han ikke, og om han havde vidst det, var han ikke sikker paa, han maatte sige det. Han lovede at forespørge hos sine Overordnede angaaende denne Sag, saa vilde der tilgaa Røde Kors Besked.

Præsten sluttede sin Beretning med at sige: De kunde ikke ønske sig en skønnere Død. Efter mit Skøn døde de alle som Kristne.

— — —

Saa vidt jeg har kunnet erfare, er det endnu ikke blevet oplyst, *hvor* de omtalte fem Henrettelser har fundet Sted. Derimod ved man nu, at *Begravelserne* foregik ovre paa Vestkysten i Nærheden af Blaavand.

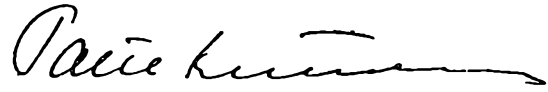

Axel Voigt, f. 25. Maj 1908, Student 1926 fra Lyngby Statsskole, cand. mag. 1932. Undervisningsassistent ved Aarhus Universitet siden 1933. Arresteret af Gestapo 14. December 1943, vendt hjem fra tysk Koncentrationslejr over Sverige 16. Maj 1945.

FANGE I AARHUS ARREST

Om Aftenen den 14. December 1943 blev jeg fulgt til Aarhus Arrest af to Gestapomænd og med et haanligt „Schlafen Sie wohl" lukket ind i en af Cellerne paa 1. Sal.

Det var en ejendommelig Fornemmelse at høre Døren blive lukket i Laas og vide, at inden for det første Aar var Chancen for at slippe ud meget lille. Gestapo havde for faa Timer siden i min Kælder fundet et Sprængstoflager, som ikke var til at bortforklare, især da der under Kældergulvet var bygget et specielt, godt skjult Rum til Lageret. Undgik jeg at blive henrettet, var jeg i det mindste sikker paa at blive sendt til Tyskland og først blive løsladt ved Krigens Afslutning, som jeg ikke regnede med vilde komme før Efteraaret 1944.

Da jeg ikke havde faaet noget at spise siden Frokost, var jeg hundesulten, og det var pudsigt nok det, der optog mig mest. Normalt giver en blakket Samvittighed over for Loven mig et underligt Sug i Maven, naar jeg bliver antastet af en Betjent, men da Gestapofolkene omringede mig ved Hjemkomsten fra mit Arbejde, tog jeg det forbløffende roligt og konstaterede blot, at nu var det sket, som jeg var klar over kunde ske, naar man arbejdede illegalt. Paa samme Maade var jeg i Fængslet fuldstændig fattet, og da jeg havde stillet den værste Sult paa et halvt Krus Mælkesøbe — Makaroninudler kogt i fortyndet skummet Mælk — gik jeg i Seng og overlagde ganske nøgtern, hvad jeg næste Dag skulde sige til Gestapo, hvorefter jeg sov aldeles udmærket.

Næste Morgen Kl. 7 blev jeg kørt op paa Kollegium 4 og var i Forhør i over 7 Timer. Disse Forhør var en mærkelig Oplevelse. Det hele forekom én uvirkeligt, og jeg havde for det meste Fornemmelsen af at staa ved Siden af mig selv og betragte Sceneriet: Kollegieværelse med et

stort Bord i Midten, paa en Stol i Krogen én mig uvedkommende Person, der ustandselig blev bombarderet med ret ligegyldige Spørgsmaal af to Gestapomænd, der sad ved Bordet sammen med en Skrivemaskinedame, som nedskrev Rapporten. Hvad der foregik kom egentlig ikke mig ved, og kun i enkelte Øjeblikke stod det mig klart, at mit Liv maaske afhang af, hvad der blev sagt. Til at begynde med forlangte jeg Tolk, men opdagede snart, at det ikke var nogen Fordel, da Forhøret derved blev til et rigtigt Forhør, medens man uden Tolk kunde dreje det over til en almindelig Samtale, der det meste af Tiden drejede sig om Forholdene herhjemme og vor Indstilling overfor de krigsførende Magter. Desuden kunde man ofte bortforklare tidligere Udtalelser ved at henvise til, at man ikke rigtig beherskede Sproget, og at de maatte have misforstaaet én.

Forhøret begyndte ret dramatisk med, at den øverste af Gestapomændene — *Werner* — foreholdt mig, at de vilde bruge alle Midler for at faa Sandheden frem, og at jeg maatte tænke paa Kone og Børn. Kort efter paastod han, at de havde taget en Faldskærmsmand, som jeg havde været sammen med Dagen før, hvortil jeg svarede, at det var Løgn. Den Tanke, at han skulde lyve, gjorde Werner aldeles rasende, men jeg mente ikke, at det var saa utænkeligt, da han lige havde sagt, at de vilde bruge alle Midler. Det krænkede imidlertid hans Ære, hvilket undrede mig, da han øjensynlig ikke havde noget imod Repressalier mod Kvinder og Børn. Efter den Tid blev min Kone ikke nævnt mere, og Truslerne blev holdt i almindelige Vendinger som: „Det bliver værst for Dem selv" eller „De vil komme til at fortryde, at de ikke har fortalt Sandheden" for ved Hjælp af et psykisk Tryk at faa ud af én, hvad man vidste. Derimod var jeg ikke udsat for legemlig Tortur, da Werner paa det Tidspunkt havde den Indstilling, at det ikke var paakrævet over for Intellektuelle.

Oven paa det første Forhør var det helt velgørende at komme tilbage til Cellen, men senere tog jeg Turen til Kollegierne som en kærkommen Afbrydelse af Dagens Ensformighed, lidt Spænding i Fængselslivets alt for graa Hverdag.

Cellen, jeg boede i, var et Rum paa ca. 2×4 Meter, udstyret med en Træseng, der om Dagen blev slaaet op langs Væggen, et fast Bord med en fast Bænk foran samt en Væghylde. Indenfor Døren var der i det ene Hjørne en lille Haandvask og i det andet en Aftrækskanal, der forneden var aaben for at give Plads til en Blikpotte. Væggene var forholdsvis nymalede og følgelig lidet opmuntrende, hvorimod Træværket overalt bar Spor efter tidligere Fanger og indeholdt foruden utallige Navnetræk og Datotavler mange pudsige Sætninger og Tegninger. Saaledes var der f. Eks. oven over den Knap, ved Hjælp af hvilken man kunde tilkalde Vagten, indridset: „Klokke til Portieren", og et andet Sted stod: „Husk at lukke Døren!"

Vinduet sad meget højt — ca. 2 Meter over Gulvet — og den nederste Halvdel var mat, men ikke desto mindre var det strengt forbudt at kikke ud af Vinduet! Cellen vendte mod Nordvest, saa Solen saa jeg aldrig noget til, men alligevel var der udmærket lyst, skønt det var midt om Vinteren. Under Vinduet var der anbragt en Seddel, hvorpaa der stod: „I Tilfælde af Luftalarm skal Fangen stille sig hen under Vinduet", hvorefter en vittig Sjæl havde tilføjet: „og tage Hatten paa", hvilket i lange Tider morede mig, hver Gang jeg kom til at se derhen; man bliver jo nøjsom under saadanne Forhold.

Ja, nøjsom blev man, og det var kun godt det samme, thi var man ikke i Stand til at skrue sine Fordringer ned i alle Retninger, blev Fængselsopholdet hurtigt uudholdeligt. Man maatte lære at være tilfreds med Omgivelserne, da en stadig Irritation over det ene og det andet sled paa Nerverne, og de var haardt nok belastede i Forvejen. Selvfølgelig var det irriterende, at Sengen var haard og Tæpperne usandsynligt snavsede, at Vandhanen kun gav Vand draabevis, at Vagten ustandselig lurede ved Kikhullet for at se, hvad man foretog sig, at Kaffen var lunken og Middagsmaden altid kold o.s.v., o.s.v., men man maatte tage det med godt Humør og indstille sig paa, at saadan var det, og at det saamænd kunde være meget værre. Man behøvede nemlig ikke at sulte, da man Morgen og Aften kunde faa tørt Brød ad libitum, og Temperaturen i Cellen blev i Reglen reguleret saa godt, at man hverken frøs eller havde det for varmt.

Om Morgenen blev man vækket ved et bøst: „Aufstehen!", og sindigt steg man ud af Sengen og smækkede den op langs Væggen. Kort efter kom Kalfaktoren — en tysk Medfange, der gik Vagten til Haande — med Spand, Kost og Trappestige, hvorefter man rullede Mørkelægningsgardinet op, aabnede Vinduet, fejede og vaskede i Cellen og afleverede Grejerne til næste Mand. Naar det var overstaaet, gjorde man sig i Stand og klædte sig paa, og jeg travle Mand, der til Hverdag brugte højst fem Minutter til at komme i Tøjet, kunde let her faa en halv Time til at gaa dermed. Desværre kunde man ikke faa Lov til at barbere sig i samme Tempo, da det var forbudt at have Barbersager i Cellen. Blev Skægget for langt, fik man udleveret Grejerne, og medens Vagten passede paa, at man ikke foretog Selvmordsforsøg, maatte man skynde sig at rage Stubbene af.

Kosten i Fængslet var meget sløj. Om Morgenen fik vi tørt Rugbrød og „Kaffe", fremstillet ved at røre en passende Mængde Kaffesurrogat op i Vand fra Varmtvandsanlægget. Middagsmaden var enten Suppe med lidt Grøntsager paa eller en Slags krydret forloren Hare med Surkaal og Kartofler til, og Kartoflerne maatte vi i Reglen selv skrælle med den Ske, der var vort eneste Spiseredskab. Een Gang om Ugen fik vi Fisk, og kun

en sjælden Gang stod den paa gule Ærter, den eneste Ret, der baade var mættende og velsmagende. Om Aftenen kom „Kaffen" og Rugbrødet igen, dog denne Gang med skrabet Smør paa tre Skiver og med lidt Ost eller Pølse eller Mælkesøbe til. „Eftermiddagskaffen" og „Aftentheen" maatte man tænke sig til eller erstatte med tørt Rugbrød, som man altid tog rigeligt af, da det ogsaa kunde bruges til Modellervoks. F. Eks. fremstillede jeg deraf et helt Skakspil og fordrev Tiden ved at spille med mig selv.

Mellem 9 og 12 var vi paa Gaardtur. I Gaarden er indrettet ti Løbegaarde: 15—20 Meter lange Baase, der er afspærret fra hinanden med ca. 3 m høje Cementmure og overdækket med Traadnet, og da Fangerne ikke maatte komme i Berøring med hinanden, havde man — saa længe man var i Enecelle — en hel Løbegaard for sig selv. For at holde Konditionen vedlige benede jeg hver Dag i de første fem—ti Minutter rundt i Gaarden med den Bagtanke, at blev der nogensinde Lejlighed til Flugt, var det et uvurderligt Aktiv at kunne løbe. Jeg maatte imidlertid paabegynde Træningen i Cellen, da jeg ikke fik Tilladelse til at komme paa Gaardtur før midt i Januar, og naar jeg gik langs Cellens ene Diagonal, paa tværs af Cellen, langs den anden Diagonal og atter paa tværs, fik jeg en Rundtur paa fjorten Skridt (fem plus to plus fem plus to), der udmærket kunde bruges baade i Gaa- og Løbetempo. Det var ikke faa Kilometer jeg daglig tilbagelagde paa den Maade: Om Morgenen gik jeg fra Risskov til Universitetet og senere en Tur ned i Byen og tilbage til Risskov, om Formiddagen løb jeg, mens de andre var i Gaarden, og ind imellem blev der endda Tid til mange andre Ture. Blev jeg træt, satte jeg mig ned paa Bænken, lagde Hovedet i Hænderne og sov eller halvsov, og med denne Skiften mellem Vandren og Hvile gik det meste af de fjorten Timer lig otte Hundrede og fyrre Minutter lig et Hundrede og otte og treds Fem-Minutter, som Dagen bestod af. Kombineret med lidt Gymnastik Morgen og Aften var det en glimrende Motion for Legemet, men Hjernen maatte ogsaa beskæftiges, og det var betydeligt vanskeligere. Tankerne om Kone og Børn, Fængsel og Gestapo trængte ustandseligt frem, og for at holde dem paa Afstand, gav jeg mig til at gennemgaa hele mit tidligere Liv.

Jeg har en udpræget visuel Hukommelse, hvilket var til stor Hjælp, idet jeg for mit indre Blik tydeligt kunde fremtrylle alt, hvad jeg har oplevet. Cellen forsvandt, og i Stedet vandrede jeg i min Fødeby, besøgte Barndomshjemmet, gik atter i Skole og snakkede med gamle Kammerater og Lærere, spadserede omkring i Byen og genkaldte mig, hvem der boede hvor, og hvad jeg dér havde været med til. Og Turen gik videre rundt i Landet og Udlandet til Fods, paa Cykle eller Motorcykle, Vesterhavets Strand og Klitter, Nordsjællands lyse Skove, Sveriges rivende Elve og Tysklands uendelige Autostradaer gled forbi mine Øjne, og i Timevis

kørte jeg gennem Gaderne i Aarhus, København, Stockholm, Berlin og London. Mange Oplevelser blev genopfrisket sammen med de Steder, de var knyttet til, og var Konturerne tit lidt udviskede, tog det blot saa meget desto længere Tid at fremkalde de skiftende Billeder, hvilket kun var en Fordel. Som Stikord til Begivenhederne forsøgte jeg ogsaa at bruge Datoen, men da der ikke er forbundet noget Synsindtryk dermed, var Resultatet ret pauvert, skønt Aarets 365 Dage blev gennemgaaet mange Gange.

Tankerne gik altid tilbage til Fortiden, dvælede saa lidt som muligt ved Nutiden og undgik næsten fuldstændig Fremtiden, maaske under Indtryk af, at dersom jeg nøje planlagde Tiden efter Krigen, vilde jeg miste endnu mere ved at blive skudt.

Jeg tænkte meget paa Døden, men var egentlig ikke bange for at dø, blot fyldte det mig med Irritation, at jeg ikke skulle faa Lov til at komme tilbage til Kone og Børn. Dødsstraf er, naar den er fuldbyrdet, i Virkeligheden ikke nogen Straf for den, det gaar ud over, hvorimod man rammer de paarørende urimeligt haardt, især Børnene, der maa klare Udviklingsaarenes Vanskeligheder uden en Far til at vejlede sig.

Samtidig blev jeg klar over, at den Svindel, som Læger tit sætter i Scene for at hindre, at Kræftpatienter og lignende faar at vide, at de er dødsdømt, i langt de fleste Tilfælde er fuldt berettiget. Jeg troede tidligere, at jeg under alle Omstændigheder gerne vilde vide Sandheden om min Helbredstilstand, men opdagede, at fik man først Vished for, at man skulde dø snart, blev den Tid, man havde tilbage, ganske meningsløs. Vi lever i Nuet, men det svinder saa hurtigt bort, at Meningen med Livet ligger i Fremtiden, og naar der pludseligt ikke er nogen Fremtid, bliver Tilværelsen uhyggelig tom.

Man havde Tid og Ro til at gennemtænke mange Problemer, som forfladiges i Dagliglivets Travlhed, men ofte blev det til rene Fantasier, som f. Eks. hvad man vilde foretage sig, hvis man kom hjem som Kapitalist — et Thema, der dejligt kunde varieres, alt efter om det var Hundrede Tusinde, en Million eller ti Millioner, man havde erhvervet. Uvirkelige var i Reglen ogsaa de Tanker, jeg gjorde mig om Flugt, men alligevel var jeg Juleaften lige ved at tage Chancen. Der var almindelig Uorden i Fængslet den Dag, og da det under Forvirringen skete, at min Celledør ikke blev laaset, stod jeg i flere Minutter og overvejede, hvorvidt det var gørligt at tage sit Tøj paa, gaa ned ad Trappen og forlange at blive lukket ud. Ganske vist var jeg, klædt i min lyse Frakke, et Par Gange blevet antaget for at være Gestapomand, men paa den anden Side havde jeg Indtryk af, at man skulde legitimere sig i Vagtstuen for at faa Gitterdøren lukket op, hvorfor jeg opgav det som haabløst, hvad det ogsaa senere viste sig at have været.

En anden Chance var at foregive saa svær Sygdom, at man kom paa Sygehuset og dér haabe paa en mindre effektiv Bevogtning. Til det Formaal opbevarede jeg fem Broadway-Cigaretter, som jeg havde faaet smuglet ind i en Tøjpakke, og prøvede kun een af dem. Den blev opblødt et Par Timer i Vand, og efter at Vandet var blevet filtreret gennem et Lommetørklæde, drak jeg det med Fingrene for Næsen. Det gav en dejlig Nikotinforgiftning med Svimmelhed og Opkastningsfornemmelser, og jeg blev derigennem klar over, at anvendte jeg Resten af Cigaretterne paa den Maade, vilde jeg blive saa rummel syg, at jeg sikkert vilde komme paa Hospitalet, især hvis jeg rev eller stak mig i Halsen, saa at Opkastningerne blev blodige.

Jeg opgav imidlertid ogsaa denne Mulighed, da Dr. *Agerholm-Christensen* faa Uger tidligere havde benyttet en lignende Metode og var sluppet væk fra det tyske Lazaret, hvilket sikkert havde bevirket, at Tyskerne havde truffet saadanne Forholdsregler, at det ikke kunde gentages. Rigtigheden heraf blev senere bevist, idet Dr. *Svend Baastrup Thomsen* skar Pulsaaren over paa sig selv for at faa en Flugtchance fra Hospitalet, men blev bevogtet saa omhyggeligt, at det var umuligt at flygte.

For at komme paa Lazarettet skulde man være dødssyg, alle lettere Sygdomme blev behandlet i Fængslet eller rettere ikke behandlet. Ganske vist var der en ung Læge, der kunde tilkaldes, men udover at give Tilladelse til, at Fangen maatte ligge i Sengen om Dagen, gjorde han ikke nævneværdigt for de Syge. Jeg selv talte kun med ham om en daarlig Kindtand, som skulde have været repareret Dagen efter, at jeg blev taget, men selv om han indrømmede, at den vilde gaa til i Løbet af nogle Maaneder, var det udelukket at faa den gjort i Stand. Iøvrigt erklærede han, at jeg hellere maatte faa den trukket ud, da jeg udmærket kunde undvære den Tand!

I den første Tid levede jeg udelukkende i Tankernes uvirkelige Verden. Det eneste læselige, der fandtes i Cellen, var Fængselsreglementet — skrevet paa meget daarligt Dansk — og det blev selvfølgelig tygget baade bagfra og forfra, men indeholdt kun en Række uinteressante Forbud, som alle blev overtraadt. Læsestof fandtes der imidlertid nok af i Fængslet, og det varede ikke længe, inden jeg havde faaet fat i et Par gamle Aviser og Ugeblade. Nogle tog jeg i Skarnkassen, der om Morgenen gik fra Celle til Celle, og andre fik jeg fra en af mine Sidekammerater, der havde Læsetilladelse. Morgen og Aften fik Fangerne paa Tur Lov til at gaa paa Toilettet, og naar han gik først, anbragte han Bladene bag ved Døren derude, hvor jeg senere hentede dem. Aldrig er *Hjemmet* og *Familie-Journalen* blevet læst saa grundigt, selv Annoncer, Kogeopskrifter og Brevkasser blev gennemstuderet, og Vers og lign. blev lært udenad. Artiklerne og Historierne læste jeg 4—5—6 Gange, og mange af dem staar endnu saa klart for mig, at jeg vil være i Stand til at genfortælle dem,

skønt det snart er to Aar siden. Mærkeligt nok interesserede Vagten sig ikke for, at der laa en Dynge Blade paa mit Bord, selv om han udmærket vidste, at jeg ikke havde nogen Form for Begunstigelser, og der var aldrig nogen, der spurgte, hvor jeg havde faaet disse Blade fra.

Selv Gestapo, der af og til kom paa Besøg, gjorde ingen Bemærkninger derom, men de havde i Reglen travlt og var optaget af andre Ting. En Nat blev jeg vækket af dem omkring Midnat og fik stillet en Række Spørgesmaal, en anden Gang fik jeg forevist en Serie Billeder af Mennesker, som jeg selvfølgelig ikke kendte, og endelig kom de en Dag og spurgte mig, hvor min Kone var. Jeg lo af dem og mente, at det burde de vide bedre end jeg, men jeg kunde sagtens være oven paa, da jeg var sikker paa, at hun var gaaet under Jorden, idet Konvolutterne om hendes Breve bar tydeligt Spor af at have ligget inden i en anden Konvolut. Da senere min Svigermor kom paa et 5-Minutters Besøg — det eneste Besøg jeg havde her i Aarhus — fik jeg det endelig bekræftet, idet min Svigermor erklærede, at hun ikke vidste, hvor min Kone var.

Kort før Jul blev jeg flyttet over paa den anden Side af Gangen. Her skinnede Solen ind i Cellen hele Formiddagen, og jeg kunde i klart Vejr nøje følge, hvorledes den Dag for Dag steg højere paa Himlen, og var lykkelig, da den naaede saa højt, at jeg ved at staa paa Tæer kunde mærke dens Straaler i Ansigtet. Men jeg mistede Kontakten med min Bladleverandør og fik nu kun sjældent fat i noget nyt.

Dog var de værste Trængsler forbi. Julen stod for Døren, og dermed skete der en usandsynlig Forandring til det bedre, takket være „Røde Kors". Ganske uventet blev jeg Juleaften kaldt ud af min Celle og fik Ordre til at gaa op paa anden Sal, hvor Direktør Bernhard Kjær fra Røde Kors overrakte mig en kæmpemæssig Pakke og bragte Hilsen fra Slægt og Venner. Det kom saadan bag paa mig, at jeg stod med Taarer i Øjnene og kunde ikke faa et Ord frem, og da jeg kom tilbage til Cellen, lagde jeg Hovedet i Hænderne og græd, for første og sidste Gang i Fangenskabet. Græd over Livet, som jeg maaske skulde miste, over Kone og Børn og Familie, der gik i Uvished om min Skæbne; græd over alt det, som Tyskernes Brutalitet havde gjort mig haard over for, men som Julens Godhed, Fornemmelsen af ikke helt at være forladt af Gud og Mennesker, nu havde udløst. En lang, befriende Graad, der gjorde det muligt for mig, at holde en rigtig Juleaften.

Pakken indeholdt alt, hvad en Fanges Hjerte kunde begære: Franskbrød, Smør, Sukker, Chokolade, Æbler, Kager, Bolsjer og andre Godter, samt et Julehefte, Tændstikker og en Mængde Tobak af forskellig Slags. De smaa Glæder, som denne Pakke skaffede mig den næste Maaned, tog hele Brodden af Fangenskabet, og da den slap op, var Tiden lige moden til, at jeg maatte flytte sammen med en anden.

Naar man hører om, hvorledes Forholdene var i Vestre Fængsel, hvor f. Eks. Juleaften gik nøjagtigt som enhver anden Aften, forstaar man at værdsætte det store Arbejde, der her i Aarhus blev gjort af „Røde Kors" for at hjælpe Fangerne. Daglig kom Direktør Kjær i Fængslet, talte med Fangerne og beroligede dem med, at alle praktiske og økonomiske Forhold blev ordnet betryggende for deres Paarørende og sørgede samtidig saa vidt muligt for, at vi fik de Ting ind i Fængslet, som vi havde Brug for. Nytaarsaften fik vi atter en lille Pakke med Karameller og Tobak, og selv da vi blev overført til Vestre Fængsel eller Horserød, glemte Aarhus „Røde Kors" os ikke, men Direktør Kjær besøgte os og ydede os baade Opmuntring og økonomisk Støtte. Vi Fanger var uhyre taknemmelige for det Arbejde, der blev gjort, og det stod den Gang klart for mig, at slap jeg levende fra dette, vilde jeg melde mig ind i „Røde Kors" og saa vidt, det var paakrævet, gøre et aktivt Arbejde for andre, der var i Nød.

Mellem Jul og Nytaar skete der det epokegørende, at jeg fik fat i en Bog. Min Bladleverandør sendte gennem en venligsindet Vagtpost „Solen er min Fjende" over til mig, 1071 tæt beskrevne Sider, hvilket vilde sige nok til ca. 50 Timers intensiv Læsning. I fem Dage bestilte jeg intet andet end at læse, og da jeg var færdig, begyndte jeg forfra, men jeg havde desværre læst saa langsomt og omhyggeligt, at hver Detalje stod tydeligt for mig, og det var derfor umuligt at holde Tankerne samlet ved Repetitionen, hvorfor jeg afleverede Bogen i Haab om at faa en anden. Han havde imidlertid kun den samme, hvad i sig selv var et Særsyn, da det var forbudt at have egne Bøger i Fængslet; men kort efter lykkedes det mig gennem den samme Vagtpost at erhverve en Bog fra Biblioteket, og dermed var min Lykke gjort. Hver Middag, naar Madskaalene blev indsamlet, byttede Vagten Bøger for de Fanger, der havde Læsetilladelse, og havde man en Bog, behøvede man blot at stikke den ud gennem Døren med et „Bitte tauschen" for kort efter at faa 3—4 andre at vælge imellem. Det var udmærket lødig Lekture pudsigt nok hovedsageligt af angelsaxisk Oprindelse, og Tiden kunde fra nu af daarligt slaa til, da man maatte være færdig med hver Bog paa et Døgn for at kunne faa en ny.

En anden værdifuld Nyerhvervelse var en Blyant, som jeg „organiserede" omkring Nytaar. At organisere betyder i Krigsterminilogien, at erhverve, stjæle, tiltuske sig o. l. med andre Ord at skaffe sig noget paa hæderlig eller uhæderlig Vis, for det meste det sidste. Naar man ankom til Fængslet, blev alt, hvad man havde i Lommerne, deriblandt Blyant og Fyldepen, taget fra én og deponeret paa Kontoret. Vagten maatte derfor udlevere Skrivematerialer, naar vi en Gang hver fjortende Dag havde Lov at skrive hjem, og ved en saadan Lejlighed glemte han at forlange Blyanten igen, da jeg afleverede Brevet. Jeg kunde nu skrive og tegne, og det forkortede mange Stunder for mig, især da jeg fandt paa at nedskrive en

af mine Kompositioner. Det var et lille Tema med Variatïoner, som jeg havde lavet til Børnene, og da det kun fandtes i mit Hoved, skrev jeg ned — paa Indersiden af Juleheftet — i Haab om senere at faa Lejlighed til at sende det ud til Familien, der sikkert vilde være glad derfor, hvis jeg ikke kom hjem igen. Musik har altid været min væsentligste Fritidsbeskæftigelse, og jeg savnede det frygteligt i Fængslet, men det var en Slags Surrogat at skrive Noder og dermed for en Tid fuldstændig koncentrere sig om Musik.

Det lykkedes mig ikke at faa Heftet ud af Fængslet, idet det viste sig, at man kun kunde modtage Pakker med Tøj, Toiletsager o. l., men ikke sende noget hjem. Snavstøjet blev vasket i Fængslet, en udmærket Ordning, der desuden havde den Fordel, at man kom lidt nøjere i Kontakt med Kalfaktorerne, der en Gang hver Uge hentede og bragte Tøjet. Disse Kalfaktorer var tyske Soldater, der havde forbrudt sig paa den ene eller anden Maade og i Reglen var meget lidt nazificerede, og de hjalp os, saa godt de kunde, især hvis man havde lidt Tobak at bestikke dem med. De andre Fanger havde man derimod meget lidt Forbindelse med. Bankning, der var saa almindeligt i Vestre Fængsel, hørte man næsten aldrig her, udover det obligatoriske V-Tegn, der lød over hele Fængslet om Aftenen, og naar der var Luftalarm, og kun ved Morgenrengøringen og paa Gaardturen var der Mulighed for at komme til at veksle et Par Bemærkninger med Kammeraterne.

Den 1. Februar blev jeg flyttet op paa 3. Sal til en ung Randersmand *Ole Hovedskov*. I 7 Uger havde jeg næsten udelukkende talt tysk, og det var velgørende rigtig at faa Lov at snakke løs paa sit Modersmaal, men Taleorganerne var saa utrænede, at man meget hurtigt blev hæs og træt af at tale. Hovedskov havde været med til Sprængningen af Langaa-Broerne, og da han altsaa ligesom jeg havde en Dødsdom hængende over Hovedet, var vi paa alle Maader i samme Baad. Ogsaa legalt havde vi fælles Interesser, idet han var Musikstuderende, og Tiden gik saa godt for os, at vi næsten ingenting fik læst.

Otte Dage senere blev vi flyttet ned paa 2. Sal og puttet ind til to andre Randersfolk, og selv om det var lidt trangt med fire Mand i en En-Mands Celle, havde vi det dog meget hyggeligt, bl. a. takket være en gammel Pibe, som i Smug gik paa Omgang imellem os. Mindre hyggeligt var der imidlertid i Cellen overfor, der blev benyttet til uregerlige Fanger. Nat og Dag var Fangen dér lænket til Bænken, og kun Morgen og Aften blev han løst en kort Tid for at kunne gøre Toilette. Dr. Baastrup Thomsen sad i denne Celle en Tid lang efter sit „Selvmordsforsøg", og mange andre gode danske Mænd er blevet behandlet paa denne middelalderlige Maade.

Paa 2-Maanedersdagen for min Arrestation var der vældigt Røre i

Fængslet, idet det gennem Kalfaktorerne rygtedes, at der næste Morgen tidligt skulde afgaa en stor Transport til en „Konzentrationslager bei Kopenhagen". Hvor tit havde vi ikke om Natten hørt Nøglerne rasle og Navneopraabet runge gennem Hallen og med Gru tænkt paa de Stakler, der blev sendt til Tyskland; men nu skulde det altsaa være slut, og Turen i Stedet gaa til en Lejr her i Landet. Det lød for godt til at være sandt, men samme Aften fik jeg Besked om at pakke mine Sager og være parat til Afgang Kl. 4, og i den mørke Vintermorgen forlod jeg — forhaabentligt for stedse — Aarhus Arrest.

Axel Vaigt.

Aage Haxell, f. 19. April 1899, ansat i Politiet 1. Januar 1927 i Odense, i Kriminalpolitiet 15. April 1932 i København, forflyttet til Aarhus 15. Oktober 1933, Overbetjent i Kriminalpolitiet 1. Maj 1941, Lærer paa Statens Politiskole 1. August 1944 Arresteret her af Gestapo 19. September 1944: Neuen Gamme-Buchenwalde, hjem med Sygetransport over Frøslev Julen 1944. Efter Kapitulationen paany i Aarhus.
Forfatter til Bogen „Menneske blandt Mennesker" (Gyldendal 1943).
De faktiske Oplysninger i nedenstaaende Artikel skyldes Samarbejde med Politikommisær N. K. Simonsen.

19. SEPTEMBER

Den 19. September var en ganske almindelig Dag — en Dag som alle andre — og dog. — Solen skinnede fra en skyfri Himmel — høj, klar Luft, men maaske ikke helt saa let og frisk, som Septemberluft bør være, maaske en Anelse for varm, en Anelse af Tyngde, og paa det lille Hjørne af Aarhus' Himmel, som Politiet kalder sin, var den maaske endog let grumlet, — et tyndt Slør, der vel kunde vejres bort, men som ogsaa kunde trække sammen til en Sky, kunde blive til et Uvejr.

SS Obergruppenführer und General der Polizei *Pancke* var utilfreds med det danske Politi. Det havde han været længe, men nu havde han formanet og truet. — Aah — hvad, det drev vel over.

Om Aftenen før var der sket et Drab paa Gaden. — Saadant skete paa den Tid, — og Politiet havde sendt sin „Samarbejdsrepræsentant" til de tyske „Kolleger"; men Herr *Schwietzgebel* var saa underlig uinteresseret: — „Kom igen i Morgen, saa taler vi om det".

Og nu var han kørt igen. Han havde været borte i halvanden Time. — „Hvor bliver han af? — Han havde lovet at være tilbage Klokken ti, og nu er den straks elleve." —

Klokken var fem Minutter i elleve, og svært bevæbnede Afdelinger af den tyske Værnemagt marcherede gennem Byen. De marcherede flere Steder; men de marcherede i samme Takt og til samme Sang. Havde man hørt efter, vilde man have mærket, at Trittet vel var haardt, men dog usikkert skrattende, og man vilde have hørt, at Sangen var mindre Sang og mere Skraal, end den plejede. Men man hørte ikke efter, saa man opfattede ikke noget usædvanligt. Man saa ikke, at Disen paa Himlen var ved at trække sammen, var ved at blive en Sky. Man blev ikke Opladetheden va'r, man følte den kun underbevidst.

„Hvor bliver han af? — Nu er Klokken to Minutter i elleve." —

De saa ud ad Vinduet. De hørte, at Krigsfolkets Sang blev til et Vræl, og han kom ikke tilbage. — De sidste Takter havde dirret af Nervøsitet. Det huskede man nu, da man saa deres Øjne. Vaaben skramlede Maskingeværer blev bragt i Stilling, og Afspærringer blev etableret. Og saa kom de. —

En Hær gik til Storm, men der var Frygt i Øjnene som hos en Rotte i en Krog.

Smudsgrønne, sammenkrøbne Gestalter fo'r op ad Trapper og ind paa Kontorer i Mejlgade, i Havnegade, paa Raadhuset og i Vester Allé.

„Die Hände hoch! — Hände hoch!" —

Det skete i samme Minut, og det skete i samme Minut i andre Byer. Landet over lød Vaabengnislet, og saa blev det overdøvet af Luftværnssirenerne. — Falsk Luftalarm! — Kun i Aarhus forblev de tavse. — En CB-Mand havde ødelagt Alarmbordet. — Han havde set Løgnen.

Det tredje Rige havde givet sine væbnede Styrker Ordre til at gaa til Attak. Politiet stod overfor en tungt bevæbnet Horde.

„Hände hoch!"

Hænderne blev løftet over Hovedet. — En og anden var bleg, andre smilte. Der blev vekslet Blikke, men ingen sagde noget, og ingen Haand rystede.

Maskingeværgrupperne svedte bag deres Vaaben.

Hvornaar sker det? — Hvornaar kommer Modstødet? — Hvorfra aabnes Ilden? —

Haanden dirrede paa Aftrækkeren, og Piben blev rettet mod et andet Vindue. — Var der ikke nogen, der rørte sig? — Nej, det var blot en af deres egne.

En Bydreng standsede brat op, snurrede rundt og kørte den anden Vej. Og Rygtet løb: —

„Tyskerne har taget Politiet!" — „De har besat Politistationen!" — „Kriminalpolitiets Kontorer er besat!" — „Raadhuset er besat!" —

Det gik som et Gys gennem Gaderne og trængte ind i Husene. —

„Det kan da ikke være sandt. — Prøv at ringe!" —

Men 3850 og 5116 svarede ikke. — Politiets Telefoner var tavse. — „Tyskerne har taget Politiet!" —

Paa Minutter var det ude. — Et Øjebliks Lammelse, et Chock, og saa Initiativ. — En Politibetjent kom cyklende.

„Af Cyklen med ham! — Ind i en Port!" —

Og saa kørte han om ad en Sidegade i civilt Tøj. Han saa ned ad sig. — Hvor havde han faaet Jakken fra? — Han vidste det ikke. — Af en Ven, han ikke kendte. — Væk! — Ud af Byen! — Under Jorden! — Det var let, for der var Venner overalt.

Manden bag Maskingeværet var blevet træt. Han dirrede ikke mere.

Der skete jo ingenting. — Kriminalrat *Werner* holdt Tale, og en dansk Forræder i SS-Uniform med Blikordener paa Brystet holdt Tale:

„Vi er jo Kammerater. Dette her skulde gerne forløbe uden Blodsudgydelse. De skal aflevere Deres Vaaben!" —

Uden Blodsudgydelse! — Modstand! — — Pistoler af Kaliber 7,65 er ulige Vaaben mod Haandgranater og Maskingeværer.

Vaabnene blev afleveret, og Nøgler til Skabe og Skuffer blev afleveret, og saa kørte Prærievognene frem. Die deutsche Wehrmacht havde vundet en blændende Sejr. Fangerne skulde føres bort.

De store Vogne buldrede gennem Gaderne, og langs Kantstenene stod Folk stille og saa efter dem — stille og tavse. — De svingede ind paa Vester Allés Kaserne, og fra den anden Side kom en Kolonne marcherende. — En lille Hob civile Mænd omgivet af et Gærde af Maskinpistoler. Der var ikke saa langt fra Vester Allé 7, at det kunde betale sig at læsse dem paa en Vogn.

Inde paa Fortovet stod en lille Tyveknægt. Han stirrede ind i Flokken. Han søgte et Par Øjne og fangede dem, og saa mumlede han:

„Jeg kører ud og giver Besked, og er der noget, jeg kan hjælpe med, skal jeg nok gøre det." —

Han fik et Nik til Svar, og Kolonnen svingede ind gennem Porten.

Men henne paa Raadhuspladsen gik en Murer. — En Haandværker, der passede sit Arbejde, — en, der var uinteresseret. — Han havde Kalkstøv i Ansigtet. I den ene Haand havde han Murskeen og i den anden en Spand med en tom Sæk. De tyske Vagtposter lagde ikke Mærke til ham. De forstod ikke, at en dansk Murer med Kalkstøv i Ansigtet midt paa en Strejkedag var noget at lægge Mærke til, for de var jo Tyskere. De saa blot, at han gik ind paa Raadhuset. Han havde vel et eller andet at gøre der, og de, der stod paa Trapperne, saa heller ikke noget usædvanligt. De var jo ikke sat til at passe paa Haandværkerne.

Da han gik ud igen, havde han et Kartotek i Spanden. Det var et, han ikke havde faaet med i Skyndingen, da han for et Par Timer siden smuttede ud gennem en Sidedør med Politiskilt og Pistol i Lommen. Men Tyskerne saa det ikke, for det laa under Sækken, og han havde lagt Murskeen ovenpaa.

Han gik hjem og klædte sig om, og saa rejste han til Sverige. Derovre skulde han bruge Kartoteket, for det var over dem, der gik Tyskernes Ærinde, over dem, vi ikke kunde stole paa.

De tomme Vogne kørte ud fra Kasernen. De hørte vel til et andet Sted, og oppe paa Loftet over Stalden gik hundrede og nogle og tredive Politimænd fra Aarhus og Hasle og Ning Herreder og saa paa hinanden.

„Hvad mon Meningen er?"

Optimisterne sagde: — Afvæbning! — Pessimisterne sagde: — Tysk

Koncentrationslejr! Men de troede det ikke, og de fleste tænkte paa Internering herhjemme. — Frøslev eller Bornholm. — Ja, Bornholm, for Resten! — Det havde der jo været talt saa meget om i den sidste Tid. Det blev nok saadan, og det var jo da til at komme igennem.

Et Par Stykker begyndte at interessere sig for Køjerne. Toetages Køjer med Madras og Tæpper. En begyndte at ryste et Tæppe, men blev stoppet af de andre: —

„Lad være med det Svineri! — Vi bliver kvalt af Støv."

Sandet rendte af Tæppet, naar han holdt det stille, og saa nøjedes han med det.

„Vi bruger dem, som de er. — Vi kan jo blive gjort rene, naar vi kommer hjem."

Naar vi kommer hjem! — Det havde haget sig fast i Bevidstheden bagved Tanken om Frøslev og Bornholm og alt det andet. — Naar vi kommer hjem! — Det vilde ikke give slip.

En ubetydelig lille Klat Fanger i en stor Krig syslede med Tanken om at komme hjem. — „De kan jo alligevel ikke undvære Politiet."

De saa ikke, at Sejrherrerne samlede Krigsbyttet sammen, at de trak bort med Heste, kørte Vogne bort, eller at den enkelte lille Vagtmand fyldte i Lommerne, hvad han kunde bruge.

Og de hørte ikke Forræderen, der skreg sig hæs i Radioen:

Opraab til den danske Befolkning.

Pressekontoret hos den højere SS- og Politifører i Danmark meddeler:

„Mord, Sabotage og Forbrydelser har i mere end et Aar været Kendetegnet for det offentlige Liv i Danmark. — Det er fastslaaet, at Sabotage og Mord blev understøttet aktivt af det danske Politi. — — —"

Ekstraudsendelse paa Ekstraudsendelse. — Stemmen var i Ekstase:

Forordning

fra den højere SS- og Politifører i Danmark vedrørende politimæssig Undtagelsestilstand.

„Det danske Politi og CB-Organisationerne med Undtagelse af CBU er opløst med øjeblikkelig Virkning. — — —"

Et Hold Fanger snakkede om Frøslev og Bornholm og tænkte: — Naar vi kommer hjem! — Der var nogen, der havde haft Omtanke til at stikke et Spil Kort i Lommen. —

„Det er dig til at spille ud."

Men ude i Byen sad Folk ved Højttalerne, og ud af Løgnen forstod de Sandheden. Der var Strejke. Den skulde have sluttet Klokken tolv, men det gjorde den ikke.

„Vi gaar ikke i Arbejde, før Politiet igen er frit!" —

Gaderne tømtes lidt efter lidt. Kun hist og her hastede en enkelt af Sted, eller en lille Klynge stod og diskuterede lavmælt. Der var blevet stille i Byen. Sømbeslaaede Støvler gjaldede haardere end sædvanligt. De troede, at de beherskede Lydbilledet; men de hørte ikke Undertonen. De hørte ikke, hvad Stilheden sagde.

Og Solen gik ned, og Koblets Raslen blev alene tilbage i Gaden. Aarhus havde lukket sig inde bag nedrullede Mørklægningsgardiner. Aarhus var krøbet i Skjul bag en laaset Dør og et nedrullet Gardin.

Aah, nej, nogen rørte sig — de underjordiske; men deres Lyd var selve Stilheden, og den forstod Tyskerne ikke. Og et Sted til var der Liv. Eet Kontor strejkede ikke. Det summede for aabent Tæppe, som et Kontor bør gøre — Dansk Røde Kors. —

Paa Loftet over Stalden var Fangerne gaaet til Køjs. De havde faaet tysk Fængselssuppe og tysk Rugbrød, som de havde skaaret Humpler af med smaa Lommeknive. De havde leet og spøgt, og nu laa de og tænkte. Et Par talte dæmpet sammen. En enkelt var faldet i Søvn og aandede tungt, men de fleste laa blot stille og sagde ingenting.

Hvad mon Meningen er? — Mon de løslader os? — Det norske Politi! — Nej, det kan ikke være Meningen! — Men vi skal vel nok interneres. —

Det blev igen Dag, og det blev Middag. — Tyskerne kom og hentede et Par Stykker og et Par til, og de kom ikke tilbage igen. — Hvor bliver de af? — Hvor gør de af dem? — Endnu to og flere til blev hentet.

Og saa sivede det ud. — De bliver kørt til Gestapo. — Geheimestaatspolizei foretog Undersøgelse.

Geheimestaatspolizei, som det meste af en Verdensdel rystede for — som havde bragt Tysklands Kriminalitet ned under Nulpunktet, skulde foretage politimæssig Undersøgelse, skulde afhøre. —

Ynkelighedernes Ynkelighed! —

Maskinpistoler, Tortur, Koncentrationslejre og Gaskamre var Gestapos Styrke, og saa et Maal plump, slimet Snuhed. —

Nogle faa naive Spørgsmaal, en blind Sigtelse og et barnligt Forsøg paa Bluff lagde deres Uvidenhed blot, og saa blev den afhørte indsat i Arresten i Vester Alle. Han maatte ikke mere komme tilbage til Kasernen. Han kunde jo fortælle de medsigtede, hvad han havde erfaret om „Sagen".

Nogle flere blev hentet og kom ikke tilbage. Det var Afdelingslederne og enkelte andre. Der skete i hvert Fald noget. Der var noget at tale om, at bygge Gisninger paa. Og Røde Kors trængte gennem Afsondretheden, kom med Pakker, Cigaretter og Hilsener og med Nyheder. Rygter svirrede, blev bygget om, gjort stærkere eller bagatelliseret efter Behov, og den næste Nats Søvn blev bedre.

Den tredie Dag var ved at være til Ende. Hullerne i Afspærringerne var fundet. En havde været i Forbindelse med Omverdenen her og en der. — En havde talt med sin Kone paa den Maade og en paa den. Timerne efter Middag gik hurtigt, og saa blev der pludselig særligt Røre. — De, Gestapo havde hentet, var kommet tilbage. — Nej, de var der ikke alle sammen, men nogle af dem.

„Vi har været i Arresten". — „De spørger efter Vaaben og om Sabotage". — „De ved ingenting".

Spørgsmaal og Svar faldt over hinanden.

„Gestapo siger, at vi bliver løsladt om en Timestid." —

„Om en Timestid! — Er det rigtigt?" —

„Ja, det siger de. — Der er nogle, der allerede er *løsladt*." —

„Om en Timestid! — Hvad er Klokken?" —

„Godt seksten, men det er Torsdag du. — Det har været en lang Dag, siden vi gik hjemmefra i Tirsdags Morges."

„Det er sagt i Radioen, at Københavnerne er sejlet til Tyskland!" —

Han var lavmælt og talte langsomt, men blev besynderlig godt hørt. — Det var en Høg, der fløj over en Flok Gæs. De blev pludselig tavse, lagde Hovedet paa Siden og saa op efter Faren med det ene Øje. —

„Ja, det er rigtig nok! Det har jeg ogsaa hørt."

Klokken blev sytten. Den blev atten, og den blev nitten. Høgen var forlængst væk. Tavsheden havde været kort; men den *havde* været der, og af og til skete det endnu, at et Hoved blev lagt paa Siden, og et Øje spejdede.

„Alle træder an i Gaarden!" — „Alt skal med! — Vi kommer ikke her tilbage mere." —

„Mon vi skal løslades?" —

„Jeg ved det ikke." —

Der blev ikke talt højt mere. Nu var det de andre, der havde Ordet.

Navne blev raabt op. Fangerne blev sorteret. — Gestapo havde forsøgt at sortere efter Skyld. Nu nøjedes de med at gøre det efter Alder. En lille Klynge til den ene Side og en større til den anden. I den lille var alle de gamle, alle dem paa over fem og halvtreds og saa nogle faa derforuden. Billedet var i sig selv tydeligt nok. Men Gestapo havde jo sagt...

„I skal løslades om en Timestid," havde de sagt. —

„March!"

Det var dem, der var flest, der skulde gaa. — Ind mellem to Rækker Karabiner og Maskinpistoler, og for den anden Ende af „Alleen" holdt Prærievognene igen. —

„Københavnerne er sejlet til Tyskland," var der sagt i Radioen. —

Da Klokken slog ni, holdt to skarpt bevogtede Jernbanevogne ved Ilgodsekspeditionen og ventede paa, at Toget skulde gaa.

109 aarhusianske Politimænd skulde paa Transport.

Men Toget gik ikke, for der var kommet til at mangle nogle Stumper Skinne hist og her ude paa Linien. Det var for faa af de rigtige Sabotører, Gestapo havde faaet fat i. De fleste var tilbage, og for hver, der var taget, opstod der fem andre; men det forstod de ikke. — Gestapo kunde nemlig ikke komponere.

Man sover ikke godt i en Jernbanevogn, naar sømbeslaaede Tyskerstøvler ustandselig tramper frem og tilbage paa begge Sider af den, og naar en lille Djævel bliver ved og bliver ved med at køre den samme Plade inde i Hovedet paa en:

„De andre er sejlet til Tyskland! — Koncentrationslejr! — De norske Politifolk døde som Fluer dernede, døde af Sult! — Det var jo derfor, vi samlede ind." Det samme og det samme — igen og igen. — Saa hjælper det tyndt, at en Optimist sidder og pjævrer op om noget, som hans Stemme siger, at han ikke selv tror paa.

Et Taarnur slog — en Gang — to Gange — tre Gange. Natten var ved at blive gennemsigtig. Den var i sin kolde, haardeste Ende. Uret hørtes tydeligere nu. Det slog fire, og der begyndte at blive Røre omkring Toget. Maskinen ramte Bufferne. En, hvis Tanker var løbet sammen og blevet til Drøm, fo'r op og skuttede sig. Han frøs, for han var uden Hat og Overtøj. —

Og saa kørte Toget — mod Syd. Det raslede over Sporskifter, gled under Ringgadebroen, forbi Fiskerhuset, og da det kørte op ad Bakken, var der nogle, der saa sig tilbage; men det var for mørkt. Aarhus var for langt bagude.

Skanderborg. — Horsens. — Den fungerende kom ud med Signallygte og rødtresset Kasket; men han gjorde ikke Honnør. Det er kun for et dansk Tog, den fungerende gør Honnør, og dette var en Tyskertransport.

I Vejle var det blevet Dag, og her standsede Toget. Krigsvigtige Træk skulde føres igennem, og saa maa Fangetransporter vente. — En Jernbanemand gjorde morgenrent paa Perronen. Han standsede sin Kost og stod og saa paa Toget et Øjeblik, og saa gik han.

„Der holder et Tog med danske Politibetjente ovre paa Perronen. Tyskerne fører dem sydpaa!"

Der var mange Morgenmænd i Vejle. Mænd i Arbejdstøj, Bydrenge og Mænd med Mr.-Eden-Hat, Mappe og Paraply, og der var unge Piger og gamle Koner. — Men foran Toget gik grønne Vagter med Karabiner og Maskinpistoler.

Afstand! — Afstand! —

„De kommer fra Aarhus."

„Hvor skal I hen?" — „Hvad er der sket deroppe?" — „Skal I til Tyskland?"

„Det ved vi ikke."

Bag Ryggen paa en Tysker fløj en Pakke Smørrebrød, et halvt Pund Smør og et kvart Rugbrød over et Stykke Ingenmandsland ind gennem et nedrullet Kupévindue, og Toget kørte igen.

En Flok Mennesker stod tilbage paa en Perron og saa efter det. De var saa underlig tavse og deres Vinken saa afdæmpet. En Herre nøjedes med at løfte sin Stok, og en gammel Kone standsede sit Lommetørklæde og trykkede det for Øjnene. —

Toget kørte mod Syd, men det standsede i Faarhus.

„Alles aussteigen!"

„Alles aussteigen!" — „Vi skal ikke til Tyskland, kun til Frøslev."

„Fünf und fünf!" — „March!"

Frøslev — et Paradis midt i en stor Krig. — Mange Bekendte — Venner og Kammerater — dansk Forplejning, rene Køjer og rene Tæpper og — *Sammenhold.*

Guldet blev pillet af Uniformerne, Knapperne blev skiftet ud med sorte, men Tøjet varmede lige godt for det, og saa kom Kollegerne fra Aalborg og Odense.

„Hvordan er det gaaet der? — Hvordan der?" — „Er *han* taget?" — „Slap *han* fri?" —

„Denne her skal vi sagtens klare. — Vi skal blot holde sammen."

„I Morgen maa vi skrive hjem."

Den 24. afleverede hver Mand sine tyve Linier à femten Stavelser:

„Jeg har det godt! — Send Tandbørste, Sæbe og Cigaretter." Alle det samme Behov, alle det samme Savn og alle den samme Trøst.

Og den 25. om Morgenen Klokken fire skingrede en Fløjte.

„Alle træder an ude paa Gangen i Løbet af et Kvarter!" — „Alle Tilhørigheder pakket sammen!" — „Klar til Afrejse!"

Frøslev — et Paradis midt i en Krig, hvis der ikke havde været noget, der hed Tysklandstransporter.

„Er jeg med denne Gang?" — „Er det mig i Morgen eller i Overmorgen?"

„Fünf und fünf!" — Afmarch til Fods. — Politisoldater foran, ved Siderne og bagved. — Maskinpistoler, Karabiner og halsende Hunde. — Mod Syd!

En Række rødhvide Pæle — men ingen nedfældet Bom, der spærrede Vejen. — Trittet blev fastere.

„Der er et yndigt Land." — En Stemme knækkede over her og en der, men det hørtes ikke blandt tre Hundrede. Sangen havde maaske en lidt for haard Klang. Det kom vel af den raa Morgengus fra Syd.

Mange Hundrede Aarhusianere maatte i Besættelsens sidste Aar i kortere eller længere Tid gaa under Jorden, og der var fuldstændig Fabriksvirksomhed med Fremstilling af falske Legitimationskort og Købekort. Nogle flygtede til Sverige, andre blev, skønt stærkt eftersøgte, i Byen eller rejste til en anden By. De, der blev, anlagde meget ofte Forklædning for ikke at blive genkendt. Billederne viser et morsomt Eksempel: Ingeniør Johs. Torvins fire falske Legitimationskort og forskellige Forklædninger, da han efter Schalburgtagen mod sin Villa i Aabyhøj levede videre i Aarhus. Indsat i Midten et Billede af Torvin, som han i Virkeligheden ser ud.

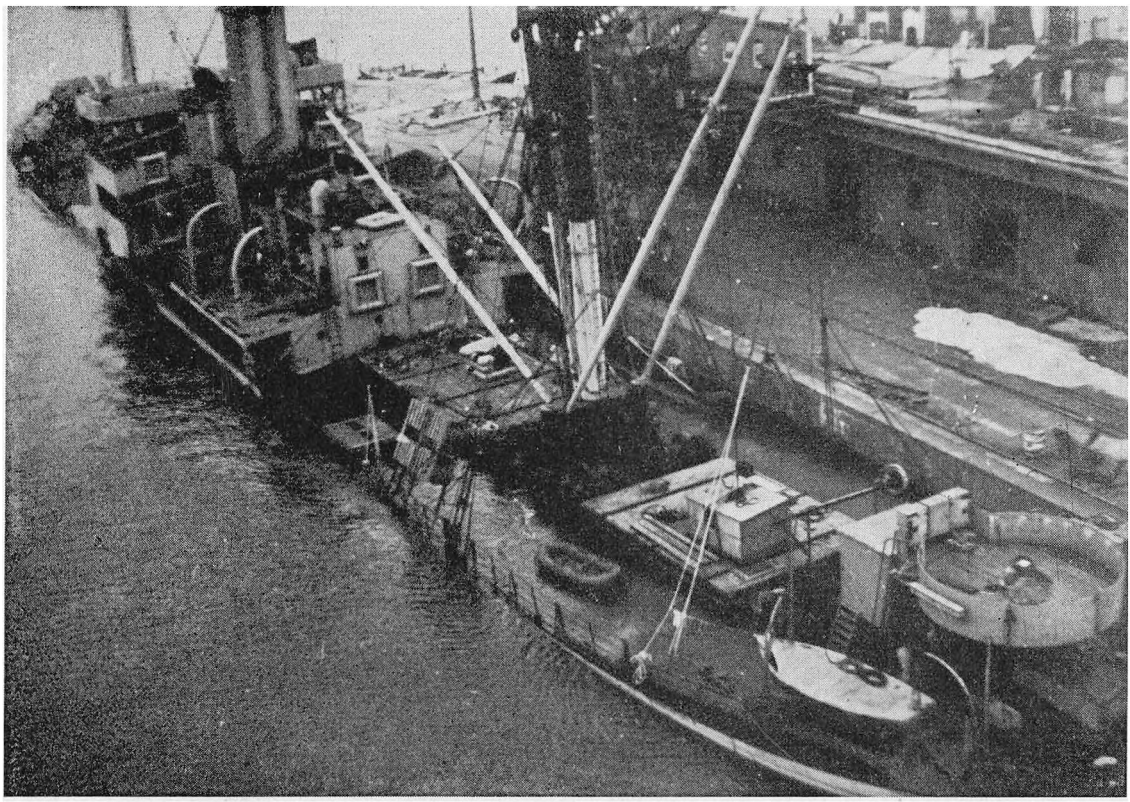

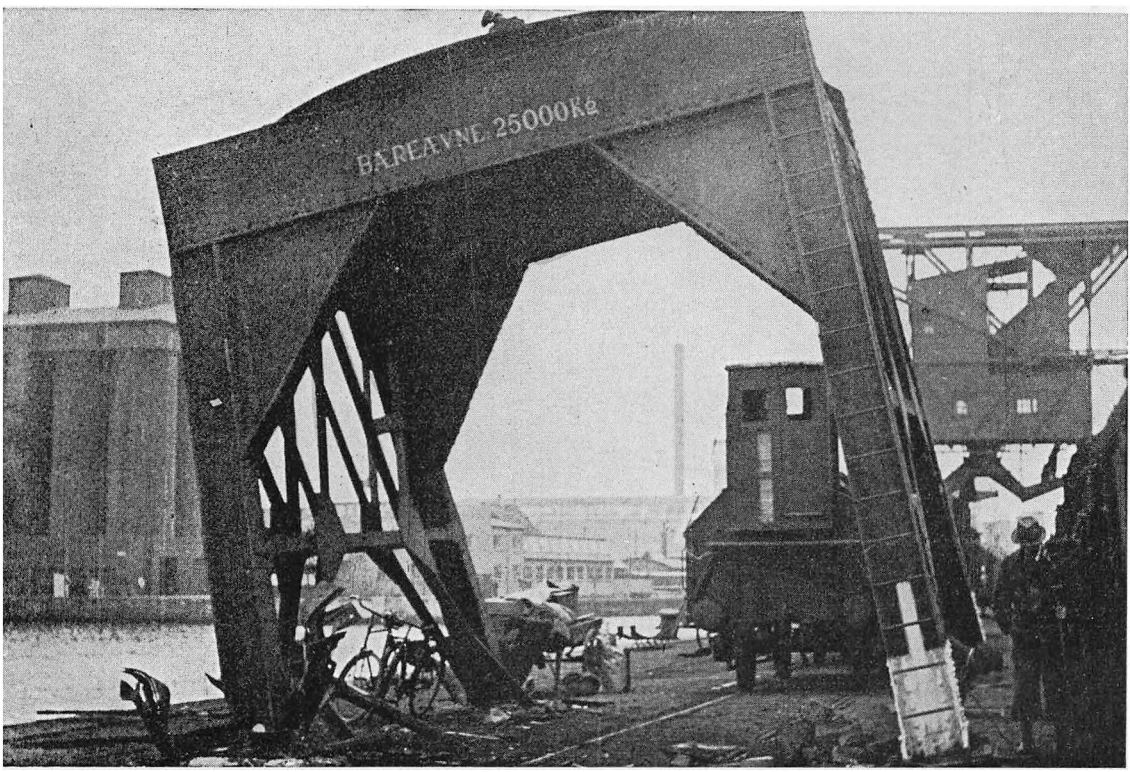

Fot. Robert Leth Jørgensen (øverst) og Rud. Iversen

Havnesabotørerne sænkede tre Skibe i Aarhus Havn. Øverst det største af dem, den tyske Damper „Scharnhörn", der blev sænket den 10. Oktober 1944 af en enkelt Mand, Elektriker Hans Thomsen hos Deleuran. Nedenfor en af de første Sabotager i Aarhus Havn rettet mod den store Havnekran, som var taget i Anvendelse til tysk Arbejde.

En norsk Damper med Fiskeladning blev, da den anløb Aarhus Havn faa Dage før Kapitulationen, saboteret og sank — saa den Fiskeladning kom ikke til „Das grosse Vaterland". Billedet nedenfor: I Efteraaret 1944 gjorde Tyskerne klar til at sprænge Aarhus Havns Kajanlæg i Luften. Her nedlægges Rør til Sprængning af Kajerne. De skulde fyldes med Sprængladning, saa alle Kajer gik samtidigt.

Fot. Rud. Iversen

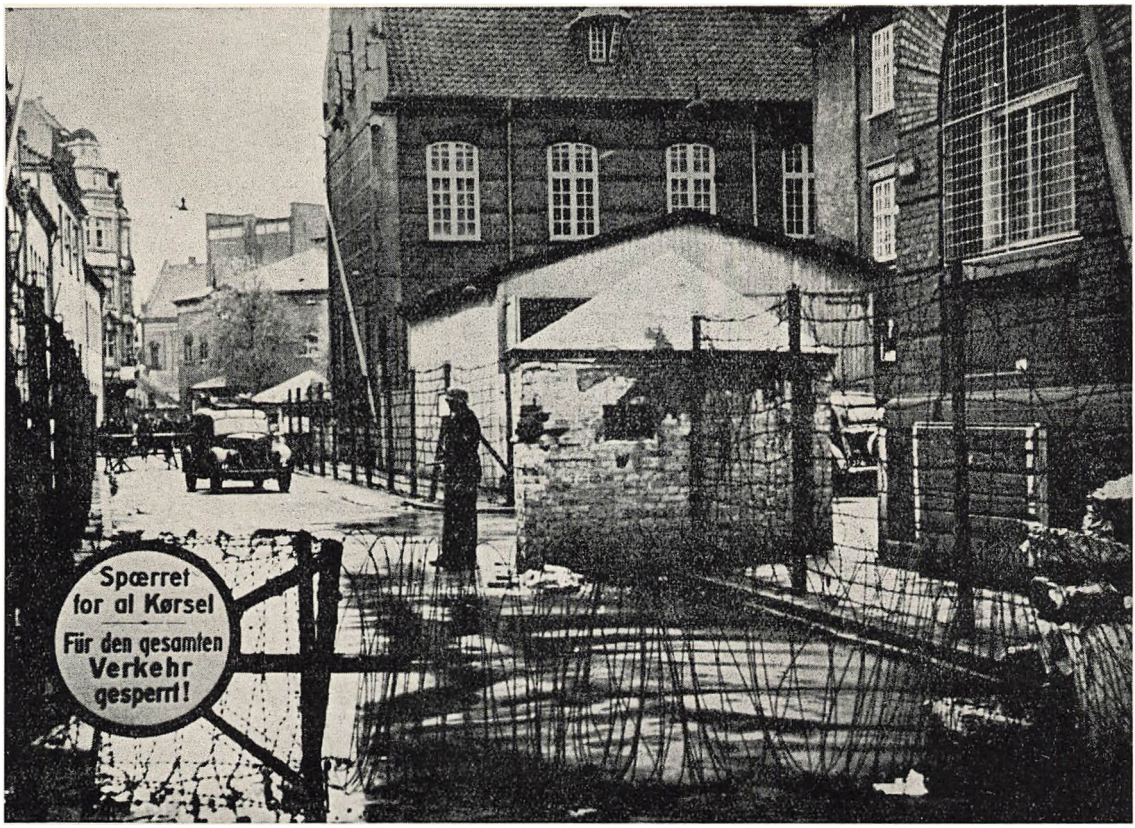

Fotograf Skabelund sikrede sig ved enestaaende Dristighed disse Billeder af Gestapos Hovedkvarter i det gamle Raadhus efter Ødelæggelsen af Hovedkvarteret paa Kollegierne. Han fotograferede dem gennem Traadnettet i sin Cyklekurv, hvor han havde skjult sit Fotografiapparat. Hvis Gestapo havde taget ham, havde han været sikker paa „en Udenlandsrejse".

Og maaske var Tonen heller ikke helt ren, for de, der ikke havde Sangstemme, sang ogsaa med.

Pælerækken var ikke mere at se bagude, og en Kind blev tørret med Bagsiden af en Haand. — Øjnene er tilbøjelige til at løbe med Vand, naar man gaar i Modvind.

Der var tolv Kilometer til Harrislee, og dér holdt en tysk Togstamme. Godsvogne af forskellige Nationaliteter. Fyrretyve Mand i hver, og Dørene lukkede og laast udvendig. — En ganske almindelig Fangetransport gennem Tyskland.

„Staa op eller lig paa Gulvet, som du selv vil. Forrét din Nødtørft ud gennem Sprækker, hvis der er nogen, og lad være med at tænke paa, at du er et Menneske, for du er jo kun en Fange og vel at mærke en Fange i Tyskland."

„Mon vi ikke skal have noget at spise? — Jeg er sulten. Vi har jo ikke faaet noget siden i Aftes."

„Er du sulten? — Skidt med det, naar bare vi havde haft noget at drikke!"

Toget skramlede videre, og Dagen gik. Da det blev Aften, huggede Hjulene i Sporskifterne paa Hamborgs Rangerterræn. — Frem og tilbage, forbi Bombekratere og Dynger af Vogn- og Lokomotivlig.

En Sirene tudede. — Alarmtilstand! — Og vi holdt stille. Paa den ene Side et Troppetransporttog og paa den anden et Ammunitionstog.

„Hvis der nu kommer Angreb her?"

„Saa er det om at haabe paa, at de rammer ved Siden af, for ellers er det sket."

„Violer til Mor — — —"

Det var en henne i den ene Krog, der begyndte at synge, og hele Vognen sang med. Et Øjebliks Stilhed, hvor fyrretyve Par Ører lyttede efter Motorstøj fra Luften; men der var ingen. Saa en Fædrelandssang og igen Lytten.

„Hvis der nu kommer Angreb, og vi er laast inde her?"

„Ja, hvad, vi bliver ikke slaaet ihjel allesammen, og hvorfor skal det netop blive mig. Det kan ligesaa godt blive dig. Saadan ser jeg paa det. Det er sundt."

„Violer til Mor..." Smaa naive Ord, der aad Tanker.

Ham henne i Hjørnet begyndte igen, og der kom ikke Angreb. Sirenerne varslede af, og Rangeringen fortsatte. Den næste Dag Klokken halv elleve holdt Toget igen stille. Det holdt i Udkanten af en Barakby paa en stor, fugtig Slette.

Paa en Slette — nøgen saa langt Øjet rakte — havde Tyskerne sat Stemplet for egen Uformaaen. Forgængelsens Stank blandede sig med Røgen fra en Krematorieskorsten og drev bort — lavt over fugtigt Land,

og foran Porten vajede Symbolet paa en Nations Nedværdigelse — til højre det røde Rigsflag med Hagekorset og til venstre SS's sorte Standart med Dødningehoved.

Kolonnen marcherede ind — ind under tomme Øjenhuler og korslagte Knogler. Den marcherede hen over en aaben Plads. Røgen slog ned, og vi dukkede Hovedet; men saa rykkede det til gennem Geledderne. — Et Raab paa Dansk.

„Hvad var det?" — „Hvor kom det fra?"

I Lersøle mellem Barakker, hvor Forintelsens grønskimlede Fugt var krøbet op til Tagskægget, stod en Flok Mænd og saa ud gennem et Pigtraadshegn. En Flok Mænd i Laser med gule Kryds skrigende fra Ryg og Striber fra Bryst stod og vinkede og raabte — paa Dansk.

„Hvem er de?" — „Hvor kender de os fra?"

„Dänische Polizei aus Kopenhagen!"

„Er det — — — vore egne — — — fra København? — — — Er det sandt?"

Kolonnen marcherede ind i en Maskine. Aarhus's Politi, Jyllands og Fyns Politi marcherede ind i den ene Ende. Maskinen klædte af, vaskede og penslede for Lus, og i den anden Ende kom et Kuld Koncentrationslejrfanger ud. Pjaltede Væsener med Kryds og Striber og nøgne Fødder i slubrende Sko. De blev sluppet ind i et Skur, en svampstinkende Barak med smalle Køjer i tre Etager — to i hver — en Las Tæppe til hver, og de blev fodret. — Roer kogt i Vand. — En sødligkvalm Lugt fyldte Barakken.

„Hvorfor æder du ikke? Du var jo sulten allerede i Gaar."

En rusten Jernske skurede mod Tænderne.

„Jeg kan ikke. — Jeg er ikke sulten mere."

„Vrøvl! — Jeg har set Svin æde saadan noget, og de dør ikke."

Og der blev udleveret en Humpel Brød til hver, en Skive raadden Blodpølse og femten Gram syntetisk Margarine, der ikke var fedtet. — Et Døgns Forplejning.

Blockälteste instruerede. — „Der kan ikke klages over Personer eller Forhold i Lejren." — Stubendienst udleverede Numre, et til venstre Side af Brystet og et til højre Bukselaar.

Og saa begyndte det at regne. Sølet kravlede ovenind i Skoene, men et Par Stykker havde fundet en Pind. De satte Foden op paa et Stillads uden for Blokken og skrabede Pløret af.

Hvad er det for en Indretning, dette her?

De pillede en Pind ud i den ene Side, og en Faldlem forsvandt i Midten. En Faldlem og over den en Overligger med en Jernkrog. — De saa paa hinanden og gik ind i Blokken uden at sige noget. — Der stod en Galge uden for deres Dør.

„Appel! — Schnell! Schnell!"

Klokken nærmede sig atten. — Blockälteste skreg. — Lejren skreg. — Det var Appeltid.

Kolonne ved Kolonne marcherede ud paa den aabne Plads. Lejrens store Ord: — Appelpladsen!

Noget mere end tredive Tusind Mand i Laser og Pjalter og mellem dem en lille Hob paa hundrede og otte aarhusianske Politimænd — een var holdt tilbage i Frøslev — stod opmarcheret paa Række og Geled. Nye Fanger, der endnu var ranke, og Muselmænd — Skeletter med et stramt Hudovertræk — der støttede hinanden. — Overfanger fo'r langs Geledderne og talte op, og Regnen silede ned. — Pjalterne klæbede til Kroppen, og Skoene stod fulde af Vand.

Og saa skulde *Paraden* afleveres til dem Obersturmbannführer.

„Das ganze... stann!"

En Oberscharführer kommanderede, og over tredive Tusind lød.

„Richt... Euch!"

„Augen gerade... aus!"

„Mützen... ab!"

Hatten skulde rives af og klaskes ned mod højre Laar.

„Mützen... auf!"

Det var Eksercits. Det skulde være eet Smæld.

Igen og igen. —

„Mützen... ab!" — — „Mützen... auf!"

En ny Lyd kom ind — blot en lille Lyd; men den trængte igennem. — En Muselmand var faldet. Han sank sammen i en Vandpyt og laa og rallede.

Vor Kolonne murrede. Hist og her gnistrede et Øje, og Mumlet tog Form af en Ed.

Men saa blev vore Øjne hængende ved en Skikkelse. Midt i en Kolonne skraat fremme til højre — en Kolonne Mennesker i Mennesketøj — franske Gidsler — stod en katolsk Præst i Ornat. En hvid, spinkel Haand tog den flade, sorte Hat af, langsomt som en Præst blotter sit Hoved, naar han staar ved en Grav, og saa satte han den paa igen. — Af og paa. — Af og paa. —

En Oberscharführer — en lille tysk Underofficer — en Usling skreg sig vild, berusede sig i Magtlyst, og en Menneskekrop adlød. En Arm bevægede sig, men Præsten stod udenfor, unaaelig. Aandens Spejl var klart. Intet Glimt i Øjet og ingen Sitren paa Læben. — Og saa blev Armen ogsaa stille.

„Mützen... ab!" — — „Mützen... auf!"

Regndraaberne gled ned over en tætklippet Isse og over en hvid,

glat Pande. De dryppede fra Øjenbryn, fra Næse og Hage og fra Hattens Kant, der hang urørlig ned til Siden.

Lad være, at Rygtet maaske løj, naar det sagde, at det var den franske Kirkes Primas. Maaske det kun var en Præst fra en lille fjern Landsbykirke. — Lad ham have været Kardinal eller Pave eller blot et ganske almindeligt Menneske, der troede paa Gud, han bar sin sorte Kjortel og sit Krucifiks paa en Maade, saa den Herre, han tjente, vilde smile til ham. — Maaske saa han dette Smil. — Maaske var det derfor, han var saa stærk, eller maaske var der Tvivl i hans Sind, og det kun var menneskelig Storhed, der løftede hans Pande. — Hvad vidste vi? — Et! — At vi havde meget at lære. — Og vi murrede ikke mere.

„Mützen... ab!"

Nogle Minutters Stilhed, hvor selv SS'erne stod i stram Givagt, og saa en anden Stemme — et tillært Overklasseorgan:

„Mützen... auf!"

Der var afleveret. Der Obersturmbannführer skridtede Fronten af fulgt af hele sin Stab. Hans Regnslag fejede Cementplanen, og Stænket fra hans Støvler sprøjtede ind over en Bylt i en Vandpyt, men han saa den ikke. Hvad var der ogsaa at lægge Mærke til. — Et tomt Hylster, hvori der engang havde været et Menneske. Det var der jo ikke mere. — Tom Emballage, der blot skulde smides væk — brændes.

„Rührt Euch!"

Appellen var forbi. Den havde varet to Timer.

Vi hjalp hinanden to og to at vride Vandet af Jakke og Benklæder. Skoene tømte vi for Vand og lagde dem under Madrassen, Jakken under Hovedet, og Benklæderne tog vi paa igen, og saa krøb vi til Køjs to og to tæt sammen. — Vaad Skjorte, vaade Benklæder, vaad „Hovedpude" og et tyndt Tæppe.

Den 26. September var gaaet. — Der var en, der rejste sig overende i sin Køje og holdt en kort Tale for Kongen, og saa lagde han sig ned igen. Mere ærligt følte Tanker er aldrig sendt.

En Time efter hostede Blokken. Den hostede Natten igennem, og da det blev Dag, blev Vandrenden ude bagved gul af Opspyt.

Arbejde fra seks til atten og saa Appel. Dagene blev til en Uge.

„Københavnerne er rejst. De har faaet deres eget Tøj udleveret og er sendt væk herfra." — Hvorhen?

Rygterne gik, og den 3. Oktober fik vi ogsaa vort Tøj udleveret. — Transport — hvorhen?

Sent paa Eftermiddagen gik Toget. Nøgne Godsvogne. Halvtreds Mand i hver og to SS'er med Karabiner.

Buchenwald var der blevet sagt. — Det maa da være en bedre Lejr, var der en, der spurgte SS'erne. — „Nein, nein schlechter!"

Vi skulde til en anden Lejr, og derfra skulde vi sendes hjem, sagde de, men Toget gik til Thüringen. Det var en Omvej til Danmark.

Buchenwald ved Weimar. — Den 5. ved Middagstid efter tre og fyrretyve Timers Transport marcherede vi ind under Porthvælvingen med Inskriptionen:

„Recht oder Unrecht, mein Vaterland!"

Samme Proces som i Neuengamme, samme Afklædning, Aflusning og Iklædning. — Pjalter, ingen Undertøj, ingen Sokker, og dog en Forandring, for Krydset paa Ryggen var rødt, og saa var der ingen Striber paa Brystet, men i Stedet ned langs Buksesømmen.

Barakkerne var franske Felthestestalde. En Port i hver Ende, ingen Vinduer blot en Rift i Taget til Lys, en Stribe blaamalet Glas 30 cm bred. Der var ingen Køjer, men paa begge Sider af en smal Midtergang var der opbygget Hylder i tre Etager, 280 cm brede. Brædderne skraaede op i den ene Ende. Det var Hovedenden. 10 Mand paa hver — 28 cm Liggeplads pr. Mand og nøgne Brædder, intet Underlag. — 700 Mand i Blokken. Naar de stod pakket, kunde der staa 3—400 Mand i Midtergangen, Resten maatte opholde sig paa Hylderne, hvor de ikke kunde sidde oprejst. — Trængsel, Masen, Skubben.

Toilettet var en cementstøbt Grav uden for Indgangen med en Bjælke ud ad Midten. Sid paa Cementkanten og læn Ryggen mod Bjælken! Et Vaskerum til 10 Mand ad Gangen og kun aabent for Vandet et Par Timer i Døgnet — i Arbejdstiden. 700 rødmalede Spiseskaale og 700 groft tilskaarne Træskeer skyllet i et Cementtrug med fem Spande koldt Vand, og saa Millioner af Lopper. — Lopper, der kravlede og sprang som et Fyrværkeri fra Mand til Mand.

Buchenwald var en Sten, der ragede 800 m op over Havets Overflade. Den var belagt med et tyndt Lag Ler og altid indsvøbt i de nederste Skylag. — Taage, Taage og 3 cm tyndt Pløre, der aldrig tørrede.

Snavs og Epidemier — Skarlagensfeber, Rosen, Dysenteri, Flegmone, Tuberkulose og meget andet.

„Har du hørt, at en af Københavnerne er død?"

„Ja, jeg har hørt det. — Han døde den 30. September, Dagen efter de var kommet."

Og saa tav de lidt.

„Han maa have været syg i Forvejen!"

Det skulde være en Trøst.

Det danske Politi var blevet en Enhed. Københavnerne laa i Blokkene 59 og 63, og de fra Jylland-Fyn i 57; men der var Pigtraad imellem og ved hvert Led stod en Torhüter. Det kostede Cigaretter at gaa igennem.

Og midt i Klyngen laa Blok 62. Den var belagt med 900 Jøder fra Sydøsteuropa. De havde forset sig. De levede for længe. Derfor maatte

de ikke være i Blokken om Natten. Hver Aften Klokken 20 blev de drevet ud paa en aaben Plads, hvor de sad og krøb sammen i en Klump, til de skulde paa Arbejde næste Dag Klokken 6. De sad der i Regn og i Storm. — Det hjalp. — Naar de var gaaet om Morgenen, laa der et spredt Lag tilbage i Pløret. De blev kørt bort op ad Formiddagen. — Buchenwald havde ingen Gaskammer.

Nerverne rykker til i en Koncentrationslejr. De spændes og sitrer, og de stivner i Forfærdelse — et Par Dage, og saa pakker de sig ind i sløv Ligegladhed, og Kynismen gror. Ligger der et Lig, en Benrad holdt sammen af et sejgt, graagult Skind, netop paa den Stribe af en Vej, hvor der er til at gaa, saa træder man ikke paa det. Man skubber til det med Foden, saa man kan komme forbi og gaar videre uden at tage Hænderne af Lommen. — Man gør saadan, eller ogsaa forgaar man.

Buchenwald havde sin egen Død. Han var fast stationeret indenfor Pigtraaden. Han arbejdede Dag og Nat. Han undte sig ikke Hvile. — Og Buchenwald havde sit eget Bordel. Seksten Kvinder i et Træhus i Lejrens Hjerte. Et Træhus med blankpudsede Vinduer og blomstrede Gardiner. Uden om Huset en Græsplæne, Lejrens eneste Græs — og om det hele et Plankeværk med Klokke ved Døren. Hver Formiddag marcherede de en Time rundt om Huset til tyske Marchsange. De marcherede i Badedragter og paa nøgne Fødder i Græsset. De skulde holde sig i Form, og de fik SS-Forplejning med ekstra Tilskud af Mælk, Smør og Brød af Hvede. — Tyske Overfanger: Lagerälteste, Kapo'er, Lagerschutz, Vorarbeitere, Blockälteste og Stubendienst havde Ret til en Gang om Ugen formedelst en Mark at trykke paa Knappen ved Døren.

Naar Døden kom ad denne Lejrgade og var naaet ud for Døren i Plankeværket, drejede han af til venstre ind paa Reviret, for *der* var aldrig baaret en Kop Mælk ind og aldrig et Gram Smør.

De istemte en ny Sang, og et Par Øjne glimtede til og blev mørke af Had. — „Lad være at tænke, saa holder du længst!"

Vi vilde kvæle vor Tanke, vore Følelser. Vi *maatte* fremelske Kynismen. Det var nødvendigt; men Aften efter Aften ved Appellen lød vor Tillidsmands Kommando:

„Alle ret! — — — Huerne af!

Døden har i Dag hentet" — og saa et Navn — to Navne — tre eller fire Navne.

„Æret være deres Minde!"

En Stivnen af Kroppen, en Trækning i Ansigtet og en Sugen gennem Hjernen af Medfølelse og af — Angst.

„Men jeg *vil* jo ikke føle! Jeg *maa* ikke føle! Det vedkommer ikke mig."

Og saa lykkedes det. — Vi stod ret, tog Huerne af og hørte Navnene

nævne, og vi fortsatte den Sætning, vi var blevet afbrudt i og glemte Navnet.

Det var lykkedes og dog ikke helt. Naar han gik os tæt forbi og tog en af de, der stod nærmest med sig, blev det svært at aande et Øjeblik. Men den Ilning, der skød op og fik det til at brænde under Øjenlaagene, var ikke mere Sorg, Medfølelse eller Angst. Det var Had og Had alene.

Vi følte det den 21. November, da Stemmen langsomt og monotont nævnede: Politibetjent *Poul Rupert Rosendahl Rasmussen*, Aarhus, og vi følte det den 9. December, da den sagde: Kriminalbetjent *Hans Christian Spangaa*, Aarhus, og igen, da Rygtet naaede os ude i Arbejdslejren og meddelte, at Kriminalbetjent *Arne Mikkelsen*, Aarhus, var død den 12. Januar.

De tre blev i Buchenwald. — Skal vi andre igen engang kunne føle normalt, eller skal vi for stedse hykle Respekt for Liv og Død.

12 Timers Arbejde, 2 Timers Appel, ingen Mad, ingen Tøj og kun den Søvn, der kan faas fra 21 til 3,30, naar man hviler paa en udmagret Hofte paa et 28 cm bredt Brædt uden at kunne vende eller røre sig.

Døden gik Stuegang og satte sine Mærker paa dem, hvis Veksel var forfalden; men Røde Kors gik imellem med Fødevare- og Tøjsendinger, og han bøjede sig.

Og saa kom den 8. December. — Den første Transport, en Sygetransport. En Kortege danske Statsbanebusser under Ledelse af Dansk Røde Kors holdt udenfor Buchenwalds Port og tog Last ombord. 191 Mand, deraf en halv Snes fra Aarhus. De kørte ud gennem Yderlejren og vinkede Farvel til Kammeraterne paa Arbejdspladserne — til dem, der blev tilbage. Arbejdet standsede, og der vinkedes igen. De vinkede og græd. — „Hils derhjemme!"

Tre og tres Timers Kørsel mod Nord — anstrengende Timer og dog de bedste noget Menneske kan opleve.

Kun 190 naaede frem. En døde, da Vognene sneglede sig op gennem Hartzens Sne.

Det danske Politi skulde sendes hjem. Det første Hold var rejst, og Resten skulde gaa i en Transport om nogle Dage. Saadan sagde Tyskerne, og den 16. December kom Ordren paany til Transport. — Den 17. stod Holdet opmarcheret paa Appelpladsen Klokken 6 om Morgenen og ventede paa Busserne. — Tøj og Fødevarer var givet bort. Kun det nødvendigste var beholdt til Hjemrejsen, og Klokken 17 om Eftermiddagen lød Signalet til Afmarch; men der var ingen danske Røde Kors-Busser, kun en Stamme Godsvogne, der kørte mod Øst under SS-Bevogtning. — Danmark laa mod Nord.

„I skal paa Transport! — I skal hjem! — Der kommer danske Røde

Kors-Busser og henter jer. — I skal være ude af Lejren i Morgen, inden Klokken er otte!"

Saadan sagde de, og en Nat druknede i en Glædesrus. De, der længe ikke havde haft mere at tale om, fandt igen Emner, og ingen sov. En Nat ilede bort, uden at man mærkede den, og en Dag sneglede sig afsted langsommere og langsommere.

„Hvad tror du? — *Kan* det være Løgn?" —

„Jeg ved, at det er Løgn, men jeg tør ikke indrømme det over for mig selv."

En Dag paa en aaben Plads i Blæst og 10° Kulde, og saa kørte Toget mod Øst, og halvtreds Mands Aande frøs til Is paa Jernbeslagene i utætte Godsvogne. —

Et lille Hundrede Mand, deraf en halv Snes fra Aarhus, var efterladt paa Buchenwalds Revir. De var ikke transportfähige. — Hvad var bedst? —

Den næste Dag — den 18. om Morgenen holdt Toget.

„Alles aussteigen! — Fünf und Fünf! — March!" —

Forude laa Kriegsgefangeneslager Mühlberg an der Elbe. — Blot en anden Barakby, og en Barakby, der allerede havde flere Indbyggere, end den kunde rumme og føde. En nøgen Barak, hvor Halvdelen af Vinduerne manglede. Et drivvaadt, bart Gulv. Ingen Lys, og Temperaturen var faldet til under 20°.

„Hvad skal vi sidde paa? — Hvad skal vi ligge paa?"

„Gulvet! — Vi beklager, men vi vidste ikke, at I kom."

„Jamen, Tæpper da?"

„Vi beklager! — Vi har ingen."

SS-Tonen var borte. Lejren stod under die Wehrmacht, men Roesuppen var nedsat til en halv Liter. Brød- og Margarinerationen var halveret, og Pølsen var strøget.

„Hvad skal vi spise af, og hvad skal vi drikke af?"

„Vi beklager! — Vi har ingen Spiseskaale. — Vi vidste ikke, at I kom."

Die Wehrmacht var høflige Folk.

Fra en Stak rustne Konservesdaaser i en anden Afdeling af Lejren samlede engelske Krigsfanger de pæneste op. De fløj gennem Luften over et Par Pigtraadshegn og over Hovedet paa en tysk Vagtsoldat. Han havde ikke noget imod det, og omtrent hver fik sin.

„Mon ikke vi faar lidt ekstra til Jul, i hvert Fald en ekstra Brødration?"

Men den 24. December var Rationerne uforandrede bortset fra, at Margarinen manglede helt. En Transport var ikke kommet frem.

Vi vidste, at der hjemmefra var afsendt Julepakker, og Røde Kors

havde lovet en særlig Fødevarepakke med mange Cigaretter, men vi var flyttet. Kontakten var afbrudt.

Otte Døgns Sult gnavede i Indvoldene, da vi Klokken fire om Eftermiddagen krøb sammen i Klumper paa Gulvet i en mørk Barak for at holde Kulden ude.

Der var en, der begyndte at synge en Julesalme, og nogle flere sang med, men saa blev der stille. Enhver havde nok i sit.

„Lad være at tænke! — Du maa sove!! — Det er det eneste, du har at gøre." —

Lad være at tænke! — Det var det eneste rigtige, men hver og en tænkte, og Ansigtet blev gemt ned mod en Arm. — Hvorfor skulde han, der laa nærmest, se, at jeg havde givet op, at jeg græd. — Og — vidste han det mon ikke alligevel? — Kunde han mon ikke mærke, at Skulderen rystede? — Aah, nej, det kunde han vist ikke. Han kunde ikke skille det ud fra sin egen Graad.

En Julenat og en Juledag, der aldrig glemmes. —

Og saa kom Arbejdskommandoerne. Politiet blev splittet, og vi fra Aarhus blev splittet.

Krigsfanger skal arbejde, og Aarhusfolkene blev spredt ud til: Leipzig, Wühra, Markranstädt, Torgau, Hettstedt, Wittenberg og Piesteritz. — Fabriker, sammenstyrtede Huse og sønderbombede Jernbaner ventede paa dem.

Arbejde, men Sulten fortsatte. En lille tysk Rottenmeister skreg op om, at Tyveri fra Roekulerne paa Markerne straffedes med Døden, men alligevel havde Jernbaneholdet Roer med hjem hver Aften. Tyskerne skriger meget. Arbejdstrykkere vilde blive hængt øjeblikkelig og dog blev Nederlaget ikke udskudt en Time ved dansk Politis Indsats i Krigsindustrien. Hvad den ene Haand byggede op, rev den anden ned.

Kulde og Sult. — Benene svulmede op, og om Morgenen maatte vi støtte hinanden nogle Minutter. Kræfterne svigtede, og alligevel ebbede Sygdommene ud. Smittekilderne var ladt tilbage i Buchenwald, og den engelske Sygeafdeling i Mühlberg kunde sit Kram. Dødsfaldene blev sjældnere, og dog maatte Aarhusianerne blotte deres Hoved endnu en Gang.

Overbetjent *Hans Andreas Justesen* døde den 11. Marts i Mühlberg. Han havde bragt Sygdommen med sig fra Buchenwald. En lille Skare Politimænd deriblandt hans Svigersøn stod om en Kiste indsvøbt i Dannebrog, og en Kriminalassistent lod fremmed Jord falde ned paa dens Laag. —

Af Jord er du kommen. —

Til Jord skal du blive. —

Men af Jord skal du atter opstaa! —

Den Klokke, der ringede ved hans Grav, var en fjern, dump Muldren fra Øst og Lyden af stærke Motorer bortom Skyerne.

Ved Jul var Sulten uudholdelig. — „Vi klarer den ikke til Nytaar!"

Aah jo, Mennesket er det mest sejglivede af alle Dyr. — Det blev Nytaar og mere til. Vi holdt, og Røde Kors gav ikke op. Den 29. Januar naaede den første Sending Fødevarer efter Afbrydelsen frem til de fleste Afsnit, og saa kom det Slag i Slag undtagen i eet Omraade. Kommandanten i Ochatzomraadet var en Djævel. Han holdt Sendingerne tilbage. Fangernes Indsats for den store tyske Krig var for ringe. Men ogsaa han maatte give sig. Der kom en dansk Lastvogn derned, som kørte direkte ud til Forlægningerne. Der kom Læge og Medicin, og der kom danske Røde Kors-Kolonner, som kørte fra Forlægning til Forlægning og samlede de mest syge sammen og kørte dem til Frøslev, hvorfra nogle faa blev sendt hjem.

Men ikke alle naaede saa vidt.

Den 28. Marts døde Politibetjent *Arthur Peter Emil Sørensen* paa Statshospitalet i Sønderborg.

Og saa — de sidste Dage i Marts og de første i April kom „de vita bussarna" — en Kolonne hvidmalede Omnibusser med blaagule Flag og røde Kors. — Svenske Officerer og svenske Chauffører rykkede til Undsætning. Store, hvide Vogne med Tæpper, med Mad og med amerikanske Cigaretter kørte os tilbage til Neuengamme — et forandret Neuengamme. Et Par Dages Ophold og saa med en dansk Røde Kors-Kolonne videre til Frøslev og igen efter et Ophold videre gennem Danmark til Sverige, til et Sverige, der ikke havde været i Krig.

Kapitulation! —

Den 9. Maj Kl. 0,25 kørte et Tog ind paa Aarhus Hovedbanegaard. En lille Flok Aarhus-Politimænd i svensk Tøj stod af og gik op gennem en tætpakket Forhal. Studenter med hvid-røde Huer, Kammerater fra den danske Brigade og britiske Soldater dannede Spalier.

Velkommen hjem! — Velkommen hjem!

Ordene var ikke til at skille ud. De blev til et Brus, og saa sang de: Kong Christian. — Der er et yndigt Land. — Du gamla, du fria. —

Et Øjeblik stoppede de op ude paa Trappen. Lyset flimrede i et fugtigt Blik. En festberuset By summede dem i Møde.

Niels Aage Nielsen, f. 25. Juni 1913, Student Marselisborg Skole 1933, cand. mag. 1942, Undervisningsassistent ved Aarhus Universitet 1945. Arresteret af det danske Politi 11. December 1942 for illegal Bladvirksomhed („Frit Danmark"), løsladt 4. Maj 1943 efter Udsoning af tre Maaneders Fængsel i Aarhus Arrest. Under Jorden fra 30. Juni 1944 og indtil Befrielsen. (Dæknavne: „Bang", „Gregersen" og „Jessen"). Fra Januar 1944 Medlem af Region II's Ledelse og fra April 1945 af Jyllandsledelsen.

DEN ILLEGALE PRESSE

I. Den kommunistiske Presse

De spredte Tilløb til en illegal Presse, der var i Besættelsens første 14—15 Maaneder — mest cirkulerende Afskrifter af Digte o. l. — er for intet at regne i Sammenligning med det Opsving, den frie Presse tog efter det danske Politis Aktion mod de mest fremtrædende Medlemmer af Danmarks kommunistiske Parti den 22. Juni 1941.

Aarhusafdelingen af D.K.P. havde gennem et Stykke Tid forberedt sig paa Illegaliteten. Demokratiske Valg af Ledere maatte naturligvis opgives. Den arresterede Byledelse havde udset Kontorist *Helge Ryberg Rasmussen*, Stadsingeniørens Kontor, til Byleder. Han havde indtil et Aarstid i Forvejen været Medlem af Socialdemokratiet, var ikke kendt af Politiet som Kommunist, og var ogsaa i Partiarbejdet blevet holdt tilbage til denne vigtige Opgave. Jeg fungerede som Reserve for Ryberg. Kun vi to kendte hele Opbygningen af Organisationen i Byen og alle Navnene paa Afdelingslederne. Omstillingen til Illegalitet faldt os alle vanskelig, skønt vi naturligvis lige siden den 9. April havde drøftet, hvorledes Arbejdsforholdene vilde blive, og hvilke Opgaver vi vilde blive stillet overfor. I Tiden før Krigen havde flere af os jo ogsaa lært en Del af de tyske Emigranter, der opholdt sig i Byen. Vi havde ogsaa studeret forskellige, navnlig russiske Romaner om illegalt Arbejde. Jeg husker, hvor vi misundte Russerne de lette Forhold, de havde haft under Zartiden. I det vidtstrakte Land kunde de bare rejse til en anden By langt borte og tage et andet Navn. At Situationen skulde udvikle sig saadan i Aarhus, at mange eftersøgte bare gik under Jorden i deres egen By og fortsatte at færdes som andre Mennesker, vilde vi have haft vanskeligt ved at fatte. Naa, det drejede sig paa dette senere Tidspunkt jo heller ikke om at gemme sig for det danske Politi. Men der var i den første Tid adskillige Forholds-

regler, der maatte træffes af Hensyn til de danske Myndigheder og af Hensyn til den danske Befolkning, der som Helhed ikke saa særlig velvilligt paa Kommunisternes illegale Arbejde. Det at indsende en Politianmeldelse paa en, der beskæftigede sig med illegale Ting, regnedes længe ikke for Stikkeri. Hvordan skulde det ogsaa blive det, naar Statsminister *Buhl* saa sent som i en Radiotale i Efteraaret 1942 opfordrede Befolkningen til endelig at anmelde alle, som maatte formodes at beskæftige sig med illegal Bladvirksomhed eller Sabotage?

Der gik lang Tid, inden vi var naaet saa vidt overalt, at selv politiske Modstandere af Kommunisterne med Glæde aabnede deres Hjem for dem. Henrik Ibsens Fyndord om, at den er stærkest, der staar alene, var lige modsat al illegal Erfaring. Jo stærkere Forankring Modstandsbevægelsen havde i Folket, des større Slagkraft fik den naturligvis.

Det første Netværk af illegale Forbindelser blev lagt over Landet i Sommeren 1941. I Nørrejylland havde vi gentagne Gange Besøg af Læge *Erik Skinhøj*, der havde studeret sine første Aar i Aarhus. Naturligvis var der Vanskeligheder med at faa Folk, der altid havde rettet sig efter Lovens Bud, listet ind paa „Forbryderbanen". Der var Arbejdere, der dengang — ganske som mange Bønder endnu i 1945 — kom med den Indvending, at det var ulovligt. Men den danske Arbejders sunde politiske Instinkt sagde ham i Almindelighed hurtigt, at Kampen med „ulovlige" Midler var nødvendig og rigtig, og at denne Kamp baade maatte rettes mod Tyskerne med samt deres direkte Hjælpere og mod de Kredse herhjemme, der førte en unational Politik ved at læsse den økonomiske Hovedbyrde paa den brede Befolkning og nedsætte dennes Købeevne, hvorved Tyskerne fik friere Spil.

Det grundlovsstridige Forbud mod kommunistisk Virksomhed med tilbagevirkende Kraft, der var blevet gennemført de facto i Juni, fik juridisk Gyldighed i August 1941. De første illegale Publikationer, vi uddelte her i Byen, indeholdt Protester mod dette Grundlovsbrud skrevet af Partiets Formand *Aksel Larsen*. Den første var et *Aabent Brev til Regeringen ved Hr. Statsminister Th. Stauning* paa to duplikerede Sider, den anden en stor Pjece *Danske Toner*, der solgtes for 50 Øre.

I August og September uddeltes Løbesedler, der vendte sig mod De samvirkende Fagforbunds Forsøg paa at faa udpeget og fjernet Kommunister i Fagforbundenes Bestyrelser. Dette Forsøg paa at faa Arbejderne i hele Landet pacificeret og underlagt Eftergivenhedspolitiken lykkedes dog ikke. Her i Byen var *Leonhard Hansen* en af de ivrigste for denne Sag.

I Oktober kom første Nummer af *Politiske Maanedsbreve*. Det trykkes i Ryberg Rasmussens Lysthus i Tromsøgade 6 af Ryberg og hans stadige Medarbejder Arbejdsmand *Alfred Andreasen*. Begge kom de ud

for mange Omskiftelser i deres illegale Tilværelse, men blev aldrig taget af Tyskerne og kun for en kort Tid af det danske Politi. De benyttede til Fremstillingen en gammeldags Duplikator, hvor man skulde have hvert Blad i Haanden. Oplaget var 600 Eksemplarer. Dette lille fire-sidede Blad er som en Slags Moder til den senere overvældende Mængde af illegale Blade herhjemme. Man finder allerede i første Nr. omtrent samme Emner behandlet som senere. Der er udenrigspolitiske Kroniker bl. a. med Kommentarer til Nordmanden *Viggo Hansteens* Henrettelse. Under „Herhjemmefra" berettes om *Gunnar Larsen* og *Scavenius*, om de socialdemokratiske Fagforeningsledere, der truer de Kommunister, der ikke frivilligt vil træde ud af Fagforeningsbestyrelser med Politianmeldelse og Internering. Der berettes om *Martin Andersen Nexøs* Løsladelse, og vi finder den første Stikkerudhængning. Det er en Mand, som hele Landet nu kender fra hans Forbindelse med Gunnar Larsen og *Thune Jacobsen*, „Hestetyven", *Rudolf Christiansen*, der i Folkekøkkenet i København havde udtalt, at han gerne vilde stille en Lejlighed til Raadighed for Partiledelsens hemmelige Møder, og „saa har Aksel Larsen jo ogsaa et Sted at ty hen." Bladet foreslaar — uhyre langmodigt efter vor Opfattelse nu — at give ham en Dragt Prygl som Straf. — I Nr. 2 (Nov. 1941) der er paa otte Sider, finder man bl. a. en Advarsel mod Bogtrykker *Hammeken*, der nu sidder og venter paa Dødsdom i København, og en Omtale af fire Domme fra Silkeborg paa fra 3 til 12 Maaneders Fængsel for Uddeling af „Danske Toner". Maanedsbrevene fortsætter ind i 1942, da de ændrer Titel til *Land og Folk*.

Bladet tryktes en Tid i Ryberg Rasmussens Privatlejlighed i Laurvigsgade 16 paa Christiansbjerg, men Trykkestedet maatte snart flyttes. Den Gang var der jo Muligheder for at slippe fra en Anklage, hvis en Husundersøgelse viste sig resultatløs, hvorfor de mere fremtrædende Folk passede paa saa vidt muligt at have deres Lejlighed renset.

Kommunelærer, mag, art. *Hans Chr. Sørensen* fandt det nye Sted i et Sidelokale til Munkegade Skoles Sløjdsal, et saare uromantisk Sted om Dagen, naar Skoledrengene savede i Takt der, men om Natten, naar Andreasen, Ryberg og Sørensen arbejdede her, sænkede Mystiken sig over Skolen. Et saadant Sted er der altid mange mærkelige Lyde om Natten. Hvis Skolebetjenten skulde vise sig nysgerrig, blev Makkerne laast inde, og Lærer Sørensen havde en „Søforklaring" om nogle Høvle, han skulde slibe. Efter saadanne Nætter kom han ofte ud for, at han med urokkelig Alvorsmine maatte deltage i Lærerværelsets Diskussion om, hvor mon den Slags Blade blev trykt.

Stedet var naturligvis, naar man bortser fra de vanskelige Adgangsforhold, glimrende egnet til sin nye Anvendelse, især naar man betænker, at Distribueringscentralen laa i en lille vedbendbevokset Villa i Thunø-

gade 43, der støder op til Skolens Baghave, og at denne Villa tilhørte en udmærket konservativ Borger, Overassistent *Viggo Hansen*, Aarhus Raadhus, kendt for sine muntre Lejlighedsviser og Revuer til KU-Fester. Hvem vilde have faldet paa, at det kommunistiske Centrum, som Politiet saa ivrigt søgte, laa hos denne velagtede Borger? — Forbindelsen til Viggo Hansen var gaaet gennem Ryberg, der havde ham til nærmeste Foresatte paa Raadhuset. Hansen havde anet noget om Rybergs Virksomhed og ikke helmet, før han fik Lov til at være med. I dette Forhold ser vi her i Byen ligesom Kimen til det enestaaende Samarbejde mellem forskellige Anskuelser og Partier, der skulde føre til saa store Resultater for vort Land. Viggo Hansens senere Indsats, der førte til hans Død i Neuengamme, skal behandles i Afsnittet om *Frit Danmark*.

November bragte flere Flyveblade i Anledning af Danmarks Tilslutning til Antikominternpagten, og jeg skrev selv — under Pseudonymet „cand." et lille Opraab paa to Sider betitlet: *Prolog til den skønsomme Læser*, det første Materiale, som Partiet udsendte her, der var beregnet paa de intellektuelle Kredse. Om Nyordningen og Modstanden herimod fra de intellektuelles Side hed det heri:

„Den nye Metternichperiode sætter i Vesteuropa sine Spor baade i videnskabelig og kunstnerisk Literatur, saavelsom i Billedhuggerkunst, Malerkunst, Musik og Film. Epigoneriet og Dilettantismen er saa absolut Nyordningens Yndlinge. Derfor vokser i Europa ogsaa de intellektuelles Modstand mod Nazismen, og de søger Samarbejde med alle Befolkningslag, som har aandelige og materielle Motiver til Modstand. Ogsaa danske intellektuelle har et Ansvar over for Medborgere og Efterkommere. Hitler viger kun for et gigantisk Modtryk, der maa komme allevegne fra ... Vi maa gaa den Vej, de norske Professorer Seip, Paasche og Sommerfelt har anvist. Vi maa være med i Arbejdet paa et tysk Nederlag."

Jeg syntes egentlig, det var et smukt Program, jeg der fremsatte, og derfor har det baade undret og moret mig efter Kapitulationen at finde mit gamle Flyveblad i Sikkerhedspolitiets Arkiv indleveret med en indigneret Anmeldelse fra en intellektuel Familie her i Byen, der paa et senere Tidspunkt har gjort en udmærket illegal Indsats!

I November 1941 kom første Nummer af et lokalt Blad *Aarhus Ekko*, Fortsættelse af det tidligere legale Ugeblad af samme Navn. I Indledningen er Formaalet med en illegal Presse defineret:

„I Kampen for vort Lands frie Fremtid gælder det at styrke Befolkningens Tro paa den endelige Sejr og at mobilisere dens faste Vilje til at kæmpe for at naa til Sejr. Vor Opgave bliver at bringe alt det frem, som kan styrke Sejrstroen og afsløre de Angreb, der fra mange Sider rettes mod Landets Sikkerhed."

Og Aarhus Ekko, der vedblev at udkomme lige til den 5. Maj om Morgenen, har faktisk spillet en uvurderlig Rolle for Modstandsbevægelsens Vækst i Byen. Arbejdet med Bladet har ikke været let. Utallige er de Steder, det har været duplikeret. Arbejdet med Bladet har været

saa farligt, at jeg tror at kunne sige, at flere her fra Byen er omkommet paa Grund af Arbejde med Aarhus Ekko og de andre kommunistiske Blade, end ved Sabotage, og dette ændres ikke, selv om man tager Hensyn til den procentvise Fordeling af Deltagere i Arbejdet, thi skønt der naturligvis har været flere, der har uddelt Blade, end Sabotører og Sabotageimplicerede, er den numeriske Forskel alligevel ikke særlig stor. Det har hele Tiden — af Sikkerhedsgrunde — været en forholdsvis snæver Kreds, der fordelte vor kommunistiske Presse.

Fra Begyndelsen af 1942 kan nævnes *Indlæg I* af Magister Hans Chr. Sørensen rettet til de intellektuelle (Februar) og Flyveblade til Arbejderne i Byen bl. a. med Protester mod Sociallovgivningens Forringelse, Arbejdskortene, Pristalsreguleringen og Forligsnævnets Kendelse. I Marts 1942 udsendtes en Protest mod, at Forfatterne *Andersen Nexø, Hans Kirk* og *Soya* var blevet slettet af Finansloven.

I et Opraab fra 9. April 1942 kaldes der til en Samling af mere betydningsfuld Art end Samling om Alsang og Algang. Det hedder heri bl. a.:

„Vi herhjemme har ingen Ret eller Grund til at tro, at Frelsen udelukkende skal komme udefra, at andre skal kæmpe den bitre Kamp og bringe de store Ofre for os saaledes, at vi blot skulde behøve at vente roligt paa at høste Sejrens Frugter uden at have bidraget til Sejren selv! Rettens og Frihedens Sejr er afhængig af, at alle gør deres Indsats i Kampen. Fronten mod Nazismen gaar ogsaa i Danmark. Og det danske Folk, som ikke har ladet nogen Tvivl om sin Mening, bør nu samlet og med Styrke gaa ind i Verdenskampen mod Fascismen, der samtidig er Kampen for Danmarks Frihed... Lad alle Danske enigt og solidarisk organisere Modstanden mod Undertrykkelsen og Udplyndringen. Lad os derigennem deltage i den store europæiske Frihedskamp, som er et Led i Verdenskampen mod Fascismen og Barbariet."

Duplikeringsstedet var i Tiden fra Efteraaret 1941 til Sommeren 1942 Kælderen i Viggo Hansens føromtalte Villa. Fra September 1942 havde man imidlertid et virkeligt illegalt Trykkeri i Byen. Maskinen var ganske vist kun det primitive Apparat, Fluesmækkeren. En hel Række Numre af Land og Folk tryktes herpaa (Kendetegn: Hovedet er Linoleumstryk). Trykningen fandt Sted først i et „lejet" Kælderværelse hos *Thorvald Jensen*, Strandmarksvej, Risskov. En ung Mand blev sendt ud for at ordne Formaliteterne. Der skulde bl. a. opstilles en Hylde til Papir og et lavt Bord til Fluesmækkeren. Under Forhandlingerne blev det ikke drøftet, hvad der skulde foregaa i Kælderen, men da vor Mand skulde til at gaa, bemærkede Thorvald Jensen: „Ja, jeg ved godt, at det egentlig ikke er noget, man spørger om, og det rager jo saadan set heller ikke mig, men — er det en Sender eller en Modtager, der skal installeres?"

Da man ikke turde have Apparatet hos ham længere, blev det flyttet ud til Murerarbejdsmand *Tage Larsen*, Brabrand, og derfra kom det til Snedker *Hansen*, H. C. Andersensvej, Aabyhøj.

Fluesmækkeren kunde kun trykke en Side af Gangen. Da man til sidst var oppe paa 6000 Ekspl. til det nørrejyske Distrikt, maatte man altsaa tage 24,000 Aftryk. En Gang, da Bladet var blevet forsinket fra København, arbejdede man i 40 Timer i Træk. Papiret skaffede Folketingsmand *Alfred Jensens* Broder, *Marinus Jensen*, Frugtauktionen. Det var Fællesforeningens Makulatur — egentlig beregnet til at lægge i Frugtkasser — der her fik en bedre Anvendelse. Sættere var Typograferne *Carl Buur Jensen* og *Aage Larsen*, der begge har deltaget længe i Bladvirksomheden. Medvirkende var iøvrigt den utrættelige Paalæggerske fra Jyllands Papirværk, Frk. *Paula Nielsen*, Maskinmester *Willy Schmidt*, der i Maj 1943 blev dræbt under Sabotageforsøg, og Møbelsnedker *Erik Petersen*, der var med lige fra Begyndelsen og først arresteredes i April 1945.

Paa et noget senere Tidspunkt tryktes Land og Folk paa *S. Sørensen* og Sønners Trykkeri i Mejlgade 50. Det gik dog desværre galt. Baade Far og Søn blev taget og døde i Tyskland. Fluesmækkeren blev ogsaa taget — iøvrigt af det danske Politi.

Pengene til Partiets Bladvirksomhed blev som bekendt samlet ind i Smaabeløb blandt Arbejderne, der ofte viste en enestaaende Offervilje. Man kan roligt sige, at havde de mere besiddende Klasser vist den samme økonomiske Offervilje, vilde vor Modstandsbevægelse have kunnet løse endnu større Opgaver, end den gjorde. Som Følge af de knappe Midler maatte Bladfolkene ofte øge Risikoen for at spare et Par Kroner. En Mand som *Jens Schrøder* fra Aalborg, der arbejdede under Jorden her i Byen i 1942, var dette gaaet i Blodet i den Grad, at han, da han engang skulde flytte et større Papirlager fra en Fiskehandel i Østergade ud til Blikkenslager *Lundvang*, Frederiks Allé, der iøvrigt senere er død i Tyskland, vilde spare til en Budcykle og derfor transporterede Papiret paa en Damecykle i mange Smaapartier. Dette vakte et Par patruljerende Betjentes Opmærksomhed, og saa var det Papirlager røget!

Et Flyveblad af 4. Novbr. 1942 meldte om nye Arrestationsbølger over hele Landet. Blandt de arresterede var Aksel Larsen. Der var foretaget ialt 200 Arrestationer af Rigspolitiet i Forening med Gestapo, en Bebudelse om den „faste" Kurs, der nu skulde føres efter Scavenius' Magtovertagelse. Den 7. November foretog Kriminalpolitiet forstærket med Ordenspolitiet den største Razzia i Byens Historie — ikke engang overgaaet af Gestapo — efter en Sabotør, *Gunnar Gram*, der var flygtet fra Arresten. Razziaen foretoges efter meget vilkaarlige Principper — i alle Tilfælde uden Dommerkendelse —, bl. a. hos flere Personer, der bar jødisklignende Navne!, og ramte ikke det illegale Bladvæsen, skønt mange af de implicerede blev ilde berørt ved at konstatere, at de stod i Politiets Arkiver. Samme Dag udkom dog et Særnummer af Land og Folk i An-

Lørdag den 5. Maj slog Befrielsens Time. Frihedshæren rykkede ud og tog Magten i sin Haand. De to øverste Billeder viser Mønstring af Frihedskæmpere. Nedenunder er Frihedshæren rykket ud paa Gaden, hvor den modtages med Jubel og Flag.

I Formiddagstimerne den 5. Maj blev der kæmpet i den indre By. Øverst hjælper unge Aarhusianere Frihedskæmperne med at bygge Barrikader i Kannikegade. I Midten Vagten udfor Hovedkvarteret paa Koncertpalæet. Nederst fører Frihedskæmpere under Mængdens jublende Tilslutning en „Tyskertøs" til Hovedkvarteret.

Tre Billeder fra Kampene omkring Bispetorvet den 5. Maj 1945. Øverst til højre angriber Frihedskæmpere fra Vinduerne i Aarhuus Stiftstidendes Redaktion. De to nederste Billeder viser Frihedskæmperne under Afhentningen af Stikkere og andre tyske Haandlangere.

Ers. u. Ausb. Btl. (M) 273
Eingang — 4. Mai 1945
Abt. Ia

Abschrift.

Ab 5.5.45 08.00 Uhr Waffenruhe gegenüber den Truppen des Feldmarschalls Montgomery. Sie umfasst alle Verbände des Heeres, der Marine, der Luftwaffe und der Waffen-SS. Im Bereich der Niederlande, Friesland einschliesslich der Ostfriesischen Inseln und Helgoland, Schleswig-Holstein und Dänemark. Sofort an sämtliche unterstellten Truppen bekanntgeben. Eingang des Befehls nachprüfen. Truppen bleiben mit ihren Waffen in Stellung. In See befindliche Transportbewegungen der Kriegsmarine laufen weiter. Keinerlei Zerstörungen, Schiffsversenkungen und Kundgebungen. Sicherung aller Vorräte. Generalz und Disziplin mit Aussester Strenge aufrechterhalten. Weitere Befehle folgen.

gez.: Keitel, Generalfeldmarschall

Vorstehender Befehl ist sofort allen Truppen und Dienststellen bekannt zu geben. Jede Aufforderung auf Waffenniederlegung oder Übergabe von Waffen ist abzulehnen. Jeder gewaltsame Versuch dieser Art ist mit Waffengewalt niederzuschlagen. Eingang des Befehls ist zu bestätigen.

gez.: Lindemann, Generaloberst.

Standortbereichsältester Aarhus — Den 5. Mai 1945

Vorstehende Befehle sind sofort allen Soldaten bekannt zugeben.

Alle militärischen Wachen, Streifen und Sicherungen versehen ihren Dienst in gleicher Weise wie bisher. Etwaige Versuche von dänischer Seite in militärische Anlagen oder Betriebe einzudringen sind erforderlichenfalls mit Waffengewalt zu verhindern.

Soldaten aller Dienstgrade bleiben einsatzbereit in ihren Unterkünften bzw. Dienststellen, die nur für dringende dienstliche Angelegenheiten verlassen werden dürfen.

gez.: von Bonin.
Kapitän zur See und Standort-Bereichsältester.

An
Verteiler siehe Akte

Disse Dokumenter blev fundet i Samsøgades Skole efter Befrielsen og gengiver Ordrerne til Tyskerne i Anledning af Kapitulationen. Øverst en Afskrift af Generalfeltmarskal Keitels Ordre til Tropperne om Vaabenstilstand med den tyske Øverstkommanderende i Aarhus, von Bonins Lokalordre. Nedenfor von Bonins Gengivelse af General von Lindemanns Ordre til Tyskerne om at respektere det danske Frihedsraads og de danske Frihedskæmperes Ordrer.

Major Kruse, der i mere end 4 Aar var tysk Kommandant i Aarhus.

Ers. u. Ausb. Btl. (M) 273
Eingang — 5. Mai 1945
Abt. Ia

Standortbereichsältester
Aarhus

Den 5. Mai 1945

An
alle Einheiten im Standort Aarhus

Der Wehrmachtbefehlshaber Dänemark hat folgendes angeordnet:

1) Wenn der dänische Freiheitsrat mit seinen bewaffneten Leuten Ruhe und Ordnung aufrechterhält, so ist dies in keiner Weise zu verhindern.

2) Der Wehrmachtbefehlshaber wünscht Vermeidung jeglicher Zwischenfälle, die praktisch dadurch ausgeschaltet sein müssten, dass alle Soldaten in ihren Unterkünften gemäss Bereitschaftsstufe sind.

3) Jede Aufforderung zur Waffenniederlegung oder Übergabe von Waffen ist abzulehnen. Jeder gewaltsame Versuch dieser Art ist mit Waffengewalt niederzuschlagen.

4) Klare Angriffe von dänischer Seite sind sofort unter schärfstem Waffengebrauch niederzuschlagen.

gez. von Bonin
Kapitän zur See
und Standortbereichsältester.

Ers.u.Ausb.Btl.(M)273 Durchschrift o.U., den 5.5.1945.
Abt.Ia

Der
1. - 5.Ausb.Kompanie u. Gen.-Kompanie

vorstehenden Befehl zur Kenntnisnahme.

A. B.
Leutnant u. stellv. Btl.-Adjutant.

ledning af 25-Aarsdagen for Oktoberrevolutionen, og da Razziaen var overstaaet, fejrede de illegale Bladfolk Festdagen forskellige Steder, hvor Politiet lige havde været.

Den 14. November udkom en Protest mod Scaveniusregeringens Handlinger:

„Hvor lumpent, hvis vi i Dag, hvor Tyskerne overalt er trængt i Defensiven, hvis vi netop nu gav os! Nej, vi maa, koste hvad det vil, gaa i hensynsløs Kamp mod dem, der vil knytte vor Skæbne til Hitler... Derfor: forstærk overalt den aktive Kamp mod Tyskernes Udbytning af vort Land."

Den 13. December konstateredes det i Land og Folk, efter at *Døssing, Chievitz* m. fl. var blevet arresteret og *Mogens Fog* og *Ole Kiilerich* eftersøgt, at Regeringens Politik var, at enhver, der vovede at tale dansk, arresteredes som „Kommunist".

Fra Foraaret 1943 kan af specielle Publikationer nævnes Valgopraabene med Opfordring til at stemme blankt fra Marts, og fra Slutningen af Maj: „Dansk Patriot falden for Landsforræders Kugle" om den unge Maskinmester Willy Schmidt, der var faldet under Sabotageforsøg mod et tysk Miltærlager i Rømersgade. Det indeholdt en Opfordring om at give ham en storslaaet Begravelse, en Opfordring, der fandt stor Genklang i Byen. Det slutter med disse Linjer: „Deltag alle i Ødelæggelse af den tyske Krigsproduktion her i Landet, saa vi fortsat kan blive forskaanet for Luftbombardementer. Vær alle med til at hjælpe de modige Unge, der sætter Frihed og Liv paa Spil for vort Lands Skyld. Hjælp ikke Politiet i Jagten paa danske Patrioter."

Kronen paa Værket i den illegale Presses Kampagne blev sat i de bevægede Dage i August 1943.

I et betydningsfuldt Særnummer af Aarhus Ekko, udsendt efter Afslutningen af Strejken i Esbjerg, findes følgende Kommentar:

„Ogsaa Aarhus og Omegn har i den senere Tid været Hjemsted for en lang Række for Tyskerne meget alvorlige Sabotagehandlinger, og hvad Dag, det skal være, kan vi blive ramt af Tyskernes Hævn, og da er det godt at have et Eksempel som Esbjerg at se hen til. For det kan altsaa nytte at gøre Modstand." — (Esbjerg opnaaede ved Folkestrejken, at den tyske Undtagelsestilstand blev ophævet.) „Sejren blev vundet af den menige Mand. Det var Folket, der tog sin Skæbne i sin egen Haand. Det var de menige Fagforeningsmedlemmer, der satte igennem, at Arbejderklassens organiserede Magt skulde sættes ind. Det var hele Byens Befolkning, der sluttede op bag Arbejdernes Organisationer i en fast, national Fællesfront til Værn om elementære, danske Rettigheder. Saadan har Esbjergs Befolkning givet et straalende Eksempel for hele vort Folk. Fasthed og Sammenhold maa være Modstandsfrontens Parole. Saadan gaar vi frem for et frit Danmark."

Og Aarhus gik ogsaa frem til Kamp.

Anledningen til Folkestrejken i Aarhus var en Dødsdom ved tysk Krigsret, der Onsdag den 25. August blev afsagt over den unge *Paul Edvin Kjær Sørensen*, der stammede fra Aarhus, og hvis Fader arbejdede paa

Oliemøllens Sydhavnsafdeling. Kjær Sørensen havde deltaget i en Vaabentransport fra Rold Skov.

Natten mellem Onsdag og Torsdag uddeltes overalt i Byen et Opraab, der opfordrede til at besvare den tyske Dødsdom med en Generalstrejke, paa samme Maade som denne allerede var i Gang i flere andre danske Byer. Torsdag kunde Partiet udsende en Resolution, vedtaget af 2000 strejkende Arbejdere, der var forsamlede til Møde i Folkets Hus.

„2000 aarhusianske Arbejdere forsamlet til Møde i „Folkets Hus" erklærer hermed eenstemmigt, at alt Arbejde skal hvile, indtil følgende Indrømmelser er tilstaaet os.

1) Paul E. Sørensen skal overgives til danske Myndigheder og dømmes efter dansk Lov. Endvidere kræver vi, at andre Danske, som hensidder i Fængsel, tages ud af disse og overgives til danske Myndigheder.
2) Vi kræver, at tyske Soldater kun bærer Vaaben, naar de er under Kommando.
3) Vi kræver, at de tyske Soldater holdes inde efter Mørkelægningen."

Paa Mødet var endvidere nedsat en Strejkekomité. Grænsen mellem legalt og illegalt var ophævet. Flere af de ledende illegale Personer var nødt til at optræde som Talere ved dette og følgende Møder. I „Folkets Hus" kom man imidlertid kun een Gang. Leonhard Hansen fortsatte den Linje, han var slaaet ind paa ved Fjernelsen af de kommunistiske Fagforeningsmænd, forbød de Strejkende at komme i Bygningen og tilkaldte Politi. Det er vel som Tak for denne korrekte Optræden, at han nu er genvalgt til Folketinget. — Fredag kom ogsaa et Særnumer af Aarhus Ekko om Strejkens Forløb her og andre Steder. Ogsaa Søndag den 29., efter at den militære Undtagelsestilstand var erklæret, kom der et Særnumer.

Opfordringen til fem Dages Strejke i Begyndelsen af December som Protest mod Henrettelsen af fem unge Sabotører fra Aarhus og Randers (deriblandt den unge Kommunist stud. oecon. *Georg Mørk Christiansen)* blev ikke fulgt.

Derefter udsendtes et „Aabent Brev fra Sabotørerne i Aarhus" skrevet af Kommunelærer, mag, art. Hans Chr. Sørensen. Sørensen, Sabotøren *Aksel Petersen* og jeg, der boede sammen i en Lejlighed i Ove Geddesgade 1, duplikerede det her paa en „laant" Duplikator. Det indeholdt bl. a. en Erklæring om, at Sabotørerne kun kunde fortsætte med deres farefulde Arbejde, dersom de fra Befolkningens Side fik Støtte, hvorved der altsaa sigtedes til den Demonstration mod Georgs Henrettelse, som vi havde haabet paa, og som udeblev. Iøvrigt benyttede *Krenchel* Flyvebladet i Uddrag i en af sine Artikler.

Fra 1943 af er det vanskeligt at følge med i, hvem der har redi-

geret Aarhus Ekko, og i, hvem der har trykt dette, Land og Folk og de andre Publikationer. Mange af de medvirkende er desværre døde nu, andre har forladt Byen, og der har hersket en saa gennemført Arbejdsdeling og Hemmelighedsfuldhed om denne Deling, at det paa nærværende Tidspunkt er ugørligt at skrive en fyldestgørende Oversigt. Men nogle Hovedpunkter kan gives.

Fra Sommeren 1942 til sin Arrestation den 6. Juni 1944 var Lederen af midtjyske Distrikts kommunistiske Organisationer Fagforeningsmanden *Heigaard* fra København. Heigaard, der gik under Navnet „Carl" eller „Lasse" redigerede Aarhus Ekko i mange Perioder. Indtil Sommeren 1944 ledede den unge *Steen Lykkeberg* („Bette Søren", „Kaj") fra Horsens Fremstillingen og Distribueringen. Af Medlemmer af Redaktionen fra Foraaret 1944 kan nævnes Blikkenslager *Lundvang* (død i Tyskland), Maskinarbejder *Henry Lauritzen*, Aabyhøj (død i Tyskland), Typograf *Aage Larsen*, Kontorassistent *Fritjof Palm*, Maler *Chr. Brønnum* fra Hjørring („Latterfuglen") og Maskinarbejder *Frode Thomsen*.

Den 21. Juni 1944 blev en Katastrofens Dag for Partiets Bladvirksomhed, som den 30. blev det for Sabotagen. Over 40 af de mest fremtrædende Mænd i Arbejdet arresteredes. Noget af denne Oprulning skyldtes vel Heigaard, der naturligvis var nødt til at opgive lidt, da Gestapo havde et udstrakt Kendskab til hans Virksomhed, men Hovedparten skyldtes en af de frækkeste Stikkere i Undergrundsbevægelsens Historie: *Grethe Bartram*, der længe havde været med i Bladarbejdet og havde to Brødre i Tyskland for Sabotage. Grethe Bartram blev først afsløret en Maaneds Tid senere — iøvrigt ved Meddelelse fra Frit Danmarks Gestapoforbindelse — og naaede derfor at lave en Del Forstyrrelser efter Reorganiseringen i Juli. Hun var da bl. a. Skyld i Steen Lykkebergs og Ingeniør *Damgaards* Arrestation.

Fra Efteraaret til Kapitulationen redigeredes Bladet af Partisekretær *Heinrich Davidsen*. En kort Oversigt over de forskellige Steder, hvor Bladet er blevet duplikeret, ser saaledes ud:

Hos Købmand *B. O. Lauridsen*, Laurvigsgade, hos Fru Kunstmaler *Hansen*, Vestergade 84 (den meget talentfulde Kunstmaler *Thorvald Hansen* og hans lovende Søn, den kun 16-aarige *Ib*, der allerede som 14-aarig havde haft Malerier udstillet, blev begge arresteret for kommunistisk Bladvirksomhed og døde i Tyskland. Den anden Søn *Preben* var ligeledes i Tyskland), hos Billedskærer *Sv. Andersen*, Trøjborgvej 2 d., hos Mægler *Nordsegl*, V. Søgaard, Gl. Aaby (baade han og hans Kone blev arresteret). I April duplikeredes Bladene i Kildegaarden 1 hos Repræsentant *Jørgen Nielsen*, der et Aars Tid før duplikerede Budstikken samme Sted. Han blev arresteret og var til Paavisning i Stueetagen, mens Bladfolkene opholdt sig i Kælderen; det lykkedes dem dog at slippe væk med deres Blade ned

til *Villy Andersen*, Nørreport. Her blev Bladene anbragt paa et Loftsværelse. — „Nu troede vi da, de laa godt og sikkert," fortæller *Emil Gregersen*, Formanden for D.K.U. „Men næste Dag, mens vi opholdt os i Stueetagen, kom Gestapo og slæbte alt væk fra Værelset." Den følgende Dag kiggede Fru Andersen ind paa Loftsværelset. Der var ikke meget at finde, kun en Seddel laa der med følgende makabre Besked: „Det tyske Sikkerhedspoliti har været her. Pas godt paa Skattebørn, vi kommer igen. Hilsen SS."

Derefter duplikeredes Bladet en Gang i Malernes Fagforening, og tilsidst søgte man tilbage til Fru *Johs. Nielsen*, Ellehammervej 4 (hendes Mand sad arresteret, men hun arbejdede videre, og her havde man duplikeret før.), og her blev det sidste Nummer af Aarhus Ekko til Natten mellem den 4. og 5. Maj. En stolt Nat for de unge Bladfolk. Det var lykkedes at holde Bladet i Gang i tre og et halvt Aar. Det havde kostet dyrt, men Indsatsen havde ikke været forgæves, saa sandt som den kommunistiske Presse havde været førende med Hensyn til at aktivisere Arbejderne og den brede Befolkning i Byen, og Bladgrupperne havde givet Stødet til Dannelsen af de første aktive Modstandsgrupper.

Frit Danmark-Grupperne

Bladet *Frit Danmark* var blevet stiftet den 9. April 1942 paa Initiativ af *Aksel Larsen* og *Christmas Møller*. Det var tænkt som et Organ for alle Antinazister, der ønskede at gøre en Indsats for Landets Befrielse. Bladet repræsenterede altsaa ikke nogen afgrænset politisk Gruppe, men Personer fra alle Partier, saa vel som Personer, der ikke tilhørte noget politisk Parti, men havde Danmarks Befrielse som eneste Maal.

For at skaffe Bladet den størst mulige Udbredelse opmuntrede Ledelsen af Bladet til Dannelse af lokale Fordelings- og Fremstillingsgrupper i alle større Byer. I Aarhus blev den første Gruppe dannet paa følgende Maade:

Overassistent *Viggo Hansen*, der tidligere har været omtalt i Afsnittet om den kommunistiske Presse, var af *Ryberg Rasmussen*, som han arbejdede sammen med, blevet opgivet som Emne for Frit Danmarks Arbejde. Viggo Hansen modtog pr. Kurér de første Blade fra København og uddelte dem her i Byen. Snart begyndte han imidlertid at duplikere Bladene ved Hjælp af nogle unge K.F.U.M.ere og Kommunister. Samtidig blev jeg af Ryberg Rasmussen sat i Forbindelse med Hansen og aftog en Del Blade til Byen, senere ogsaa til midtjyske Distrikt, hvor jeg paa forskellige Rejser besøgte Folk, som man havde optaget Forbindelse med fra kommunistisk Side, og som var villige til at gøre et Arbejde for Udbredelsen af Bladet, og for at skaffe Penge til dets Fremstilling. Det sidste var næsten det vanskeligste. Og i den første Tid ofrede Viggo Hansen

personlig meget paa Bladet. Sammen redigerede og udgav vi ogsaa et lille lokalt Blad *Aarhus Nyt*, der imidlertid kun kom i to Numre. Der eksisterer vist ikke længere noget Eksemplar af Bladet.

Omkring 1. December 1942 traf Viggo Hansen Beslutning om at forholde sig i Ro et Stykke Tid, da der havde været flere Tegn paa, at Politiet var ved at faa Færten af hans Virksomhed. Jeg flyttede da Duplikatoren op til stud. oecon. *Georg Mørk Christiansen*, Randersvej 116, hvor næste Nummer af Bladet blev duplikeret af Georg, hans Mor, Fru *K. S. Christiansen*, stud. mag. *Hans Mølbjerg* og stud. oecon. *Svend Aage Olsen*. Byledelsen var blevet en ren Studentergruppe, og Trykkestedet var i lang Tid de smaa, lavloftede Stuer paa Randersvej.

Den 8. December arresteredes Viggo Hansen af det danske Politi. Hans Søn, der advarede mig, fortalte dog, at der ikke var blevet fundet noget ved Husundersøgelsen, og jeg forholdt mig i Ro. Den 11. December blev jeg imidlertid ogsaa arresteret. Samtidig blev seks andre, væsentlig Kommunister arresteret. Viggo Hansens Nerver havde ikke kunnet holde til Presset, og han havde opgivet baade sit Forhold til den kommunistiske Presse, Frit Danmark og Aarhus Nyt. Viggo Hansens Arrestation skyldtes Angivelse fra Kontorist *Tage Hedeager*, der senere blev likvideret som Stikker. Lederen af Frit Danmark-Gruppen i Randers Repræsentant *Emanuel Poulsen* og flere andre tilstod; jeg mente, det var klogest at nægte alt. Ved Underrettens Dom den 17. Februar 1943, der to Maaneder senere stadfæstedes af Landsretten, fik Hansen 5 Maaneders Fængsel, jeg tre Maaneders Fængsel og Poulsen 60 Dages Hæfte. Viggo Hansen fortsatte efter sin Løsladelse med illegalt Arbejde, men arresteredes den 1. Februar 1944 af Gestapo for Udlevering af en Røde Kors Liste med Navne paa arresterede Personer. Han var nu fængselsvant og holdt Stand overfor Gestapo. Han blev ført til Tyskland, hvor han døde i Neuengamme i Slutningen af November 1944. En Pioner og et sjældent fint og godmodigt Menneske var gaaet bort.

Den 12. December 1942 udsendte den nydannede Frit Danmark-Gruppe for at støtte de arresteredes Sag en Løbeseddel, hvori man erklærede ikke at kende Grunden til deres Arrestation. Gruppen fortsatte støt Arbejdet. Leder var den unge Georg Mørk Christiansen, der i Intelligens og Modenhed ragede højt op over sine jævnaldrende. Han gik imidlertid i Foraaret over i Sabotagearbejdet, det Arbejde, der førte til hans Arrestation og Henrettelse i Efteraaret 1943.

II. Budstikken og Frit Danmarks anden Periode.)*

I Foraaret 1943 var nogle Studenter, der ikke havde Forbindelse med Frit Danmarks Hovedledelse, begyndt at fremstille Bladet selv. Det drejede sig om stud. mag.'erne *Erik Reske-Nielsen* og *Thorkild Korsgaard*, stud. oecon.'erne *Jens Fisker* og *Knud Brix* og stud. med. *Aksel Stenderup*. Første Nummer kom de ikke helt ærligt til. Da de manglede Penge, listede de en Aften over fra Kollegiet paa Studenterraadets Kontor og „laante" her Duplikator, Papir og Sværte. Bladet, der faldt ind ad 150 Brevsprækker i Aarhus den 9. April om Morgenen, indeholdt bl. a. en Opfordring til to Minutters Stilhed Kl. 12.

Opfordringen blev ikke fulgt. Der maatte et planmæssigt Arbejde og et langt større Oplag til. I en Forretning i Aarhus indkøbtes en Duplikator paa Kredit, og der blev nu fremstillet et 8-sidet Blad, der fik Navnet *Budstikken*. Første Nummer er dateret Juli 1943, og Bladet kom derefter lige til Befrielsen. Under Titlen stod: Udgivet af FRIT DANMARKs Aarhus-Gruppe. Det var paa dette Tidspunkt en Tilsnigelse, men man var ikke klar over, at der eksisterede en virkelig Gruppe, der havde Forbindelse med Hovedledelsen. Ad mærkelige Omveje, der førte helt til København og tilbage til Kollegiets Nabo, Ortopædisk Hospital, fik Gruppen nu Kontakt med den „ægte" Gruppe gennem *Elias Bredsdorff*. Foruden stud. mag. *Mølbjerg* sad en ung færøsk Læge *Holm* og Dr. med. *Agerholm-Christensen*, Ortopædisk Hospital, i Ledelsen. Den 9. Juli mødtes en Repræsentant for *Budstikken*, stud. med. *Jørgen Kieler* (senere den bekendte Organisator af Jødetransporterne til Sverige og Medstifter af Sabotageorganisationen *Holger Danske)* med Agerholm-Christensen og Elias Bredsdorff som Repræsentanter for Hovedledelsen. Man enedes om et Samarbejde. Den gamle *Budstikke*-Gruppe indordnedes under FRIT DANMARKs Hovedledelse og blev repræsenteret i Aarhusledelsen.

Første Nummer af *Budstikken* var blevet indledet med følgende lille redaktionelle Forord:

„Frit Danmark"s Aarhus-Gruppe paabegynder med dette Nummer Udgivelsen af et lokalt illegalt Blad for Aarhus og dens Opland. Barnet har vi — under Inspiration af *Vilhelm Mobergs* fortræffelige Frihedsepos „Rid i Nat" — døbt med Navnet *Budstikken*. Konklusionen i Mobergs Bog lyder: „.... men et eller andet Sted i Verden vil det altid findes, i al Evighed. For det er Budet: *Vi skal være frie Mænd!* ..... Der løber en Budstikke ved Nat og ved Dag, gennem Aar og gennem Aarhundreder, den har et vigtigt Ærinde, den bærer igennem Tiderne et Bud, der har Hast, det første og ypperste af alle Bud. Budstikken kommer, Budstik-

*) Resten af Afsnittet om F.D.-Gruppen bygger paa en Beretning af stud. oecon. *Knud Brix*.

ken gaar: „Rid i Nat, endnu i Nat!" Vor Budstikkes Motto er ogsaa Frihed, og den henvender sig til alle sine Læsere med Kravet: *Bring Budstikken videre.*"

Og Aarhusianerne var ikke sene om at lyde Budet. Budstikken blev hurtigt populær.

Hovedledelsens Instrukser naaede nu Aarhus gennem Seminarielærer Elias Bredsdorff (nuv. Redaktør af det legale Frit Danmark), der under Navnene „Sander", „Møller-Nielsen", „Mortensen" o. s. v. var paa stadige Rejser i det nørrejyske Distrikt (Omraadet nord for Horsens-Ringkøbing). Bredsdorff var gaaet frivilligt under Jorden i Sommeren 1943. Med utrættelig Energi arbejdede han som Rejsesekretær paa Udvidelsen af den illegale Presse. Han var Manden med Ideerne og de store diplomatiske Evner og samtidig Manden, der forstod sig paa alle de praktiske Fiduser, der skulde bruges for at sikre Arbejdet. Naar han ikke var paa sine 14-Dages Ture, boede han i Aarhus, hvad den illegale Presse i Byen selvfølgelig havde megen Gavn af. Under sit lange Virke i Jylland oplevede han naturligvis meget ofte, at Grupperne blev revet op, men han havde fortrinlige Evner til at finde nye egnede Folk frem. Han er en af dem, der har betydet mest for det illegale Arbejde i Jylland. Han har deltaget i Tusinder af Møder i de jyske Byer. Der er mange, der allerede nu griber sig i at længes tilbage til „de hyggelige Dage" under Besættelsen, naar de havde Besøg af „Chefen". De mindes ham, som han sad mageligt tilbagelænet i Husets bedste Stol, det aandfulde blege Ansigt med de halvt lukkede Øjenlaag rettet opad. Cigaretrøgen drev ud af Næse og Mund, og den destingverede, melodiøse Stemme udspurgte, retledede og fremsatte Planer. Faa Mennesker er som Bredsdorff gaaet op i Modstandsbevægelsen hver Time paa Dagen. Han har selv indrømmet, at det var det sidste, han tænkte paa, inden han faldt i Søvn om Natten.

Frit Danmarks Aarhus-Grupper deltog ogsaa i Arbejdet paa at gennemføre Strejkerne i de bevægede Augustdage. I et Flyveblad udsendt den 28. August fremstilledes de Krav Frit-Danmark-Gruppen stillede saaledes:

1. Alle danske Fanger i tyske Fængsler overgives til dansk Retsforfølgelse.
2. Enhver Form for Polititjeneste udøves af dansk Politi.
3. Tysk Militær, der ikke er under Kommando, færdes uden Skydevaaben.
4. Tyske Soldater skal forblive i deres Kvarter fra Mørkets Frembrud.
5. Kasernen i Vester Allé lukkes, og det derværende tyske Militær interneres, indtil Dysenteri-Epidemien er standset.

Det sidste Krav, som var meget populært i Byen, var Frit Danmarks

eget. Bladet havde nu opnaaet den Stund, som dets lille Gruppe havde længtes efter. Det betød noget i de kritiske Dage. Befolkningen ventede hver Dag paa de illegale Blades Paroler, og de *rettede sig efter dem*. Det var en Magtprøve mellem det tyske Hovedkvarter paa den ene Side, og de illegale Bladredaktioner og Strejkeledelsen paa den anden Side. Modstandsbevægelsen kunde kun opfatte det, der skete den 29., som en Sejr for dens Politik. Folket havde erklæret Tyskerne Krig, og Tyskerne havde modtaget Udfordringen.

Men naturligvis bragte Undtagelsestilstanden og det, der fulgte efter, mange Ubehageligheder for den illegale Presse. Allerede den 28. om Aftenen opnaaede stud. oecon. Knud Brix at blive visiteret af tyske Soldater, da han var paa Vej til Kollegiet med en større Pakke illegale Tryksager paa Cyklen. Pakken blev heldigvis ikke undersøgt. I det hele har Brix været fulgt af Held gennem de to Aar, hvor han var i Forgrunden i det illegale Bladarbejde, og det skønt han ogsaa har haft med Sabotagen, Spionagen og Sendevirksomheden at gøre. Naar Mistanken først meget sent faldt paa ham, skyldes det, at han har haft en formidabel Evne til altid at se ud, som om han kun havde ufornuftige Tanker i Hovedet.

Midt i September Maaned greb Oprulningen af den saakaldte Frit Danmarks Sabotagegruppe under Georg Mørk Christiansens Ledelse ogsaa ind i Bladgruppernes Mandskab. Stud. mag. *Børge Olesen* arresteredes, da han vilde advare Georg Christiansen, og kom ikke hjem fra Tyskland før længe efter Kapitulationen. Samme Skæbne overgik hans Ven, den unge Kunstmaler *Jørgen Rytter*, der blev taget, da han vilde advare stud. oecon. *Svend Aage Olsen*, der imidlertid allerede var flygtet til Sverige.

Arrestationerne greb om sig og fortsatte helt hen i November Maaned. Den 14. Oktober blev Dr. med Agerholm-Christensen arresteret. Det lykkedes ham ganske vist 14 Dage senere at blive overført til det tyske Lazaret ved at simulere Blodspytning — Blodet kom fra et lille Hul i Armen — og at flygte herfra gennem et Toiletvindue, men i Danmark kunde han ikke blive. Læge Holm maatte ogsaa forlade Byen, og snart efter blev det stud. mag. Reske-Nielsen Tur. Denne dygtige unge Historiker, der havde skrevet de fleste af Budstikkens Artikler, tog ogsaa til Sverige.

Jeg redigerede et af Numrene, men det var nu blevet nødvendigt at skaffe Forstærkning til Byen, og i November dukkede Adjunkt *Peter P. Rohde* op i Byen, under Navnet Dr. Jacobsen (senere Hedegaard og Poul Rasmussen). Rohde var sammen med nogle og halvfems andre Kommunister flygtet fra Horserødlejren den 29. August. Efter en Del Begyndervanskeligheder — det var ikke nemt at dumpe ind i et illegalt Arbejde efter at have siddet arresteret i over to Aar — blev han en ganske fortrinlig Arbejdskraft for Budstikken og Frit Danmark.

Aarhusledelsen blev reorganiseret og kom efterhaanden til at bestaa af stud. oecon. *Knud Brix*, Kommunelærer *Holger Petersen*, Læge *Poul Kirketerp*, Undervisningsassistent *O. Strange Petersen*, Journalist *Bent Hemmer-Hansen*, den socialdemokratiske Fagforeningsformand *Chr. Christiansen* (Chr. Dansker) og Assurandør *Kielgast*. Sidstnævnte arresteredes i April 1944. Der var ved denne store Ledelse tilstræbt en alsidig Repræsentation for Forretningslivet, Arbejderne og Akademikerne, saa Gruppens Virksomhed kunde siges at have virkelig Kontakt med den lokale Befolkning.

Der var dog fortsat store Vanskeligheder med Arbejdet, baade økonomiske, organisatoriske og praktiske. Penge skulde man bruge mange af og specielle Indsamlingsgrupper oprettedes. Her kan nævnes fhv. Skolebestyrer, Redaktør *Kirkegaards*. Kirkegaard arresteredes i Juni 1944 og døde i Tyskland.

Vanskelighederne med at finde egnede Lokaler til Duplikator og Sætteri blev i hele Besættelsestiden aldrig løst for mere end ganske kort Tid ad Gangen. Frit Danmark maatte have sit eget Sætteri, da ingen Bogtrykker turde lægge Typer til, af Frygt for, at det skulde være muligt ad denne Vej at spore Trykkestedet. En Tid var Sætteriet anbragt i den unge Bibliotekar *Erik Schøttler-Nielsens* Lejlighed i Klintegaarden, Opgang F, lige over det tyske Marinekontor og Gestapochefen *Schwietzgebels* Privatlejlighed — hvad Bladets ene „Forretningsfører", Hr. *Hedegaard Rasmussen*, ansaa for en Betryggelse.

Duplikatoren blev anbragt hos „den billige Skræder", *Gunnar Storgaard*, i Søndergade 15 o. G., hvis lille Værksted snart blev et konspiratorisk Arnested, hvor et Utal af Personer færdedes: Pressefolk, Sabotører og Militærfolk, hvortil kom alle Kunderne og Spejderdrengene, som Storgaard var Fører for! Til sidst blev det dog Frit Danmark-Folkene for broget. De trak sig ud af Foretagendet, der derefter en Tid var Kontor for *Toldstrup*, indtil Gestapo opdagede det. Storgaard flygtede og mærkeligt nok gik ingen i Fælden. Vi var en tre- fire Militærfolk, der traf Storgaard i et ejendommeligt Antræk, paa Storetorv og blev advaret af ham. Vi undte os saa den lille Fornøjelse at cykle langsomt forbi de Gestapofolk, der stod paa Vagt paa Søndergade.

Det nye Duplikationssted blev en Kælder i Sønderallé 29, hvor der nu er Ostelager. Samtidig anskaffedes en elektrisk Duplikator, mens Økonomien blev stærkt forbedret ved Salg af illegale Bøger, som Gruppen modtog fra København. Særlig viste Hvidbøgerne om den 9. April og den 29. August sig at være en fin Salgsvare, der indbragte flere Tusinde Kroner.

I April 1944 var Økonomien blevet saa god, at man kunde købe et Trykkeri i Viby. Det viste sig dog desværre ikke at være nogen heldig Transaktion. Planen var at lade Trykkeriet drive af en Mand, der var ansat

af Frit Danmark, saaledes at Bladet altid kunde nyde Præferencebehandling. Det lykkedes imidlertid ikke at finde den rette Mand; Folk paa Stedet begyndte at snakke om, at der vist var noget fordægtigt ved det saa længe lukkede Trykkeri. Gestapo fik en Anelse om, hvad her foregik, man naaede kun at benytte det en enkelt Gang og maatte tilsidst sælge det igen.

Juni Maaned 1944 blev en stormfuld Maaned for Frit Danmark, som det blev det for det kommunistiske Parti og for Militær- og Sabotagegrupperne.

Kielgast blev tvunget til at forlade Byen, fordi han var blevet truet med Anmeldelse til Gestapo af en Direktørfrue, som kendte hans Forhold og mente ad denne Vej at kunne tvinge Bladet til at dementere nogle Beskyldninger, der var fremsat mod hendes Mand. Kielgast flygtede, men blev kort efter arresteret i Horsens. Derved blev Gruppen tvunget til at opgive Lokalet i Sønderallé. Den 6. Juli blev dette stormet af Gestapo, der skubbede den helt uskyldige Sagfører, hos hvem Lokalet var blevet lejet, foran sig. Samme Morgen, Invasionsmorgenen, trængte Gestapo ogsaa op i Lejligheden i Klintegaarden, hvis Beboere alle blev arresteret og senere ført til Tyskland. Værst for de illegale Organisationer var Arrestationen af „Carl" (Fagforeningsmanden *Heigaard*, København), der var Leder af Kommunisternes midtjyske Distrikt.

Sætteriet var imidlertid ikke længere i Klintegaarden. Det var allerede en Maaned tidligere blevet flyttet ud til Lærer *Arne Mathiasen*, Grumstolsvej 20, Højbjerg, der ejer en Villa, der er som skabt til at huse Folk. der maa gaa under Jorden i Aarhus. Jeg havde ogsaa udset mig den, men da jeg kom, fik jeg at vide, at Sætteriet stod der, og at der allerede var ved at være Snak i Kvarteret om de mystiske Ting, der foregik der. En ukendt Dame havde været der for at advare ham. Arne Mathiasen arresteredes dog først i August. Men da var Sætteriet fjernet. Sabotagegrupperne havde skaffet et Loftslokale paa Jens Baggesensvej, men Værtinden blev hysterisk over, at vi havde sat en ny Laas i Døren. Bredsdorff og Peter P. Rohde kom i deres Kvide atter til mig og jeg lod det flytte til Sabotøren *Morten Ruges* Telefonkontaktsted, Revisor *Maaløe*, Viborgvej 32. Faa Dage efter arresteredes Ruge, og Maaløe flygtede. Ved ihærdige Opringninger til Stedet opnaaede vi omsider at faa Gestapo til at tage Telefonen. En hidsig Stemme forlangte at faa Navn og Adresse paa den, der ringede op! Sætteriet var gaaet tabt, men det var et rent Tilfælde, at Bladets flittige Altmuligmand, „August Petersen", Arbejdsmand *Kristian Andersen* fra Horsens, der ogsaa havde siddet i Horserød, ikke var blevet taget, idet han havde været i Lejligheden, mellem to Gestapobesøg, med en Pakke med Sats. Næste Dag listede han efter flere heldigvis forgæves Opringninger op i Lejligheden og fjernede denne Pakke. Paa denne Maade

fik Bladet altsaa Halvdelen af sin Sats tilbage, men maatte for Eftertiden trykkes i to Omgange, da nye Typer ikke var til at opdrive. Resten af Sætteriet blev, efter en kort Gæsterolle i Vestre Ringgade 68, hvor Værten sagde op, inden man var kommet i Gang, anbragt i en lille Lejlighed paa Skovvangsvej, hvor Sætteren, Typograf *Svend Hansen* fra Randers, var indlogeret.

I Højbjerg stod ogsaa en Tid Duplikatoren. Det var hos Snedker *Erik Hansen*, som efter endt Afbenyttelse sænkede den ned i et hemmeligt Rum under Gulvet. Maskinarbejder *Folmer Kruuse* bistod ham med Arbejdet. Begges Fruer var ivrige Deltagere i Duplikeringen. „August" transporterede i læssevis af Materiale paa sin evindelige Budcykle. Det gik nogle Maaneder, men da Omegnens Børn begyndte at løbe ind i Forretningen og sige: „Vi ved da godt, hvad I laver her," maatte Duplikatoren atter flyttes.

Denne Gang kom den ud til Redaktør *Hemmer-Hansen*, Aaby Østergaard i Aabyhøj. Et ypperligt beliggende Sted, hvor „August", der blev sat til at betjene den, fik den venligste Behandling af Husets Beboere.

Redaktionen, der havde ført en meget omflakkende Tilværelse, fik i sidste Halvdel af 1944 fast Tilhold hos Ingeniør *Haxen*, Risskov. *Fru Haxen* blev samtidig en Slags Redaktionssekretær. — Stud. mag. *Tage Madsen*, der boede i Bispegaarden, ledede herfra med sejg Energi og store organisatoriske Evner Distributionen af Bladet. Hos Bispefamilien, der altid var glad for illegalt Besøg, fandt naturligvis mange Møder Sted.

Den Kreds af Mennesker, der samlede sig om Bladet, havde i det hele taget grundigt ændret Karakter. Mens det oprindelig udelukkende havde været Studenter, der skrev, duplikerede og fordelte det, var der nu, knap et Aar senere, saa at sige ikke flere Studenter tilbage; kun Knud Brix var stadig med. Ogsaa Bladet selv havde skiftet Udseende. Det var nu blevet til et Ugeblad paa 4 Sider, hvoraf de to var reserveret „Frit Danmarks Nyhedstjeneste", og de to helliget Lokalstof. Oplaget steg efterhaanden til 8000 Eksemplarer, og det blev nødvendigt at tage endnu en Duplikator i Brug. Ved Raadhusforvalter *Haldings* Mellemkomst fandt det nye elektriske Apparat sit Hjemsted i et Kælderlokale i Raadhuset, hvor Tage Madsen med Bistand af Varmemester *Kammer* fra Lemvig rullede det halve Oplag, mens „August" og Sætteren Svend Hansen tog sig af den anden Halvdel i Aabyhøj.

Opgaverne

Budstikken naaede altsaa i Løbet af 1944 sin endelige Form. Efterretningsystemet blev ordnet betryggende, en effektiv Kontrol af Nyheder og Udhængninger blev gennemført, saa at Fejltagelser blev begrænset til et absolut Minimum. Vanskelighederne ved at kontrollere en Meddelelses

Rigtighed var uhyre store, da der af Hensyn til den illegale Sikkerhed var snævre Grænser for, hvor mange Mennesker og Institutioner, man kunde henvende sig til. Efterhaanden samlede Gruppen sig i stigende Grad om de større Sager og Forbrydelser, kulminerende med Opsporingen af og Kampagnen mod den jyske Schalburgfører, Ingeniør *Olaf Schmidt*, der endte med hans Likvidation. Ellers havde man gerne Aftale med Likvidationsgrupperne om ikke at nævne de Personer i Bladet, som det var Meningen at rydde af Vejen. Saaledes havde man det meste af et Aar fældende Materiale liggende mod Storstikkersken *Grethe Bartram* uden at kunne benytte det. Takket være Forbindelse med Schwietzgebels kvindelige Privatsekretær, der dog desværre omkom ved Bombardementet af Kollegiet, og med nogle østrigske Gestapofolk — de samme der efter Kapitulationen udpegede over 50 Gestapofolk og SS'ere ved den danske Grænse — var Bladet fra Tid til anden i Stand til at bringe adskilligt Nyhedsstof, som Tyskerne regnede for at være „streng geheim", saaledes den udtømmende Liste over, hvem der var blevet dræbt, saaret eller var sluppet uskadt fra Bombardementet af Kollegierne.

Arbejdet med Udhængningerne førte efterhaanden til Skabelsen af et fuldstændigt Kartotek over nationalt kompromitterede Personer. En Fortegnelse paa over 1700 Navne med tilføjede Oplysninger blev duplikeret i 50 Eksemplarer beregnet til Cirkulation, hvorved Oplysningerne skulde suppleres. Gestapo fik ved en Razzia fat i ca. 30 af disse Hæfter.

For at raade Bod paa det Misforhold, at Bønderne stadig blev forsømt med illegal Litteratur, der var tilpasset efter deres Forhold, begyndte Pastor *Seidelin og Frue*, Knebel, senere assisteret af nuværende Finansminister *Thorkil Kristensen*, Udgivelsen af et illegalt Blad, *Plovfuren*, der blev stillet under Frit Danmarks Ledelse, godkendt i København og fra Aarhus distribueret af Kontorist *Holger Madsen*, siden efter dennes Arrestation i August af Budstikkens Folk. Arkitekterne *Bodil* og *Gunnar Krohn* stillede Lokaler til Raadighed. Læge *Georg Moltved* sendtes ud paa Landet for at øge Bladets Udbredelse.

Ved et Dyrskue, der afholdtes i Hjørring i August Maaned, spredte Aarhusgruppen 4000 Eksemplarer af et lille Særblad for Landboere, trykt i Aarhus, og det Vers, der var blevet indlagt i Midsommervisen og ved et dristigt Kup blev udslynget gennem Højtaleranlæget, var skrevet af det poetisk begavede Gruppemedlem, Læge Kirketerp. Afsyngelsen skaffede dog desværre en Række uskyldige Mennesker Fængsling og andre Ubehageligheder. Trods disse Anstrengelser for at trænge ud paa Landet, og til Trods for, at et stigende Antal Blade blev sendt ud til Bønder, Andelsfolk, Præster og Højskolefolk, havde Ledelsen dog stadig en levende Følelse af dette Arbejdes Utilstrækkelighed.

Af anden Bladvirksomhed, som Frit Danmarkgruppen gav sig af med,

kan nævnes et tysk Blad, *Deutsche Nachrichten*, der blev fremstillet i Forbindelse med en østrigsk Officer. Det kom en fire-fem Gange, fra Efteraaret 1943 til Efteraaret 1944, i ca. 2500 Eksemplarer og blev bl. a. udspredt paa alle tyske Flyvepladser. Bladet, hvis første Nummer indeholdt Beretningen om Dannelsen af Freies Deutschland i Rusland og bragte de Taler, som Generalerne *von Seydlitz* og *Lackmann* havde holdt. Iøvrigt indeholdt Bladet naturligvis konstant kraftige Opfordringer til tyske Soldater om ikke at skyde paa danske Frihedskæmpere og om at gøre fælles Sag med disse, naar det afgørende Øjeblik kom.

Krigens Afslutning optog en stor Del af Diskussionerne inden for F.D.-Gruppen. Man begyndte at forberede Efterkrigstidsmøder, drøftede Genindførelsen af Demokratiet og tog Stilling til de Problemer, der maatte rejse sig i Sammenhæng med Besættelsens Ophør. — Netop med Henblik paa denne Tid bestemte Frihedsraadet, at der skulde oprettes Lokalkomiteer i alle større Byer, og det blev overdraget F.D.-Grupperne at faa disse Komiteer dannet. De skulde være et alsidigt Udtryk for Frihedsbevægelsens Grene og derfor rumme Repræsentanter for Frit Danmark, Studieringen, Dansk Samling, det kommunistiske Parti, Fagforeningerne, Byen og Militærorganisationerne.

I September Maaned, mens dette stod paa, blev Bredsdorff nødsaget til at forlægge sin Virksomhed. Dette stod i Forbindelse med, at der var blevet Brug for ham i København efter *Mogens Fogs* Arrestation, dels med, at Gestapo havde hans Billede og var ivrigt paa Jagt efter ham. Hans Arbejde som Rejsesekretær maatte naturligvis føres videre, og Aarhusgruppens Medlemmer delte da hans Distrikt mellem sig. Strange Petersen fik Randers, Hobro, Aalborg og Vendsyssel, Kirketerp Horsens og Skanderborg, Holger Petersen Viborg, Nykøbing M., Thisted, Struer, Holstebro og Skive, Brix Silkeborg, Herning, Ringkøbing, Skern, Askov, Grenaa og Ærbeltoft. Ved en lille illegal Kongres i Oktober, der blev afholdt i Aarhus paa Vennelyst — officielt en Filatelist-Kongres — og hvor der var mødt Repræsentanter for hele Jyllandsdistriktet, blev Ordningen godkendt.

Generalstrejken i Dagene omkring den 19. September havde jo vist, at Frihedsbevægelsen havde hele Folket bag sig. De smaa Sedler, som Gruppen om Natten uddelte i Aarhus i Lokalkomiteens Navn — Komiteen var paa det Tidspunkt endnu kun under Dannelse —, gjorde Underværker. F.D.-Gruppen havde vedtaget Strejkeopfordringen paa et Møde Søndag Formiddag og fastsat Strejkens Begyndelse til Mandag Kl. 12. Ti Minutter over 12 var Arbejdsnedlæggelsen total. Ikke en Butik, ikke et Kontor, ikke en Restaurant var aaben. Gruppen havde naaet sit Maal, den var blevet et Organ for Folkets Kamp.

Politiske Maaneds-Brevs

October 1941. Afsluttet 5. October.

[illegible]

* Den tyske Krigsplan gik videre i Løbet af den Uge (fra Rusland meldtes den 12. Juni officielt 6 - redx -) at arbejde praktisk talt hele Europa ind i Rusland ved Ukraine og Donbassen. Og under alle Omstændigheder maatte Tyskerne arbejde den væsentligste Del af deres Styrke, herunder Luftvåbnet, Panserne, Motorerede og Bombeflyene ind i Vinterens sidste Ind. De overgangsfelter, der var truffet, overmandelsen-omstod var fremf og Feltzeget begyndte paa den mandigst mulige Maade. Mislykkedes. Den Plan, der ikke? Maaske, paa Grund af den rede uns- offensiven og Sovjets Modstandsevne, Planerne maatte Gang paa Gang omarbejdes og Maalene sat-

LAND OG FOLK

[illegible]

Nummer 10 Dagbl. af Landets Kampende Folk Aar 19. Dec. 1941

KUN ÉN VEJ FØRER TIL FRIHEDEN!

[illegible]

Fri Danmark

Nr. 15 Udgivet af en Kreds af Danske Februar 1943

DEN FRIHEDSKAMP DER FØRES PÅ HJEMMEFRONTEN

9. April 1940 stod den danske Regering, Stauning-Munk overfor følgende: Vaabnet Modstand og Massekampen Proklamation. Ingen af disse to Muligheder blev grebet med fast Hænd for at bliva virkeliggjort som Udtryk for Folkevilien. Tyskerne, hvis Organisation man plejer at prise, havde slået til mellem dereo-Tre efter Munck Ltd. og Følgen blev, at de overmandet og taget som Soldater havde frost at vide, at de skulde finde sig i Fremtiden. Den danske Regering havde kapitularet under Protest.

1. årg. nr. 2. - UDGIVET AF FRIT DANMARKS AARHUSGRUPPE - August 1943

Budstikken.

DANMARKS STILLING OG VOR OPGAVE

Polakker, Nordmænd, Belgiere-etc. - alle er de Folk, der er undertvunget af Nazisterne efter haard Kamp, er hvis Regeringer og Militærstyrker nu fører Krigen videre fra politisk Grund. Disse Folks Stilling er klar - de hører hjemme i de allieredes Rækker. Men hvor staar Danmark?

DANSKER PÅ KRYDSTOGT - Danmark er ikke med paa disse tragiske Side. Hvor staar vi da? Det bevises, at vi er neutrale. Ofcet er den Bestræbelse i Folkevisten, den sniger, at en neutral Stat ikke kan tillade fremmede Troppers Gennemgarch eller Besættelse af sine Territorium. Danmark opherte med at være neutralt hin Aprilmorgen for tre Aar siden, da Hitlers horder bred lid over Nordøen - men denne Dag gennemførelsen af Lofts Os, at Danmark ikke skulde kunne til at deltage i Stormagtskrigeret.

Har Hitler holdt dette Løfte? Nej - vi kan blot svare en, at Danmark under Vinterkrigen røbede at hjælpe Finland med Materiel, da vi erlære vilde vange til at sige, som Deltagere i det frisk-mandige Opgør. Paa Finlands nordlige Fortlad Kamp mudes Regeringen kun tillade Eksport af sympati og et Par Pund Bukker - til dansk-Fyskladede Krig for "Lebensraum" og Undertrykkelse af nordmandsk Frihed og Lykke kun Scavenius & Co. tillade, at al disponibel Dansk Arbejdskraft og Produktion stilles til Rædighed. Vor Regering sælger Danmarks Materiel ind i Krigen paa tysk Side - paa den forkerte Side! Klarere Bevisudelse for Sabotørernes Virksomhed kan neppe ønskes.

Hvad vil det betyde, om denne Danmarks Stilling forbliver uændret til Nazismagthaverne Sammentrud? Det vil betyde, at Danmark trækkes ned i det tyske Nederlag, at dansk Velgerstandighed for Længe Siden har Fabt et Katastrofalt Knæk, at Danmark saa langt ud i Fremtiden, Tvivlen kan naa, vil stan som et upaalideligt Led i Østmagternes Samfund - med de økonomiske og politiske Konsekvenser, dette vil faa for vort Land og dets Borgere.

Men, Du som læsevenne, 90% af det samlede Folk sympatiserer med de allieredes Sektioner, Folkets Sig, som Ikke ved de andre undertrykte Folk. Det er rigtigt. Men vort Svar er det, som opgaven de store allieredes Regeringer vil give: Følelser gør det ikke. Vis din tro i dine Gerninger! Og det er derfor sammen. Danmark kan reddes og endnu tage sin retmæssige Plads i den fri-Nejrenue Verden: Gennem det danske Folks aktive Kamp mod de nazistiske Undertrykkere.

(fortsættes Side 2)

AARHUS EKKO

[illegible]

Tyskerne ønsker fornøjet!

Natten til d. 25 November lod Tyskerne følde 7 Dødsdomme samlig følgende:

Regnskabsfører	Alf Jensen, Frederik,	Døden ved Skydning.
Stud. mag.	Georg Christensen, Studievej 116,	"
Løjtnant	Aage E. Andersen, Frichof Skatteassist.,	"
Løjtnant	Alf Andersen, Aarhus,	"
Kassationsbetjent	Ernst Johannsen, Aarhus,	"

OBSERVER

[illegible] MAJ 1944. [illegible]

ET ANGREB PAA D.N.U.

Det kommunistiske Skrift "De Danske Studenter" retter i sit Kortnummer et skarpt Angreb paa Dansk-Nordisk-Ungdomsforbund og dets Blad Folkung Bladet. "De Danske Studenter" mener, at forbundet mangler, at dets Organ fører en Sabotørvenlig Politik.

Det angreb, som "De Danske Studenter" Skrift Sigte mod absolut tillagsvinden. Folk-

Byens Betænkeligheder paa Vadum Elvtegnsted, Vejs for Nærte Landsbb, hvilket vil sige, at samtlige Broer bliver sprængede. Projektet vil altsaa ikke kunne med at jage de tyvende fra deres Bopæl, den undser sig ikke for at forstyrre Omvirkeden. Endvær vil kunne forestna, hvad det vil sige for Mundredo af Mennesker. At se deres [illegible]

FOLKE VILJEN

[illegible]

Nytaar 1944

Vi staar ved sjette Nytaarsskift
i disse sødelige Aar
og samles i et fælles Haab,
mens Tankerne tilbage gaar.

Mange vi havde ventet mer
af dette sidste, store Aar,
dog blomstrer nye, friske Haab,
hvor Skuffelsen slog dybe Sværr.

Vi mindes dem, der faldt for os
i dette haarde Kampens Aar
og ærer dem, der mistet stort
og dem i Lejr og Fængsesgaard.

Vi ærer dem - i deres Aand
vi kræder ej om svundet Aar,
men rejter kæmpler Blikket frem
mod Aabret, som nu forestaar.

Vi ved, at Pønciss Morderkuld
vil dræbe fler i dette Aar.
Maaske de rammer Dig og mig,
men bag os friske Tropper staar.

Og aldrig skal det lykkes dem,
hvad de har øget i flere Aar,
at hue Danmarks Frihedshær
for Sejrens lyse Flokker slaar.

DEN KOMMER PÅ TIDE

En Vissetump, et tilligt og banalt
Refrain bider sig fast i Hjernen. Men
slipper ikke for det, og som Dagene
gaar, faar det Perspektiv og Dybde ud
over sin oprindelige Meningt.

"Der kommer en Dag efter dernæ..", et
Haab, en Trøst og en sørgende Appell

Vel er det mørkt Dage, vi gennemlever,
vel er vi undergivet Barbarernes rasvistige Terror og Vold, men Haabet er tændt: Der kommer en Dag, og den er ikke længere fjern, da Bødlens Hænder synker for aldrig igen at løfte den blodige Økse mod dem, der kæmper for Frihed og Ret.

Der kommer en Dag, og den kommer ogsaa for dem, der i disse Aar forrandte deres Land og Fædrenes Sag. Der kommer en Dag, en Dag og Kontrolles Dag, hvor Straffen rammer dem, der var Fjendens Lakajer. Ingen skind Selvtagt, ingen Blodig og ukontrolleret Vold, men retfærdig Straf i Overensstemmelse med de demokratiske og Barmhjertige Ideeler, vi kæmper for. En befriende og forfriskende Opgørets Dag, uden Skammel, men under Ansvar, Forsat og Fremsat af Frihedskampens ledende Folk, som gennem deres Indsats har vist sig den Autoritet, Folket er parat til at respektere.

"Der kommer en Dag..", og den maa komme i det Aar, vi nu byder velkommen, men indtil da giver vi stilfærdigt himanden det Løfte, at vi vil kæmpe videre uden Frygt, men ogsaa uden Overmod. Fjenden er stærk og grusom, vi vil ikke være grusomme, men hærde og beslutsomme. Vi vil handle, hvad det kræves af os, og vi vil tie, hvor Tale er bunde overflødig og farlig.

- Mend og Kvinder vil gaa til de udsatte Poster, og de Kvinder, der maa blive derhjemme, vil ikke holde deres Mænd tilbage, men stærke den med opmuntrende Ord.

Handle, tie og opmuntre, det er det nye Aars Appel til os alle.

Sidste Periode fra December 1944

Lige siden Sommerferien var Arbejdet gaaet glat, uden alvorlige Uheld. Bladets Standard var hævet, Forretningsgangen indarbejdet, Økonomien betrygget, og Gestapo havde længe ikke truet, var jo delvis lammet efter Bombardementet.

Saa pludselig skete Uheldet. Lørdag den 2. December blev Peter P. Rohde arresteret, da han kom for at tale med Redaktør *Knud Tågholt*. Denne var imidlertid den foregaaende Dag blevet arresteret, og Gestapo holdt Vagt i Lejligheden. Rohde blev udsat for meget haard Behandling fra Gestapos Side. Det staar saaledes endnu uklart for ham, hvad der skete med ham paa hver af de følgende tre Dage. Han lagde den fornuftige Plan, hellere at røbe Materiel end Mennesker og holdt saa længe, at de nærmeste Medarbejdere blev advaret. Rohde havde boet i Risskov i Lærer *Grønborgs* Villa. Grønborg var flygtet til Sverige. I Villaen boede desuden Lærer *Nord* og Frue fra Silkeborg, der var gaaet under Jorden for Arbejde med F.D. i Silkeborg, og som paa forskellig Maade arbejdede for Gruppen i Aarhus. Da Gestapo kom herud, laa Fruen i Sengen med daarligt Ben, og Nord, der foregav at være en Lærer, der skrev paa en videnskabelig Afhandling, erklærede, at han nok syntes, der havde været noget fordægtigt ved Hr. Rasmussen. Han gik f. Eks. meget ofte og rodede med noget i Garagen. Mens Gestapo var herude, bragte Nord Dagens Post, som Fruen først havde holdt skjult i Sengen, ned i Kælderen. Da Gestapo samtidig kom her ned, maatte han lægge den under en Maatte foran Centralfyret, men noget senere lykkedes det ham at faa Brevene brændt, Gestapo forlod Huset. Nord fik sig og sin Kone bragt i Sikkerhed. Men to Timer efter var Tyskerne der igen. Som Hævn over Danskernes Frækhed blev Huset sprængt i Luften. Ved denne Lejlighed røg endnu nogle Afsnit af Rohdes store Danmarkshistorie i Luften. De første havde han maattet efterlade i Horserød.

Brix var blevet underrettet om Rohdes Arrestation i Æbeltoft om Natten og kom med en Lægebil til Aarhus tidligt om Morgenen. Han og Tage Madsen, der havde haft Gestapobesøg om Natten, besluttede sig til at faa fjernet Abonnentlisten, der laa i Trykkeriet paa Raadhuset. Hos Raadhusforvalter Halding traf de den dristige Likvidationsmand, Overbetjent *Jørgen Jensen* („H. C."), der sammen med Halding gik med dem. Mens de, skarpt bevæbnede, var ved at rydde op i Kælderen, kom en Raadhusbetjent farende ned med Elevator og meddelte, at Gestapo var der. Takket være Haldings store Kendskab til Raadhuset, blev alle dog reddet. Gestapo satte Nøglen i Døren i den anden Ende af Lokalet, da de styrtede ud. Raadhuset var omringet, men Tyskerne havde dog glemt CB-ernes Udgang, som de saa benyttede. — Deres næste Ærinde gjaldt

Tage Madsens Værelse. Brix ofrede sig og gik derop. Alt laa hulter til Bulter, men Gestapo havde ikke fundet en Bankboxnøgle, der laa i en Brøddaase. Brix betegner disse Minutter i denne Lejlighed som de uhyggeligste i hans Liv. Hver Gang nogen kom op ad Trappen, indbildte han sig selvfølgelig, at det var Gestapo, der kom igen. Gruppens Bankbog kunde han imidlertid ikke finde. Gestapo havde taget den, og Kontoen, der var paa 4000 Kr., blev spærret om Mandagen. Kontorchef *Eering* — iøvrigt Bredsdorffs Vært gennem et helt Aar — blev nu tilkaldt og skaffede Brix ind i Handelsbanken, hvor han fik fjernet alt, hvad der var i Gruppens fire Boxe.

Det lykkedes at faa Arbejdet til at gaa videre. Bladet udkom regelmæssigt, saa udadtil mærkedes der den første Tid ikke noget til den Revolution, der var sket. Raadhustrykkeriet var jo væk, og den sidste Duplikator blev flyttet ud til Lærer *Christensen*, Hans Jensensvej 2.

Lillejuleaften kom den næste Katastrofe. Kristian Andersen („August") blev genkendt efter et Fotografi af to Gestapofolk, just, mens han sad og nød sin Julefrokost i Kroen i Krogen. Samtidig arresteredes Dr. Kirketerp og Pastor *Bay*, Risskov, der ofte havde været Gruppen behjælpelig, bl, a. med Logi. Gestapo havde benyttet de faa Oplysninger, som Rohde havde maattet rykke ud med, paa et saa sent Tidspunkt, at de forskellige var flyttet hjem igen. Ogsaa Bogtrykker *Carl Haugsted* skulde have været arresteret. Haugsted trykte i en længere Periode personlig *Søren Jydes Breve* og *Frit Danmark*. Han blev advaret, ligesom han stod midt i sit illegale Arbejde, men svarede roligt: — Jeg maa da være færdig med dette Numer først. Han blev færdig og forsvandt. Til Gengæld tog Gestapo hans Kone og en ung Typograf.

Flere af Gruppens Medlemmer maatte nu forlade Byen. Af Veteranerne blev kun to tilbage: Strange Petersen, som Gestapo gentagne Gange søgte at komme til at tale med, og Kommunelærer Holger Petersen, som de af en eller anden Grund ikke kom til, men som naturligvis ikke kunde vende tilbage, da han nu engang var gaaet under Jorden. I den rekonstruerede Gruppeledelse indtraadte forskellige, der i længere Tid havde haft Forbindelse med den: Direktør *Nymark*, Pastor *Knudsen*, Professor *Schönheyder*, Expeditionssekretær *Steenshøj*, Læge *Randlev-Madsen* og Forretningsfører *Baunsgaard*.

Der maattte paany foretages en gennemgribende Reorganisation af hele F.D.-Arbejdet i Jylland. Aarhus, Aalborg og Vejle blev Centralbyer for hvert sit Distrikt, og hver af disse Byer sendte en Rejsesekretær ud for at drøfte Problemerne med Grupperne og Lokalkomiteerne. En Gang om Maaneden blev der fra nu af holdt en fælles jysk Kongres, hvor Dr. med. *Teit Kærn*, fra F. D.s Hovedledelse, samledes med Rejsesekretærerne og Byledere i de tre Centralbyer og gav Oplysninger om Arbejdet i

Hovedledelsen og Frihedsraadet, samt i det hele taget formidlede Kontakten mellem Provinsgrupperne og København.

Arbejdet med Budstikken blev i lang Tid forfulgt af en næsten usandsynlig Kæde af Uheld. Gestapo syntes i en Periode nærmest at snuble over Duplikatorer, Fordelingssteder o. s. v., og en lang Række af Distributører og andre Medarbejdere blev arresteret og ført til Frøslev. Det lykkedes dog at holde Arbejdet i Gang, takket være stud. oecon. *Erik Hansen*, som ustandselig var paa Jagt efter nye Steder til Trykning, nyt Materiel og nye Medarbejdere. I Begyndelsen af Januar kom Duplikatoren til Chauffør *Svend Jensen*, Brendstrupvej 9, men allerede den 5. Februar trængte Gestapo ind her og beslaglagde Duplikatoren og en hel Del adresserede Konvolutter, hvorved de kom paa den morsomme Ide at udgive en falsk Budstikke. Iøvrigt havde de gjort det en Gang før, men nu blev den altsaa sendt til de Folk, der var vant til at modtage Bladet. Naturligvis var en Masse pæne Mennesker hængt ud i dette Nummer.

Dagen efter anskaffedes ny Duplikator og et nyt Sted, og det blev af Sikkerhedsgrunde bestemt, at kun een Mand maatte vide, hvor Duplikatoren stod. Derefter blev denne Mand naturligvis taget ved en Gaderazzia, altsaa fuldstændig tilfældigt.

To medicinske Studenter tog sig nu af Fremstillingen og Distributionen, mens Redaktør *Brix-Petersen, Aarhuus Stiftstidende*, fremskaffede Stoffet. Disse Folk holdt det saa gaaende, til Krigen holdt op.

Alle disse Uheld var naturligvis gaaet haardt ud over den regelmæssige Fordeling, Oplaget var ogsaa gaaet ned. De mange skuffede „Abonnenter" vil maaske efter at have læst denne Beretning tilgive det sidste halve Aars Uregelmæssigheder.

III. Observer

Observer-Gruppen har kun ønsket at give de mest nødtørftige Oplysninger. Gruppen blev stiftet i Foraaret 1944 og udgav et Blad, der kom en Gang om Maaneden, sidste Gang i Oktober 1944, i en vis Periode kom der en Nyhedstjeneste en Gang om Ugen. Denne Nyhedstjeneste var i et Nummer slaaet sammen med Budstikken lige før Gruppen blev opløst. Filialer af Bladet udkom i Aalborg, Randers m. fl. Steder under Navnet: *Budstikken, fri jysk Tidende*. I Slutningen af September blev Aalborgredaktionen arresteret, to Mand kom til Dachau, Resten til Frøslev. I Slutningen af November arresteredes Randersredaktionen og den 1. December to Mand af den første og to Mand — den ene Redaktør Tågholt — af den daværende Redaktion i Aarhus og blev sendt til Frøslev, de øvrige gik under Jorden eller rejste til Sverige. Dermed maatte Bladet ophøre. November-December Numeret, der var stencilleret, blev aldrig trykt. —

Gruppen havde haft Forbindelse med forskellige andre Grupper. Foruden at uddele Observer i ca. 1000 Eksemplarer uddelte den et tilsvarende Antal af Frit Danmark. Desuden solgte den Bøger fra „Frit nordisk Forlag" og „Skipper Clement Forlag", Aalborg (der i Virkeligheden laa i København).

IV. Folkeviljen

Bladet *Folkeviljen* blev startet i Randers i Efteraaret 1943 af en Gruppe Socialdemokrater, hvis Ønske det var, at Socialdemokraterne nu ogsaa skulde være med i Frihedskampen, og som samtidig ønskede at fremme Enhedsbestræbelserne inden for Arbejderklassen. Denne Linje fastholdtes i Bladet. Der skulde slaas en Streg over Fortidens Skænderier, det var Arbejderklassens Fremtid det gjaldt.

Efter at Bladets Virksomhed efter en Razzia i Randers havde været centraliseret i Aalborg indtil Februar 1944, blev Aarhus det Sted, hvorfra Traadene udgik. Der var Grupper i de fleste større jyske Byer og i Odense. Aalborggruppen bestemte sig paa det Tidspunkt til at gaa imod Enhedsbestræbelserne og sluttede sig til *Dansk Presse*, som paa den Maade — noget fejlagtigt — kom til at skilte med Navnet Folkeviljen i sit Hoved.

I dette Arbejde i Aarhus var Raadhusbetjent *Jens Hansen*, hvis Navn senere fløj over Landet, da han paa Socialdemokratiets Kongres erklærede Kommunisterne Krig, den ledende Kraft i Havnearbejder *Svend Aage Nielsen* var Kasserer, og fhv. Folketingsmand *Holger Eriksen* skrev de politiske Artikler, der gik ind for Enheden. Pedel *Carlo Madsen*, Folkebiblioteket, organiserede Bladenes Uddeling. I de første Foraarsmaaneder 1945 blev Folkeviljen fremstillet paa Folkebiblioteket. Senere stillede Vicevært i Aldersrenteboligerne ved Vestre Ringgade, *Carl Rasmussen*, Lokale til Raadighed for Trykningen. Carlo Madsen var den ledende Kraft i Organiseringen af socialdemokratiske Militærgrupper i Aarhus, der dannedes i snæver Kontakt med Kommunisternes Repræsentant i Jyllandsledelsen, Dr. med. *Poul Astrup*, og efter at denne var blevet arresteret, og jeg havde afløst ham, med mig. Desværre blev nogle Navnelister brændt paa Grund af en Razzia i Folkebiblioteket, saa de socialdemokratiske Grupper kom ikke op paa mere end ca. 75 Mand. Selvfølgelig var der ogsaa Socialdemokrater i andre Grupper, men den Paastand, som Socialdemokraterne lod sig henrive til i Valgkampens Hede, at de skulde have dannet ca. en Fjerdedel af Militærgrupperne, er overdreven — for at anvende et meget overbærende Udtryk.

Men som sagt, paa det Tidspunkt var Forholdet til Kommunisterne og Samarbejdet med dem udmærket. Jens Hansen foretrak saaledes at lade Folkeviljen repræsentere i Lokalkomitéen ved Kommunisternes Re-

præsentant, Maskinarbejder *Karl Møller*, fremfor ved en socialdemokratisk Repræsentant, der efter hans Mening ikke var tilstrækkelig renlivet Modstandsmand.

V. Forskellige andre Publikationer

Det kan nævnes, at stud. jur. *Jørgen Hesseldahl*, der, efter at han maatte gaa under Jorden, blev en kendt Sabotør i Aalborg under Navnet „Tage", mens han var her i Byen, havde Hovedoplaget for *Fri Presse*.

Dansk Samlings fikst trykte *Morgenbladet* uddeltes naturligvis her som i andre Byer.

Information, der jo kun kom til Spidserne i det illegale Arbejde, havde ogsaa sine Korrespondenter her i Byen. Det var Redaktør *Sven Hansen*, *Jyllandsposten*, samt Redaktør *Georg Andrésen* og Frk. *Karen Zeuner*, *Aarhuus Stiftstidende*, der uafhængigt af hinanden stod for Nyhedstjenesten. Desuden havde Andrésen og Frk. Zeuner Forbindelse med Budstikkens Nyhedstjeneste og havde forberedt Udsendelsen af Information til Abonnenterne i Omraadet Jylland—Fyn, hvis Forbindelsen over Storebælt skulde blive afbrudt.

En meget betydningsfuld Publikation, *Du danske Bonde*, der paa forskellig Maade opfordrede Bønderne til at være med i Modstandsarbejdet, udsendtes af Redaktør *Balslev-Jørgensen*, *Aarhuus Stiftstidende* („Hvem skabte Krisen?", „Landbrugets Vej er let at se", „Forholdet til Tyskerne" og „Opgørets Dag nærmer sig"), Redaktør *Andrésen* (Artiklen: „Byen venter paa Landet") og Rejsesekretær i D.N.U., stud. mag. *Niels Petersen*, *Informations* „Jessen" („Den tyske Propaganda"). Balslev Jørgensen skaffede alle Pengene, og man fik den 8-sidede Tryksag trykt i Hedensted hos Bogtrykker *Axelsen* i Oktober—November 1944. Den udsendtes i et Oplag paa 100,000 til samtlige Landbrugsorganisationer, Mejerier, større Gaardmænd, Lærere, Præster og Slagtere. Hele Oplaget var udsendt den 3. December. Tre Dage efter blev Redaktør Andrésen arresteret, uden at det paa noget Tidspunkt lykkedes Gestapo at konstatere hans Forbindelse med det illegale Bladarbejde.

Det har ikke været nogen nem Opgave at skrive om den illegale Presse. En Del Oplysninger er muligvis forkerte, men navnlig er mange Mennesker, der har gjort et stort og godt Stykke Arbejde for de forskellige Blade, ikke blevet nævnt. Men de vil vist alle give mig Ret i, at ingen af os kæmpede for Berømmelse. Vort Maal var at medvirke til, at den illegale Presse kunde forsvinde, at vi kunde faa vor Ytringsfrihed tilbage.

Niels Aage Nielsen

Hans Chr. Sørensen, f. 16. December 1911, Lærereksamen 1937, ansat ved Munkegades Skole i Aarhus 1938, Student 1940, mag. art. 1945. Arresteret af Gestapo 21. Juni 1944, interneret i Frøslevlejren fra August 1944 til Befrielsen 5. Maj 1945.

Ernst Fisker, f. 22. Juli 1911, Student 1931 fra Randers Statsskole, Rekrut 1931 ved 5. Dragonregiment i Randers, Officersskole 1934, Premierløjtnant i Aarhus 1936, Vaabenteknisk Klasse 1937, Vaabentekniker 1940. Interneret 29. August til 22. Oktober 1943 paa Hindsgavl Slot (alm. Officersinternering). Indtraadt i Illegalt Arbejde 1. November 1943. Leder af Sabotage, Vaabennedkastning og Vaabenfordeling for Aarhus fra Juni 1944. Chef for en Sprængkommando fra 5. Maj til 3. August 1945, derefter tjenstgørende ved Hærens tekniske Korps.

SABOTAGEN I AARHUS

Den organiserede Sabotage i Aarhus strakte sig over tre Aar fra 1942 til 1945. Fra Foraaret 1943 var den effektiv og udviklede sig til at blive den mest virkningsfulde og omtalte i Danmark, navnlig hvad Jernbane-Sabotagen angaar.

Den relative Stilstand i første Halvdel af 1944 var udelukkende foraarsaget af Forventningen om Danmarks snarlige Befrielse og den Omstilling af Organisationsapparatet, som den forventede Slutkamp gjorde nødvendig. Da det trak ud med Afgørelsen for Danmarks Vedkommende, tog Sabotagen fat igen. Denne sidste Del af Sabotagearbejdet er blevet kendt for Offentligheden gennem Bogen „5te Kolonne" og fortælles derfor her mindre udførligt, end den egentlig fortjener af dens Leder, Kaptajnløjtnant *E. Fisker*.

Det indledende Afsnit skildres af Kommunelærer, mag, art. *Hans Chr. Sørensen;* Perioden Februar 1944—Juni 1944 af Undervisningsassistent cand. mag. *Niels Aage Nielsen*, der ogsaa har skrevet Kapitlet om „Den illegale Presse".

Den Del af Sabotagen, som ligger forud for Sommeren 1944, er der ikke tidligere givet nogen Fremstilling af. Om disse Afsnit gælder, at Pladsforhold har bevirket, at Skildringen maa koncentreres om det væsentligste og de mest karakteristiske Træk.

BEGYNDELSEN — 1942-43

Selv om de første, famlende Sabotageforsøg ikke førte til reelle praktiske Resultater, saa er de dog ikke uden principiel Interesse. Jeg havde i Sommeren 1944 Lejlighed til at diskutere Sabotage med den afdøde aarhusianske Gestapochef Schwietzgebel, som hævdede, at Sabotørerne var ganske unationale, af Englænderne betalte Kreaturer. Det var tydeligt, at han bedømte os ud fra det Kendskab, han havde til de Danskere, der var i tysk Tjeneste. Mon ikke mange af de Landsmænd, som indtil en temmelig sen Fase af Krigen var Modstandere af Sabotagen, har haft en beslægtet Opfattelse? Sabotagens første Afsnit giver imidlertid klar Besked om, at denne Opfattelse var forkert. Denne Sabotage blev udført uden nogen som helst Hjælp udefra med Sabotagemidler, som helt igennem var fremstillet her hjemme. Den blev paabegyndt paa et Tidspunkt, da der ikke var kommet noget Initiativ eller nogen Tilskyndelse til en Kamp af den Art udefra. Den groede frem af Ønsket om at gøre noget effektivt i Kampen mod den Fjende, der truede vor nationale Eksistens. Den blev paabegyndt paa et Tidspunkt, da denne Fjende stod paa sit Herredømmes Tinde. Den maatte synes det rene Vanvid for de saakaldte kloge og besindige.

Dette Grundtræk i den første Sabotage fremhæves ikke for at give Udtryk for nogen Uvilje mod Samarbejdet med Englænderne, saaledes som det senere blev praktiseret. Men Kommunisterne er saa ofte blevet beskyldt for Underordnelse under en fremmed Magt (og den altovervejende Del af de praktiske Sabotører i de to første Aars Sabotage her i Byen var Kommunister), at det maa være paa sin Plads at fremhæve Sabotagearbejdets fuldstændig nationale Karakter. Og Arbejdet ændrede ikke Karakter, efter at Samarbejdet med de engelske Faldskærmsjægere kom i Gang. Det blev betragtet som et Samarbejde mellem allierede.

Naar den første Sabotage ikke har saa store Resultater at opvise, saa skyldes det først og fremmest Mangel paa effektive Sabotagemidler og Mangel paa Erfaring. Det var nemlig de samme Mænd, der udførte den, som senere i 1943 gennemførte de store vellykkede Sabotager. Det vilde dog være forkert at tro, at Sabotagen ikke vilde være blevet mere effektiv i Fremtiden, selv om der ikke var kommet Materiel fra England. Vi arbejdede ogsaa her i Byen med Fremstilling af Materiel og var faktisk naaet til at kunne fremstille udmærkede Brandbomber med Tidsindstilling og det hele, som skulde virke i Forbindelse med brændbare Vædsker. Og forøvrigt brugte vi ogsaa, efter at vi havde faaet engelske Brandbomber en Masse Benzin, som blev fremskaffet her i Byen, naar der skulde laves effektive Brande. Værre vilde det have været med Sprængstof. Men en Del var dog blevet fremskaffet, selv om det var langt daarligere end det engelske.

Rent organisationsmæssigt havde den første Sabotage en ikke ringe Betydning, idet den gav Lejlighed til at erhverve visse grundlæggende Erfaringer med Hensyn til Organiseringen og Sikringen af et saadant Arbejde.

Den første faldne

I Foraaret 1943 blev der etableret Forbindelse med Jyllandsledelsen for Faldskærmsjægerne. Fra kommunistisk Side var vi en Smule betænkelige i første Omgang. Vi var nemlig vant til at udvise den største Forsigtighed i det illegale Arbejde, og vi havde hørt om en Faldskærmsjæger, som havde været haarrejsende uforsigtig i Frederikshavn. Vi besluttede derfor, at kun een Mand skulde optage Forbindelsen fra vor Side. Det blev den gamle Spanienskæmper *Frits Nielsen* fra Køge, som havde til Opgave at rejse rundt og organisere Sabotagen i Midtjylland. Han afleverede saa Materiellet, han fik, til os andre sammen med Forklaringer og Anvisninger paa Anvendelsen. Der blev udsendt Opfordring til Medlemmerne af kommunistisk Parti om at melde sig til „særlige Opgaver". Og et Par nye Grupper blev dannet. Den ene af disse Grupper bestod af *Willy Schmidt, Erik Andersen, Laurits Jakobsen, Mogens Jensen* og *Erik Pedersen*. Denne Gruppe udførte et udmærket Arbejde, idet det lykkedes den at sænke en Værkstedspram i Havnen og beskadige et større Skib saa meget, at det maatte underkastes en langvarig Reparation, samt at anbringe en Sprængladning i et stort Skib lige før det skulde afsejle. Det blev senere bekræftet, at dette Skib var sunket i rum Sø.

Lederen af denne Gruppe, Willy Schmidt, var den første, som faldt i Frihedskampen her i Byen. Om Aftenen den 27. Maj skulde der gennemføres henved en halv Snes Sabotagehandlinger. De lykkedes ikke alle. Bedst gik det med Sabotagen mod Brødrene *Jørgensens Auto Service* paa Silkeborgvej, hvor *Harald Lauritsen*, Aabyhøj, som senere døde i tysk Koncentrationslejr, ledede Aktionen. Willy Schmidts Gruppe havde faaet til Opgave at ødelægge Tyskernes store Depot i det gamle Glasværk i Ole Rømersgade. Det var denne Aktion, der førte til Willys Død. Gruppens Beretning lyder saaledes:

„Paa Grund af forskellige Omstændigheder blev Aktionen mod Tyskernes Depot i Ole Rømersgade ikke saa vellykket. Meningen var, at vi vilde holde Vagten (Marinevægtere) op under Vagtskiftet Kl. 24, men da vi ankom til Stedet, havde et ungt Par taget Opstilling netop paa det Sted, hvor Vagten skulde holdes op. Vi saa os derfor nødsaget til at sikre os disse. Medens dette skete, er Vagtskiftet muligvis sket, i alle Tilfælde bestemte vi, efter nogen forgæves Venten paa den nye Vagt, at skride til Aktion. Vi skaffede os Adgang gennem en Port med Indgang til et offentligt Beskyttelsesrum, hvor Nøglen hang i et Glasskab udenfor Porten. Da vi var kommet helt hen til Gaardspladsen foran Depotet, hørte vi Stemmer, der talte om Sabotagen, der var sket mod „*Ford*" tidligere paa Aftenen. Da vi ikke kunde komme nærmere Depotet, uden at Vagten vilde opdage os, afventede vi hans Runde. I Ventetiden lød Drønene fra Sabotagen paa Silkeborgvej, hvilket yderligere op-

skræmte Vagten. Da Vagten passerede os, sprang Willy og Laurits frem, de var bevæbnede med Pistoler, mens Erik Andersen og Erik Pedersen kun var bevæbnede med Knipler. Formodentlig paa Grund af de tidligere Sabotager samme Aften gik Vagten med Pistolen skudklar i Haanden, og paa vores Opfordring om at overgive sig, svarede han ved omgaaende at skyde. Vi optog øjeblikkelig Kampen, desværre viste det sig, at der var en Fejl ved den Pistol, Laurits havde faaet udleveret, den fungerede ikke, og inden han fik fundet Fejlen, blev han saaret i højre Arm. Willy affyrede derimod flere Skud mod Landsforræderen, før han selv blev dødelig saaret og søgte Dækning under et Halvtag. Her fandt Politiet senere Willy liggende død. Landsforræderen fik under Kampen et Skud i Maven og døde nogle Dage senere paa Aarhus Kommunehospital. Da Gruppens Medlemmer havde Ordre paa at klare sig bort hver for sig i Tilfælde af Skydning, erfarede vi først i Løbet af Natten, at Willy var saaret og død."

Willy Schmidts Død gjorde et mægtigt Indtryk paa Aarhusianerne. Tusinder deltog i hans Begravelse, mens ikke mere end nogle Snese fulgte Marinevægteren, og deraf var endda en stor Del Tyskere. Havde man tidligere kunnet være i Tvivl om, hvordan den brede Befolknings Stemning overfor Sabotagen var, saa viste denne Begivenhed klart, at vide Kredse ikke var indforstaaet med den officielle Holdning, saaledes som den f. Eks. var blevet udtrykt i en Regeringserklæring:

> .... Regeringen vil sikre Opretholdelsen af Ro og Orden i Landet, den vil ikke taale Sabotage og anden Forbrydelse, der direkte eller indirekte retter sig imod Besættelsestropperne ....

Efter Willy Schmidts Død maatte de andre Medlemmer af Gruppen forsvinde. Der kom imidlertid snart flere nye Grupper til Afløsning. Men før jeg gaar over til at omtale den store Organisation, som efterhaanden byggedes op i Tiden op til den 29. August, vil det være rimeligt at omtale den Organisation, som skaffede Sabotagemateriellet frem til de aktive Sabotører.

Modtagerorganisationen

I 1942 var der kommet nogle faa Faldskærmsjægere, der var danske Frivillige i den engelske Hær med speciel Uddannelse i Sabotagehandlinger og Partisankrig, ned med Faldskærm paa Sjælland. Disse havde forsøgt at komme i Kontakt med Befolkningen, men det var for en meget stor Del mislykkedes, grundet paa almindelig Frygt hos Befolkningen for Besættelsesmagten. Først i Februar 1943 kom den første Faldskærmsjæger her til Jylland. Han havde faaet opgivet nogle Navne paa Folk, der var velvilligt indstillet overfor den aktive Modstand, og som derfor kunde give ham Husly og eventuelt nye Adresser, der kunde føre frem til de aktive Grupper. Denne Faldskærmsjæger kaldte sig *Axel Nielsen*. Senere er vi blevet klare over hans rigtige Navn: Kaptajn *Ole Geisler*. Han var ledsaget af en anden Faldskærmsjæger, der hed *Svensson*, og deres Opgave var at starte en organiseret Modstandsbevægelse. De tog Ophold hos Søstrene *Jøker*, Pauls Plads i Aarhus, og rejste herfra videre over Ran-

ders, Aalborg til Frederikshavn, hvor de i hver By havde Navnet paa en enkelt Hjælper, der kunde huse dem. I Frederikshavn gik det desværre galt, idet Svensson var saa uheldig at komme i Selskab med „*Stikker-Grete*" fra Klokkerstræde, og da hun fik Færten af, at Svensson gik med Pistol, meldte hun ham til Gestapo. Svensson blev taget, og man frygtede nu, at de første Værter for Faldskærmsjægerne vilde blive angivet til Gestapo. Axel Nielsen maatte derfor hurtigst muligt finde et nyt Sted at bo. Søstrene Jøker henvendte sig da til Dr. *Svend Baastrup Thomsen* paa Kommunehospitalet og forespurgte, om han var villig til at tage Faldskærmsjægeren i Huset. Axel Nielsen havde derefter med kortere eller længere Mellemrum Hovedkvarter i Lægeboligen paa Kommunehospitalet og begyndte herfra at skabe hele denne store Organisation, som voksede hastigt fra Uge til Uge, og som hen imod 5. Maj tog et saa enormt Omfang. Axel Nielsen blev Chef for Omraadet, der omfattede Jylland og Fyn og sorterede direkte under Faldskærmschefen i København, der gik under Navnet „*Jørgen*", nu afsløret som Major *Muus*. „Jørgen" stod i stadig direkte Forbindelse med London gennem en anden Faldskærmsjæger „*Kaj*", som var radiouddannet. Det første Maal for Axel Nielsen var derfor at faa Forbindelsen med „Jørgen" gjort saa solid som mulig. Det vanskelige laa jo i, at alle Statstelefonsamtaler kunde befrygtes aflyttet af tysk eller dansk Politi, og i Begyndelsen foregik derfor en stor Del af Korrespondancen ved Hjælp af Kurérer, der rejste den vanskelige Rejse over Storebælt, blot med en vigtig Besked, eventuelt sammen med Kufferter med Sprængstof, Vaaben eller andet vigtigt Materiale. Senere blev der skabt en Telefonforbindelse fra Aarhuus Privatbanks Filial i København til Hovedafdelingen i Aarhus, og gennem denne Telefonledning blev der mellem Forretningsaftalerne sendt vigtige Meddelelser om Sabotageaktioner o. lign. i Kode. Denne Telefonforbindelse blev skabt af den senere dødsdømte og henrettede Bankkasserer *Carl Larsen*, der var født i Aarhus, men nu var i Københavnsafdelingen, medens den anden Ende af Ledningen blev betjent af Bankassistent *Erik. B. Frederiksen*, der lavede et fortræffeligt Arbejde, ikke alene som Modtager for Ordrer, men ogsaa senere som Vært for Faldskærmsjægere og aktive Sabotører. Kurérerne kom rejsende med deres Breve eller Kufferter og henvendte sig enten i Privatbanken eller i Kommunehospitalets Lægebolig, hvor deres Breve blev videreleveret til Axel Nielsen.

Der skulde nu findes Folk, der var villige til at huse Hjælpere for Axel Nielsen, og Baastrup Thomsen maatte gennemtrawle sin Venskabskreds for at finde saadanne Boliger. Det var en meget vanskelig Opgave, da Tyskerne jo havde truet med Dødsstraf og Henrettelse af alle, der ydede Hjælp til Sabotører eller Faldskærmsfolk, og Folk i Almindelighed var meget ængstelige og tog de talrige Opraab og

Advarsler, fra den siddende Scavenius-Regering, alvorligt. Der blev dog fundet et Logi hos Gas- og Vandmester *Loft* og hos Altmuligmand *Poul Bjergegaard* paa Østboulevarden, og noget senere Ingeniør *Soelberg* og Søstrene *Ulrich* i Bruunsgade. Opgaven blev herefter at finde Landingspladser til Modtagelse af Sprængstof og Vaaben, som var uundværlige, naar Modstandskampen skulde føres effektivt. Her kom Axel Nielsen, igennem Godsejer *Juncker*, i Forbindelse med Kromand *Marius Fiil* paa Hvidsten Kro, der uden at tøve mange Sekunder, var villig til at organisere Modtagergrupper og Hjælp ved Modtagelse af saavel Sprængstoffer o. lign., som Faldskærmsfolk. I en Mose et Par Kilometer fra Hvidsten Kro foregik de første Sprængstofmodtagelser. Modtagerfolkene var for største Delen lokale Folk fra Hvidsten By og Spentrup, medens Axel Nielsen var med som Leder. Desuden var Brødrene *Svend* og *Bjørn Baastrup Thomsen* gerne med for at hjælpe, ogsaa som Læger, hvis en af de nyankomne Faldskærmsfolk skulde komme til Skade under Nedspringet. Faldskærmsfolkene blev kørt i Bil til Kroen, medens Sprængstofferne og Vaabnene blev pakket ud, anbragt i Sække og med Bil kørt til Randers, hvor deres første Opbevaringssted var hos Boghandler *Olesen*. Senere blev de transporteret til Aarhus, hvor de blev oplagret i et Kælderværelse paa Silkeborgvej, som var lejet under falsk Navn og stillet til Raadighed af Snedkermester *Elius Møller*, der senere døde i tysk Koncentrationslejr.

Slagplanerne for Arbejdet i Jylland—Fyn blev lagt hos Baastrup Thomsen i Lægeboligen paa Kommunehospitalet, og i Løbet af Foraaret og Sommeren 1943 mødtes Faldskærmsjægerne fra Aalborg, Randers, Kolding og Esbjerg jævnligt her til Konferencer, ligesom de gerne søgte hertil, naar Jorden af en eller anden Grund brændte under Fødderne paa dem. Saaledes f. Eks. efter den uheldige Sprængstofmodtagelse ved Madum Sø i Rold Skov. Naar der var vigtige Ordrer fra København, eller der skulde øves Kritik af Arbejdet, rejste Axel Nielsen selv eller Baastrup Thomsen til København og havde her Samtaler med „Jørgen".

Da man havde Grund til at frygte, at Storebæltsoverfarten vilde standse og Telefonforbindelsen med København eventuelt svigte, fik vi en Faldskærmsagent her i Aarhus med særlig Uddannelse i Radiotelegrafi. For at kunne sende og modtage Besked direkte fra London, maatte han have nogle Sendesteder, helst spredt ud over Byen, saa vi kunde skifte Sendested fra Gang til Gang og derved vanskeliggøre Afsløringen. Vi brugte som Sendested Søstrene Ulrichs Lejlighed i Bruunsgade, Tandtekniker *Kæraas* Klinik paa Banegaardsplads, Ingeniør *Sindings* Lejlighed i Park Allé, Kontorassistent *Rasmussens* Lejlighed paa Stjerneplads og Biblioteksselev *Elsebeth Baastrup Thomsens* Lejlighed i Taasingegade, hvor Faldskærmsagenten havde fast Bolig. Der var ret

regelmæssig Forbindelse til London et Par Gange om Ugen, uden at der indtraf Komplikationer.

For at fuldstændiggøre Organisationen var det nødvendigt at opnaa Forbindelse med Politiet, der paa dette Tidspunkt arbejdede ret intimt med det tyske Politi. Salgschef *Bertelsen* og Baastrup Thomsen prøvede her forgæves at komme i Forbindelse med de højerestaaende Politiembedsmænd, men alle mente, at Sabotage og Modstandsarbejde var absolut forkasteligt og burde bekæmpes med alle Midler. Det lykkedes imidlertid, med noget Besvær, at komme i Forbindelse med Politibetjent *Malmback* ved det tekniske Politi, som gav de Oplysninger, han kunde give. I andre jyske Byer var det lykkedes betydeligt bedre at komme ind ved Politiet, end vi gjorde her i Aarhus. Vi havde tværtimod flere Gange det danske Politi tæt inde paa Livet af os, saaledes maatte vi engang, efter en Modtagelse ved Hvidsten, køre langt ind i Midtjylland for at komme til Aarhus, da Landevejene fra Randers var spærrede af dansk Politi.

Vi forsøgte ogsaa flere Gange at komme i Forbindelse med Militærets Folk, men disse var lige saa afvisende, endskønt der havde været flere Opgaver, som passede fortræffeligt til Militærets Folk.

I April—Maj Maaned blev Modtagelserne ved Hvidsten direkte farlige, idet vi havde været ude for flere Smaauheld. Saaledes havde vi en Aften givet Lyssignaler til en tysk Maskine, som vi forvekslede med den ventede engelske, og engang var en af Faldskærmene blevet udløst saa sent, at den faldt langt fra Modtagerstedet. Den blev fundet omgaaende og angivet til dansk Politi, som afhentede den. Vi maatte derfor finde nye Landingspladser, og Baastrup Thomsen valgte i første Omgang en Plads ved Langsø paa Mols, og her havde vi Modtagelser i Begyndelsen af August 1943. Sprængstoffet og Vaabnene blev paa Fladvogn kørt til Sygehuslæge Baastrup Thomsens Sommerhus ved Ebeltoft Vig og derfra, efter Omladning, kørt i Lastbil til Kælderen paa Silkeborgvej. Modtagergruppen her ude bestod af Niels Fiil fra Hvidsten og hans Ven *Stents*, *Orla Andersen* og *Marius Hou* fra Hornslet og Svend Baastrup Thomsen og Bankassistent Frederiksen fra Aarhus. Her gik det dog galt allerede efter anden Modtagelse, idet det danske Politi fandt de tomme Containers i Langsø, angivet af en lokal Mand. Derefter flyttede vi Modtagerstedet til Rosenholm Skov ved Hornslet.

En anden Del af Arbejdet bestod i at hjælpe nedstyrtede engelske Flyvere eller eftersøgte Faldskærmsagenter, Sabotører eller lign. ud af Landet. De kom ofte fra hele Jylland over Aarhus, hvor de blev enkelte Dage, for derefter over Hornslet eller Hvidsten at passere med Fiskekutter til Sverige.

Modtagerarbejdet her i Aarhus blev tildels revet op i Efteraaret 1943,

idet det tyske Politi fængslede Elius Møller, som ved et Uheld kom til at angive Dr. Svend Baastrup Thomsen. Det lykkedes dog Baastrup Thomsen at holde fuldstændig tæt med den intime Organisation, saaledes at det først 13. December 1943 lykkedes Tyskerne at finde ind til Kernen i Modtagerarbejdet i Aarhus. Den Dag var en Sorgens Dag, idet Tyskerne tog tre Faldskærmsagenter, sammen med Søstrene Ulrich i Bruunsgade, og de følgende Dage arresteredes cand. mag. *Voigt*, (der havde faaet Sprængstof og Vaabenlageret opmagasineret i en glimrende skjult Kælder under Cementgulvet i Stueetagen i sin Villa), Bjørn Baastrup Thomsen, Salgschef Bertelsen m. fl. Faldskærmsagenterne brød ret hurtigt sammen, og angav Organisationens Forgreninger i hele Jylland-Fyn og Forbindelsen til København, saaledes at deres Opgivelser næsten fik hele Modstandsarbejdet i Danmark til at ryste i sin Grundvold. Aarhussagen blev den største Sag, Gestapo havde at arbejde med. Svend Baastrup Thomsen sad i mere end 8 Maaneder i Vester Allé og var i mere end 40 Forhør, inden han blev sendt til Vestre Fængsel. Gestapo kunde ikke gøre Sagen færdig til Paadømmelse før 2. Juli 1944, og da var Generalstrejken begyndt 30. Juni, hvilket havde til Følge, at Krigsretten indstillede sit Arbejde for den Gang. Man saa herved det Særsyn, at mange af de Folk, der havde hjulpet Axel Nielsen og Aarhusfolkene, blev dødsdømt og faldt for Bødlernes Kugler, medens Hovedmændene ikke fik deres Sag gjort klar til Paadømmelse, før Generalstrejken kom og reddede deres Liv.

Sabotageorganisationen

Mellem Modtagerorganisation og Sabotageorganisation var det et fuldstændigt gnidningsløst Samarbejde. Om Maalet kunde der, ifølge Sagens Natur, ikke være nogen Uoverensstemmelse, og praktiske og taktiske Spørgsmaal blev, i Modsætning til, hvad Tilfældet var nogle andre Steder, altid ordnet uden saa meget som Tilløb til Konflikt.

Kort efter Willy Schmidts Død blev Frits Nielsen arresteret i Horsens for Bladvirksomhed. Senere fandt Gestapo dog ud af, at han ogsaa havde haft med Sabotage at gøre, og sendte ham i Koncentrationslejr. Da der ikke straks kunde komme en ny illegal Rejseleder for Midtjylland, maatte jeg optage Forbindelsen med Jyllandslederen for Faldskærmsjægerne Kaptajn Ole Geisler (Axel Nielsen). Vi holdt strengt paa det Princip, at de forskellige Organisationer skulde holdes fuldstændig ude fra hinanden. Og vi skulde vide saa lidt som muligt om hinanden. Axel Nielsen og de andre Faldskærmsjægere kendte saaledes hverken mit rigtige Navn eller min Bopæl, og jeg vidste ikke, hvem de var. Det samme Princip blev strengt hævdet inden for selve Sabotageorganisationen. De forskellige Afdelinger og Grupper kendte ikke det mindste til hinanden. Kun havde

de naturligvis alle Forbindelse med mig, men kun gennem een enkelt Mand fra hver. Denne vidste heller ikke, hvem jeg var, hvis det da ikke drejede sig om Folk, jeg havde kendt før. Dette Princip viste sig meget værdifuldt i Praksis. Thi da det i Efteraaret 1943 lykkedes Gestapo at arrestere enkelte Faldskærmsjægere og Sabotører, saa kunde de nok rive de paagældende Grupper op, men Ledelsen og de andre Afdelinger og Grupper kunde de ikke finde frem til.

Der skal nu gives en Oversigt over de forskellige Afdelinger og Grupper. Den største Afdeling sorterede under Arbejdsmand *Aksel Pedersen*, som havde været med i Sabotagen lige fra Begyndelsen, og som viste stor Evne til at komme i Forbindelse med Folk, der vilde paatage sig det farefulde Sabotagearbejde. Den største og mest aktive af Grupperne i denne Afdeling blev ledet af *Willy Samsing*, som efter at være blevet arresteret af Gestapo i Sommeren 1944 kom til Tyskland, hvor han paadrog sig en Tyfus, som han desværre bukkede under for, efter at han var ført til Sverige i Foraaret 1945. Willy Samsing er uden Tvivl den aktive Sabotør her i Byen, der har udført det største Arbejde. Han har sammen med vekslende Medlemmer af sin Gruppe gennemført en lang Række af de allervanskeligste og største Sabotagehandlinger. Nogle af disse skal senere blive omtalt. Af Medlemmer af Gruppen kan nævnes *Alfred Bertelsen*, som blev arresteret allerede i Efteraaret 1943, men som Trods den frygteligste Tortur ikke røbede noget som helst. Senere kom han til Tyskland. Endvidere kan nævnes *Richard Schov*, *Otto Christensen*, *Frode Sørensen*, *Richard Jakobsen*, *Peter Petersen*, *Harry Samsing*, *Salomon Hansen* samt Brødrene *Preben* og *Ib Hansen*. Disse blev alle arresteret i Sommeren 1944 og sendt i Koncentrationslejr, hvor Ib Hansen døde.

En anden Gruppe i dette Afsnit bestod af de to Politibetjente *Henrik Wessel Platou*, som senere blev henrettet, og *Ejnar Sørensen*, som i et Anfald af Mismod, foraarsaget af den Kampagne som førtes mod Stikkerdrabene, berøvede sig selv Livet efter Kapitulationen. De var udmærkede Sabotører, som gennemførte en Række Anslag mod Banen ved Havnen og paa Østbanegaarden. Disse Sabotager blev gennemført paa en meget fiks Maade, idet de to Betjente jo havde let ved at kamouflere sig som fredelige Ordenshaandhævere. Desuden havde de som Opgave at staa Vagt i Mørket, naar andre Sabotageaktioner skulde gennemføres, saa de kunde gribe ind, hvis et eller andet skulde gaa skævt, og arrestere Urostifterne. Denne sidste Opgave blev varetaget, uden at der opstod nogen som helst personlig Kontakt mellem Grupperne.

En tredie Gruppe lededes af *Axel Bali Sørensen*, som er ansat paa Belysningsvæsnet, i Samarbejde med Politibetjent *Verner Jakobsen* og *Skov* ligeledes fra Belysningsvæsnet. Denne Gruppe tog sig særlig af at

forstyrre Strømleverancen her fra Aarhus Elektricitetsværk til Tyskland gennem Samleskinnen. Den store Transformator paa Værket blev ødelagt og Samleskinnen blev Gang paa Gang afbrudt. Bali maatte i Vinteren 1943—44 fortrække til Sverige, hvor han dog ikke kunde holde sig i Ro. Han søgte tilbage for at genoptage Kampen, men blev desværre fanget af Gestapo paa Vejen hjem og maatte afvente Krigens Afslutning i Frøslevlejren og endda være glad til, fordi han ikke kom længere Syd paa. — Aksel Pedersen havde desuden Forbindelse med Poul Nielsen, som ganske alene sprængte en Barak paa Galgebakken for Næsen af den tyske Vagtpost, og som senere, ganske vist ikke af den Grund, blev arresteret og anbragt i tysk Koncentrationslejr.

Det andet Hovedafsnit af Sabotageorganisationen sorterede under stud. oecon. *Georg Mørk Christiansen*, som senere blev henrettet af Tyskerne. Georg Mørk Christiansen udførte et stort og fortjenstfuldt Arbejde som Leder og Instruktør for denne Afdeling, et Arbejde som var saa meget desto vanskeligere og mere ansvarsfuldt, som Sabotørerne i denne Afdeling var ganske unge Mennesker, som frem for alt ikke maatte unddrage sig den ansvarlige Ledelses Kontrol. Denne Afdeling bestod af to Grupper, hvoraf den ene lededes af *Aage Andersen*, som senere blev dødsdømt, og den anden af *Staunsbjerg*. Aage Andersens Gruppe var den mest aktive. Af Medlemmer i denne Gruppe kan nævnes *Alf Jensen*, som senere blev dødsdømt, og henrettet, *Karl Nielsen*, *Frede Klitgaard* og *Svend Thomsen*, som alle tre senere blev dømt til livsvarigt Tugthus.

Aage Andersens Gruppe udførte flere vellykkede Sabotagehandlinger, saaledes det første Anslag mod Samleskinnen, hvorved Højspændingsmasten og Kablet ved Ringgaden samt Transformatorstationen i Hasle blev sprængt. Desuden var Gruppen sammen med Staunsbjergs Gruppe og nogle af Aksel Pedersens Gruppe med ved de store Brandstiftelsesaktioner, hvor saa godt som alle Sabotørerne var i Virksomhed samtidig.

Georg Mørk Christiansens Gruppe beskæftigede sig dog først og fremmest med Jernbanesabotage. Gang paa Gang blev Banelinjerne afbrudt. I August 1943 blev Banen saaledes afbrudt i lang Tid derved, at der var anbragt ca. 100 Sprængladninger med forskellig helt op til 36 Timers Forsinkelse paa saa godt som hele Strækningen fra Skanderborg til Langaa. Disse Sprængninger blev gennemført dels for at forsinke tyske Troppeforskydninger og slide paa det til Raadighed staaende Skinnemateriel og dels for at konstatere, hvor effektivt det i givet Tilfælde vilde være muligt at afbryde Banen.

Foruden disse to Hovedafdelinger havde jeg Forbindelse med en mindre Gruppe under Ledelse af *Knud Sørensen* og *Erik Petersen*, som bl. a. var virksom ved den lige omtalte Jernbanesabotage, og med en

Gruppe CB-er, hvortil *Christian Bach* fungerede som Mellemled. Paa Grund af Begivenhederne efter 29. August naaede denne Gruppe dog ikke rigtig at komme i Virksomhed.

Hovedcentralen for Sabotagearbejdet fandtes i det omtalte Kælderværelse Silkeborgvej 78. Til dette Værelse havde foruden Faldskærmsjægerne kun jeg Nøgle. Her fremstillede vi alle de Bomber, som blev brugt i Aarhus indtil midt i September 1943. Værelset var udmærket egnet til Formaalet, der var to Udgange, og Vinduet var saaledes anbragt, at man, før man gik ind, kunde konstatere udefra, om der var noget fordægtigt derinde. Til Gengæld maatte vi saa altid sørge for, at der saa smukt og ryddeligt ud derinde, hvis en eller anden skulde finde paa at kigge ind, og det kan jo nok tænkes, at Folk i Ejendommen efterhaanden blev lidt nysgerrige paa Grund af de mange Pakker og Kufferter, de saa blive baaret til og fra dette Værelse. Det vi mest frygtede skulde føre til Opdagelse af Stedet var Lugten fra Sprængstof „808". Den meget karakteristiske Lugt (omtrent som Mandelsæbe) ved dette Sprængstof er meget gennemtrængende. Vi frygtede stadig, at den skulde trænge op i Lejligheden ovenover og medføre Klager til Politiet. Naar vi arbejdede med store Mængder af det, var vi nødt til at aabne Vinduet for at faa Luft. Vinden kunde saa, naar den var i det rigtige Hjørne, føre Lugten helt ud paa Silkeborgvej.

Naar større Mængder Materiel skulde transporteres til Værelset ude fra Landet, skete det med Lastbil. Chauffør *Jensen*, fra Vognmand Poul Pedersens Forretning, kørte med en af dennes Biler. Materiellet blev kørt til Arne Jensens Oplagsplads paa Dollerupvej, hvorfra det saa for ikke at vække for megen Opsigt blev kørt til Værelset paa Budcykle. — Denne Oplagsplads blev i Tiden efter September 1943, da Ole Geislers Hovedlager som før omtalt blev flyttet til cand. mag. Voigt, brugt som Lager for store Mængder af Sprængstof, som jeg paa een Gang fik udleveret til en Række store Sabotager, som vi havde planlagt. Dette Sprængstof blev omsorgsfuldt vogtet af Pladsformand *Niels Nielsen*, og naaede alt sammen at blive anvendt til Bestemmelsen, uden at Tyskerne fik Hold i det.

En saa omfattende Organisation gjorde det naturligvis nødvendigt at raade over Pengemidler — navnlig efter 29. August —, da Gestapo var begyndt at gøre Indhug i den. Værelser maatte stilles til Raadighed for Folk, som med kort Varsel maatte forsvinde hjemmefra paa Grund af Fare for Arrestation, og noget at leve af maatte disse Mennesker ogsaa have. Vi begyndte at samle Penge ind, og mange vilde hellere end gerne støtte Arbejdet. Saaledes ydede *Kaj Munk* efter nogen Betænkningstid et Beløb paa 3000 Kr., til Trods for at han meget godt kendte mig som Kommunist.

Før jeg gaar over til en lidt udførligere Omtale af nogle af Sabotagehandlingerne, skal jeg give et lille Overblik over, hvorledes Sabotagen planlagdes og udførtes.

Plan og Praksis

Retningslinierne for, hvilke Sabotagehandlinger der skulde udføres, kom fra London, idet man derfra enten gennem Radio eller gennem nedkastede, ufremkaldte Films gav Hovedopgaver. Men saavel Sabotører, som menige Faldskærmsfolk kunde stille Forslag til Sabotagehandlinger. Disse Forslag blev saa i hvert enkelt Tilfælde grundigt undersøgt og overvejet. Først naar vi var saa sikre i vor Sag, som det under de foreliggende Omstændigheder var muligt at blive, blev der givet Ordre til Udførelsen.

Naar en Sabotagehandling var besluttet udført, blev det først omhyggeligt undersøgt og overvejet, hvor stor den Sprængladning, der skulde anvendes, maatte være, og hvilken Form den skulde have. Disse tekniske Ting skulde der naturligvis først og fremmest forhandles med Ole Geisler om, men ogsaa med den Gruppe, som skulde udføre Aktionen. Thi Sprængladningens Form og Antændingsmaade maatte i høj Grad tilpasses efter den Fremgangsmaade, som det i hvert enkelt Tilfælde var muligt at anvende, naar Hensyn skulde tages til Vagthold o. l. Efter Willy Schmidts Død lagde vi stor Vægt paa at undgaa Skyderi, og det viste sig faktisk, at det var muligt at gennemføre alle Sabotagehandlinger, som blev gennemført her i Byen i sidste Halvdel af 1943 og Begyndelsen af 1944, uden at der blev løsnet et eneste Skud, og uden at en eneste Sabotør blev dræbt, og det til Trods for at det store Flertal af Objekterne var mere eller mindre omhyggeligt bevogtede. Men en saadan Taktik krævede naturligvis en omhyggelig Planlæggelse og Udnyttelse af de Muligheder, som bød sig.

Som et typisk Eksempel paa Udførelsen af en saadan Aktion kan nævnes Ødelæggelsen af den store 25-Tons Kran ved Havnen i Efteraaret 1943. Ole Geisler havde allerede i nogen Tid ønsket at faa den sprængt, men det var trukket lidt ud, da den var stærkt bevogtet. Vi havde besluttet at se Tiden an og søge at naa vort Maal med List og Lempe. Egentlig skulde der efter Reglerne en Sprængladning paa hvert Ben ud til Vandet med en eksploderende Lunte imellem, saa Ladningerne kunde gaa samtidig. Men hvis Sprængladningerne med Lunte imellem skulde sidde paa en halv Time (og vi havde kun halvtimes Blyanter), før de eksploderede, vilde de meget let blive opdaget. Hvis de derimod ikke skulde være forbundne, saa kunde de hver for sig puttes ned i Hulhederne i Kranbenene og ligge godt skjult, indtil de eksploderede. Da Ole Geisler var bortrejst, hvad han i Efteraaret 1943, da han var stærkt efterlyst, var

det meste af Tiden, tog jeg Ansvaret for at afsætte Ladningerne uafhængig af hinanden, men gjorde dem saa til Gengæld ret store og passede dem til, saa de lige kunde presses ned i Hulhederne i Kranbenene. Da Ladningerne var parat, vogtede Willy Samsing, Richard Schov og Alfred Bertelsen, som havde paataget sig Opgaven, omhyggeligt paa det gunstige Øjeblik. Her er en af Deltagernes egne Ord:

„Der var givet Ordre til at sprænge 25-Tons Kranen, og vi gik straks i Gang med at undersøge Mulighederne for det bedste Tidspunkt. Der var jo skarp Bevogtning. Willy og jeg kørte forbi ved 6-Tiden, men der laa en Damper med Vagt ved Kajen og om Bord, saa det var jo ikke saa godt. Senere paa Aftenen kørte vi igen forbi og fik ikke mindre end tre Søgelys rettet paa os hele Tiden, mens vi passerede fra Oliemøllens Pakhus til hen forbi Jydsk Andels Foderstofforretnings Pakhus, saa paa dette Tidspunkt var det umuligt. Jeg arbejdede ude i Slippen og lagde hver Aften og Middag Vejen forbi Kranen — og saa var Lejligheden der. Der var kørt to Banevogne op for Kranen. Disse dækkede Marinevægteren ved Pakhuset, saa han i nogen Grad havde mistet Udsigten. Ganske vist var der kommen en stor tysk Transportdamper med Projektørvagt ved Agterenden ud for Jydsk's Silopakhus. Han havde frit Overblik over Kajen. Men naar vi valgte Tidspunktet ved Tusmørke (dengang Kl. ca. 18), hvor Havnearbejderne havde en særlig Mønstringstid, vilde det ikke være særlig paafaldende. Jeg skyndte mig hjem til min Kone, og der stod Samsing parat, han havde ogsaa set den gunstige Lejlighed. Jeg fik hurtigt mit specielle Sabotagetøj (mørkt) paa. Vi kørte saa til Willy Samsings Have, hvor vi havde Sprængladningerne liggende, fik Tidsblyanterne paamonteret og instrueret Alfred Bertelsen, som skulde være Forløber og dække vort Tilbagetog, hvis Uheldet skulde være ude efter os, hvad det heldigvis aldrig var. Vi lod Sikringen sidde i og lagde Bomberne i Kasser, som vi havde foran paa Cyklerne, beregnet til dette Formaal, og saa var vi klar til Afgang. Paa Vejen repeterede vi Fremgangsmaaden, hvilket Ben hver af os skulde tage, hvor vi skulde stille Cyklerne o. s. v. Alfred skulde køre lige frem og dreje efter Svinget, saafremt Vejen var farbar, og komme tilbage, hvis nogen Forhindring var dukket op. Præcis Kl. 6 kørte vi forbi Politivagten ved Svingbroen og fortsatte et Stykke bagefter Alfred. Intet var forandret, og vi kørte over til Kranen. Jeg skulde have Benet længst borte og satte Cyklen mod Banevognen, tog Bomben og gik hen og pressede den ned. Den passede nøjagtigt. Jeg trykkede paa Blyanterne. Der var altid to af Sikkerhedshensyn. Jeg fjernede Sikringerne og vendte mig til Samsing: „Klar?" — „Ja." Jeg kiggede efter Vagten ved Transportdamperen. Han kunde nok se os, men ikke saa tydeligt, og det var endnu for lyst til, at han fandt paa at tænde Lys. Det hele varede ikke et Minut. Saa kørte vi den anden Vej bort. Vi var med et Ophold undervejs naaet ned til Paradisgade — saa kom det. Først et Glimt, saa Knaldet, saa en Knasen som ved et Bilsammenstød. Vi saa paa hinanden. „Nu er den væk," sagde Willy. Kort efter kom det næste Glimt og Knald... Næste Morgen var Stemningen høj ved Havnen. Kun en lodret Aksel paa Fundamentet viste, hvor Kranen havde været. Selve Kranen laa med Ballasten og hele Maskineriet paa Bunden af Havnen."

„Ford" og Aarhus H.

Aarhus Motorkompagni var specielt udpeget af Hovedledelsen i København som en af de Virksomheder, der først og fremmest skulde saboteres. Den 28. Maj 1943 gjorde Erik Sørensen, som var ansat i Virksomheden, det første Forsøg paa at sætte den ud af Funktion. Men det mislykkedes stort set. Vi var klar over, at hvis den skulde rammes

Den 13. Maj traadte Aarhus Politi paany i Virksomhed. Her ses det under Tiltrædelsesparaden. Foran Geleddet Politikommandør Hoeck. Straks om Morgenen den 5. Maj blev der lagt Blomster paa de Steder, hvor Gestapos danske Morderbander havde skudt gode danske Mænd, Ofre for den tyske Terror. Her lægger Smaapiger Blomster paa det Sted i Frederiksallé, hvor Journalist Morten Sørensen blev skudt den 19. December 1944 (nedenfor til venstre). Om Aftenen den 4. Maj fejrede Aarhusianerne Freden ved at illuminere alle Vinduer (til højre).

Fot. Inger Westphal-Christians

Stormende Jubel modtog Montgomery's Ørkenrotter ved Indtoget i Aarhus Kr. Himmelfartsdag den 9. Maj 1945.

Welcome
to

Engelske Tanks foran Raadhuset ved Modtagelsen den 10. Maj. Tidligt om Morgenen den 6. Maj vendte de første Patrioter hjem fra Frøslevlejren og blev modtaget med stormende Jubel af Venner og Slægtninge (til højre). Kort efter ankom de første Medlemmer af den danske Brigade fra Sverige til Aarhus. (Nedenfor).

effektivt, maatte Transformatorstationen ødelægges. Men dette vidste Ledelsen for Virksomheden naturligvis ogsaa, saa den blev der passet paa. Nu er en Transformator jo meget let at sprænge, hvis man kan komme til at anbringe en Sprængladning direkte paa den. Men det kunde man netop ikke saa godt her, og jeg spurgte da Ole Geisler, om man ikke kunde ødelægge den ved at anbringe en noget større Ladning op ad Døren ind til Rummet, hvor den stod. Han stillede sig noget tvivlende, for paa Sabotørskolen i England havde man ikke taget Stilling til et saadant Tilfælde. Men fordomsfri, som han er, gik han straks med til at prøve. En Ladning paa nogle faa Kilo blev lavet og anbragt i en lille Sæk med Sand, saaledes at den, naar den blev anbragt op ad Døren, fik en Sandfordæmning bag sig. Tømrer Frode Sørensen paatog sig at anbringe den, hvilket ikke voldte ham Vanskeligheder, da der ikke var nogen Vagt uden for Bygningen bortset fra de mange Tyskere, som boede i Husene lige overfor. Resultatet var glimrende. Transformatoren blev helt ødelagt.

Det lykkedes imidlertid i Løbet af nogen Tid Virksomheden at faa en ny Transformator, og den blev sikret med Beskyttelsesmure og tysk Vagt uden for Bygningen. Men Sikringer og Vagtposter har aldrig været nogen gyldig Grund til, at gode Sabotageobjekter skulde være i Fred alt for længe. Enhver Vagtordning har sine svage Sider. Efter et Par Maaneders Forløb var Vagterne blevet uopmærksomme. Jeg iagttog dem nogle Gange, naar jeg kom forbi, og fandt ud af, at de havde en vis menneskelig Tilbøjelighed til at gaa langsomt forbi den Ende af Bygningen, hvor der var mest at kikke efter, og det var ikke den med Transformatoren. Ladningen, som skulde bruges denne Gang, maatte naturligvis gøres mange Gange saa stor som sidst, men vi var nu ogsaa betydelig bedre forsynet med Sprængstof, saa det gjorde i og for sig ikke noget. Willy Samsing, Rich. Schov, Otto Christensen og Rich. Jakobsen paatog sig Opgaven. Her er en Beretning, skrevet af Rich. Schov:

„Planen blev lagt saaledes: En skulde staa ved Olufs Gyde og passe paa Tyskerne i Gaden og tiltrække sig Opmærksomheden, hvis der skulde ske noget, og saa forsvinde. En skulde staa ved Enden af Bygningen, hvor en kort Gade fører ned til Havnen. Her skulde Bomben anbringes uden for Virksomhedens Transformatorstation. Fra Fortovet ned til Stedet var der ca. 8 Meter. En skulde køre forbi Stedet og ned i den anden Ende og passe paa, at ingen kom den Vej og forstyrrede eller kom noget til. Manden med Bomben skulde staa hos Vagten paa Kystvejen, og naar Lyset blev tændt af Manden i den anden Ende, var Banen klar. Willy og jeg skulde afhente Bomben, en Kuffert fuld af Sprængstof, som skulde modtages i Nørrebrogade paa en Budcykle. Overbringeren var forsinket, saa vi maatte vente, det værste, vi vidste. Nerverne var spændt til det yderste. Endelig kom han og gav en Undskyldning. Vi skyndte os hen til de to andre, der spændt ventede paa os. — Vi gik straks til Værket. Jeg havde arbejdet hele Dagen udenfor Fabriken og var klar over, hvilken Vej Patruljen gik rundt om den, og hvor lang Tid det tog, saa da Patruljen var passeret, og Vejen fri, blinkede jeg. Willy kom trækkende med

Cyklen, standsede dog ikke ved Stedet, men fortsatte hen til mig. Jeg spurgte, hvad der var i Vejen, og han svarede, at Patruljen var lige ved. Jeg forklarede ham, at de gik den anden Vej. Lidt efter kom de tilbage. Willy bad mig, om jeg vilde gaa med og holde ved Cyklen. Han kunde ikke ordne det selv. Kufferten var for tung. Det blev vi saa enige om og gik atter op paa Kystvejen for at afvente et gunstigt Tidspunkt. Der er noget, der hedder Intuition, at man kan mærke, at nu skal det være — nu eller aldrig. Willy var overtroisk. Ingen kunde faa ham til at gaa tilbage og hente noget han havde glemt, saa vilde han faa Uheld. Dette kom over mig, saa jeg sagde til Willy: „Nu skal det være, saa faar det briste eller bære." Jeg havde stillet min Cykle ovre ved Hækken saa tæt ved Fabriken som muligt, saa jeg hurtigt kunde komme væk. Vi hjalp hinanden med at trække Budcyklen ned til Muren, saa snart Patruljen var passeret. Jeg holdt Cyklen, mens Willy tog Kufferten og stillede den op Muren. Lunten var beregnet til mindre end et Minut. Det var Tænding med Strygesvovl, og vi havde en Sæk med til at dække for Glimtet. Saa strøg Willy, og det gav et Sæt i os. Flammen var alenlang og oplyste os begge. Saa kørte vi, og der var Fart paa. Tiden var kort. Vi var kun naaet om i Mejlgade, saa kom Eksplosionen, saa Lyset næsten gik ud. Fabriken var standset for flere Maaneder."

Som Hovedstation paa den jyske Længdebane maatte *Aarhus H.* naturligvis være et af Hovedobjekterne for Aarhussabotørerne. Gang paa Gang er dette Centrum blevet lammet for kortere eller længere Tid, og Tyskerne lagde ikke Skjul paa deres Mishag i den Anledning. De tre største Sabotageaktioner, der er udført mod Aarhus H., falder inden for den her skildrede Periode: Hovednervecentret for hele Stationen, Blokpost 5, Blokpost 4 paa Godsbaneterrænet, og det store Vandtaarn ved Ringgadebroen. Denne sidste Aktion blev gennemført i September 1943 af Willy Samsings Gruppe. En stor Sprængladning blev anbragt direkte paa Beholderen og slog et stort Hul i denne, mens Overbygningen helt forsvandt. Tyskerne i Skolen ved Siden af og paa Jernbaneterrænet gik helt fra Snøvsen. Det fortaltes bagefter, at de i deres Nervøsitet fandt et Par „Bomber" paa Pumperne ude ved Aaen, forsigtigt tog dem af og uskadeliggjorde dem ved Sprængning. Statsbanernes Ingeniør skal bag efter have været meget ked af paa den Maade at have mistet et Par meget kostbare Maaleinstrumenter, og han skal have undret sig saa meget desto mere over det, som der tydeligt paa Instrumenterne stod „Deutsches Patent".

Blokpost 5 blev sprængt samtidig med Jernbanebroen over Gudenaaen ved Langaa. Der blev i den Anledning i den engelske Radio talt om glimrende koordinerede Sabotageaktioner, som helt lammede den jyske Længdebane. Det saa jo meget flot ud. Sandheden var dog den, at Koordineringen af disse to store og vellykkede Sabotagehandlinger var af mere tilfældig Art. Sent paa Eftermiddagen den paagældende Dag havde jeg et Møde med Ole Geisler, som lige var kommet til Byen. Det første, han sagde, var, om vi ikke her kunde gennemføre et eller andet Anslag mod Banerne samme Aften, for Langaabroen vilde blive sprængt, og det vilde forhøje Virkningen heraf, hvis der samtidig kunde laves

noget her. Jeg kunde da glæde ham ved at meddele, at alt var forberedt til Sprængningen af Blokpost 5, og at den var fastsat til om Aftenen. Sprængningen blev foretaget af Willy Samsings Gruppe. Peter A. Petersen anbragte Ladningen, mens andre dækkede ham. Alt forløb planmæssigt. Aksel Petersen ringede til Personalet i Blokposten, da Ladningen var anbragt. De satte alle Signaler paa „Stop" og forlod Bygningen, som faa Minutter efter var helt ødelagt. Gestapomanden *Völker* forklarede mig senere, at netop disse Sabotagehandlinger havde bragt store Forsinkelser for de tyske Troppebevægelser, som paa den Tid var nødvendige paa Grund af Udviklingen paa Fronterne. Telefonopringningen til Blokposten, som jo var et nødvendigt Led i hele Planen, bragte desværre de saakaldte Telefonbomber paa Mode. Det er vel overflødigt at sige, at Sabotageorganisationen ikke havde noget med dem at gøre. De kunde kun skade vort Arbejde, idet de i det lange Løb maatte gøre Folk ligegyldige over for den Slags Advarsler. Vi var derfor lidt i Tvivl, om vi kunde anvende denne Advarselsmetode, da Blokpost 4 skulde sprænges i Slutningen af Januar 1944. Men da Politiet faktisk aldrig havde turdet undlade at tage Hensyn til saadanne Telefonopringninger, besluttede vi at ringe direkte til Politistationen. Det hele gik da ogsaa, som det skulde. Samsings Gruppe løste Opgaven. I Rummet, hvor Sprængladningen skulde anbringes, stod tilfældigvis nogle Olietønder. Dette Forhold blev udnyttet, saa Sprængningen blev efterfulgt af Brand. Hvis det er rigtigt, hvad Aviserne skrev, at Personalet i Blokposten først kom ud i sidste Øjeblik, saa var det i hvert Fald ikke os, der havde Ansvaret for det, idet Advarselsopringningen fandt Sted 13 Minnutter før Eksplosionen. I det hele taget kom der aldrig nogen til Skade ved Sabotagen. Denne Form for Ødelæggelse var langt at foretrække for Luftbombardementer. Det er os ubegribeligt, at der var Medborgere, der ikke kunde se det.

Hans Chr. Sørensen

JANUAR-JUNI 1944

I Januar 1944 fik jeg af Danmarks kommunistiske Parti Besked om, at jeg var udset til at være Partiets Repræsentant i den militære Ledelse for Midtjylland. *Elias Bredsdorff*, der nu er Redaktør af *Frit Danmark*, men som dengang under Navnene „Sander" eller „Mortensen" var Rejsesekretær for det illegale Frit Danmark og havde Forbindelse med Frihedsraadet, tog mig med ud til Oberstløjtnant *Feddersen*, der af

Frihedsraadet var udset til militær Repræsentant i midtjyske Distriktsledelse. Jeg fik snart et intimt Samarbejde med *„Flinth"*, som han kaldte sig. Da jeg havde Forbindelse til de fleste af Distriktets gamle Sabotagegrupper gennem kommunistisk Parti, enedes vi om, at jeg skulde holde mig til Sabotagen, mens Feddersen, sammen med en udmærket Stab af raske Befalingsmænd i Aarhus, skulde have den daglige Ledelse af Opbygningen af de væbnede Styrkers (M-Gruppernes) Organisation i Distriktet. Vore Ordrer modtog vi i den første Tid fra nuværende Godsejer *Flemming Juncker („Faber", „Ejlertsen", „Ehlers")*.

Min illegale Lejlighed i Ove Geddesgade 1 *(„Gregersen")*, hvor jeg boede sammen med Rejseinstruktøren *Harry Thomsen („Steffensen")*, blev Centrum for en mangeartet Virksomhed. Da jeg samtidig skulde passe mit Arbejde, maatte jeg overlade alt med Organisation af nye Grupper, Instruktion, Depoter o.s.v. i Aarhus til den kendte Sabotør, Arbejdsmand *Willy Samsing („Frandsen")*. Ved vore utallige Møder lærte jeg at sætte Pris paa hans urokkelige Ro og hans barokke Humor. Jeg satte ham i Forbindelse med Officiant *Amdisen*, der fra Militærgrupperne fik Folk til tre Sabotagegrupper, en til Odderbanen og to til Sydbanen. Samsing instruerede disse Folk. Hans mangeartede Erfaringer kom herved den senere 5. Kolonne til Gode.

Hammelbanen tog stud. mag. *Morten Ruge („Rud")* sig af med sand videnskabelig Grundighed. Han krævede stadig ind af vore sparsomme Lagre. Efter at vi i lang Tid havde korresponderet sammen, erklærede han, at nu vilde han træffe *„Bang"*, som jeg kaldte mig, da han efter en stilistisk Analyse af mine Breve mente at vide, hvem jeg var. Jeg maatte da svare, at jeg troede ikke paa denne Metodes Sikkerhed, og afvise ham.

Nordbanen og Grenaabanen tog Samsings egne Folk sig af.

Ved Siden af disse Grupper havde vi Forbindelse med nogle Grupper under Ledelse af Bankassistent *Bagge*, der skulde foretage Ødelæggelser af det tyske Forbindelsesnet i Aarhus og Omegn. Vi fik mange Oplysninger fra Teknikere paa Jydsk Telefon.

I Begyndelsen havde vi kun nogle faa Kilo Sprængstof, men ved Paasketid fik vi vor Andel i en Ladning, der var blevet nedkastet Syd for Randers. Omladningen foregik paa Kommunens Oplagsplads ved Dollerupvej, som Stadsingeniør *Rambøll* havde stillet til Disposition. (Det blev senere Aarsag til hans Arrestation). Vi blev nu i Stand til at udlægge Depoter, beregnet paa Sprængninger i tre Døgn af alle Baner omkring Aarhus.

En Aften i Slutningen af April blev jeg kaldt ned til Stadsingeniøren, hvor Feddersen og Elektricitetsværkets Direktør *Wegener* var til Stede. Der var kommet Ordre om at sprænge Elektricitetsværket. Det var en

Ordre, som vi kun havde regnet med at faa i Tilfælde af en Invasion her i Landet, og vi anede rigtigt, at det fra engelsk Side var tænkt som en Afledningsmanøvre. Opgaven var ikke forberedt i Forvejen. Jeg fik imidlertid mobiliseret nogle faa af Samsings Folk, men deres Antal og Bevæbning var utilstrækkelig, og de tog da i Stedet til deres gamle Yndlingsobjekt, Samleskinnen ved *Frichs*. De havde imidlertid ikke bemærket, at Skinnen var lagt om, og sprængte et tomt Rør. Et Par Dage senere foretog de imidlertid den eneste større Sabotagehandling i Aarhus i dette Foraar: Sprængningen af Samleskinnen ved Høskoven i Viby. Stadsingeniøren havde selv tilrettelagt det hele i Fællesskab med Willy Samsing. Det var det første Eksempel her i Byen paa den menige Sabotørs Samarbejde med den højeste tekniske Sagkundskab.

I April var „*Middelbo*" (nuværende General *Bennike)* og *Toldstrup* dukket op, henholdsvis som Afløser af Juncker og den henrettede stud. theol. *Chr. U. Hansen*. Forberedelserne til de mest nødtørftige Sprængninger i Tilfælde af Invasion i Danmark var endt. Vi begyndte Arbejdet med en kraftigere Indsats paa Længdebanen for at genere de store Transporter fra Norge.

Det viste sig dog paa Grund af den udvidede tyske Bevogtningstjeneste meget vanskeligt at foretage Togafsporinger. Vore tekniske Hjælpemidler, særlig Taagesignalerne, svigtede ogsaa ofte. Willy Samsing og Harry Thomsen satte Rekord i Uheld, da de, efter at de med meget Besvær havde faaet anbragt en Sprængladning med Trækudløsning i Nærheden af Hørning, sprængte et Stykke Skinne paa 1,93 m foran et tysk Tog, og Lokomotivet og 11 Vogne kørte over uden at vælte!

Den 30. Juni blev Willy Samsing eftersøgt af Gestapo. De tog ham og forskellige af Gruppernes Folk, efterhaanden som de indfandt sig i hans Lysthus. Her blev bl. a. Harry Thomsen, Morten Ruge, Havnearbejder *Richard Schov* og Fisker *Richard Jacobsen* taget. Willy Samsing døde i Sverige efter Opholdet i Neuengamme.

Den 30. Juni havde Gestapo ogsaa været paa min legale Bopæl; i Begyndelsen af Maaneden var Feddersen desuden blevet eftersøgt, og Regionsledelsen maatte da indtil Befrielsen bo uden for Aarhus og nøjes med at følge Arbejdet herinde gennem Rapporter.

Gestapo havde sat Punktum for et Afsnit af Sabotagens Historie i Aarhus.

Niels Aage Nielsen

SABOTAGEN PAA HØJDEPUNKTET

Juli—August Maaned 1944 holdt en af de Rejsegrupper, som var blevet oprettet af Jyllandsledelsen for at kunne anvendes som mobil Slagkraft i særlig Grad, til i Aarhus og satte ind mod en Række Virksomheder indenfor Automobilbranchen, som var engageret for tysk Interesse.

Denne Rejsegruppes lededes af den over store Dele af Jylland kendte Sabotør *„Kaj Harder" (Kaj Christensen,* Viborg), som ved sin utrolige Dristighed og Fart satte Besættelsesmagten mange graa Haar i Hovedet.

Hans trofaste Medarbejdere — som jeg senere fik megen Glæde af og lærte at sætte Pris paa som første Klasses Gutter og glimrende Mandfolk — var det berømte — eller jeg maa maaske hellere sige berygtede — Trekløver Lærling *Verner Clausen* („Sofus") og Elektriker *Niels Madsen* („Frederik"), Aarhus, samt „Poul", fhv. Politibetjent *Poul Lauritzen,* Aalborg. Hertil kom senere „Bjarne", Underkanoner *Bjarne Veland,* Aarhus. I November maatte de to første fordufte til Sverige, hvor de gik ind i Brigaden, mens de to sidste fortsatte Arbejdet i den danske Sergent *Hedegaards* („Olaf") Dykker- og Sabotagegruppe. Under et Angreb paa Hou Savværk 1. Marts 1945 kom det til en Ildkamp, ved hvilken Poul Lauritzen blev saa alvorligt saaret, at hans Arm maatte amputeres.

Vi er imidlertid nu naaet alt for langt frem i Tiden og maa gøre et Spring tilbage til Maj—Juni 1944. Paa dette Tidspunkt var Krigen for Danmarks Vedkommende naaet ind i den Fase, hvor de store, tyske Transporter med Mandskab og Materiel rullede gennem den jydske Halvø Døgnet rundt. De allierede Militærmyndigheder krævede Sabotagen forstærket, og under *„Onkel"s* Ledelse blomstrede der nu en Sabotageorganisation op i Jylland, hvis Lige næppe er set. „Onkel" eller *„Onkel Christian"* dækkede over den jydske Sabotage-General, Generalmajor *V. Bennike,* som har indskrevet sit Navn med Flammeskrift i den jydske Sabotages Historie.

Der var paa dette Tidspunkt intet i Aarhus indenfor Sabotage og Vaabenmodtagning, og den af alle Aarhusianere kendte *„Danielsen"* alias Kaptajn *G. Frijsenvang,* som — det er ikke for meget sagt — er Fader til den aarhusianske Modstandsbevægelse, bad mig oprette en Sabotageorganisation.

Fra tidligere eksisterede der et Par Smaagrupper, som længe havde ligget stille, og Arbejdet maatte startes næsten fra bar Bund.

Aarhus er i sabotagemæssig Henseende en stor By, idet det store Jernbaneknudepunkt og de mange Virksomheder ved Havnen samt det, at Byen af Værnemagten var gjort til et kommandomæssigt Knudepunkt, krævede en betydelig Indsats fra Sabotagegrupper.

Til alt Held havde Officiant *A. K. Amdisen* („Bang") arbejdet en Del med de tidligere Sabotører, og med hans Hjælp blev der i Juli 1944 stablet fire Jernbanegrupper paa Benene, saaledes at de fire fra Byen udgaaende vigtigste Jernbanelinier kunde betjenes.

Mandskabet og Gruppefører var imidlertid utrænede, Materielsituationen slet og Vaabenforsyningen yderst slet. Der raadedes saaledes i Starten kun over et Par enkelte Maskinpistoler og en tre-fire gamle Omdrejningspistoler, ja, det var saa smaat, at en lille Kuffert med en fem-seks Kilo Sprængstof, enkelte ugangbare Sprængblyanter, Detonatorer og lignende, som fandtes hos en af de gamle Grupper, syntes os en ufattelig Rigdom.

I Juli Maaned blev de første Smaaaktioner foretaget, men det væsentligste var en fortsat Udbygning af Organisationen med det Maal for Øje at faa skabt syv Jernbanegrupper, en Havnegruppe samt tre Bygrupper til Virksomhedssabotage og lignende.

Først i August blev der stillet yderligere Krav, idet den jydske Materielkommando *(„Toldstrup")* paabegyndte Oprettelsen af en Vaabenmodtagningskommando i Aarhus. De store Militærkommandoer — Kolonne I, II, III og IV — der var under stadig Vækst, stillede Krav om en stor Vaabenforsyning. Det faldt naturligt at bede Sabotagelederen om at tage dette Job, og Organiseringen af en Modtagegruppe begyndte. Det blev den kendte Sportsmand *Tage Poulsen* fra Belysningsvæsenet, som fik overdraget det daglige Slæb med denne Virksomhed, der meget snart skulde blive udvidet. Der blev fundet Nedkastningsplads i Frijsenborg-Skovene hos Skytte *Jespersen*, og den første Nedkastning kom og bragte en efter vor Mening usandsynlig Sending Sabotagemateriel, saa stor at vi aldrig ventede at kunne faa den anvendt.

I August kom der til Byen en Mand ved Navn *„Koch" (Jens Lillelund)*, som var udsendt fra *Holger Danske-Organisationen* for efter Direktiver fra Jyllandsledelsen at være behjælpelig med at starte Stor-Sabotage rundt om i Jylland. Vi indledede et nøje Samarbejde med ham og den tidligere omtalte Rejsegruppe, og By-Sabotagen kom nu for Alvor i Gang. Det var i første Række Schalburg-Manden og Stor-Værnemageren, „Ingeniør" *Olaf Schmidts* Fabriker i Fredensgade, *Universal-Fabrikerne*, det gik ud over. De fremstillede Ammunitions- og Vaabendele til Værnemagten, og endvidere var Forbygningen fast Tilholdssted for Schalburgkorpsets aarhusianske Medlemmer. Der blev planlagt mange Aktioner mod den stærkt bevogtede Virksomhed, og den 11. September blev fastsat som Dato for et Storangreb. Det viste sig imidlertid, da Styrken i Ly af Mørket var kommet paa Plads i *Alfred Benzons* Kældre paa Fredenstorv, hvorfra Udfaldet skulde foregaa, at det ikke var muligt at foretage Aktionen som planlagt, idet Fabriken den Aften var stærkt bevogtet med Maskingeværer og Projektør. I Stedet gennemførtes den samtidig planlagte Aktion mod

Schmidts Kontorer i Parkallé, hvor vi fandt ikke saa faa kompromitterende Papirer.

Kort efter lykkedes det os at komme i Forbindelse med Fabrikernes Værkfører *Illum*, der efter nogen Overtalelse erklærede sig villig til at modtage en Kasse med „Maskindele", som skulde sættes ind i Fabrikernes Lagerkælder. Vi fik Beskeden sent paa Eftermiddagen, og med Lynets Hast fik vi fremskaffet en stor Trækasse, som hurtigt blev fyldt med 35 Kilo PE 2 og et Utal af 12 Timers Blyanter. Vi var lidt trykkede, da vi armerede Blyanterne i den store Kasse Stof — det skete i et lille skummelt Baglokale paa Skovvejen — men vi overvandt hurtigt Uhyggefølelsen ud fra den Betragtning, at skete der noget med Blyanterne, saa forsvandt vi i hvert Fald grundigt.

Den 13. September røg Universalfabrikernes Forbygning i Luften, og Søndag, Dagen efter, gik, da Passagen nu var fri, tre pæne unge Mænd i Cotton-Coats og med Mapper under Armen midt paa Eftermiddagen ind i Bagbygningen. Fabrikens Skæbne var beseglet.

Arbejdet sammen med Rejsegruppen gik nu Slag i Slag, og der udførtes Aktioner dels af mine Folk og dels af Rejsegruppens Folk. Aarhus-Gruppen var imidlertid nu kommet saa godt med, at den kunde arbejde fuldstændig paa egen Haand.

Der var ogsaa kommet Gang i Vaabenmodtagningen, og vi slæbte det ene store Læs Materiel efter det andet ind i Byen, dels modtaget fra Luften paa vore Nedkastningspladser, og dels hentet fra andre Nedkastningspladser omkring i Jylland. Efter Politiets Arrestation var det forbundet med Livsfare at færdes paa Vejene med de store Vaabenlæs, og mere end een Gang var det hele ved at falde i Kløerne paa „de Grønne", og kun Afhentningsfolkenes Uforfærdethed, Mod og lynende Snarraadighed reddede de mange Vaaben og det meget Materiel ind i Byen. I Løbet af mindre end et Aar slæbte vi 1200 Stykker Vaaben og over seks Tons Ammunition og syv Tons Sprængstof til Aarhus.

Naar „Varerne" var kommet til Byen, kom det store Problem med at skaffe Depoter, hvor vi kunde foretage Udpakning og Sortering af Materiellet, som derefter skulde pakkes igen for at blive fordelt til de forskellige Militærkolonner og Sabotagegrupper. Her kom Belysningsvæsenets Chef, Direktør *Wegener* os til Hjælp, idet han var indforstaaet med, at vi benyttede Byens mange store Transformatorstationer som Omladningsdepoter. Der blev i de lange, mørke Nætter slidt i det i Transformatorstationernes Kældre, hvor vi sikret af tre-fire Maskinpistoler og nogle Haandgranater sled med at pakke ud, tælle op og pakke ind igen. De store Kasser med Vaaben og Ammunition fordeltes herfra til Kolonnerne,

der snart i hver Time Døgnet rundt skreg paa Vaaben. Ogsaa her var Belysningsvæsenet Eventyrets gode Fe, og de Kasser, dets lille Varevogn fordelte, kan tælles i Hundreder.

☆

Havnesabotagen begyndte nu at trænge sig paa, og efter kort Tids Forløb lykkedes det at skaffe en første Klasses Forbindelse i Form af en usædvanlig og dristig og initiativrig Arbejder *Walther Andersen* hos Deleuran i Nordhavnen. Gennem ham udførte vi en lang Række Sabotageaktioner mod Havneanlæg, Værksteder og Skibe, altsammen omhyggeligt sorteret ud, saaledes at vi kun ramte det, der var af krigsvigtig Betydning for Fjenden. Der blev saaledes sænket tre store Baade og en Flydekran samt afbrændt store Reparationsværksteder, Hurtigbaade, Ubaadsmotorer og store Omformeranlæg.

Krigsbegivenhederne rykkede efterhaanden nærmere ind paa Danmark, og i de højere Stabe begyndte der en livlig Aktivitet for at træffe Forberedelse til Danmarks eventuelle Indtræden paa mere officiel aktiv Side. For tilfredsstillende at kunne løse disse Problemer, blev det fra Jyllandsledelsen paalagt Distrikterne at organisere en omfattende Forberedelse til Ødelæggelse af alt, hvad der indenfor de enkelte Omraader fandtes af tyske Forbindelsesmidler i Retning af Telefon, Telegraf, Radio, Kabel- og Luftledning. For en By som Aarhus, der var et virkeligt Knudepunkt for meget af Tyskernes Administration, betød denne Opgave et kolossalt forøget Arbejde. Det blev igen Sabotagelederen, der maatte tage Affære. Denne overlod daværende Officiant *L. Kræmer* den direkte Løsning af hele dette vældig Apparat. Han gennemførte Opgaven eksemplarisk og med en aldrig svigtende Energi. De Aftener og tidlige Morgener, hvor han ikke var paa Tæerne for med sine Folk at foretage Rekognosceringer langs Landeveje og omkring Kommandostationer, er let talte, og hans „Øvelsesarbejder" var overmaade dristige. Utallige er de Puds, som „Nedrivergrupperne" spillede Tyskerne, og talløse Timers Ventetid blev beredt dem paa Grund af de glimrende udførte Afbrydelser af det tyske Meddelelsesnet. For at gøre Aarhus klar til Forbindelsesafbrydning blev der under adskillige Hovedkabler i Byen under Dække af Telefonarbejde og Kloakarbejde nedgravet mægtige Sprængladninger, som blot paa et Vink kunde standse alt, hvad der hed Telefon og Telegraf indenfor Byomraadet. Heldigvis blev der ikke Brug for at føre disse omfattende Forberedelser ud i Virkeligheden, men der er ikke Tvivl om, at hvis Befalingen havde lydt, vilde Aarhus være blevet et i forbindelsesmæssig Henseende totalt isoleret Omraade.

☆

Virksomheden var nu vokset saa stærkt, at det blev nødvendigt at oprette et *Centralkontor for Sabotage- og Vaabentransporter*, idet vi endvidere havde faaet overdraget hele Administrationen af Byens Vaaben-

beholdninger, samtidig med at vi forestod Kursus saavel i Sabotage- som Vaabenundervisning for Distriktet. Civilingeniør *Bang*, Søndergade 2, viste mig den store Velvilje at stille sit Hjem, som han var fraflyttet, til vor Raadighed, og med Telefonselskabets velvillige Assistance kunde vi snart oprette en illegal Telefon, som fra det Sekund, den var installeret, næsten aldrig var tavs. Under et af Togterne mod de tyske Kontorer „laante" vi en Skrivemaskine, og dels pr. Telefon og dels pr. Maskine udgik nu samtlige Ordrer og Meldinger fra „Sabotagecentralen" i Søndergade.

For de arbejdende Grupper, der efterhaanden var kommet op paa 13 Sabotagegrupper, 21 Nedrivningsgrupper samt 1 Modtagesektion, var dette Kontor en meget stor Hjælp, idet samtlige Gruppeførere havde faaet Telefonnumeret opgivet, saaledes at de kunde indtelefonere Meldinger, naar en Situation krævede det. Dette Kontor holdtes under Iagttagelse af de strengeste Forsigtighedsforanstaltninger gaaende lige til den 5. Maj.

Det var ikke Smaating, der daglig blev forhandlet heroppe. Aktivt arbejdende Grupper kommer let i Knibe, og „5851" var det Sted, der skulde klare alle Vanskelighederne. Observatører ude i Byen kendte ogsaa Telefonnumeret — uden at kende Stedet — og opdagede de et eller andet lønnende Objekt, slog de øjeblikkeligt paa Traaden, og var en Rekognoscering ikke nødvendig, blev en vagthavende Gruppe straks sat paa Arbejde og Resultatet indberettet til „5851". Med en vidtdreven Organisation og under Iagttagelse af alle Forsigtighedsregler *kan* Sabotage drives rent forretningsmæssigt!

En Maaned før Tysklands Kapitulation saa det ud til, at Udviklingen herhjemme nemt kunde gaa i Retning af Krigsdeltagelse, og for at kunne føre en blot nogenlunde Kommando over de mangeartede Styrker, der i saa Fald skulde operere i Aarhus, ansaa Byledelsen det for nødvendigt, at der hurtigst muligt blev bygget et større Antal Feltradiostationer. Dette Arbejde blev overdraget Sabotagelederen i Forbindelse med Civilingeniør *Fredslund Petersen* fra Jydsk Telefon, der var Sabotagekolonnens faste tekniske Raadgiver i de ofte indviklede forbindelsesmæssige Spørgsmaal. Efter en Del Vanskeligheder naaede Ingeniøren og hans Hjælpere et udmærket Resultat, og den 4. Maj var vi netop naaet saa vidt med Forsøgene, at vi kunde sætte en Serie-Fabrikation af smaa transportable Telefonstationer i Gang. Heldigvis fik vi ikke Brug for dem, men interessant havde det været at faa Stationerne ud i Livet, idet det var Tanken ved Hjælp af dem — indtil de skulde sættes krigsmæssigt ind — at lede Sabotagegrupperne pr. Radio fra Centralkontoret. De meget korte Bølger, som vi arbejdede paa, var jo ikke pejlbare.

Alle disse mange Arbejdsfelter krævede en stor daglig Indsats og ikke mindst Tilrettelægningen af Gruppernes Mobilisering tog megen Tid. For

Sabotagegruppernes Vedkommende — der var efterhaanden 12 plus en Ordonnansgruppe — skulde den krigsmæssige Jernbanesabotage grundigt forberedes. Grupperne var fordelt med to Sydbanegrupper, to Nordbanegrupper, en Østbanegruppe, en Hammelbanegruppe og en Odderbanegruppe, baseret paa i Forvejen rekognoscerede Pladser. Der var med Krig for Øje udlagt store Depoter af Sprængmateriel, Vaaben og Ammunition i to Ringe udenom Aarhus — ca. 10 og ca. 15 Kilometer ude — saaledes at hver Gruppe kunde disponere over et eller to store Depoter. For Nedrivningsgruppernes Vedkommende var noget tilsvarende organiseret, saa det er indlysende, at det ikke altid var lige let at skaffe Depotpladser, og ikke mindst var det særdeles vanskeligt at skaffe alt dette Materiel ført ud af Byen.

Kolonnens Hovedkvarter var i første Instans tænkt oprettet i Terrænet nær Lyngbygaard med den aarhusianske Afdeling af det akademiske Skyttekorps som Bevogtningsstyrke og Dækningsstyrke under større Aktioner.

Den samlede krigsmæssige Styrke var oppe paa 271 Mand, hvoraf de aktivt arbejdende Sabotagegrupper omfattede ca. 60 Mand. Med en fredelig Udgang af Krigen for Øje var „Den gamle By" — Aarhus skønneste Plet — planlagt som Mobiliseringssted, og det blev derfra, Kolonnen oplevede Fredens første, skønne Dage.

☆

Det er umuligt her at give blot et nogenlunde udtømmende Billede af „5. Kolonne"s Sabotageaktioner i Aarhus. Der skal her kun pilles et Par af de Eksempler ud fra de ugentlige Sabotagerapporter, som vil give et udmærket Billede af Aarhus-Sabotørens Indstilling og Foretagsomhed.

Vi giver Ordet til Lederen af „Gruppe II Nord", „Ole", (stud. med. *Vagn Olesen):*

„*Den 1. til 2. Marts* blev Gruppen trevlet op, idet alle undtagen undertegnede blev arresteret. De nærmere Omstændigheder kendes ikke bestemt, bortset fra at Gestapo ikke fik mig paa Grund af et falsk Legitimationskort, lidt Komedie og en hel Del Held, og at de senere kom igen og lod deres Vrede gaa ud over mine Værtsfolk og de øvrige paa Pensionatet.

Efter 14 Dages Ferie tog vi fat paa en frisk, men den første Aktion var med tre Folk fra Gruppe 8 og forløb meget tragisk, idet to Kammerater blev dræbt under Angreb paa en nødlandet tysk Flyvemaskine. Nogle Vaaben blev fjernet og hentet senere paa Dagen. Det var den *24. Marts* (Se Gruppe 8's Rapport).

Den 4. April blev der igen ødelagt et tysk Lokomotiv med en V. 3-Bombe, en Mand fra Gruppe 8 var med til at dække „Starteren". To Dage senere blev den tyske Afdeling af *Aage Heidemanns* Automobilværksted ødelagt. Der var lagt Bomber i otte af de tyske Automobiler, som blev fuldstændig ødelagt. Iøvrigt henvises til den tidligere indsendte Rapport.

Den 16. April var en god Dag. Om Formiddagen blev en Lastbil holdt op og fire Automobiler hentet hos Vulkanisør *Th. Jensen.* Kl. 16 blev der lagt Bomber i to tyske *Hurtigbaade i Lystbaadehavnen,* og om Aftenen aflagde vi Besøg hos *Hans Nielsens Maskinfabrik,* hvor en Bombe blev anbragt i en Hurtigbaadsmotor, der var til Reparation. Bomberne gik samtidig de to Steder. Se iøvrigt den indsendte Rapport. Vi havde nu igen faaet Gruppen suppleret op og foretog tre Afvæbninger af tyske Officerer *den 26. og 29. April.*

Den 26. og 30. April sprængte vi to Automobiler tilhørende Hipo-Korpset, der stod til Reparation i *Frederiksbjerg Auto-Service*, Jægergaardsgade.

Endvidere foretog vi fire Cykletyverier. Ved det ene blev der skudt efter „Tyven", og et Par Soldater prøvede at spærre for ham, men han undslap. Der er ogsaa anbragt et Par „Dæksbomber"."

Dette er et typisk Udsnit af Rapporterne. De faa og korte Meddelelser dækker over Dages og Ugers anstrengende Arbejde, hvor Livet stadig var Indsatsen. Mislykkede Forsøg var der Masser af, og Sorgen var Gæst, naar en af Kammeraterne faldt eller havnede i Gestapos Klør. Humøret forlod derimod aldrig Gutterne.

Lader vi „Præsten" tale — det var stud. theol. *Brinck-Jensen*, Lederen af Gruppe 8 — vidner ogsaa hans Rapporter herom. Gruppen havde specialiseret sig i Sabotage paa Tyskernes Materieltog, og Rapporterne 1, 2 og 3 fortæller derom:

„*Rap. 1, 3. Okt. 1944:* Efter et Par mislykkede Forsøg, bød der sig en udmærket Chance. 14 Artilleritraktorer stod paa Afgangsristen ved Remisen klar til Afgang uden en Sjæl i Nærheden. Ydermere rangerede et dansk Tog op og spærrede Udsigten fra Gaden. Resultatet var, at de to Mand i Ro og Mag kunde anbringe Bomber i 12 Motorer, dels fem Stykker halvtimes sinkede, dels syv to Timers sinkede, der sandsynligvis alle eksploderede.

Rap. 2: 17. Okt. gik to Mand udstyret med Jernbanekasket til Aktion mod svære Lastbiler anbragt paa Timeter-Kajen eller Baltica-Gade. Man passerede først tre Hold Vagter. Den første Bombe blev anbragt i Vognen længst fra Vagten. Da Vogn 2 var en Pejlevogn, vilde vi ramme Instrumenterne i Stedet for Motoren. Uheldigvis viste det sig, at der laa en Soldat og sov i Bunden af Vognen, og skønt Dørene blev lukket igen yderst forsigtigt, vaagnede Manden og steg ud. Skyderi paa Stedet vilde spærre Tilbagevejen. Vi gik hen til Kalorius og spurgte: „Sie können uns wohl nicht sagen, wo Eisenbahner Petersen ist?" „Nein," svarede han, „dann müssen Sie uns entschuldigen," beklagede vi os, men han svarede venligt: „Es tut nichts". Derpaa gik han ind og sov videre. Vi standsede Aktionen og forlod Stedet. Dagbladene meddelte den følgende Dag, at tre Biler var ødelagt ved Eksplosion paa Timeter-Kajen. Ingen kom til Skade.

Rap. 3: Den 24 Okt. holdt der otte Lastvogne ved Godsbanen uden anden Bevogtning end en Mand, der sad i Førerhuset paa den forreste. Først da der var anbragt Bomber paa seks Vogne mellem Skærm og Motorhjelm, anede Manden Uraad, men faldt atter til Ro, da han konstaterede, at det var tre Jernbanearbejdere, der var i Færd med at notere Numre ned paa Banevogne paa Sporet ved Siden af. En sidste allerede antændt Bombe anbragtes ved vor Afgang ved Smørekapslet paa bagerste Jernbanevogn for at hindre Udrangering. Alle Bomber eksploderede.

Ved de to sidste Aktioner anvendtes halv Times forsinkede Bomber lavet af to Pakker PE 2."

Sabotagen paa Jernbanelinjerne var det vigtigste Job. Det var dødsensfarligt med den tætte tyske Bevogtning, men for Grupperne var det Rutinearbejde. Naar den engelske Radio bragte Hilsen til Frands eller Lise, Bachus eller Olaf, gik det løs paa Jernbanerne omkring Aarhus, og de fleste mindes de frygtelige Forsinkelser, der ofte blev til flere Døgn. Et Udpluk af Rapporterne fra *28. April til 4. Maj 1945* fortæller:

„*28. April:* Jernbanen afbrudt *ved Hørning.* Otte Bomber anbragt om Eftermiddagen. Alle eksploderede. Linjen afbrudt 15 Timer.

28. April: Gruppen gik til Aktion mod Banen mellem Aarhus og Mundelstrup. 33 Bomber blev udlagt. 12 i Kurven *ved Yderup* og 12 i Kurven *ved Aarslev*. Desuden blev tre Bomber anbragt ved Viadukten *ved Brabrand*, hvor der arbejdes kraftigt paa at faa Dobbeltsporet i Drift igen. De to Bomber blev lagt med 5½ Times Forsinkelse og en Bombe med 12 Timers. Den sidste sprang Kl. 11.20, og da gik Arbejderne hjem.

Aktionen forløb godt, og Driften var indstillet i 48 Timer.

29. April: Efter Rekognoscering gik Gruppen til Angreb *mod Sydbanen*, 500 Meter Syd for *Hørning Station*. Otte Ladninger blev lagt (fire paa hvert Spor). Der blev antændt 2 Min. Lunte, 10 Min. Blyant samt en halv Times Blyanter. Aktionen blev udført af en Mand, som kom hjem uden Tab. 12 Timers Forsinkelse.

1. Maj: Sabotage *mod Sydbanen*. Rasende Ildkamp før Bomben blev anbragt, en Vagtpost skudt, hvorefter tre Bomber blev anbragt, derefter omringet, men slap igennem og kom til Aarhus Kl. 4.35. Ni Timers Forsinkelse.

4. Maj: Syv Bomber anbragt paa *Sydbanen ved Hørning* Kl. 11.40. Blev opdaget af Tyskerne, beskudt og omringet, forsøgte at undslippe, men blev anholdt af Gestapo. Banen afbrudt 12 Timer. Løsladt ved Tyskernes Kapitulation samme Aften."

Hvad disse Aktioner i Virkeligheden betød, kan kun den øverste allierede Krigsledelse med fuld Autoritet udtale sig om, og deres Dom er en højstemt Pris til de danske Jernbanesabotører for den Forvirring, de bragte i de tyske Troppeforskydninger og Forsyninger til Fronterne i Frankrig og Belgien. „Kaos" er et mildt Ord for den tyske Transportsituation i Danmark i Krigens sidste Halvaar.

Landinspektør *Westy Larsen*, Kolonnens ældste aktive Sabotør udførte et kolossalt Arbejde. Det var en Fryd at arbejde sammen med ham. Hans utrolige Dristighed og hans iltre Humør gjorde ham til en første Klasses Sabotør. Alle Aarhusianere kender Sabotagen mod det tyske Værksted i *Triangels Havneafdeling*. Læs engang Westys egen Rapport derom:

„7. Marts 1945. Efter Ordre foretog Gruppen Sprængning af det tyske Kanonreparationsværksted og Søminedepot, der var indrettet i Triangels Bygning i Nordhavnen. Til Aktionen anvendtes et fra Tyskerne erobret Sprængstof, Donarit, som er et ildelugtende, geleagtigt rødt Stof, der ved Bearbejdelse giver Hovedpine og Kvalme.

Efter Rekognoscering og Planlægning blev det besluttet at anbringe Sprængladningen i en gammel stensat Kloak under Bygningen. Sprængladningen tænktes anbragt paa et Dæksel, som blev klemt op mod Kloakens Loft ved Hjælp af et Treben af Bjælker, der blev spændt sammed med en Staalwire. Kl. 6.30 den 7. Marts bragtes Sprængstoffet og de nødvendige Redskaber paa en stjaalen kommunal Trækvogn til en Kloakbrønd, der laa ca. 70 Meter fra Sprængstedet. To Mand stilledes paa Vagt paa nærliggende Gadehjørner med den Opgave at holde Øje med de ulaasede Cykler, være i Dækning, og naar Sprængladningen var anbragt, da at alarmere Byvagten og Falck til Afspærringstjeneste. En Mand steg ned i Kloaken, hvor Strømmen af Kloakvand og Latrin var saa stærk, at det var umuligt at bevæge sig gennem Kloaken, hvis Højde var 95 cm, hvoraf det frie Luftrum var ca. Halvdelen. Manden blev hjulpet op af sine Kammerater, og det stod dem klart, at de maatte søge at bortlede Strømmen gennem andre Ledninger, før de forsøgte paany. En Mand blev ved Sprængstoffet, som var camoufleret i tre Cementsække, hver af en Vægt paa 22 Kilo. To Mand gik derefter ud paa Kystvejen og fandt den Kloakbrønd, hvorigennem Strømmen ved Aabningen af et Trædæksel kunde ledes til Kloakpumpestationen. Da Strømmen var væk i Hovedledningen, blev Sprængstoffet slæbt paa Plads. Desværre gik Wiren i Stykker ved Opstemningen, og efter

gentagne Forsøg paa at spænde Bjælkerne sammen, maatte man nøjes med at stable Bomberne op paa de fladt anbragte Bjælker. Sprængladningen blev betydeligt forringet. Der anvendtes halv Times Sprængblyanter. Arbejdet i Kloaken havde varet 1¼ Time. Aktionen forløb ellers planmæssigt. Mændene kom vel ud af Kloaken, Vagterne alarmerede som aftalt, og Byvagten afspærrede rettidigt. Ingen danske Menneskeliv gik tabt. Reparationsværkstedet blev ødelagt for adskillige Maaneder, og Østbanen afbrudt, hvorved Gods fra Østbanen til Hovedbanen maatte køres den 80 Kilometer lange Strækning over Ryomgaard og Randers. Kloaken blev slaaet op i 12—15 Meters Længde paa begge Sider af Bygningen, hvorved Kørebanen paa det afspærrede Havneterræn blev ubrugelig for et Stykke Tid. Tyskerne indenfor det afspærrede Omraade var chokerede og forvirrede. De havde flere Saarede. Kloakdækslerne i et Omraade af ca. 150 Meter blev slaaet i Vejret. Værkstedet blev totalt ødelagt indvendigt."

Det var ogsaa Westy Larsen, der ledede den berømte Aktion Tirsdag den 17. April 1945 mod 53 Arbejdere, der var paa Vej til Tirstrup Flyveplads. I en Grusgrav Nord for Rodskov paa Aarhus—Grenaa Landevej maatte de af med Bukserne, Tegnebøger, Portemonnaier og Tasker, hvis Indhold først var undersøgt, og hvor der blev fundet enkelte Papirer af Interesse, som beslaglagdes. Det hele blev derefter overhældt med Benzin og brændt.

Blandt Fangerne var foruden en Kvinde, en tysk Ingeniørofficer og en tysk Kontorofficer samt en tysk Soldat. De fik deres Bukser tilbage. Ogsaa hos dem fandtes iøvrigt Papirer af Værdi for Modstandsbevægelsen.

Samtlige Fanger blev nu beordret til at forsvinde omgaaende i Retning af Stranden med Paabud om at være 200 Meter væk, inden Bilerne, de var kommet kørende i, blev sprængt. For at sætte Skub i dem affyredes nogle Maskinpistolsalver over Hovedet paa dem. De fik travlt!

Aktionen havde samlet et stort Publikum fra den omboende Befolkning, der gav deres Fryd til Kende ved Lattersalver.

Baggrunden for denne Aktion var den oprigtige Forargelse Mand og Mand imellem over det store Slæng, der for høj Betaling medvirkede til Bygningen af Flyvepladsen. Den rummede unægtelig komiske Momenter, men Baggrunden var alvorlig nok — ligeledes den Risiko, Deltagerne løb. Dette fremgik ogsaa af Hjemturen, hvor man var nødt til at „holde to Biler op" for at faa Generatorbrændsel til at fortsætte med. Den ene af dem var en Personbil ført af en dansk Chauffør og med tre tyske Officerer som Passagerer.

Vi lader igen Westy fortælle om dette dramatiske Møde:

„Da Passagerbilen var blevet tvunget til Standsning, sprang vort Mandskab med Undtagelse af to paa Ladet ned og nærmede sig hurtigt Tyskernes Bil, idet Gruppens Leder opfordrede Tyskerne til at række Hænderne i Vejret. Ordren blev efterkommet af den Officer, der sad paa Forsædet, idet han efter at have taget Ladegreb paa sin Pistol rakte Hænderne i Vejret og tabte Pistolen i Vognen, samtidig med at han og den danske Chauffør væltede ud af Bilen. De tyske Officerer paa Bagsædet havde i Mellemtiden taget Ladegreb paa deres Pistoler og skød efter Gruppens Leder, der var ved at lukke Bagdøren op. Han blev derfor nødt til at dræbe den ene, mens den anden blev dræbt af en Maskinpistolsalve gennem An-

sigtet fra Gruppens Præcisionsskytte paa Ladet, der havde iagttaget Faren. Flere andre af Gruppens Medlemmer skød i Bilens Motor for at ødelægge den. Den afvæbnede Officers Pistol blev taget med, mens de døde Officerers Vaaben maatte efterlades, da de var sunket sammen over dem, og ingen af Gruppens Medlemmer havde Lyst til at drage dem frem af Blodpølen."

☆

Spændingen og de mange farefulde Oplevelser — den dirrende Ængstelse og Nervøsitet over Kammeraters Skæbne eller den jublende Glæde over veloverstaaede Arbejder, forlenede Sabotagedagene med et Eventyrets Skær.

Men ogsaa Sorgen fandt Vej til vore Rækker, som naar Døden gjorde Indhug mod den lille Skare, der stod knyttet sammen med et enestaaende Kammeratskabets Baand. Tre Mand mistede vi her i Aarhus under Sabotagearbejdet.

De faldt som tapre Soldater i Danmarks civile Hær — de gav det dyreste, de ejede — LIVET — for det, der for dem var det største af alt — Kampen for deres Land. For os er de ikke døde — i Mindet lever de, og for os og Tusinder andre staar de som et lysende Eksempel paa, at der dog er noget, der rækker ud over Dagliglivets Slid og Slæb, Sorger og Glæder.

Walther Petersen, Hans Zeuthen Engberg og *Niels Mølgaard Mikkelsen* var de tre Kammerater, som ikke fik Lov til at se Danmark kaste det Aag, som det i fem Aar havde stønnet under.

☆

Efter disse Greb i den brogede Sabotage-Dagbog skal Beretningen om den organiserede Sabotage i Aarhus slutte med en varm Tak til Aarhusianerne for den enestaaende Forstaaelse og glimrende Hjælp, der altid vistes den lille, lysky Skare — SABOTØRERNE.

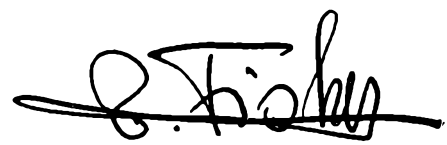

5. KOLONNES SABOTAGER

1944

11. September: Brand i Universalfabrikernes Kontor i Parkallé 9.
13. September: Forbygningen til Olaf Schmidts Fabriker i Fredensgade sprængt i Luften.
15. September: Omformer i Derbys Havn sprængt.
17. September: Bagbygningen til Olaf Schmidts Fabriker i Fredensgade sprængt.

* 2. Oktober: Tyske Lokomotiver hos Frichs ødelagt.
8. Oktober: Eksplosion i P. Nørgaard Kjeldsens Autoværksted, Nordrevej, Aabyhøj.
* 9. Oktober: Derbys interimistiske Kontor i Banevogn ødelagt.
To ødelæggende Eksplosioner i Derbys Sydhavnsværksted.
10. Oktober: Damperen „Scharnhørn" sænket.
*13. Oktober: Gravko og Svingkran hos Maskinfabrikant Bonde Petersen, Sdr. Kystværnsvej. ødelagt. — Tre Biler sprængt paa ti Meter Kajen.
*16. Oktober: Kanonstilling bombet paa Lystbaadehavnen.
24., 25. og 26. Oktober: Omfattende Banesprængninger mellem Viby og Hasselager.
26. Oktober: Ophalespillet i Sydhavnen ødelagt.
*27. Oktober: Ric. Sørensens Autoværksted, Østergade, sprængt i Luften.
28. Oktober: Risskov Lufttørringsanstalt totalt nedbrændt.
*30. Oktober: Autoværkstedet, Kirkegaardsvej 10, ødelagt.
* 1. November: Triangels Værksted ved Rutebilstationen ødelagt.
* 2. November: Frederiksbjerg Autoværksted, Jægergaardsgade 101, sprængt i Luften. samt nogle Biler i Bülows Værksted paa Trøjborg.
3. November: Ni Sporskifter ødelagt mellem Østbanegaarden og Hovedbanegaarden.
4. November: Tre Skinnelængder paa Banen ved Hasselager sprængt.
6. November: Egekvists Maskinfabrik i Vejlby ødelagt.
7. November: To Kraner ødelagt i Nordhavnen.
8. November: Stor Skade paa Risskovbanen.
9. November: Omfattende Sabotager paa Banen mellem Aarhus og Skanderborg.
10. November: Tysk Betonblandemaskine ødelagt.
13. November: Ophalebeddingen i Sydhavnen ødelagt.
16. November: Eksplosion ved Tankstationen, Randersvej, samt i Møbelpolstrer Truelsens Værksted, Vigenshus.
*18. November: Syv Banevogne under Frederiksbroen ødelagt.
2. December: Bombeattentat mod D.S.U.'s Ungdomshjem, Christiansbjerg (overtaget af Tyskerne).
12. December: Tysk Pakkedepot ved Godsbanegaarden ødelagt.
15. December: Transformator i Langelandsgade ødelagt.
18. December: Tre Bomber eksploderet i Vaskeriet „Djursland", Mejlgade.

1945

2. Januar: Camouflagemateriale paa Murermester Ziegler-Petersens Plads i Viby ødelagt.
8. Januar: Nøglerne til Havnens Kraner stjaalet.
9. Januar: Attentat mod tysk Radiobil ved Havnen.
12. Januar: Bomber firet ned gennem Affaldsskakten til tysk Kommandocentral i Handelsbankens Hus. Ødelagdes.
13. Januar: To Jernbanevogne under Frederiksbroen ødelagt.
23. Januar: Bomber i et Par Biler. — Transformatorstationen ved Ortopædisk Hospital ødelagt.
25. Januar: Tre Sporskifter mellem Aarhus H. og Havnen sprængt.
3. Februar: Maskinfabrikant Valdemar Jensens Fabrik i Fredensgade brændt ned.
5. Februar: Omfattende Sabotage paa Banerne omkring Aarhus.
7. Februar: Ildkamp mellem Sabotører og Tyskere ved Brabrand.
8. Februar: Maskinerne ødelagt paa Egekvists Fabrik i Gl. Vejlby.
11. Februar: Omfattende Jernbanesabotage Nord for Aarhus.

---

*) Udført af Rejsegruppen.

Fot. Inger Westphal-Christiansen og Rud. Iversen

Saadan saa der ud i Gestapos Hovedkvarter i Mejlgade, efter at de tyske Bødler om Natten til den 5. Maj skyndsomst havde forladt Byen. Foroven til højre den Række af Kufferter, som den tyske Stikker Fru Kohlregen efterlod ved sin Afrejse.

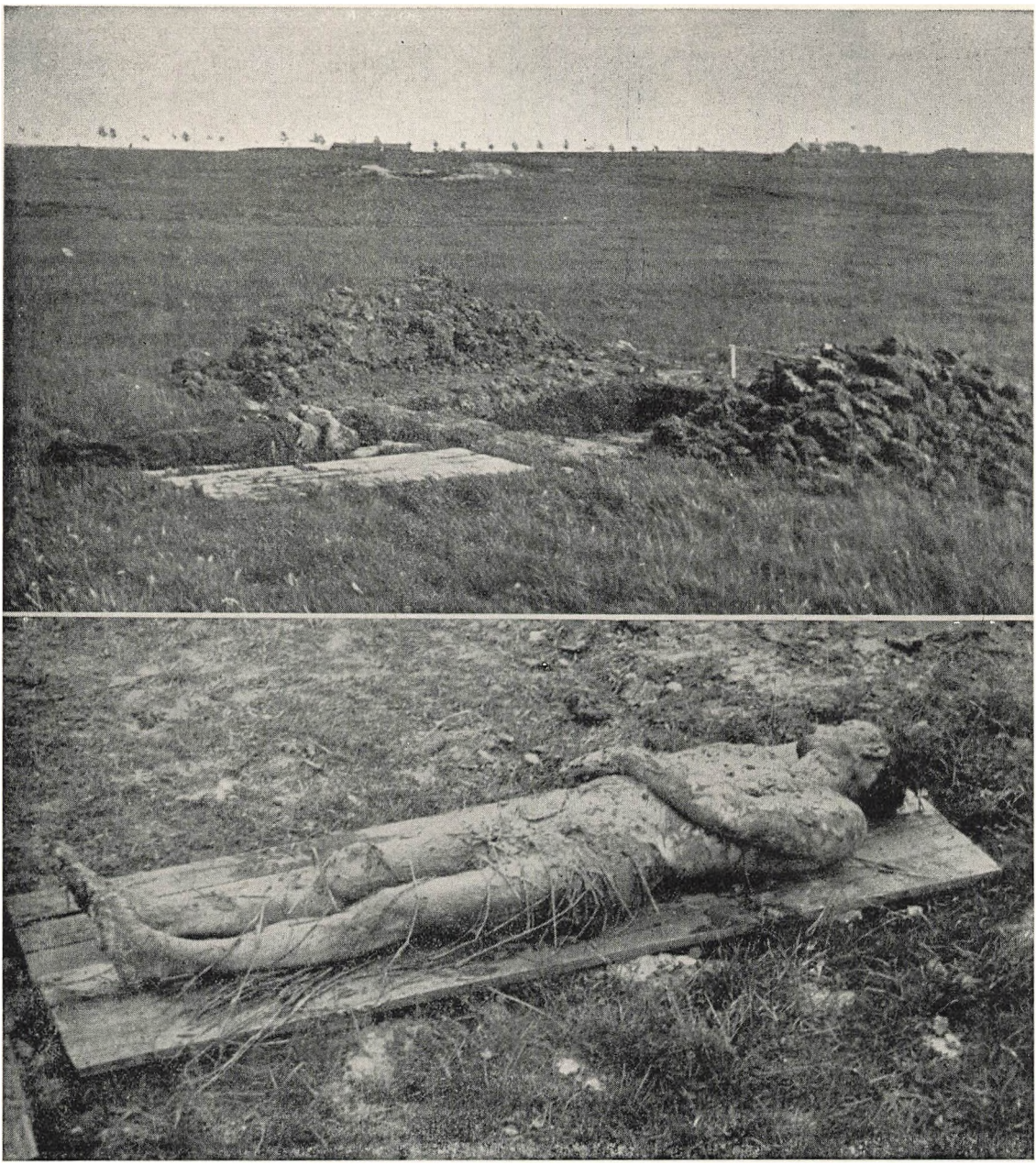

Fot. Aarhus Begravelsesvæsen

Man behøvede ikke tage til Belsen eller Neuen Gamme for at opleve Nazi-Rædslerne. Paa Skejby Mark lige uden for Aarhus havde Gestapo en Begravelsesplads, som Aarhus Begravelsesvæsen i Samarbejde med Aarhus Røde Kors gravede op efter Befrielsen. Øverst en af Begravelsespladserne, nedenfor Liget af en dansk Patriot, hentet op fra den Grav, hvori han var smidt nøgen ned. Paa næste Side endnu en Række Optagelser fra Begravelsespladsen. Flasken paa Billedet i Midten indeholder den Dræbtes Navn. Nederst Liget af en Patriot i en nylig aabnet „Grav".

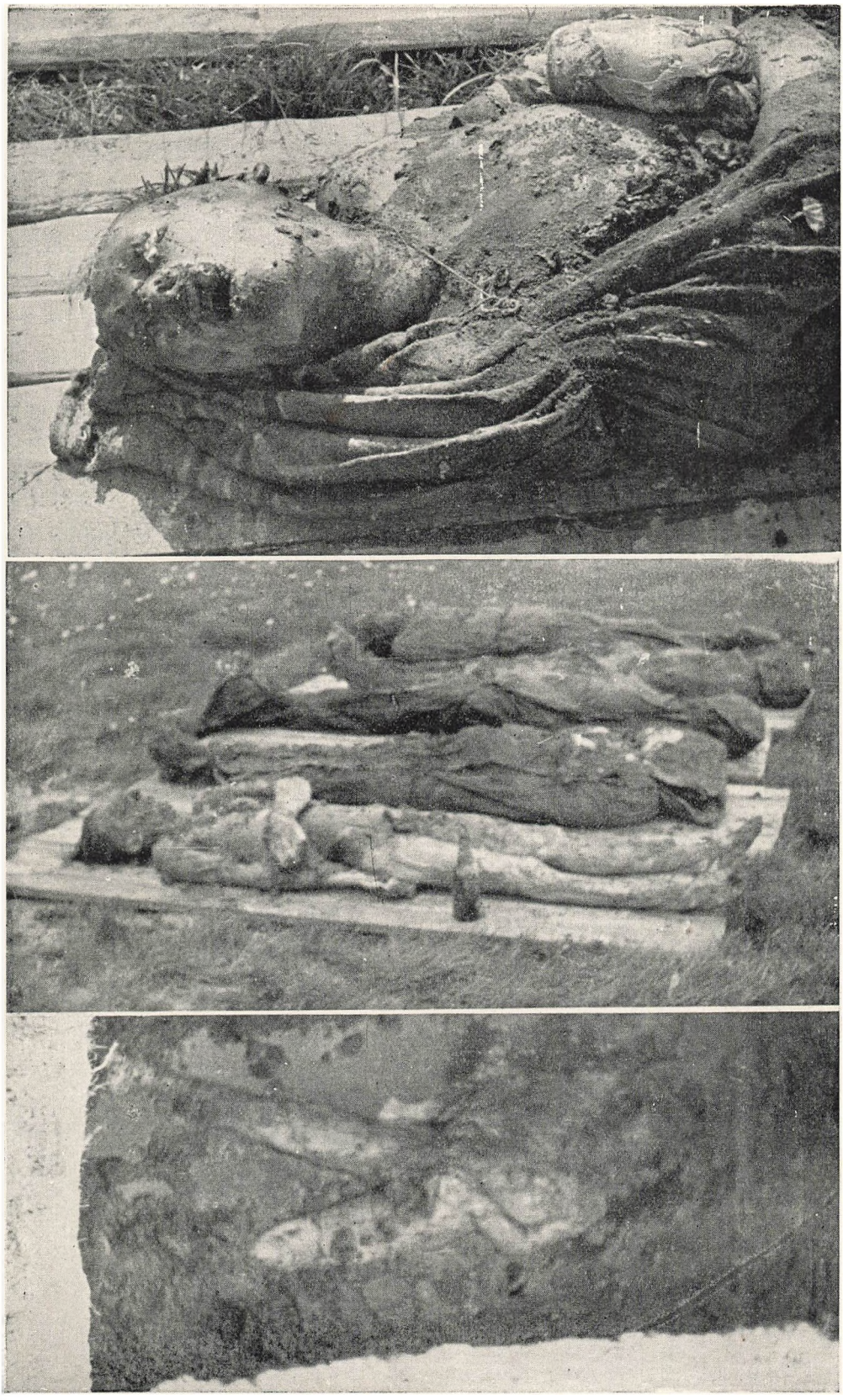

Fot. Aarhus Begravelsesvæsen

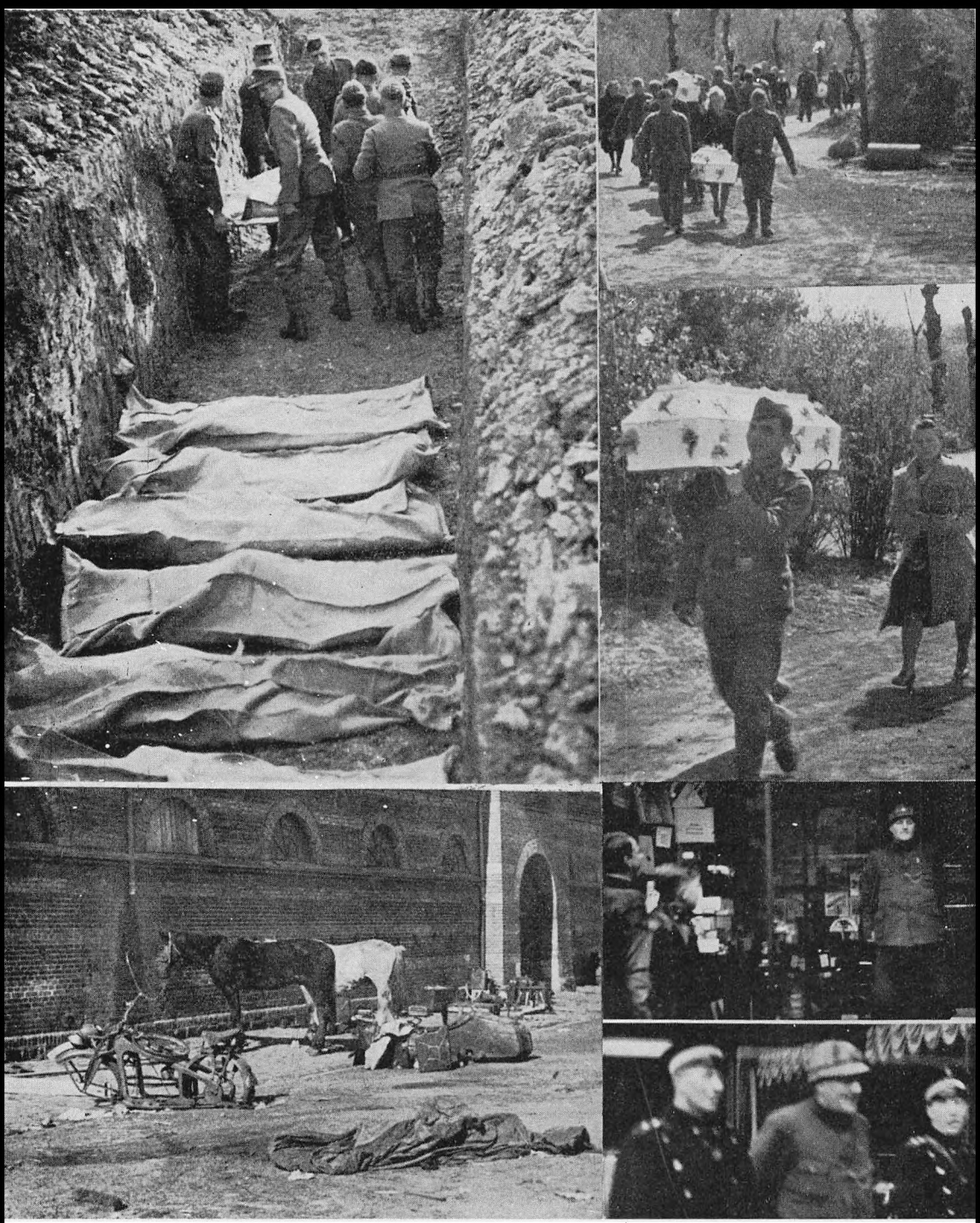

I Besættelsesaarene er flere Hundrede tyske Soldater blevet begravet paa Vestre Kirkegaard i Aarhus. Til at begynde med foregik disse Begravelser under fuld, militær Honnør, men efterhaanden som Nederlagsstemningen bredte sig, endte man med at smide de døde Kammerater ned i lange Fællesgrave, kun indsvøbt i en Papirpose (øverst til venstre). De sidste Maaneder (til højre) hærgede Sygdommene meget haardt iblandt de mange Tusinde Flygtninge i Aarhus. Billederne stammer fra de saa at sige daglige Massebegravelser. Nedenfor til venstre: Det tyske Nederlag karakteriseret i et Stilleben fra en aarhusiansk Kasernegaard. Til højre to usædvanlige Billeder af den kendte aarhusianske „Kultur-Stikker", den suspenderede Bibliotekar von Holstein-Rathlou. Paa det første har han søgt Tilflugt i en Forretnings-Port, mens Ungdommen spytter paa ham, paa det andet har han faaet Undsætning af Politiet og ser straks mere lettet ud. Billederne stammer fra omkring 1940 og skyldes Stegger, Hammerschmidt-Foto.

19. Februar: DSB's Kulforsyningsanlæg beskadiget.
20. Februar: Bombe i tysk Lastbil paa Hjørnet af Samsøgade og Hjarnøgade.
21. Februar: Fem Banevogne bombet.
22. Februar: Tysk Lokomotiv ved Viby ødelagt.
23. Februar: Bombeserie mellem Bruunsbro og Frederiksbro. Tre Banearbejdere saaret under Ildkamp. Maskinarbejder *Walther Petersen* døde senere.
24. Februar: Revolverbevæbnede Mænd røvede tyske Sprængstoffer fra en Damper og kørte det bort.
25. Februar: Bomber i tyske Biler i Aarhus-Hallens Garage-Gaard.
6. Marts: Ødelæggelser paa Banen mellem Aarhus og Risskov.
7. Marts: Trianglens Bygning paa Kystvejen delvis ødelagt.
12. Marts: Attentat mod Entreprenør Aarslevs Kontorer, Klostergade. — Blokpost A Mølleengen, ødelagt. — 30 Skinnelængder mellem Risskov og Lystrup ødelagt.
13. Marts: Omfattende Jernbanesabotage.
16. Marts: Brand i tysk Befæstningsanlæg i Risskov.
18. Marts: Jernbanesprængninger mellem Aarhus og Mundelstrup samt ved Risskov.
21. Marts: Frihedskæmpere lagde Bomber paa Fortevej for at holde Arbejderne borte fra tyske Befæstningsarbejder. I de følgende Dage anvendtes samme Metode flere Steder med Held.
22. Marts: Transformator ved Marselis Boulevard sprængt.
24. Marts: DSB-Lokomotiv sprængt mellem Aarhus og Brabrand.
25. Marts: Militærtog afsporet ved Lystrup Enge.
28. Marts: Brand i Malermester Moesgaard Jensens Virksomhed i Aabyhøj.
2. April: „Gotfred Hansen" sænket.
4. April: Tysk Lokomotiv ved Viby ødelagt.
5. April: Tyske Telefonmaster fra Artillerikasernen til Vorrevang ødelagt. Mange Eksplosioner under Godstog ved Brabrand.
6. April: Ti tyske Biler hos Aage Heidemann, Spanien, ødelagt. Adskillige Sporskifter sprængtes.
8. April: Kablerne til Værnemagtens Nødcentral ødelagt.
9. April: Skræmmebomber mod Arbejderne i Baraklejren ved Tøndergade.
11. April: Banelinjen til Brabrand afbrudt. — Talrige Ødelæggelser af Biler.
12. April: Banen til Brabrand paany afbrudt. — Tysk Barak mellem Posthuset og Ilgodsekspeditionen sprængt i Luften.
14. April: Bilbombe hos Vognmand Kaj Nielsen, Nordre Strandvej. 20 Eksplosioner paa Rangerbanegaarden.
15. April: Lokomotiv afsporet ved Brabrand.
16. April: Tysk Skibsmotor i Hans Nielsens Maskinfabrik ødelagt. To Hurtigbaade i Lystbaadehavnen totalt ødelagt. Taaregasbomber mod „Dueslag" i Nygade.
17. April: Otte Bomber mod Kanonstillinger ved Riisvangen.
19. April: 50 Tons Damper paa Bedding ødelagt.
20. April: Tre Lastbiler ødelagt tilhørende forskellige Vognmænd. Sporsprængninger mellem Aarhus og Brabrand. Tyske Militærtog afsporet ved Lystrup.
21. April: Brand i Axel Mortensens Møbelfabrik, Aabyhøj.
23. April: Tre Lastbiler ødelagt.
24. April: Jernbanesabotage ved Brabrand.
26. April: Hipo-Biler sprængt samt Brand i Frederiksbjerg Autolager.
27. April: Bombe i Villa tilhørende A. Eriksen, Risskov.
1. Maj: Halv Snes Bombesprængninger paa Godsbanegaardens Terræn.
3. og 4. Maj: Omfattende Jernbanesabotage.

Vagn Bennike, f. 6. Januar 1888. Premierløjtnant 1912, Kaptajn 1922, Lærer i Krigsbygningskunst ved Hærens Officersskole fra 1923. Chef for Ingeniørkorpsets 2. Bygningsdistrikt 1930, Stabschef ved Ingeniørkorpset 1930-32, Stabschef hos Generalinspekteren for Ingeniørtropperne 1932-37, Oberstløjtnant 1937. Traadt ind i illegalt Arbejde Januar 1944, overtog Ledelsen af Modstandsbevægelsen i Jylland April 1944, udnævnt — pr. Mikrofotografi til Hovedkvarteret i Aarhus — til Generalmajor og Chef for Jydskfynske Kommando 1. Maj 1945.

AARHUSIANERNE VILDE MED I KAMPEN

En virkelig Organisation af Modstandsbevægelsen begyndte i Aarhus tidligere end de fleste andre Steder. Allerede i Begyndelsen af 1943 startedes en Sammenslutning af Folk, der satte sig til Opgave i paakommende Tilfælde at beskytte Gas-, Vand- og Elektricitetsværker samt andre for Befolkningen livsvigtige Anlæg, hvilket dog af mange af Deltagerne allerede fra Starten ansaas for at være en for lidt positiv Opgave. Man vilde med i den aktive Kamp mod Tyskerne. I November 1943, da Begivenhederne omkring den 29. August havde vendt Stemningen hos den største Part af Befolkningen, samledes i Aarhus en Kreds af Mænd, repræsenterende Skytteforeningerne, Idrætsforeningerne og Terrainsportsforeningerne og dannede en Organisation, der kaldtes *S. I. T.* efter Begyndelsesbogstaverne i de nævnte Foreninger. De ledende Mænd ved dette Arbejde var i første Linie Oberstløjtnant *Feddersen*, Kaptajn *Frijsenvang*, Meldeleder *Søndergaard*, Kontorchef *Lützen* og Repræsentant *Abrahamsen;* men senere, efterhaanden som Organisationen blev mere og mere talstærk, kom selvfølgelig mange andre Mænd, saavel civile som militære, til at indtage ledende Stillinger.

Organisationen udvidedes efterhaanden til at omfatte hele Midtjylland, og Oberstløjtnant Feddersen, der nu overtog Ledelsen af hele midtjydske Region, afgav Byledelsen til Kaptajn Frijsenvang, der virkede som Byleder, indtil denne Post i Foraaret 1945 blev overtaget af Oberstløjtnant *Callisen*.

Styrkerne var efterhaanden steget betydeligt i Tal. Den 15. Februar raadedes over ca. 1500 Mand, den 1. April over ca. 1800 Mand, formeret i 5 Kolonner, hvoriblandt en særlig Havnekolonne og en Sabotagekolonne. Disse Folk var alle instruerede og tildels uddannede, men det kneb ikke saa lidt med at skaffe Vaaben. Paa de to nævnte Datoer var der saaledes

kun Vaaben til henholdsvis 800 og 1200 Mand. Hertil kommer en betydelig Mængde Haandgranater og Sprængstoffer, der i hvert Fald henimod Krigens Slutning var til Stede i tilstrækkelig Mængde. Den 5. Maj mønstredes ialt 1902 Mand i Rækkerne. Det kneb stadig med Bevæbningen; men paa dette Punkt vilde Forholdene, hvis det var kommet til virkelig Kamp mod Tyskerne, ikke have været slet saa slemme, som det efter Kapitulationen saa ud, idet man ved de Bevogtningsopgaver, der nu forelaa, jo kun havde Brug for lette Haandvaaben, medens man ved regulær Kamp ogsaa kunde have taget andre Vaaben, saasom Maskingeværer, Bazookaer og P.I.A.T.'er i Brug. De to sidstnævnte Vaaben, der vist er mindre kendt, er tunge Vaaben, der udskyder Sprængladninger til Brydning af Panser i Tanks o. l., altsaa Vaaben, der svarer til den tyske „Pansernæve".

Ved Siden af disse Tropper, der tilhørte Aarhus By, var rekrutterede herfra og laa under Byledérens Kommando, var der endnu to Grupper af Frihedskæmpere, som havde deres Hovedopholdssted og Basis i Aarhus, men som foruden her ogsaa virkede andre Steder i Jylland, nemlig en særlig Fabrikssabotagegruppe og en Gruppe Dykkere, der havde Angreb paa Skibe i Jylland til fornemste Opgave. Begge disse Grupper laa i kommandomæssig Henseende direkte under Jyllandslederen.

Fabrikssabotagegruppen oprettedes i Sommeren 1944 paa engelsk Initiativ, idet man i andre Lande havde gjort den Erfaring, at Risikoen for Opdagelse og Oprivning af Styrkerne var for stor, hvis det saakaldte civile Fabrikssabotagearbejde udførtes af de samme Grupper som de, der var bestemt til at bekæmpe de tyske Styrker ved Jernbanesabotage eller i paakommende Tilfælde ved direkte Kamp. Her i Jylland var det — og til denne Opfattelse lykkedes det at faa Englands Tilslutning — dog umuligt at udskille Fabrikssabotagen til Grupper, der ikke havde andre Opgaver; dertil var de fleste Byer og dermed de lokale Styrker af Frihedskæmpere for smaa. Yderligere mente vi det rigtigt, at alle Frihedskæmperne skulde have Lejlighed til at „lugte Krudt", og saadanne Lejligheder fandtes ofte ved Udførelse af mindre Sabotagearbejder mod Automobilreparationsværksteder, Automobiler m. v., der virkede i Tyskernes Tjeneste. Særligt vigtige og særligt vanskelige Sabotagearbejder holdtes dog udenfor de almindelige Organisationer og overdroges den nævnte Gruppe, der lededes først af en Mand, der i Aarhus var kendt under Navnet *„Finsen"* eller *„Koch"* — hans virkelige Navn var *Lillelund* — og siden af en Dansk-Amerikaner ved Navn *Brandenburg*, der var uddannet til dette særlige Hverv i England, hvor han fik Grad af Kaptajn. Denne, der levede meget skjult i Aarhus under Dæknavnet *Axel Petersen*, men som af sine nærmeste var kendt under Navnet „Abrikosen" (hans engelske Kodenavn), var, som sig hør og bør, kun kendt af meget faa. Han og

hans fortrinlige Hjælpere, hvoriblandt der fandtes flere Politifolk af Aarhus Politi, udførte udmærkede Arbejder rundt omkring i Landsdelen, bl. a. Ødelæggelsen af *Darr's Maskinfabrik* i Silkeborg, der arbejdede udelukkende for Tyskerne, bl. a. ved Fremstilling af Dele til Luftværnskanoner. Navnlig denne Ødelæggelse var mønstergyldig, idet den uden at ødelægge mere end nødvendigt bragte Fabriken til Standsning indtil Krigens Afslutning.

Den anden specielle Gruppe, der havde sin Basis og sit Hovedvirkefelt i Aarhus, var Dykkergruppen. Den bestod, med den danske Sergent *Hedegaard* (med Dæknavnet *„Olaf"*) som Fører, af tre i England uddannede Mænd, der medførte en særlig Dykkerudrustning, som tillod dem at svømme nogle Kilometer under Vandet, saa de fra en skjult Basis, f. Eks. en Fiskekutter med Udgang i Bunden af Dammen, kunde anbringe Sprængladninger under Vandlinien paa tyske Transportskibe, der herved kunde sænkes en passende Tid efter Ladningens Anbringelse, enten i rum Sø eller i Havnen. Fremgangsmaaden fik dog aldrig virkelig Sukces, idet Vandfladen i Havnen, netop begyndende den Dag, da den første Operation skulde udføres, holdtes meget stærkt belyst med Projektører fra Skibene. Det var derfor ikke muligt for Dykkerne, som var nødt til for at kunne orientere sig af og til at stikke Hovedet op over Vandfladen, at komme de til Sænkning udsete Skibe paa nært Hold. Det lykkedes en enkelt Gang at anbringe Ladninger i Bunden af tre Transportskibe, men desværre var der en Fejl ved Tændmidlerne, saa alle Sprængningerne udeblev. En af Dykkerne blev ved denne Lejlighed stærkt beskudt med Maskingeværer, da han under Operationen stak Hovedet op over Vandet, men han dykkede straks under og undgik derved at blive ramt. De paagældende Folk blev senere sat ind paa andre Sabotagearbejder, fortrinsvis i Forbindelse med Skibssænkninger, og de ødelagde herunder bl. a. en Hurtigbaad i Vejle Fjord. Grunden til Tyskernes stærke Belysning af Havnen netop fra den Dag var maaske Indiskretion, idet det ikke var lykkedes at holde denne vigtige Sag saa hemmelig, som den ifølge sin Natur selvfølgelig burde.

Fra Eftersommeren 1944 har det jydske Hovedkvarter stadig haft Basis i Aarhus, dog for største Delen med Bopæl udenfor Byen. Alle Forbindelser var samlede i Aarhus, der, som den store By, den er, ene var i Stand til i Længden at skjule et saa omfattende Net af Kontaktsteder, Kurerruter o.s.v. Ogsaa Telegrafforbindelsen til England foregik for største Delen fra Aarhus, idet Pejling til Telegrafisten under dennes Arbejde er langt vanskeligere i store end i mindre Byer eller aabne Bebyggelser. Hertil kommer, at Telegrafisten, der af Hensyn til Pejlingen kun med meget lange Mellemrum kunde sende fra samme Sted, i Aarhus havde let ved at finde tilstrækkelig mange Lejligheder, hvis Indehavere vilde stille

deres Hjem til Raadighed for dette meget farlige Arbejde, hvorved Beboerne jo var lige saa meget i Fare som Telegrafisten. Pejlevognene stod hver Dag opstillede med eet Sæt ved Pavillonen i Riis Skov og eet Sæt et Sted i Aabyhøj. De kunde herfra, saa snart Telegraferingen begyndte, straks afgaa mod Sendestedet, og det er flere Gange sket, at de har været ved den Karré, hvorfra der arbejdedes, faa Minutter efter at Telegraferingen var begyndt. Frihedskæmperne i Aarhus fik saa Besked paa at rette et Angreb paa Vognene. Det lykkedes da ogsaa en Gang at anbringe en større Sprængladning mellem Baghjulene paa en af de i Riis Skov opstillede Vogne, men tilfældigvis kørte den bort fra Stedet, kort forinden den med Forsinkelse forsynede Sprængladning detonerede. Det lykkedes vore Folk at faa Ladningen, der jo nu laa frit paa Vejen, demonteret inden Sprængningen; men alle senere Angreb mislykkedes, idet Tyskerne nu — tilfældigt eller fordi de havde opdaget, at man var ude efter dem — flyttede andre Steder hen.

Under hele Frihedskampen har Aarhus By indtaget en ærefuld Plads i det underjordiske Arbejde. Mange af Lederne indenfor Modstandsbevægelsen i Aarhus og i midtjydske Region har ofte søgt Tilhold i Byens Raadhus, hvor de hos Byens og Raadhusets Tjenestemænd med Borgmester *Stecher Christensen* i Spidsen fik den mest udmærkede Støtte. Det vilde have været et haardt Slag for Modstandsbevægelsen i Midtjylland, dersom Raadhuset, hvad man til Tider nærede stor Ængstelse for, skulde være blevet besat eller blot grundigt undersøgt af Tyskerne. Men ogsaa i Byen udenfor Raadhuset fandt de aktive Frihedskæmpere al den Hjælp, de kunde ønske hos Byens Borgere. De mange, der har givet deres Lejligheder til Brug for Telegrafisterne, er allerede nævnt, men utallige er de, der paa andre Maader har udført den Del af Frihedskampen, som netop de kunde yde. Mænd under Jorden, om hvem man kun vidste, at det var dødsens farligt at huse dem, er blevet gæstfrit modtaget i Byens Hjem, Plads er blevet afgivet til Sprængstof og Vaaben, høje og lave indenfor Borgerskabet har virket som Kontakter, som Kurerer eller som Hjælpere af enhver Art. Den underjordiske Hær skylde dem Tak derfor. Men ogsaa Byens Borgere er i Gæld til Frihedskæmperne. Det er dem, der trodsende Besvær og overhængende Livsfare, ved deres selvopofrende Gerning i Fædrelandets Tjeneste med aldrig svigtende Pligtfølelse har kæmpet den Kamp, der gjorde, at Aarhus By med god Samvittighed kunde fejre Friheden og afbrænde Glædesbaal paa Byens Gader hin uforglemmelige Aften den 4. Maj.

Begivenhederne har formet sig anderledes, end man havde ventet. Byen slap for den Ødelæggelse, som den paa Grund af sin Beliggenhed med Jernbaneknudepunkt og Havn havde god Grund til at frygte. Landets og Byens Frihedskæmpere fik andre Opgaver end den Kamp, som de gen-

nem de svære Aar havde beredt sig til, Opgaver som de løste med samme Pligtfølelse, samme Loyalitet og Disciplin, som de udviste under Besættelsen, og — som man har Lov til at tro — de vilde have udvist, hvis de var kommet i aaben Kamp.

Fra mange Sider i vort Folk, ogsaa her i Aarhus, er Frihedshæren blevet beskyldt for, at den ønskede at forblive til Tjeneste længere end nødvendigt, dels af Hensyn til den dermed følgende Fortjeneste, dels af en vis Magtbrynde. Man har virkelig efter Kapitulationen hørt tilsyneladende gode danske Mænd udtale, at nu havde Tyskernes Besættelse kostet Landet saa meget, at det gjaldt om hurtigst muligt at faa Frihedskæmperne sendt hjem, saa deres Belastning af Budgettet kunde nedsættes mest muligt. Ingen af disse tænkte paa, at mange af Frihedskæmperne havde selvstændigt Erhverv, som de med Tab af personlig Fordel maatte overlade til andre, eller de havde en Stilling, der ventede dem. Alligevel blev de i deres Tjeneste, fordi det bl. a. var Danmarks Opgave at indsamle og bevogte Tyskernes Efterladenskaber af enhver Art. Dette var et vanskeligt og betydningsfuldt Arbejde. Man kunde ikke indkalde Soldater dertil, bl. a. fordi man hverken havde Uniformer eller Vaaben til dem, men man havde Frihedshæren, der paatog sig Opgaverne, fordi man krævede det af dem. Den fortjener ikke Tak, men Respekt for og Forstaaelse af sit Arbejde ikke alene før, men ogsaa efter den 5. Maj.

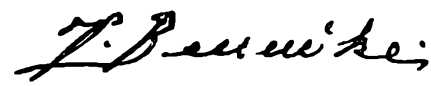

Sir Basil Embry, f. 1902, Flyverløjtnant 1921, 1922-27 stationeret i Irak, Flyveinstruktør, Indien 1934-39, med i Krigen siden 1939, engelsk Vice-Luftmarskal, Leder af Luftangrebene paa Gestapos Hovedkvarterer i Aarhus, Odense og København.
Tre Gange dekoreret med den fornemme engelske militære Orden D. S. O.

TAK FORDI I KALDTE OS

Mosquitomandskabet fra Numer 2 Group havde længe anset Gestapos Ødelæggelse som en i høj Grad tilfredsstillende Operationsopgave, ja næsten en Livsopgave. Det var derfor med den største Tilfredsstillelse, at vi i Oktober 1944 modtog Anmodning om at angribe Gestapohovedkvarteret i Aarhus, og med stor Iver begyndte vi at studere Opgaven nærmere. Det første, vi skulde gøre — som altid ved et Angreb fra lav Højde — var at bygge en Model af Maalet og dets Omgivelser. Først naar vi havde gjort dette, kunde vi sige, om det vilde være muligt at ramme Maalet, uden at ødelægge for meget civil Ejendom og risikere for mange danske Menneskeliv. Ved Hjælp af Fotografier, der blev taget af Royal Air Force, af Billeder taget paa Jorden og af udførlige Beskrivelser af blandt andet Bygningernes Farve, som vi fik fra danske Kilder, tog Modellen efterhaanden Form, og den bekræftede, at Bygningerne kunde angribes, selv om der var Hospitaler tæt ved, og at vi vilde have alle Chancer for, at det skulde lykkes med et Minimum af Tab for Danskerne. Gasbeholderen i den sydvestlige Del af Byen skulde være vort første Ledefyr, naar vi nærmed os Byen: Vi skulde have den paa højre Haand, naar vi fløj forbi, og passere smaa Bygninger med røde Tage ved Hovedlandevejen, der vilde føre os til Maalet. Maalet, der bestod af to Bygninger, var ideelt til Angreb for Flyvemaskiner, der fløj i Bølge efter hinanden. Men Hensyn til Antallet, besluttede vi at tage 24 Flyvemaskiner — fire Bølger paa seks med et Mellemrum paa to Minutter mellem hver Bølge. Vi vilde være sikre paa, at Bygningerne blev fuldstændig ødelagte.

Dette var vor Plan, og vi var parate til at tage afsted, men vi maatte vente, til Vejrforholdene blev gunstige. Det var nødvendigt med nogenlunde klart Vejr, fordi, naar man flyver med 300 miles Fart i Timen, maa man kunne se Maalet i nogen Afstand for at gøre klar til Angrebet. Vejret ved vor Base skulde ogsaa tillade en sikker Hjemkomst, og paa det Tidspunkt laa England under et Tæppe af Taage. Vi maatte vente i tre Uger,

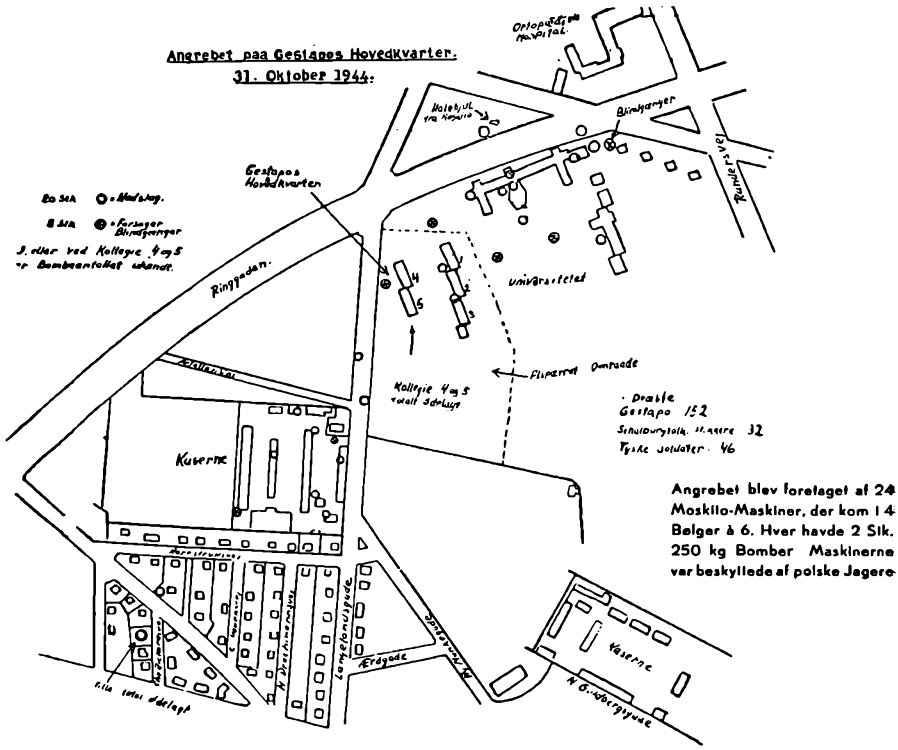

I sit første Nummer efter RAF's Angreb paa Kollegierne bragte Budstikken dette Kort, der fortæller om Luftangrebets Virkning, Antallet af angribende Maskiner, dræbte Tyskere og faldne Bomber. Gestapo var rasende.

før Meteorologerne meddelte, at Vejrforholdene vilde være gunstige for os den næste Dag i Maalomraadet og ved Basen.

Den 30. Oktober om Eftermiddagen mødtes vi paa en Flyveplads i Norfolk, og Mandskabet blev udtaget. Operationens Betydning blev understreget, Ruten og Angrebsplanen forklaret, og hver enkelt af os undersøgte Modellen i Detailler i lang Tid. Om vi skulde have Held med vort Foretagende, afhang af, om vi huskede Vejen til Maalet og dettes nøjagtige Udseende. Hver Mand vidste nøjagtig, hvad han skulde gøre og var fuld af Iver efter at føre Operationen igennem med Held, for vi vidste, at eet Fejltrin — f. Eks. en Fejl i Navigationen eller i Genkendelsen af Maalet — vilde betyde, at mange uskyldige Mennesker vilde blive dræbt. Det var med denne Følelse af Ansvar, at Mandskabet gik til Arbejdet med Forberedelsen til Opgaven.

Den næste Morgen den 31. Oktober var vi alle oppe før Daggry for at give det hele en sidste Overhaling. Klokken 8,40 kørte vi ud af Hangarerne, og Klokken 8,45 startede vi. Det tog 20 Minutter at danne Formationen, og Klokken 9,20 stod vi ud over den engelske Kyst ved Cromer.

Ikke en Sky paa Himlen, en svag Krusning paa Havet og Formationens Skygger over Bølgerne — det var et storslaaet Syn. Humøret var højt. Hvordan saa Danmark ud? Ingen af os havde været der før. Vi skulde

snart faa det at vide. Det første Glimt af Land var Blaavandshug til Styrbord. Vi fløj ind over Kysten ved Nymindegab, idet vi fløj i en Højde af tyve eng. Fod (ca. 6 m) og fo'r ind over Landet. Ude til venstre laa Ringkøbing Fjord. Vi havde Kurs Nord-Øst, da vi haabede, at Tyskerne, hvis de opdagede os, vilde tro, vi skulde til Aalborg. Afsted fløj vi over Skove og Marker, hvor Køerne og Hestene løb til alle Sider, og Mænd og Kvinder løb i Sikkerhed. Det var dog ikke dem alle. Da vi fløj over en Gaard, gik en Mand og Dreng og pløjede Marken. Mens den ene holdt de skræmte Heste, stod den anden Ret og hilste. Det var en smuk Gestus. Da vi var halvvejs over Jylland, dannede vi Angrebsformationerne, den første Bølge gik frem, mens de andre tre holdt tilbage. Skylaget sænkede sig, Sigtbarheden var blevet daarligere, og der var begyndt at danne sig Taage, men saalænge det ikke blev værre, vilde vi være tilfredse. Vi var hurtigt over Søerne, styrede mod det endelige Maal. Pludselig kunde vi se Gasbeholderen og Byen foran os. Vi lukkede Bombelemmene op og fløj med stærk Fart i Hushøjde frem mod Angrebsstedet. Flyvehøjden var saa lav, at en Maskine ramte Universitetsbygningens Tag og tog betydelig Skade, men Føreren havde Held til at flyve den tilbage til Basen.

I dette Øjeblik kom der flyvende en tysk Maskine imod os tusind eng. Fod (ca. 300 m) oppe, den havde ikke set os. Det var en Lækkerbidsken, men vi var nødt til at lade den flyve, for vi var kommet for at bombe og ikke for at skyde. Et Øjeblik senere fløj vi henover de røde Tage, langs med Hovedvejen og der laa de to Bygninger! Bomberne blev udløst, en Drejning til venstre og vi var paa Vej hjem. Mod Nord til Søften, saa mod Vest til Grove og endelig mod Syd-Vest til Ringkøbing Fjord og ud over Havet. Overalt langs med Ruten kunde vi se danske Flag vaje — et gribende Syn, et Bevis paa Danmarks Kampaand og Danmarks Tiltro til sin fremtidige Befrielse.

Medens vi fløj hjem, spekulerede vi paa, om vi havde haft Sukces med vor Aktion. Vi vidste, at vi havde ramt de rigtige Bygninger, men havde vi opnaaet alt, som vi var blevet sendt ud for at opnaa?

Vi behøvede ikke at vente længe for at kende Resultatet. Da vi landede paa vor hjemlige Flyveplads, kom den første Besked fra Danmark. Angrebet havde været en Sukces. Fra det Øjeblik og tre Dage frem fik vi taknemmelige Hilsener fra Danmark hver Time. Hvad disse Hilsener betød for os, kan ikke udtrykkes med Ord. De gav os en Følelse af, at vi havde gjort noget, som var værd at gøre. Samtidig følte vi Taknemmelighed mod Danmark, fordi det havde bedt os komme. Det var et Privilegium at yde et lille Bidrag til Danmarks Befrielse.

Orla Strange Petersen, f. 10 December 1905, Student 1924 Ordrup Gymnasium, cand. polit. 1930, Medarbejder ved Institutet for Historie og Samfundsøkonomi 1930-36. Undervisningsassistent ved Aarhus Universitet 1936. Medlem af Frit Danmarks Aarhusgruppe. Leder af denne fra December 1944, Medlem af Lokalkomiteen fra dennes Oprettelse September 1944, Medlem af Modstandsbevægelsens Jyllandsledelse fra Marts 1945 og Medlem af Frihedsbevægelsens Samraad (Oktober 1945). Ledende Senior i Studenterforeningen i Aarhus.

FRIHEDSRAADETS LOKALKOMITE

I Modsætning til saa mange andre af Modstandsbevægelsens Organisationer forløb Lokalkomiteernes Virksomhed stilfærdigt og udramatisk. Dette gælder Lokalkomiteen i Aarhus, som det gælder de fleste andre Lokalkomiteer.

Udviklingen under Besættelsens sidste Fase og selve Befrielsen formede sig paa en saadan Maade, at de Hovedopgaver, man oprindelig havde haft for Øje, ikke blev aktuelle. Den eneste store, selvstændige Opgave, som blev paalagt Lokalkomiteerne, og som udadtil fremtræder som deres Indsats, var Forberedelsen af Opgøret med Landsforræderne. Her fungerede Lokalkomiteerne som en Slags Underafdelinger af Frihedsraadets Arrestationsudvalg. Saa vigtig denne Opgave end var, har Lokalkomiteernes vigtigste Funktion dog sikkert været en anden og mindre haandgribelig, at virke som Samarbejdsudvalg mellem Modstandsbevægelsens forskellige Organisationer og at optræde som den stedlige Repræsentant for Frihedsraadet.

De illegale Grupper er i Reglen opstaaet spontant, et Par Mennesker har fundet sammen, har talt om Tingene og har besluttet at gøre et Arbejde med Bladvirksomhed, med Sabotage eller med andre Opgaver. Hvor selvstændigt en saadan Gruppe iøvrigt har arbejdet, har det fra første Færd altid været nødvendigt for dens Virksomhed at skaffe Kontakter, d. v. s. Forbindelse med en Række Personer, som uden at tage aktiv Del i Arbejdet ydede Bistand paa den ene eller anden Maade, eller som blot var parat til at hjælpe i givet Fald. Samtidig har det naturligvis været af den allerstørste Betydning, at der efterhaanden blev knyttet Forbindelse og etableret Samarbejde mellem de forskellige Grupper.

Naar Besættelsestidens Historie skal skrives, vil det blive en af de mest

interessante Opgaver at udrede, hvorledes de mange krydsende Kontakter efterhaanden blev udbygget til et Net, der til sidst omfattede hele Landet og alle Grene af Modstandsbevægelsen. Paa den ene Side krævede Sikkerhedshensynet, at hver enkelt Frihedskæmper udviste den strengeste Forsigtighed. Det var en fast Regel, at ingen maatte vide mere end strengt nødvendigt for hans eget specielle Arbejde. Den, der levede legalt, maatte holde sin Virksomhed omhyggeligt skjult selv for sine nærmeste, og den, der gik under Jorden, maatte skjule sig saa godt, at kun hans snævreste Medarbejdere kunde finde ham. Paa den anden Side krævede Organisationens Effektivitet ikke blot en intim Forbindelse mellem de enkelte Led, men ogsaa at enhver paalidelig Landsmand om fornødent skulde være i Stand til at opnaa Kontakt med Modstandsbevægelsen. F. Eks. maatte Sverigesruterne paa een Gang være strengt hemmelige og let tilgængelige for enhver, der fik Brug for dem.

Der er ikke paa dette Sted Lejlighed til at komme nærmere ind paa disse almindelige Organisationsspørgsmaal. Her skal kun mindes om den Betydning de fire store Organisationer har haft. De to politiske Partier, som gik ind i Kampen, *Kommunisterne* og *Dansk Samling*, og de to illegale Organisationer, *Ringen* og *Frit Danmark*, har hver for sig udbygget et landsomspændende Net af Kontakter, hvis Betydning vanskeligt kan overvurderes. Man maa ganske vist ikke glemme de mange „private" Modstandscentrer og de Enkeltpersoner, som aldrig traadte ind i nogen Gruppe, men som Gang paa Gang ydede uvurderlige Tjenester, og som ofte var Organisationernes mest værdifulde „Kontakter", men deres Betydning beroede i væsentlig Grad paa, at de fungerede som Forbindelsesled mellem Kredse, som arbejdede hver for sig.

Selv inden for Modstandsbevægelsen er der mange, som ikke fuldt ud har været klar over Betydningen af det vidtstrakte Forbindelsesnet med dets talløse Forgreninger og krydsende Traade. Selv blandt Modstandsbevægelsens bedste Mænd er der enkelte, som har overset den Betydning, det forudgaaende Organisationsarbejde har haft for deres egen Virksomhed, f. Eks. ved Rekruteringen, og der er mange, som aldrig har vidst, at de fleste af de Mennesker, de henvendte sig til, netop var i Stand til at hjælpe, fordi de i Forvejen havde Tilknytning til en Organisation.

Derimod er der ingen, der kan være i Tvivl om, at Modstandsbevægelsen først kunde naa sit fulde Omfang og sin fulde Slagkraft, efter at *Frihedsraadet* havde samlet alle aktive Grupper og Kredse under sin fælles Ledelse. Lokalkomiteerne var et Led i den Organisation, hvori Frihedsraadet i Løbet af 1944 fik koordineret alle Grene af Modstandsbevægelsen.

Der var ikke Tale om en Sammensmeltning af de forskellige Modstandsorganisationer. De enkelte Led bevarede deres Selvstændighed, men

deres Virksomhed blev bøjet ind under de fælles Retningslinier, som blev fastlagt af Frihedsraadet. Lokalkomiteernes Opgave blev da dels at sikre en mere intim Forbindelse mellem de lokale Grupper, og i Særdeleshed at virke som formidlende Organ, der kunde paase, at Modstandsbevægelsen handlede efter samme Linie overalt, ogsaa i Tilfælde, hvor Frihedsraadet ikke direkte kunde tage Stilling og give Direktiver. I mange Situationer var det af største Betydning, at der overalt i Landet fandtes Kredse, som stod i nær Forbindelse med Frihedsraadet og som til Stadighed var fortrolig med dets almindelige Retningslinier.

Forøvrigt er Lokalkomiteerne oprettet paa direkte Foranledning af de Allierede, som i August 1944 udtalte et Ønske om, at der i Provinsbyerne maatte blive dannet Organer, som gav samlet Udtryk for Modstandsbevægelsen paa Stedet. Man regnede dengang med Invasion eller dog i hvert Fald med Kamphandlinger i Danmark, og det var Meningen, at de allierede Tropper skulde træde i Forbindelse med den stedlige Befolkning gennem Lokalkomiteerne.

Som bekendt formede Afslutningen sig helt anderledes, end man kunde have ventet. Da de engelske Tropper gik over Grænsen, havde Værnemagten allerede kapituleret, og der var dannet en lovlig Regering. De legale Myndigheder kunde derfor paatage sig alle repræsentative og praktiske Opgaver overfor Befrierne.

Selv uden Tilskyndelse ude fra vilde Lokalkomiteerne utvivlsomt være blevet oprettet paa omtrent samme Tid. Sommeren 1944 var den Periode, da den danske Befolkning anvendte Strejken som Vaaben i Frihedskampen. Den københavnske Folkestrejke var blevet en magtfuld Demonstration og en stor Sejr. Den havde givet Modstandsviljen Tillid, og den havde endeligt fastslaaet Frihedsraadets Autoritet. I den følgende Tid laa Strejketruslen stadig i Luften. Tyske Overgreb fremkaldte adskillige Gange spontan Arbejdsnedlæggelse, og i denne Situation savnedes der i høj Grad stedlige Organer, som i givet Fald kunde tage Ledelsen paa Frihedsraadets Vegne. Denne Opgave stod i Forgrunden, da det blev besluttet at oprette Lokalkomiteerne, men inden disse for Alvor naaede at træde i Funktion, havde Forholdene ændret sig saaledes, at Strejkevaabnet ikke mere kunde anvendes.

I Aarhus var Lokalkomiteen endnu under Dannelse i September 1944. Den 15. deporterede Tyskerne 197 danske Fanger fra Frøslevlejren til Tyskland, og den følgende Dag dekreterede Frihedsraadet Proteststrejke over hele Landet. Meddelelsen blev imidlertid ikke almindelig kendt i Aarhus, og der opstod en noget forvirret Situation, hvor et Par Smaagrupper paa egen Haand udsendte modstridende Strejkeopraab. Muligvis blev der ogsaa fra tysk Side udsendt falske Proklamationer for at skabe Forvirring. Der blev da i Hast sammenkaldt et Møde mellem nogle Repræ-

sentanter for de store Modstandsorganisationer, deriblandt et Par designerede Medlemmer af Komiteen, som den 18. September udsendte en Løbeseddel i Lokalkomiteens Navn, dens første og eneste Henvendelse til Befolkningen indtil den 5. Maj. Løbesedlen proklamerede Strejke til den 19. Kl. 12; men endnu inden denne var afviklet, kom Aktionen mod Politiet, som førte til en radikal Ændring af Situationen. I den følgende Tid kunde Strejkevaabnet ikke mere anvendes. Tværtimod maatte man mane til Besindighed og undgaa enhver Demonstration, som kunde tjene til Paaskud for de drastiske Represalieforanstaltninger, den *højere Pancke* havde planlagt for at knække Befolkningens Moral.

Hen mod Slutningen af September 1944 blev Lokalkomiteen i Aarhus endelig konstitueret. Som Fødselshjælper fungerede Frit Danmarks daværende Rejsesekretær i Nord- og Midtjylland, Redaktør *Elias Bredsdorff*, som ved Dannelsen af ca. 25 Lokalkomiteer udførte sin sidste større Mission i Jylland inden sin Tilbagekaldelse til København.

Lokalkomiteerne blev sammensat efter samme Retningslinier som Frihedsraadet og kom i Aarhus til at bestaa af følgende Medlemmer, som Repræsentanter for de fire store Organisationer:

Civilingeniør *R. Z. Floor* (Ringen),
Maskinarbejder *Carl Møller* (Det kommunistiske Parti),
(nuværende) Professor, Dr. theol. *Regin Prenter* (Dansk Samling),
cand. polit. *O. Strange Petersen* (Frit Danmark).

Som Repræsentanter for henholdsvis de fagorganiserede Arbejdere og Byens Borgere:

Fagforeningsformand *Chr. Christiansen* (Christian Dansker),
Biskop, Dr. theol. *Skat Hoffmeyer*,

og endelig Chefen for Modstandsbevægelsens væbnede Styrker i Aarhus:
(nuværende) Oberst *S. G. Callisen*.

Chr. Christiansen maatte ved Juletid 1944 gaa under Jorden og forlade Aarhus. Hans Plads blev udfyldt med Fagforeningsformand *Aage Jensen*. Ingeniør Floor blev arresteret i Foraaret 1945, i Stedet indtraadte Skolebestyrer *Kai Haagerup*. Begge de udtraadte Medlemmer vendte tilbage og genoptog deres Arbejde umiddelbart efter Kapitulationen.

Lokalkomiteen konstituerede sig ikke, som i Frihedsraadet var der ingen Formand. Som Sekretær fungerede, ligesom i de fleste jydske Byer, Repræsentanten for Frit Danmark, der havde til Opgave at opretholde Forbindelsen med Frihedsraadet og med de jydske Byer, som var underlagt Aarhus som Centralby.

☆

Forbindelsessystemet er et Kapitel for sig. Oprindeligt var der udarbejdet en saare sindrig Kurerordning med særligt Henblik paa Udsendelsen af Frihedsraadets Cirkulærer. Kurererne skulde komme fra København

efter forudgaaende telefonisk Kodeanmeldelse og mødes paa Banegaardene i Centralbyerne. Her vilde de staa ved Togets bagerste Vogn og paa et aftalt Stikord give sig til kende som „*Lars Knudsen*", det faste Kodeord for Lokalkomiteerne, og aflevere deres Papirer. Fra Centralbyerne skulde Meddelelserne saa videresendes til andre Byer, fra Aarhus saaledes til Viborg, Randers og Grenaa, og derfra igen til fjernere Steder, stadig efter omtrent samme System. Det hele var temmelig kompliceret, af Sikkerhedsgrunde maatte hvert Led i Kæden kun kende de færrest mulige Kontakter. For dem, der var vant til at arbejde i Marken, var det fra første Færd klart, at Systemet maatte arbejde tungt, og efterhaanden som Toggangen blev indskrænket og mere og mere uregelmæssig paa Grund af Sabotagen, blev det nødvendigt at lempe de strenge Direktiver paa forskellig Maade. Stort set lykkedes det imidlertid at holde Ordningen i tilfredsstillende Gænge. Det kunde hænde, at en Meddelelse blev betydeligt forsinket paa Vejen til de fjerneste Byer, men som Regel klarede Folkene alle Vanskeligheder, som. f. Eks. Aarhuskureren, der engang i Løbet af Vinteren sneede inde med Toget til Djursland, men fik fat i en Kane og gennemførte sin Mission.

Ved Siden af Kurerordningen, som varetog Frihedsraadets Rundskrivelser, benyttedes Frit Danmarks Kontaktsystem ogsaa i vid Udstrækning, og navnlig under den sidste Del af Besættelsen gik en meget stor Del af Korrespondancen gennem Postvæsnet med Anvendelse af Frit Danmarks Dækadresser og om fornødent Frit Danmarks Koder.

Siden sin Oprettelse holdt Lokalkomiteen regelmæssige Møder, sædvanligvis hver fjortende Dag, men hyppigere, naar Forholdene krævede det. I Begyndelsen samledes man i Medlemmernes Hjem efter Tur, senere, da et Par af Medlemmerne var eftersøgt af Gestapo og kun kunde bevæge sig i Aarhus med stor Forsigtighed, blev Møderne i Reglen holdt i private Hjem i Byens Udkanter. Ved en enkelt Lejlighed, en kold Vinteraften, blev et Møde forlagt til Christianskirkens Krypt, fordi man mente, at det aftalte Samlingssted var truet, men iøvrigt forløb alle Sammenkomsterne yderst fredeligt og uden noget uvedkommende Forsøg paa Indblanden, og den Interesse det tyske Politi ved forskellige Lejligheder viste for en Del af Medlemmerne, stod, saa vidt vides, aldrig i direkte Forbindelse med Komiteens Virksomhed.

Det var i de fleste Tilfælde Biskoppen, som arrangerede Møderne, og Bispegaarden, der allerede længe havde været et fast Tilholdssted for mange af de mest prominente illegale Personer i Aarhus, blev efterhaanden en Slags Central for Lokalkomiteen og blev det faste Forbindelsesled, efterhaanden som Medlemmerne gik dybere og dybere under Jorden.

Det er ikke muligt at komme ind paa de talrige Spørgsmaal, Lokalkomiteen i Tidens Løb har taget op, men der er Grund til at fremhæve dens meget harmoniske Samarbejde og det usædvanligt gode personlige Forhold. Der var snæver Føling mellem de enkelte Medlemmer, som til Stadighed kom sammen paa Tomandshaand eller Tremandshaand mellem de samlede Møder.

Det er ikke mindst Oberst Callisens store Fortjeneste, at Samarbejdet mellem den aarhusianske Modstandsbevægelses civile og militære Organer forløb ganske uden de Smaagnidninger og Kompetencestridigheder, som undertiden dukkede op i andre Byer.

De fleste af Komiteens Medlemmer kendte hinanden paa Forhaand, og der blev aldrig gjort Forsøg paa at bevare en indbyrdes Anonymitet, bortset fra Oberst Callisen, som optraadte som „Ingeniør Christensen" og senere „Inspektør Clausen", og hvis virkelige Navn kun var kendt af et Par af Medlemmerne. Derimod iagttog man udadtil den største Forsigtighed, og selv blandt de bedst underrettede og mest nysgerrige Mennesker i Aarhus var der meget faa, som kendte Komiteens Sammensætning før den 5. Maj. Selv da den Tid kom, da Modstandsbevægelsen skulde etablere Føling med de officielle Myndigheder, var Lokalkomiteen meget tilbageholdende. Forbindelsen med Borgmesteren blev kun sluttet gennem Oberst Callisen, der i alle Tilfælde i sin Egenskab af Bykommandant skulde søge Kontakt. Forbindelsen med Borgmester *Stecher Christensen* var nødvendig af flere Grunde. Bl. a. havde Lokalkomiteerne faaet stillet den Opgave at paase, at der overalt var rimelige Beredskabslagre af Fødevarer med Henblik paa Kamphandlinger, en Opgave, som i Aarhus blev overdraget Bykommandanten, men dernæst var Forbindelsen paakrævet af Hensyn til de Dispositioner, som skulde træffes, hvis Forbindelsen over Storebælt var blevet afskaaret. Med Henblik paa denne Mulighed havde Frihedsraadet informeret Lokalkomiteen i Aarhus om de officielle Myndigheders Planer og givet den Ordre til, i givet Fald, straks at optage Kontakt med Borgmester Stecher Christensen og Landsretssagfører *I. C. Sørensen*, der var udset til at fungere som Repræsentanter for de politiske Partier.

Det skal nævnes, at Lokalkomiteen i Aarhus har kunnet paatage sig en ikke ringe Hjælpevirksomhed og har udbetalt Understøttelser til adskillige Frihedskæmpere og deres Familier. Midlerne hertil stammer hovedsageligt fra de Indsamlinger, som blev foretaget blandt Byens Lærere, og som er et af de smukkeste Eksempler paa Offervilje. De indkomne Beløb blev fra Januar 1945 stillet til Komiteens Raadighed, og blev fra Tid til anden suppleret med private Tilskud. Læsere af *Budstikken* kan maaske endnu erindre, at man undertiden efter Kvitteringerne for Bidrag til Frit Danmarks Støttefond kunde finde f. Eks.: „Specielt: Laura og Karen 200",

men kun den anonyme Giver har vidst, at dette betød: „Lokalkomiteen har med Tak modtaget 200 Kr."

Bortset fra det, der blev Lokalkomiteernes Hovedopgave, er der kun Anledning til at omtale endnu en Sag, som i sin Tid havde en Forgrundsstilling i Komiteernes Overvejelser — Frihedsbevægelsens Efterkrigsprogram. Allerede paa et tidligt Tidspunkt havde Frit Danmark Landet over forberedt Afholdelsen af en Række Møder umiddelbart efter Befrielsen for fra disse Møder at rette en kraftig Appel til den nye Regering om at gennemføre Frihedsbevægelsens Program, saaledes som det var blevet skitseret i Pjecen: „Naar Danmark atter er frit". Efter Lokalkomiteernes Oprettelse blev det overdraget dem at arrangere disse Møder, og der blev overalt gjort et betydeligt Arbejde med Forberedelser paa det Grundlag, Frit Danmark havde skabt. De Befrielsen kom, var Situationen imidlertid en anden, end man havde ventet. Al Kritik af Frihedsraadets Program var forstummet, hele Landet sluttede tilsyneladende op bag Kravene, og der blev dannet en Regering med en talstærk Repræsentation for Modstandsbevægelsen. Den senere saa energiske Opposition kom slet ikke til Orde, men holdt sig i Baggrunden og afventede sin Chance. Folkemøderne fik derfor en anden Karakter, end man havde regnet med. Som i andre Byer fik Lokalkomiteens Folketog gennem Aarhus den 12. Maj 1945 og det paafølgende Møde paa Stadion Karakter af en Demonstration for Friheden og ikke af en Programerklæring.

☆

Ligesaa stilfærdig som Lokalkomiteernes Virksomhed har været under Besættelsen, lige saa megen Opmærksomhed har deres Indsats i Opgøret med Landsforræderne vakt efter Befrielsen.

Det var fra første Færd naturligt at lade Lokalkomiteerne tage en væsentlig Andel af denne Opgave, som af nærliggende Grunde bedst kunde betros en alsidigt sammensat Gruppe af ansvarsbevidste, lokalkendte Mænd. Man kunde i hvert Fald daarligt paalægge de militære Byledere det fulde Ansvar, alene af den Grund, at de i Reglen var udkommanderet til Tjeneste i en fremmed By. Paa den anden Side maatte det falde rimeligt at anvende trænede Politifolk i videst muligt Omfang, og dette skete ogsaa, saasnart det underjordiske Politi var blevet inddraget i Modstandsbevægelsen.

Da Lokalkomiteen fik Ordre til at udarbejde eller overtage Kartoteket over de landsforræderiske Elementer, eksisterede der allerede to saadanne Kartoteker i Aarhus. Det ene var igennem længere Tid blevet samlet af Frit Danmark og havde optaget et mindre Kartotek udarbejdet af Kommunisterne. Det andet blev ført af et Par dygtige Politimænd, som arbejdede under det militære Efterretningsvæsen. Lokalkomiteen bestemte da, at de samme Personer som hidtil fortsat skulde arbejde med Opgaven under Komiteens Tilsyn, og drog Omsorg for, at der blev etableret et

Vi skylder dem Tak

Mændene paa denne Side har alle spillet en Rolle i den danske Frihedskamp. Øverst til venstre den engelske Commander Hollingworth, kendt under Dæknavnet „Chicory", Formidleren mellem det engelsk-amerikanske Militærvæsen og den danske Sabotage- og Efterretningstjeneste, fotograferet i Aarhus sammen med den danskfødte amerikanske Major Winkelhorn. Til højre Frihedskampens ledende Mænd i Aarhus, fra venstre Kaptajn Frijsenvang, Oberst Callisen, General Bennike og Oberstløjtnant Feddersen, alle med Armbind. Mellem de to sidste Garnisonskommandanter Oberstløjtnant la Cour-Petersen. Nedenfor først Danmarks Befrier General Dewing, derefter den første engelske Kommandant i Aarhus Major Fisher sammen med Biskop Skat-Hoffmeyer, Medlem af det aarhusianske Frihedsraad, og Landsretssagfører J. C. Sørensen, der sammen med afdøde Borgmester Stecher Christensen og Stiftamtmand Herschend, Vejle, skulde have dannet jydsk „Regering", hvis vi havde faaet Invasion. Nederst først Borgmester Stecher Christensen, Aarhus By's resolute Borgmester under Besættelsen, derefter Sir Basil Embry, der ledede det engelske Udslettelsesangreb paa Gestapos jydske Hovedkvarter. Han hilser paa Professor Bent Andersen.

Aarhusianerne, der blev myrdet af Terror- og Gestapogrupper

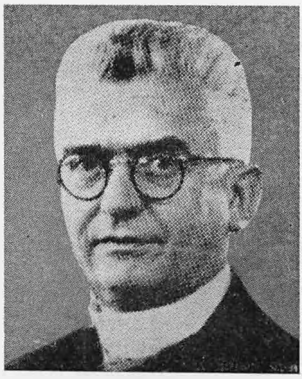

LRS. Holger Christensen

Gartner J. V. Yde

Ingeniør Svend Aage Spelling

Formand August Petersen

Formand Albert Andersen

Forretningsf. Albertus Rasmussen

Smedemester C. F. Bardino

Journalist Morten Sørensen

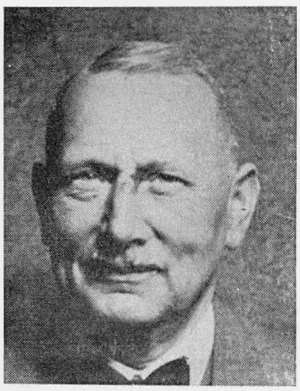

Kobmand Kay Schmidt

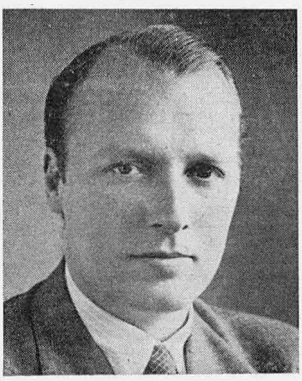

Redaktør Børge Schmidt

Repræsentant Sølling Fynboe

Vagtværnsm. P. Ravnholt Nielsen

De gav deres Liv for Danmarks Frihed

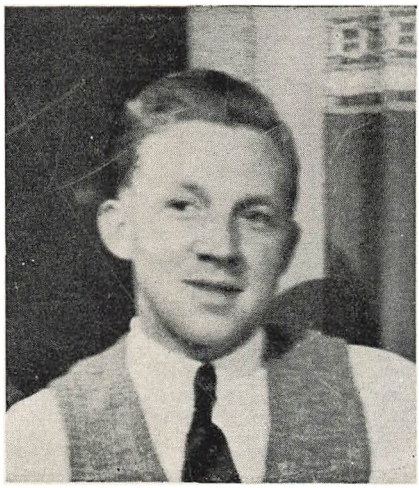

Konstruktør Poul Edvin Kjær Sørensen, henrettet ved Skydning Sept. 1943.

Georg Mork Christiansen, henrettet 2. Decbr. 1943.

Kornet Alf Tolboe Jensen, henrettet 29. Decbr. 1943.

Maskinarbejder Willy Schmidt, skudt under Sabotage 27. Maj 1943.

Seminarieelev Niels Mølgaard Mikkelsen, skudt under Angreb mod nedlandet tysk Flyvemaskine 22. Marts 1945.

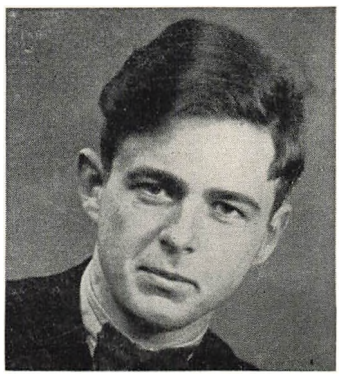

Stud. theol. Hans Zeuthen Engberg, skudt ved samme Lejlighed som Niels Mølgaard Mikkelsen 22. Marts 1945.

Maskinarb. Walther Petersen, saaret og paagrebet af Gestapo under Sabotage 23. Febr. 1945, død i tysk Fangenskab.

intimt Samarbejde mellem de to Grupper. Af Sikkerhedshensyn blev begge Kartoteker bevaret som selvstændige Enheder og opbevaret paa forskellige Steder, men alle Oplysninger blev udvekslet, saaledes at Kartotekerne blev til Dupplikater af hinanden. Yderligere blev en Afskrift af samtlige Kort sendt til København og indlemmet i Centralkartoteket. Der herskede dog en vis Arbejdsdeling. Frit Danmarks Kartotekgruppe beskæftigede sig fortrinsvis med Værnemagere og Collaborationister og gjorde et stort Arbejde med at kontrollere og supplere de indkomne Oplysninger, bl. a. ved at lade Afskrifter af Kartoteket cirkulere blandt særligt udvalgte, paalidelige Borgere med særligt Kendskab til bestemte Kredse i Byen. Efterretningsgruppens Folk beskæftigede sig derimod i første Række med Stikkere og andre farlige Forbrydere og udførte de politimæssige Eftersøgningsopgaver, som f. Eks. at skygge mistænkte Personer eller at fotografere Gestapoagenter.

I denne Forbindelse vil det være paa sin Plads at ramme en Pæl gennem den fejlagtige Opfattelse, at Lokalkomiteen i Aarhus traf Bestemmelse om Stikkerlikvidationerne. Det beror paa fuldstændigt Ukendskab til Forholdene, naar et Medlem af Modstandsbevægelsen, som tilsyneladende vidste Besked, i en Radioudsendelse kort efter Befrielsen udtalte, at det var Lokalkomitéen i Aarhus, der afsagde Dødsdommene. Naturligvis var Kartotekets Oplysninger ofte Grundlaget for Afgørelserne, men der blev altid anstillet en vidtgaaende, yderligere Undersøgelse, inden de ansvarlige Myndigheder traf Bestemmelse. Af Hensyn til disse Sagers Farlighed er det endelige Materiale i Reglen ikke opbevaret og ikke tilført Kartoteket.

Selv om Lokalkomitéen saaledes aldrig har afsagt Dødsdomme og aldrig har taget Stilling til de enkelte Likvidationer, har den selvsagt altid og fuldt ud stillet sig paa den almindelige Retningslinie i disse alvorlige Sager og har undertiden drøftet Spørgsmaalet principielt. Ved en bestemt Lejlighed var der f. Eks. blevet likvideret en Stikkerske paa Kommunehospitalet i Aarhus. Dette vakte en vis Uro i Lægekredse, og Lokalkomiteen tog da Sagen op til Drøftelse og traf den Aftale med Likvidationsfolkene, at der fremtidigt kun maatte opereres paa Sygehusenes Grund i ganske særligt presserende Tilfælde.

Bortset fra de farlige Stikkere, som Modstandsbevægelsen maatte bekæmpede i simpelt Selvforsvar, har der aldrig været Tvivl om, at Opgøret med Landsforræderne maatte gennemføres under fuldt ud retsgyldige Former. Kartoteksarbejdets Formaal var ikke at fælde Dom og tage Stilling til den enkeltes Skyld, men kun at danne Grundlag for de Sigtelser, som til sin Tid skulde rejses ved Domstolene. Trods mange Mangler har det løst sin Opgave nogenlunde saa godt, som man efter Omstændighederne kunde vente. Den Kritik, som senere er kommet til Orde, er tilbøjelig til

at overse Opgavens Vanskeligheder og til at vurdere paa et skævt Grundlag. Kun i de færreste Tilfælde var det muligt at tilvejebringe Bevismateriale. I det store og hele indeholder Kartotekerne kun Navne paa Personer, der var mistænkt for landsskadelig eller uværdig Optræden. Mange af Sigtelserne er temmelig løst underbygget, først og fremmest fordi det var udelukket at opbevare Navne paa Anmeldere og Vidner. Oplysningerne kom frem gennem Byens Borgere, ofte gennem flere Mellemled. Paa en vis Maade kan man sige, at Kartotekerne er baseret paa de Rygter, som cirkulerede til forskellig Tid, men man bestræbte sig altid for at sigte Meddelelserne, og kun naar de kom fra en paalidelig Kilde og gjorde Indtryk af at være troværdige, eller naar de blev bekræftet fra forskellige Sider, blev de indført i Kartoteket. At der maatte ske Fejltagelser, var uundgaaeligt. Det er dog yderst sjældent, at Kartotekets Oplysninger er hen i Vejret. Bortset fra nogle faa Tilfælde af Personforveksling som Følge af Navnelighed, er der kun rent undtagelsesvist optaget Navne paa fuldkomment sagesløse Personer. Derimod er det ikke ganske sjældent, at mindre alvorlige Forhold eller endog rene Bagateller er blevet opfattet som mere kompromitterende. En tilfældig og ubetydelig Leverance til Værnemagten kan være blevet opfattet som Værnemageri, og lidt tilfældigt og forholdsvis uskyldigt Maskepi med Værnemagten kan have givet Anledning til alvorlig Mistanke. Kartotekernes største Svaghed var maaske snarest den, at de aldrig blev komplette.

I Foraaret 1945, da det var tydeligt, at Krigens Afslutning var rykket nær, blev der sat fuld Kraft paa Kartoteksarbejdet. Hele Materialet blev underkastet en endelig Revision, og samtidig strømmede det ind med nye og supplerende Oplysninger i et Omfang som aldrig før. Der var Travlhed fra Morgen til Aften i det hemmelige Kontor, som var blevet indrettet i Borgporten. Kartoteket var til Slut kommet op paa noget over 2000 Navne.

Som det endelige Led i Forberedelserne udarbejdede Lokalkomitéen saa de Interneringslister, som dannede Grundlaget for Aktionen den 5. Maj. Disse Lister blev udfærdiget i nøje Overensstemmelse med Frihedsraadets Instrukser, men for øvrigt havde Lokalkomitéen tidligere deltaget i Drøftelserne af Tilrettelæggelsen, saavel skriftligt som ved at sende en af sine betroede Medarbejdere til København for at forhandle mundtligt med Frihedsraadets Arrestationsudvalg.

Som bekendt omfattede Interneringen fem Kategorier: Medlemmer af nazistiske Organisationer, danske i direkte tysk Tjeneste, Stikkere, dem, der kunde befrygtes at blive Ofre for privat Lynchjustits og tyske Krigsforbrydere, og Lokalkomitéens Opgave var at udpege saadanne Personer blandt dem, der var opført i Kartoteket. Dette ansvarsfulde Arbejde var alt andet end let, netop fordi der ikke forelaa egentligt Bevismateriale, og

fordi Kartoteket indeholdt mange ganske løse Beskyldninger. Det var nødvendigt at handle efter Skøn i hvert enkelt Tilfælde, og kun naar Komitéen fandt Sigtelserne troværdige, blev den paagældende optaget paa Interneringslisten. Rent praktisk blev Arbejdet tilrettelagt saaledes, at Kartoteksgrupperne udfærdigede tre Sæt Forslagslister, omfattende henholdsvis „oplagte Tilfælde", „mindre sikre Tilfælde" og „tvivlsomme Tilfælde". Det første Sæt blev behandlet noget mere summarisk paa Komitémøderne, men de to andre blev gennemgaaet yderst omhyggeligt. Med Udfærdigelsen af Interneringslisterne var Lokalkomitéens Opgave foreløbigt løst. Selve Aktionen, Arrestationerne og Anbringelsen og Bevogtningen af de Internerede, var blevet overdraget det underjordiske Politi, hvis Organisation var blevet udbygget i Løbet af Vinteren og henlagt under de militære Befalingshavere. I Aarhus laa Ledelsen hos Kriminalassistent *Niels Laursen*, som arbejdede direkte under Bykommandanten.

Tilbage for Lokalkomiteen stod saa blot at redigere den Bekendtgørelse, som skulde give Befolkningen Meddelelse om Aktionen, og dermed var dens Forberedelser til D-Dag afsluttet.

Efter Kapitulationen blev det Lokalkomiteens vigtigste Opgave at afvikle Interneringerne. Mens der den 5. Maj kæmpedes paa Bispetorvet, blev Kartotekskasserne transporteret fra Borgporten til Kontoret paa Hotel Ansgar. Det blev meget hurtigt muligt at udstede de første Løsladelsesordrer. Først og fremmest maatte naturligvis de ganske enkelte Personer, der var blevet indbragt ved en Fejltagelse, omgaaende sættes paa fri Fod, men da det viste sig, at Kapitulationen skete uden væsentlige Gnidninger, og at der var fuldkommen Ro og Orden i Byen, kunde man ogsaa hurtigt løslade dem, der var blevet interneret af Hensyn til deres personlige Sikkerhed, og en Del smaa Syndere.

Saasnart det legale Politi var traadt i Funktion, blev de internerede efterhaanden overgivet til grundlovsmæssig Retsforfølgelse. Man begyndte med dels de mindste Sager for at faa saa mange Løsladelser som muligt og dels de mest alvorlige og oplagte Sager for at faa saa mange Fængslingskendelser som muligt. I begge Tilfælde maatte hver enkelt Sag naturligvis først behandles politimæssigt, og i Betragtning af det store Antal Sager og de yderst vanskelige Forhold, det nyinstallerede Politi arbejdede under, kan det ikke undre, at Afviklingen tog lang Tid. Opgaverne var dog for en væsentlig Del løst, da Lokalkomiteen opløste sig den 24. Juli og overlod Resten af Arbejdet til den samtidigt oprettede Bykomite.

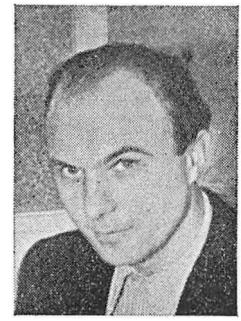

Arne Møller Nielsen, f. 1913 Medarbejder ved Aarhuus Stiftstidende siden Marts 1942.

TERROREN — OG KAMPEN MOD DEN

De tyske Terrorister og deres danske Haandlangere lod i særlig høj Grad deres umenneskelige Raahed gaa ud over Aarhus. Byen blev Danmarks mest terroriserede. I det sidste Aar af Krigen laa den tyske Terrortrusel til Stadighed over Aarhus som en blodrød Uvejrssky, hvorfra der med korte Mellemrum skød ubarmhjertige Lyn ned over Byen, spredende Død, Ild og Smerte.

Denne Rædselsperiode vil aldrig blive glemt.

Bragene fra Terroristernes Bomber og Pistoler toner endnu i vore Øren. Den dybe Sorg og Harme, som fyldte alle, naar Aarhusianere blev brutalt myrdet eller blev dræbt ved tysk Terror mod dansk Ejendom, rummes stadig i vore Hjerter.

— — —

Terrorens Maal var at knægte den aarhusianske Modstand mod Tyskernes Voldsherredømme. Blod, Tortur, Mord, Henrettelser, ødelagte Huse og Hjem viste den Vej, Voldsmændene valgte mod Maalet. Men de naaede det aldrig.

Aarhusianerne lod sig ikke kue. Hadet mod Tyskerne voksede, Modstanden blev forstærket. I de sorte Dage lyste det op, naar Sabotørernes engelske Bomber standsede den tyske Krigsmaskine — Knaldene lød for Aarhusianerne som Fanfarer — og naar Frihedskæmperne satte Punktum for en Stikkers Virksomhed.

— — —

Det sker sjældent, at en tapper Kriger undgaar Saar og Ar i Kampens Tummel. Aarhus har mange Ar efter Besættelsen. De skæmmer Byens Udseende, men for Aarhusianerne er den smukkere end nogensinde. Dens Ar vidner om Byens hæderfulde Kamp i forreste Linje mod en hæmningsløs Fjende, — en Kamp saa dygtigt ført, at det almægtige Gestapo tilsidst bad om Vaabenstilstand.

SCHALBURGTAGEN

Den første store Schalburgtage i Aarhus blev begaaet mod *Aarhus Sporveje* den 22. August 1944 Kl. 1 Nat. Bomberne sprængte Remisen,

og der udbrød Brand. Alle Byens Sporvogne foruden Hovedparten af Trambusserne blev ødelagt. For mange Tusinde Aarhusianere var Sporvogne og Trambusser de vigtigste Samfærdselsmidler. Sprængningen var derfor et haardt Slag, men Aarhusianerne viste det ikke. Den Triumf skulde Tyskerne ikke have.

Man trøstede sig med, at Schalburgtagen ikke havde kostet Menneskeliv og nærede det forfængelige Haab, at Terroristerne ved fremtidige Schalburgtager, som man var klar over maatte komme, vilde advare Beboerne før Sprængningerne.

Men man blev skuffet. Schalburgtørerne tog ikke samme Hensyn som Sabotørerne. Om Natten den 1. Oktober forøvede en Terror-Gruppe Schalburgtage mod *Aarhus-Hallen* og *Aarhus-Hallens Restaurant*. Den ene Bombe var placeret saa ondskabsfuldt, at den sprængte og satte Ild i en fire Etagers Ejendom, sammenbygget med Restauranten. Fem af Beboerne i dette Hus dræbtes, mange blev saaret.

Denne Mordbrand rystede Aarhusianerne og gav dem en frygtelig Anelse om, hvad de kunde vente sig fra tysk Side i Fremtiden.

Attentatet mod Aarhus-Hallen var Indledningen til en travl Maaned for Terroristerne. Natten efter var de paa Togt i Oplandet, hvor de sprængte *Lystagers* Lynlaasefabrik i Viby og Ingeniør *J. M. Torvins* Villa i Aabyhøj. Derefter fulgte med korte Mellemrum Schalburgtagerne mod Dagbladet *Demokraten*, Gartner *N. Nielsens* Forretning i Nørregade, *Willers Kro* i Thorvaldsensgade og en *Slagterforretning* i Samsøgade.

Ved Schalburgtagen mod Demokraten deltog bl. a. Over-Terroristen *Brøndum* fra København. Der var lagt Bomber flere Steder i Sætteri, Kontorer, Akcidenstrykkeri og tæt ved Rotationspressen. Sprængningerne fik hele Kvarteret til at dirre. Ødelæggelserne beløb sig til Hundredtusinder. En Dame i Ejendommen døde af Chock, og en Brandmand kom alvorligt til Skade under Redningsarbejdet.

I November indledte Schalburgtørerne Attentaterne mod *Strøggaderne i Aarhus*. Denne hidtil mest udspekuleret ondskabsfulde Form for Terror kom til at koste otte Aarhusianere Livet.

Den første Gade-Terror skete den 12. November. Terrorgruppen havde lagt Bomber ud for en Række Forretninger og Ejendomme i *Søndergade*. Eksplosionerne, der kunde høres overalt i Byen, fik Husene i Gaden til at skride sammen, og mægtige Brande udbrød, bl. a. i „Ankerhus". Her blev Beboerne reddet ud af Vinduerne i sidste Øjeblik. Een døde kort efter af Chok. Det var et fantastisk Held, at Terroren ikke krævede flere Ofre. Folk blev flere Steder slynget ud af Husene.

De næste Uger foretog Terrorgrupperne Bombeattentater mod flere Restauranter, hvis Indehavere efter Tyskernes Mening „havde vist, at de foretrak danske Kunder for tyske".

Disse Restaurationssprængninger kulminerede i Attentaterne mod *Molles Kro* i Kannikegade og *Aarhus Haandværkerforenings* Restaurant og Teatersal i Paradisgade Natten til den 2. December. Ødelæggelsen var total. I Haandværkerforeningen dræbtes en Servitrice, to Tjenere blev alvorlig saaret.

Efter Nytaar 1945 startede Terroristerne med Bombeattentat mod *Vennelyst Teater og Restaurant* i Høegh Guldbergsgade. Hvad Bomberne ikke ødelagde, tog Ilden, men ingen Menneskeliv gik tabt.

Den 21. Februar blev der øvet Attentat mod *Aarhus nye Raadhus* for første Gang. Bomben var lagt uden for Folkeregisteret, og den materielle Skade var stor.

Alt dette var dog for intet at regne mod den Terror, der blev forøvet mod Strøggaderne *Nørregade, Guldsmedgade* og *Ryesgade* Natten til den 22. Februar.

Schalburgtørerne havde placeret et meget stort Antal svære Sprængbomber og Brandbomber i og udenfor mange Ejendomme i Gaderne. Attentaternes Omfang var forfærdende. Bomberne splittede Husene ad, og de mægtige Brande, der straks opstod, oplyste hele Aarhus. En ældre Kvinde indebrændte i en Ejendom i Nørregade, fire Mennesker i Guldsmedgade, hvor to andre sprang ud fra et brændende Hus og dræbtes ved Faldet. Heden var frygtelig. En stor Karré af Guldsmedgades høje, smukke Huse smeltede sammen. Beboerne fik ikke andet med ud end deres Nattøj. Hundredvis af Mennesker blev hjemløse, brændt eller bombet ud af deres Hjem. Gaderne var et trøstesløst Skue. Overalt røgsværtede Ruiner, Bjerge af knust Glas, Murbrokker og ødelagte Varer fra de raserede Butiker.

En anden Gruppe ødelagde samtidig *Aarhus Theater* med kraftige Bomber. Facaden blev slemt molesteret, og en Del af første Etage styrtede sammen.

Natten efter, mens Røgen endnu drev fra Terrorbrandene i Guldsmedgade, og Redningsmandskabet gravede efter Ofre, lagde Schalburgtører Bomber ved *Clemensbro* og Søndergade. Det var Meningen, at Broen skulde have været sprængt bort, men den holdt. Derimod blev nogle Forretninger og Ejendomme ødelagt.

Den 13. Marts blev det første Attentat mod *Persontog* i Aarhus forøvet mod Motortoget *Vejlby-Risskov—Aarhus,* som blev bombet tæt ved Salonen i Riis Skov. Toget var overfyldt, og Passagererne blev kastet rundt mellem hinanden. To Kvinder blev dræbt, og mange saaredes alvorligt. Et Par af Terror-Bomberne eksploderede ikke.

Dagen efter bombede Terroristerne *Aarhus Raadhus* for anden Gang. Nu blev Bomberne lagt ved Raadhusets Taarn. Det blev staaende, men Fløjen ud mod Banegaardsplads blev totalt raseret, og mange Ejendomme

i Parkallé svært beskadiget af Jernbjælker og Mursten, slynget ud fra Raadhuset ved Eksplosionerne.

Den 28. Marts lagde Schalburgtørerne atter Bomber for *Motortoget* til Risskov og naaede samme Dag at øve Bombeattentat mod *Hammelbanenes* Motortog. Begge Tog blev delvis ødelagt, men ingen Mennesker kom alvorligt til Skade.

Efter en Del Bombeterror mod Restauranter og Sprængning af Gartner *N. Nielsens* Forretning i Studsgade sluttede denne Terror-Rædselsperiode med Bombningen af Lektor *Troels Finks* Villa paa Gentoftevej. I Villaen sov Lektoren, hans Frue og to Børn, men ingen af dem blev dræbt.

I disse mange Maaneder sov Aarhusianerne ikke roligt. Man vidste aldrig, hvornaar Terroren gjaldt ens eget Hus. Nerverne blev sat paa haardeste Belastning. Man har ikke svært ved at genkalde sig Stemningen fra den Gang. Den ildevarslende Tavshed efter Bombe-Bragene, Angstfølelsen og saa den klirrende Lyd af Glas. Naar Gadelygterne tændtes og kastede deres sparsomme Krigslys ned over Kørebanerne, glimtede Glasskaarene fra Stenbroen som Iskrystaller en klar Frostnat. Ingen glemmer Lyden af splintret Glas' klirrende Fald. Alle Aarhusianere oplevede den.

4. JULI-KATASTROFEN

Endnu inden Schalburgtagerne var rigtig organiseret, blev Aarhus ramt af en frygtelig Ulykke, som Tyskerne ogsaa havde Ansvaret for.

Ved Aarhus Havn havde Værnemagten — trods Protest fra dansk Side — indrettet et stort Ammunitionsdepot for Hær og Flaade. Til at begynde med blev der iagttaget nogle Sikkerhedsregler ved Losning og Lastning af Ammunitionen, men til sidst gik det paa bedste Beskub. Tyskerne fortalte de danske Arbejdere, at Faren for Eksplosion var lig Nul.

Den 4. Juli 1944 gik det galt. Kort efter Middag rystedes Aarhus af Krigsaarenes to vældigste Eksplosioner i Danmark. En Lægter fuldt lastet med Ammunition sprang i Luften, og Stikflammer fra den antændte i næsten samme Sekund et Par Ammunitions-Jernbanevogne tæt ved, hvis Last ogsaa eksploderede. Hundredevis af Granater blev sammen med store Stumper af Lægter og Jernbanevogne hvirvlet ind over Aarhus, slog ned i Tage, Gader og Butiker og lavede stor Ravage.

Eksplosionerne kostede 38 Danske Livet. Naturligvis var Skaderne størst ved Havnen og i Byens Havnekvarter. Huse var styrtet sammen, og fra alle Sider lyste Kæmpebrande. Skaden beløb sig til Millioner.

Alt, hvad der kunde køre, blev brugt ved Redningsarbejdet. Politi, Brandkorps, Redningskorps og frivilligt Redningsmandskab udførte et fan-

tastisk dygtigt Arbejde. Trods Faren for nye Sprængninger i de store Mængder tysk Ammunition, der var oplagret i Havnens Pakhuse, trængte Redningsmandskabet ind til Ulykkesstedet, reddede et Par Hundrede Saarede ud og begyndte at slukke Brandene. Imens løb Tyskerne skrigende og kommanderende rundt paa Arealet. Ingen tog Notits af dem. Kort efter Eksplosionerne sejlede Havnens Hjælpebaad „Hermes" ind i den ødelagte Havn og slæbte to tyske Ammunitionsbaade — hvoraf den ene var i Brand — ud paa Aarhusbugten.

Samtidig kravlede frivilligt Mandskab op paa Belysningsvæsenets store Gasbeholder og lukkede Gassen ud, saa den brændte paa normal Maade. Beholderen var tæt ved Ulykkens Centrum, Flammerne slikkede rundt om den, og man frygtede hvert Øjeblik, den vilde eksplodere.

Det var kun et Par af de Heltegerninger, der blev udført ved 4. Juli-Katastrofen. Alle arbejdede under den største Livsfare, men var alligevel rolige. Der udbrød aldrig Panik. Redningsfolkenes Mod, Dygtighed og Snarraadighed hindrede, at Ulykken fik et endnu større Omfang. Havde Ilden faaet Lov at brede sig til de store Ammunitionsdepoter, og var Gasbeholderen eksploderet, vilde der ikke være blevet meget tilbage af Aarhus.

Ulykken berørte alle Aarhusianere, og ved Indsamlinger gav Aarhus straks de Efterladte en storstilet Hjælp. Der blev samlet godt en halv Million Kr. ind.

Den 6. Juli udsendte Biskop *Skat Hoffmeyer* følgende Hyrdebrev til Oplæsning i Stor-Aarhus' Kirker:

„Biskoppen over Aarhus Stift sender følgende Hilsen til Menigheden i Stor-Aarhus.

Medborgere!

Krigen, som ingen af os Danske har ønsket, har tilføjet vor By et haardt Slag. Vor gode Havn er for os alle Udtryk for vor Bys flittige Arbejde for Kultur og Fremskridt; men Krigen lagde sin Haand paa den, og derved blev ogsaa Aarhus ramt af Krigens Ligegyldighed og Ubarmhjertighed overfor Menneskliv og Menneskelykke. Vi sørger over Ulykken, og vi harmes over, at Aarhus Havn bliver brugt paa denne Maade.

Vi beder Gud tage imod dem, som blev revet bort, og for Jesu Kristi Skyld give dem Plads i sit Rige. Vi beder Gud styrke og trøste de Hjem, der sørger. Vi beder Gud være nær hos de Saarede, — og vi takker Ham for vore gode Hospitaler, Læger og Sygeplejersker. Og mest beder vi Gud snart gøre Ende paa Krigens Vold og Uret og give os Freden og Friheden tilbage. Saa vil Aarhus igen arbejde med Glæde for vort Folks Fremgang i Fredens Gerning paa Rettens Grund til Fremme af Menneskelykke og Gudsfrygt.

AARHUS BISPEEMBEDE, 6. Juli 1944. *Skat Hoffmeyer.*"

Tyskerne beskyldte Kommunismen for at være Aarsag til Ulykken, sagde, at det var Kommunister blandt de dræbte Arbejdere, der havde lavet Sabotage og at de derfor havde faaet deres fortjente Straf.

Samme Dag, som den store Fællesbegravelse af de uidentificerede danske Ofre foregik, maatte Pressen bringe følgende Meddelelse:

Fra officiel tysk Side meddeles:

Eksplosionsulykken i Aarhus Havn den 4. Juli 1944 er blevet indgaaende retsligt undersøgt. Tekniske og politimæssige Sagkyndige har været tilkaldt til Undersøgelsen. Som Resultat er det fastslaaet, at Eksplosionen skyldes Sabotage. Der foreligger Bevismateriale, der viser, at den kommunistiske Sabotagegruppe havde givet Anvisninger om, at der med alle til Raadighed staaende Midler skulde udøves Sabotage i Aarhus Havn. Man regnede herunder med, at den kommunistiske Ophidselseskampagne for en Sympatistrejke, der skulde begynde den 4. Juli Kl. 14, vilde lykkes, saaledes at Arbejderne paa dette Tidspunkt vilde have forladt deres Arbejdspladser. Den tilrettelagte Sabotage skulde komme til Udløsning efter dette Tidspunkt. Ved et Tilfælde skete Eksplosionen imidlertid allerede Kl. 13,50. Da Gerningsmændene efter alt at dømme ogsaa selv er omkommet ved Eksplosionen, bliver der ikke Tale om yderligere Foranstaltninger.

Ifølge Resultater af den officielle Undersøgelse løber Antallet af Døde ialt op til 28. Antallet af Savnede er 13 og Antallet af Saarede omkring 250, af hvilke 200 let Saarede.

Den materielle Skade har i Modstrid med de første Antagelser vist sig ikke at være saa betydelig, som man oprindelig gik ud fra. Størstedelen af de beskadigede Anlæg og Bygninger kan antagelig ventes at være istandsat i Løbet af forholdsmæssig kort Tid.

Denne løgnagtige og skamløse Forklaring fik Raseriet til at koge i alle Danske. Faren for aaben Kamp mod Tyskerne i Aarhus var større i disse Dage end nogensinde tidligere. Biskoppens Brev gav Udtryk for Aarhusianernes Følelser og Opfattelse af Skyldspørgsmaalet. Katastrofen blev af alle regnet som en Art Schalburgtage.

Forskellige Organisationer ved Aarhus Havn sendte straks følgende Svar paa den tyske Redegørelse:

„Til Udenrigsministeriet, Aarhus, den 1. August 1944.
Hr. Direktør *Nils Svenningsen*, K. Dm., København.

Foranlediget ved den danske Radiofonis Omtale af Aarsagerne til Eksplosionsulykken i Aarhus Havn den 4. Juli i den sene Aftenudsendelse Lørdag den 29. f. M. samt ved Dagbladenes Beretning i Tilslutning hertil, skal undertegnede Repræsentanter for de Arbejderorganisationer og Firmaer, som Sagen angaar, tillade sig at fremkomme med følgende Udtalelse:

Overfor det Resultat, man ved den foretagne Undersøgelse er naaet til: at man har fastslaaet, at Ulykken skyldes Sabotage, der er anstiftet af en kommunistisk Sabotagegruppe samt at Gerningsmændene selv er omkommet ved Eksplosionen — føler vi os forpligtet til at meddele, at de Udtalelser de fra Katastrofen reddede Arbejdere er fremkommet med er i Modstrid hermed. Efter disses Udtalelser fandt den første Eksplosion Sted i en Jernbanevogn, hvorfra der indladedes Ammunition til en Lægter, og saavel Vogn som Skib sprang i Luften tilligemed de til Arbejdets Udførelse antagne Arbejdere.

Det hævdes imidlertid med stor Styrke, at Eksplosionen ikke kan skyldes Sabotage, hvilket alene er udelukket ved de Afspærringsforanstaltninger, den tyske Værnemagt her som i alle andre Tilfælde har gennemført, og som gaar ud paa, at saavel Togstammen som den Vogn, der arbejdes i, er under stadig Tilsyn og Kontrol af flere tyske Soldater. — Vore Erfaringer stemmer overens hermed, og vi kan udtale som vor aldeles bestemte Overbevisning, at det er vor Formodning, at Aarsagen er at finde hos en af Granaterne, som maa have haft en saadan Fejl, at den ikke har

kunnet taale den Behandling, al anden Ammunition, der hidtil er blevet indladet i Aarhus Havn, har været Genstand for. Hermed stemmer ogsaa den faktiske Kendsgerning, at saavel de militære som de civile Repræsentanter for den tyske Værnemagt, vi i den sidste Tid har haft Anledning til at forhandle med, har givet Løfte om, at Granater af den omhandlede farlige Type ikke oftere vil blive videresendt over Aarhus Havn, saafremt Havnearbejderne fortsat vil indlade Ammunition.

Det er næppe for meget sagt, at Henvendelsen til Offentligheden har udløst megen Bitterhed i Aarhus By, og den Omstændighed, at Henvendelsen er udsendt netop paa den Dag, da Aarhus begræd Tabet af mange gode Borgeres Liv, gør ikke Fortrydelsen mindre. De Omkomne var alle paalidelige og agtværdige Arbejdere, der nød saavel Kammeraternes som Arbejdsgivernes fulde Tillid.

Paa de Paarørendes, de Efterladtes, Kammeraternes, ja paa hele Byens Vegne tillader vi os derfor høfligst at anmode det højtærede Ministerium om at optage Forhandlinger med rette vedkommende med Henblik paa Muligheden af at opnaa, at de Dræbtes Minde bliver renset."

Skrivelsen var undertegnet af Arbejdsmændenes, Havnearbejdernes, Chaufførernes og Kuskenes Fagforeninger i Aarhus, Aarhus Stevedorekompagni samt Mammen og Drescher.

Den 25. November 1944 modtog man Svar fra Udenrigsministeriet, der meddelte, at man allerede den 31. Juli 1944 havde anmodet den tyske Rigsbefuldmægtigede om at give Direktør Svenningsen Lejlighed til at gøre sig bekendt med Sagens Akter. Efter Korrespondance med De samvirkende Fagforbund tilstillede Udenrigsministeriet den 16. August den tyske Rigebefuldmægtigede en ny Skrivelse, hvori man gjorde Dr. *Best* bekendt med Henvendelsen fra Aarhus og bad om en Udtalelse i Sagen. Den 20. November indløb Dr. Bests Svar, som her gengives i Oversættelse:

„Den Øverstkommanderende, til hvilken jeg har henvendt mig, ser sig af militære Grunde ikke i Stand til at stille de Akter, som forefindes efter den af ham gennemførte Undersøgelse af Eksplosions-Ulykken i Aarhus den 4. Juli 1944, til Raadighed.

Den Redegørelse, fra de aarhusianske Firmaer og Fagforbund, som De har tilstillet mig gennem Deres Skrivelse af 16. August 1944, har endnu en Gang været Genstand for Prøvelse. Denne Prøvelse har ikke givet nogen Holdepunkter for, at Opfattelsen af, at det ved Eksplosionen drejer sig om en Sabotagehandling, ikke er rigtig. De Afspærringsforholdsregler, som fra tysk Side var truffet i Aarhus Havn, kunde naturligvis ikke udelukke Muligheden af en Sabotage; under de givne Forhold var Afspærringsforholdsregler, som med Sikkerhed kunde forhindre Sabotager, overhovedet ikke mulige. Den Antagelse, at en mangelfuld Granat kunde være Aarsag til Eksplosionen, er efter Sagkyndiges Mening ikke sandsynlig. Ytringer fra tysk militær eller civil Side i den Form, som omtales i Firmaernes og Fagforbundenes Henvendelse, er ikke Tyskerne bekendt. Skulde denne Formodning virkelig være diskuteret med tyske Repræsentanter, saa er Indholdet af denne Diskussion aabenbart blevet gengivet i forvrænget Form."

CLEARINGMORDENE

Sideløbende med Schalburgtagerne begyndte Tyskerne deres mest gemene Form for Terror i Danmark, de saakaldte *Clearingmord*, Mordene paa kendte Danske, tilfældigt udvalgt af enten de tyske Ledere, *Pancke* og *Bovensiepen*, i København eller lokale Gestapoledere.

Tyskerne lod skinne igennem, at Mordene blev begaaet for at standse Sabotagerne mod Jernbanerne og Likvidationerne af „tyskhengivne" Danske. Ved Afhøringer af Morderne efter Kapitulationen faar man dog det Indtryk, at det nærmere var Formaalet paa denne Maade at lave Splid mellem Folk i Modstandsarbejdet og dem udenfor; at forskrække Modstandsbevægelsen eller at lokke Modstandsfolkene frem. Trods Stikkere og Forræderkorps kunde Tyskerne nemlig ikke faa Bugt med Undergrunden.

Alle Clearingmord var ligesom Schalburgtagerne til at begynde med overdraget *„Peter-Gruppen"* i København, hvis Chef var *Peter Schäfer*. Han afløstes af Tyskeren *Issel*, (Dæknavn: Waldenburg). Peter-Gruppen kunde dog ikke overkomme alt Arbejdet. I 1944 blev der derfor oprettet en jydsk Afdeling *„Koldinggruppen"* med Tyskeren *Peter Lensing* (Feusner), der begik Selvmord ved Anholdelsen efter Kapitulationen, som Anfører. Det var denne Gruppe, der udførte Hovedparten af de Clearingmord og Schalburgtager, der blev begaaet i Aarhus. Gruppens Næstkommanderende var en aarhusiansk Malersvend *Bothilsen Nielsen* (Perle). Andre fremtrædende Medlemmer var Aarhusianeren *Robert Lund* (Den Lange), *Ib Nedermark Hansen* (Jens Jensen) og *Aage Thomas Mariegaard*. Alle fire er anholdt.

Gruppen havde saa travlt med Clearingmord og Schalburgtage — *eller Terrortage*, som det rettere skulde hedde, for Medlemmerne var specielt uddannede Terrorfolk, der intet havde med Schalburgkorpset at gøre — at den ofte maatte have Hjælp af Gestapofolk.

Koldinggruppen myrdede følgende Aarhusianere:

den 23-11-44 Ingeniør *Svend Aage Spelling*, skudt i sit Hjem,
den 30-11-44 Formand ved Kommunen *August Julius Petersen*, skudt paa Vej til Arbejde,
den 7-12-44 Formand for Malernes Fagforening *Albert Andersen*, skudt paa Vej fra Arbejde,
den 7-12-44 Forretningsfører for Malernes Cooperative *Albertus Rasmussen*, skudt paa Vej fra Arbejde,
den 20-12-44 Smedemester *Carl Frederik Bardino*, skudt i sit Hjem,
den 20-12-44 Journalist *Morten Sørensen*, Aarhus Amtstidende, skudt paa Vej til Arbejde,
den 21-2-45 Købmand *Kay Schmidt*, skudt i sin Forretning,
den 29-3-45 Redaktør *Børge Schmidt*, Aarhuus Stiftstidende, i sit Hjem.

Desuden myrdede Koldinggruppen den 22. Februar 1945 den unge *Osvald Egon Weiling Christensen*, men det var ikke et egentlig Clearingmord. Christensen blev myrdet, fordi han havde set Bothilsen Nielsen lægge Bomber ud ved Schalburgtagen i Guldsmedgade samme Nat. Man var bange for, at han vilde lade sin Viden gaa videre.

Gruppen søgte endvidere to Gange at myrde Direktør *Wallmann*, Jydsk Telefon A/S, og fem Gange Byraadsfuldmægtig *Keld Jarde*.

De øvrige Clearingmord i Aarhus var:

den 3-2-44 Overretssagfører *Holger Christensen*, skudt ved sit Hjem,
den 20-11-44 Gartner *J. V. Yde*, skudt i sin Forretning,
den 23-2-45 Repræsentant *Sølling Fynboe*, skudt tæt ved sit Hjem,
den 11-4-45 Vagtværnsmand *P. Ravnholt Nielsen*, skudt paa Lille Torv, under Tjeneste.

Mens det er opklaret, at Sølling Fynboe blev skudt af tre Gestapofolk fra Aarhus (to af dem var Tyskere og er nu anholdt, den tredie *Preben Bisp* blev likvideret) og Ravnholt Nielsen af en Terrorgruppe, bestaaende af *Aksel Jørgensen*, *Marx* og *Herman Petersen* (alle anholdt), der ogsaa har forøvet Schalburgtage i Aarhus, vides det endnu ikke, da dette skrives, hvem der har myrdet Holger Christensen og Yde, men det er godtgjort, det er Clearingmord. Samtidig med Ravnholt Nielsen blev Vagtværnsmand *Erik V. Petersen* skudt ned, men han kom sig.

Selvfølgelig gjorde Modstandsbevægelsen alt for at finde Gerningsmændene til Mord og Terror. Men Arbejdet var vanskeligt. Terror-Grupperne opholdt sig aldrig mere end faa Timer paa samme Sted. Efterretningstjenesten fandt dog ud af, at der ved alle store Schalburgtager i Aarhus havde deltaget en Mand med rødt Haar — Bothilsen Nielsen! Et Par Maaneder før Kapitulationen anholdt Modstandsbevægelsen en rødhaaret Gestapo-Medarbejder. Han kunde imidlertid godtgøre, at han ikke hørte til Terrorgruppen. Endelig midt i April fandt man ud af, at den rødhaarede Morder var Bothilsen Nielsen. Dødsdommen over ham var sikker, men inden den blev udført, kom Kapitulationen. Nu er man taknemlig over, han blev taget levende. Hans Forklaringer er Skyld i, at hele Koldinggruppens og Varulvenes Organisation og Arbejde er klarlagt og at flere Mordere er anholdt.

LIKVIDATIONERNE OG RAF-ANGREBET

Der gik ikke lang Tid efter Besættelsen, før der blev dannet Modstandsgrupper i Danmark til Bekæmpelse af den tyske Krigsmaskine, men Kampen var ulige og farlig. I Løbet af faa Maaneder kom et stort Korps Gestapofolk til Danmark, og dette fik hurtigt Forbindelse med Stikkerne, Tyskernes hæsligste danske Haandlangere.

Stikkerne var den væsentligste Grund til, at mange Frihedskæmpere blev taget, og da Tyskerne begyndte at henrette disse unge Helte i stort Tal, besluttede Modstandsbevægelsen at begynde Likvidation af Stikkere.

Allerede omkring Nytaar 1944 var de to Stikkere Gaardejer *Rasmus Holm*, Brabrand, og Kunstmaler *Nordahl Mortensen*, Aarhus, likvideret af Modstandsbevægelsen. Jyllandsledelsen havde inddelt Likvidations-

arbejdet i tre Grupper. En af L-Grupperne fik fast Station i Aarhus og modtog fra Ledelsen Ordre om de Stikkere, der skulde udryddes. Alle Stikkersager var nøje gennemgaaet, inden Dødsdom blev afsagt, og ingen blev likvideret, uden først at være dødsdømt af Byledelsen.

De fleste Likvidationer af Stikkere i Aarhus eller med Tilknytning til Aarhus, blev udført af den 31-aarige Ordens-Politibetjent i Aarhus *Ejner Sørensen* (Leif), den 30-aarige Ordenspolitibetjent i Aarhus *Henrik Wessel Platou* (Knud), den 34-aarige Forretningsfører fra Holstebro, *Sigurd Vestergaard Christensen* (Ole) og den 42-aarige Overbetjent i Silkeborg, *Jørgen Jensen* (HC).

Ingen af disse fire prægtige Danskere lever mere. *Leif* begik Selvmord i København, hvor han var blevet Kriminalbetjent, *Knud* blev saaret under Ildkamp med Gestapo i Aalborg, anholdt og henrettet i Ryvangen den 10. Marts 1945, *Ole* blev dræbt ved Bilulykke kort efter Kapitulationen og *HC* døde paa Hammel Sygehus et Par Dage efter Kapitulationen, saaret under Ildkamp den 3. Maj.

Disse fires Mod og Dygtighed reddede mange danske Frihedskæmpere. De tænkte aldrig paa eget Velfærd, men kæmpede alene for at sikre Kammeraterne i Arbejdet for Danmarks Sag.

De blev, ligesom deres senere Kolleger, udtaget til L-Grupperne, fordi de var særlig intelligente og af høj Moral. Alle fire hadede det Arbejde, der var dem paalagt, men de udførte det, fordi de ansaa det for deres Pligt. Det var et haardt Arbejde, alle blev mærket af det, men de klagede aldrig.

Leif var den bedst tænkelige til L-Arbejde. Han var rolig og klarttænkende, naar han var i Aktion og i Stand til at ændre sin Plan paa et Øjeblik, saafremt det var formaalstjenligt. Ingen Frihedskæmper uden for København har likvideret saa mange Stikkere som han. Den berømte københavnske *„Flamme"s* Bedrifter blegner ved Sammenligning med Leifs. Han paatog sig de sværeste Opgaver. Det var ham, der likviderede en Storstikker i en Restaurant fyldt med tyske Soldater. Stikkeren sad ved et Bord mellem tyske Officerer, da Leifs Kugle fandt ham. Leifs eneste Vej ud gik gennem en smal Gang i Restaurationen. Paa hver Side af Gangen sad tyske Soldater. Gangen var ca. 30 Meter lang.

Leif fortalte mig bagefter:

— Jeg var klar over, at Officererne skulde have deres Revolverhylstre lukket op, før de kunde begynde at skyde og regnede derfor med, at jeg kunde naa ud. Det forekom mig, at Gangen var fem Kilometer lang — jeg løb og løb og syntes aldrig den fik Ende. Jeg ventede hvert Øjeblik en Kugle i Nakken. Men ud kom jeg, og Stikkeren fik jeg!

Uden for Aktion var Leif den lattermilde, altid glade Kammerat, fuld af muntre Indfald og Bemærkninger. Gestapo var paa Jagt efter

ham Dag og Nat. Han farvede sit lyse Haar og sine Øjenbryn sorte for at vildlede Forfølgerne. Et Par Gange var han ved at blive taget — en Gang af Hipoer ved en Gaderaziza. De fandt Giftpiller i hans Lomme, hvilket gav dem Mistanke, men han bildte dem ind, at det var Hovedpinepulvere.

Leif og Knud begyndte sammen som Sabotører, og det faldt derfor naturligt, at de ogsaa arbejdede sammen i L-Arbejdet.

I Januar 1944 likviderede de Kioskejer *Jeger*, en kendt Stikker i Aarhus. Det var deres første Likvidation. De skød ham ved Fodgængerovergangen i Immervad. Gæster fra en Restaurant i Nærheden, der havde hørt Skuddene, kom til. Da de saa, hvem den Saarede var, tog de hinanden i Hænderne, dansede rundt om ham og sang: Nu er den hæslig Jæger død! Deres Tilfredshed med Likvidationen af denne Stikker deltes af alle. Den var et Lyspunkt i det Mørke, Gestapos Terror ellers havde sænket over Byen.

Jeger var ramt i Maven og døde først et Par Dage efter paa Hospitalet. Der blev derfor af humane Grunde givet Ordre til Hovedskud ved fremtidige Likvidationer, Maveskud var ikke hurtigt dræbende, og man vilde desuden ikke risikere, at Stikkerne skulde naa at give deres tyske Venner eventuel Signalement af L-Mændene, inden de døde.

Leif og Knud havde længe været eftersøgt af Gestapo for Sabotage paa Banen ved Aarhus Havn, og man sendte dem derfor til Sverige. Men de kunde ikke holde sig i Ro, naar Kammeraterne kæmpede. Et Par Maaneder efter meldte de sig atter til Tjeneste i Aarhus. De rejste nu et Stykke Tid rundt som Instruktører i Sabotage og gennemførte flere glimrende Aktioner, men Sommeren 1944 overgik de atter til L-Arbejdet og dannede den første rejsende Likvideringsgruppe. Den var frygtet af alle Stikkere i Jylland. Man vidste, den altid fandt sin Mand.

Senere blev de Ledere af hver sin Gruppe. Leif fik den sydlige Del af Jylland og Aarhus, Knud den nordlige. Først paa Aaret 1945 blev Knud saaret under Kamp med en Storstikker i Aalborg. Han slæbte sig hen til en Læge, men Gestapo fandt ham en Uge efter. Knuds Henrettelse i Marts slog noget i Stykker i Leif. Han var ikke den samme mere, men han fortsatte sit Arbejde om muligt med endnu større Kraft og Dristighed end før. Hans Venner kunde mærke, at hans Nerver var tyndslidte, men man mente, han var stærk, og at han vilde rette sig. Ved hans Begravelse i Aarhus sagde en af hans nærmeste Kammerater: Vi ved nu, at han havde haft Brug for al vor Hjælp. Han havde paataget sig mere, end et Menneske kunde bære.

I August 1944 blev Schalburgkorpsets Leder i Aarhus, Kriminalassistent *Sandhøj*, likvideret. Han var Stikker og havde hos Politiet søgt at faa Billeder af Knud og Leif til Brug for Gestapo. Likvidationen blev

foretaget af *Hans Krarup Andreasen* og *Svend Ulrich Petersen* fra Silkeborg (Mogens og Kjeld). Begge blev senere dræbt under Ildkamp med Gestapo i Aalborg. Sandhøj kom gaaende i Morgensko veltilpas, læsende i *Fædrelandet*. Mogens og Kjeld fyrede gennem Fædrelandet. Sandhøj døde paa Stedet.

Den næste var Stikkeren, Marinevægter *Andreas Rasmussen* fra Skanderborg, der blev skudt paa Bispetorvet af Knud. En tysk Mariner opdagede, hvad der skete og skød efter Knud, der løb henad Kannikegade og ned gennem Skolegade. Her stod en stor Gruppe tyske Marinere. Knud fyrede, som Svar paa deres Halt!, en fem-seks Skud af ind mellem dem, kom ned i Aaboulevarden, besvarede Ilden, da en tysk Officer beskød ham, og kom i Sikkerhed paa Clemensbro.

Men Stikkerskaren voksede ustandseligt, og man var klar over indenfor den jydske Ledelse, at L-Grupperne alene ikke kunde udrydde Stikkerne. Man henvendte sig derfor den 15. Oktober til RAF om Hjælp.

✡

Hjælpen kom den 31. Oktober i Form af det storstilede og vellykkede Mosquito-Angreb paa Gestapos Hovedkvarter paa Kollegierne ved Aarhus Universitet. Angrebet blev ledet af Sir *Basil Embry*, og Bomberne traf, hvor de skulde. Hovedkvarteret blev fuldstændig ødelagt. Gestapos Chef i Jylland, Kriminalrat *Schwietzgebel*, der regnedes for den dygtigste og mest raa Gestapomand i Danmark, hans Næstkommanderende, Tysk-Danskeren *Rothenberg*, og mange andre højtstaaende Gestapofolk foruden en Mængde Stikkere, blev dræbt. Forvirringen og Rædslen blandt Tyskerne i de bomberamte Bygninger var enorm. Dette benyttede Modstandsbevægelsen sig af. Frihedskæmpere blandede sig med Tyskerne, som løb sanseløse rundt mellem Ruinerne, og fandt flere af de Frihedskæmpere, Tyskerne havde til Forhør paa Kollegierne, da RAF-Angrebet kom. Bl. a. befriede RAF-Angrebet Pastor *Sandbæk* og Frk. *Ruth Philipsen*, der begge længe var blevet torteret i Gestapohovedkvarteret. Gestapos store Kartoteker over Folk, de eftersøgte, og andre vigtige Papirer blev ødelagt af Bomberne.

Desværre blev der ogsaa dræbt en Del Danskere ved Angrebet. En engelsk Maskine var i sin Omhu for kun at ramme tyske Bygninger kommet for langt ned. Piloten kastede sine Bomber for at stige hurtigt, men undgik dog ikke at rive Maskinens Understel af paa Hovedbygningens Tag. Et Par af Bomberne traf Hovedbygningen, hvor der var beskæftiget en Del Haandværkere, som ikke var kommet i Beskyttelsesrum, da Tyskerne først slog Alarm, efter at Angrebet var begyndt.

✡

Nu blev det lettere for L-Grupperne at holde Stikker-Uvæsenet nede. Gestapohovedkvarteret flyttede til Politistationen paa det gamle Raadhus

i Mejlgade, og her kunde man holde Øje med, hvem der gik og kom. Stikkerne blev skygget.

Den 8. November blev Stikkeren *Hagen Jespersen*, der stammede fra Horsens, skudt paa Hjørnet af Svendborgvej og Strandvej af HC. Denne, der stod i Forbindelse med Efterretningsgruppen, havde ellers sagt, at han ikke vilde skyde nogen, men kun være Dæknings-Mand. Tyske Soldater saa det paa Afstand, men naaede ikke at reagere.

HC var Præstesøn. Efter en Likvidation sagde han: Jeg er ikke mere religiøs end de fleste, men jeg tror, det er rigtigt, naar der staar i Bibelen: Den, der lever ved Sværdet, skal dø ved Sværdet. HC opsporede en af de sidste Dage før Kapitulationen Storstikkeren *Kohlregen* i Eckersbergsgade. Sammen med sine Dæknings-Folk forfulgte han ham gennem Trappegange og Kældre. Kohlregen kom ud og sluttede sig til nogle tyske Soldater. Men nu vilde HC have ham. Han kørte ind mellem Tyskerne og skød paa Kohlregen. Denne blev saaret, men ikke mere alvorligt, end at han kunde skyde efter den flygtende HC, der blev ramt. Han slap væk og blev af Kammerater bragt til Hammel Sygehus, hvor han døde kort efter. Kohlregen blev taget efter Kapitulationen og skudt under Flugtforsøg.

Likvidationen af Ingeniør *Olaf Schmidt* den 18. November var en stor Sejr for Modstandsbevægelsen. Han regnedes for maaske den farligste af Gestapos Slæng, var Schalburgleder og Leder for et nyt Terrorkorps: Landstormen, en Aflægger af Schalburgkorpset.

Schmidt var søgt likvideret i Oktober, men slap med et ufarligt Skudsaar. Han vidste, at L-Mændene jagede ham og var yderst forsigtig. HC arrangerede Belejring af Kvarteret omkring Schmidts Bopæl paa Harald Jensens Plads. Flere Damer deltog. I otte Dage holdt Schmidt sig inde. Endelig den 18. November fik Leif Besked: Schmidt og hans Kone er gaaet ud. De er paa Skanderborgvej.

Leif kom hurtigt til paa Cykle. En Frihedskæmper, der kendte Schmidt, udpegede ham for Leif. Schmidt stod i Gadedøren Skanderborgvej 16 sammen med sin Kone og ventede paa en Bil. Leif stillede sin Cykle i Rendestenen udfor Ejendommen. Han lagde Mærke til, at Schmidt stak Haanden i Lommen og saa tydeligt Aftegning af en Revolver. Schmidt havde Mistanke. Leif laaste sin Cykle, men lod Nøglen sidde i. Fløjtende gik han hen mod Schmidt, gik forbi ham og ind paa Trappegangen. Han opdagede, at Schmidt satte sin Fod mellem Dør og Dørkarm for at høre, hvad Leif foretog sig. Døren smækkede ikke. Leif gik roligt op ad Trappen og ringede paa en Dør — og hørte Gangdøren smække. Schmidt var beroliget. Saa listede Leif sig ned ad Trappen indtil de sidste Trappetrin. Da sprang han, rev Gadedøren op, og inden Schmidt naaede at dreje Hovedet, havde Leif dræbt ham med et

De fire L-Mænd, der likviderede Hovedparten af de farligste Stikkere i Aarhus

Henrik Wessel Platou, »Knud«

Ejnar Sørensen, »Leif«

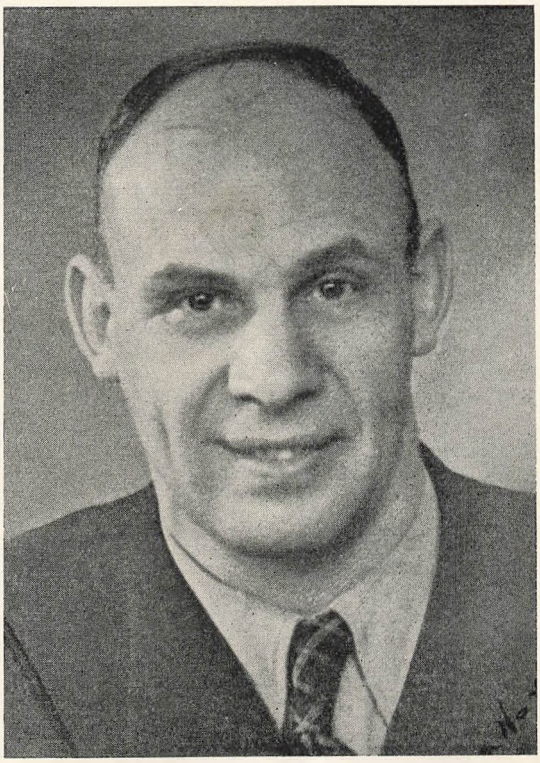

Jørgen Jensen, »H. C.«

Sigurd Vestergaard Christensen, »Ole«

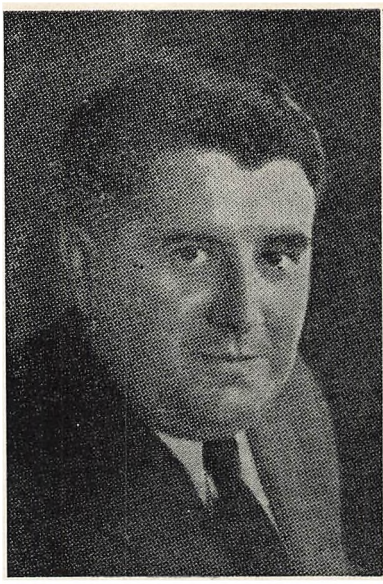

Wolfgang Heinrich Paulus Söhnlein

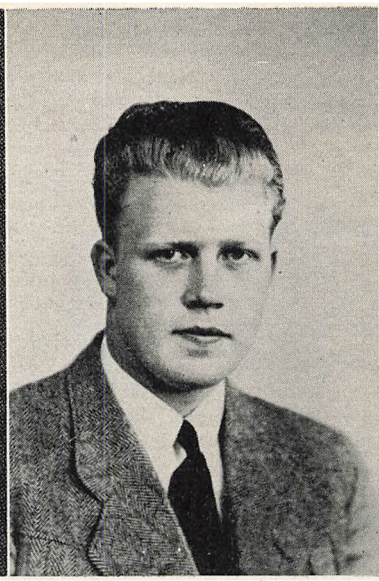

Arne Preben Bisp, »Johnny«

Olaf Chr. Qvist, »Dr. Peters«

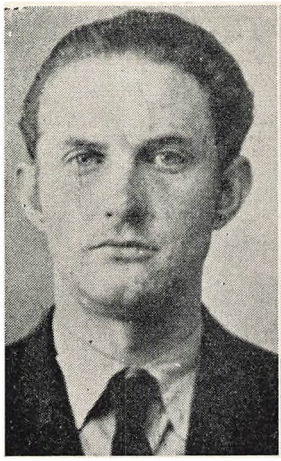

Axel Godtfred Nielsen

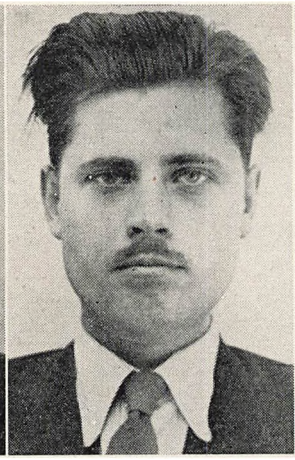

Harvy Jensen

Nis Lorentz Kloster

Maren Margrethe Bartram

Söhnlein, som ses herover,, deltog i Mordet paa Kaj Munk og blev anholdt i Tyskland kort efter Kapitulationen. Først paa Krigen havde han en Spionagecentral i Aarhus, hvor han havde mange tyskvenlige Aarhusianere som Medhjælpere. „Johnny" og „Dr. Peters" var de mest frygtede Stikkere i Aarhus, Perlevenner og Sadister af den uhyggeligste Slags. De blev begge likvideret.

Nederst Typer paa aarhusianske Gestapo-Medhjælpere. Godtfred Nielsen kendtes under Navnet Luchau eller Lukow. Han har været med til Tortur af mange Frihedskæmpere og blev af Kollegerne udnævnt til Gestapos værste Sadist i Aarhus. Harvy Jensen deltog i Anholdelse og Tortur af Frihedskæmpere, men fik „kolde Fødder" de sidste Maaneder og søgte at skaffe sig goodwill ved at hjælpe Modstandsbevægelsen. Kloster var Tolk hos Gestapo og deltog i Afhøring og Mishandling af danske Fanger. „Grethe" Bartram var Storstikkerske og Skyld i Oprulningen af flere Modstandsgrupper. Lod sig i 1944 indespærre i Frøslevlejren af Frygt for Modstandsbevægelsen. Søgt likvideret to Gange. Alle fire er anholdt.

To Mord- og Terrorgrupper

Disse fire søde Fyre hører alle til „Feusner-Gruppen" og er nu anholdt. Øverst til venstre Ib Nedermark Hansen, „Jens Jensen", og Aage Thomas Mariegaard, „Svend" (til højre). Til venstre Aarhusianeren Robert Lund, „Den lange". — Yderst til højre i hel Figur den største Morder i Gruppen og maaske den, der har begaaet flest Clearingmord i Danmark, Aarhusianeren Bothilsen-Nielsen, „Perle".

Mordtrioen, der foretog Revolverattentatet mod to Vagtværnsmænd i Immervad, hvoraf den ene døde. De forøvede desuden en hel Del Schalburgtager i Aarhus. De tre er fra venstre Axel Jørgensen, Ove Charles Herman Petersen og Alexander Ferdinand Marx.

Fot. Rud. Iversen og Skabelund

Tyskerne var stærkt i Gang med at udbygge Aarhus til et befæstet Støttepunkt, da Kapitulationen satte en Stopper for de store Arbejder. Øverst til venstre to 88 Millimeter Luftværnskanoner anbragt i svære Betonstillinger ved Skaade. Kanonernes Storrelse ses ved Sammenligning med Frihedskæmperen, der staar paa Vagt. Nederst til højre flere lignende Kanoner ved Christiansbjerg. Ved Siden heraf til venstre en tysk Transportvogn med Enmandsubaade paa Vesterenggaard i Aarhus. De skulde bruges, hvis der blev Invasion i Aarhus-Bugten. Øverst til højre Kamouflagen paa tyske Mandskabsrum ved Skaade, derunder overgiver Tyskerne en svær Kanonstilling til en engelsk Officer.

Par Hovedskud. Harald Jensens Plads var paa det Tidspunkt fuld af Modstandsfolk, klar til at dække og hjælpe Leif, hvis det kom til Kamp. Men Leif ordnede det hele selv.

Derefter blev med korte Mellemrum likvideret følgende, der alle var dødsdømte for Angiveri:

Frederikke Rungager, farlig Stikker fra Fredericia, dræbt paa Aarhus Kommunehospital.

Adrian Roest, Stikker fra Horsens, skudt i sin Have i Aabyhøj.

Tage Hedeager, Aarhus, skudt i København af Ole. Man vidste, at Hedeager var meget væddeløbsinteresseret og regnede med at finde ham paa Traverbanen. Det slog til.

Samme Dag — den 12. December 1944 — blev *Ole Dyhr* skudt i Dynkarken. Tyske Soldater saa det og forfulgte L-Manden. Han løb ad Amaliegade. En tysk Officer fulgte ham paa Cykle og skreg: Hier ist er, Hier ist er! L-Manden vendte sig i Farten og skød ham, hvorefter han løb gennem Gaardene i Amaliegade til Søndergade. Her havde Tyskerne afspærret Gaden. Han var saaret og gik ind i en Forretning. Kammeraterne tilkaldte Vagtværnets Bil, der kørte gennem Afspærringen og reddede L-Manden ud. Vagtværnet samarbejdede livligt med HC.

Derefter fulgte:

Student *Johs. Jørgensen*, skudt paa Trappen i Folkets Hus, hvor han lige havde bestaaet Eksamen. Skudt af Leif,

Niels Egon Becker Christensen, udgav sig for Illegal, men havde tyske Papirer. Taget af Vagtværnet og skudt af Leif Nytaarsaftensdag i Eckersbergsgade,

Søren Rasmussen Skaade, skudt i „Friheden" af Leif og Ole,

Chr. Dahl, skudt paa Aaboulevarden af Ole. En tysk Officer saa det, men holdt sig passiv. — Fornuftigt af ham, sagde Leif, der stod ikke en Meter fra ham med Pistolen klar.

Oscar Willy Baggersgaard, Gestapomand. Lokket ud til en Frihedskæmper, der havde lovet ham et Par Sko. Taget og afhørt 10 Timer af Leif, HC og Faldskærmsagent *Toft Christensen*, („Dahl"), der ledede Efterretningstjenesten de sidste Maaneder og som begik Selvmord den 27. November 1945. De fik en Rapport paa mange Sider om Gestapo-Kvarterets Indretning og Signalementer af dets tyske og danske Mandskab. Leif var flere Gange under Afhøringen ved at kaste op. Han væmmedes i den Grad ved Stikkeren. Efter Forhøret blev Baggersgaard kommanderet ud af Bilen. HC havde fortalt ham, at han skulde sendes til Sverige, fordi han var for farlig at have i Aarhus. Han blev skudt paa Eugen Warmingsvej. Det sidste, han sagde, var: Husk mine Sko, dem skal jeg da have med!

Egon Petersen, Langaa, skudt paa P. M. Møllersvej. Havde misbrugt

Modstandsbevægelsens Navn ved at oprette falsk Modstandsgruppe. Stjal Rationeringskort og solgte dem paa Sortbørs. Tidligere SS-Mand.

Aage Emanuel Møller, Risskov, skudt paa Dalgas Avenue efter Forhør.

Preben Arne Bisp, kaldet Johnny, Storstikker, torterede danske Fanger og regnedes for en af de farligste Stikkere i Jylland. Skudt ved Hotel „Skandinavien". Der var otte L-Mænd i Virksomhed. Bisp skulde skydes i Porten. HC fo'r paa ham, da han kom, satte Revolveren til hans Nakke og trykkede af — men den klikkede! Bisp rev nu sin Revolver frem og fyrede otte Skud af mod L-Mændene, uden at ramme. HC og han begyndte derefter at brydes. Da HC et Øjeblik kom lidt væk fra Johnny, fyrede Leif løs paa ham med sin Maskinpistol uden saa meget som at strejfe HC, skønt denne stod tæt opad Johnny, og der var halvmørkt i Porten. Leif var en Mesterskytte. Bisp skreg hjerteskærende, da Leif, HC og Dahl forsvandt.

Et af Gruppens Medlemmer havde hørt Johnnys Salve og troede, det var HC, der havde skudt. Han gik hen til en Vogn, der holdt uden for „Skandinavien", og sagde ind ad Ruden: — Naa, er det sket? Bilen var fyldt af rædselsslagne Gestapofolk — og L-Manden trak sig tilbage.

Leif, HC og Dahl var løbet ned under Clemensbro. Mens de stod her, kom Vagtværnsmand *Knud Ørskov* til. Han fikserede Gruppen, som om han vilde indprente sig dens Signalement. Leif løftede Maskinpistolen, han havde under Frakken, bad ham komme nærmere og tog hans Legitimationskort. Dahl og HC undersøgte det og blev klar over, at Ørskov var den Vagtværnsmand, der netop var dødsdømt for Angiveri. De tog ham med ud i Jyllandsallé og skød ham.

At Revolveren klikkede, som for HC, kunde ske, trods al Forsigtighed. Det skete ogsaa engang for Ole. I Frederiksgade kørte han op paa Siden af en Gestapobil, stak Haanden ind ad det aabne Vindue ved Førerhuset, satte sin Revolver i Nakken paa Chaufføren, en kendt Stikker, og trykkede af. Den klikkede. Ole traadte i Pedalerne og kørte i Zig-Zag ned ad Frederiksgade. Stikkeren var saa chokeret, at han glemte at optage Forfølgelsen eller skyde. Dette Uheld sled haardt paa Oles Nerver.

Fra 5. April 1945 til 26. April blev følgende Dødsdømte likviderede:

Frode Nørbæk, dødsdømt baade i Aarhus og Randers, var i Forbindelse med *Staal*-Gruppen og skulde danne jydsk Mord-Gruppe. En Tid Chauffør for Olaf Schmidt. Skudt paa Banegaardsplads af „Harald", der stadig lever. En tysk Officer begyndte at skyde paa Harald, men han vendte sig roligt paa Cyklen og lammede Officeren med et velrettet Skud.

Carl Bertelsen, skudt ved „Skandinavien",

Poul Drotten og *G. Lorentz*, skudt ud for Munkegade 6,

Jens Chr. Christiansen, fjernet fra Aarhus Kommunehospital og skudt i Risskov,

Leif Faigh, skudt paa Eugen Warmingsvej,
Johs. Chr. Eriksen, Risskov, skudt i Jægergaardsgade, og
Urmager H. A. Frandsen, skudt i Aaboulevarden. Havde Stikkercentral.

L-Gruppens vældige Indhug paa Stikkerskaren i Aarhus gjorde et voldsomt Indtryk blandt Mandskabet paa Gestapos Hovedkvarter i Aarhus. Gestapoledelsen forbød Stikkerne at gaa uden for en Dør. De spiste og sov paa Stationen og barrikaderede sig, Dr. *Peters*, Dæknavnet for den berygtede Storstikker *Olaf Quist*, tilsidst i et Kælderrum med dobbelte Jerndøre og Jerngitre for Vinduerne.

Men en Dag — den 29. April — tog Peters Mod til sig og gik over paa Hotel Royal sammen med to Stikkere og en Gestapoofficer, alle svært bevæbnede, Dahl opdagede dem og fulgte med ind paa Restauranten. Han havde ikke sin Revolver med, men sendte en Kammerat efter den. Kammeraten bragte den ind, skjult under sin Hat. Peters og hans tre Kammerater sad ved et Bord og drak Øl. Dahl rejste sig roligt, tog Sigte og affyrede en Salve mod dem. Peters dræbtes straks, og Stikkeren *Kurt Erik Wassmann* (nu fængslet i Randers) blev saaret af to Hovedskud. De to andre blev ogsaa ramt. Gestapoofficeren trak sin Revolver, da han faldt, og vilde til at skyde mod Dahl, men denne havde forudset det. Det sidste Skud i hans Revolver uskadeliggjorde Tyskeren. Dahl kom lidt forpustet et Kvarter for sent til sit næste Møde.

Det var ingen Forbavselse for Modstandsbevægelsen, at den fra Gestapo en Maanedstid før Kapitulationen, gennem sine Gestapo-Forbindelser modtog Forslag om Vaabenstilstand. L-Gruppens Aktivitet truede med helt at udrydde Stikkerne. I Forvejen havde Modstandsbevægelsen fuldstændig rullet det nye Korps: Landstormen's Aarhusafdeling op. Af Korpset store Lager af Ammunition, Sprængstoffer og Beklædning, var der kun fire Par Støvler tilbage! Medlemstallet paa ca. 300 var svundet til Nul — ingen turde være med mere.

Men Modstandsbevægelsen vilde ikke have Vaabenstilstand, den var nu Herre over Situationen, Stikkerne kunde ikke mere udføre organiseret Arbejde. Der var forberedt et Angreb paa Gestapohovedkvarteret og allerede udpeget Plads til de Morterer, hvis Granater skulde jævne Stationen med Jorden. Men inden kom Kapitulationen.

L-Gruppen havde sin store Andel i Sejren over Gestapo i Aarhus. *Churchill* sagde om de engelske Flyvere efter Kampen om England: Aldrig har saa faa betydet saa meget for saa mange! Denne Bemærkning kan overføres paa danske Forhold og bruges om vore tapre L-Mænd.

Richardt Gandrup, f. 22. Januar 1885, Skolelærereksamen 1906, Kommunelærer i Aarhus 1907-22, Lærer i Sang ved Christiansgades Pigeskole 1925-35, Censor i Dansk ved Lærer- og Lærerindeeksamen fra 1937. — Debut: Unge Tanker, Digte (1909), derefter bl. a. Romantrilogien Det øde Land - Tomme Steder - Ørkenens Hyl (1914-15), Mørket (1917), Macpelas Hule (1920) og Jeftes Datter (1922). Derefter flere literære og kulturelle Afhandlinger.
Literær Medarbejder ved Politiken 1915-33, fra 1928 tillige literær og kunstnerisk Medarbejder ved Aarhuus Stiftstidende samt fra 1933 dette Blads Kronikredaktør og literære Medarbejder.

BEFRIELSEN

Det er ikke let nu — et halvt Aar efter — at bringe sig tilbage til den Stemning, der fyldte Sindene i Dagene efter den 5. Maj, da Tyskernes længe ventede Kapitulation endeligt var en Kendsgerning. Det var en Stemning, der var præget mangfoldigt af samstemmende og modstridende Følelser, og det er derfor vanskeligt at genopleve den i Erindringen.

Mest umiddelbar var naturligvis Glæden over, at Krigen var endt, som vi fra første Færd havde ønsket og haabet, ja troet det, at den frygtede — og dog samtidigt lønligt ønskede — allierede Invasion i Danmark ikke kom til Udførelse med et sidste, altødelæggende Opgør i vort saarbare Land, at vi nu kunde ignorere alle tyske Paafund og atter paa Dagliglivets Omraader vende tilbage til naturlig dansk Levevis.

Til Glæden over alt dette kom en dybere Følelse, den ubeskrivelige Lettelse ved Tanken om, at det utaalelige Tryk, som Angsten og Usikkerheden havde lagt paa os alle, nu omsider var hævet, at de lurende Ondskabens Magter, som Tyskerne og deres Medhjælpere havde mobiliseret og baade lumsk og aabenbart gjort skamløs Brug af, nu var afkræftede og snart tilintetgjorte, at Ret og Orden nu atter kunde befæstes, Trygheden holdt sit velsignede Indtog i Samfundet og Hjemmene.

Men disse lyse Følelser var ikke Stemningens eneste Forudsætninger. Sorg og Fortvivlelse var ikke med eet Slag jaget ud af Sindene. De store, næsten overmenneskelige Vanskeligheder, der ventede — og stadig venter — Verden, var ikke til at se bort fra, endsige glemme. De uoverkommelige verdenspolitiske Problemer, der skal løses, før Freden er blot nogenlunde fuldbyrdet, meldte sig straks for alle tænkende Mennesker. Den bundløse Nød og Elendighed, der raabte — og stadig raaber — til Himlen fra hele Jordens Kreds, kastede sin dybe Slagskygge ind over Billedet.

Og selv om man for korte Stunder kunde lade den store Verden ude af Betragtning, var de hjemlige Forhold fuldt tilstrækkelige til at lægge en Dæmper paa Glæden. Interneringen af de mange — forsmædeligt mange — Landsforræddere føltes vel som en retfærdig Gengældelsens Handling, en uundgaaelig national og moralsk Renselsesproces, men den var ogsaa en dybt uhyggelig Affære, et Udtryk for en ny og ildevarslende Epoke i dansk Retshistorie. Det var kun de afstumpede Sind, der kunde overvære denne triste og beskæmmende Foranstaltning med udelt Jubel. Desuden havde man de svære materielle Ødelæggelser for Øje som paagaaende Mindelser om Tyskernes samvittighedsløse Voldshandlinger. Og endelig — smerteligst af alt — lød Dødens og Uopretteligheds gaadefulde og uafviselige Tale til os fra Gravene, hvor Ofrene for Terror og Mord hviler.

Forsynet var os naadigt, er der blevet sagt. Ja, naadigt i dybere Betydning, end man sædvanligvis mener det. Der blev vist os den Naade, at det ikke skal blive muligt for os at frigøres for hin Alvor, der er et Grundmoment i al sand Glæde.

Det er denne sammensatte Stemning, vi i Dag har svært ved at give os hen i. Vi kan reproducere den brudstykkevis og — som forsøgt her — ved bevidst Erindren konstatere dens Art, men direkte overgive Sindene til den kan vi ikke.

Det samme gælder den Stemning eller de Stemningsbølger, vi oplevede i de seks Besættelsesaar. Vi kan huske Begivenhederne — og saa vil mange af denne Bogs Læsere sikkert alligevel erfare, at mangt og meget af det, der dengang satte Sindene i saa stor Bevægelse, allerede nu er gledet saa smaat i Glemme. Men at huske Begivenheder er ikke ensbetydende med at erindre deres Virkninger. Ogsaa her glipper Enheden, opløser sig i Brudstykker.

Hvordan levede man sit Liv i disse Aar? Hvordan var det muligt at holde Modet oppe? Hvordan kunde man bære de Ulykker, der indtraf?

Mon ikke de fleste tænker tilbage paa de Tider med Følelsen af at have befundet sig i en Livspause, hvor næsten alt det, man vilde tjene og fremme, var bragt til brat og brutal Standsning. Det gælder vel ikke dem, der sluttede sig til den væbnede Modstandsbevægelse og gik Faren direkte under Øjnene. De fik jo en helt ny Livsopgave, der stillede de største Krav til dem hver Time i Døgnet. For dem var det saa vist alt andet end Pause. Og saa dog — mon ikke de har følt dette Liv som en Afbrydelse af det egentlige? Mon ikke de har følt dyb Trang til at faa Ende paa det og vende tilbage til en menneskelig Gerning, som vinkede og kaldte, en ren Gerning, de kunde udøve i fuldt og aabent Dagslys for alles Øjne?

Men vi andre, der saa godt, som det var muligt, gjorde Dagens jævne

Arbejde — vi følte bestandigt en kvalfuld Uro ved Tanken om, hvor stækkede vi var, og hvor meget vi var tvungne til at forsømme. Seks lange, kostbare Aar gik hen, uden at vi kom vore egne og vort Folks Maal stort nærmere. Raadvilde og magtesløse maatte vi se paa, at Stagnation og Tilbagegang bredte sig paa dyrebare Omraader, hvor før Frodighed og Fremgang havde deres lykkelige Forløb. Heraf opstod mange sjælelige Lidelser, der har mærket Mennesker for Livet. Den Side af Stemningen husker man.

Men ogsaa andre Forhold staar i Erindringen og karakteriserer hvert sit Stemningsmoment. Mørklægningen tærede mere, end man paa Forhaand havde kunnet forestille sig. Som Forbrydere luskede vi rundt i vore egne Stuer, hvor Luften blev tæt og tung, og hvor det indelukkede Lys tit virkede plagsomt. I den Retning som i flere andre var Somrene Oaser. Hvor husker man Sommeraftnernes Dejlighed, som man aldrig før havde paaskønnet saa inderligt. Men hvor kunde ogsaa de være mærkeligt urosvangre med de frygtelige Tilstande og Begivenheder som Baggrund. Skønheden i Naturen kunde stemme Sindet til Graad, saa snart Tanken strejfede Modsætningen mellem det skønne og det grufulde. Efterhaanden som Rædselshandlingerne tog til, og navnlig i Vintermaanederne lukkede man sig inde og prøvede paa at lade sig erobre af Hyggen, indtil den blev afbrudt af Flyvervarslingernes Sirenehyl eller af Drønene fra Bomber et eller andet Sted i Byen. Var det Gestapo, eller var det Sabotører? Var det en tysk Terrorforbrydelse, eller var det Forvarsel for kommende Repressalier?

Dagene efter de store Katastrofer i Byen strømmede Folk til Ulykkesstederne for at se. Andre gik ad Omveje til deres Arbejde for at slippe for det oprivende og oprørende Syn. Naar Efterretningerne om Stikkerdrab bredte sig, aandede man lettet op, men blev samtidig grebet af Frygt for nye Clearingmord paa sagesløse Danske, Frygt for Henrettelser af fængslede Gidsler eller Modstandsfolk. Til sidst var Nerverne abnormt spændte og lod sig vanskeligt bringe i Ro. Man søgte at holde sig selv fast i en fingeret Tilstand, der skulde illudere som Ligevægt. Man prøvede at etablere en kunstig Optagethed af andre Ting — „tænk paa noget andet" lød et fattigt Slagord. Man kastede sig over „neutrale" Opgaver i Forsøget paa at binde sig selv til en indbildt Pligt. . . Altsammen i en Art Selvopholdelsesdrift, man selv konstruerede og i Virkeligheden slet ikke troede paa. Man levede ved Siden af sig selv, eksisterede paa Skrømt i en illusorisk Verden. Ikke et Øjeblik lykkedes det helt. Altid røbede Tingenes virkelige Tilstand sig bag dette pro forma-Liv, altid laa Fortvivlelsen paa Spring, og Gang paa Gang gjorde den sig til Herre over alt, saa man uhjælpeligt følte sig baade sjæleligt og legemligt nedbrudt.

Og dog holdtes Modet oppe — ene og alene ved Tro.

Det er i saadanne Tider, Troen beviser sin Kraft, sin ubetingede Overlegenhed over Kendsgerninger, for slet ikke at tale om Sandsynligheder eller Muligheder. Ikke et Øjeblik tvivlede man om den store Styrkeprøves endelige Udfald. Ikke et Øjeblik tvivlede man om, hvor Retten laa. Ikke et Øjeblik tvivlede man om Retfærdighedens Sejr. Lad være, det kunde have lange Udsigter — tvivle kunde man ikke.

For denne Tro maatte al Forsagthed, al Fortvivlelse vige. Og iøvrigt bekræftedes den jo af Begivenhederne, endda hurtigere end fra først af ventet.

Men alle de menneskelige Lidelser, det kostede at bringe Retten til Sejr — hvorledes affinde sig med dem?

Her staar vi overfor det umulige. Aldrig vil Sindene lettes for Indtrykkene af al den Sorg og Nød, vi i disse Aar har hørt om eller selv oplevet. Saa længe vi hører denne Verden til, vil disse Aars Ondskab og Menneskeforagt staa for os som en Helvedes Afgrund, paa hvis yderste Rande vi har maattet færdes i Frygt og Bæven. Den Afgrund vil ikke nogensinde kunne glemmes af dem, der har set den aaben. Og hvis alle Perspektiver standsede ved de jordiske Horisonter, vilde Oplevelsen af denne unævnelige Gru ikke være til at bære — medmindre man var i Stand til helt at afskrive enhver Medmenneskelighedens Følelse og Indskydelse, og det formaar næppe noget normalt Menneske. Men saa korte og fattige er Livsperspektiverne heller ikke. Som saa ofte før, naar man grunder over Liv og Død, maa man ogsaa her i denne Sammenhæng gentage og sande Ingemanns dybsindige Ord i „Sangen om Livet":

Lad rulle det svundne i Tidernes Elv,
det Liv, der ej bortfarer, er Sjælen dog selv.
Har Sjælens Liv ej Ende, saa er der ingen Død,
og vi er da saa godt som i Paradiset fød.

Og naaer under Solen ej Sjælen, hvad den vil,
saa er der andre Sole og andre Stjerner til.
Og slukkes alle Sole og Stjerner engang,
dog Livets Kilde springer, hvor evigt den sprang.

Gives der højere Visdom? Gives der dybere Trøst?

Richard Jensen

DE FALDNE

Denne Liste over Besættelsesaarenes faldne Aarhusianere — enten som Følge af Henrettelser, Deportation, Schalburgtager og andre Former for Gestapomord eller fremkaldt ved de Ulykker, som Tyskerne og deres danske Haandlangere væltede ned over Aarhus — er desværre ikke fuldstændig. Endnu i Dag, et halvt Aar efter Befrielsen, har man ikke i Aarhus fuldstændig Oversigt over, hvor mange Menneskeliv Byen maatte bøde.

De Henrettede:

Sørensen, Paul Edvin Kjær, Konstruktør, henrettet 8. September 1943.
Christiansen, Georg Goritz Mørk, stud. oecon., henrettet 2. December 1943.
Jensen, Alf Tolboe, Kornet, Repræsentant, henrettet 29. December 1943.
Larsen, Carl, Bankfuldmægtig, henrettet 22. Maj 1944.
Nielsen, Benny Randau, Cyklesmed („Mikkelsen", Aalborg), henrettet 26. Maj 1944.
Hansen, Chr. Ulrich, stud. theol., henrettet 23. Juni 1944.
Crone, Erik, Reklamechef, stud. polit., henrettet 27. Februar 1945.
Platou, Henrik Wessel, Politibetjent, henrettet 10. Marts 1945.
Iversen, Helge Brock, stud. jur., henrettet 10. Marts 1945.
Madsen, Preben Lytken, henrettet 16. Marts 1945.
Nielsen, Svend Egon henrettet 16. Marts 1945.
Reventlow, Ludvig Alfred Otto, Greve, cand. jur., Fuldmægtig hos Statsadvokaten, henrettet 6. April 1945.
Eeg, Hans, Jernbanefunktionær, henrettet 18. April 1945.

Dræbt under Sabotage o a.:

Schmidt, Willy, Maskinmester, skudt under Udførelse af Sabotage Maj 1943.
Røge, Henning, stud. jur., dræbt under Ildkamp i Nørresundby 11. Oktober 1944
Andersen, Kaj, stud. theol, dræbt under Sabotage 4. November 1944.
Gulstad, Henrik, dræbt under Aktion i Nørresundby 21. Februar 1945.
Petersen, Walther, Maskinarbejder, saaret under Sabotage 23. Februar 1945, død i Aarhus Arrest 7. April 1945.
Engberg, Hans Zeuthen, stud. theol., dræbt under Sabotage 22. Marts 1945.
Mikkelsen, Niels Mølgaard, Seminarieelev, dræbt under Sabotage 23. Marts 1945.
Olsen, Ib, Kontormedhjælper, død af Saar efter Aktion i 1945.
Jensen, I. C., Overbetjent, død 8. Maj 1945 efter Ildkamp med Stikkeren Kohlregen 4. Maj 1945.

Død i Koncentrationslejre og tyske Fængsler:

Ahnfeldt-Mollerup, P. V. T., Kaptajn, dræbt i Shellhuset, 21. Marts 1945.
Christensen, Kaj Lykke, Løjtnant, Vagtchef i Vestre Luftværn, skudt „under Flugtforsøg" efter Arrestation den 22. Februar 1945.
Dall, Preben, Journalist, død i Neuengamme.
Damsgaard, Martinus, Billedskærer, f. 1902, død i Meppen.
Hansen, Thorvald, Maleren, f. 1895, død 16. Februar 1945 i Buchenwalde.
Hansen, Ib Holm, Maleren, f. 1925, død Marts 1945 i Buchenwalde.
Hansen, Viggo Emil, Overassistent, f. 1901, død i Neuengamme.
Ingvarsen Carl Aage, Kaptajn, f. 1899, død i Meppen.
Jensen, Ejler, Arbejdsmand, f. 1898, død i Geilberg.
Jensen, Jens Peter, Terrazzoarbejder, f. 1903.
Jensen, Viggo Emil, Arbejdsmand, f. 1906.
Jensen, Carl Emil, død i Frøslevlejren.
Justesen, Hans Andreas, Overbetjent, død 11. Marts 1945 i Mühlberg.
Jørgensen, Jens Vilhelm, Handelsmedhjælper, Aabyhøj, f. 1925, død i Geilberg.
Jørgensen, Svend Aage, død paa tysk Lazaret.

Kinch, Christian Bernhard, Bibliotekar, f. 1906, død 28. Oktober 1944 i Meppen.
Kirkegaard, Einar, Redaktør, Viby, f. 1883, død i Neuengamme 4. December 1944.
Lauritzen, Harald, Blikkenslager, Aabyhøj, f. 1909, død i Meppen.
Lundvang, Ejnar, Blikkenslager, f. 1916, død i Meppen.
Mikkelsen, Arne, Kriminalbetjent, død 12. Januar 1945 i Buchenwalde.
Møller, Elius, Snedkermester, f. 1893.
Nielsen, Erik Kristian Schöttler, stud. mag., Bibliotekar, f. 1917,
død 19. December 1944.
Nielsen, Henry Charles, Tømrer.
Nielsen, Albert, Arbejdsmand, død i Vestre Fængsel.
Petersen, Anders Christian, Maler, f. 1889, død i Meppen.
Rasmussen, Paul Rupert Rosendahl, Politibetjent, død i Buchenwalde
21. November 1944.
Rasmussen, Axel Stenstrup, Kaptajn, Vagtchef i Vestre Luftværn,
død i Aarhus Arrest af et Hjerteslag 1. Februar 1945.
Sørensen, Arthur Peter Emil, Politibetjent, død paa Statshospitalet i Sønderborg
efter Tilbageførsel fra Tyskland 28. Marts 1945.
Spangaa Hans Christian, Kriminalbetjent, død 9. December 1944 i Buchenwalde.
Samsing, Willy Wilhelm, Jord- og Betonarbejder, død i Sverige
efter Overførsel fra Tyskland.
Skjødt, Ingvar Sørensen, f. 1894, død i Meppen.
Sørensen, Leo, Civilingeniør, Aabyhøj, død i Belsen.
Sørensen, Ole Søren, Bogtrykker, f. 1871.
Sørensen, Henry Eppler, Bogtrykker, f. 1910, død i Augrich.
Stabell, Ib Valdemar, Kedelsmed, f. 1908.
Wodstrup, Aage D., Jord- og Betonarbejder, f. 1900.

Endvidere savnes endelig Underretning om følgende:
Becker, O. E., forsvundet i Naugarth.
Nielsen, Henry, Havnearbejder.
Jensen, Christian, Arbejdsmand.
Jørgensen, Edvard Charles (Bast), Produkthandler.

De, der blev myrdet:

1. Clearing-Mordene:

Christensen, Holger, Overretssagfører, skudt paa Vej til sit Hjem 3. Februar 1944
Yde, J. V., Gartner, skudt i sin Forretning, 20. November 1944.
Spelling, Svend Aage, Ingeniør, skudt i sit Hjem, 23. November 1944.
Petersen, August Julius, Formand ved Kommunen, skudt paa Vej til Arbejde
30. November 1944.
Andersen, Albert, Formand for Malernes Fagforening, skudt paa Vej
fra Arbejde 7. December 1944.
Rasmussen, Albertus, Forretningsfører for Malernes Kooperative,
skudt paa Vej fra Arbejde 7. December 1944.
Bardino, Carl Frederik, Smedemester, skudt i sit Hjem 20. December 1944.
Sørensen, Morten, Journalist, skudt paa Vej til Arbejde 20. December 1944.
Schmidt, Kay, Købmand, skudt i sin Forretning 21. Februar 1945.
Sølling, Fynboe, Repræsentant, skudt tæt ved sit Hjem 23. Februar 1945.
Schmidt, Børge, Redaktør, skudt i sit Hjem, 29. Marts 1945.
Nielsen, P. Ravnholt, Vagtværnsmand, skudt paa Lilletorv under Tjeneste
11. April 1945.

2. Andre Nedskydninger:

Møller, Alfred, Repræsentant, skudt af desperat Gestapomand paa Restaurant
2. Oktober 1944.
Misaka, Frantz, Chauffør, dræbt af tysk Vagtpost under Luftalarm
11. November 1944.

Nielsen, Peter Victor, dræbt af tysk Sikkerhedspoliti under Razzia 14. November 1944.
Nielsen, Arne Harald Preben, dræbt af tysk Vagtpost, antagelig Vaadeskud, 16. November 1944.
Johannesen, Egon, Pastor, dræbt ved Snigmord i København 24. November 1944.
Moldkjær, Arne, stud. jur., dræbt ved Snigmord i København 11. December 1944.
Christensen, Osvald Egon Weiling, skudt af Bothilsen Nielsen-Gruppen, fordi han havde set denne placere Bomber i Guldsmedgade, 22. Februar 1945.
Simonsen, Johanne, Frue, dræbt af Haandgranat, som tysk Soldat kastede ind ad Vinduet 23. Februar 1945.
Nielsen, Anders, Vagtværnsmand, dræbt af tyske Soldater, da han vilde forhindre disse i at begaa Tyveri i Borggade, 28. Februar 1945.
Laursen, Christian Carl Leicht, Vagtværnsmand, dræbt af tyske Soldater, da han vilde hindre disse i at begaa Tyveri i Borggade, 28. Februar 1945.
Karlsson, Karl, Frihedskæmper, skudt af Gestapo paa Vej til illegalt Møde 10. April 1945.
Jensen, Jens, Arbejdsmand, dræbt under Skyderi ved Demokraten 3. Maj. 1945.
Sørensen, Knud Erik Duun, Chauffør, dræbt under Skyderi i Fredericiagade 3. Maj 1945.
Mortensen, Valdemar Taxachauffør, dræbt i Istedgade 3. Maj 1945.
Højstrøm, Helmuth, Chauffør, dræbt paa Hotel Regina af Gestapo 4. Maj 1945.

4. Juli-Katastrofens Ofre:

Andersen, Frederik Vilhelm, Chauffør, f. 30. Marts 1883.
Andersen, John, f. 26. September 1932.
Arndt, Peter Poulin, Havnearbejder, f. 1. April 1894.
Brauer, Alfred Oskar Edward Serinius, Havnearbejder, f. 19. Juli 1888.
Christensen, Aage, Havnearbejder, f. 19. September 1893.
Espersen, Kaj Viggo, Kranfører, f. 7. Juni 1904.
Fritz, Hans Frederik, Havnearbejder, f. 11. Februar 1877.
Gertsen, Gert, Arbejdsmand, f. 30. August 1890.
Gliemann, Erik Georg, Papirhandler, f. 12. November 1910.
Guldmann, Marius Severin Knudsen, Arbejdsmand, f. 27. Juni 1882.
Hald, Niels Christensen, Havnearbejder, f. 19. Februar 1880.
Henriksen, Henrik Frederik, Chauffør, f. 16. Marts 1890.
Høyrup, Kurt Dixen, Skoleelev, f. 20. December 1928.
Jensen, Alfred, Arbejdsmand, f. 26. September 1903.
Jensen, Karl Emil, Havnearbejder, f. 8. September 1909.
Johansen, Rasmus, Arbejdsmand, f. 5. Marts 1893.
Jørgensen, Carl, Læderarbejder, f. 20. November 1894.
Jørgensen, Olaf, Glarmestersvend, f. 30. Januar 1920.
Krogh, Erik Eriksen, Havnearbejder, f. 22. Juni 1888.
Mikkelsen, Anders Robert, Arbejdsmand, f. 12. November 1897.
Nielsen, Anders Marinus, Havnearbejder, f. 15. April 1883.
Nielsen, Christian Valdemar Hiilbig, Havnearbejder, f. 5. September 1894.
Nielsen, Hans Herlev, Mekaniker, Salten pr. Them.
Nygaard, Hans Julius Petersen, Arbejdsmand, f. 4. September 1882.
Olsen, Aksel Louis Bewarder, Arbejdsmand, f. 29. Juli 1894.
Pedersen, Niels Peder, Havnearbejder, f. 12. Marts 1889.
Petersen, Villiam Georg, Arbejdsmand, f. 20. December 1891.
Roth, Heinrich Paul Otto, Kedelsmed, f. 11. Maj 1890.
Scheel, Charles Julius, Vejer, f. 5. August 1905.
Sørensen, Alfred, Arbejdsmand, f. 22. August 1902.
Sørensen, Rasmus Marius, Formand, f. 27. Maj 1890.
Østergaard, Anders Sørensen, Arbejdsmand, f. 1. Februar 1890.

Ofrene for Gadesprængningerne, Angrebet paa Universitetet o. a.

Aarhus-Hallen 1. Oktober 1944:

Jensen, Carl Christian Scholdan, Forvalter, og Hustru
Jensen, Tove, og Datter
Jensen, Mia Hanne Scholdan.
Henriksen, Viggo Heinrich, Mekaniker, og Hustru
Henriksen, Kristine Henriette.

Demokraten 9. Oktober 1944:

Blaase, Cathrine Christine Hedvig, Feldballe, død af Chok.

Aarhus Universitet 31. Oktober 1944:

Andersen, Anton Marius, Murersvend.
Anker, Helmer Michael, Tømrersvend.
Jeppesen, Karl Emil, Tømrer.
Jeppesen, Svend, Tømrer.
Jørgensen, Anders Christian, Murersvend.
Jørgensen, Harald, Murer.
Krogh, Kristian Andersen, Murersvend.
Laursen, Jeremias Christian, Tømrersvend.
Laursen, Lili Rosalia Klara Henriette, Marketenderske.
Petersen, Esther Marie Paaske, Frue.
Sørensen, Severin Ivan, Installatør.

Søndergade 12. November 1944:

Petersen, Peter, Konsul, død 1. Januar 1945 efter Choket.

Haandværkerforeningen 2. December 1944:

Krogh, Dagmar, Servetrice.

Beskydning af Jyllandsekspressen paa Fyn 7. Januar 1945:

Christensen, Villy Emil, Haandværker, og Hustru
Christensen, Ebba Marie, og Børn
Christensen, Alice
Christensen, Bente.

Guldsmedgade og Nørregade 22. Februar 1945:

Holmark, Olaf, Sagfører, og Hustru
Holmark, Betty og Datter
Holmark, Vivian.
Petersen, Katrine, Frk.
Petersen, Frue, Ringkøbing.
Rasmussen, Kirsten Marie, Frue.
Wederkopp, Frk.

Risskov-Toget 13. Marts 1945:

Jensen, Kirsten, Kontorassistent, f. 13. Februar 1923, d. 14. Marts.
Wendelboe Laursen, Frue, f. 1910.

Statstelegrafen 8. April 1945:

Hansen, Gerda Alvilda Nikoline Kirstine, Rengøringsdame.

Dræbt under Kampene 5. Maj 1945:

Beck, Ella, Sygeplejerske, f. 5. April 1913.
Boeck, Pastorinde.
Clausen, Ole, f. 3. Juni 1934.
Gerstrøm, Hans Peter, Reservelæge.
Hansen, Laurids P., Plejerelev.
Jensen, Børge Aaby, f. 29. April 1921.
Lund, Svend Ove, Snedker, f. 20. Januar 1912.
Mathiasen, Peter Lund, Chauffør.
Nielsen, Sivert Milton.
Petersen, Carl C., Gartner, f. 28. Januar 1914.
Poulsen, Eilif, dræbt i Odense.
Skovgaard, Chr., Vejle, f. 20. Marts 1921.
Thomsen, Erik, f. 23. Marts 1917.
Wendelboe, Lykke, Viby.

NAVNEFORTEGNELSE (se ogsaa Fortegnelsen over de Faldne Side 328)

Aarhus Amtstidende. 165-166 169, 173
Aarhus Ekko 238, 241-44, 254
Aarhus Nyt. 245
Aarhuus Privatbank. 264
Aarhuus Stiftstidende. 159, 166-67, 170-74
Abrahamsen, Repræsent. 290
Agerholm-Christensen, Dr. med. 212. 246, 248
Aggebo, Anker, Læge. 140
Aggebo, Esther, Byraadsmedlem. 11
Amdisen, A. K., Officiant („Bang"). 276, 279
Andersen, Overofficiant. 193
Andersen, Aage Henry, Lagerforvalter. 65-66, 197, 269
Andersen, Albert, Form. 315
Andersen, Anders W. Ekspedient, Randers. 204
Andersen, Bent, Professor, Dr. med. 147
Andersen, Erik. 262-63
Andersen Kr., Arbejdsmand, Horsens, („Aug. Petersen"). 250, 251, 256
Andersen, O., Hornslet. 266
Andersen, S. A., Kapt., Chef f. Vestre Luftværnskom. 135
Andersen, Sv., Billedsk. 243
Andersen, Villy. 244
Andersen, Walth., Elektr. 281
André, ty. General. 14-15
Andreasen, Alfred, Arbejdsm. 236-37.
Andreasen, Hans Krarup, Silkeborg („Mogens"). 319.
Andrésen, G , Redaktør. 259
Astrup, P., Dr. med. Kbh. 258
Axelsen, Bogtr., Hedenst. 259
Bach, Chr. 270
Baden, Overl, Byraadsm. 11
Bagge, Bankassistent. 276
Baggersgaard, Oscar W. 321
Baltzer, ty. Presseofficer. 171
Balslev-Jørgensen, Red. 259
Bang, A., Civilingeniør. 282
Bardino, C. F., Smedem. 315
Barnow, N., Tømmerhandler, Konsul 83
Bartram, Grethe. 243, 252
Bartram, Hans, Arb.dreng 197
Baun, Stiftspr., Viborg. 205
Baunsgaard, Forretningsf. 256
Bay, Carl, Sognepr. Rissk 256
Bennike, V , Generalmajor, („Middelbo", „Onkel" og „Onkel Christian"). 277-78
Berg, Johanne, Overbetjent, Byraadsmedlem. 11
Bertelsen, Salgschef. 266-67
Bertelsen, Alfred. 268, 272
Bertelsen, Carl. 322
Best, Werner, ty. Rigsbefuldmægtiget. 44, 64, 66, 77, 96, 103, 152, 167-168, 314
Bisp, Preben A., („Johnny"). 316, 322
Bjergegaard, Poul. 265
Blatt, Professor, Dr. phil. 43, 45, 147-48, 151, 189, 195
Blicher, Kai, Konsul, Byraadsmedlem. 11
Blinkenberg, Andreas, Prof. Dr. phil. 43, 147-48
Bonin, v., ty. Kommandant i Aarh. 18, 70-71, 92-99, 107-12
Bovensiepen, ty. Gestapochef. 79, 314
Brammer, ty. Presseoff. 172
Brandenburg, Kapt , („Aksel Petersen" „Abrikosen"). 291
Bredsdorff, Elias, cand. mag., Redaktør, („Sander" „Møller Nielsen" „Mortensen"). 246-47, 250, 253, 275, 301
Brinck-Jensen, stud. theol. („Præsten"). 284
Brix, Knud, stud. oecon. 246, 248-49, 251, 253, 255-56
Brix-Petersen, Redaktør. 257
Bryld, H. C., LRS., Kbh. 90
Brøndum. 309
Brønnum, Christian, Maler, Hjørring. 243
Buch, stud. oecon. 148, 154
Budstikken. 101, 246-47, 251, 254, 256-57, 296, 303
Buhl, fhv. Statsminister. 236
Bunke, ty. Kriminalrat. 79-81, 140
Baumer, ty. SS-Fører. 76
Bøggild-Andersen, Prof. 146
Callisen, S. G., Oberst („Ing. Christensen", »Insp. Clausen") 290, 301, 303.
Christiansen, Chr., Fagf.fmd. („Chr. Danskei"). 249, 301
Christiansen, Georg G. Mørk, stud. oecon. 65, 151-52. 197-202, 204, 242, 245, 248. 269
Christiansen, Jens Chr. 322
Christiansen, K. S., Frue. 245
Christiansen, Otto, Læge. 185
Christiansen, Otto K. A. M., Handelslærling. 204
Christiansen, Rudolf („Hestetyven"). 237
Christensen, Lærer. 256
Christensen, H. P., Borgmester. 10-11, 14-15, 20-22, 25
Christensen, Holger, Overretssagfører. 316
Christensen, Kaj, Viborg, („Harder"). 278
Christensen, Niels Egon Becker. 321
Christensen, Osvald Egon Weiling. 315
Christensen, Otto. 268, 273
Christensen, Sig. Vestergaard, Forretningsfører, Holstebro, („Ole"). 317, 321-22
Christensen. Stecher, Borgmester. 10-12, 16, 18, 25-26, 28-30, 35, 38, 42-47, 50-52, 57, 61, 65-66, 68-71, 73, 75 76, 82-83, 87-89, 93-94. 96, 101-103, 108-109, 112, 140, 152, 170, 177, 179, 181, 293, 303
Christensen, Stecher, Frue. 83
Christensen, Thomas, Maler, Byraadsraadsmedlem. 11, 24
Christensen, Toft, Faldskærmsagent („Dahl") 321-23
Clausen, Frits, Læge, dansk Nazistfører. 165
Clausen, Verner, Lærling („Sofus"). 278, 280
Churchill, Winston. 162, 323
Dahl, Chr. 321
Daniel, tysk Havnekaptajn 107, 109, 111
Dansk Presse. 258
Dansk Samling. 299
Damgaard. Ingeniør. 243
Davidsen, Heinrich. 243
Demokraten. 164-65, 167, 169-70, 172-174, 309
Deutsche Nachrichten. 253
Drotten, Poul. 322
Du danske Bonde. 259
Dyhr, Ole, Grosserer. 321
Dörr, Maskinmester. 150
Døssing, Th., Minister. 241
Eering, Kontorchef. 256
Egebjerg, L., Red. sekretær 167
Eggert, K., ty. „Journalist" 169
Embry, Sir Basil, eng. Viceluftmarskal. 319
Engberg, H. Z., stud. theol 287
Erich, ty. Oberfeldweb. 189-90
Erichsen, Helm, stud. jur. 147
Eriksen, Holg., Redaktør, fhv. Folketingsmd. 164-65, 258
Eriksen, Johannes Chr. 323
Ernlund, Kriminalass. 134
Faigh, Leif. 323
Fanger, J. R., Afdelingsingeniør, Byraadsmedlem. 11
Feddersen, O. J., Oberstløjtn. („Flinth"). 275-77, 290
Fiedler, ty. Kommandant. 15, 20
Fill, Marius, Kroejer, Hvidsten. 265
Fiil, Niels, Hvidsten. 266
Fink, Troels, Lektor. 311
Fisker, E., Kaptajnløjtn. 260
Fisker, Jens, stud. oecon. 246
Floor, R. Z., Civilingeniør. 301
Fog, Mogens, fhv. Min. 241, 253
Folkeviljen. 254, 258
Frandsen, E., Professor, Dr. phil. 43, 147-48, 189, 194

Frandsen, H.A., Urmager. 323
„Frederik". 278
„Frederiks Bror". 278
Frederiksen, Erik B., Bankkasserer. 264, 266.
Frihedsraadet. 18, 257, 275-76, 298-300, 306.
Frijsenvang, G., Kaptajn, („Danielsen"). 193, 278, 290
Frit Danmark. 244, 247-50, 254 256, 258, 275, 299, 304-05
Fröse, Dr., ty. Milit. dommer. 68
Fynboe, Sølling, Repræs. 316
Fædrelandet. 144
Gamalsky, ty. Presseoff. 171
Geiger, Prof. 144, 151.
Geisler, Ole, Kaptajn, København („Axel Nielsen"). 263-65, 267, 270-71, 273-74
Glente, Politifuldm. 140, 170
Glytting, Revisor. 186, 190-91
Gram, Gunnar. 240
Grauert, ty. Oberstløjtn. 40
Gregersen, Emil, D.K.U. 244
Grothe, ty. Marineing. 84-85
Gruhn, Direktør. 152
Grønborg, Lærer 43, 189, 195 255
Guildal, Overlæge, Kbhvn. 181
Gøbbels, Dr. 166
Haager-Konventionen. 88
Haagerup, Kaj, Skolebest. 301
Haderup, Ernst, Civiling 77
Hake, ty. Havnekommdr 70
Halding, Raadhusforvalter 101, 251, 255
Hamburger Illust. Zeitung. 60
Hammeken, Bogtrykker. 237
Hanneken, von, ty. Overgeneral 38, 47, 66, 110, 130, 132, 152, 170, 172.
Hansen, Snedk., Aabyhøj. 239
Hansen, Carl, Kommis. 197
Hansen, Chr. U. stud. theol. 277
Hansen, E., Snedk., Højbj. 251
Hansen, Erik, stud. oecon. 257
Hansen, Emma, Frue. 243
Hansen, H., Chefredaktør. 167
Hansen, Ib, Maleren. 243, 268
Hansen, Ib Nedermark („Jens Jensen"). 315
Hansen, Jens, Raadh. betj. 258
Hansen, Leonhard, Folketingsmand. 236, 242
Hansen, Pr., Maleren. 243, 268
Hansen, Salomon, Arbmd. 268
Hansen, Sven, Redaktør. 259
Hansen, Svend, Typograf, Randers. 251
Hansen, Thv., Maleren. 243
Hansen, Viggo, Overassistent, 70, 238-39, 244-45
Hansteen, Viggo, norsk Højesteretsadvokat. 237
„Harald", L-Mand 322.
Haugsted, Carl, Bogtrykker, og Hustru. 256
Haxen, Ingeniør, og Frue, Riskov. 251
Hedeager, Tage, Kontorist. 245, 321
Hedegaard, Sergent („Olaf"). 278, 292
Heigaard, Fagforeningsleder, Kbhvn. („Carl", „Lasse"). 243, 250.
Hemmer-Hansen, Redaktør, Aabyhøj. 251
Hemmer-Hansen, Bent, Journalist. 249
Henning-Jensen, Erik, Teaterdirektør. 120
Hensel, Herbert, Dr. jur., ty. Generalkonsul. 64-65, 111
Herschend, Stiftamtmand., Vejle. 47-48, 61 105, 110, 140
Hesseldahl, Jørgen, stud. jur. („Tage"). 259
Himmelstrup, Kriminalkommissær, Kbhvn. 103
Himmler, Heinrich. 69
Hinge, Overbetjent. 116
Hitler, Adolf, 93, 124
Hoeck, E., Politikommandør. 15, 43, 45, 101, 114-42, 164, 194
Hoffmeyer, Skat, Biskop, Dr. theol. 205, 301-02, 312-13.
„Holger Danske". 279.
Holm, Læge. 246, 248.
Holm, Rs., Gdr., Brabrand. 316
Holst-Knudsen, C., LRS. 147
Holstein-Rathlou, Dr. phil. 144, 172
Holten, Professor. 182-83
Hou, Marius, Hornslet. 266
Hovedskou, Ole, Musiker, Randers. 215
Hvidt, Stiftamtm. 15, 45, 65 140
Høimark, F., Redaktør. 164, 165, 170
Illum, Værkfører. 280
Information. 259
Issel („Waldenburg"). 315
Jacobsen, C., Dir. 181, 184-86
Jacobsen, Thune, fhv. Justitsminister. 148, 237
Jakobsen, Laurits. 262-63
Jakobsen, Richard, Fisker. 268, 273, 277.
Jakobsen, Vern., Politibt. 268
Jaquet, G. V., Byraadsm. 11
Jarde, Keld, Byraadsfuldm. 316
Jeger, C. V., Kioskejer. 318
Jensen, ty. Presseofficer. 171
Jensen, Aage, Fagf. fmd. 301
Jensen, Alex., Slagteh. insp. 75
Jensen, Alf Tolboe, Kornet, Repr., Brabrand. 65, 197, 269
Jensen, Anton I., fhv. Toldass. („Toldstrup") 169, 249, 277, 279
Jensen, C. Buur, Typograf. 240
Jensen, Esben, Chauffør. 270
Jensen, H.P., Byraadsml. 11
Jensen, Jens, Byraadsm. 69
Jensen, Jørg., Overbetj., Silkeborg („H.C.") 255, 317, 320-22
Jensen, Lillelund, Dommerfuldmægtig. 77.
Jensen, Marinus. 240
Jensen, Mogens. 262.
Jensen, Niels. Bankdir. 120
Jensen, Svend, Chauffør. 257
Jensen, Thorvald. 239.
Jeppesen, Carl E., Tømrer. 156
Jeppesen, Marius, Bager, Randers. 203-04.
Jeppesen, Svend, Tømrer. 156
Jepsen, Linnet, stud. med. 148
Jespersen, Hagen. 320.
Jespersen, J., Skytte, Hammel. 279
Johannesen, Svend Chr., Maskinist, Randers. 204
Johannssen, ty. Kriminalinspektør. 102-03.
Jordahl, Ebba, Frue. 176
Jordahl, S. 185
Juncker, Fl., Godsejer, Overgaard („Faber", „Ejlertsen", „Ehlers") 169, 265, 276-77
Juncker, Th., Dir. 89, 146, 167
Justesen, H. A., Overbetj. 233
Juul, L., Amtslæge. 69
Jyllandsposten. 127-29, 167, 169, 172-73
Jøker, Anne Marie, Læge og Jørgine, Tandlæge. 263-64
Jørgensen, Aksel. 316
Jørgensen, A. Chr. Murer. 156
Jørgensen, Harald, Murer. 156
Jørgensen, Johs. Student. 321
„Kaj", Faldskærmsj. 264
Kammer, Varmemester, Lemvig. 251
Kauffmann, H., Minister. 165
Kaupisch, v. ty. Gener. 11, 159
Kier, Otto, Ing. 43, 45, 188, 191
Kieler, Jørgen. stud. med. 246
Kielgast, H., Assurand. 249-50
Kiilerich, Ole, Redaktør. 241
Kinch, Bibliotekar. 70
Kirk, Hans, Forfatter. 239
Kirkegaard, E., Skolebestyrer, Redaktør. 249
Kirketerp, Poul, Læge. 249, 252-53. 256
Kisbye, Kaptajn. 193
Kjær, Bernh., Dir. 65-66, 177-78, 180, 185, 194, 205, 213-14
Klitgaard, Fred., Typograflærling. 197, 269
Kloster. Valdemar, Købmand, Byraadsmedlem 11
Knudsen, P., Sognepr. 197, 256
Knudsen, Torben, Dir. 178
Koch, Hal, Prof., Kbhvn 151
Koch, ty. „Førerinde". 85
Kodahl, Maskinmester. 197
Kohlregen. 320
„Kolding-Gruppen". 315-16
Korsgaard, Th., stud. mag. 246

Krause, Peter, ty. Stabsintendant. 91-92
Krenchel, Overretssagfører, København. 169, 242
Kristensen, Thorkild, Finansminister, Professor. 252
Kroer, Oluf Axelbo, Sparekasseassistent, Randers. 204
Krogh, Chr. A., Murer. 156
Krogh, Erik, Læge. 185
Krohn, Bodil og Gunnar, Arkitekter. 252
Kronika, Jacob, Redaktør. 166
Kruse, ty. Major, Kommandant i Aarhus. 15-18, 22, 26-29, 31-33, 37-38, 40-43, 45, 55-56, 60, 88, 92, 117-18, 121-22, 124, 129, 130-31, 170.
Kruuse, Folm. Maskinarb. 251
Kræmer, L., Officiant. 281
Kæraa, Leo, Tandtekniker og Frue. 29, 265
Kærn, Teit, Dr. med. 256
Lackmann, ty. General. 253
Lange stud. mag., Kbhvn. 150
Land og Folk. 237, 240, 243, 254
„Landstormen". 320, 323
Larsen, Aage, Typogr. 240, 243
Larsen, Aksel, fhv. Minister. 236, 240, 244
Larsen, Carl, Bankkass. 264
Larsen, Gunnar, fhv. Min. 237
Larsen, Tage, Murerarbejdsmand, Brabrand. 239
Larsen, Unmack, Borgm. 179
Larsen, Westy, Landinspektør. 285-86
Lauridsen, B. O., Købm. 243
Lauritsen, Harald. Aabyh. 262
Lauritsen, Poul, fhv. Polbtj., Aalborg („Poul"). 278, 280
Lauritzen, Henry, Maskinarbejder, Aabyhøj. 243
Laursen, J. Chr., Tømrer. 156
Laursen, Lili, Markentend. 156
Laursen, N,. Krimass. 142, 307
Lensing, P., („Feusner"). 315
Lewin, ty. Løjtnant. 131
Lillelund, Jens, („Koch", „Finsen"). 279, 291
Loft, Gas- og Vandm. 265
Lokalkomite. 253, 298, 300-07
Lorentz, G., 322
Lund, H., Prof. Dr. phil. 144
Lund, Rob., („Den lange"). 315
Lundvang, Blikkensl. 240, 243
Lykkeberg, St., Horsens. 243
Lützen, K. H., Kontorchef. 290
Maaløe, C. E., Revisor. 250
Madsen, Carlo, Pedel. 258
Madsen, Hans, Kontorbestyrer, Byraadsmedlem. 11
Madsen, Holg., Kontorist. 252
Madsen, Niels, Elektr. („Frederik"). 278, 280
Madsen, Tage, stud. mag. 251, 255-56
Magnus, ty. Havnekapt. 12
Malchau, Landstm. 43, 45, 193
Malmback, Politibetjent. 266
Mariegaard, Aage T. 315
Martensen-Larsen, Politimester, Tønder. 112
Martin, J, Redaktør. 43, 45, 165-66, 168, 171, 189, 191, 195
Marx. 316
Mathiasen, Arne, Lærer Højbjerg. 250
Matthies, ty. Kapt. 41, 44, 131
Meissner, Dr., ty Presseattaché. 163, 166
Mikkelsen, Politiassist. 114
Mikkelsen, A., Krimbtj. 231
Mikkelsen, Niels Mølgaard, Seminarieelev. 287
Moltved, Georg, Læge. 252
Morgenbladet. 259
Mortensen, N,. Kunstm. 316
Mousten, Overlærer, Byraadsmedlem. 11, 65
Munch, P., Udenrigsmin. 159
Munch, J., Prof. Dr. theol. 147
Munk, Kaj, Pastor, Forfatter. 155, 169, 270.
Mølbjerg, H. st. mag. 245-246
Møller, Aa. E., Risskov. 322
Møller, C., Msk. arb. 259, 301
Møller, C. F., Arkitekt. 156
Møller, Christmas, fhv. Minister. 22, 163, 166, 244
Møller, E., Snedkm. 265, 267
Møller, H., Brandchef. 77
Muus, Major, København, („Jørgen"). 264, 265.
Nevald, Kaptajn. 193.
Nexø, Mart. A., Forf. 237, 239
Nielsen Axel, se Geisler
Nielsen, Bothilsen. („Perle"). 315-316
Nielsen, C., Gørtler. 197, 269
Nielsen, Chr., Socialudvalgsformand, Byraadsmdl. 11
Nielsen, Erik Schøttler, Bibliotekar. 70, 249
Nielsen, Frits, Køge. 262, 267
Nielsen, Hjalmar, Direkt. 83
Nielsen, H. E., Sygeksbud. 197
Nielsen, Johannes. Frue. 244
Nielsen, Niels, Pladsfmd. 270
Nielsen, Niels Aage, Undervisningsassist., cand. mag., („Gregersen". „Bang"). 242, 244-45, 248, 260, 275, 277
Nielsen, P. Ravnholt, Vagtværnsmand. 316.
Nielsen, Paula, Paalæggerske. 240
Nielsen, Poul. 269
Nielsen, Svend Aa., Havnearbejder. 258
Nord, Lærer, Silkeborg. 255
Nordsegl, Mægler, Gl. Aaby. 243
Nymark, Erik, Direktør. 256
Nørbæk, Frode. 322.
Nørregaard, Rektor, Kbh. 154
Oberländer, ty. Major. 188-89
Observer. 254, 257
Olesen, Boghdl., Randers. 265
Olesen, Børge, stud. mag. 151, 197, 248.
Olesen, Vagn, stud. med. („Ole"). 283 284
Olsen, Sv. Aage, stud. oecon. 245, 248
Palm, Fritjof, Kontorass. 243
Pancke, ty. Politigeneral („den højere"). 83 173, 217, 301, 314
Pedersen, Aksel, Arbejdsmand. 268-269, 275
Pedersen, Erik. 262-263
Pedersen, Jørgen, Professor, Dr. polit. 151
Pedersen, Olav, Journ. 172
„Peter-Gruppen" 315.
„Peters, Dr."=Olaf Quist. 323
Petersen, Aksel. 242
Petersen, August Julius, Formand ved Aarh. Komm. 315
Petersen, E., Langaa. 321-22
Petersen, Erik. 269
Petersen, E., Møbelsnedk. 240
Petersen, Erik V., Vagtværnsmand. 316.
Petersen, Fredslund, Civilingeniør. 282.
Petersen, Herman. 316.
Petersen, Holger, Kommunelærer, Risskov. 249, 253, 256
Petersen, Niels, stud. mag., Kbhvn., („Jessen"). 259
Petersen, O. Strange, Undervisningsassistent, cand. polit. 249, 253, 256, 301
Petersen, P. A., Arbm. 275
Petersen, Svend Ulrich, Silkeborg, („Kjeld"). 319
Petersen, Walther, Maskinarbejder. 287, 289
Philipsen, Ruth, Frk. 319
Plate, ty. Præst. 205
Platou, Henrik Wessel, Politibetj., („Knud"). 268, 317-19
Plovfuren 252
Politiske Maanedsbr. 236, 254
Poulsen, E, Repr. Randers. 245
Poulsen, T, Aarh. Belysnv. 279
Prenter, R., Prof. Dr. theol. 301
Quist, Olaf, se „Peters, Dr."
Rambøll, Stadsing. 70, 101, 276
Randlev-Madsen, Læge. 256
Rasmussen, Kontorass. 265
Rasmussen, Plt. kommiss. 135
Rasmussen, Albertus, Forretningsfører. 315
Rasmussen, A. Marinev. 319
Rasmussen, Børge, Guldsmed. 180-81, 185
Rasmussen, C. Møller, Købmand, Byraadsmedlem. 11
Rasmussen, C., Vicevært. 258

Rasmussen, Hedegaard. 249
Rasmussen, Helge Ryberg, Kontorist. 235-38, 244
Rasmussen, Poul Rupert Rosendahl, Politibetjent. 231
Rasmussen, Svend Eduard, Løsarbejder. 203-04
Rasmussen, V., Guldsm. 178
Rasting, C., Prof, Dr.jur. 145-46
Renner, Kurt, ty. Kriminalrat. 82-83, 104, 181
Renthe-Fink, von, ty. Gesandt i Danmark. 25, 159
Reske-Nielsen, E., stud. mag. 246, 248
Reusz, H., ty. Prins 22, 27, 122
Riber, J., Overl., Byraadsm. 11
„Ringen". 299
Roest, Adrian, Horsens. 321
Rohde, Peter P., Adjunkt, Redaktør, Kbhvn. („Dr. Jacobsen", „Hedegaard", „Poul Rasmussen"). 248, 250
Rolander, Arbm. Byraadsm. 11
Rommel, Feltmarskal. 166
Rosting. Direktør. 178, 180-81
Rothenberg, Helmuth, Gestapomand. 29, 65, 79, 201, 319
Royal Air Force. 78-79, 155, 295-96, 319
Ruge, Morten, stud. mag., („Rud"). 250, 276-77
Rungager, Fr., Fredericia. 321
Rytter, Jørg., Maleren. 197, 248
Røde Kors. 67-68, 140, 151, 175-86, 205, 213-14, 221, 231-32, 234
Rørdam, Skat, Afdelingschef, Kbhvn. 72
Sandberg, L., Stadsgartner. 83
Sandbæk, Harald, Pastor, Hersom. 180-81, 319
Sandhøj, P., Krim.ass. 318, 319
Samsing, H., Arbejdsmd. 268
Samsing, Willy, Arbejdsmd., („Frandsen"). 268, 272-77
Scavenius, fhv. Statsminister. 167, 188, 196, 237
Schartow, ty. Øverstbefalende i Aarhus. 12-13
Scheiby, Helge, Læge. 185
Schmidt, ty. Løjtnant. 182.
Schmidt, ty. Kaptajn. 41, 43
Schmidt, Børge, Red. 173, 315
Schmidt, Kay, Købm. 315
Schmidt, Louis, Chefredaktør. 83, 166-67, 173
Schmidt, Olaf. „Ingeniør". 252, 279-80, 320
Schmidt Willy, Maskinmester. 240-41, 262 63
Schov, Rich., Havnearbejder. 268, 272-74, 277
Schreiber, ty. Oberstløjtnant. 43, 131, 192
Schröder, ty. Presseattaché. 163, 167
Schrøder, Jens, Aalborg. 240
Schulz, Kommunelærer. 197
Schwietzgebel, ty. Kriminalrat. 66-67, 76, 79, 101, 136, 140, 180, 217, 249, 261, 319.
Schäfer, Peter. 315.
Schönfeldt, von, Major, tysk Kommandant i Aarhus. 15
Schönheyder, Fritz, Professor, Dr. med. 256
Seidelin, P. & Frue, Knebel. 252
Seydlitz, von, ty. General. 253
Sieger, Overtjener. 83
Siig, J. P. N., Tømrermester, Byraadsmedlem. 11
Simonsen, Fr. A., Politikommissær. 78, 114, 217
Sinding, Carl, Ingeniør. 265
S. I. T. 290
Skaade, S. Rasmussen. 321
Skinhøj, Erik, Læge. 236
Skjødt, Forvalter. 70, 101
Skov, Aarh. Belysningsv. 268
Soelberg, Ingeniør. 265
Soehring Otto, Dr., ty. Generalkonsul. 28, 64, 119, 123
„Sofus". 278
Soya, Forfatter. 239
Spangaa, H.C., Krim.betj. 231
Spelling, Svend Aage. Ing. 315
Staal, Gunn., Byraadssekr. 51
„Staal"-Gruppen. 322
Stauning, Th., Statsminister. 25
Staunsbjerg. 269
Stender-Petersen, Prof, Dr. phil. 43, 45. 147-48, 151, 189
Stenderup, A., stud. med. 246
Stenshøj. Eksped.sekr. 256
Stents, Landmand. 266
„Stikker-Grete", Fr.havn. 264
Stobwasser, ty. Kommandant i Aarhus. 15, 122
Storgaard, Gunn., Skræd. 249
Strunge, Dr. med. 185
Studenterraadet. 147-150, 154
Svenningsen, Nils, Gesandt i Stockholm. 313-14
Svensson, Faldskærmsjæger. 263-64
Søborg, K., Untersturmbf 105
Søndergaard, Meldeleder. 290
Sørensen, Politifuldm. 141
Sørensen, Alfred, Landsretssagfører, Aalborg. 45
Sørensen, Arthur. Forrf. 197
Sørensen, Arthur Peter Emil, Politibetjent. 234
Sørensen, Axel Bali, Elektriker. 268-269
Sørensen, Ejnar. Politibetjent („Leif"). 268, 317-18, 320-22
Sørensen, Erik, Mekan. 272
Sørensen, F., Tømrer. 268, 273
Sørensen, H Chr. Kommunelærer mag. art. 237, 239, 242, 260, 267-268. 272-275
Sørensen, H. E., Bogtr. 240
Sørensen, I.C., Landsretssagf. Byraadsm. 11, 45, 47, 83, 303
Sørensen, I.S., Elektriker. 156
Sørensen, Knud. 269
Sørensen, M., Gartner. 156
Sørensen, M., Journ. 173, 315
Sørensen, Ole, Bogtr. 240
Sørensen, P. E. Kjær, Konstruktør. 203, 241-42
Sørensen, S. F., Murer, Byraadsmedlem. 11
Tågholt,, Knud, Red. 255, 257
Thomasen, E., Kontorass. 75
Thomsen, Bjørn Baastrup, Læge. 265, 267
Thomsen, Carl, Overbibliotekar. 43. 189, 195
Thomsen, Elsebeth Baastrup, Biblioteksselev. 265
Thomsen, F., Maskinarb. 243
Thomsen, Harry, („Steffensen"). 276-77
Thomsen, Holger, Overlæge, Hornslet. 266
Thomsen, Sv., Blikkenslager, 197, 269
Thomsen, Svend Baastrup, Læge. 212, 215, 264-67
Torvin, J. M., Ing. Aabyh 309
Tiedje, ty. Hauptmann. 119
„Toldstrup", se Jensen, A. I.
Tødter. ty. Presseofficer. 167, 169-71, 193-94
Ulrich, Søstrene. 265, 267
Veland, Bjarne, Underkanoner („Bjarne") 278, 280
Valaida, Negersangerinde. 119
Velfærdsudvalget 23-24, 48, 87
Vorbeck, Jørgen, Direktør, 180-81, 183, 185
Voigt, Axel, Undervisningsningsass. cand. mag. 267-70
Wallmann, Telefondir. 316
Wandschneider, Direktør. 90
Wassmann, Kurt Erik. 323
Wegener, C. R. Civilingeniør, Belysningsdir. 276-77, 280
Werner, ty. Kriminalrat. 208, 219
Wilde, Fr., Overretss. 65-66
Willumsen, G. F., Civilingeniør. 30, 83
Winterberg, E., Maskinass., Byraadsmedlem. 11
Witte. ty. Generalkons. 14, 28
Witteck, ty. Presseofficer. 171
Wode, ty. Politisekretær. 81
Wohlert, Ludvig. Fabrikant. 14
Wormback, ty. Admiral. 83, 89, 92.
Wotzlawek, ty. Oberstløjt. 134
Yde, J. V., Gartner. 316
Zeuner, K., Diktafonist. 259
Zippel, ty. Dr. 91
Ørskov, Knud. 322
Østergaard, P. J. Direktør, Konsul. 83

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Borgmester *Unmack Larsen:* Forord	5
Byraadsfuldmægtig *Gunnar Staal* og Byraadssekretær *Keld Jarde:* Bystyret og Besættelsen	7
Politikommandør *Ejnar Hoeck:* Politiet under Besættelsen	114
Professor, Dr. theol. *Johannes Munck:* Aarhus Universitet under Besættelsen	143
Redaktør *Georg Andrésen:* Aarhus-Pressens fem lange Aar	159
Læge *Paul Boeskov:* Aarhus Røde Kors øvede Pionérdaad	175
Professor, Dr. phil. *Andreas Blinkenberg:* Omkring den 29. August	187
Krigsret og Dødsdomme	197
Stud. mag. *Børge Olesen:* Georg for Krigsretten	198
Georgs Digt fra Arresten	202
Sognepræst *Paul Knudsen:* Kun faa kom for Krigsret	203
Undervisningsassistent, cand. mag. *Axel Voigt:* Fange i Aarhus Arrest	207
Overbetjent *Aage Haxell:* 19. September	217
Undervisningsassistent, cand. mag. *Niels Aage Nielsen:* Den illegale Presse	235
Sabotagen i Aarhus	260
Kommunelærer, mag. art. *Hans Chr. Sørensen:* Begyndelsen — 1942-43	261
Undervisningsassistent, cand. mag. *Niels Aage Nielsen:* Januar-Juni 1944	275
Kaptajnløjtnant *Ernst Fisker:* Sabotagen paa Højdepunktet	278
Generalmajor *V. Bennike:* Aarhusianerne vilde med i Kampen	290
Viceluftmarskal, Sir *Basil Embry:* Tak fordi I kaldte os	295
Undervisningsassistent, cand. polit. *Orla Strange Petersen:* Frihedsraadets Lokalkomité	298
Journalist *Arne Møller Nielsen:* Terroren — og Kampen mod den	308
Forfatteren *Richardt Gandrup:* Epilog	324
De Faldne	328
Navnefortegnelse	332